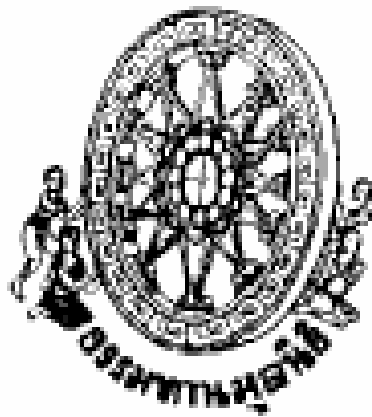

ปฏิบัติปทาปริทรรศน์

ปฏิบัติปาริทธศน์

คำบรรยายวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา พ.ศ.๒๕๖๕

ของ

พุทธทาสภิกขุ

จัดพิมพ์ด้วยทุนบริจาค ทาง “ชาวพุทธมูลนิธิ” เป็นอันดับแรกแห่งทุนนี้

เป็นการพิมพ์ครั้งแรก อันดับที่ ๑๔ บนพื้นแถบสีแดง

ของหนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ จำนวน ๑๕๐๐ ฉบับ

๓๐ มกราคม ๒๕๖๕

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน,สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

โปรดแก้คำผิด ในปฏิปทาปริหารศน์

(การนับบรรทัด ให้นับลงมาตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า, ถ้ามี (จล) ให้นับขึ้นมาจากล่าง, เพื่อประหยัดเวลา).

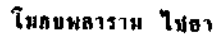
หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๖	๕ (จล)	อนติ	อันติ
๗	๒	ในมีเอง	ในเมือง
๑๕	๓ (จล)	ทอง	ท้อง
๒๐	๒	ถึง	ไม่ถึง
๒๗	๕	หรือมีใคร (ตัวแรก)	(ขีดออกเสีย)
๓๗	๓ (จล)	เวทนา	คับเวทนา
๓๘	๘, ๙	อวิชา, บัจจาสังขาร	อวิชา -, บัจจา สังขาร
๕๓	๕	เม็ด	เมล็ด
๕๗	๕ (จล)	คนที่	คนนี้
๗๖	๔ (จล)	ของเรา	ของเขา
๙๐	๑๑	ที่ถ้ามี	ที่มี
๑๐๔	๒ (จล)	ความพาก	- ความพาก
๑๐๘	๑๑	ในสัญญา	การที่สัญญา
๑๑๑	๗	อริจนสัมผัส ... รูป จ	ปฏิขัมผัส ... รูป จ อุปุชชติ
๑๑๑	๘	คือว่า อาศัยตากับรูป	คือว่า (ขีดอาศัยตากับรูปออก)
๑๑๑	๑๑	ชื่อว่าผัสสะ	ชื่อว่าผัสสะที่สมบุรณ์
๑๑๑	๗ (จล)	เกิดความ	เกิดเห็นความ
๑๑๔	๔	หลังที่สุด จึงจะ	ทึมนหรือจิต

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๑๑๔	๔	สิ่งที่มัน	ความรู้สึกที่
๑๑๕	๓	เพราะอาศัยผัสสะตัวนี้ทำพิษ	ก่อนนิกษุทั้งหลาย !
๑๑๕	๕	— ผัสสะ	— เพราะมีผัสสะ
๑๑๕	๑๐	ปัจจุ	ปัจจุ
๑๑๖	๔	คือนักเป็น	นักเป็น
๑๓๕	๑๐	ไม่ใช่อกาลิโก	ไม่ใช่อกาลิโกในกรณีดังกล่าวนี้.
๑๕๑	๔	แซ็ค	แฟล็บ
๑๕๓	๓	ปี	ปี
๑๕๖	๒ (จล)	รชฺหริติ	รชฺ หริติ
๑๕๖	๔ (จล)	รโหฺ ทรณํ	รโหฺทรณํ
๑๖๑	๒ (จล)	พวกที่	เป็นพวกที่
๑๖๕	๕	ต่อท้ายว่า	ต่อท้าย.
๑๖๕	๕, ๖	สุขาปฏิบัติทา ขิปปาภิญญา, สุขาปฏิบัติทา ทนฺตราภิญญา. (ขีดออกทั้งหมด)	
๑๖๕	๗	บางพวก	ข้อนี้หมายความว่า บางพวก
๑๖๘	๘, ๙	มัญชุสฺสี	มัญชุสฺรี
๑๖๘	๑๑	พิเศษ.	พิเศษ ;
๒๐๘	๖, ๗	อากาศพห	อากาศพห
๒๒๘	สุกท้าย	กำลัง	กำลัง
๒๓๐	๒, ๔, ๕	สัตตฤคสาสตร์ (ทุกแห่ง)	สัตตฤคสาสน์ (เฉพาะบรรทัดที่ ๔ ใส่ . หลังคำท้าย)
๒๓๐	๗	เวทลลธรรม.	เวทลลสะ ; แต่เรียกว่า ธรรมเฉยๆ.

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๓๖๒	๗ (จล)	: - อปีจีเม	; อปี จิเม
๓๖๒	๙ (จล)	กตสฺสวา ปฏิสฺสโย	กตสฺส วา ปฏิจฺจโย
๓๖๒	๑๐ (จล)	อุตุตฺติกรกรณียํ	อุตุตฺติกรณียํ
๓๖๔	๖ (จล)	กลุมเกลือ	กลุมเกรือ
๓๗๑	๗ (จล)	นนฺทิตฺตํ	นนฺทิตฺตํ
๓๘๗	๑	อาศย	อาศัย
๓๙๕	๓, ๗	ปี	ที
๔๑๑	๗ (จล)	ไต้กล่าว	ไต้ทรงกล่าว
๔๑๒	๑๑	จึง	จะ
๔๒๔	๑ (จล)	หลายที่ เขตวัน	หลาย ที่เขตวัน
๔๔๑	๑๐	จากคัฒหา	จากคัฒหา.
๔๔๓	๙	อิฏฐา	อิฏฐา
๔๔๓	๑๖	กามไม้;	กามไม้ :
๔๕๐	๓ (จล)	กุนวเสษ	กุนวิเสษ
๔๕๒	๘ (จล)	วกเขปะ	วิกเขปะ
๔๕๓	๘	อโนต	อโนต -
๔๕๔	๖	จิตตะ	จิตตะ
๔๕๘	๑	ปฏิจจ	ปฏิจจ
๕๐๗	๑ (จล)	อปริ	อุปริ
๕๐๘	๗ (จล)	ตตฺตญฺ	ตตฺตญฺ

หน้า	บรรทัด	คำผิด	แก้เป็น
๒๓๔	๔ (จล)	ผู้	ผู้
๒๔๑	๔	เกิดทุกคน	ทุกคนเกิด
๒๔๘	๔ (จล)	ปรียศ	ปรียติ
๒๕๔	๒ (จล)	ประโยชน์, เห็นแต่ประโยชน์	ความหมายของประโยชน์แท้
๒๕๔	๒ (จล)	ไม่เห็น	ไม่ต้องเห็น
๒๖๖	๓ (จล)	โดยสติ	ทำโดยสติ
๒๗๓	๗ (จล)	ความเกด	ความเกิด
๒๘๒	๙ (จล)	ภายศ	ภายิต
๒๘๓	๑๐	แสก	
๒๘๔	๒ (จล)	ได้	ให้
๒๘๔	๖ (จล)	ทราบ	ทราบ
๒๙๑	๙	มีผัสสะ	มีผัสสะ
๒๙๓	๒	ซึ่งสุข	ซึ่งสุข --
๒๙๔	๕	สุขอย่าง	สุขทาง
๓๑๗	๖ (จล)	สัจจา -	ปัญญา -
๓๑๙	๘	ฐาน	ฐาน
๓๒๒	๒ (จล)	สงฺขิต	สงฺขิต
๓๔๑	๕ (จล)	เป็นตัว	เป็นตัว
๓๔๘	๗ (จล)	ถิ่น	ถิ่น
๓๖๒	๕ (จล)	วัตถุติ	วัตถุนติ
๓๖๒	๕ (จล)	หรือว่า	และ
๓๖๒	๖ (จล)	- ทำให้	ทำให้

అనుభవము

[illegible][illegible]

ภาวะคือข้อปฏิบัติของ นักรบที่ปฏิบัติได้เป็นอย่างดี แต่การข้อปฏิบัติในสงคราม
 ไม่ควรถึง ตัวที่ข้อปฏิบัติของนั้น ควรไม่ไปเสียเสียแล้ว; จึงต้องหมั่นหมั่นและ
 ฝึกฝน. การข้อปฏิบัติของนักรบที่ควรได้เช่น ควรบ่มเพาะที่จิตใจ ก็ข้อปฏิบัติ
มีเมตตา ได้ฝึกปฏิบัติของ ไททานั้น ; ต่อเมื่อข้อปฏิบัติของจิตใจ ให้มีสติ
 ครอบงำ จงบ่มเพาะได้ด้วย เพราะจะได้มีจิตเป็นไม่นุ่มนวลอันสมบูรณ์.
 ความเป็นมาของพยานนั้น ต่อมาจะข้อปฏิบัตินั้น พรรณนา กันไว้ในตัว เท่กับ
 ที่ข้อปฏิบัติของได้แล้วเพียงไร ; ซึ่งได้ข้อปฏิบัติเป็น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิก-
 บาน ซึ่งผู้ปฏิบัติของตน ได้ปฏิบัติแล้ว. ขอให้เป็นชาวพยาน กันใน
 โลกนี้และ ในนรกได้ คือได้มีใจที่บริสุทธิ์อยู่ในโลกนี้ สำหรับทุกคน
 ทุกราย ได้ปฏิบัติสักตัว สักตัวไว้.

ชาวพยานผู้ดี มีใจดีนั้นจะต่างได้ด้วยกัน กับธรรมตามมโนคติ
 ของทั้งแต่ต้น ในข้อนี้ว่า พยานผู้ปฏิบัติของไททานั้น ยังขาดหนึ่งข้อคือ
พยานที่ปฏิบัติ ที่ข้อนี้ข้อปฏิบัติ และข้อปฏิบัติของใจได้แก่ ปฏิบัติของ
แห่งปฏิบัติของ ในที่นี้ปฏิบัติและปฏิบัติด้วยตนเอง; ซึ่งได้ปฏิบัติ
 กัน จนจบข้อปฏิบัติของธรรมอันมีข้อปฏิบัตินี้ ซึ่งเขาได้ปฏิบัติของมี
 คำสั่งสอน เป็นไปตามความแล้ว. การปฏิบัติของนั้น ข้อปฏิบัตินี้ ซึ่ง
 ธรรมอยู่ในความของพยานนั้น ซึ่งได้ข้อปฏิบัติของธรรมอันมีข้อปฏิบัติ
 คำสั่งสอน คำปฏิบัติของธรรมอันมีข้อปฏิบัติ; หากข้อปฏิบัติของไม่ปฏิบัติของ แต่
 ธรรมจะกล่าวได้ว่า เป็นไปอย่างปฏิบัติของธรรมอันมีข้อปฏิบัติ. ข้อปฏิบัติในเหตุ
 นี้มีในใจได้ว่า จึงเป็นข้อปฏิบัติของพยาน ทั้งได้ปฏิบัติและหมั่นปฏิบัติ
 แล้ว ทำไม่ละและไม่มีความผิด ที่ทำใจได้และปฏิบัติของพยาน ต่อการปฏิบัติ
 ของชาวพยานผู้ดี ด้วยแล้ว. คำสั่งสอนข้อปฏิบัติของพยาน ไว้ใน ข้อนี้.

พยานผู้ปฏิบัติของไททานั้น

พิมพ์และเรียบเรียง
 ๓๐ กันยายน ๑๙

คำปรารภ

การสร้างหนังสือชุดธรรมโฆษณารุ่นขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา.

พระธรรม อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เป็นรัตนอันหาค่าประมาณมิได้ในโลก ควรที่สาธุชนทั้งหลายจะได้ช่วยกันเผยแผ่ให้แพร่ไปในดวงใจของประชาชนและประชาชาติทั่วไป.

ชาวพุทธมุลนิธิ เชียงใหม่ ได้ก่อตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๑ ได้ทำการเผยแผ่ธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กิจการได้เจริญและดำรงคงอยู่ได้จนกระทั่งบัดนี้ ทั้งนี้ ด้วยความสนับสนุนและความช่วยเหลือจากท่านสาธุชนผู้มีศรัทธาทั้งหลายด้วยดีตลอดมา.

อย่างไรก็ตาม อันพระธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้นั้น แม้ว่าจะทรงคุณค่ามีประโยชน์แก่มนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย อย่างเลิศล้ำมหาศาลสักเพียงใดก็ตาม ก็เชกเช่นกับทรัพยากรธรรมชาติที่ฝังอยู่ในแผ่นดิน หากปราศจากผู้ขุดค้นขึ้นนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แล้ว ประชาชนทั้งหลายก็คงจะไม่มีโอกาสได้รับคุณประโยชน์อันควรมีควรได้นั้นเป็นแน่.

ในบรรดาท่านผู้รู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าแล้วนำเอาพระธรรมอันประเสริฐในส่วนที่เป็นแก่นแท้มาเผยแผ่แจกจ่ายเป็นธรรมทานแก่ประชาชนนั้น ในเมืองไทยเราอาจกล่าวได้ว่ามีไม่กี่ท่านนัก ในจำนวนน้อยกว่าน้อยนี้ ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นผู้หนึ่งที่ได้อุทิศชีวิตและจิตใจทุ่มเทศึกษาค้นคว้าพระธรรมส่วนที่เป็นแก่นแท้มาเผยแผ่แก่ประชาชน ซึ่งผลงานของท่านมีอย่างไร เพียงไรนั้น ก็ปรากฏเป็นที่รู้เป็นที่เห็นเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปอยู่แล้ว.

ชาวพุทธมุลนิธิ เชียงใหม่ มีความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้มีส่วนรับแบ่งงานเผยแผ่นี้จาก “ธรรมทานมุลนิธิ” ไชยา ให้จัดพิมพ์หนังสือชุด “ธรรมโฆษณารุ่น

ท่านพุทธทาส” ชุดหนึ่ง คือชุด “ปฏิปทาปริทรรศน์” อันเป็นงานชุดธรรมโฆษณ์ของท่านพุทธทาส อันดับที่ ๑๔ ขึ้นไว้ในพระพุทธรูป เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชน ดังปรากฏเป็นรูปหนังสือเล่มที่ท่านกำลังถืออยู่ในมือขณะนี้ โดยนำเงินของมูลนิธิ ที่ท่านสาธุชนผู้มีศรัทธาทั้งหลายได้บริจาคบำรุงมูลนิธิมาลงทุนพิมพ์จำหน่าย ในลักษณะห่วงกุศลเป็นกำไร มุ่งประโยชน์ในการเผยแผ่เป็นที่ตั้ง มิได้หวังผลกำไรในทางการค้าแต่อย่างใด.

อันความรัก คือความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ตลอดจนถึงสรรพสัตว์นั้น แม้จะแจกจ่ายแบ่งปันให้แก่ผู้ใดสักเท่าไรก็ได้รู้จักหมดสิ้น มีแต่จะเฟื่องฟูเป็นที่ชื่นชใจทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ ฉะนั้น การบำเพ็ญบุญกุศลก็แจกเช่นเดียวกัน แม้จะแบ่งปันแจกจ่ายให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมด้วย ก็มีใช้ว่าผู้ทำจะได้รับบุญกุศลน้อยลงก็หาไม่ได้ กลับมีแต่จะเพิ่มพูนด้วยกันทั้งสองฝ่าย.

ฉะนั้น ชาวพุทธมูลนิธิ เชียงใหม่ จึงไม่ปรารถนาที่จะดักตวงผลบุญกุศลนี้แต่ผู้เดียว ชาวพุทธมูลนิธิความยินดี ขอประกาศเชิญชวนท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้มีใจศรัทธาและมีปณิธานเช่นเดียวกัน โดยไม่เลือกว่าจะเป็นชาติใด ผิวดิน ภาษาใด ทุกเพศ ทุกวัย ขอเชิญมีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์หนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์ของท่านพุทธทาส” กับชาวพุทธมูลนิธิ เชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเล่มนี้หรือเล่มต่อ ๆ ไป.

ท่านผู้ใดมีความประสงค์จะมีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์ดังกล่าวนี้ ขอได้โปรดติดต่อที่สำนักงานชาวพุทธมูลนิธิ เชียงใหม่ ได้ตลอดเวลา

ขอแผ่และแบ่งส่วนบุญกุศล อันเป็นผลานิสงส์ ที่เกิดจากการเผยแผ่ธรรมแก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ ผู้เป็นเพื่อนทุกซ์. ขอความรัก คือความเมตตากรุณาจงแผ่ไปในดวงใจของเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนถึงสรรพสัตว์ในสากลโลกด้วยอำนาจแห่งพระธรรม. ของเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์จึงเป็นผู้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสานติเทอญ.

ชาวพุทธมูลนิธิ

สำนักงานในสวนพุทธธรรม

พุทธนิคม (วัดอุโมงค์) ตู้ ป.ณ. ๔๕ เชียงใหม่

สารบาญ

ปฏิบัติปทาปริทรรศน์

	หน้า
๑. ปฏิบัติปัญหาปริทรรศน์	๑
๒. ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ	๔๗
๓. ปัญหาเนื่องจากการปฏิบัติ	๔๓
๔. ปัญหาเนื่องมาจากปฏิเวธ	๑๑๙
๕. ประมวลภาพปฏิบัติปทาปริทรรศน์	๑๔๑
๖. ประมัตตปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติ	๑๗๓
๗. ประมัตตปฏิบัติกับผู้แตกฉานในปริยัติ	๒๑๕
๘. ประมัตตปฏิบัติสามารถมาทางลัดเหนือเมฆ	๒๔๓
๙. ประมัตตปฏิบัติ สักว่าพุทธภาษิตสั้น ๆ นานาแบบ	๒๗๙
๑๐. ประมัตตปฏิบัติที่อาศัยพุทธภาษิตสั้น ๆ ในรูปแบบต่างๆ กัน	๓๐๙
๑๑. ภัทเทกรัตตปฏิบัติปทาปริทรรศน์	๓๒๗
๑๒. ประมัตตปฏิบัติอาศัยหลักธรรมภาษิตสั้น ๆ	๓๕๙
๑๓. กล่าวนำคำบรรยายครั้งที่ ๑๒	๓๙๓
๑๔. ประมัตตปฏิบัติ ที่มองไม่เห็นตัว	๓๙๙
๑๕. ภาคผนวก เรื่องปฏิจสุมุขปาทจากพระโษษฐิว่าด้วยหลักปฏิบัติ	๔๐๙

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

๑. ปฏิบัติปัญหาปริทรรศน์

	หน้า
การบรรยายชุดนี้ชื่อ ปฏิปทาปริทรรศน์ ต่อจากพุทธจริยาจบลง	๑
มุ่งหมายหรือพื้นธรรมะที่เป็นหัวใจพุทธศาสนาออกสู่สายตาประชาชน	๒
ปัญหาเฉพาะหน้าคือ ความเสื่อมทางศีลธรรมของสังคม ที่ต้องช่วยกันแก้ไข	๓
พุทธบริษัทไม่เห็นแก่ตัว ต้องช่วยกันแก้ปัญหา	๔
ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการปฏิบัติในแง่มุมต่าง ๆ จึงมุ่งแก้ปัญหานั้น ๆ	๕
ทุกเรื่องขึ้นอยู่กับบุคคลมีศีลธรรม ถ้าขาดแล้วทุกอย่างติดขัดหมด	๖
ผลของคนไม่มีศีลธรรม จะเป็นอุปสรรคแก่ความเจริญทุกแขนง ; เพราะไม่มีคนดี	๗
อุปสรรคต่อการปฏิบัติมี : ๑. ตัวคนมีจิตใจต่างกัน	๘
๒. พุทธศาสนามีหลักหลายระดับ. ๓. วัตถุนิยมก้าวหน้า. ๔. สอนทฤษฎีกันมาก	๙
ปัญหา ๑. สอนกันอย่างเครื่องจักร ; ที่ถูกการปฏิบัติต้องจัดเฉพาะคน	๑๐
การอบรมศีลธรรมอย่างเครื่องจักร จึงมีความล้มเหลวเรื่อยมา	๑๑
คนยังเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ ก็ยังเห็นแก่ตัวจัดรุนแรงยิ่งขึ้น	๑๒
ไม่ได้วัตถุตามชอบใจเพราะเงินไม่พอ ก็ไม่วายที่จะเอาให้ได้	๑๓
วัตถุนิยมทำให้มนุษย์หลงใหลเกินกว่าจำเป็น, สร้างความเห็นแก่ตัว	๑๔
โรคเห็นแก่ตัวขึ้นสมอง ใช้ยาคือธรรมะชนิดเดียว จะแก้ได้อย่างไร	๑๕
ปัญหา ๒. เรื่องหลักพุทธศาสนาควรต้องมีไว้ให้ ทั้งพวกมีตัวตนและไม่มีตัวตน	๑๖
คนบางพวกยังถือว่าเพียง, มีตัวตน, จึงต้องสอนอนุโลมไปบ้าง	๑๗
ความคิดว่า มีตัวกู - ของกู เชื้อมาตามสัญชาตญาณ ต้องไม่ประนีประนอมมากนัก	๑๘
มีตัวตนชนิดอ่อน ไม่ห้ามสวรรค์ แต่ห้ามนิพพาน	๑๙

การสอนให้ทำลายตัณหา - ของกู เป็นความยากลำบากแก่พระพุทธเจ้าเหมือนกัน	๒๐
เมื่อทรงตั้งพระทัยว่าจะสอนจึงต้องมี ๒ พวก มีตัวตน กับ ถอนตัวตน	๒๑
สมัยนี้การสอนก็ยังมีปัญหา ขัดต่อพวกนี้พวกนั้นอยู่เสมอ	๒๒
ต้องสอนให้ละยึดมั่นลวๆ มายึดมั่นที่ดีๆ จนค่อยๆ ลืมตา จึงสอนเรื่องไม่ยึดมั่น	๒๓
หลักพุทธศาสนาจะมีทั้งสัสสตทิวฐิ, และสัมมาทิวฐิ, ยังกำกวมอยู่	๒๔
ต้องเร่ไปหาเรื่องดับทุกข์ ให้ทุกคนตั้งหน้าบรรเทาความเห็นแก่ตัว....	๒๕
ความไม่รู้ธรรมะอย่างชัดเจนถูกต้อง นี่เป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรม	๒๖
ปัญหาสำคัญอยู่ที่ทำอย่างไรจะให้ธรรมะเข้ากันได้กับคนมีกิเลสเป็นตัวตน	๒๗
บางทีมีผู้เห็นว่า ธรรมะชนิดนั้นเป็นข้าศึกแก่ความเจริญ นี่ก็เป็นปัญหา	๒๘
รู้อุปสรรคแห่งการปฏิบัติธรรมแล้ว ต้องพยายามแก้ไข	๒๙
คน ทนปฏิบัติระยะยาวไม่ค่อยได้ จึงไม่สนใจปฏิบัติธรรมขั้นสูง	๓๐
ปัญหา ๓. อิทธิพลของวัตถุนิยมคือเรื่องทางร่างกายเนื้อหนังกำลังทั่วมโลก	๓๑
วัตถุนิยม หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ค้นคว้าประดิษฐ์ขึ้นสนองความต้องการ	๓๒
ในบ้านเรือนเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็น เพื่อกามารมณ์, วัตถุนิยมทั้งนั้น	๓๓
อิทธิพลของวัตถุนิยมทำให้คนเป็นทาสวัตถุ และเกลียดศาสนา	๓๔
พุทธบริษัทตามกันพวกวัตถุนิยม ก็ไม่กลัว ไม่ละอาย แล้วจะปฏิบัติธรรมได้อย่างไร	๓๕
วัตถุนิยมเป็นอุปสรรคร้ายกาจแก่การปฏิบัติธรรม	๓๖
ปัญหา ๔. สอนธรรมะกันแต่ทางทฤษฎี ขาดแคลนทางปฏิบัติที่ทำให้มีสุขแท้	๓๗
เราต้องศึกษาให้ละเอียดในด้านปฏิบัติดังในอาการของปัจจุสมุปบาท	๓๘
เหตุที่เรียนศีลธรรมแล้วปฏิบัติไม่ได้ก็เพราะไม่ได้สอนส่วนปฏิบัติ	๓๙
ตัวการปฏิบัติมีหลายชั้น ถ้าไม่เข้าใจอย่างทั่วถึง ก็ทำไม่ได้	๔๐
มนุษย์ทั้งโลกมุ่งหมายสันติภาพ แต่สิ่งที่ทำนั้นไม่มุ่งเพื่อสันติภาพ	๔๑
เขามีการทำไม่ส่งเสริมศีลธรรม แล้วยังทำลายและทำไปทางอบายมุข	๔๒
ตัวอย่างเรื่องวิทยุ นาคิด ; ส่งเสริมศีลธรรมตรงไหนบ้าง ?	๔๓

[๔]

ธรรมะที่ต้องปฏิบัติยังเหลืออยู่มาก ชีวิตเหลือน้อย อย่าประมาทเลย	๔๔
เรื่องไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติ เต็มไปด้วยอุปสรรค นี่เป็นปัญหาด่วน	๔๕

๒. ปัญหาเนื่องมาแต่ปริยัติ

ให้มองกันให้มากที่สุดในส่วนที่เป็นปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม	๔๗
ปัญหาที่ ๑. ต้องเลือกธรรมะส่วนที่เหมาะสมแก่แต่ละคนที่แตกต่างกัน	๔๘
๒. คำสอนต้องอยู่ในลักษณะ เพื่อ ผู้มีตัวตน กับ ไม่มีตัวตน	๔๙
๓. อย่าให้ความเจริญทางวัตถุมาครอบงำตนจนตกเป็นทาส	๕๐
๔. สอนทฤษฎีมากเกินไป จึงเป็นปัญหาเนื่องแต่ปริยัติ	๕๑
การจัดการศึกษาไม่มีเขตจำกัด ทำให้รู้มากยาวนาน ไม่ยอมทำอะไรทั้งๆ	๕๒
รู้มากอย่างท่วมหัวแต่เป็นอย่าง "บ้าขอบฟาง" ไม่เพื่อสันติภาพ	๕๓
ยิ่งรู้มากยิ่งคิดเก่ง เกียวก่ง ไปในทางไม่มีสันติภาพ	๕๔
มีความรู้ก้าวหน้าเหมือนวิ่ง แต่วิ่งไปหาความตาย ไปเป็นสมุนมาร	๕๕
คนสมัยนี้เกลียดธรรมะ ต้องล่อหลอกจึงจะสนใจศาสนา	๕๖
เขาไม่ชอบธรรมะ ต้องการแต่ความสุขทางเนื้อหนัง ไม่มีวันพบสุขแท้จริง	๕๗
รู้ปริยัติธรรมมากกลายเป็นงูพิษ ปฏิบัติเพื่อลาภสักการะไปเสีย	๕๘
ในโลกยกย่องคนมีวิชา เหมือนใส่ทองแล้วมีลู่วางเอาเปรียบผู้อื่น	๕๙
มีวิชา เป็นอุปสรรคของการปฏิบัติธรรมได้ ถ้าใช้ไม่เป็นจะบาดเจ็บอดุหฤคา	๖๐
คนศึกษาพุทธศาสนาเป็นปรัชญาไป ผิดความหมายเดิมที่เป็นศาสนา	๖๑
เรียนตามวิธีปรัชญาจะไม่ได้ตัวพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องปฏิบัติ	๖๒
ทุกระบบศาสนามีความหมายเป็นข้อปฏิบัติ เป็นปัญญาถูกต้องแท้จริง	๖๓
พุทธศาสนาต้องปฏิบัติ, เห็นประจักษ์อยู่แก่ใจ, ไม่ต้องเชื่อตามใคร	๖๔
ปัญหาทางศีลธรรม ไม่เกี่ยวกับปรัชญา ตั้งหน้าบังคับตัวเองจากเนื้อชั่ว เท่านั้น	๖๕

พระพุทธเจ้าเป็นนักศีลธรรม, ปฏิบัติเริ่มจากละความชั่ว, ไม่ใช่เป็นนักปรัชญา	๖๖
ระบบพุทธศาสนามีใช้ให้เชื่อง่าย มีหลักฐานในกาลามสูตร	๖๗
พุทธศาสนาเป็นระบบศีลธรรม หรือเป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้	๖๘
คนกำลังทำให้พุทธศาสนากลายเป็นพิธีตอ เป็นไสยศาสตร์ก็มี	๖๙
การปฏิบัติธรรมอย่างนั่งซ้อนนอนบวงสรวง ขอร้อง นี่ยังใช้ไม่ได้	๗๐
ทำศาสนาเป็นพิธีตอไปเสียก็ผิดหมด, ธรรมะต้องเป็นธรรมะ	๗๑
การตีความหมายผิดเกี่ยวกับถ้อยคำ นี่ก็เป็นความยุ่งยาก	๗๒
ต้องรู้ว่าคำเดียวกันในศาสนา เป็นได้ทั้งภาษาคน ภาษาธรรม	๗๓
ตัวอย่าง เช่น สติ กับ จิต ยังเถียงกันไม่รู้ว่าจะอย่างไร	๗๔
อึดตา กับ อนัตตา ถ้าอธิบายไม่ถูก ก็เข้าใจผิด ที่แท้เป็นอทิปปัจจยตา ๗๕	
คำว่า "พระเจ้า" ให้เป็นบุคคล ก็ยอมไม่รู้จักพระเจ้าที่ไม่ใช่บุคคล	๗๖
พระเจ้าของพุทธบริษัทคือ พระธรรม คือกฎของอทิปปัจจยตา	๗๗
การตีความผิด เกี่ยวกับหลักธรรมนี้ เป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ๗๘	
ไม่มีส่วนไหนที่เป็นอนัตตา หรือ อนัตตา ทุกอย่างมีไปตามธรรมดา	๗๙
ทุกอย่างเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของเหตุ และ ปัจจัย	๘๐
มูลเหตุสำคัญทำให้โลก โกรธ หลง มาจากผัสสะ	๘๑
จากผลของสัมผัสข้างนอกทำให้จิตใจข้างในเป็นปัญหา ก็เพราะผัสสะ ๘๒	
ต่อจากผัสสะก็คือเวทนา เป็นตัวการร้ายกาจที่ทำให้เกิดทุกข์	๘๓
เพราะไม่รู้จักรู้ผัสสะ ทำให้การปฏิบัติธรรมมีอุปสรรค	๘๔
ขณะที่จิตไม่มีกิเลสครอบงำ นี่เป็นนิพพานโดยปริยาย	๘๕
ธรรมะต้องมีผลเป็นสันติวิมุตติ และอกาลิโก มีผลที่นี้และเดี๋ยวนี้	๘๖
บางคนไม่รู้ ว่า ตัวเองจะเอาอะไรจากศาสนา หรือธรรมะ ทำไปอย่างละเมอ.. ๘๗	
บางคนเชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ หรือใช้อำนาจจิตรักษาโรค	๘๘

บางคนอยากพ้นทุกข์ หรือบรรลุนิพพาน แต่ไม่รู้ว่านิพพานคืออะไร ๘๙
 การปฏิบัติทางจิต พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีผลดี ๔ อย่าง, ดับทุกข์ได้ในวันใดเป็นที่สุด ๙๐
 เราต้องการอะไรจากพุทธศาสนา ต้องมองให้เห็น มิฉะนั้นจะมีดมัว ๙๑

๓. ปัญหาเนื่องจากการปฏิบัติ

การบรรยายครั้งนี้จะกล่าวถึงปัญหาอันเนื่องมาแต่การปฏิบัติ ๙๓
 ทบทวนความเข้าใจว่า ต้องมีความถูกต้องทางปริยัติ ปฏิบัติจึงจะถูก.... ๙๔
 ต้องรู้จักใช้ปริยัติให้พอดี ตรงกับอุปนิสัยสันดานของตน ๙๕
 บางคนชอบความยาก เคร่ง และลึกลับ หรือวิธีที่ตนเองก็ไม่เข้าใจ ๙๖
 การปฏิบัติที่ถูกต้อง จะต้องไม่ตั้ง ไม่หย่อน ต้องเป็นมัชฌิมา.... ๙๗
 บางคนไม่สามารถทำสมาธิจนเกิดฌาน เพราะทำยาก ไม่ใช่ทำได้ทุกคน... ๙๘
 แต่กิเลสหมดได้ ไม่ใช่ด้วยสมาธิ แต่ด้วยปัญญา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.. ๙๙
 ถ้าหมดกิเลสจะสามารถทั้งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ ๑๐๐
 ปฏิบัติแบบปัญญานั้นไม่หรรษา ไม่เหมือนฌาน หรือ สมาบัติ... ๑๐๑
 การรู้หลักวิชา ยังไม่ใช่ปฏิบัติ เพราะเป็นเพียงกฎเกณฑ์บอกให้รู้ ๑๐๒
 รู้ทฤษฎีก็เท่ากับท่องไว้ ; ปฏิบัตินั้นต้องมีสติจัดการควบคุม.... ๑๐๓
 ถ้าไม่ทำผิดเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่มีทางปฏิบัติผิด ๑๐๔
 ต้องควบคุมตา ฯ-ใจไว้ให้ได้ จะปฏิบัติทุกอย่างได้ง่าย ๑๐๕
 เพราะเรื่องสำคัญทุกเรื่องขึ้นอยู่ที่ผัสสะอย่างเดียว.... ๑๐๖
 กาม กรรม เวทนา สัญญา ทิฏฐิ ตณหา ล้วนมาจากผัสสะ ๑๐๗
 ทุกข์ สุข นิพพาน มีรากฐานอยู่ที่ผัสสะ, ไม่มีผัสสะทุกข์สุขก็ไม่มี ๑๐๘
 มองเห็นความสำคัญของผัสสะแล้ว จะเห็นแจ้งในกิเลสและทุกข์ ๑๐๙
 ผัสสะมี ๒ ชั้น ชั้นแรกเรียกว่าปิณฑะ ยังไม่เกี่ยวกับอวิชชา ชั้น ๒ จะเกี่ยวกับอวิชชา.... ๑๑๐

[๗]

พอดตา + รูป + จักขุวิญญูญาณแล้ว จะเป็นผัสสะแท้จริง จะเป็นอวิชชาตอนนี้	๑๑๑
ควรรู้จักเรื่องผัสสะให้ถูกต้อง ถ้าปราศจากสติจะเป็นอวิชชาทันที	๑๑๒
การสัมผัสที่อวิชชามีส่วนด้วย นี่คือนันทราย เกิดตัวกู - ของกู ฯลฯ	๑๑๓
ถ้ารู้ว่าผัสสะมี ๒ ชั้น เมื่อกระทบเป็น "สักว่า ๆๆ" จะยังไม่มีอันทราย....	๑๑๔
ถ้าผัสสะสติ อวิชชาเข้าเกี่ยวข้องก็เกิด ฯลฯ และเป็นทุกข์	๑๑๕
ร่างกายไม่ดี สิ่งแวดล้อมไม่ดี ก็เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ	๑๑๖
สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต้องไม่ดีเกินไป และไม่เป็นไปในทางร้าย	๑๑๗

๔. ปัญญา เนื่องมาจาก ปฏิเวธ

ทบทวนความจำให้เข้าใจเกี่ยวกับคำว่า ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธก่อน....	๑๑๙
ปัญหาทางปริยัติมีมากเพราะเรียนไม่ตรงจุด ปฏิบัติก็ทำไม่ใคร่ถูกต้อง	๑๒๐
แกนกลางของการปฏิบัติอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	๑๒๑
ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ต้องเนื่องกัน เพื่อรู้เข้าใจเพิ่มไปในตัว	๑๒๒
ระยะของปฏิเวธทำด้วยใจรู้ชัด ไม่เกี่ยวกับคิด หรือเหตุผล	๑๒๓
ปฏิเวธ หมายความว่า ใจมันแทงไปในความรู้สึกขณะนั้น..	๑๒๔
ความรู้สึกต้องถึงขั้นไม่กลับกำเริบ จึงจะแน่นอนลงไป	๑๒๕
ถ้าเห็นชัดแจ้งที่ไม่กลับคืน ก็เป็นการตัดกิเลสได้แท้จริง...	๑๒๖
ปฏิเวธถึงขั้นพระอรหันต์มี ๒ พวก : เวทนาเย็นสนิท กับยังไม่สนิท ...	๑๒๗
การบรรลุมรรคผลของพระเสขะ จะต้องทำให้เย็นสนิทต่อไปด้วย	๑๒๘
การปฏิบัติจนมีผลเป็นปฏิเวธ ต้องทำให้มาก และชำนาญ ให้อยู่ตัว..	๑๒๙
ปฏิเวธมีหลายชั้น ทำให้ดีในขั้นต้น ๆ แล้วจะเลื่อนขั้นได้ง่าย	๑๓๐
โดยหลักของสมาธิภาวนา จะมีผลถึง ๔ ขั้น ขั้นสุดท้ายสิ้นกิเลส อาสวะ..	๑๓๑
ปฏิเวธขั้นที่ยาววนใจจะเป็นอุปสรรคแก่การก้าวขึ้นขั้นสูง	๑๓๒

ในชั้นที่ปฏิบัติมีผล มีอำนาจเป็นทิพย์และสุขใจนี้ ดึงดูดใจ ไม่ให้ทำต่อไป	๑๓๓
ปฏิเวธควรต้องเป็นอกาลโก คือ ไม่เนื่องด้วยเวลา	๑๓๔
ต้องมีผลทันควัน, รู้สึกด้วยใจในผลของสิ่งที่ทำทันที..	๑๓๕
เรื่องทาน ศีล ฯลฯ ได้ผลทันที ไม่ต้องรอชาติหน้า ซึ่งเข้าใจผิดกันอยู่....	๑๓๖
เรื่องของปฏิเวธต้องมีผลเป็นทิวรรวม ที่นี้ เดียวนี้..	๑๓๗
การเข้าถึง "พระเจ้า" หรือ "พระธรรม" ก็ต้องถึงด้วยใจ	๑๓๘
จิตที่ถึงธรรมนั้นคือ ความสะอาด สว่าง สงบ โดยตรง : นี่เป็นปฏิเวธ	๑๓๙
"ตายจากตัวกูเสีย" จะถึงพระเจ้าทันที ใช้ในศาสนาไหนก็ได้	๑๔๐

๕. ประมวลภาพปฏิบัติพาปริทรรศน์

การบรรยายครั้งนี้ จะชี้ให้เห็นลักษณะของการปฏิบัติทั้งหมด	๑๔๑
การปฏิบัติมีหลายแบบ เราจะทำได้แต่ชนิดที่เหมาะสม แต่ดูไว้เผื่อเลือก	๑๔๒
ก่อนที่จะปฏิบัติ ให้รู้จักแบบของการปฏิบัติไว้หลาย ๆ แบบ	๑๔๓
ให้รู้จักคำว่า "ปฏิบัติ" ซึ่งแปลว่าระบอบใหญ่ ความหมายกว้างกว่าปฏิบัติ....	๑๔๔
หรือแปลว่า เดินไปตามลำดับ เช่นเดียวกับปฏิปันโน	๑๔๕
ระบบปฏิบัติมี ๓ อย่างคือ ความเชื่อ ความเพียร และปัญญา	๑๔๖
การปฏิบัติโดยทั่วไปควรต้องมีศรัทธา พากเพียร ปัญญา สมควรกัน....	๑๔๗
แต่ถ้าเอาเพียงเดียว พุทธศาสนาเป็นพวกใช้ปัญญา	๑๔๘
คนมีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน หลักปฏิบัติจึงจะใช้อย่างเดียวกันไม่ได้	๑๔๙
ปัญญาก็มีอยู่ ๓ พวก : พวกศรัทธา วิริยะ ปัญญา ; ต้องรู้ว่าตนอยู่พวกไหน	๑๕๐
ปฏิบัติระบบปัญญา ที่รู้แจ้งอย่างฉับพลันก็มี เชื้อชาก็มี	๑๕๑
ระบบเชื้อชาก็เป็นแบบค่อยทำค่อยไป พวกฉับพลัน รู้อย่างสายฟ้าแลบ	๑๕๒
ปฏิบัติแบบปลงตก สลัดปัญหาออกไปได้ ก็มีผลเท่ากับนักปราชญ์....	๑๕๓

[๙]

"เป็นอยู่ให้ถูกต้อง" ไม่ยึดมั่นถือมั่น วันหนึ่งแสงสว่างจะพุ่งขึ้นได้	๑๕๔
รู้แบบคำเดียวก็พอ เช่น "ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น" เท่านั้นก็ได้....	๑๕๕
หรือรู้จัก "ถอนตัวกู ว่าตายเสียก่อนตาย, ดับตัวกูไม่เหลือ" ก็ได้...	๑๕๖
ต้องคิดดูเองว่า เราเหมาะปฏิบัติแบบไหน จะสรุปเช่น ไม่เห็นแก่ตัวก็ได้	๑๕๗
"ไม่เห็นแก่ตัว" เป็นความฉลาดอย่างยิ่ง ทำได้จะเท่ากับมีปัญญา.	๑๕๘
พวกหนึ่งถือว่า ไม่ต้องทำอะไรเลย, อีกพวกถือว่า ต้องรีบทำ ก็มี.	๑๕๙
พวกไม่ทำอะไร ถือว่า นิพพานอยู่เป็นฐานในจิต ระวางอย่าปรุงเป็นตัวกู	๑๖๐
พวกที่ว่าการกิเลสประจำอยู่ในสันดาน ต้องเพียรลอกวิชชาอยู่เสมอ	๑๖๑
จะเลือกปฏิบัติรูปไหนต้องพิจารณา ใช้อุบายให้ถูกนิสัย	๑๖๒
เถรวาทชอบอย่างสุดเหวี่ยง แต่หลักทั่วไปก็มีว่า "จิตนี้ประภัสสร"	๑๖๓
ควรเปรียบเทียบดู จะทำอย่างไร? ศรัทธา ความเพียร หรือปัญญา	๑๖๔
หลักรู้ดับพละ หรือเฉื่อยชา ก็มีอยู่ในคัมภีร์เถรวาท....	๑๖๕
พูดมาแล้ว ๔ ภาพ ภาพที่ ๕ แบบพิเศษ หุบปากเงียบ.	๑๖๖
พวกหุบปากเงียบถือว่า ธรรมะนั้นนิ่ง ทั้งปาก ใจ กาย ไม่พูด..	๑๖๗
"หุบปาก" มีความหมายไปในทาง ว่าไม่ต้องมีปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธอะไรอีก... ..	๑๖๘
ปฏิบัติมีมากแบบ จึงไม่ควรจะพูดว่า "แบบของฉันเท่านั้นถูกดี"	๑๖๙
สะสมตัวเองดู ถือกฏเกณฑ์ไหนทุกข้น้อยลงได้ก็เอาแบบนั้น	๑๗๐
ถ้าปฏิบัติอะไรเที่ยวแสดงให้เขาเห็น นี่แหละจะส่งเสริมกิเลส	๑๗๑

๖. ประมัตถปฏิบัติ ที่ไม่เกี่ยวกับ ปริยัติ

ให้ทบทวนครั้งก่อน ๆ เพื่อระลึกให้เรื่องติดต่อกัน....	๑๗๓
พูดมาแล้วครั้ง ๑ - ๕ เกี่ยวกับปัญหาและภาพของการปฏิบัติ	๑๗๔
แบบปฏิบัติมีมาก ไม่ควรจะต้องว่าพวกไหนผิด แต่ละแบบเหมาะแก่แต่ละคน	๑๗๕

แบบต่อไปนี่ชื่อปรมัตถปฏิปทา ที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติเลย	๑๗๖
ปริยัติก็รู้จักอยู่ หมายถึงการเรียนพระพุทธรวณะแห่งอักษรศาสตร์	...		๑๗๗
การปฏิบัติไม่ใช่ปริยัติจึงมีวิธีที่เป็นเคล็ด อุบาย หรือปริศนา....	...		๑๗๘
เคล็ด หรืออุบาย นี่มีไว้สำหรับปรมัตถปฏิปทา โดยไม่เกี่ยวกับปริยัติ			๑๗๙
เคล็ดมี ๓ พวก เรียกว่า ปริศนา มนตราธารณี และสติรำลึก....	...		๑๘๐
ปริศนาธรรม ทำให้ฉลาดอย่างธรรม ทำให้ถึงนิพพานได้	๑๘๑
ถ้าคิดขึ้นเรียก ปริศนา, ถ้าพูดออกมา เรียกมนตรา หรือธารณี	...		๑๘๒
ปริศนามีกติกาว่า ห้ามถามใคร ๆ ถ้าใครบอกก็ไม่ใช่ปริศนา	...		๑๘๓
ปริศนามีมาก เช่น ตายเสียก่อนตาย ปากอย่างใจอย่าง	๑๘๔
ปากต้องพูดตามภาษาโลก แต่ใจมิได้เป็นอย่างนั้น	๑๘๕
จุดเย็นสูงสุดอยู่กลางเตาหลอมนี้ = หานิพพานได้ตรงที่ดับความร้อน			๑๘๖
แม้จะร้อนสักเท่าไร ถ้าคนไม่โง่ จะทำให้เย็นได้ตรงนั้น	๑๘๗
"ท่ามกลางความร้อนมีจุดเย็น" นี่พยายามหาให้พบ จะไม่เสียอะไร			๑๘๘
"เสียงของมือที่ตบข้างเดียว" นี้เท่ากับจิตไม่รับเอามาปรุงเป็นตัวกู - ของกู			๑๘๙
ตบมือข้างเดียว คือ เสียงแห่งนิพพาน ดังก้องไปทั่วจักรวาล			๑๙๐
"ผ้าเช็ดฝุ่นก็เช็ดฝุ่นซิ" เท่ากับไม่มีอะไรนอกไปจากธรรมดา			๑๙๑
นักปราชญ์ชาวนาเห็นอะไร สามารถทำจิตไม่ยึดมั่นฯ โดยไม่ต้องศึกษา			๑๙๒
ใช้อย่างมนตราธารณี พอกิเลสเกิด ก็ตวาดออกมา เช่น "ออกไป" ฯลฯ			๑๙๓
พวกที่ ๓ มีสติในสิ่งที่เจเนจัดอยู่ เช่นว่า "ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น"			๑๙๔
คำว่า "เอา" หมายความว่า เอาด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทาน โง่			๑๙๕
สิ่งทั้งหลายไม่น่าเอาด้วยความยึดมั่นถือมั่น "เอา" มันจะกัดเรา			๑๙๖
เรื่องเกียรติ หรือสมบัติ แม้หลีกไม่พ้น ก็อย่าไปเอา			๑๙๗
มนุษย์สมบัติ สวรรค์ นิพพานสมบัติ ถ้าคิดเอาจะไม่ได้และจะกัดเรา			๑๙๘
ให้รู้จักสิ่งที่เป็นมายา คือความปรุงแต่งของสังขารทั้งปวง ไม่มีตัวจริง			๑๙๙

[๑๑]

คิดว่า "ไม่เอาอะไร" อยู่ว่าง ๆ จิตจะรู้สึกเป็นการพักผ่อนสบาย	๒๐๐
พวกภวตัณหาต่าง ๆ ก็ล้วนแต่ ไม่น่าเป็น ไม่ยึดมั่นก็มีได้เป็น	๒๐๑
หัดคิดว่า เป็นอะไรบ้างที่น่าเป็น จะมีแต่น่าสั่นหัว	๒๐๒
การคิดต้องฝึกคิดอย่างเทียบคู่ ทั้งต่ำสูง ว่ามีอะไรที่น่าเป็น	๒๐๓
คิดเทียบกันดูแล้ว ไม่มีอะไรที่น่าเป็น หรือน่าชื่นใจเลย	๒๐๔
เป็นอะไรก็ไม่สนุก แม้ว่า เป็นพ่อ - แม่ - ลูก, คนถูกสรรเสริญ - นินทา	๒๐๕
เป็นอะไรอีกที่เป็นด้วยความยึดมั่นฯ ก็เหมือนตกนรกทั้งเป็น	๒๐๖
แม้เป็นพรหม หรือกามสุขัลลิกานุโยค อตตกิลมถานุโยค ก็ไม่น่าเป็น	๒๐๗
เป็นฆราวาส นักบวช หรือฤาษี ก็ไม่ไหวทั้งนั้น	๒๐๘
จะเป็นมนุษย์หรือเป็นอะไร ลัทธิไหน ก็ล้วนแต่ไม่น่าเป็น	๒๐๙
ที่ยกมาพูด เพื่อให้เป็นแนวคิดว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น	๒๑๐
สิ่งใดเป็นอุปติ สิ่งนั้นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ซึ่งมาจากความยึดถือ	๒๑๑
รู้ให้ถึงขนาดว่า "ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใด ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น"	๒๑๒
แม้ไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก แต่เรียนนิพพานเอาจากทุ้งนาก็ได้	๒๑๓
คนที่มีกิเลส ตัณหา สุข ทุกข์ นี่แหละเป็นคัมภีร์ที่ดีที่สุด	๒๑๔

๗. ปรมัตถปฏิบัติ กับ ผู้แตกฉานในปริยัติ

จะพิจารณากันถึงการปฏิบัติในชั้นปรมัตถ์ที่เกี่ยวกับผู้แตกฉานปริยัติ	๒๑๕
การบรรยายนี้ถือว่า ทำความรู้อบตัวให้ครบถ้วนเท่านั้น	๒๑๖
การปฏิบัติขั้นสูงสุด ไม่เกี่ยวกับปริยัตินั้นได้พูดมาแล้ว	๒๑๗
ผู้รู้ธรรมะเป็นคนจริงต่อความดับทุกข์ของตนเองแล้ว จะเข้าใจอะไรได้จริง	๒๑๘
ทุกสิ่งพร้อมที่จะแสดงความจริงอยู่รอบด้าน แต่เราไม่ได้เห็นเอง	๒๑๙
ถ้าช่างสังเกตจะเรียนปริยัติได้จากธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีคำพูด	๒๒๐

ยุคพุทธกาล ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ อย่างปัจจุบัน	๒๒๑
คนครั้งพุทธกาลเข้าใจข้อธรรมะที่พระพุทธองค์ประทาน ในเวลาสมควร	๒๒๒
พระไตรปิฎกที่ครบถ้วน เพิ่งเกิดมีขึ้นหลังจากพระพุทธปรินิพพานหลายร้อยปี	๒๒๓
ครั้งพุทธกาล คนสนใจรู้และถึง แต่สิ่งที่เรียกว่า นิพพาน	๒๒๔
ครั้งนั้น นิพพานแปลว่า ความเย็น ที่เกิดมาจากการดับความร้อน	๒๒๕
คนพวกหนึ่งถือเอาความสมบูรณ์ในกามารมณ์เป็นนิพพาน ก็มี	๒๒๖
เมื่อสติปัญญาสูงขึ้น พระพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า ลิ่นกิเลสเป็นนิพพาน	๒๒๗
ถ้าทำลายกิเลสได้สิ้นเชิง ดับอุปาทาน แล้วก็เป็นนิพพาน	๒๒๘
ยุคต่อมาปริยัติขยายเป็นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์พิเศษ	๒๒๙
คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า นวัคคัสตตุศาสน์ ก็ถือเป็นปริยัติด้วย	๒๓๐
พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเตือนปริยัติ แต่ติว่า เรียนแล้วไม่ปฏิบัติ	๒๓๑
ยุคปัจจุบันรุ่งเรืองด้วยปริยัติ ซึ่งตรัสเรียกว่า "คนกำมือเปล่า"	๒๓๒
ปริยัติสามารถจะขึ้นหน้า หรือปิดบังปฏิบัติ, ปฏิบัติไม่มี ปฏิเวธก็ไม่มี	๒๓๓
นิพพานจริงเป็นรสที่รู้สึกในใจ พุดออกมาเป็นตัวหนังสือไม่ได้	๒๓๔
การตามรอยพระอรหันต์ของนักปริยัติ จะมีเป็นอันมาก	๒๓๕
เช่นว่า เริ่มแต่การออกบวช มีศีล ๔ อย่าง ฯลฯ มีธุดงค์ ๑๓ เป็นต้น	๒๓๖
แต่ตามรอยพระอรหันต์ของคุณยายมีประโยคเดียวว่า "กูไม่เอากะมึง"	๒๓๗
ตามรอยพระอรหันต์เปลี่ยนมาเป็นให้ประกาศนียบัตรด้วยก็มี	๒๓๘
ความเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาบางประการ ทำให้ขาดปฏิบัติ	๒๓๙
ผู้แตกฉานปริยัติมีอะไรเป็นของตัวเอง ไม่ตรงพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า	๒๔๐
ทองคำว่า "สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา" จะไม่หลงทาง	๒๔๑

๘. ปรมัตถปฏิบัติ สามารถมาทางลัด เหนือเมฆ

ทบทวนว่า ปริยัติมักเป็นข้าศึกแก่ปฏิบัติ	๒๔๓
เข้าใจปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ให้ถูกต้อง จะช่วยได้มาก	๒๔๔
ทั้งปริยัติ ทั้งปฏิบัติ เป็นไปเพื่อลาภก็ได้ นิพพานก็ได้	๒๔๕
การหลงปริยัติ เป็นอันตรายต่อการไปนิพพาน	๒๔๖
ปริยัติน่าหลง จนมีคำกล่าวว่า พระไตรปิฎกเป็นนางฟ้า	๒๔๗
เพื่อไม่หลงปริยัติ อาจจะทำปฏิบัติโดยทางลัดก็ได้	๒๔๘
"ลัด" คือทำด้วยใจจริง ไม่หลง ได้ผลทันควัน	๒๔๙
พระธรรมมีวิธีลัดอยู่ในตัว คนไปทำให้มากเรื่องไป	๒๕๐
พิจารณาวิธีลัดอย่างข้อ ๑. เรียนข้อเดียว รู้หมดทุกข้อ	๒๕๑
ข้อเดียวเช่น "ธรรมทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น"	๒๕๒
อย่างข้อ ๒. ไม่เรียนอะไรเลยให้ถูกต้อง เคยเรียนจากชีวิต	๒๕๓
เรียนให้ถูกต้อง อย่าผูกพันอะไร เจาะลงไปทีละโยชน์	๒๕๔
เห็นจริงว่า สังขารเป็นไปตามเหตุปัจจัย นี่ก็พอแล้ว	๒๕๕
อย่างข้อ ๓. ทำใจเป็นศีล รุณฺดํเสียแล้ว ไม่ต้องเคร่งอื่นก็ได้	๒๕๖
รักษาศีลเป็นสัจจะปฏิบัติตามมาส ไม่ตรงพุทธประสงค์	๒๕๗
รักษาศีล ที่ถูก ต้องทำใจเป็นศีล ไม่เผลอไปยึดมั่นถือมั่น	๒๕๘
ชะล้างความเศร้าหมองทางกาย วาจา โดยไม่ยึดมั่น จะไม่ผิดศีล	๒๕๙
กำจัดความรู้สึกเลว ๆ ไปจากจิตได้ นับว่าเป็นรุณฺดํ	๒๖๐
ต้องกำจัดความมักมาก ในเรื่องนุ่งห่ม กินอยู่	๒๖๑
รุณฺดํ ๑๓ ถ้ากำจัดส่วนเกิน แล้วเป็นรุณฺดํทุกข้อ	๒๖๒
เรื่องเกิด - ตาย ถ้าพิจารณาเห็นจิตว่างจากตัวกู - ของกู จะพ้นได้	๒๖๓
ไม่ยึดมั่นเป็นตัวกู - ของกูแล้ว ไม่มีปัญหาเรื่องเกิด - ตาย	๒๖๔

[๑๔]

ยึดมันเท่าไรทุกข์เท่านั้น ไม่ยึดก็ไม่ทุกข์	๒๖๕
เป็นอยู่ด้วยสติปัญญา ไม่มีตัวกู เท่ากับไม่ไป ไม่อยู่ไหน ๆ	๒๖๖
ทำให้จิตสงบ กันตัวกูออกไป ให้เหลือแต่สติปัญญา	๒๖๗
จิตที่รู้สึกว่ามีได้มีเสีย นี่มีความทุกข์	๒๖๘
เอาตัวกูออกไปเสีย จะไม่มีแพ้ ชนะ ได้ เสีย	๒๖๙
เป็นอยู่จิตล้วน ๆ จิตไม่มีสติปัญญา ทำใด ๆ ไปตามทีควร	๒๗๐
ฝึกรู้ทันกาลเวลา โดยไม่ยึดจะเท่ากับไม่มีเวลา	๒๗๑
เรื่องเวลา นี่เกี่ยวกับ กิเลสตัณหาของมนุษย์มาก	๒๗๒
เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไฟ มีขึ้น มีเพราะยึดมันเวลา	๒๗๓
"เวลา" เป็นพญามาร ยึดเข้าทำให้เป็นทุกข์	๒๗๔
อย่ามี "ตัวเรา" จะเท่ากับไม่มีเวลาหยุด หรือล่องไป	๒๗๕
การดับทุกข์โดยตรง ไม่ได้ดับด้วยปริยัติ	๒๗๖
พึงรู้ว่า การดับทุกข์ ทำโดยปฏิบัติ ที่ไม่ต้องมีตัวกู - ของกู	๒๗๗

๙. ปรมัตถปฏิบัติ สักว่า พุทธภาสิตสั้น ๆ นานาแบบ

ที่แล้วมาแสดงให้เห็นปริยัติทั้งจำเป็น และไม่จำเป็น	๒๗๘
ปริยัติไม่จำเป็นแก่บางคนที่อาจปฏิบัติทางลัด	๒๘๐
คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการปฏิบัติ อยู่ในรูปคำพูด	๒๘๑
ชีวิตเป็นการสั่งสอนเล่าเรียน อยู่ในตัวเอง	๒๘๑
สูตรทั้งหลายแสดงใจความอยู่ที่ "มิใช่เรา หรือ ของเรา"	๒๘๒
หัวใจของพระพุทธศาสนาอยู่ที่ "นั่นไม่ใช่เรา ไม่ใช่อัตตาของเรา"	๒๘๓
สรุปว่า ธรรมทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมันถือมัน	๒๘๔
ให้รู้จักสังเกตว่า ความรู้สึกยึดมัน กับ ไม่ยึดมัน	๒๘๕
ในพระไตรปิฎกทั้งหมดเต็มไปด้วย ไม่ใช่เรา - ของเรา ไม่ใช่อัตตา	๒๘๗

การดับทุกข์ทำได้ทันควันในชาตินี้ ไม่ต้องรอเวลาอื่น	๒๘๘
ปฏิบัติให้ถูกต้องเวทนาทั้ง ๓ จะทำที่สุดทุกข์ได้ทันควัน	๒๘๙
พึงรู้ทันอายตนะนอก - ใน - จักขุวิญญาณจึงเกิดผัสสะ	๒๙๐
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาย่อมเกิดขึ้น ทุกอย่างเป็นไปชั่วคราว	๒๙๑
แม้เรื่องของสุขเวทนา ก็ทรงสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น	๒๙๒
ถ้าไม่เพติดเพลินมัวเมาในสุขเวทนา ราคะนุสัย ก็ไม่เกิด	๒๙๓
ความสุขทางอายตนะมีผลทำให้คนโง่ หลง เพติดเพลิน	๒๙๔
ถ้าทุกข์เวทนาเกิด คนก็โง่ เศร้า รำไร รำพัน	๒๙๕
เวทนาที่เจือสุข ทุกข์ นี้เป็นเรื่องหลอก ๆ ให้สนใจ วิตก กังวล	๒๙๖
เมื่อไม่รู้เวทนาตามเป็นจริง อวิชชานุสัยย่อมมนอนตาม	๒๙๗
เวทนาทั้ง ๓ ทำให้เพลิน ร้อนใจ โกรธ และโง่	๒๙๘
เวทนาทั้ง ๓ ต้องละ บรรเทา และถอนรากเสีย	๒๙๙
โลภะราคะต้องละ, โทสะ บรรเทา, โมหะ ถอนราก	๓๐๐
กิเลสแต่ละอย่างทำมากจนชิน เรียกว่า อนุสัย	๓๐๑
ที่สุดแห่งทุกข์ทำได้ทันควัน ขณะที่มีการกระทำ	๓๐๒
สติ - ความรู้สึกตัว สำคัญที่สุดในทุกกรณี	๓๐๓
เพราะไม่สนใจตัวเรื่องของความทุกข์ จึงดับทุกข์ไม่ได้	๓๐๔
ต้องสนใจวิธีละอนุสัย ๓ ตามคำตรัสของพระพุทธเจ้า	๓๐๕
ให้สังเกตว่า เพราะโง่ยึดตัวกู - ของกู จึงเมาหมกอยู่	๓๐๖
ละ, ถอน, บรรเทา ที่ตัวกู - ของกู ใจความมีเท่านี้	๓๐๗

๑๐. ปรมาตถปฏิบัติ ที่อาศัยพุทธภาสิตสั้น ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ กัน

การบรรยายนี้มุ่งหมายชี้หลักปฏิบัติทุกแง่	๓๐๙
ทบทวนปฏิบัติ โดยอาศัยพุทธภาสิตที่กล่าวแล้ว	๓๑๐

จะบรรยายแบบจตุราธิฐาน จึงอธิบายคำอธิฐานก่อน	๓๑๑
อธิฐานมี ๔ : ข้อ ๑. ได้แก่ปัญญาธิฐาน	๓๑๒
ข้อ ๒-๓-๔ คือ สัจจา - จาคา - อุปสมา	๓๑๓
ข้อ ๒. คือไม่ประมาท ต่อปัญญา และรักษาสัจจะ	๓๑๔
ข้อ ๓. จาคาอธิฐาน สละ ไม่หวังตอบ ไม่ค้ำกำไรเกินควร	๓๑๕
ข้อ ๔. ตั้งใจหาความสงบ และ พยายามทำให้ได้	๓๑๖
ปัญญาเป็นปรมาตม์ เพราะรู้ธรรมเป็นที่ลี้ลับไปแห่งทุกข	๓๑๗
การรู้จริง ต้องรู้ถึงที่ลี้ลับไปแห่งทุกขทั้งปวง	๓๑๘
สัจจะเป็นปรมาตม ฯ นี้หมายถึงรู้หรือยัสสัจ ซึ่งเป็นธรรมไม่มุสา	๓๑๙
ธรรมไม่มุสา หมายถึงนิพพาน หรือ อสังขตธรรม	๓๒๐
การสละที่ประเสริฐ คือ การสละอุปธิ	๓๒๑
อุปธิแปลว่า ทรวง, แบกهامไว้, ซึ่งแบบอะไรก็หนักทั้งนั้น	๓๒๒
สละอุปธิทำให้ดับทุกขได้ และบรรลุนิพพาน	๓๒๓
อุปสมาธิฐาน คือ สงบเสียซึ่งราคะ โทสะ โมหะ	๓๒๔
อธิฐานธรรม ใช้ได้ทั้งเรื่องของชาวบ้าน และพระอริยเจ้า	๓๒๕
มีปัญหาชั้นไหน ฟังให้อธิฐานธรรมแก้ปัญหานั้น ๆ	๓๒๖

๑๑. ภัทเทกรัตตปฏิบัติพาปริทรรณ

พูดเรื่องหมวดธรรมหัวข้อนี้ เป็นเหมือนหญ้าปากคอก ใจความธรรมะนี้	๓๒๘
คือ ไม่คิดถึงที่ล่วงมา, ไม่หวังที่ไม่มา, เห็นแจ้งในปัจจุบัน	๓๒๙
การเห็นแจ้งในธรรม ทำให้กิเลสเกิดไม่ได้ และสิ้นไปในที่สุด	๓๓๐
หลักปฏิบัติอยู่ตรงที่รู้แจ้งประจักษ์ทันควันในปัจจุบัน	๓๓๑
ให้รีบทำหน้าที่ในปัจจุบัน แม้มีชีวิตวันเดียวก็น่าชม	๓๓๒

ทำความเข้าใจในภพปัจจุบัน จะสิ้นความสงสัยเรื่องตาย เกิดหรือไม่	๓๓๓
รู้จักชาติความเกิดให้ถูกต้อง เพื่อปฏิบัติได้ถูก	๓๓๔
ปัจจุบันธรรม หมายถึงทำให้แจ้ง ในเรื่องที่กำลังรู้สึกอยู่ในใจ	๓๓๕
ความเห็นแจ้งจะมีได้ ต้องรู้แจ้งในอายตนะ	๓๓๖
อายตนะเป็นเรื่องใหญ่ ถ้ารู้ไม่เท่าทันจะเสื่อมถึงตาย	๓๓๗
ต้องเห็นแจ้งถึงผลการกระทบ การอาศัยกันของอายตนะ	๓๓๘
เมื่อธาตุประจวบกันจนเกิดผัสสะ แล้วจะเกิดเวทนา	๓๓๙
เวทนาย่อมครอบงำจิตใจ ทำให้เกิดสังขาร และตัณหา	๓๔๐
พอดัวฏ - ของกู เกิด แล้วจะเป็นทุกข์	๓๔๑
ต้องเห็นแจ้ง, มีสติสัมปชัญญะไม่หวั่นไหว, จึงจะแก้ทุกข์ได้	๓๔๒
ถ้ามีสติสัมปชัญญะป้องกัน จะไม่มีความทุกข์ทุกกรณี	๓๔๓
ปรมาตมปฏิบัติ อยู่ตรงที่มีสติสัมปชัญญะเท่านั้น	๓๔๔
ถ้าประพฤตินอกภทเทรตตปฏิบัติ จะปฏิบัติอธิฐานธรรมได้มั่นคง	๓๔๕
อธิฐานธรรมทุกข้อทำได้ เพราะปฏิบัติตามภทเทรตต	๓๔๖
เมื่อมีสติสัมปชัญญะเพียงพอ ไม่มีทางเกิดกิเลส หรือทุกข์	๓๔๗
ไปสนใจเรื่องอดีต อนาคต ไม่สนใจปัจจุบัน จึงมีทุกข์	๓๔๘
ต้องฝึกฝนเป็นผู้คงที่ ไม่หวั่นไหวต่อการกระทบ ให้อวงไวทันควัน	๓๔๙
ถ้ารู้ตัวอยู่ จะแก้ไขไม่ให้จิตปรุงแต่งจนเกิดทุกข์ได้	๓๕๐
ไม่ต้องการเรียนมาก จงรู้จักใช้ "ธรรมะหญ้าปากคอก" จะเอาตัวรอด	๓๕๑
ภทเทรตตปฏิบัติ เหมาะสำหรับโลกปัจจุบัน	๓๕๒
การศึกษาค้นคว้า ล้วนแต่ให้ได้เหยื่อของกิเลส เสริมโรคประสาท	๓๕๓
โรคประสาทมีเชื้ออยู่ที่กิเลส อาสวะ อวิชชา ให้เกิดตัวกู - ของกูจัด	๓๕๔
ภทเทรตตปฏิบัติจะแก้โรคประสาทได้ทุกอย่าง	๓๕๕

อย่าให้ปัจจุบันกลายเป็นอดีต อนาคตก็ตั้งตัวไม่ได้	๓๕๖
"กินหญ้าปากคอก" อะไรเกิดเฉพาะหน้า จะดีให้แตกกระจายไป	๓๕๗
ทำความเข้าใจเรื่องนี้ แล้วใช้ป้องกันอันตรายทั้งปวง	๓๕๘

๑๒. ปรมัตถปฏิบัติ อาศัย หลักกรรมภาสิตสั้น ๆ

ครั้งนี้จะกล่าวถึงธรรมะสั้น ๆ ที่เป็นสาวกภาสิต	๓๕๙
สาวกภาสิตในที่นี้ ยกเอาภาสิตของพระสารีบุตรมา	๓๖๐
ท่านเน้นข้อปฏิบัติว่า "ทำใจให้แยบคายในเบญจขันธ์ & อันมีอุปาทาน	๓๖๑
ปฏิบัติตามแนวของท่านแล้วจะเป็นสุข และสติสัมปชัญญะสมบูรณ์	๓๖๒
ทำใจแยบคายในเบญจขันธ์ เริ่มแต่เห็นความไม่เที่ยง ๆ	๓๖๓
เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รวม ๑๑ อากาโร จำให้แม่นจะมีประโยชน์	๓๖๔
ความทุกข์เกิดจากอุปาทาน แต่คนไม่ใคร่สนใจ	๓๖๕
เมื่ออายตนะทำหน้าที่ ถ้าไม่มีอุปาทาน ก็ยังไม่ทุกข์	๓๖๖
ขันธ์ทั้ง ๕ เป็นเพียงขันธ์เฉย ๆ ต่อยึดมันจึงมีทุกข์	๓๖๗
ถ้ามีอุปาทาน นั่นคือเกิดตัวกู - ของกูไปทุกระดับ	๓๖๘
ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ต้องมาจากความยึดมั่นถือมั่น ทั้งนั้น	๓๖๙
ตา - หู - จมูก - ลิ้นฯ เมื่อได้กระทบแล้ว ยึดมั่น ๆ ก็เกิดขันธ์อุปาทาน	๓๗๐
ตัวอย่างทางลิ้น พอได้รสอร่อย ก็ปรุงด้วยอุปาทานไปตลอดสาย	๓๗๑
ทางกายก็เหมือนกัน พอกระทบสัมผัส ก็ปรุงชอบ - ไม่ชอบ	๓๗๒
ทางใจนั้นปรุงด้วยสัญญา แล้วยึดเป็นรัก หรือชัง เป็นทุกข์	๓๗๓
อุปาทานักขันธ์จะดับไป เมื่อสิ้นเหตุปัจจัย	๓๗๔
อุปาทานักขันธ์เกิดขึ้นได้หลายสิบครั้ง ในวันหนึ่ง ๆ	๓๗๕
เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จักบรรลุผลตามลำดับ	๓๗๖

[๑๙]

พิจารณาเห็นอุปาทานักขันธอยู่ จักเป็นสติสัมปชัญญะอยู่ในตัว	๓๗๗
บุุณต้องระวังเบญจขันธ เหมือนงู หรือยาพิษ	๓๗๘
ให้ดูเบญจขันธเริ่มแต่ ๑. ไม่เที่ยง ๒. เป็นทุกข์	๓๘๙
๓. โดยความเป็นโรค คือเป็นสิ่งเสียบแทง	๓๘๐
๔ - ๕. โดยความเป็นหวั่น, เป็นลูกศร คือเจ็บปวดพิเศษยิ่งกว่าธรรมดา	๓๘๑
๖ - ๗. เจ็บปวดเหมือนถูกทุบ, และอาพาธผิดปกติ	๓๘๒
๘ - ๙ - ๑๐. เป็นศัตรู - แดกสลาย - เป็นของว่าง	๓๘๓
๑๑. เป็นของมิใช่ตัวตน, เป็นสภาวะธรรมล้วน ๆ	๓๘๔
กระทำในใจให้แยกกายต่ออุปาทานักขันธ แล้วจักเจริญด้วยธรรม	๓๘๕
คำสอนของพระสารีบุตรนี้ ไม่จำกัดว่าชาวบ้าน หรือบรรพชิต	๓๘๖
ให้รู้จักแยกกิเลสจากอัสวะ เพราะอัสวะข่มไม่ได้ ต้องถ่วงถอน	๓๘๗
กิเลสพอจะป้องกันได้ แต่อัสวะนั้นชิน จนอรัยที่จะทำ	๓๘๘
ปัญหาอยู่ที่ว่า ไปอรัยต่อการกระทำด้วยกิเลส ก็ยากที่จะแก้ได้	๓๘๙
ต้องใช้สติสัมปชัญญะ แล้วจึงจะเป็นไปในทางไม่เกิดกิเลส	๓๙๐
ต้องมีสติสัมปชัญญะ ปัญญา ให้เกิดแต่ทางกุศลอยู่ตลอดเวลา	๓๙๑
ปฏิบัติตามหลักภาสิตนี้ ไม่ต้องศึกษามากก็ได้	๓๙๒

๑๓. ครี้งนี้ไม่มีการบรรยาย แต่เปิดเครื่องบันทึกเสียงครั้งที่ ๑๒ ให้ฟัง

เพราะองค์บรรยายป่วย	๓๙๓
กล่าวแนะนำให้พิจารณาจากที่เคยยึดมั่นถือมั่น ว่า เกิดทุกข์ได้เพียงไร	๓๙๔
ความทุกข์สอนให้คนฉลาด รู้ความจริง	๓๙๕
ต้องขบใจความทุกข์ ที่ทำให้พระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นมา	๓๙๖
พยายามศึกษาสิ่งที่มากระทบจิตของตน ไม่ช้าจะรู้ขึ้นมาก	๓๙๗

๑๔. ปรมัตถปฏิบัติ ที่มองไม่เห็นตัว

การบรรยายครั้งนี้พ้องกับวันทำบุญศารท จึงพูดร่วมกัน	๓๙๘
ให้พิจารณาการปฏิบัติที่ซ่อนอยู่ในวัฒนธรรมของชาติ	๔๐๐
บุคลิกภาพของคนไทย ได้มาจากการปฏิบัติที่มองไม่เห็นตัว ที่มีในวัฒนธรรม	๔๐๑
การปฏิบัติที่มองไม่เห็นตัว มีอยู่ในสายเลือด ในชีวิตประจำวัน	๔๐๒
พุทธบริษัทมีจิตใจอย่างคนไทย คือไม่เป็นทาสของกิเลส ของวัตถุ ไม่โง่	๔๐๓
ทุกคนต้องพยายามรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีทุกอย่างไว้	๔๐๔
ให้สนใจปฏิบัติที่อยู่ในสายเลือด ซึ่งมองไม่เห็นตัว	๔๐๕
เมื่อเข้ามาในวัดต้องทำให้ถูกต้องตามธรรมเนียมของวัด	๔๐๖
ความอ่อนโยนเป็นได้ เพราะกำจัดความกระด้างของกิเลสออกไปเสีย	๔๐๗
ปฏิบัติปริิหารณ์แบบมองไม่เห็นตัว พูดไว้น้อย ให้ไปหาความเข้าใจเอง(จบเพราะฝนตก)	๔๐๘
ภาคผนวก เรื่องปฏิจจุสมุปาบทจากพระโอษฐ์ ว่าด้วยหลักปฏิบัติ	๔๐๙
ตรัสว่าปฏิจจุ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์	๔๑๑ - ๔๑๖
ผู้ไม่รู้ปฏิจจุสมุปาบทยังมีหน้าที่ ต้องเที่ยวแสวงหาครู	๔๑๗
" " " " ต้องทำการศึกษา	๔๑๘
" " " " ต้องบำเพ็ญโยคะ	๔๑๙
" " " " ต้องประกอบฉันทะ	๔๒๐
" " " " ต้องบำเพ็ญอุสโสฬหี	๔๒๑
" " " " ต้องบำเพ็ญอัปปวาทิ	๔๒๒
" " " " ต้องประกอบความเพียรแผดเผากิเลส	๔๒๓
" " " " ต้องประกอบวิริยะ	๔๒๔
" " " " ต้องประกอบการกระทำอันติดต่อกัน	๔๒๕

ผู้ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาทยังมีหน้าที่ ต้องอบรมสติ	๔๒๖
" " " " ต้องอบรมสัมปชัญญะ	๔๒๗
" " " " ต้องบำเพ็ญความไม่ประมาท	๔๒๘
ทรงมุ่งหมายให้เป็นเรื่องปฏิบัติ มิใช่เป็นเพียงทฤษฎี	๔๒๙
การหลีกเร้นทำให้ง่ายแก่การปฏิจจสมุปบาท	๔๓๐
หลีกเลี่ยงแล้วย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงซึ่งความเกิดดับแห่งรูป-วิญญาณ	๔๓๑ - ๔๓๔
การคิดค้นปฏิจจสมุปบาทก็คือการเดินทางตามอริยสัจจกัมมรรค	๔๓๔ - ๔๓๗
ปฏิบัติเพื่อความดับปฏิจจฯ ชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม	๔๓๘ - ๔๓๙
องค์ประกอบที่เป็นบุพพภาคของการดับแห่งปฏิจจฯ	๔๔๐
ผัสสะคือนิทานสัมภาระส่วนมากของนิพเพธิกธรรม	๔๔๑ - ๔๔๙
ปฏิจจฯ ๔ แห่งการกำจัดอุปสรรคขณะเจริญสติปัฏฐาน	๔๕๐ - ๔๕๑
ปฏิจจฯ ๔ เพื่อสามัญผลในปัจจุบัน	๔๕๒ - ๔๕๓
ปฏิจจฯ ๔ เป็นสิ่งที่ต้องเห็นด้วยยถาภูตสัมมัมปัญญา	๔๕๔ - ๔๕๗
ทำความเพียรในที่สงัดยังจ้องปรารภขันธ์ ๕ ตามวิธีปฏิจจฯ ๔	๔๕๘
สุขทุกข์ในภายใน ก็เกิดเพราะปรารภขันธ์ ๕	๔๕๙ - ๔๖๐
ต้นเงื่อนของปฏิจจฯ ๔ ได้ด้วยการเห็นธรรมทั้งปวงว่า ไม่ควรยึดมั่นฯ	๔๖๑ - ๔๖๒
จะได้ด้วยการเห็นอนิจจัง	๔๖๓
อาการเห็นอนิจจังโดยละเอียด	๔๖๔ - ๔๖๕
เคล็ดลับในการปิดกั้นทางเกิดแห่งปฏิจจฯ ๔	๔๖๖ - ๔๗๗
การพิจารณาปัจจัยในภายในคือการพิจารณาเห็นปฏิจจฯ ๔	๔๗๘ - ๔๘๐
สมณพราหมณ์เหล่าใดทำอุปธิให้เจริญ ชื่อว่าทำทุกข์ให้เจริญ	๔๘๒ - ๔๘๔
สมณพราหมณ์เหล่าใดละอุปธิได้แล้ว ชื่อว่าละทุกข์ได้	๔๘๕ - ๔๘๗
ธรรมปฏิบัติในรูปของปฏิจจสมุปบาทแห่งการละองค์สาม	๔๘๘
"ธรรมสาม" เนืองกันไป ในส่วนละชาติ ชรา มรณะไม่ได้	๔๘๙ - ๔๙๑

[๒๒]

กล่าวโดยปฏิบัติภณัยละธรรมสามได้ จะละชาติ ชรา มรณะได้	๔๙๒ - ๔๙๔
วิธีปฏิบัติต่ออาหาร ๔ ว่าด้วยลักษณะโดยอุปมา	๔๙๕ - ๔๙๘
ว่าด้วยอาการเกิด - ดับแห่งอาหาร ๔ เป็นที่มีโสภ ฐลี้ คับแค้น	๔๙๙ - ๕๐๒
กล่าวโดยปฏิบัติภณัยเป็นเหตุให้ไม่มีโสภ ไม่มีฐลี้ ไม่คับแค้น	๕๐๒ - ๕๐๔
เปรียบอาหาร ๔ กับแสงอาทิตย์ ที่ส่องเข้าเรือนยอด	๕๐๔ - ๕๐๖
ปัญจอุปาทานไม่อาจเกิดเมื่อรู้เท่าทันเวทนาในปัจจุสมุปบาท	๕๐๗ - ๕๐๘
การพิจารณาสภาวะธรรมตามวิธีปัจจุฯ กระทั่งวาระสุดท้าย	๕๐๙ - ๕๑๔
อนุสัยไม่อาจเกิดเมื่อรู้เท่าทันเวทนาในปัจจุสมุปบาท	๕๑๕ - ๕๑๘
ปัจจุฯ สลายตัวเมื่อรู้แจ้งธรรม ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน	๕๑๘ - ๕๒๑
ญาณวัตถุ ๔๔ ในปัจจุฯ เพื่อความเป็นโสดาบัน	๕๒๑ - ๕๒๘
ญาณวัตถุ ๗๗ ในปัจจุฯ เพื่อความเป็นโสดาบัน	๕๒๙ - ๕๓๓
การรู้ปัจจุฯ ไม่เกี่ยวกับการบรรลุอุปปาทยญาณเลยก็ได้	๕๓๔ - ๕๓๘
ปัจจุสมุปบาทรอบสุดท้ายของคนเรา	๕๓๙ - ๕๔๒

.....

ปฏิบัติปทัชฌาน

-๑-

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๕

ปฏิบัติปทัชฌาน

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นวันสำหรับการ
บรรยายชุดใหม่. การบรรยายชุดพุทธจริยาได้จบลงแล้วเมื่อวันเสาร์
ก่อน ; บัดนี้จะขึ้นการบรรยายชุดใหม่ เรียกว่า ปฏิบัติปทัชฌาน
จะได้กล่าวถึง ปทัชฌาน และ การแก้ปัญหานานาชนิด ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ
ในพระพุทธศาสนา.

ความมุ่งหมายของการบรรยาย ต้องการยกเอาหัวใจของศาสนามาใช้

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทบทวนถึงความมุ่งหมายของการการบรรยายใน
วันเสาร์ ซึ่งได้ทำเป็นลำดับมา จนกระทั่งถึงชุดอิทัปปัจจยตา, ชุดพุทธจริยา,
และจะมาถึงชุดปฏิบัติปฏิบัติ ในหัวข้อปัญหาปริวรรตในวันนี้. ขอให้
ทบทวนในข้อที่ว่าเรามีความมุ่งหมายอย่างไร จึงได้จัดการบรรยายนี้ขึ้น.

ความมุ่งหมายอันนี้ ได้บอกกล่าวให้ทราบแล้วตั้งแต่มีการบรรยายครั้งแรกๆ ในปีที่ผ่านมา บางคนอาจจะลืมเสียแล้วก็ได้; เพราะฉะนั้นขอชักชวนความ
เข้าใจกันใหม่ว่า การบรรยายชุดวันเสาร์ นี้เป็นการบรรยายพิเศษ มุ่งหมาย
จะให้เป็นการรื้อฟื้นธรรมะ ที่ไม่ค่อยจะมีผู้สนใจ หรือยังไม่สนใจ หรือว่า
เห็นว่ายากไป แล้วก็เก็บไว้เฉยๆในพระไตรปิฎก. การทำอย่างนี้ ทำให้พุทธศาสนา
ตัวจริง ไม่ปรากฏแก่พุทธบริษัท ; หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม่ปรากฏแก่ชาวโลก.

การทำอย่างนี้ หรือปล่อยไว้อย่างนี้ ไม่เป็นความยุติธรรม ไม่ถูกต้อง
ไม่สมควร ; ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกคนจะต้องช่วยกันทุกอย่าง
ทุกทาง ให้พระพุทธศาสนาที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนานั้น ออกมาสู่สายตา
ของประชาชนรวมทั้งตนเองด้วย ; เพื่อว่าจะได้มีพุทธศาสนาจริง ๆ กันยิ่งขึ้น.

ถ้าเราไม่มีพุทธศาสนาที่แท้จริง เราก็ไม่มีความเป็นพุทธบริษัท
ที่แท้จริง; นี่ก็เป็นสิ่งที่คิดดูแล้วน่ากลัวและน่าเศร้า เพราะว่ากำลังเป็นอยู่
อย่างนั้นจริง ๆ ด้วย.

เดี๋ยวนี้เรายังต้องการสิ่งที่เรียกว่า สันติสุขของมนุษย์ ความสงบสุข การอยู่กันเป็นสุข ให้มากที่สุดเท่าที่มนุษย์จะพึงได้รับนั้น เป็นหัวใจของศาสนาทุกศาสนา; แต่ว่าเดี๋ยวนี้ แม้แต่เพียงความสงบสุข ตามธรรมดาสามัญของคนทั่วไป ก็ยังหาไม่ค่อยจะได้เสียแล้ว จึงไม่ต้องกล่าวถึงสันติสุขทางจิตใจเฉพาะคนซึ่งมันสูงยิ่งขึ้นไปอีก.

ความเสื่อมทางศีลธรรม เป็นปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้า มาอยู่ที่ความเสื่อมทางศีลธรรมของสังคมนี้ก่อน, ปัญหาสันติสุขส่วนบุคคลนั้น เรียกว่าเป็นเรื่องที่สอง หรืออยู่ข้างหลังก็ได้; แต่แล้วทั้งสองเรื่องนี้ก็เนื่องกัน แยกกันไม่ได้. ถ้าจิตใจของคนเสื่อมลง เลวลงแล้ว สังคมก็เสื่อมก็เลว เลวไปหมด. ฉะนั้นทั้งในด้านจริยธรรมศีลธรรม หรือธรรมอื่น ๆ แม้ที่สุดแต่วัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการกันอย่างยิ่ง; นี่คือปัญหาเฉพาะหน้าของพุทธบริษัท.

ถ้าเราแก้ปัญหาคความเสื่อมทางศีลธรรมนี้ไม่ได้ ความเป็นพุทธบริษัทก็จะยังคงไม่มีความหมายต่อไปตามเดิม, ความสงบสุขของสังคมก็ไม่ได้; แม้ว่าเราจะพยายามแก้ไขกันทุกอย่าง ทุกทาง ทุกฝ่าย ความสงบสุขก็เป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุที่ว่าถ้าในส่วนลึกของจิตใจไม่ได้ถูกแก้ไข.

บัดนี้ เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทโดยตรง ที่จะต้องช่วยแก้ไขในส่วนลึกของจิตใจ ; เพื่อว่าปัญหาในส่วนภายนอกของสังคมนั้นจะถูกแก้ไขดีขึ้นด้วย. เรื่องนี้เป็นภาระหนักใหญ่หลวง ที่ว่าคนบางพวกจะช่วยแก้ไขได้

ก็จำเป็นจะต้องช่วยกันทุกคน ; และพุทธบริษัทควรจะถือว่าเป็นพวกแรก
ที่ควรจะได้รับภาระหน้าที่อันนี้.

เราเรียกตัวเองว่า เป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธศาสนาแล้วยังจะ
ต้องเป็นเจ้าหน้าที่โดยตรงในการสืบอายุพระศาสนา ; การสืบอายุพระศาสนาไม่
มีอะไรดียิ่งไปกว่า การทำให้พระพุทธรูปนั้น มาอยู่ที่เนื้อที่ตัวของ
ประชาชน อย่าให้เก็บเจียบอยู่ในพระคัมภีร์.

โดยเฉพาะส่วนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ยังถูกเก็บเจียบอยู่
ในพระคัมภีร์ จึงได้พยายามเอามาตีแผ่ให้เป็นทีเคยชินแก่สายตา เคยชิน
แก่หูของพุทธบริษัท ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เรื่อง อิตทัปปัจจยตา ดังที่ได้
กล่าวมาแล้ว.

พุทธบริษัทควรมีหน้าที่ช่วยแก้ปัญหา, ไม่เห็นแก่ตัว

พุทธบริษัทควรจะถือว่า มีหน้าที่ที่จะช่วยแก้ปัญหาทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง
แก่พระพุทธศาสนา. ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ไม่ควรจะเรียกตัวเองว่า พุทธบริษัทเลย
โดยหลักใหญ่ ๆ เราถือกันว่า พุทธบริษัทเป็นพุทธบริษัทเพราะมีพระพุทธศาสนา.

พระพุทธศาสนาโดยหัวใจทั้งหมดนั้น ก็คือความไม่เห็น
แก่ตัว ; ถ้ามีความเห็นแก่ตัว ก็ยังไม่เรียกว่าเป็นพุทธบริษัท.

การที่แต่ละคนเห็นแก่ตัวนั้น เป็นอันตรายสูงสุดของมนุษย์เรา ; ถ้า
ทุกคนไม่เห็นแก่ตัวแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะเบียดเบียนใคร ทุกคนทำความดีเพื่อ

ประโยชน์ผู้อื่นพร้อมกัน ก็เลยไม่มีใครที่จะต้องเสียก่อน เรื่องมันมีเพียงอย่างนี้ อย่างเดียวเท่านั้น ที่เป็นใจความสำคัญ ; ดังนั้นเราจึงช่วยกันทำให้สำเร็จตาม ความมุ่งหมายนี้ คือทำให้เข้าใจในหลักของพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ; ครั้นมีความ เข้าใจดีแล้ว ก็มาถึงการปฏิบัติ.

ปัญหาหนักที่เกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนา เป็นอันดับต่อมา

ที่นี้ปัญหาย่อมจะเกิดขึ้น เป็นปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติ อย่างที่ เรียกว่าเป็นปัญหาหนักขึ้นมามากต่อหนึ่ง ; ด้วยเหตุนี้แหละ อาตมาจึงเห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่เราควรจะได้พูดกันถึง แง่มุมต่าง ๆ ของสิ่งที่เรียกว่าปัญหานั้น. และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือปัญหาของการปฏิบัติ ให้ได้ตามความรู้ที่เราได้พูดกัน จนมีความรู้พอสมควรแล้ว ; เพราะเหตุนี้เองจึงได้จัดการบรรยายในวันเสาร์ ชุด ประจำอาสาฬหบูชาขึ้น มาอีกชุดหนึ่งเรียกว่าชุด “ปฏิบัติพาปริทรรศน์”.

คำว่า “ปฏิบัติพา” ตามตัวหนังสือ ก็แปลว่า การปฏิบัติ และมีความ มุ่งหมายกว้างไปถึงความรู้สำหรับจะปฏิบัติ, และตัวการปฏิบัติเอง, และวิธีหนทาง ที่จะปฏิบัติให้สำเร็จตามความประสงค์ คือแก้ปัญหและอุปสรรคต่าง ๆ ของการ ปฏิบัติ. ดังนั้น ในวันแรกนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “ปฏิบัติปัญหา” คือปัญหาอันเกี่ยวกับการปฏิบัติ.

สำหรับคำว่า “ปริทรรศน์” นั้น ออกจะเป็นคำใหม่ ซึ่งบางคนก็ยัง ไม่ทราบว่ามีหมายถึงอะไร. คำใหม่คำนี้ มีผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ ให้หมายถึงคำว่า

แนวสัณเฑาะพัวไป, หรือที่เรียกว่า *outline* ของเรื่องนั้นๆ. "ปริ" แปลว่า รอบ ๆ "ทรรคณะ" แปลว่า ดูหรือเห็น ; ปาทิพพคณ ก็แปลว่า ดูกัน อย่างทั่วถึง ในทุกแง่ทุกมุม. ปาณูปาทิพพคณ จึงหมายถึง การดูกันอย่าง ทั่วถึง ในทุกแง่ทุกมุมของสิ่งที่เรียกว่าปาณูปา หรือของสิ่งที่เรียกว่า ปฏิปทา คือ ตัวการปฏิบัติ ซึ่งกำลังเป็นปาณูปาของพวกเราเวลานี้.

ทุกเรื่องไม่เป็นไปด้วยดี เพราะมีศีลธรรมน้อยลง

เรื่องนี้ถ้าไม่คิดหรือไม่สังเกต ก็จะมองไม่เห็น ; ดูคล้าย ๆ กับว่า สิ่งต่าง ๆ เป็นไปด้วยดีไม่มีปาณูปา. แต่ถ้าพิจารณากันสักหน่อยเท่านั้นจะเห็นว่า ทุกอย่างกำลังติดขัดไปหมด ทุกอย่างที่เดียว คือเป็นไปไม่ได้ตามที่เราต้องการ.

เรื่องต่าง ๆ ทุกเรื่อง ก็ร้อยก็พันเรื่องของรัฐบาล หรือของประชาชน ก็ตามใจ จะขึ้นอยู่กับการที่บุคคลแต่ละคนมีน้ำใจอันดี มีศีลธรรม หรือมี คุณธรรม เหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์. ถ้าขาดสิ่งนี้แล้วปาณูปา ทุกอย่างจะติดขัดไปหมด คือมีแต่คนเห็นแก่ตัว ; ปาณูปาอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับ ศีลธรรม มีเท่าไรก็ล้วนแต่จะติดขัดไปหมด : คือว่า จะทำไม่ได้ดี ตามที่ควรจะเป็น, มีคนที่ไม่รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ของตนเองนี้เป็นข้อใหญ่, แล้วก็เห็นแก่ตัว แล้วก็เหลวไหล แล้วก็เอาเปรียบการงาน : ฉะนั้น ก็เรื่อง ๆ มันก็ติดขัด เป็นไป ไม่ได้ตามที่ควรจะเป็น

เดี๋ยวนี้ เรายอมรับกันว่า คนที่มีศีลธรรมนั้นมันน้อยลง ๆ ความไม่มี ศีลธรรมมีแสดงกันอยู่ในที่ทั่วไปมากขึ้น ๆ. สิ่งที่เกิดศีลธรรม หรือว่าไร้ศีลธรรม

หรือถึงกับเป็นความป่าเถื่อนนั้น ได้ระบาค ลูกหลานหนาแน่นขึ้น แม้ในเมืองหลวง. สิ่งผิดศีลธรรมจะเป็นกันในเมืองหลวงก่อนเป็นธรรมดา แล้วก็ระบาคออกมาตาม บ้านนอก, ในอนาคตก็จะมีปัญหาอย่างนี้มากขึ้น จนจะหาที่อยู่ยากในโลกนี้.

นี่คือผลของการที่คนไม่มีธรรมะ ไม่มีศีลธรรม เป็นอุปสรรค
แก่การเจริญก้าวหน้าในทุกแขนง ; แม้ว่าเราตั้งใจในการที่จะแก้ไขสิ่งต่างๆ
 ให้ดีขึ้นทุกอย่างมันก็จะติดขัดตรงที่ว่าไม่มี "คนที่ดี" สมกับที่จะปฏิบัติงานนั้นๆ ได้.

ความเป็นมนุษย์มีน้อยลงไป *ความเป็นคนที่ไม่ใช่มนุษย์ก็มี*
มากขึ้น ; **นี่คือปัญหาใหญ่ของมนุษย์ทั้งโลกในเวลานี้** ไม่ใช่เฉพาะแต่ประเทศ
 ไทยเรา.

เป็นหน้าที่ของคนไทยเรา ที่จะต้องรู้จักตัวเอง ; เมื่อรู้จักปัญหา
 ของตัวเองแล้ว ก็แก้ปัญหาล้วนของตัวเองให้ได้เสียก่อน ; ส่วนการที่จะช่วยผู้อื่น
 ได้เท่าไรนั้น ก็คงจะทำทีหลังได้. ขอแต่ว่าให้ช่วยตัวเองนี้ให้ได้ก่อน เพราะมัน
 กำลังเป็นปัญหาไปเสียทุกอย่างทุกประการ : เรื่องบ้าน เรื่องเมือง เรื่องกิน
 เรื่องอยู่ เรื่องอะไรมันก็เป็นปัญหา ; เรื่องทางจิตทางใจ ทางธรรมะ ทางศาสนา
 ก็เป็นปัญหา.

พึงศึกษาให้ทราบอุปสรรคแห่งการปฏิบัติธรรม

ขอให้**บทวนดู**ถึงคำบรรยายทั้งหลายที่แล้วมา ล้วนแต่แสดงให้เห็นทราบว่
 เราควรจะทำอย่างไร ทั้งนั้น ; ไม่มีข้อไหนที่ไม่ได้แสดงให้เห็นทราบว่ เราควรจะทำ
 อย่างไร. แต่พอถึงคราวที่เราจะทำเข้าจริง ก็เกิดมี**ปัญหา** เช่นว่าทำไม่ถูก หรือ

ทำไม่ได้ ; ทำถูก รู้ว่าทำอย่างไร แต่แล้วทำไปไม่ได้ อย่างนี้ก็ยังมี. ตั้งใจจะทำ
อยู่อย่างสุดความสามารถแล้วก็ยังทำไปไม่ได้ เพราะมันยังมีปัญหาอีกส่วนหนึ่ง ;
เราจะต้องดูกันให้ทั่วไปทุก ๆ ส่วนของปัญหาที่มีอยู่รอบด้าน.

ต้นเหตุสำหรับของปัญหา

ดังนั้น ในการบรรยายในวันแรกนี้ จะได้พูดถึงเรื่องเกี่ยวกับปัญหา,
หรืออุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมโดยสรุป, หรือที่เรียกว่าโดยปริทรรศน์นี้กันเสีย
สักทีหนึ่งก่อน. ตัวปัญหาจริง ๆ โดยรายละเอียดนั้นก็จะได้พูดกันในวันหลังๆ
ต่อไป. ในวันนี้จะพูดกันถึงต้นเหตุอันสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหา นี้มากกว่า เพื่อว่า
จะได้พูดกันอย่างละเอียดลออ คือเราจะพูดกันแต่เพียงเรื่องเดียวว่า ต้นเหตุอัน
สำคัญของปัญหาเหล่านี้มันคืออะไร ?

เมื่อพูดกันถึง **ต้นเหตุอันสำคัญของปัญหาของมนุษย์เราในเวลา**
โดยเฉพาะพุทธบริษัทไทยเราแล้ว ก็มีมาก ; แต่ว่าอาจจะสรุปเอามาพิจารณากันตาม
สมควร ตามที่จำเป็นก่อน เป็นปัญหาค้อนที่จะต้องเข้าใจกันก่อน. เมื่อพูดถึง
ต้นเหตุของปัญหา อันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมนี้แล้ว อาตมาอยากจะเสนอ
ให้ทราบว่เท่าที่ได้สังเกตอยู่ตลอดเวลา นั้น ดูมันจะมีอยู่สัก ๔ ปัญหา เป็น
อย่างน้อย :-

ปัญหาที่ ๑. **อยู่ที่ตัวคน** ได้แก่ การที่คนในสังคมของเรานี้ต่างกัน
โดยจิตใจ และมีมากมายหลายระดับเหลือเกิน ; ปัญหานี้เกี่ยวกับตัวคน.

ปัญหา ๒. เกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนานั้นเอง ซึ่งก็มีมากมายหลายระดับเหลือเกิน.

ปัญหา ๓. อยู่ที่ว่าความก้าวหน้าของวัตถุนิยมในโลก ซึ่งไหลมาเทมาเหมือนกับน้ำหลากมาอย่างใหญ่หลวง.

ปัญหา ๔. ก็คือ การสอนกันอย่างเหลือเฟือแต่ในแง่ของทฤษฎี, ทำการสอนหรือการสัมมนา หรืออะไรก็ตามใจ มากมายจนเหลือเฟือแต่ในแง่ของทฤษฎี.

เท่าที่จะต้องพิจารณากันก่อนก็มีอยู่ ๔ ปัญหาอย่างนี้ เรามายอมเสียเวลาเพื่อจะพิจารณากันโดยละเอียด เพื่อความสะดวกในการศึกษาพิจารณาเรื่องอื่น ๆ ต่อไปข้างหน้าในวันหลัง.

ปัญหาที่ ๑. คนในสังคมต่างกันโดยจิตใจ

สำหรับปัญหาที่ ๑. คือปัญหาที่อยู่ที่ตัวบุคคลในสังคมนั้น จะขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า มีคนในสังคมของเรา ที่ต่างกันโดยระดับจิตใจมากมายเหลือเกิน. ที่กล่าวนี้เกี่ยวกับการปฏิบัติ จนถึงกับว่า ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร ; มีความยากทั้งแก่คนสอน หรือยากแก่คนเรียน ยากแก่คนปฏิบัติ เพราะว่าคนมีจิตใจต่างกันอยู่มากระดับเหลือเกิน.

ที่สังเกตเห็น ดูเหมือนบรรดาเจ้าหน้าที่จะเข้าใจไปเสียว่า คน มีอยู่เพียงอย่างเดียว หรือระดับเดียว ; เพราะฉะนั้น ก็สอนอะไรไปเพียงอย่างเดียวสำหรับใช้แก่ทุกคน ; อย่างนี้เป็นเรื่องหลับตาพูด หรือหลับตาสอน.

การสอนศีลธรรม อบรมจริยธรรมแก่ประชาชนก็ดี, หรือว่าสอนธรรมะที่สูงขึ้นไปก็ดี ก็สอนอย่างกับว่าคนมีชนิดเดียว มีจิตใจชนิดเดียว, สอนอย่างเดียวเป็นอันว่าใช้ได้หมด ; นี้ถูกแต่ในส่วนที่เรียกว่าพูดกันอย่างกว้างๆ ซึ่งไม่ใช่เรื่องของการปฏิบัติ.

ถ้าเป็นเรื่องของการปฏิบัติ จะต้องจัดให้เฉพาะคน ;
เหมือนกับ

โรคภัยไข้เจ็บ มีมากอย่างมากชนิด แต่ละชนิดก็ยังมีหลายอย่างหรือหลายชนิดอีก เช่นว่า เราเป็นโรคกระเพาะอาหาร เราเป็นโรคประสาท เราเป็นโรคปอด เราเป็นไข้ ; ก็คิดว่า แม้แต่ที่เรียกว่าเป็นไข้ก็ยังมียาหลายชนิด ไม่เคยมียานานไหนที่จะแก้โรคทั้งหมดได้, เรื่องธรรมะ จริยธรรม ศีลธรรมนี้ก็เหมือนกัน ต้องทำให้ถูกฝา ถูกตัว อย่างกับเรื่องของโรคภัยไข้เจ็บ.

อบรมคนต่างวัยต่างระดับนี้ก็เป็นปัญหา

เดี๋ยวนี้เขาสอนกันอย่างกับว่าเครื่องจักร, เปิดเสียงดังขึ้นมาสอนอย่างจนเสียง แล้วจะไปเกณฑ์ให้ทุกคนฟัง แล้วก็ปฏิบัติร่วมกันไปหมด อย่างนี้มันก็น่าหวั. ข้อเท็จจริงอันนี้มีใช่เป็นเรื่องคาดคะเน หรือสันนิษฐานเอา ที่แท้เป็นเรื่องที่อาตมาเองถูกเข้ากับตัวเอง.

เมื่อ ๒๐ - ๓๐ ปีมาแล้ว ในสถานที่บางแห่ง จัดหรือทำไปอย่างโง่เขลาที่สุด : เอาเด็กนักเรียนตัวเล็ก ๆ มานั่งอยู่แถวหน้า, เอาผู้ใหญ่มานั่งอยู่แถวถัดไป, เอาข้าราชการมานั่งในแถวถัดไป, เอาพระเจ้า พระสงฆ์มานั่งอยู่อีกทางด้านหนึ่ง ; แล้วให้อาตมาเป็นผู้บรรยายเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหมดนั้น,

แล้วลองคิดดูที่ว่า จะทำอะไรกัน จะอย่างไรได้, ฉะนั้น ก็ทำไปอย่างแกน ๆ เหลียวหน้ามามดูหน้าตาของเด็กๆ ก็พูดไปอย่าง, พอเหลียวหน้าไปดูตาของผู้ใหญ่ ก็ต้องพูดไปอีกอย่างหนึ่ง, เลยเป็นเรื่องที่น่าสมเพช.

การที่เราไม่ประสีประสา ในการที่จะจัดให้มีการฟังธรรมเทศนาหรือ การอบรมศีลธรรมให้ได้ผล ทำไปอย่างเครื่องจักร ทำไปตามคำสั่งที่สั่งมาอย่างเครื่องจักร ความล้มเหลวก็มีอยู่เรื่อย ๆ มา ; เดียวนี้ก็ยังมึลลักษณะอย่างนี้เหลืออยู่ไม่น้อย.

แต่ถ้าว่าเรามาพูดกันแต่พวกที่มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีอะไรอย่างเดียวกัน เหมือนกับว่ามานั่งพูดกันที่เวลานี้ ก็ค่อยยังชั่วสักหน่อย คือว่าจะได้พูดเรื่องเดียวกันได้สำหรับทุกคน ; แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่ใช่ว่ามันจะได้ผลดี เพราะว่ามีบางคนยังไม่อาจจะฟังเรื่องของคนส่วนใหญ่ก็ได้.

เดี๋ยวนี้เรายังไม่คิดกันถึงข้อนี้ จะสอนอะไรจะอบรมอะไร ก็ทำรวมๆ กันไป ; และอีกทางหนึ่งก็คือว่า คนแต่ละคนในสังคมนี้มีระดับจิตใจต่างกัน เจ้าหน้าที่ก็ยังละเมอเพ้อฝันว่าจะใช้ระเบียบหรือว่าหลักการ หรือว่าอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ให้ใช้ได้แก่ทุกคน. นี่ก็ไม่พ้นจากการที่จะทำไปอย่างเครื่องจักรอยู่นั่นเอง.

เพราะเหตุที่คนมีจิตใจต่างกันเป็นหลายระดับ แล้วก็มัวเวลาที่จะสอนกัน เหมือนกับว่าทุกคนอยู่ในระดับเดียวกันนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาต่อไป คือทำให้เกิดระบบปฏิบัติที่ก้าวสายสับสน จนจับหลักกันไม่ค่อยจะได้ ; แม้จะดูกันแต่เฉพาะในวงศาสนา ในทางศีลธรรม ในทางวัดทางวา ก็ยังเป็นอย่างนี้ คือสอนรวม ๆ

กันไปเหมือนกับว่าเป็นคนเดียวกันอย่างนั้น จิตใจของคนก็ไม่ตรงกับเรื่องที่จะปฏิบัติ. *ความรู้ที่ได้รับมานั้นเลยสับสนจนถือเอาไม่ได้*, แต่ละคนหรือแต่ละพวกก็จับหลักเฉพาะตนไม่ค่อยจะได้ ; นี่กำลังเป็นปัญหาอยู่อย่างนี้ แม้ทีนี้. นี่เรื่องที่เรียกว่าคนกำลังเป็นอยู่ในลักษณะที่ไม่ถูกไม่ตรงกันกับหลักการ หรือวิธีการที่จะศึกษาและปฏิบัติ.

คน หลงแต่วัตถุ นี่ก็เป็นปัญหา

ทีนี้ มองดูให้กว้างออกไปว่า **คนในเวลา** นี้ ในโลกนี้ **ยังเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ** คือทางเนื้อทางหนัง มากยิ่งขึ้นตามสมัย ; ใช้คำว่า "ตามสมัย" ก็พอจะเข้าใจกันได้ หมายความว่าตามที่วัตถุใหม่ ๆ ที่คิดที่ประดิษฐ์ออกมาได้เป็นสมัย ๆ ล้วนแต่มีความดึงดูดยั่วยวนจิตใจของมนุษย์ ยิ่งขึ้นกว่าครั้งก่อน คราวก่อนทั้งนั้น.

คนยัง**หลงในความสุขทางเนื้อหนัง** ตามสมัย แต่ละสมัย ที่มันมีฤทธิ์มีอำนาจในการดึงดูดจิตใจคนยิ่งขึ้นทุกที. ขอให้มองดูข้อนี้ อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ; เพราะเหตุว่าการที่ทุกคนไปตามใจกิเลสตัณหา ไปเห็นแก่ความสุขทางวัตถุนี้ ทำให้คนทุกคน ยิ่งเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นทุกเวลานาที.

ฟัง ๆ ดูให้ดีว่า **คนกำลังเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นทุกเวลานาที** นี้ จริงหรือเปล่า ? ถ้าจริงมันเป็นเพราะอะไร ? ก็เพราะไปหลงไหลความสุขทางวัตถุที่ออกมาใหม่ ๆ และรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที ; ความก้าวหน้าทางวัตถุที่จะมายั่วให้มีให้ใช้ ให้กินอะไรนี้มันมากยิ่งขึ้นทุกที; พอได้กินเข้าไป ได้อะไรเข้าไป ยิ่งหลงไหลมากขึ้นทุกที, ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกที.

คนที่ไม่ได้วัตถุตามชอบใจ เพราะว่าเงินไม่พอ หรือไม่สามารถพอ ก็ยัง**ไม่วายที่จะเอาให้ได้**. คนชนิดนี้จะต้องมีการกระทำที่เห็นแก่ตัวตัวยิ่งขึ้นไปอีก ; ด้วยความยั้วของวัตถุที่ก้าวหน้าในสมัยใหม่นี้ทำให้คนยังเห็นแก่ตัว.

แต่แล้วตามที่เราได้ยินได้ฟังกันนั้น คนส่วนมากเขาบูชาวัตถุ เขาสรรเสริญวัตถุ ; เขาพากันยกย่องสรรเสริญความก้าวหน้าทางวัตถุให้คนทั้งประเทศทั้งโลก หลงใหลในความก้าวหน้าทางวัตถุ ; **หาว่าไม่รู้** นี่จะเอากองจักรมาครอบหัว คือทำให้มีความลำบาก ยุ่งยากเดือดร้อน แก่ไขยาก ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม คือทำให้เห็นแก่ตัวจัด เพราะว่าได้ตั้งต้นด้วยความเห็นแก่ตัวมาตั้งแต่ที่แรกเสียแล้ว.

ข้อนี้หมายความว่า การที่ใครที่ไหน ที่ประเทศไหน จะประดิษฐ์วัตถุ ยั้วยวนขึ้นมาใหม่ในโลกนี้ ต้องมีมูลมาจากความคิดที่ว่า "ถ้าเราประดิษฐ์วัตถุนี้สำเร็จ เราก็จะล้วงกระเป๋าคนอื่นได้มาก ; ถ้าเราประดิษฐ์สิ่งที่ยั้วกิเลสนี้ขึ้นมาสำเร็จ เราก็จะล้วงกระเป๋าคนอื่นได้มาก ; นี่ตั้งต้นด้วยจิตที่เห็นแก่ตัวอย่างนี้ ; พอทำออกมาได้ มันก็จริงเหมือนกัน คือก็ล้วงกระเป๋าคนอื่นได้มาก คนที่ซื้อไปกิน ไปใช้ ไปหลงใหลในรสรอยของวัตถุใหม่ ๆ นี้แล้ว ก็ยังเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างเห็นแก่ตัว ต่างแย่งชิงแข่งขันกันในทางที่จะเห็นแก่ตัว ; แม้ที่สุดจะมีเพื่อรอดกัน.

เครื่องใช้ไม้สอยที่ไม่จำเป็น เต็มไปในบ้านในเรือน ; ไม่เพียงแต่จะใช้จะสอย เพราะมันไม่จำเป็นแก่การใช้การสอย ก็เลยต้องมีไว้รอดกัน. อย่างนี้ก็เป็นเรื่องความเห็นแก่ตัว แล้วมากมายไม่มีเขตจำกัด.

สิ่งจำเป็นแก่ชีวิตนั้นมันมีขอบเขตจำกัด ; แต่สิ่งไม่จำเป็นแก่ชีวิตนี้ไม่มีขอบเขตจำกัด เอามาไว้สำหรับรอดกัน แล้วก็เป็นการเพิ่มความเห็นแก่ตัว ;

จึงเป็นอันว่า ในแง่ที่จำเป็น ก็ทำให้เห็นแก่ตัว, ในแง่ที่ไม่จำเป็น ก็ทำให้เห็นแก่ตัว. เรื่องวัตถุ ล้วนตั้งต้นด้วยความเห็นแก่ตัว เป็นไปด้วยความเห็นแก่ตัว.

วัตถุนิยมทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว และยากแก่การปฏิบัติธรรม

นี่คือเรื่องของวัตถุนิยม ซึ่งประติษฐ์อะไร ๆ ขึ้น เพื่อให้มนุษย์หลงใหลมัวเมาเกินกว่าความจำเป็น ; แต่แล้วก็หลอกให้เข้าใจไปว่า เป็นความจำเป็น. ส่วนที่จำเป็นนั้นก็มีอยู่ ก็พอจะมองเห็นได้ ; แต่ส่วนที่ไม่จำเป็นนั้นมีมากเกินมาก แล้วก็จะวังให้คิดว่าถ้าเป็นไปเพื่อความเห็นแก่ตัวแล้วมันต้องสร้างปัญหาทั้งนั้น.

อย่างเราจะต้องมีข้าวกิน จะต้องมีบ้านอยู่ ; อย่างนี้เรียกว่าจำเป็น แล้วก็จะสร้างให้เกิดความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ตัวก่อน. ที่นี้ ถ้ายังไปหวังให้มันเกินจำเป็น คือให้มันสวย ให้มันหรูหรา ให้มันอะไรเกินจำเป็น ; ความเห็นแก่ตัวนั้นมันก็จะต้องมากขึ้น อย่างที่เรียกว่าหลายทพบหลายเท่า.

เราอยู่กันด้วยความเห็นแก่ตัว เป็นตัวอย่างแก่กันอย่างนี้ นานเข้าก็กลายเป็นโลกของคนเห็นแก่ตัว ไม่มีใครตำหนิใคร ว่าคนนั้นเห็นแก่ตัว คนนี้เห็นแก่ตัว ; เพราะว่าทุกคนเป็นโรคเดียวกัน เหมือนกันไปหมด ก็เลยต้องยกย่องเทิดทูนความเห็นแก่ตัวนี้ ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด ยุติธรรมที่สุด. ฉะนั้น ใครมีอียาวก็สาวเอา ใครมีกำปั้นหนักก็ทุบเอา. ฉะนั้น ขอให้ลองพิจารณาดูว่าโลกทั้งโลกเวลานี้เป็นอย่างไร ? โลกกำลังได้รับบาปจากการที่ชวนกันเห็นแก่ตัวอย่างไร หรือเท่าไร. นี่ก็เป็นปัญหาหนึ่งซึ่งทำให้ยากลำบากแก่การปฏิบัติธรรม

โรคเห็นแก่ตัวขึ้นสมองนั้น ; ใช้ยาคือธรรมะที่จะแก้เพียงชนิดเดียว หยิบมือเดียว เทากับฝุ่นสักขี้เล็บหนึ่ง แล้วจะไปแก้โรคความเห็นแก่ตัวกันทั้งโลกที่ขึ้นสมองกันทั้งโลกแล้ว ได้อย่างไร. นี่คือนิยามเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในโลกนี้ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง ถ้าแก้ไม่ได้ ก็หมายถึงความล้มละลาย.

แต่ละคนมีภาระหลายฝ่าย นี่ก็เป็นปัญหา

ถ้าเราจะดูกันอีกมุมหนึ่ง ก็เห็นว่าแต่ละคน ทุกคนในบ้านเมืองในโลกนี้ ต้องปฏิบัติภาระพร้อมกันหลาย ๆ ฝ่าย แล้วก็ฝ่ายละหลาย ๆ ภาระ ; เมื่อคนในประเทศเราแบ่งเป็นฝ่าย ๆ มันก็มีหลายฝ่าย แล้วฝ่ายหนึ่ง ๆ มันก็มีหลายภาระ : คนหนึ่งเป็นพ่อบ้าน นี่เป็นภาระหนึ่ง, มีหน้าที่เป็นข้าราชการ หัวหน้าแผนกนั้นแผนกนี้ นี่มันก็ภาระหนึ่ง, แล้วยังมีภาระที่จะต้องทำเรื่องราวอะไรต่าง ๆ ที่ตนสมัครไปทำเข้าเอง ไปยินดีเข้าเอง ไปผูกพันตัวเองเข้าไปเอง มันก็มีภาระ, แล้วยังมีภาระตามธรรมชาติ เช่นความเจ็บความไข้ ความไม่สบาย มันหลาย ๆ ฝ่าย และฝ่ายหนึ่งก็หลาย ๆ ภาระอย่างนี้ ; แล้วจะให้คนชนิดนี้ปฏิบัติธรรมได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั้น จะหวังได้อย่างไรกัน อันนี้ก็เป็นปัญหา, เป็นปัญหาของการปฏิบัติธรรมที่มีอยู่จริง ๆ

ถึงแม้เอาตนเองก็รู้สึกว่ามีปัญหาอย่างนี้ คือตัวเองก็มีภาระหลาย ๆ ฝ่าย ไม่ใช่มีภาระแต่เพียงว่า จะมานั่งพูดที่นี่ให้ท่านทั้งหลายฟังอย่างเดียว มีภาระอื่น ๆ ที่ยากเท่า ๆ ที่อีกตั้งหลายภาระ.

ที่นี้ พวกชาวบ้าน ก็ยังมีอะไรมากกว่านี้ มีภาระที่ยุ่งยากลำบาก เจ็บปวดทรมานกว่าเรื่องของเอาตัวไปอีก ; ก็มองเห็นว่า น่าเห็นใจ ที่ว่า

คนแต่ละคนในโลกนี้ ต้องปฏิบัติภาระพร้อมกันหลาย ๆ ฝ่าย และก็มีฝ่ายละหลาย ๆ ภาระ. ทีนี้เราจะทำตัวอย่างไร จึงจะทำให้อุปสรรคเหล่านี้เบาบางลงไป ก็ต้องคิดแล้ว และต้องคิดให้มากด้วย ; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็เป็นความล้มละลาย.

ขอเตือนว่าอย่าอวดดี อย่าไปหาภาระมาสมให้มันมากเข้าอีก ที่มีอยู่มันก็มากพออยู่แล้ว อยู่ไปหาเข้าอีก ; พยายามลดออกไปเสียเท่าที่จำเป็น จะได้ทำส่วนที่เหลืออยู่นั้นให้ดีที่สุด ให้ลุล่วงไปเป็นอย่างดีที่สุด.

ทั้งหมดนี้ เป็นเพียงตัวอย่างในบางอย่าง ที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าปัญหาอันแรกของการปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จนั้น อยู่ที่ปัญหาอันมีอยู่ในตัวคนแต่ละคนแต่ละคนในโลกนี้เป็นอย่างนี้. นี่เป็นอุปสรรค หรือปัญหาฝ่ายหนึ่ง.

ปัญหาที่ ๒. หลักพุทธศาสนา มิได้ทั้งสี่สัจธรรม และสัมมาทิฐิ

ทีนี้ ก็ดูกันต่อไปถึงฝ่ายอื่น ; คำว่า "ฝ่ายอื่น" ในที่นี้ ก็หมายถึง จะดูกันที่ตัวพระพุทธรูป หรือหลักของพระพุทธรูปนั้นเอง.

ข้อแรกที่สุดที่จะต้องดู ก็คือดูกันอย่างกว้าง ๆ ที่สุดเลย ว่า**หลักพระพุทธรูป**นี้ ต้องมีไว้ครบแก่คนทุกประเภท ซึ่งจะสรุปรวมให้สั้นแล้ว

ก็จะได้สัก ๒ ประเภท : ประเภทที่ยังต้องมีตัวมีตน นี่พวกหนึ่ง ประเภทหนึ่งพวกนี้ต้องหมายความว่า ต้องมีตัวมีตนอย่างไม่คิดจะถอนกันแล้ว ไม่มีหวังที่จะถอน ; อีกพวกหนึ่งคือพวกที่กำลังจะถอนตัวตน. หรือจะไม่มีตัวตน.

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จะมีให้ครบแก่คนทั้ง ๒ พวก เมื่อมีให้ทั้ง ๒ พวกอย่างนี้ ก็ต้องติกันอยู่ สำหรับคนที่ไม่เข้าใจ ; เพราะว่าเมื่อพระพุทธเจ้าท่านสอน ท่านก็ไม่มีโอกาสจะตรัสว่า "นี่พูดแก่พวกที่มีตัวมีตนนะ, และนี่พูดแก่ผู้ที่ไม่เอาตัวตนนะ" ; ไม่มีโอกาสจะพูด. พระพุทธเจ้าท่านก็เลยไม่ได้พูด ไม่ได้ตรัส ไม่ได้ระบุลงไป ; ท่านก็ต้องพูดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พูดแก่ใคร, ชนิดไหน ; ท่านก็พูดให้ตรงจุดหมายที่เหมาะสมแก่คนชนิดนั้น. ฉะนั้น บางที่ท่านก็ต้องตรัสแก่คนที่มีหลักถือตัวตน ยึดมั่นตัวตน, บางคราวก็ตรัสแก่บุคคลที่กำลังถอนตัวตน หรือจะหมดตัวตนอยู่หยก ๆ นี่แล้วก็มี.

คนพวกหนึ่ง ยังยึดถือทำนองมีตัวตน

เราพูดกันสั้น ๆ ว่า คนในโลกนี้มีพวกหนึ่งซึ่งมีมากที่สุด จะถึง ๙๐ เปอร์เซ็นต์ หรือว่า ๙๘ เปอร์เซ็นต์ ถึง ๙๙ เปอร์เซ็นต์ก็ได้ คือพวกที่ต้องมีตัวตน พวกนี้มีสัสสตทิฏฐิอยู่ในตัว.

สัสสตทิฏฐิถือว่าเที่ยง ว่ามีตัวตนนี้ มีอยู่ในตัว อย่างที่ช่วยไม่ได้ ; เพราะว่าพอเกิดมาจากท้องแม่ ก็จะต้องได้รับคำสั่งสอนแวดล้อมอบรมให้เกิดความคิดว่ามีตัวกู มีตัวตนของกูหนักขึ้น ๆ หนักขึ้น ๆ.

ไม่มีครอบครัวไหน หรือวัฒนธรรมไหน ที่สอนให้ทำลายตัวตนมาตั้งแต่อ่อนแต่อกได้ มันยากเกินไปที่จะมีระบบชนิดนั้นได้ ; ดังนั้นคนจึงเกิดมาเพื่อมีตัวตน จะฟังเข้าใจแต่ว่ามีตัวมีตน และยินดีจะรับเอาแต่ลัทธิที่เข้ากันได้กับ

จิตใจ ว่ามีตัวตน คือมีตัวกู - มีของกู. อย่างนี้เราก็จะต้องขอเรียกว่าสัสสตทิฏฐิ ไปที่ก่อน.

แม้ว่าคำสัสสตทิฏฐินี้เป็นความเห็นผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิ ; แต่ก็ไม่มีคำอื่นจะมาเรียก ก็ต้องเรียกคนธรรมดาสามัญนี้ ว่ามีสัสสตทิฏฐิ ว่ามีตัวตนเป็นของตนนี้ หรือว่าเที่ยงแท้ถาวร นี่ตามสัญญาตญาณ. **ทิฏฐิอย่างนี้เกิดอยู่เองตามสัญญาตญาณ** ว่ามีเรา ว่ามีตัวกู - ว่ามีของกู แล้วก็เป็นตลอดไป ; แม้ว่าร่างกายแตกตายทำลายลง ตัวกูก็ยังอยู่ ตัวกูจะไปต่อไปอีก.

ความคิดว่ามีตัวกู - ของกูอย่างนี้ ความเชื่ออย่างนี้ มีมาโดย **วัฒนธรรมประจำชาติ** กันอยู่มากมายหลายชาติ ; ดูเหมือนว่า ถ้าเนื่องด้วยลัทธิในประเทศอินเดียแล้ว จะมีอย่างนี้มากกว่าอย่างอื่น. วัฒนธรรมของไทยเราก็คือรับเอามาจากอินเดียโดยตรง ตั้งสองพันกว่าปีมาแล้ว เขาก็มาสอนให้เชื่ออย่างนี้ แล้วก็เชื่ออย่างนี้กันมาเรื่อย ไม่รู้ก็สืบชั่วคนมาแล้ว. พอเกิดมาเราก็เชื่ออย่างนี้ คิดอย่างนี้กันมาแล้ว ; มีตัวตน มีตัวกู มีของกู, ต้องได้อย่างนั้น ต้องได้อย่างนี้ ; ตายแล้วไปเอาชาติหน้าก็ยังได้ ; เป็นของกูอยู่นั่นเอง นี่พวกหนึ่ง.

ความเชื่ออย่างนี้มีมากที่สุดด้วย จะเรียกว่าสัมมาทิฏฐิก็ไม่ถูก แต่จะเรียกว่ามิจฉาทิฏฐิ ก็ไปด่าเขาเกินไป ; แต่โดยที่แท้แล้ว มันอยู่ในลักษณะของ **มิจฉาทิฏฐิ** ชนิดหนึ่ง ; เป็นเพียงมิจฉาทิฏฐิตามสัญญาตญาณ ไม่ปรับโทษให้มากมายนัก ; แต่ต้องถือว่ายังเป็นคนโง่เป็นมิจฉาทิฏฐิตามสัญญาตญาณที่เกิดเองด้วย, แล้วก็รับอบรมมาโดยวัฒนธรรมชนิดนั้นด้วย.

คน แม้ในประเทศไทยเรานี้ ตั้งกว่า ๙๐ เปอร์เซนต์จะต้องมีทิฏฐิอย่างนี้ คือทิฏฐิที่ว่ามีตัวตน ตามความรู้สึกของสัญญาตญาณ. ถ้าจะเอาเข้า

ไปจับกับหลักในภาษาบาลี ก็ต้องเรียกว่าเป็น **มิจฉาทิฏฐิชนิด** ก่อน ๆ ชนิดหนึ่ง หรือจะเรียกว่า **สัสสตทิฏฐิ** อย่างอ่อน ๆ ก็ยังได้.

มีหลักกล่าวไว้ชัดเจนว่า **มิจฉาทิฏฐิชนิดนี้ไม่ห้ามสวรรค์** และคนก็ไปสวรรค์ได้เพราะมิจฉาทิฏฐิชนิดนี้ แต่ว่าด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิชนิดนี้ **จะนิพพานไม่ได้** ; จะไปสวรรค์ก็ได้ จะไปพรหมโลกก็ได้ ด้วยมิจฉาทิฏฐิที่ว่า มีตัวมีตน มีตัวกูนี้ จึงเรียกว่าไม่ห้ามสวรรค์ แต่ห้ามนิพพาน. ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ **ถึงที่ไม่มีมีติ ไม่มีชั่ว** ปรับดีเป็นชั่วนั้น จึงจะเป็นมิจฉาทิฏฐิร้ายกาจ **ห้ามหมดทั้งสวรรค์ทั้งนิพพาน**.

สัสสตทิฏฐิ หรือ **อัตตานุทิฏฐิ** นี้ทำให้มีความเห็นแก่ตัว รักตัวช่วยตัว แต่แล้วก็ไม่วายที่จะเห็นแก่ตัว ; ส่วนที่เห็นแก่ตัวนี้จะต้องเป็นทุกข์ แล้วก็ดิ้นรนพยายามไปเรื่อย ๆ เพื่อจะดับความทุกข์ ก็ดับได้เพียงแต่ว่า ไปสวรรค์ จะนิพพานไม่ได้. จะดับทุกข์ถึงขนาดเป็นนิพพานนั้นไม่ได้ เป็นได้เพียงสวรรค์ คือเพียงความอยู่สบาย ตามแบบที่ว่ามีบุญ, หรือว่าสูงหน้อยก็พรหมโลก ที่ว่าพ้นสวรรค์ขึ้นไปหน่อย แต่ก็ยังมีตัวกู - ของกู หารายิ่งกว่าในชั้นสวรรค์นี้เสียอีก.

หลักพุทธศาสนา ที่สอนให้ทำลาย ตัวกู - ของกู นี่สอนยาก

ในโลกเราทั้งหมด ถ้าเฉลี่ยรวมกัน ปนกันหมดแล้ว จะต้องพูดว่า ๙๙ เปอร์เซ็นต์ หรือเกินกว่านั้น ที่เป็นพวกที่มีตัวกูจัด ; แล้ว **พวกที่จะถอนตัวกู ทำลายตัวกู มีความเข้าใจแจ่มแจ้งพอที่จะทำลายความยึดถือว่าตัวกูนี้ จะมี**

ไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์ ; จึงเป็นความยากลำบากที่สุดแก่พระพุทธเจ้า ที่สอนหลักพระพุทธศาสนา ที่จะให้ทำลายตัณหา - ของกูเสีย.

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้แล้ว ก็อย่าได้ลืมเรื่องราวในพระพุทธประวัติตอนที่กล่าวว่า พอพระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้เสร็จลงใหม่ ๆ หยก ๆ อย่างนี้ ท่านอ่อนเพลียอ่อนเพลียอย่างยิ่งตรงข้อที่ว่า "สิ่งที่เรารู้นี้ ไม่รู้ว่าจะเอาไปสอนใคร เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งหมด หรือแทบทั้งหมด เป็นกันเสียอย่างนั้น ขึ้นเอาสิ่งที่เราได้ตรัสรู้ไปสอนแล้ว ก็เหนื่อยเปล่า เสียเวลาเปล่า ". หรือท่านอาจจะทรงใช้คำพูดรุนแรงตรัสกับพระองค์เองว่า "มันบ้าเปล่า ๆ" ก็ได้. ความคิดในครั้งแรกนี้ จะเป็นอย่างไร.

มีเรื่องราวต่อไปว่า พรหมมาอาราธนาอ้อนวอน ว่าช่วยสอนเถิด เพราะว่าคนส่วนน้อย แม้จะน้อยเท่าไร ก็ยังมีอยู่ในโลกนี้คือ "ผู้มีมธุลี ขี้ฝุ่น ในดวงตาแต่เพียงเล็กน้อย นั่นก็มีอยู่ในโลกนี้ คนพวกนี้อาจจะเข้าใจได้ ขอให้พระองค์จงทรงแสดงธรรมสอนสัตว์เกิด".

เมื่อหายจากลังเล หรือรับนิมิตของสัทม์ดีพรหมแล้วพระพุทธเจ้าจึงทรงกลับพระทัยเสียใหม่ ว่า เอละ สอน แม้ว่าจะน้อยไม่กี่คน แม้จะหยิบมือเดียว ก็สอน. ฉะนั้น จึงทรงวางแผนการสุดความสามารถที่จะสอน ; นี่แหละจึงมีการสอนสิ่งแรกที่พระองค์ทรงคิดว่า ไม่สอน เพราะคงจะไม่มีใครเข้าใจได้.

นี่ขอให้รู้เถิดว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ตั้ง ๙๙ เปอร์เซ็นต์นั้น มีสภาพอย่างไร แล้วธรรมะนี้มีหลักความมุ่งหมายอย่างไร ? เหมาะแก่คนตั้ง ๙๙ เปอร์เซ็นต์นั้นหรือไม่ ?

เมื่อจะสอนหลักสำหรับคน ๙๙ เปอร์เซนต์นั้น ก็ย่อมไม่แปลกไปจากศาสนาอื่น ซึ่งมีอยู่มากศาสนาเหมือนกัน ; ถ้าจะสอนให้แปลกไปจากศาสนาอื่น คือสอนเรื่องนิพพานกันแล้ว คนที่จะฟังในโลกนี้มีอยู่ไม่ถึง ๑ เปอร์เซนต์นี้เทียบกันง่าย ๆ อย่างนี้.

แต่ว่าเขาเป็นว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงตั้งพระทัยใหม่ว่า สอน ; เพราะฉะนั้นก็ต้องมีปัญหายาก ลำบาก ตรงที่ว่า จะสอนพวกที่สัสสตทิฎฐิเป็นตัวตนนี้อย่างไร. แล้วสอนพวกที่จะถอนตัวตนนี้อย่างไร. คำสอนจึงเกิดขึ้นเป็น ๒ พวก ; หรือจะพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนรวมอยู่ทั้ง ๒ พวก ; คือคำสอนที่จะสอนพวกมีตัวตนว่าอย่างไร, และสอนพวกที่ไม่มีตัวตนว่าอย่างไร.

พวกมีสัสสตทิฎฐิ ที่ถอนไม่ได้ สอนเรื่องนิพพานได้ยาก

ที่นี่ เรามาดูกันให้ละเอียดอีกหน่อย ; อาตมาขอรับรองว่าให้ดูให้ละเอียดสักหน่อย เพราะได้พูดแล้วตั้งแต่ต้นว่า เราจะดูกันเฉพาะในแง่ปัญหา ที่เป็นปัญหาให้มันจริง ๆ จัง ๆ ให้ละเอียดสักหน่อย ไม่อย่างนั้นก็ไม่ประโยชน์อีก พูดกันก็ไม่มีประโยชน์อะไร. ฉะนั้น จะต้องดูกันให้ละเอียดชัดเจน หรือจริงจังสักหน่อย คือว่า :-

คนประเภทที่ ๑ หรือประเภทที่แรกนั้นเป็นสัสสตทิฎฐิ มีตัวมีตน ถอนไม่ได้จนกระทั่งตาย. พวกที่เดือดร้อนอะไรวันหนึ่งก็ต้องไปรดน้ำมนต์,

เดือนร้อนอะไรนิดหนึ่งก็ต้องไปหาหมอดู, เดือนร้อนอะไรนิดหนึ่งก็ต้องไปหาอะไรทำนองนั้น, พวกนี้จะถอนไม่ได้จนตาย จนเผลอเข้าโลงไป ; ซึ่งก็มีอยู่มากที่กรุงเทพฯ ถึงที่บ้านนอกนี้ก็มิใช่น้อย.

พวกที่จะต้องมิตัวตน จนเผลอเข้าโลงไปนี้ จะสอนกันอย่างไร ?

ดูเหมือนจะไม่ต้องเอ่ยถึงคำว่า "นิพพาน" หรือคำว่า "ไม่ยึดมั่นถือมั่น" สอนกันแต่ว่า ต้องยึดมั่นถือมั่น ; พอสอนว่าไม่ยึดมั่นถือมั่นก็หันหลังให้ วิ่งหนีหมด.

ที่นี้ เรากำลังเขียนภาพที่ฝาผนังตึกนี้ขึ้นมาอีกภาพหนึ่ง เรียกว่า "แจกลูกตา" ; แล้วดูเถอะว่า **ใครมารับแจกกี้คน ?** ส่วนมากวิ่งหนีถลกกันใส่ทั้งนั้นแหละ ; จะมีสักคนสองคนที่จะรับลูกตาเอาไป. นี่คือสถานะอันแท้จริงของคนในโลก หรือในประเทศไทยเราในเวลานี้.

ขอให้เห็นใจพระพุทธเจ้าบ้าง ว่าแม้ครั้งกระโน้น ก็ยังเป็นอย่างนี้ จนเป็นเหตุให้คำสอนในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภท ซึ่งจะต้องขัดกัน อย่างที่เรียกว่า *conflict* อะไรต่อกันอยู่ตลอดเวลา อันหนึ่งว่า "มิตัว", อันหนึ่งว่า "ไม่มีตัว" แล้วก็ต้องเอาไปด้วยกันได้. ที่นี้ ตกมาถึงเวลานี้ ถึงสมัยนี้ ปัญหาก็ยังคงอยู่อย่างนี้แหละ.

อาตมาอยากจะขอเตือนอย่าว่ารู้เรื่องนี้ดีกว่าหลาย ๆ คน เพราะเป็นปัญหาที่เผชิญหน้าอยู่ ทุกคราวที่จะพูด ที่จะเทศน์ หรือแม้ที่จะเขียนอะไรลงไปสักตัวหนึ่ง ก็มีปัญหานี้เกิดขึ้นเสมอ : พอเขียนอย่างนี้ก็ไปขัดกับคนพวกนั้น, พอเขียนอย่างนี้ก็ไปขัดกับคนพวกโน้น ; ก็เลยต้องผ่าซากดี้อ ๆ เอาบ่อย ๆ เหมือนกันว่าจะมุ่งหมายเอาคนพวกที่ว่า เขาจะได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาแล้วก็เอาละ ไม่ค่อยคำนึงถึงคนอื่นอีกพวกหนึ่ง เพราะถือว่าศาสนาไหนเขาก็สอนกันอยู่แล้ว

เพราะว่าถึงอย่างไร เขาก็โปรดน้ำมันได้ เขาก็ไปหาหมดดูได้ แล้วก็พ้นปัญหาของเขาไป.

เดี๋ยวนี้ เรามีปัญหาอยู่แต่ว่า พวกที่ควรจะได้รับพุทธศาสนาโดยเนื้อแท้ **จะต้องทำอะไร**, เขาจะต้องเปลี่ยนสัสสตทิวฏฐิตตามสัญญาตญาณนั้นให้ค่อย ๆ กลายมาเป็นสัมมาทิวฏฐิตได้อย่างไร, เมื่อยึดมั่นตัวกู - ของกู ก็ควรจะยึดอย่างไร จึงจะเปลี่ยนไปสู่ความไม่ยึดมั่นถือมั่นได้.

การสอนเรื่องนี้ก็ต้องให้ละจากความยึดมั่นแล้ว ๆ มายึดมั่นที่ดี ๆ ; แล้วเมื่อดีมากเข้า ๆ จนพอแล้ว ก็จะไม่เห็นเองว่า **เรื่องยึดมั่นนี้มันไม่ไหว**. มันเหมือนกับแบกของหนัก จะแบกก่อนหิน ท่อนไม้ ก้อนดิน อะไรมัน ก็หนัก จะไปแบกเงิน ทอง เพชร พลอยมันก็หนัก **สู้ไม่แบกไม่ได้** ; มีไว้โดยไม่ต้องแบก ใช้ไปโดยไม่ต้องแบกดีกว่า, นี่จึงค่อย ๆ ลืมหลืมตาขึ้นมาในเรื่องของสัมมาทิวฏฐิต ว่าไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด.

ปัญหาเรื่อง สัสสตทิวฏฐิต แก้ไม่ได้มาแต่ครั้งพุทธกาล ต้องอนุโลมไป

การสอนสัมมาทิวฏฐิตสำหรับลูกเด็ก ๆ เด็ก ๆ อ่อนก็ต้องว่ายึดมั่นในความดี ; อย่าลืมนะ **สัมมาทิวฏฐิตสำหรับลูกเด็ก ๆ นั้น คือยึดมั่นในความดี** อย่างลุ่มหวัจมท้ายกันไปเลย ; แต่พอมาถึง **สัมมาทิวฏฐิตของผู้ที่ลืม หลืมตา** มีปัญญา มีธรรมจักษุแล้ว ก็คือไม่ยึดมั่นอะไรเลย.

ความลำบากในการที่จะปฏิบัติศีลธรรม หรือพระธรรมในโลกนี้ ในหมู่พุทธบริษัทเรา มีอยู่อย่างนี้ คือว่าหลักพุทธศาสนา จะมีทั้งสัสสตทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิ ซึ่งไม่มีใครแก้ไขได้ ; ปัญหานี้แก้ไขไม่ได้มาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ; มีแต่จะช่วยให้สัสสตทิฏฐินี้ค่อย ๆ น้อยลง ๆ จากความเป็นปุถุชนเลว ๆ มาเป็นปุถุชนชั้นดี จนเป็นพระอริยเจ้าจึงจะหมดสัสสตทิฏฐิ ; เพียงเป็นพระโสดาบันจะหมดสัสสตทิฏฐิว่าตัวกูแล้ว. นี่เป็นปัญหาอยู่ในตัวพระพุทธศาสนานั่นเอง.

สัสสตทิฏฐิ เป็นสิ่งที่กำกวม นำไปสู่ความเลวทรามก็ได้ ไปสู่สวรรค์ก็ได้ แต่ว่า ยังไปนิพพานไม่ได้. อยากจะพูดตรง ๆ ไม่กลัวโกรธว่าพุทธบริษัททั่วไปรวมทั้งทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่ ก็ยังเข้าใจไม่ได้ ยังมีความเข้าใจที่กำกวมในเรื่องสัสสตทิฏฐิ ยังเข้าใจไม่ชัด ; เพราะไม่เคยได้รับคำอธิบายที่จริงจัง ๆ หรือชัดเจน.

เช่นว่า "กูจะทำบุญไปสวรรค์" อย่างนี้ก็ยกมือทุกคนเลย เพราะว่าทุกคนอยากไปสวรรค์ และเชื่อว่าเป็นคำสอนที่ถูกต้อง ; แล้วก็ไม่ต้องรู้ว่านี่ยังเป็นเรื่องของสัสสตทิฏฐิ "กูทำบุญที่นี่ แล้วก็จะไปสวรรค์". **สัสสตทิฏฐิไม่ห้ามสวรรค์** ก็เลยถือเป็นสัมมาทิฏฐิไป. มันกำกวมอยู่อย่างนี้ มันพัวพันเผื่อและกำกวมอยู่อย่างนี้.

การปฏิบัติธรรม ต้องมีหลัก ถ้าเป็นไปเพื่อทุกข์แล้ว ยังไม่ถูก

เราจะต้องมีหลักที่แน่นอนขึ้นมามีว่า ถ้าเป็นไปเพื่อมีความทุกข์แล้ว
ก็ยังไม่ถูก ; ถ้าไม่มีความทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์แล้วก็ถูก. ฉะนั้น ถ้าสวรรค์

ยังมีทุกข์แบบชาวสวรรค์แล้ว อย่าไปเอากับมันเลย อย่างนี้ก็จะเร็วเข้า ; แม้จะเป็นพรหมในพรหมโลกก็ยังมีทุกข์ตามแบบของพรหม อย่าไปเอากับมันเลย.

ควรจะเร่หาแต่เรื่องที่จะไม่มีความทุกข์โดยส่วนเดียว คือจะไม่มีตัณหา ไม่มีอุปาทานโดยส่วนเดียว ; จะเรียกว่าอะไรก็ยังไม่รู้ เรียกว่า มนุษย์ไปก่อนก็แล้วกัน. ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นของบิภกคจิตใจ เพลิดเพลินใจนั้นเรื่อยไป จนไม่มีเหลือ ; อย่างนี้ก็จะง่ายขึ้น คือจะเหลือแต่เรื่องเดียว ปัญหาเดียว ไม่มีปัญหาเรื่องสวรรค์ เรื่องวิมานอะไรเข้ามาแทรกแซง.

เมื่อมีปัญหาแต่ว่า จะดับทุกข์เท่านั้น ; ทุกข์ หรือ ดับทุกข์ มี ๒ อย่างเท่านั้น, ก็ย่อมมีปัญหาอย่างเดียวกันแต่ว่า จะดับทุกข์อย่างไรเท่านั้น, ไม่ไปหวังอะไรให้มันมากเรื่องมากราว มันก็เลยเห็นได้ง่ายเข้าแคบเข้า. ดูแต่ที่กิเลสและตัณหา ว่ามันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วก็บรรเทามันลงเรื่อย ๆ ไป, หรือเรียกอย่างภาษาที่ชาวโลกทั้งโลกเขาจะเข้าใจได้ ก็ต้องเรียกว่า "ความเห็นแก่ตัว" ; ความเห็นแก่ตัวทำให้โลก, ความเห็นแก่ตัวทำให้โกรธ, ความเห็นแก่ตัวทำให้หลง, เรียกว่า ความเห็นแก่ตัวอย่างเดียวพอแล้ว

ความเห็นแก่ตัวเป็นเหตุของความทุกข์ จึงต้องบรรเทาความเห็นแก่ตัว จนกว่าจะหมดไป ; ถ้าอย่างนี้ เราไม่พูดกัน ว่าสัสสตทิฎฐิ มิจฉาทิฎฐิ หรือสัมมาทิฎฐิ ไม่ต้องพูดให้เสียเวลา ; พูดแต่ว่า ทุกคนจงตั้งหน้าตั้งตาบรรเทาความเห็นแก่ตัว แล้วทำลายให้หมดไปในที่สุด.

ถ้ายังมีวิจิกิจฉาในธรรม ก็เป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติ

เดี๋ยวนี้มันกำกวม จะอย่างไรก็ไม่รู้ เอาอย่างไรกันแน่ก็ไม่รู้ ; บางทีก็ว่าสวรรค์ดี บางทีก็ว่าสวรรค์ไม่ดี. เช่น ถามว่า อยากไปสวรรค์ไหม ? ก็ยัง

อยากอยู่นั่นแหละ. แต่ถ้าว่า สวรรค์ก็มีความทุกข์ตามแบบเทวดาในเมืองสวรรค์
เอาไหม ? ก็ไม่อยากเอา ไม่อยากจะทุกข์. เป็นอันว่าหลักเกณฑ์ยังไม่แน่นอน
ลงไปในจิตใจของคนเหล่านั้น ; เรียกว่าเขายังมี**วิจิกิจฉนาในพระธรรม** หรือว่า
ในหลักการของชีวิตที่ว่าจะเอาอย่างไร. **วิจิกิจฉนียังละไม่ได้แล้ว** เป็น
พระโสดาบันไม่ได้ ; เป็นสาวกอันดับแรกของพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ ถ้าไม่ยอม
ละวิจิกิจฉนียังอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้พุทธบริษัท **ที่เรียกตัวเองว่าพุทธบริษัทนั้น** ว่าเขาเองตั้งเขา
เอง เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นพุทธบริษัท ก็ตั้งตัวเองว่าเป็นพุทธบริษัท. พุทธ-
บริษัทพวกนี้ยังไม่เข้าใจเรื่องนี้ ยังเข้าใจเรื่องนี้ไม่ชัด ก็เลยเป็นพุทธบริษัทที่เลื่อน
ไปตามความเข้าใจที่ไม่ชัด. นี่ก็เป็นข้อเท็จจริงอันหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในการ
ปฏิบัติ **เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมโดยตรงในตัวธรรมะนั้นเอง เพราะ**
ว่าไม่รู้ธรรมะอย่างชัดเจนถูกต้อง.

ธรรมะจริง จะฝืนกระแสนกิเลสเสมอ

ที่นี้ ก็ดูหลักธรรมะ ดูตัวธรรมะ ดูตัวพรหมจรรย์นี้กันอีกมุมหนึ่งก็พบ
ว่า**ตัวธรรมะจริง ๆ** นี้จะทวนหรือขัด หรือฝืน **ต่อกระแสของกิเลสเสมอไป.**

คนทุกคนมีกิเลสเป็นเจ้าเรือน เต็มอยู่ในจิตใจ, มีตัวเองเป็นกิเลส
มีกิเลสเป็นตัวเอง ; แล้วธรรมะแท้ จะต้องฝืนหรือทวนกระแสของกิเลสเสมอ.
แล้วจะเอาอย่างไร คนทั่วไปจะรักธรรมะได้อย่างไร.

สำหรับคนทั่วไป จึงหาคนที่ว่าจะชอบธรรมะโดยความสมัครใจนี้ยาก, **จะให้คนที่มิกิเลสเป็นตัวเอง มาชอบธรรมะนี้ยาก** มันยากที่จะหาได้. ต้องมีบุญ มีโชค มีอะไรมาจากทางอื่น, มีอะไรมาทำให้มองเห็นได้ว่า **ธรรมะนี้ดีกว่ากิเลส หรือดีกว่าตัวกู** หรือมีใครหรือมีใครมาบีบ มาบังคับให้ศึกษาให้ได้ ให้เข้าใจให้ได้ ; ถือดาบมาบังคับก็เอา ไม่เชื่อฟันคอกันเลย ให้ยอมศึกษาธรรมะนี้ให้จนได้, ให้พบความจริงให้ได้ว่า ธรรมะนี้ดีกว่าตัวกู ; อย่างนี้จึงจะเรียกว่า พอจะมีโชคดีบ้าง ที่จะได้เปลี่ยนความคิดที่ผิด ๆ นั้นเสีย.

เพราะว่าธรรมะย่อมทวนกระแสกิเลส ; ช่วยไม่ได้ ! ขึ้นชื่อว่าธรรมะแล้วจะต้องทวนกระแสกิเลส **ทำอย่างไรจึงจะให้ธรรมะเข้ากันได้กับคนที่มิกิเลส** **เป็นตัวตน.** นี่คือนิพพาน ปัญหาที่มีอยู่ที่นี่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา.

ธรรมะชั้นหัวใจของพุทธศาสนายังไม่โฆษณากัน

เวลาก็กว้างเข้าไปทุกที ต้องรีบพูด. ที่นี้มองดูอีกทีหนึ่ง ตัวธรรมะที่แท้ **หลักพุทธศาสนาที่แท้** นั้น ยังไม่ถูกนำมาโฆษณาเลยก็ว่าได้. พอพูดอย่างนี้ หลายคนก็คิดว่า อาตมานี้ยอดดี, เป็นคนยอดดี คล้าย ๆ กับตัวเอง เป็นคนโฆษณาธรรมะที่ยังไม่เคยโฆษณาก็ได้.

แต่เดี๋ยวนี้ เราดูกันตามที่เป็นจริง ในประเทศไทย ในประเทศอื่นๆ หลาย ๆ ประเทศที่เป็นพุทธบริษัท ; ธรรมะตัวแท้ที่เป็นชั้นหัวใจของพุทธศาสนา นั้น แทบจะเรียกได้ว่ายังไม่ถูกโฆษณาเลยก็ได้ เรื่องนิพพานแท้ ๆ

เรื่องอนัตตาแท้ ๆ เรื่องอิทัปปัจจยตาแท้ ๆ นี่ไม่เอามาพูด ไม่เอามาถกมาพูดมาอะไรกันให้เข้าใจ ; ห้ามกันเสียอีกด้วยอย่างปิดปาก ว่ายังไม่ใช่เวลา ไม่ใช่สมัย ไม่ใช่โอกาส มันยากเกินไปมันอะไรเกินไป.

แล้วยังมีที่มากไปกว่านั้น, เขาพูดว่า ธรรมะชนิดนั้นเป็นข้าศึกแก่ความเจริญของบ้านเมือง ของประเทศชาติ อย่าเอามาสอนพลเมือง มันจะขัดต่อความเจริญของประเทศชาติ. เมื่อไปคิดกันเสียอย่างนี้แล้วธรรมะที่เป็นชั้นหัวใจของพุทธศาสนาก็ยิ่งอยู่ลับ ลับไปเลย. ถูกถมทับเงียบไปเลย, ไม่ถูกขุดคุ้ยขึ้นมาพูดกัน.

นี่ก็เป็นปัญหาอันหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความยากลำบากมากขึ้นทุกทีในการปฏิบัติธรรม, รวมอยู่ในปัญหาของการปฏิบัติธรรม ; เพราะฉะนั้น อาตมาจึงเอามาพูดไม่ใช่ว่าพูดนอกเรื่อง หรือพูดให้รำคาญ.

เดี๋ยวนี้ เรากำลังพูดกันถึงปัญหา หรืออุปสรรคของการปฏิบัติธรรม มันคืออะไร ? ก็คือสิ่งเหล่านี้ ที่กำลังพูดนี้ว่า ตัวเนื้อแท้ หัวใจของพุทธศาสนา ไม่เอามาโฆษณา, เรียกว่าแทบจะไม่เอามาโฆษณา พอว่าจะโฆษณากันบ้างก็คัดค้านกันหลายอย่าง อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ก็เหมือนกับเป็นเรื่องอุปสรรค เป็นอุปสรรคอันหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาชะงัก.

ที่ถูกควรจะต้องถือว่า ใครชอบอย่างไรก็ควรจะได้ อย่างนั้น : "ใครอยากได้ลาภก็จงได้ลาภ ใครอยากได้บุญก็จงได้บุญ ใครอยากได้นิพพานก็จงได้นิพพาน". นี่เขาพูดกันไว้เป็นหลักมาแต่โบราณแล้ว มันควรจะเป็นอย่างนั้น. เมื่อพระจะให้พรทายกทายิกาเขาก็ให้พรกันอย่างนั้น การทำบุญในคราวนี้

ใครอยากจะได้ลาภก็จงได้ลาภ ใครอยากจะได้บุญก็จงได้บุญ ใครอยากจะได้
 สวรรค์ก็จงได้สวรรค์ ใครอยากจะได้นิพพานก็จงได้นิพพาน" ; อย่าเอามาเป็น
 เครื่องขัดขวางกันเลย. ถ้าถือหลักอย่างนี้ หลักธรรมะที่เป็นชั้นหัวใจของพุทธ-
 ศาสนาก็จะถูกนำมาโฆษณา มากเท่า ๆ กับหลักธรรมชั้นต่ำ ๆ ตื้น ๆ.

เมื่อรู้อุปสรรคแห่งการปฏิบัติธรรมแล้ว ต้องพยายามแก้ไข

เดี๋ยวนี้เราก็ได้พยายามกันอยู่แล้วในข้อนี้ อาตมาก็พยายามในข้อนี้
 ฉะนั้น พอพูดถึงข้อนี้ หลายคนก็จะหาว่าอวดดี หรือยกตัว ; แต่ใครจะว่าอย่างนี้
 ก็ไม่กลัว ยังคงยืนยันอยู่ว่า มันถึงเวลาแล้วที่จะต้องพูดเรื่องที่เก็บเงียบไม่ค่อยเอามา
 พูดกันนั้น เสียบ้างแล้ว คือ เรื่องตัวธรรมะชั้นที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนานั้นเอง
 ;ให้มีการโฆษณาอย่างนี้เรื่อยไป และโฆษณาให้มากขึ้น.

คนอื่นเขาโฆษณาเรื่องศีลธรรมต่ำ ๆ ทัว ๆ ไปดีอยู่แล้ว เราก็ไม่ต้อง
 ไปทำให้ซ้ำกัน เสียเวลา ; เราจะทำต่อไป ในส่วนที่ยังไม่ค่อยมีใครจะทำ.
 การมาฟังบรรยายวันเสาร์นี้ ก็นับเนื่องอยู่ในโครงการนี้ คือโครงการที่เขาจะไม่
 ทำกันเพราะจะพูดเรื่องที่คนส่วนมากเขาไม่ต้องการ.

อุปสรรคอีกอย่างหนึ่ง คือ ทนเพียรทำระยะยาวไม่ได้

ที่นี้ ก็ดูกันอีกทีหนึ่งว่า ธรรมะสำหรับจะปฏิบัติ นั้น มีความเป็น
 อย่างนั้น อย่างที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แก้ไขไม่ได้ คือมีความเป็น ชนิดที่ว่า
 ต้องการเวลาระยะยาวพอสมควร, ต้องการเวลาระยะยาวพอสมควร แล้วจึงจะ

ปฏิบัติธรรมะเห็นผลได้. ไม่เหมือนกับว่าเราเอาของไปให้เขา แล้วเขาก็ชอบใจทันที, เราเอากล้วยไปให้เขา เขาก็ให้สับปะรดแก่เรา ทำได้ทันทีอย่างนี้ก็เห็นได้ ; นั่นเป็นเรื่องให้ทาน เป็นเรื่องศีล เรื่องอะไร ซึ่งยังง่าย ๆ อยู่.

เรื่องนิพพานที่จะฝันอำนาจกิเลส จะฆ่ากิเลสนั้น จะให้เห็นผลทันทีอย่างนั้นยาก เห็นได้ยาก เว้นไว้แต่จะเก่งจริง ๆ จึงจะเห็นได้ เพราะว่ามันเป็นการทำยาก.

ถ้าทำเป็น ทำได้ ก็เห็นผลทันทีเหมือนกัน ดับกิเลสได้ทันที จิตใจก็เยือกเย็น สะอาด สว่าง สงบทันที ; แต่แล้วมันเห็นยากตรงที่ว่า **เราทำอย่างนั้นไม่ได้.** เมื่อต้องการจะทำให้ได้ ก็ต้องใช้ความพยายาม ความพากเพียรอะไรอย่างนี้ เป็นระยะยาว ; คนก็ทนไม่ค่อยได้ **ทนที่จะปฏิบัติในระยะยาวไม่ค่อยได้** ก็เลยทำให้ไม่ค่อยมีใครจะสนใจ ไม่ค่อยมีใครยอมเสียเวลายาว ๆ นาน ๆ เพื่อเอาผลในทางธรรมะชั้นสูง ในทางจิตทางใจ.

ข้อนี้ก็ควรจะนับรวมเข้าไว้ในสิ่งที่ปัญหา หรือเป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรมะด้วยเหมือนกัน นี่เป็นตัวอย่าง เทาที่จะยกมาให้เห็นได้ เกี่ยวกับตัวพระพุทธศาสนาเอง ว่าเป็นสิ่งที่มีปัญหาอยู่ในตัวเองอย่างไร.

สรุปว่า ปัญหาเกี่ยวกับหลักพุทธศาสนา ต้องพยายามแก้ไขต่อไป

สรุปอีกทีหนึ่งก็ว่า **พุทธศาสนาต้องมีให้ทั้งแก่พวกสังฆตภิภูและ
สัมมาภิภู** เป็นความยากลำบากแก่การที่พระพุทธเจ้าท่านจะตรัสอะไรให้ชัด

ลงไปได้ ; แม้สัสตทิกฐิเองก็เป็นของสองฝักสองฝ่าย กำกวม ที่ว่าดับทุกข์ไม่ได้โดยตรง แต่ว่าให้ไปสวรรค์ได้ ให้ไปมัวเมาในความทุกข์อย่างที่หอมหวานอย่างนั้นได้. พุทธบริษัทเองก็เข้าใจเรื่องนี้ไม่ชัด คลุมเครือ.

หลักธรรมะแท้ ๆ ก็ทวนกระแสวิกฤตของคนปุถุชน และธรรมะแท้ก็ไม่ค่อยจะถูกโฆษณาเสียด้วย ; มันน่าน้อยใจในข้อนี้. นอกจากนี้แล้ว การปฏิบัติธรรมะนี้ต้องการระยะเวลายาวนาน ความอดทนที่ยาวนาน อะไรที่ยาวนานนี้ นี่ก็เป็นสิ่งที่อุปสรรค เป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไขกันไป ซึ่งเราจะได้พูดกันอย่างพิสดารในโอกาสข้างหน้า ; ให้แก้ไขให้จงได้โดยสุดความสามารถของเรา ; จะได้จริงหรือไม่ ก็แล้วแต่เรื่องของ ผู้ปฏิบัติ.

ปัญหาที่ ๓ ความก้าวหน้าแบบวัตถุนิยมกำลังท่วมโลก

ที่นี้ มาถึงปัญหาที่สาม ได้บอกแล้วแต่ที่แรกว่า คือ**ความก้าวหน้าหรืออิทธิพลของวัตถุนิยมในโลกปัจจุบัน** ซึ่งกำลังท่วมโลก เหมือนแม่น้ำป่าไหลไปทั่วทั้งโลก ในฤดูฝนตกหนัก.

เมื่อพูดถึงวัตถุนิยมก็คงจะฟังออกกันแล้ว เพราะว่า พูดกันมานานนักหนาแล้ว ว่า**วัตถุนิยมคืออะไร ?**

วัตถุนิยมโดยสรุปแล้ว คือ**เรื่องทางเนื้อหนังร่างกาย ความเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง ทั้งหมดนี้เรียกว่า วัตถุนิยม ;** อะไรก็ตามจะมีตัวเป็นวัตถุ หรือไม่เป็นวัตถุก็ตาม แต่ถ้าให้รสอร่อยทางวัตถุ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเรียกว่าวัตถุนิยมทั้งนั้น. ที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ

นั้นไม่เป็นอันตราย แล้วเราก็ไม่เรียกว่าวัตถุนิยมอะไรมากมายนัก ; เช่น ในป่านี้ก็มี ดอกไม้หอม ๆ สวย ๆ มาก แต่เราก็ไม่เรียกว่าวัตถุนิยม เพราะยังไม่เป็นที่ตั้งแห่ง ความหลงใหลอะไร มันจะพอดีด้วยซ้ำไป มันถ่วงกันบ้างระหว่างวัตถุกับจิตใจ.

วัตถุนิยมในที่นี้ หมายถึง ที่มนุษย์ได้ทำขึ้น ได้ปรุงขึ้น ได้ประดิษฐ์ ได้ค้นคว้าและทำขึ้น ; ล้วนแต่เป็นของที่ยังไม่เคยมีในโลก เอาจานับสนุน ให้ความเอร็ดอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้น ให้มันมากเข้า ; ส่วนนี้เป็น อิทธิพลของวัตถุนิยม. ที่เป็นไปตามธรรมดาสามัญ คนก็มีตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วก็ใช้บริโภคความสุขกามารมณ์ไปตามธรรมชาติธรรมดา อยู่ในระเบียบของ ศาสนาของวัฒนธรรม อะไรเหล่านี้ แล้วยังไม่ถูกประมาณว่าเป็นวัตถุนิยม ยังเป็นของธรรมดาสามัญ ; แม้ว่าจะเป็นเรื่องวัตถุก็จริง แต่ยังเป็นไปตามธรรมชาติ อยู่ในอำนาจ ในระเบียบ ในศีลธรรม ยังไม่เรียกว่าวัตถุนิยม.

ใครจะการทำงาน มีบุตรภรรยาสามีอะไร ไปตามความถูกต้องของ หลักธรรมะแล้ว ก็ยังไม่ถูกประมาณว่า เป็นผู้บูชาวัตถุนิยม. **แต่ถ้าไปทำให้เกิด ความจำเป็นของธรรมชาติ นี่มันจะเริ่มเป็นวัตถุนิยม จะให้อร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง โดยเฉพาะ ให้มากขึ้นไปกว่าที่จำเป็น หรือที่เป็นไปตามธรรมชาติ อย่างนี้ก็เป็นวัตถุนิยม. ถ้าเป็นเรื่องของกามารมณ์ ก็เป็นเรื่องวัตถุนิยม ; ถ้าเป็นเรื่องของการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ ไม่ใช่วัตถุนิยม.**

พึงรู้จักธรรมชาติ เปรียบกับวัตถุนิยม

เราก็ต้องมีหลักเกณฑ์ที่ว่า ทุกอย่างต้องเป็นไปตามธรรมชาติ อยู่ใน ขอบเขต, มีเหตุผลที่จะต้องทำอย่างนั้น เพื่อมนุษย์รอดอยู่ได้ เป็นสุขสบายดี ; อย่างนี้ก็**เรียกว่าเป็นศีลธรรม.** แม้กิจกรรมระหว่างเพศ ก็เรียกว่าศีลธรรม

ว่าประพัตติธรรม มีธรรมอยู่ในกิจกรรมระหว่างเพศ. แต่ถ้าไปเกิดหลงสร้อย
ในทางนั้นเกินกว่าธรรมชาติ เกินกว่าจำเป็น มีการแก้ไขบำรุงบำเรอ ทำอย่างนั้น
ทำอย่างนี้ อย่างโน้นขึ้นมา นี่ก็ กลายเป็นวัตถุนิยม.

ในบ้านเรือนดูจะเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็นมากขึ้น มันก็เพื่อ
กามารมณ์ **เพื่อวัตถุนิยมทั้งนั้น** : เดียวนี้กำลังคิดขึ้นมาใหม่เรื่อยสำหรับจะ
ไม่ได้พักผ่อน จะไม่ได้อยู่เป็นสุขหรืออก จะต้องวิ่งว่อนกันเรื่อยไป.

สิ่งที่เรียกว่าอาหาร มันก็กลายเป็นเหยื่อขึ้นมา ; ในบ้านเรือนดูจะ
ไม่มีอาหารในความหมายว่าอาหารแล้ว จะมีสิ่งที่เรียกว่าเหยื่อ หรือในความหมาย
ของเหยื่อ. แม้แต่ของกินก็กลายเป็นเหยื่อไปแล้ว ไม่ใช่เป็นอาหารแล้ว จะต้อง
ประดิษฐ์อย่างนั้นประดอยอย่างนี้ จะทำอย่างนั้น เพื่อให้เกิดสร้อยทางล้น
ทางอะไรนี้มากไปกว่าธรรมชาติ. อย่างนี้มันก็เป็นปัญหาหนัก คือว่าธรรมดา
ของสัตว์ก็ชอบอร่อย ยิ่งมนุษย์แล้วยิ่งโง่มากในเรื่องชอบอร่อยนี้.

สังเกตดูสุนัขมันกินอาหารแล้ว มันไม่ใช่มุ่งหมายความเอร็ดอร่อย แทบ
จะไม่รู้จักเอร็ดอร่อย ; อย่างสุนัขชื่อสมพาลตัวนี้ ขนมหิงคุ่มแครกเกอร์ไม่ยอม
กินเป็นอันขาด มันไปกินข้าวราดน้ำต้มปลา ; **สัตว์เดรัจฉาน มันไม่รู้ความ**
หมายของสิ่งที่เรียกว่าอร่อยจากวัตถุนิยม เนยมันก็ไม่กิน แต่มันมันกิน.
ฉะนั้นจึงกำกวมกัน ในระหว่างสิ่งที่เรียกว่า "เหยื่อ" หรือ "อาหาร" : ถ้าทำเพื่อ
อร่อยแล้ว ก็ต้องเรียกว่าเหยื่อ. ถ้าทำเพื่อชีวิตอยู่ได้ ก็เรียกว่าอาหาร.

อิทธิพลของวัตถุนิยมมีมาก

เดี๋ยวนี้ **ทั้งโลกกำลังเป็นทาสของวัตถุนิยม** มีคนเก่งในการล้วง
กระเป๋าคนอื่น ประดิษฐ์ประดอยนั้นขึ้นมา เพื่อให้อร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก.

ดูเอาเองก็แล้วกัน มีเรื่องสมัยใหม่ เช่นวิทยุโทรทัศน์ หรือว่าตู้เย็น หรือว่าอะไรก็ตามนี้ ไปพิจารณาตัวเองก็แล้วกันว่ามัน**พอดีหรือว่าเกิน**. ถ้าส่วนไหนมัน**เกิน** ส่วนนั้นก็**เป็นวัตถุนิยม**. เป็นอิทธิพลของวัตถุนิยมที่เราเป็นทาสของมัน เป็นบ่าว เป็นทาสของมัน ; ไม่ใช่เราเป็นนายมัน.

สิ่งที่มันอยู่ในอำนาจของเรา เราจัดให้พอดีเหมาะแก่การที่มนุษย์จะอยู่กันเป็นผาสุก ; อย่างนี้เรียกว่าเราเป็นนายมัน เราจัดมัน ; ถ้าเลยนั้นมันจัดเรา. ถ้าเราจัดมัน ก็ถูก ถ้ามันจัดเรา ก็ผิด.

บัดนี้เราเป็นทาสของมัน ไปหาเอร็ดอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางอะไรมาเรื่อย ; ก็พอดีจังหวะที่ว่า โลกนี้เขาผลิตวัตถุสำหรับให้คนเป็นทาสออกมาเรื่อย ไม่หยุดไม่หย่อน นี่เรียกว่าปัญหามีตรงที่เราอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยความยั่วยวนยิ่งขึ้นทุกที จนเราสู้มันไม่ได้ เพราะวัตถุนิยมมันมีอำนาจครองโลก.

ที่นี้ ขอให้ดูที่**อิทธิพลของวัตถุนิยม**นี้ มันไม่ใช่เพียงแต่ทำให้เราหมัวมาเป็นทาสมันอย่างเดียว มันทำให้เราเกลียดศาสนา, ช่วยจำไว้ด้วย ว่ามันได้ทำให้เราเกลียดศาสนา **เอือมระอาต่อศาสนา ต่อพระธรรม** ; นี่มันร้ายยิ่งไปกว่าที่ทำให้เราเป็นทาสอย่างเดียว. คนทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เดียวนี้พวกฝรั่งจึงพูดอย่างที่เรียกว่าภาคภูมิใจว่า **"ฉันไม่มีศาสนา"** ฝรั่งตั้งหลายสิบคนแล้วมาที่นี้ ถ้าถามแล้ว ก็พอใจที่จะตอบว่า ไม่มีศาสนา, ไม่มีศาสนา.

โรคเกลียดศาสนาเมื่อศาสนา**คงเต็มไปด้วยหมด**ในบ้านเมืองของพวกเขาฝรั่ง ; ดูเหมือนสักหนึ่งคนในสิบคนที่**จะบอกว่าเป็นคริสเตียน** หนุ่ม ๆ สาว ๆ แล้วจะบอกว่า**ไม่มีศาสนา**ทั้งนั้น. ฉะนั้น เป็นที่เชื่อได้ว่าวัตถุนิยมนี้มีอำนาจทำให้คน**สละศาสนา** ; ปัญหาก็ยิ่งมากขึ้น ในการที่จะปฏิบัติตามศาสนา.

คนทั้งโลกเขากำลังเป็นทาสของวัตถุนิยม พวกพุทธบริษัทชาวไทยก็ไปตามกันพวกวัตถุนิยม ที่ไม่รู้ว่าพวกนั้นเขาเจริญกว่า แล้วก็ไปตามกันเขา แล้วตามกันส่วนใหญ่ก็เพื่อวัตถุนิยม เพื่อผลวัตถุนิยมทั้งนั้น ; ไปตามกันพวกวัตถุนิยมอย่างไม่ละอาย อย่างไม่รู้สีกตัว ไปตามกันฝรั่งอย่าไม่ละอายด้วย แล้วก็อย่างไม่รู้สีกตัวด้วย เพื่อวัตถุนิยม. ฉะนั้น **เราจึงต้องเป็นทาสเขา เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุที่เราต้องการ. นี่เราก็ไม่ละอาย เราก็ไม่กลัว เราก็ไม่รู้สีกตัว, แล้วจะปฏิบัติธรรมะได้อย่างไร ?** ขอให้มองดูสิ่งนี้ในฐานะที่เป็นปัญหาแก่การปฏิบัติธรรม.

ที่นี้ ดูกันอีกแง่หนึ่ง ที่ว่าเป็นการดูอย่างกลาง ๆ ดูอย่างนักเลง เราก็เห็นได้ทันทีว่าวัตถุนิยมนี้มันได้เปรียบ ได้เปรียบมโนนิยม, **วัตถุนิยมได้เปรียบวิญญานนิยมอยู่โดยธรรมชาติ.** เมื่อเอาธรรมชาติเป็นหลักความรู้สึกรู้สึกของสามัญสัตว์แล้ว ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังนี้ได้เปรียบความสงบเยือกเย็นบริสุทธิ์สะอาดทางจิตใจ ; เพราะว่าสัตว์ธรรมดาสามัญจะตะครุบเอาความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ก่อนที่จะได้มองเห็นสะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็นทางจิตใจ.

นี่เรียกว่า **เมื่อปล่อยไปตามธรรมชาติแล้ว ฝ่ายวัตถุนิยมมันได้เปรียบสำหรับคน ;** แต่สำหรับสัตว์ต้องยกเว้น สัตว์มันยังคงเส้นคงว่า อย่างไรก็อย่างนั้นมาตั้งแต่เดิม. สำหรับคนนี่เปลี่ยน ๆ เปลี่ยนจนให้อีกโอกาส ให้วัตถุนิยมได้เปรียบ ออกเสียงให้วัตถุนิยมหมด ; ไม่ออกเสียงให้พวกธรรมะ หรือว่ามโนนิยมวิญญานนิยมอะไร.

คนได้เปลี่ยนไปมากถึงอย่างนี้ ; แต่ว่าสัตว์เดรัจฉานยังอยู่เท่าเดิม. จะเรียกว่าตา หรือเรียกว่าพิสูจน์ความจริง ก็ไปคิดเอาเอง มันเป็นข้อที่ต้องคิด เพราะนั่นแหละเป็นปัญหาลำบากสำหรับมนุษย์เต็มที่แล้ว.

ทีนี้ จะคิดเสียใหม่ว่า เอ้า, ถ้าอย่างไรรู้ปลงอนิจจังเสียว่า เดี่ยวนี้เป็น
 จังหวะของวัตถุนิยม ยกให้มันเกิด ; มันเป็นโชคดีของวัตถุนิยม เป็นจังหวะของ
 วัตถุนิยม ยกให้มันเกิด มันเป็นโชคร้ายของมนุษย์แล้ว. แต่ว่า**มนุษย์ก็ไม่รู้สึก**
ว่าเป็นโชคร้าย ไปเห็นว่าเป็นโชคดี ว่าเดี๋ยวนี้เรากำลังเจริญขึ้นนี่ มีอะไรทาง
 วิทยาศาสตร์ ทางอะไร จนเรียกว่าไปโลกพระจันทร์เหมือนกับไปเที่ยวเล่น ;
 แล้วต่อไปก็ยังมีอะไรมากกว่านี้อีก. นี่จึงเรียกว่ามันเป็นจังหวะของวัตถุนิยม
 ที่จะหาคะแนนนิยมจากมนุษย์ แล้วก็**ทิ้งจิตใจหรือวิญญาณ หรือพระธรรมนี้**
มากขึ้นตามส่วน.

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงตัวอย่างบางอย่าง ไม่ใช่ทั้งหมด ที่แสดงให้เห็นว่า
 ปัญหา **อุปสรรคที่เกิดขึ้นแก่การปฏิบัติธรรม เพราะสิ่งร้ายกาจตัวหนึ่ง คือ**
วัตถุนิยม. คนกำลังเป็นทาสของวัตถุนิยม อิทธิพลของวัตถุนิยมแผ่ซ่านทั่วโลก
 เหมือนน้ำท่วมโลก ทำให้คนเกลียดศาสนาเกลียดธรรมะ พุทธบริษัทไปตามกันพวก
 วัตถุนิยมอย่างไม่ละอาย อย่างไม่รู้สีกตัว.

วัตถุนิยมได้เปรียบมนิยมอยู่ตามธรรมชาติแล้ว สำหรับคนที่มึนโง่
 อย่างนี้ เลยต้องยอมแพ้ว่าขณะนี้**เป็นจังหวะของวัตถุนิยม** ว่ากันไปจนกว่าจะหายบ้า
 หายบ้าเมื่อไรมันก็ดีเอง ; เดี่ยวนี้มันเป็นจังหวะที่สู้ไม่ไหว.

แต่ถ้า**พุทธบริษัทคนใดจะมีความคิดเป็นอิสระ เราจะต่อสู้ เราจะ**
แยกตัว หรือปลีกตัวออกมา ทำให้ดีที่สุด ดังนี้แล้ว ส่วนพระธรรม หรือ
 ปฏิบัติธรรมนี้ ก็ยังมีทางจะทำได้ ซึ่งเอาไว้พูดกันวันหลังเพราะเรื่องมันมาก.

ปัญหาที่ ๔. สอนธรรมะกันแต่ทฤษฎีไม่สอนให้แก้ปัญห

ที่นี้ ดูถึงปัญหาที่ ๔. ปัญหาสุดท้าย ที่จริงไม่ใช่ตัวปัญหาที่เด่น ๆ นัก แต่มันเป็นปัญหา ปัญหานี้ คือการสอนกันเหลือเฟือแต่ในทางทฤษฎี ; มองดูไปในทางไหน ก็สอนกันเหลือเฟือแต่ในทางทฤษฎี. อย่างว่าในทางวิทยาศาสตร์เลย ในทางโลก ทางบ้านเมือง กิจการของรัฐบาล ของประเทศชาติ หรือของทั้งโลกนั้น ก็ว่ากันอย่างเหลือเฟือแต่ในทางทฤษฎีทั้งนั้นแหละ. ส่วนที่ปฏิบัตินั้นทำได้น้อยมาก เพราะว่าเรื่องพูดนี้มันพูดกันง่าย จะสมมติกันเท่าไรก็ได้มันก็เลยเหลือเฟือในส่วนทฤษฎี.

การปฏิบัตินั้นหาคนทำยาก แล้วทฤษฎีบางอย่างก็มีสำหรับพูดเท่านั้น ทำได้สำหรับพูดเท่านั้น เวลาทำจริงทำไม่ได้. ทฤษฎีอย่างนี้ก็มียุ่มาก เรียกว่าเรากำลังเพ้อในส่วนทฤษฎี, กำลังขาดแคลนในส่วนปฏิบัติ แต่แล้วมันก็ยังดีกว่าไม่มีอะไรเสียเลย เพราะว่าทฤษฎีก็ยังทำให้คนฉลาดได้บ้าง. **แต่ว่าเรื่องปฏิบัติเท่านั้น ที่จะทำให้คนเรามีความสุขโดยแท้จริง.** สอนกันเหลือเฟือแต่ในทางทฤษฎี ในแง่ส่วนทฤษฎี แต่ส่วนปฏิบัตินั้นบางอย่างยังไม่รู้เรื่องเลย.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ ที่เรากำลังมีอยู่เวลานี้ เช่น เรื่องปฏิจจสมุปบาท ; เราจะสอนปฏิจจสมุปบาทกันแต่เรื่องทฤษฎี คือสอนว่า อวิชชาให้เกิดสังขาร - สังขารให้เกิดวิญญาณ - วิญญาณให้เกิดนามรูป - นามรูปให้เกิดอายตนะ - อายตนะให้เกิดผัสสะเรื่อยไป จนถึงทุกข์เกิดอย่างนั้น. แล้วดับอวิชชา ดับสังขาร ดับวิญญาณ ดับนามรูป ดับอายตนะ ดับผัสสะ เวทนา จนทุกข์ดับลงอย่างนั้น ; ก็ได้เท่านั้น ก็รู้เท่านั้น นั่นแหละคือทฤษฎี ; ส่วนที่ว่าทำอย่างไรจึงจะดับมันได้ นี่ไม่ได้พูด.

แล้วปฏิจสุมุปาทส่วนที่เป็นปฏิบัติมากกว่าก็ยังมี คือปฏิจสุมุปาท-
สูตรที่พระพุทธเจ้าท่านชอบพิมพ์เอาอยู่เองลำพังพระองค์เดียว. คือสูตรที่ขึ้นต้นว่า
อาศัยตากับรูปเกิดจักขุวิญญาณ ความประจบแห่งธรรมสามประการชื่อว่า
ผัสสะ เพราะอาศัยผัสสะจึงเกิดเวทนา เพราะอาศัยเวทนาจึงเกิดตัณหา,
เพราะอาศัยตัณหาจึงเกิดอุปาทาน แล้วจึงเกิดภพ เกิดชาติ เกิดทุกข์. อันนี้
เป็นแนวปฏิบัติชัดกว่าอันที่เราท่องกัน หรือสอนกันอยู่ในโรงเรียน และก็มีอยู่
ในพระไตรปิฎกเท่ากัน ; แต่แล้วก็ไม่ค่อยเอาอันนี้มาพูด กลับไปเอาอัน "อวิชชา
ปัจจยาสังขารฯ" มาพูด ซึ่งเป็นทฤษฎีล้วน.

เพราะว่าในทางปฏิบัติมันเป็นเรื่องที่ปฏิจสุมุปาทนี้จะเกิดขึ้น
ในเมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูฟังเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รสทั้ง ๕ และทั้ง ๖ คือใจ
ด้วย ; ถ้าไม่รู้จักว่ามันจะเกิดขึ้นอย่างไร เราก็สกัดกั้นมันไม่ได้. ฉะนั้นเราก็
ต้องอธิบายกันจนเห็นชัด ว่าเมื่อตาเห็นรูปแล้ว จะเกิดอาการของปฏิจสุมุปาท
อย่างไร, แล้วเราก็จะสกัดกั้นได้อย่างไร, คือมีสติสัมปชัญญะอย่างไร.

เราต้องศึกษากันให้ละเอียดในภาคปฏิบัติ : พอตาเห็นรูป เกิด
จักขุวิญญาณนั้น เกิดมีพฤติกรรมอย่างไร ? แล้วมันทำให้เกิดผัสสะชนิดไหน
ที่ทำให้เกิดเวทนา สำหรับเป็นเหยื่อของอวิชชา ให้อวิชชาตั้งต้นขึ้นมา เต็มตามรูป
ของปฏิจสุมุปาทในส่วนทฤษฎี ; อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า เราสอนกันเหลือเฟือแต่ในแง่ของ
ทฤษฎี แล้วเรายังสอนกันน้อย หรือไม่ได้สอนกันเลยก็ได้ บางกรณีที่เกี่ยวข้องกับ
การปฏิบัติ ไปสอนกันเหลือเฟือแต่ในส่วนทฤษฎี.

การสอนศีลธรรม ไม่แก้ปัญหาก็ว่าทำไมปฏิบัติไม่ได้

เรื่องธรรมะก็เป็นอย่างนี้ เรื่องโลก ๆ ก็เป็นอย่างนี้ เรื่องแก้ไขปัญหาทางศีลธรรมของสังคมในบ้านในเมือง ก็เป็นอย่างนี้ คือเป็นเรื่องพูดเป็นเรื่องทฤษฎี เป็นทฤษฎีมาก จนเป็นเรื่องปฏิบัติไม่ได้เสียเป็นส่วนใหญ่. เราไม่ได้สอนกันในแง่ที่ว่า เพราะเหตุใดจึงปฏิบัติไม่ได้.

เช่นว่า การที่เราจะระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดกิเลสนี้ เราปฏิบัติไม่ได้ เราระวังไม่ได้ ; แล้วเราก็ไม่สอนกันว่า "ทำไมเราจึงปฏิบัติไม่ได้ ?"

เรื่องที่เห็นได้ง่ายที่สุด คือเราสอนกันว่า "จงทำดี อย่าทำชั่ว". จงทำดี แล้วก็ทำดีไม่ได้ ละความชั่วไม่ได้ ; ทำไมไม่บอกว่าทำอย่างไรจึงจะละความชั่วได้, ทำอย่างไรจึงจะทำความดีได้. เราเรียกร้องเอาแต่ว่า ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี ; พอเขาทำไม่ได้ เราก็ไม่บอกเขาว่า ทำอย่างไรจึงจะทำได้. นี่ก็ย้อนไปเข้ากับคติหรือนิทาน เรื่องแม่ปู ลูกปู อะไอย่างนั้นไปเสียหมด.

ครูบาอาจารย์ หรือแม้แต่บิดามารดา ต้องทำให้ลูกหลานหรือลูกศิษย์ดูว่า ต้องทำอย่างนี้ ๆ เขาจึงจะทำได้ จึงจะละความชั่วได้ จึงจะทำให้ความดีมีขึ้นมาได้ ; อย่างนี้เรียกว่าสอนให้แก้ปัญหาก็ว่าทำไมจึงปฏิบัติไม่ได้.

เราับศีลกันก็มากแล้ว เรียนเรื่องศีลกันก็มากแล้ว มากจนสอบไล่ได้ชั้นเอกแล้ว แล้วก็ปฏิบัติ ศีล ไม่ได้ เพราะว่ายังไม่ได้สอนในส่วนที่ว่าทำอย่างไรจึงจะปฏิบัติได้. สอนกันแต่ว่าให้ปฏิบัติอย่างไรในขั้นต้น ๆ หรือ

ในส่วนทฤษฎีเท่านั้น ; พอปฏิบัติเข้าแล้วปฏิบัติไม่ได้ มันเกิดอุปสรรค ตอนนั้นไม่ได้สอน.

บางทีอาจารย์ก็ไม่ได้ช่วย ก็เลยไม่ได้สอนในส่วนที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะปฏิบัติให้ลุล่วงไปได้. นี่คืออุปสรรคหรือปัญหาของการปฏิบัติธรรม ที่กำลังมีอยู่ในเวลานี้. เราสอนกันแต่ทฤษฎี แล้วก็ไม่ได้สอนที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ที่ติดขัดอยู่ในการปฏิบัติด้วย.

การปฏิบัติสมาธิภาวนา ก็สอนไม่ถึง ๑ เปอร์เซนต์ของที่ควรสอน

ทีนี้ มาดูกันอีกมุมหนึ่ง คือดูที่หลักการปฏิบัติ หรือตัวการปฏิบัติ. ตัวการปฏิบัติเองนั้น ก็มีหลายชั้น และหลายขั้ว ; หลายชั้นใหญ่ และหลายชั้นย่อย หรือหลายขั้ว. แม้แต่เราจะทำสมาธิอย่างนี้ ยังมีหลายชั้น หลายแบบแล้วยังหลายชั้น แล้วชั้น ๆ หนึ่งมีหลายขั้ว เช่นสมาธิอย่างอื่นก็มี, สมาธิอย่างอานาปานสติก็มี.

อานาปานสติก็ยังมีว่า ชั้นต่าง ๆ : ชั้นกายานุปัสสนา ชั้นเวทนานุปัสสนา หรือว่าชั้นจิตตานุปัสสนา หรือว่าชั้นธัมมานุปัสสนา ; มีหลาย ๆ ชั้นอย่างนี้. ในชั้นหนึ่ง ๆ เช่น กายานุปัสสนา ก็ยังมีลมหายใจยาว ลมหายใจสั้น ลมหายใจที่ปรุงแต่งกาย แล้วการควบคุมอำนาจ หรืออิทธิพลของลมหายใจในการปรุงแต่งกาย นี่มันหลายขั้ว มันหลายชั้นหลายซ้อน.

ถ้าไม่เข้าใจในสิ่งเหล่านี้อย่างทั่วถึง ทุกขั้ว หรือทุกชั้น แล้วมันก็ทำไปไม่ได้ จึงต้องมีการแก้ปัญหาในข้อนี้ได้โดยครูบาอาจารย์ หรือว่าโดยเพื่อน

หรือโดยอะไรก็ตาม ให้มันลุล่วงไปได้ทุก ๆ ชั้น และทุก ๆ ขั้วของเรื่อง
แ่งนั้นแ่งนี้ อย่างนั้นอย่างนี้.

เราไม่ค่อยได้พูดกันเลย ถึงเรื่องของการปฏิบัติโดยตรง ที่จะทำ
ให้ก้าวลุล่วงไปได้. ที่ควรสอน ที่จำเป็นจะต้องสอนนั้น เราสอนกันไม่ถึง
๑ เปอร์เซนต์ ; ถ้าพูดกล้ายืนยันว่า ที่สอนกันนั้นไม่ถึง ๑ เปอร์เซนต์, ที่ควร
สอนนั้นสอนกันไม่ถึง ๑ เปอร์เซนต์, แล้วตั้ง ๙๙ เปอร์เซนต์นั้น ก็ไม่ใช่เรื่อง
ที่ควรจะต้องสอนก็ได้.

ทั้งโลกต้องการสันติภาพ แต่กลับส่งเสริมศีลธรรมเป็นส่วนน้อย

เรื่องนี้น่าใจหาย คือว่า พูดเรื่องทฤษฎีเหลือเฟือ เพื่อตั้ง ๙๙
เปอร์เซนต์ พูดเรื่องปฏิบัติไม่ถึง ๑ เปอร์เซนต์ แล้วจะช่วยอย่างไรได้ ;
เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็เหมือนกันดิ๊ก เหมือนเป็นอันเดียวกันเลย กับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่
ในโลก.

มนุษย์ทั้งโลกเขามุ่งหมายจะทำโลกให้มีสันติภาพ ; นี่เราก็อมเชื้อ
ยอมรับว่า เขาก็อยากอย่างนั้นจริงเหมือนกัน ทั้งโลกเขาต้องการสันติภาพ เพราะ
เขาเกลียดความทุกข์ ความเดือนร้อน. แต่แล้วสิ่งที่เขาช่วยกันทำ ขยันอย่าง
ตัวเป็นเกลียว ช่วยกันคนละไม้ละมือ ทุกประเทศทุกชาตินั้น ไม่ได้ทำเพื่อ
สันติภาพ ; ที่ทำเพื่อสันติภาพนั้นสัก ๑ เปอร์เซนต์ แล้วไปทำเพื่อไม่ใช่
สันติภาพ หรือเพื่อทำลายสันติภาพเสียเลย นั้นมีตั้ง ๙๙ เปอร์เซนต์.

ขอให้ไปดู, พูดไปแล้วเดี๋ยวจะหาว่าลบหลู่ดูถูกเพื่อนมนุษย์กัน
ในประเทศไทยเราเองนี้ **สิ่งที่ทำให้ศีลธรรมดีขึ้นนั้น ทำสัก ๑ เพอร์เซ็นต์ก็
ไม่ได้** ; เรื่องที่ไม่ส่งเสริมศีลธรรมให้ดีขึ้นนั้น ทำตั้ง ๙๙ เพอร์เซ็นต์, แล้ว
แถมมีเรื่องทำลายศีลธรรมรวมอยู่ในนั้นด้วย รวมอยู่ใน ๙๙ เพอร์เซ็นต์นั้นด้วย.

เดี๋ยวจะฟังผิด แล้วจะด่าอาตมาทีหลัง ; จะพูดซ้ำอีกทีว่า **เรื่องที่ไม่
ส่งเสริมศีลธรรม แล้วมีเรื่องทำลายศีลธรรมรวมอยู่ด้วยนั้น รวมหัวกันทำ
ตั้ง ๙๙ เพอร์เซ็นต์ ; ส่วนที่ส่งเสริมศีลธรรมโดยตรงนี้ ทำไม่เกิน ๑ เพอร์เซ็นต์.**

ในการที่เรามีนั่นมีนี่ : **มีความเจริญทางวัตถุ มีความเจริญพัฒนา
หรือว่าเรื่องอะไรที่เขาเรียก entertainment, มีวิทยุ มีเพลง มีบ้าน มีเรือน
มีสวนดอกไม้, มีอะไรที่มันมีมากขึ้น ๆ มาปรึกษาหารือกัน แม้แต่เรื่องกล้วยไม้
เรื่องเดียว ก็มีสมาคมที่ใหญ่โต ปรึกษาหารือดำเนินกิจการเป็นงานของโลกนี้ ;
นี่ก็เรียกว่าเรื่องหนึ่ง ๆ เรื่องหนึ่ง ๆ. เรื่องทั้งหมดนี้ไม่ส่งเสริมศีลธรรม แล้วบาง
เรื่องทำลายศีลธรรม ที่ไปทำเข้าเป็นเรื่องอบายมุข.**

เรื่องที่เป็นอบายมุขก็มีอยู่หลายอย่าง ที่รวมหัวกันทำในโลกนี้
; ๑ เพอร์เซ็นต์เพื่อส่งเสริมศีลธรรม, แล้ว ๙๙ เพอร์เซ็นต์นั้น ไม่ส่งเสริม
ศีลธรรมเลย ; แล้วบางเรื่องทำลายศีลธรรมด้วย. อย่างนี้แล้วบ้านเมืองจะดีขึ้น
อย่างไร.

อย่างว่าเรามีวิทยุใช้ในโลกนี้ แต่ถ้าเราใช้วิทยุเพื่อให้คนมันเมาในทาง
เพลง ในทางกามารมณ์ อย่างนี้มันทำลายศีลธรรม, หรือว่าเราใช้วิทยุในทาง
ที่จะโฆษณาหาพรรคพวกเช่นพวกนี้ ก็เป็นเรื่องทำลายศีลธรรม ; **ไม่มีวิทยุ**

ใช้เสียยังจะดีกว่า. ยกตัวอย่างเรื่องวิทยุอย่างเดียว เพียงอย่างเดียวก็ได้ ว่าเวลาที่ใช้วิทยุออกอากาศกันอยู่นั้น มันเป็นไปเพื่อส่งเสริมศีลธรรมตรงไหนบ้าง ? แล้วที่ไม่ส่งเสริมศีลธรรม และบางที่ทำลายศีลธรรม นั้นตรงไหนบ้าง ?

อาตมาอยากจะยืนยันว่าตรงตามที่คุณถามมานี้ คือ **๙๙ เปอร์เซนต์** ของรายการวิทยุที่นั่นไม่ส่งเสริมศีลธรรม สัก ๑ เปอร์เซนต์ที่ส่งเสริมศีลธรรม ; ส่วน ๙๙ เปอร์เซนต์นั้นเฉย ๆ บ้าง หรือทำให้เสียเวลาเปล่าบ้าง หรือยั่วให้หลงใหลในกามารมณ์บ้าง ยั่วให้เกิดโกรธเกิดเกลียด เกิดอิจฉาริษยา แบ่งพรรคแบ่งพวกบ้าง อย่างนี้เรียกว่าไม่ส่งเสริมศีลธรรม.

นี่เป็นตัวอย่างที่เห็นอยู่ได้ชัด เพื่อจะมาเปรียบเทียบกับว่า **ในวงการปฏิบัติของเรา เราสอนกัน เราช่วยกัน** ในทางที่จะให้ปฏิบัติสำเร็จนั้น **สัก ๑ เปอร์เซนต์** ; นอกนั้นมันเป็นเรื่องพูดบ่นน้ำลาย ไขว่คว้าความรู้กันบ้างเถียงกันบ้าง เป็นโอกาสหาเงินบ้าง. เอาธรรมะเป็นเครื่องหาเงิน, เอาศาสนาเป็นเครื่องมือหาเงิน, ไม่อย่างนั้นโบสถ์สวย ๆ จะเกิดขึ้นได้อย่างไร มันต้องใช้เงินมาก ก็ไปรวมอยู่ในพวกที่ว่า ไม่ส่งเสริมการปฏิบัติ.

การปฏิบัติมีเพื่อเฉยเสียบ้าง, เพื่อเป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติเสียบ้าง. สัก ๙๙ เปอร์เซนต์ที่เราพูดจากันอยู่ สอนกันอยู่ เป็นทฤษฎีเหลือเฟืออย่างที่ว่า **ไม่มีหลักปฏิบัติ** แล้วก็บางที่เป็นโทษร้าย รวมกันแล้ว ๙๙ เปอร์เซนต์ ; สัก ๑ เปอร์เซนต์ที่ชี้แจงการปฏิบัติ แล้วบางทีก็ชี้แจงผิด ๆ ถูก ๆ เรียกว่ายังอยู่ในภาวะที่น่าสงสาร.

นี่ปัญหาข้อที่ ๔ มีตัวอย่างที่ยกมาให้ดูเพียงเท่านี้ก็พอ.

ตัวปัญหามีว่า **สอนกันเหลือเพื่อแต่ในส่วนทฤษฎี ; แล้วส่วนปฏิบัตินั้นไม่รู้อยู่ที่ไหน** แทบจะหาไม่พบ. ยกตัวอย่างเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นต้น แม้เรื่องอริยสัจสี่ก็เป็นเรื่องทฤษฎี ที่พูดกันอยู่นั้นเป็นเรื่องทฤษฎี. ถ้าพูดเรื่องปฏิบัติ จะต้องพูดในลักษณะที่ให้ปฏิบัติ ที่ฆ่าตัณหา ละตัณหา ควบคุมตัณหาอะไรได้จริง ; บางทีจะไม่ออกชื่อว่าอริยสัจด้วยซ้ำไป.

ขอให้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างนี้ก่อน แล้ววันต่อไปเราก็จะพูดกันได้ง่ายขึ้น ที่จะพูดถึงตัวการปฏิบัติโดยตรงในเรื่องเดียวกันนั้น ซึ่งบางทีจะไม่ออกชื่อชื่อนั้นเลย. เช่นว่า บางทีจะไม่ต้องออกชื่อว่า **ปฏิจจสมุปบาท** หรือ**อิทัปปัจจยตา** เลย ; แต่ตัวการกระทำปฏิบัตินั้น เป็นการทำลายกิเลสตัณหาชนิดที่เรียกว่า **เป็นปฏิจจสมุปบาทด้วย**.

นี่เป็นปัญหาที่ซับซ้อนด้วย และหลอกลวงอย่างยิ่งด้วย คือ หลอกลวงคนใจไม่ให้เข้าใจได้เป็นอย่างดีด้วย แล้วหวังว่าทุกคนจะได้เอาไปพิจารณาดูให้ดีว่าเวลาเหลืออยู่น้อยแล้วสำหรับชีวิต, **เรื่องธรรมะที่ต้องปฏิบัติยังเหลืออยู่มาก ; ฉะนั้นอย่าได้ประมาทเลย**.

รวมความแล้ว ทั้งหมดนี้ ในวันนี้ ในวันแรกแห่งการบรรยายชุดปฏิบัติปาทปริวรรตนี้ **เราได้พูดกันถึงปัญหา หรืออุปสรรคอันเกี่ยวกับการปฏิบัติ**. ระบุปัญหา ๔ ข้อ :-

ข้อที่ ๑. **คือการที่คนในสังคมโลกเวลานี้ อยู่ในสภาพที่เกลียดศาสนา**.

ข้อที่ ๒. ศาสนาเองก็มีความกำกวม ไม่ได้สอนกันให้ชัดเจนกระจ่าง
ในแง่ของการปฏิบัติ สอนเหลือเฟือแต่ในเรื่องทฤษฎี.

ข้อที่ ๓. ความก้าวหน้าทางวัตถุนิยมก็ได้แทรกเข้ามาอย่างน่ากลัว
ที่สุด ที่จะทำให้ศีลธรรมหมดไปจากโลก : เขากำลังบูชาความก้าวหน้า ความ
เจริญทางเทคโนโลยี ทางอะไรต่าง ๆ. อาตมากำลังบอกว่าจะทำโลกนี้ให้ฉิบหาย ;
เว้นไว้แต่จะมีธรรมะเข้าไปเคียงคู่กับเทคโนโลยี ให้เหมือนกับเราไถนาด้วยควาย
๒ ตัว นั้นแหละโลกจึงจะปลอดภัย.

ข้อที่ ๔. ปัญหาสุดท้ายที่เรารู้สึกว่าเราพูดกันแต่ทฤษฎีเหลือเฟือ ไม่สามารถ
จะพูดในเรื่องปฏิบัติ จนผู้เชี่ยวชาญในฝ่ายปฏิบัตินั้นหาทำยาก. มีผู้เชี่ยวชาญ
ทางทฤษฎีเป็นฝูง ๆ ปัญหามันก็เลยเหลือที่จะแก้ไข.

เรื่องที่พูดมานี้จะผิดถูกอย่างไร ก็ขอให้เอาไปพิจารณาดูก่อนเป็น
เรื่องแรก. ถ้าเห็นว่าหลักการอันนี้จะถูกแน่ละก็ ช่วยกันขยันมาฟังในวันหลังๆ
ด้วย ; ถ้าไม่เห็นด้วยแล้วก็เลิกกัน ไม่มาก็ได้ บางทีจะได้เลิกบรรยายกันเสียที.

อาละ เป็นอันว่าวันนี้ พูดถึงเรื่องที่เป็นปัญหา ที่อาตมาารู้สึกว่า
เป็นเรื่องคอขาดบาดตายของมนุษย์ คือไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติ ; เต็มไปด้วย
อุปสรรค เต็มไปด้วยปัญหา มีแต่ที่จะลุ่มหลงไปในทางตรงกันข้ามกับความสงบสุข.
ให้เอาไปคิดดูอย่างที่เรียกว่า เป็นปัญหาด่วน เหมือนไฟไหม้หลังคาบ้าน
จะต้องดับกันอย่างไร.

ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระสงฆ์สวด
สาธยายสรรเสริญคุณของพระธรรม ช่วยกำลังใจสัตว์ทั้งหลาย ให้เคารพ
พระธรรม, ให้ยึดพระธรรมเป็นหลักยึด ๆ ขึ้นไป ตามความประสงค์ของ
พระพุทธเจ้าต่อไปเทอญ.

ปฏิบัติปาทปริทรรศน์

- ๒ -

๘ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นครั้งที่ ๒ ของภาค
อาสาฬหบูชา จะได้กล่าวโดยหัวข้อที่เรียกว่า "ปฏิบัติปาทปริทรรศน์"
สืบต่อไป ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้ว

เรื่องนี้ยังอยากจะขอทบทวนอีกสักหน่อยว่า การบรรยายในชุดนี้มุ่งหมาย
อย่างยิ่งที่จะกล่าวถึงเรื่องการปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา แต่
อยากจะให้มองกันมากที่สุดในส่วนที่เป็นปัญหา หรือเป็นอุปสรรคที่ทำให้ปฏิบัติ
ธรรมไม่ได้ตามที่ต้องการ.

การปฏิบัติก็มีความสำคัญอยู่ที่อุปสรรค หรือปัญหา ที่ทำให้ปฏิบัติไม่ได้ ; และปัญหานี้ก็มีมากมาย. เพราะฉะนั้น จึงขอโอกาสพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่า "ปัญหาและอุปสรรค" นี้ให้เพียงพอเสียก่อน ; แล้วจึงค่อยกล่าวถึงตัวการปฏิบัติโดยตรง. บางคนอาจจะคิดว่าเสียเวลา ในการที่จะมาพูดกันด้วยเรื่องอุปสรรคและปัญหา และเรื่องก็มักจะเป็นเรื่องที่เคยพูดกันมาแล้ว เป็นข้อเท็จจริงที่เคยพูดถึงบ่อย ๆ. แต่ว่าที่แล้ว ๆ มาเราไม่ค่อยได้มองกันในแง่ที่เป็นปัญหา ; เดียวนี้เราจะมองกันเฉพาะในแง่ที่มันเป็นปัญหา ที่ทำความขัดข้องให้แก่การปฏิบัติ.

ทบทวนปัญหาของการปฏิบัติ

การบรรยายในครั้งที่แล้วมาทั้งหมด ก็ได้กล่าวถึงตัวปัญหาในชื่อว่า ปฏิบัติปัญหา คือปัญหาของการปฏิบัติ ; จะได้กล่าวในลักษณะที่เป็นวงกว้าง ๆ กันเสียขั้นหนึ่งก่อน, แล้วจะพูดเรื่องปัญหาใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการที่มนุษย์เราจะปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา.

ปัญหาใหญ่ที่ ๑. ก็คือ การที่คนในโลกนี้มีความแตกต่างกันมากมายเหลือเกิน จนเราไม่สามารถจะวางระบบของการปฏิบัติ ให้ครบถ้วนแก่คนทุกจำพวกได้โดยตรง ; ดังนั้น จึงไม่ค่อยมีหลักสำหรับพวกนั้น ที่จะเป็นหลักแจ่มแจ้งชัดเจน. และคน ๆ หนึ่งก็ต้องมีภาระหน้าที่หลายอย่างหลายประการ แทบจะสละสางไม่ค่อยจะไหวอยู่แล้ว ; ปัญหาข้อนี้ก็เป็นสิ่งที่ต้องมองและช่วยกันแก้ไขเอาเองเฉพาะคน คือการเลือกเฟ้นธรรมโดยแยกคาย ให้เหมาะแก่สถานะของตน. หลักปฏิบัติก็มีอยู่ว่า จะต้องระลึกรู้ถึงธรรมะทั้งหมดทั้งสิ้น แล้วก็มาเลือกเฟ้นส่วนที่เหมาะสมกับตนหรือกับปัญหาของตน จึงจะแก้ปัญหาคอนี้ได้.

ปัญหาใหญ่ที่ ๒. ก็คือการที่พระพุทธเจ้าท่านต้องตรัสกับบุคคลในโลกนี้ ซึ่งมีต่างกันอยู่อย่างตรงกันข้ามเป็นสองพวก : **คือพวกหนึ่งจะต้องมีความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวว่าตนไปก่อน ; ไม่อาจจะละได้ ไม่เคยคิดที่จะละแล้ว มีความรู้สึกเป็นตัวเป็นตนติดมาในจิตใจ.** ดังนั้น **พระพุทธเจ้าก็ต้องตรัสธรรมะประเภทหนึ่งซึ่งพูดอย่างกับว่ามีตัวมีตน** ให้คนรักตัวรักตน ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี ยังแถมว่าจะได้รับผลความดีแม้กระทั่งในชาติหน้า ตามที่เขาเชื่อกันว่ามีชาติหน้าอย่างไร แล้วก็ไปจบกันเพียงเท่านี้สำหรับคนพวกนี้.

คนอีกจำพวกหนึ่ง ตรงกันข้าม คือพวกที่แม้แต่ตามลำพังตนเองก็เริ่มจะมองเห็น : **ว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนี้ มันเป็นมายา มันมิได้มีอยู่จริงคนพวกนี้พร้อมที่จะละตัวตน หรือที่กำลังพยายามที่จะละตัวตนอยู่.** คำสอนสำหรับพวกนี้จึงมาอีกรูปหนึ่ง คือมาในลักษณะที่จะให้มองในแง่ที่ไม่มีตัวตนให้ละตัวตนยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนไม่มีตัวตน ; แม้ว่าอยู่ที่นี้ เวลานี้ เดียวนี้ ก็มีได้มีตัวตนอย่างนี้.

คำสอนจึงมีอยู่เป็นสองชนิด ในลักษณะที่ต้องเรียกว่าตรงกันข้าม คืออย่างหนึ่ง **มีหลักที่จะมีตัวตน ;** อีกอย่างหนึ่ง **มีหลักที่จะไม่มีตัวตน.**

ถ้าคนศึกษาไม่ดีก็ปนกันยุ่ง อย่างนี้ เรียกว่าเป็นความลำบาก หรือเป็น **ปัญหาอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่ควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจ** แต่แล้วมันก็เป็น การยากลำบากที่จะให้เด็ก ๆ หรือคนโตแล้ว แต่มีจิตใจเหมือนเด็ก ๆ มาเลือกเอาเองได้ และเขาก็ต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง. ส่วนมากก็จะเลือกเอาข้างมีตัวตน มีตัวฉันเสมอ ; แล้วก็รู้สึกคำสอนนี้ขัดขวางกัน หรือตีกันยุ่งไปหมด. ถ้าทำความเข้าใจอันนี้ไม่ได้ จะไม่มีความแน่วแน่มั่นคงในการที่จะปฏิบัติธรรม

ก็ทำไปด้วยจิตในที่เลื่อนลอย ที่โลเล หรือลังเล. นี่เราควรจะแก้ปัญหาคือให้มันเป็นเรื่องที่ ๒.

ปัญหาใหญ่ที่ ๓. ก็คือว่า **ความก้าวหน้าทางวัตถุนิยมสมัยปัจจุบันนี้** มันท่วมหลากมาเหมือนกับน้ำท่วมใหญ่. ขอให้หลับตาเห็นภาพน้ำท่วมใหญ่ เราไม่ค่อยมีโอกาสนี้ ไม่ค่อยมีกำลังที่จะต้านทานน้ำที่มันท่วมใหญ่ ; ท่วมมาอย่างภูเขาถล่มมาอย่างนี้ ก็ยังไม่มีโอกาส หรือความสามารถ ที่จะต้านทานการท่วมทับนั้นได้. จิตใจของคนในโลกก็อยู่ในสภาพอย่างนั้น มีความท่วมหลากใหญ่หลวงของวัตถุนิยมระบาดไปทั่วโลก เหมือนกับคนจะจมน้ำตาย หายใจไม่ออกอยู่แล้ว ; ก็เลยเข้าใจธรรมะไม่ได้ ตั้งตัวไม่ติด อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ก็ต้องต่างคนต่างแก้ปัญหาคือของตน คืออย่าให้ความเจริญ หรือความยั่วยวนหลงใหลทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนังนั้นมาครอบงำตนจนเป็นทาสหรือเป็นสมุน ลูกน้องอะไรของสิ่งเหล่านั้น. ควรจะชำระสะสางสิ่งที่มีนกำลังเพื่อ กำลังครอบงำเราอยู่, ควรจะขจัดออกไปเสียจากตัวตน จากบ้านเรือนของตน หรือว่าจากทุกอย่างที่มันจะขจัดออกไปได้ เพื่อมีจิตใจที่เป็นอิสระตั้งตนได้.

ปัญหาใหญ่ที่ ๔ เป็นปัญหาสุดท้ายที่ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ได้แก่การที่ **สอนกันเหลือเฟือเกินไปแต่ในทางทฤษฎี** ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนธรรมะสอนกันเหลือเฟือมากเกินไปแต่ในฝ่ายทฤษฎี. ในฝ่ายที่เป็นตัวการปฏิบัติอย่างไรโดยตรงนั้น สอนน้อยเกินไป ; แล้วยังมีผิด ๆ ถูก ๆ และก็ไม่ได้ตั้งใจสอนกันจริง ๆ จัง ๆ เพราะว่าสอนยากบ้าง เพราะว่าไม่มีผลเป็นวัตถุ เป็นลาภ เป็นสักการะแก่คนผู้สอนบ้าง. เขาตั้งหน้าตั้งตาสอนกันแต่เรื่องวิชา หรือเรื่องทฤษฎีจนเพื่อในส่วนที่เพื่อนนั้นมีส่วนที่ผิด ๆ มาก. นี่แหละคือข้อที่จะกล่าวกันโดยละเอียด

เป็นพิเศษในวันนี้ ซึ่งจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ".

ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ นี่ก็มาก

ท่านทั้งหลายจงฟังดูให้ดีว่า "ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ". คำว่า "ปริยัติ" นั้นคือการศึกษาเล่าเรียน ; ไม่ใช่เฉพาะว่าต้องเรียน "บาลี" จึงจะเรียกว่า "ปริยัติ" อย่างที่เห็นกันในโรงเรียนปริยัติธรรม.

คำว่า "ปริยัติ" ในภาษาบาลีนั้น หมายถึงการศึกษาทุกชนิด ซึ่งเป็นแต่เพียงการศึกษา ยังไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ คือสิ่งที่ต้องรู้นั่นเอง ; จะสอนภาษาก็ได้ สอนธรรมะก็ได้ หรือสอนอะไรอื่นก็ได้ ซึ่งจะช่วยให้คนได้รับประโยชน์ในการมีชีวิตอยู่ แล้วก็เรียกว่าปริยัติได้ทั้งนั้น.

ปริยัติก็มีเป็นแขนง ๆ ไป แล้วแต่ว่าจะเป็นปริยัติของเรื่องอะไร, เช่นเดียวกับที่เราศึกษาทฤษฎี หรือเทคนิคของเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มากเรื่องในสมัยนี้ ในทางธรรม หรือทางศาสนา ก็เรียกว่าปริยัติด้วยเหมือนกัน.

ปัญหาอันเนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ นี้ เวลาที่กำลังมีมาก แล้วก็ไม่รู้จักมันว่าเป็นปัญหา หรือไม่รู้จักมันว่าเป็นเครื่องสะกิดก้นการปฏิบัติ. เราจะต้องมาดูกันวันนี้เป็นพิเศษ ถึงปัญหานานาชนิด นานาแบบ นานาระดับที่เนื่องมาแต่สิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ และจะขอร้องให้ทนฟังต่อไปอีก. อย่าได้คิดว่ามันเป็นเรื่องที่พูดแล้วพูดเล่า แต่เราไม่เคยพูดกันถึงในลักษณะที่เป็นปัญหา ; ในวันนี้ เราจะพูดกันในลักษณะที่มันเป็นปัญหา :-

ข้อที่ ๑. ยิ่งรู้มาก ยิ่งยากนาน

ปัญหาเกี่ยวกับปริยัติอันแรก ก็อยากจะระบุลงไปข้อเท็จจริงว่า "ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน" ; คำนี้เป็นคำที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้พูดไว้ และพูดกันอยู่เรื่อยว่า "ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน". แต่เมื่อสังเกตดูแล้ว มันขัดกับความต้องการของคนสมัยนี้ ; คนสมัยนี้ต้องการจะรู้มาก รู้จนไม่รู้อะไรจะเพ้อกันอย่างไร.

การจัดการศึกษาในโลกนี้จะไม่มีการขอบเขตจำกัด ต่างคนต่างก็เร่งในแขนงของตัวเองให้มาก แล้วก็ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจำกัด ; แต่คนโบราณพูดว่า "ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน" หมายความว่า ความรู้ที่มาก นั้นแหละ กลับเป็นอุปสรรคแก่การที่จะได้ผลของความรู้ หรือการปฏิบัติ. ที่ว่า "รู้มากยากนาน" นี้มีความหมายอยู่ ๒ ชนิด จงฟังให้ดี.

รู้มากยากนาน ชนิดที่ถูกต้อง หรือมีประโยชน์นั้นก็มี, รู้มากยากนาน ชนิดที่เหลวแหลกหาสาระอะไรไม่ได้เลยนี้ก็มี.

อย่างที ๑. คนที่รู้มากนั้น ก่อนที่จะทำอะไรลงไปก็คิดมาก และไม่ยอมเชื่อง่าย ๆ ไม่ยอมปฏิบัติลงไปง่าย ๆ ; ถ้าลงปฏิบัติแล้วเป็นได้ผลสำเร็จและมีผลสำเร็จใหญ่หลวงกว่าคนที่รู้น้อย.

ตัวอย่างในเรื่องราวที่เราทราบกันดีอยู่ ก็เช่นเรื่องของพระสารีบุตร เจริญฉลาดยิ่งกว่าใครทั้งหมด มาบวชในพระพุทธศาสนา กลับเป็นพระอรหันต์ที่หลังลูกน้องบริวารของตัวเอง ; เพราะว่าลูกน้องบริวารนั้น ไม่สู้จะฉลาดหรือฟังง่าย เชื่อง่าย ปฏิบัติง่าย ก็ได้บรรลุผลทันที. พระสารีบุตรต้องรอไปตั้งหลายสัปดาห์จึงบรรลุผลอย่างเดียวกัน คือ การเป็นพระอรหันต์. ข้อเท็จจริงอันนี้ก็จะต้องเรียกว่า รู้มากยากนานได้เหมือนกัน.

ถ้าอย่าไปรู้มากนัก ก็ไม่คิดมาก ไม่สงสัยมาก ไม่มีบิรกรรมอะไรมาก ; เดียวนี้เพราะรู้มาก จึงมีบิรกรรมมากทำให้ช้า. แต่ว่าดี ถ้ารู้มากยาวนานในรูปนี้ ก็ดี ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเห็นได้ว่า **ความรู้มากนั้น ก็เป็นอุปสรรคเหมือนกัน.**

อย่างที ๒. รู้มากยาวนาน ก็มีอยู่มากในสมัยโบราณ และก็ยังมีมากในสมัยนี้ **รู้มากยาวนาน จนกระทั่งว่า ไม่ได้ทำอะไรเลย** ปฏิบัติงานอะไรไม่ได้เลย มีแต่รู้มากเป็นบ้าหอบฟาง. เหมือนกับคนโบราณพูดอยู่เหมือนกันว่า "บ้าหอบฟาง". มันรู้มากเป็นบ้าหอบฟาง มีแต่ฟางท่วมหัวท่วมหู **ไม่มีข้าวเปลือกสักเม็ดเดียว** อยู่ในฟางนั้น. นี่ก็ต้องเป็นสิ่งที่ควรระวัง เพราะกำลังจะเป็นอยู่ในเวลานี้.

เราอาจจะมีความรู้ท่วมหัวท่วมหู แต่สำหรับจะเป็นฟาง ไปทำเชื้อเพลิง แต่ไม่มีข้าวสารที่กินได้ ; เหมือนกับความรู้ในโลกสมัยปัจจุบันนี้ มีแต่สำหรับจะทำโลกให้ยุ่งยากลำบากมากยิ่งขึ้นโดยไม่จำเป็น มิได้เป็นเพื่อสันติภาพเลย.

อย่าอวดดีว่ารู้มาก แล้วจะเป็นไปเพื่อสันติภาพไปทั้งหมด. โดยที่แท้แล้ว เรื่องสำหรับสันติภาพนั้น ไม่ต้องการความรู้ลึกซึ้งอะไรมากมายนัก ; ต้องการการปฏิบัติที่ทำไปอย่างตรงไปตรงมาโดยแท้จริง.

เช่นว่า **ควรปฏิบัติไปตามศาสนาของตน ๆ อยู่เท่านั้น** โลกนี้ก็มี **สันติภาพทันที.** แต่เดี๋ยวนี้ มีความรู้มากมาย สำหรับจะเลียงสิ่งๆที่เรียกว่าธรรมะหรือศาสนา หรือว่าไปเสียเวลาอยู่แต่กับเรื่องที่เป็นประโยชน์ ที่ไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ.

ทุกคนก็มองเห็นอยู่แล้วว่า **เพราะคนซี้ซลาดและเต็มไปด้วย ความกลัว** จึงไปจัดเรื่องการเมือง การเศรษฐกิจ การทหาร การอะไรอย่างนั้น ก่อน ; แล้วก็การศึกษา **ที่แสนจะมากมาย** ก็กลายเป็นบริวารของ เรื่องการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ การอะไรหมด ; มันเป็นความรู้ที่มากมายมหาศาลคำนวณไม่ไหว แต่ว่าไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพ.

อย่างนี้ ถ้ามองดูกันให้ดีแล้ว ก็เป็นความรู้ชนิดที่ บ้าหอบฟาง ด้วยเหมือนกัน คือมันทำให้คนในโลกเสียเวลา **ไปยุ่งอยู่แต่กับเรื่องที่ไม่ใช่หรือไม่ใช่ หรือไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพนั่นเอง.**

โลกเรากำลังร่ำรวยด้วยความรู้ชนิดที่ทำให้ **รู้มากยากนาน,** มีความรู้เป็นบ้าหอบฟาง ; ยิ่งเรียนมาก ยิ่งคิดได้รอบคอบในการที่จะหลีกเลี่ยงไปจากสันติภาพ :-

ยิ่งเรียนมากยิ่งคิดเก่ง คือยิ่งคิดซอกแซก แต่ว่าความคิดนั้นก็ซอกแซก ไปแต่นอกทาง, ไปแต่ในทางที่มันนอกทางของสันติภาพ ; เหมือนที่ในโลกมีความรู้อยู่ในเวลานี้ จะซอกแซกไปในทางที่ทำให้ไม่มีสันติภาพขึ้นในโลกโดยไม่รู้สึกรู้ส.

ยิ่งบ้าหอบฟางก็ยิ่งเถียงเก่ง ทำให้เสียเวลาการประชุม การสัมมนา การอะไรต่าง ๆ มีอยู่ตลอดหรือทุก ๆ วินาทีในโลกนี้ ไม่มีที่นี้ก็มีที่นั่น. ในโลกปัจจุบันนี้เรียกว่าพูดกันมาก ก็เถียงกันมาก ; เรื่องที่เถียงนั้นก็เป็นเรื่องบ้าหอบฟาง. ในส่วนใหญ่ข้อตกลงนั้นก็ปฏิบัติไม่ได้, หรือแม้ที่ปฏิบัติได้ ก็ไม่มีใครปฏิบัติ. โดยเฉพาะเรื่องทางศาสนายังเป็นอย่างนี้ ตกลงกันในที่ประชุมแล้วว่า

จะปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ; พอเสร็จแล้วก็ไม่มีใครปฏิบัติ. ไม่มีชาติไหนปฏิบัติตามข้อตกลงที่ประชุมกันระหว่างชาติ อย่างนี้เป็นต้น.

ยั้งบำหอบฟาง ก็ยิ่งเถียงกันเก่งอย่างนี้ แล้วก็ยิ่งยกหูชูหาง **คือไม่ยอมกัน** ; นี่หมายความว่า มีการยกหูชูหางจนดูเหมือนินดูถูกผู้อื่น หรือว่าจะอวดเก่งไม่มีที่สิ้นสุด.

นี่เรียกว่ามนุษย์เรานี้ **วิ่ง มีความก้าวหน้าทางวิชาความรู้เหมือนกับวิ่ง** ; ไม่ใช่เหมือนกับเดิน หรือว่ามีความรู้ที่เจริญก้าวหน้าเหมือนกับบินไปอย่างนั้นแหละ. แต่แล้วก็ไม่ได้บินไปเพื่อสันติภาพ หรือเพื่อสันติสุขในส่วนตัวบุคคล ก็เลยกลายเป็นว่าวิ่ง ; นี่ก็วิ่งเข้าไปหาความตายเร็วเข้า หรือความพินาศของโลกนี้เร็วเข้า.

มนุษย์มีอะไรผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน ก็คือสัตว์เดรัจฉานมันอยู่เท่าเดิม ; เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานนั้นมันรู้อะไรอยู่เท่าเดิม ; ไปดูเอาเถอะมันรู้อะไรอยู่เท่าเดิมแล้วมันก็ทำอะไอยู่เท่าเดิม. ส่วนคนเรานี้รู้มากขึ้น **ก้าวหน้าในทางความรู้มากเหมือนอย่างวิ่ง** ทั้งสัตว์เดรัจฉานไกลเหลือที่จะไกล เหลือที่จะกล่าว ; แต่ว่าเป็นวิ่งไปเป็นลูกสมุนของพญามาร.

คน ดีหน่อยที่ไม่เป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ก็วิ่งไปเป็นลูกสมุนของพญามาร แล้วคิดดูเถิด ว่าอันไหนมันจะมีความทุกข์มากกว่ากัน ? ถ้าเป็นสัตว์เดรัจฉาน มันก็มีความทุกข์น้อย ตามแบบของสัตว์เดรัจฉาน เพราะยึดถือตัวถือตนไม่เป็น.

คนเรามีมันสมองฉลาดสูง ยึดถือตัวเป็น แล้วก็ยังทำให้ก้าวหน้าต่อไปอีก ; แต่ไปเป็นสมุนของกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง.

ยิ่งเจริญยิ่งก้าวหน้าเป็นวังหรือบินไป ก็บินไปเป็นสมุนของกิเลสซึ่งเรียกว่าพญามาร
 ชาติตาน เราจึงไปเป็นสมุนของพญามาร ; ดังนั้นจึงเกลียดพระเจ้า เกลียด
 ศาสนา.

**คนในโลกทั้งหมด แทบทั้งหมดก็ว่าได้ เกลียดธรรมะ เกลียด
 ศาสนา เกลียดพระเจ้า ;** เพียงแต่ว่าไม่กล้าพูด ยังละอายอยู่บ้าง ไม่กล้าพูด
 แต่คนที่กล้าพูดก็มีมากขึ้นทุกที. ฝรั่งหนุ่ม ๆ ที่มาที่นี่ได้ถามแล้ว เขายินดีที่จะ
 ยืนยันว่าไม่มีศาสนาไม่มีพระเจ้า.

ที่นี่ หนุ่มของไทยเราก็เหมือนกัน มีความรู้สึกอย่างเดียวกัน ; แต่ยังไม่
 กล้าพูด เพราะละอาย ก็เลยโกหกให้ทีหนึ่งว่าชอบธรรมะ หรือชอบศาสนา ;
 นี่พูดปลอบใจ ไม่กล้าพูดตรง ๆ. ถ้าว่าชอบในธรรมะชอบใจศานากันจริงๆ
 ก็จะต้องทำอะไรผิดไปจากที่กำลังกระทำอยู่ ; หากสนใจในเรื่องของศาสนาสำหรับ
 จะปฏิบัติกันจริง ๆ ไม่เท่าไร ก็ได้ปฏิบัติ และก็ได้ปฏิบัติได้ และได้ผลของการ
 ปฏิบัติ.

เดี๋ยวนี้ ไม่มีใครสนใจอย่างที่เราเห็นได้ ; ไม่ใช่จะยกตัวว่าเราที่นี่ สอนดี
 สอนเก่ง. เรายอมว่ามันเหมือนกันกับที่อื่น ๆ นั้นแหละ แต่แล้วก็มีคนมาฟังก็คน,
 และที่อื่น ๆ ก็เหมือนกัน มีคนมาฟังก็คน ? **จะให้คนมามากต้องเอาของ
 หลอกหลวงมาหลอกมายั่ว** เช่นจะต้องเอาหนังมาฉายให้คนมาดู แล้วมาฟังเทศน์
 อย่างนี้มันไม่มีผล เพราะว่าจิตใจของเขาไม่ต้องการจะฟัง.

ถ้าเป็นอย่าง**สมัยโบราณ**ก็มีจิตใจอย่างอื่น **ไม่ต้องหลอก ไม่ต้องยั่ว
 ให้มาทำบุญ** หรือให้มาฟังเทศน์เหมือนคนสมัยนี้. ถ้าจะให้คนสมัยนี้บริจาค
 หรือทำบุญต้องเอาเหล้าให้กิน ให้กินเหล้ากันให้เมามาย แล้วก็เรียไร, หรือว่า

อย่างน้อยต้องให้เขาได้ชื่อเสียง ต้องผ่านคนใหญ่คนโต คนที่มีเกียรติ มีหน้ามีตา เขาจึงจะทำบุญ.

นี่แสดงว่าจิตใจผิดไปแล้วจากหลักของธรรมะ คือไม่ชอบธรรมะ หรือว่าเกลียดธรรมะ เกลียดศาสนา เกลียดพระเจ้า ต้องการแต่ความสุขทางเนื้อทางหนัง, ดังนั้นเขาจึงไปคิดเสียใหม่ว่า จะทำบุญอะไรสักที ก็ขอให้ได้ประโยชน์ตอบแทนกลับมาเป็นความสุขทางเนื้อทางหนัง ขึ้นสวรรค์ขึ้นมา เป็นต้น ; หรือมิฉะนั้นก็ไม่เอาอะไรเลย เพราะต้องการแต่ความสุขทางเนื้อทางหนังอย่างเดียว.

และในที่สุดมันก็กลายเป็นเท่ากับว่าไม่รู้อะไร หรือไม่ได้วิ่งไปทางไหน ที่เป็นประโยชน์แก่ความสุขส่วนบุคคล, หรือสันติภาพของส่วนรวมก็ตาม. เราจึงมองเห็นชัดอยู่ว่า มนุษย์มีปัญหามาก มีความทุกข์มากยิ่งขึ้นทุกที ในเมื่อสัตว์เดรัจฉานมันยังมีเท่าเดิม ; แล้วใครจะมีบุญกว่าใคร ?

ลองไปคิดดู ; คนที่มีความทุกข์จึงยากลำบาก แต่ก็ไม่รู้สึกรู้ว่ามีความทุกข์ จึงยากลำบากอย่างนี้แหละ จะมีบุญหรือมีบาปก็ไปคิดดูก็แล้วกัน.

เดี๋ยวนี้ คล้าย ๆ กับว่า มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ไม่มีอะไรจะทำนอกจากทำให้โลกนี้ยุ่งยากขึ้น ; นี่ยิ่งทำ ก็ยิ่งไม่รู้มากขึ้น ยิ่งผิดทางมากขึ้น ยิ่งเป็นสมุนของพญามารมากขึ้น. ฉะนั้นการศึกษาที่เรียกว่า ปริยัติ จึงเกิดเป็นอุปสรรค หรือปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ ในลักษณะที่เรียกว่า "ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน" และก็ยิ่งมากขึ้นทุกที ยิ่งยากนานมากขึ้นทุกที ไม่มีวันที่มนุษย์ชนิดนี้ จะได้พบกับความสุขที่แท้จริง.

นี่คือปัญหาข้อแรกว่า "รู้มากยากนาน" มาจากปริยัติที่มันเพ้อ.

ข้อที่ ๒. ปริยัติที่เป็นงูพิษ

ที่นี้ ข้อต่อไปก็อยากจะเรียกโดยหัวข้อว่า "ปริยัติที่เป็นงูพิษ" คำพูดนี้ ยืมของพระพุทธเจ้ามา. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ถึงเรื่อง *อลคัณฑปมสูตร* คือ *ปริยัติที่กล่าวถึงงูพิษ*. บางคนอาจจะฟังไม่ถูก ก็เลยเอามาพูดให้ฟัง ว่า **ปริยัตินี้กลายเป็นงูพิษได้** ; ไม่ใช่เพียงแต่รู้มากยากนานแล้ว เดียวนี้กลายเป็นงูที่จะกัดตาย.

ปริยัติคือการเล่าเรียนนี้ เมื่อเรียนก็รู้มาก มีเกียรติมาก มีปริญา ยาวเป็นหาง มีอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ; แล้วจะกลายเป็นงูพิษได้อย่างไร ? ซึ่งในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าเป็นงูพิษ นั้นเห็นได้ง่าย.

เพราะการที่ **บวช, ปฏิบัติก็เพื่อจะบรรลุผลเป็นอริยบุคคล** เป็นการ บรรลุมรรคผล **แล้วก็ล้มละลายเสียเพราะสิ่งที่เรียกว่าปริยัตินั่นเอง** ; พอมีความรู้ หรือมีเกียรติยศชื่อเสียงในทางปริยัติ ก็ทำให้มองเห็นลู่ทางแห่งลาภสักการะ ; เมื่อก่อนนี้มองไม่เห็น

พอเรียนมีวิชาความรู้ มีเกียรติมีอะไรมากขึ้น ก็มองเห็นลู่ทางทันทีเลยว่า จะหาลาภ หาสักการะได้ง่ายดายที่สุดด้วยวิชาความรู้นี้ จิตก็เลยเห. คำที่ว่าอยากจะ **ปฏิบัติไปนิพพานนั้นเปลี่ยนไป** เป็นมามุ่งหมายลาภสักการะ, หรืออย่างน้อยก็ว่าเอาลาภสักการะกันที่ก่อน นิพพานไว้ทีหลัง ไว้ต่อเผ่าต่อแก่อะไรก็ตาม.

อย่างนี้เรียกว่า **ถูกกัดตายด้วยปริยัติ** นั่นเอง คือจิตเปลี่ยนเป็นตรงกันข้าม ; จะไปดีไปเด่นจะไปมีลาภสักการะ มีบุตรภรรยาอะไรไปเลย. ปริยัตินี้ท่านเปรียบด้วยงูพิษ และก็มีอยู่หลาย ๆ อย่างที่เปรียบด้วยงูพิษ.

ที่นี้ สำหรับคนธรรมดาสามัญนี้ก็เหมือนกันอีกแหละ นี่ไม่พูดถึง พุทธกาลแล้ว พูดถึงสมัยนี้ ; **คนที่มีความรู้มาก** เฉลียวฉลาดในทางวิชาความรู้นี้ **ก็ยังเห็นลู่ทางที่จะเอาเปรียบคนอื่น**. เมื่อมีความรู้น้อยไม่ค่อยเห็นลู่เห็นทางที่จะเอาเปรียบคนอื่น ไม่ค่อยเห็นลู่เห็นทางที่จะทำนาบนหลังคนอื่น. แต่พอเจริญ ร่ำรวยด้วยปริยัติ ด้วยความรู้ด้วยวิชา ก็เห็นลู่เห็นทางที่จะเอาเปรียบคนอื่นได้ ; โดยที่ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยอะไรมากมาย ก็ได้ผลกำไรเยาะ แล้วก็ยังสามารถทำนาบนหลังคนอื่นด้วย.

นี้ก็หมายความว่า .**"ฉลาดพอที่จะใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือ"** ; คำนี้เป็นคำที่เมื่อสมัยโบราณเขาใช้เป็นคำด่ากัน ไม่มีใครนิยม ; แต่สมัยนี้กลายเป็นของดีใคร ๆ ก็นิยมว่าเก่ง ที่นำนาบนหลังคนอื่นได้ มันกลายเป็นของดีไปเสียอย่างนี้.

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เรียกว่า**ความรู้**ความอะไร **นี้ทำให้หมดความเป็นมนุษย์** ไม่มีความเป็นมนุษย์ ไม่มีมนุษยธรรม เหมือนกับตายแล้ว ; **"ตายไปจากความเป็นมนุษย์ที่ดี ก็เหมือนกับตายแล้ว"** ก็เรียกว่า**ความรู้**นี้เป็นพิษสามารถกัดให้ตายเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้ **ในโลกนี้ยกย่องคนมีวิชา** เพราะกำลังบ้าวิชา เหน่วิชา พูดถึงกันแต่วิชา ให้มีวิชามาก ๆ ก็แล้วกัน ; นี้เรียกว่าโลกกำลังยกย่องนักปราชญ์. คนที่มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาด หรือว่ามีความนับถือพระเจ้า นับถือศาสนา นี้ไม่มีใครยกย่องสรรเสริญเหมือนสมัยก่อนแล้ว ; โลกสมัยนี้ยกย่องนักปราชญ์ ที่มีความรู้มาก ๆ ก็แล้วกัน.

นี่เรื่องของปริยัติหรือความรู้ เป็นเรื่องที่ติดหงอนให้แก่กันและกันได้ เช่นให้ประกาศนียบัตร ให้ปริญญาอะไรอย่างนี้ มันเหมือนกับใส่หงอนให้แก่กันและกันได้ ว่าคนนี้มีอะไร มีความรู้มากอะไร. ส่วนทางปฏิบัติทำไม่ได้

ที่จะใส่หงอนให้แก่กันและกันอย่างนั้น เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ ; แต่ทางปริยตินั้นทำได้ ก็เลยทำให้คนหลงในเรื่องปริยติ ติดตัวอยู่ที่ปริยติ ปริยติเลยมีลักษณะเหมือนกับ ฐุพิษ ทำให้อุดมคติที่ตั้งไว้ดีนั้น ตายไป ; แล้วก็ทำให้คนที่พอจะดีได้บ้างนี้ เปลี่ยนเป็นคนไม่ดี.

นี่ระวังในเรื่องวิชาความรู้ ไม่ใช่ว่าจะเป็นของปลอดภัยเสมอไป ; ถ้าถือเอาผิด ก็กลายเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ไปทำเล่นกับกิเลสมันไม่ได้. อย่าว่าแต่ความรู้ของโลก ๆ แม้แต่ความรู้ทางธรรม ทางธรรมะนี้ ก็ยังทำเล่น ๆ กันไม่ได้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เหมือนกับหญ้าคา หรือหญ้าที่มีคมมาก , ที่ใบมีคมมาก ก็ทำเล่น ๆ กับมันไม่ได้ ; ไปจับเล่น ๆ ไปดิ่งเล่น ๆ นี่มันจะบาดมือ ต้องทำด้วยความระมัดระวัง. วิชาความรู้ความฉลาดทั้งหลายเป็น อย่างนี้ทั้งนั้น ถ้าไปทำเล่นกับมัน มันจะพลิกกลับ ให้กลายเป็นผู้ที่ทำนาบนหลัง คนอื่นบ้าง, อะไรบ้าง มันก็ตายกันเท่านั้นเอง.

ปริยติคือการเล่าเรียน กลายเป็นฐุพิษอย่างนี้ได้ ; ดังนั้น จึงเป็น ปัญหา หรือเป็นอุปสรรคของการปฏิบัติได้ ทำให้การที่จะตั้งใจปฏิบัติธรรมใน พระพุทธศาสนาี้ ล้มละลายเพราะปริยติชนิดนี้ ซึ่งก็มีอยู่โดยมาก ตั้งแต่สมัย โบราณมาจนถึงสมัยนี้.

ยิ่งสมัยนี้ก็ยิ่งเห็นง่าย พวกพระเถรวาททั้งหลาย เรียนปริยติชนิดที่เป็น ฐุพิษ ตั้ง ๙๙ เปอร์เซ็นต์เพื่อประโยชน์แก่ตัว หรือถูกกว่านั้น, หรือยิ่งกว่านั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่กิเลสของตัว.

นี่คือปัญหาข้อที่ ๒. ที่เรียกว่า ปัญหาของการปฏิบัติ อุปสรรคของ การปฏิบัติ ได้แก่ปริยติที่เป็นฐุพิษ.

ข้อที่ ๓. มีธรรมะ เป็นปรัชญาไปเสียหมด

ปัญหาที่ ๓. คนที่ศึกษาพุทธศาสนากันสมัยนี้ โดยมากเห็นหลักธรรมะเป็นปรัชญาไปเสียหมด หรือว่าเห็นพุทธศาสนาเป็นปรัชญาไปเสียอย่างเดียว เรียกว่ามีธรรมะเป็นปรัชญา เขาไม่มีธรรมะเป็นอย่างอื่น มีธรรมะเป็นปรัชญาไปเสีย ; นี่เป็นอุปสรรค นี่เป็นปัญหา.

อยากจะบอกกล่าวให้ทราบกันอีกครั้งหนึ่งว่า ศาสนาทุกศาสนานั้นเป็นศาสนาโดยเนื้อแท้ โดยความมุ่งหมายดั้งเดิมนั้น ต้องการให้เป็นศาสนา คือระบบปฏิบัติเพื่อจะกำจัดกิเลสและความทุกข์โดยตรง ; นี่เป็นตัวศาสนาอย่างนี้ด้วยกันทุกศาสนา.

แต่ว่าทุก ๆ ศาสนานั้นเองยังมีส่วนหนึ่ง หรือว่าเหลี่ยมใดเหลี่ยมหนึ่ง ซึ่งเป็นปรัชญาก็ได้, เป็นจิตวิทยาก็ได้, เป็นอะไรก็ได้อีกมากมาย กระทั่งเป็นวรรณคดี, เป็นอักษรศาสตร์ เป็นอะไรก็ได้, นั้นไม่ใช่ตัวแท้ของศาสนา เป็นเพียงเหลี่ยมมุมข้างนอกสำหรับประดับประดาศาสนา.

ที่นี้ คนก็เห็นแต่ส่วนนี้ ไม่เป็นส่วนเนื้อแท้ หรือเนื้อใน หรือตัวจริงว่าศาสนาต้องเป็นศาสนา. ส่วนเปลือกของศาสนานั้นเป็นปรัชญา เป็นจิตวิทยา เป็นอะไรยา ก็สุดแท้อีกมากมาย ; ฉะนั้น ธรรมะที่แท้จริง หรือหลักธรรมนั้นไม่ใช่ปรัชญา ; แต่ว่าในหลักธรรมนั้นก็มีเหลี่ยม มีแง่ที่เป็นปรัชญา.

เราจะศึกษาพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นปรัชญา ก็ทำได้ ทำได้ดี ทำได้มาก แต่ระวัง อย่างนี้จะไม่เป็นตัวศาสนา จะเป็นปรัชญาเรื่อยไป ; ในที่สุดก็เพื่อ เพื่อจนกลายเป็นปริยัติที่กลายเป็นงูพิษบ้าง เป็นอะไรบ้างต่อไปอีก.

เกี่ยวกับคำว่าปรัชญานี้ ให้ถือเอาตามความหมายที่เขาบัญญัติ ให้มันคู่กันกับคำว่า *philosophy* ; แต่ถ้าถือความหมายของคำว่า ปรัชญา ในภาษาสันสกฤตเดิมแล้ว เป็นคนละเรื่อง.

ถ้ารวมเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง เท่าที่จำกัดอยู่ในขอบเขตของเรื่องที่จะต้องรู้ ต้องทำ ต้องปฏิบัติ แล้วก็รู้จริง และแตกฉานจริงสำหรับจะปฏิบัติ ; อย่างนี้ตรงกับคำว่า "ปรัชญา" ในภาษาสันสกฤต หรือที่ภาษาบาลีว่า "ปัญญา" แต่เดี๋ยวนี้ ถูกปล้น ถูกโกง ถูกอะไรก็ตามใจ เอาคำว่าปรัชญาไปให้เป็นคำแปลของคำว่า *philosophy*. คนก็เลยหลงเอาพุทธศาสนาเป็น *philosophy*. ก็เลยผิดเรื่องผิดราว ผิดฝาผิดตัว ผิดเนื้อผิดหนัง ผิดไปหมด แล้วก็โดยไม่รู้สึกตัวด้วย.

พวกฝรั่งยิ่งไปไกลใหญ่ เพราะพวกฝรั่งเป็นพวกที่ปรัชญาขึ้นสมองนิยมนับถือปรัชญา วิธีคิด วิธีศึกษาก็อย่างปรัชญา ; พอมาแต่ด้านพระพุทธศาสนา ก็ทำตามวิธีปรัชญา ก็เลยไม่ได้ตัวพุทธศาสนาไป ได้แต่ปรัชญาของพุทธศาสนาที่เฟ้อ หรือเห่อ สำหรับเป็นนักปราชญ์ไป ไม่ได้สำหรับเป็นนักปฏิบัติ เพื่อจะกำจัดกิเลส ; เมื่อมีธรรมะเป็นปรัชญาก็เป็นเสียอย่างนี้

มีธรรมะเป็นศาสนา ต้องปฏิบัติจนมองเห็นผลด้วยตัวเอง

เราต้องมีธรรมะเป็นศาสนาคือเป็นข้อปฏิบัติที่มองเห็นอยู่กับตัวเอง เชื่อตัวเองได้ ; ปฏิบัติไปพลาง เห็นผลที่เป็นพยานรับรองไปพลาง ในการที่จะละ โลกะ โทสะ โมหะ. ไม่ต้องมีอะไรมาช่วยรับรอง และอาศัยความจริง : สัจจะ - ความจริง ขันติ - อุดหนุน ทมะ - บังคับตัวเอง ซึ่งเป็นการปฏิบัติ สุดความสามารถทั้งเนื้อทั้งตัว เพื่อจะละกิเลสนั้น.

ระบบที่เรียกว่าระบบศาสนา จะเป็นศาสนาไหนก็ตาม ต้องมีความหมายเป็นข้อปฏิบัติอย่างนี้. ส่วนระบบปรัชญานั้น เป็นเรื่องคิด เรื่องพูด เรื่องบ่นน้ำลาย แล้วก็ไม่มีจุดจบ ; เพราะถามได้เรื่อยว่าทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ? ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ? ทำไมจึงอย่างนั้น ? แล้วไม่เคยปฏิบัติ ก็เป็นปรัชญาสมบูรณ์. รออยู่จนตายก็ไม่ได้ปฏิบัติ ; เพราะว่าเมื่อตั้งปัญหากันแบบนี้แล้ว มันจบไม่ได้.

อย่าตั้งปัญหาแบบนี้ คืออย่าถือหลักธรรมะเป็นปรัชญา แต่ถือเป็นหลักปฏิบัติ มองดูเท่าที่ความโลภที่มันเกิดอยู่ในจิตใจจริง ๆ. อย่าไปดูความโลภในตัวหนังสือ, อย่าไปดูความโลภที่ตัวคนอื่น ต้องดูที่ความโลภที่เรา กำลังมีอยู่ในใจจริง ๆ ว่ามันร้อนก็มาน้อย มันสกปรกก็มาน้อย มันทำความทุกข์ทรมานก็มาน้อย.

อุตส่าห์ตั้งหน้าตั้งตาดู ๆ ดูแล้วจะค่อยเกิดความเกลียดขึ้นมา : เกลียดกิเลส เกลียดความโลภ ; จิตก็เปลี่ยนไป ๆ ในทางที่จะไม่โลภ อย่างนี้ไม่ต้องมีปรัชญา. แต่จะมีสิ่งหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า ยถาภูตสมมุปปญญา ชื่อยาวหน่อย.

ยถาภูตสมมุปปญญา ; สมมุปปญญา แปลว่าปัญญาที่ถูกต้องแท้จริง หรือเกิดเอง, ยถาภูต - ตามที่เป็นจริง เช่นเราดูความโลภที่เกิดอยู่ในจิตใจของเรา ก็รู้จริงว่าความโลภนั้นเป็นอย่างไรจริง ; แต่ความโลภที่อ่านพบในหนังสือมันไม่รู้สึกได้จริง แล้วก็ผิวเผินไปตามตัวหนังสือ.

ที่นี่ แม้ความโลภที่เกิดอยู่ในใจจริง เราก็ยังต้องตั้งอกตั้งใจดูจริง ๆ **จึงจะเห็นความโลภ** เพราะว่าพอโลภเกิดขึ้นแวบเดียว เราก็พุ่งเข้าไปตามความโลภ แล้วความคิดจะไปอย่างอื่น ก็เลยไม่รู้จักรู้จักความโลภทั้งที่มีอยู่จริงในใจของเรา.

ถ้ามีความโลภเกิดขึ้นในใจแล้ว ต้องสลัดเรื่องอื่นทิ้งไว้ทีก่อน ; มาดู **ตัวความโลภให้รู้จัก**ความโลภว่ามันร้อนอย่างไร, มันสกปรกอย่างไร, มันเป็นทุกข์ทรมานอย่างไร. ถ้าความแฉะแฉะเกิดขึ้นแล้วเรียกว่า *ยถาภูตสมมุปปญญา* ไม่ต้องเชื่อตามหนังสือ ไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่น แม้ว่าที่เป็นครูบาอาจารย์ ก็อย่าเพื่อเชื่อ ; จะเชื่อก็แต่ความรู้สึกของตัวเอง ที่รู้จัก รู้สึกละอายใจอยู่อย่างแฉะแฉะชัดเจนตรงตามความจริง.

นี่คือวิธีการของศาสนา ไม่ต้องการ *speculation* อะไรต่าง ๆ อย่างพวกปรัชญา ; ถ้ายังต้องอาศัยการคำนวณอะไรต่าง ๆ อยู่ ไม่มีลักษณะของศาสนา ยังไม่เป็นศาสนา.

พุทธศาสนาต้องเห็นแจ้งด้วยตนเอง

สิ่งที่เรียกว่าพระธรรม หรือพระพุทธศาสนา ต้องเป็น *สนฺตัญญูจิโก*, ต้องเป็น *ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ* เสมอไป ; ไม่ต้องเชื่อหนังสือ ไม่ต้องเชื่อคนอื่นพูด เพราะว่ามันประจักษ์อยู่กับใจ ว่าความโลภเป็นอย่างไร, ความโกรธเป็นอย่างไร, ความหลงเป็นอย่างไร, ความทุกข์ที่มีอยู่ในใจเป็นอย่างไร, ความทุกข์เกิดมาจากกิเลสในลักษณะอย่างไร, เห็นชัดอยู่อย่างนี้ ไม่ต้องเชื่อตามใคร.

นี่คือวิธีของศาสนา ในเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ; ถ้าออกมาข้างนอกก็เป็นเรื่องของศีลธรรม ก็ไม่ต้องมีปัญหามากมาย ; เพราะมองเห็นกันอยู่ว่า เมื่อทำลงไปอย่างนี้แล้ว มันเดือดร้อนกันไปหมดก็อย่าทำเลย.

เรื่องฆ่า เรื่องลัก เรื่องประพฤติดิถีประเวณี เรื่องโกหก เรื่องดื่ม
น้ำเมาอะไรต่าง ๆ นี่ก็มองเห็นอยู่แล้ว ; **ไม่ต้องมีปัญหว่าควรหรือไม่**
ควรละ จะผิดจะถูกจะเท็จจะจริงอย่างไรก็รู้อยู่แล้ว. เสียแต่ว่า *คนบังคับตัวเอง*
ไม่ได้ ทั้งที่รู้อยู่ว่ามันชั่ว มันเลว ก็ยังบังคับให้ถอยห่างออกไปไม่ได้ เพราะว่า
ความชั่ว ความเลวนั้นมีรสอร่อย ที่เรียกว่ารสอร่อยทางเนื้อหนัง ก็เลยจูงจูงคน
ให้มาทำความชั่วได้ เท่านั้นเอง.

ปัญหาทางศีลธรรมก็ไม่ต้องเกี่ยวกับปรัชญาให้ยุ่งยาก ให้ลำบาก ;
ตั้งหน้าตั้งตาคับตัวเองกันให้ถึงที่สุด ให้ละเสีย เพราะว่า เห็นอยู่แล้ว. นี่เรา
สร้างปรัชญาทางศีลธรรมขึ้นให้ยุ่งยากให้ลำบาก ให้เป็นข้อแก้ตัว ; อย่างนั้นนั่น
สำหรับเป็นนักปราชญ์ ไม่ใช่สำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อจะดับทุกข์.

ถ้ามีธรรมเป็นปรัชญา จะไม่นำไปสู่การปฏิบัติ

การที่มีธรรมะ มีหลักธรรมเป็นปรัชญาเสียเรื่อยนี้ เป็นอุปสรรคในการ
ปฏิบัติธรรม คือไม่นำมาสู่การปฏิบัติ ; คนที่บ้าปรัชญาของศาสนานั้น จะไม่
ปฏิบัติศาสนาเลย จะไม่นำมาสู่การปฏิบัติเลย.

เอาละ, ที่นี้สมมติว่า ถ้าเผชิญคนพวกนั้นเกิดมาปฏิบัติเข้า เขาก็จะมัวแต่
คิดค้นในแง่ของปรัชญา ; เลยเป็นการปฏิบัติไปไม่ได้ : ไม่มีความสนใจที่จะ
รู้จักความโลภ ความโกรธ ความหลงอะไร ตามที่เป็นจริง เพราะเป็นปรัชญา
เสียเรื่อย ; แล้วก็เตลิดเปิดเปิงไปในเรื่องที่ไม่จำเป็น.

เช่นเรื่อง ตายแล้วเกิด ตายแล้วไม่เกิด ตายแล้วเอาอะไรไปได้ด้วย ไปสนใจแต่ในเรื่องอย่างนั้นแล้ว ก็เรียกว่าเรื่องปรัชญา ; ถ้าถึงขนาดนี้แล้ว ไม่ใช่ปรัชญาแล้ว เป็นปรัชญาบ้า เป็นปรัชญาของคนบ้าไปแล้ว. **เรื่องปรัชญา** ไม่ต้องการที่จะรู้เรื่องตายแล้วเกิด, หรือเกิดด้วยอะไรอย่างไร ; **ต้องการแต่จะรู้ว่า ทำไมจึงต้องปฏิบัติ** อย่างนี้มากกว่า. นี่เรามีแต่ปรัชญา, เป็นปรัชญาเพื่อเจ้อเสียแทบทั้งหมด. ไม่เป็นศาสนา ก็เลยไม่การปฏิบัติศาสนา.

ทุกศาสนาเป็นโรคบ้าปรัชญา, เห็นพระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา

เดี๋ยวนี้ **ทุกศาสนากำลังเป็นโรคบ้าปรัชญา** : พุทธบริษัทรุ่นหนุ่ม นี่ก็เป็นโรคบ้าพุทธปรัชญา, พวกคริสเตียนก็เป็นโรคบ้าปรัชญาของคริสเตียน, แทนที่จะเชื่อฟังพระเจ้าร้อยเปอร์เซ็นต์ ลงมือทำทันที นี่ไม่มี ; ทุกศาสนากำลังถูกกระทำให้เป็นปรัชญา.

ที่เคราะห์ร้ายของพวกเราก็คือว่า **คนเหล่านั้นเห็นพระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา** ; พวกฝรั่งก็ว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา. อย่าไปเชื่อตามคนเหล่านั้น เขาว่าเขาเอง ในสายตาที่มองเห็นส่วนเดียว ด้านเดียว ; ไม่ถูกตัวพุทธศาสนา.

พระพุทธเจ้าไม่ใช่ นักปรัชญา ; ถ้าจะเกณฑ์ให้เป็นนักอะไรบ้าง ก็ต้องเป็นนักศาสนา. ถ้าฟังไม่ถูก ก็ต้องให้บอกว่า เป็นนักศีลธรรมชั้นสูง ; เป็นนักศีลธรรม คือจะต้องปฏิบัติเริ่มจากละความชั่ว.

อย่าไปใช้คำว่านักจริยธรรมเข้า เดี่ยวจะเป็นนักปรัชญาไปเสียอีก ; เป็น ethicist- เป็นนักปรัชญาของศีลธรรมก็ยุ่งอีก ; ให้เป็นศีลธรรมตรง ๆ อยู่

อย่างนี้ แต่เป็นชั้นสูงสุด, และเป็นศีลธรรมที่ละความโลภ ละความโกรธ ละความหลง มีผลคือดับทุกข์ได้สิ้นเชิง.

พระพุทธเจ้าเป็นนักปฏิบัติศีลธรรม หรือปฏิบัติธรรมที่เป็นตัวศาสนา ได้ถึงที่สุด ; อย่าไปเห็นพระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา. ถ้าไปตามกันพวกฝรั่งแล้ว ไม่เท่าไร ฝรั่งก็จะมาสอนพุทธปรัชญาให้คนไทย ; ไม่มีประโยชน์ เสียเวลาเปล่า ๆ.

พระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นนักปรัชญา เหมือนที่เขาอ้างว่า และว่ากัน มากขึ้น ; เมื่อเขาเห็นพระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญาแล้ว เขาก็เห็นระบบพุทธศาสนา ทั้งหมดเป็นระบบปรัชญาไปหมด. มันก็เข้าใจเรื่องทีพูดมาแล้วเมื่อตะกี้ คือหลบหลีก หลบตาอย่างที่ไม่รู้สึกตัว ถ้าไปเห็นระบบพุทธศาสนาเป็นระบบปรัชญา.

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา มีหลักฐานค้นคว้าได้

เรื่องนี้ มีความลึกซึ้งซับซ้อนเห็นยาก ต้องชวนขยายหน่อย ต้องสนใจหน่อย ; ที่กล่าวไว้เป็นหลักฐานก็มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกาลามสูตร ไปหาอ่านดูเองอีกที.

ในกาลามสูตรหลาย ๆ ข้อนั้น มีข้อที่พระพุทธเจ้าท่านห้ามไว้ว่า อย่าเชื่อหรือรับเอาง่าย ๆ ได้แก่ : มา อนุสสเวน - อย่างได้ถือโดยตาม ๆ กันมา, มา ปรมุปราย - อย่างได้เชื่อถือโดยเข้าใจว่าเป็นของเก่าสืบ ๆ กันมา, มา อิติกิราย - อย่างได้ถือโดยตื่นข่าว, มา ปิฎกสมุปทานน - อย่างได้ถือโดยอ้างตำรา, มา ตกุกเหตุ - อย่างเชื่อ อย่างรับเอาเพราะเหตุว่าถูกต้องตามตรรก

หรือตรรกะ นี่คือเรื่องตรรกวิทยา, มา นยเหตุ - อย่าได้ถือโดยคาดคะเน หรืออย่าเชื่อรับเอาเพราะเหตุว่า มันถูกต้องตามนัย ; สองข้อหลังนี้แหละคือปรัชญา. มา อากาโรวิตกุกเณ - อย่างได้ถือโดยความตรึกตามอาการ.

และที่ชัดก็คือว่า มา ทิฏฐินชฺฌมานกฺขนฺติยา -อย่าเชื่อหรือรับเอาเพราะเหตุว่า มันทนได้ต่อการเพ่งด้วยความเห็นของเรา. เช่นเมื่อเรามีความคิด

ถนัดอย่างใด, เราไปเพ่งข้อเท็จจริงอันใดอันหนึ่งเข้า แล้วมันทนได้ต่อการเพ่งของเรา เราเลยถือเอาว่านี่ถูกต้องแล้ว ; นี่แหละคือวิธีการทางปรัชญา ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านห้าม อยู่ในกาลามสูตร อย่างน้อยก็มีอยู่ถึง ๓ ข้อใน ๑๐ ข้อ ซึ่งห้ามไม่ให้เชื่อในลักษณะหรือวิธีการ หรือเหตุผลทางปรัชญา.

กาลามสูตรอีก ๒ ข้อคือ มา ภพฺพุปปตาย - อย่างถือโดยเชื่อว่า ผู้พูดควรเชื่อได้, มา สมโณ โน ครุติ - อย่าได้ถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา.

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญาอย่างนี้ พุทธศาสนาเป็นระบบศีลธรรม หรือถ้าจะให้พูดอีกทีก็ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ คือเป็นสิ่งที่เปิดเผยตั้งแต่ต้นจนปลาย มีอย่างนี้ เพราะเหตุอย่างนี้ ; ทำอย่างนี้จะเกิดปฏิกิริยาอย่างนี้เป็นต้น. ต้องเป็นเรื่องที่เห็นชัดอย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นพุทธศาสนา ; ฉะนั้น ตัวพุทธศาสนาไม่ใช่ระบบปรัชญา.

เดี๋ยวนี้ อุปสรรคและปัญหาเกิดขึ้น เพราะมนุษย์เฝ้าไปในทางที่จะให้พุทธศาสนาเป็นปรัชญา ให้พระพุทธเจ้าเป็นนักปรัชญา, ไปเรียนเมื่อนอกเมื่อนามา กลับมาแล้วจะมีความเห็นอย่างนี้ ; เพราะว่าพวกฝรั่งกำลังหลงอย่างนั้น.

ขอให้จัดปัญหา หรืออุปสรรคอันนี้ออกไปเสีย อย่าให้วิธีการของ
ปรัชญา มาทำความเข้าใจแก่การปฏิบัติ ในหลักของศีลธรรมที่เป็นตัวศาสนา
นี่คือปัญหาที่ ๓.

ข้อที่ ๔. เห็นศาสนา เป็นพิธีรีตอง

ปัญหาที่ ๔. นี้ ก็คือ กำลังเข้าใจผิด จัดให้พุทธศาสนาเป็นพิธี
รีตอง, แล้วจัดให้เรื่องของศาสนากลายเป็นพิธีรีตองไป. คำว่า "พิธี" พอจะฟัง
ได้ ; แต่ถ้า "รีตอง" แล้วไม่ไหว. ถ้าเป็นพิธี เราพอจะให้ความหมายได้ว่า
มันเป็นวิธีการ หรือเป็นเทคนิคอันหนึ่งที่ต้องทำให้ถูกวิธี ; จะให้พระพุทธรูป
ศาสนานี้เป็นวิธีอย่างนี้ได้ ก็เป็นเทคนิค. แต่ถ้าพระพุทธรูปศาสนาเป็นพิธีรีตอง
แล้วก็บ้ายเลย ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ ; เพราะต้องทำด้วยสติปัญญา ด้วยความ
ถูกต้อง ด้วยเหตุผล ด้วยอะไรต่าง ๆ.

เดี๋ยวนี้คนกำลังทำพุทธศาสนาให้กลายเป็นพิธีรีตอง : มีความ
ทุกข์ก็ไปรดน้ำมนต์เสีย. เอาพระมาแขวนคอไว้ ก็ว่าป้องกันความทุกข์ได้สิ้นเชิง
อย่างนี้เป็นต้น. นี่เป็นเรื่องทำพระพุทธรูปศาสนาที่เป็นตัวธรรมนั้น ให้กลายเป็น
พิธีรีตอง.

เอาไสยศาสตร์มาเป็นตัวพุทธศาสนา ก็แก้ปัญหาลอกเด็กได้ชั่วคราว
คือสบายใจได้ชั่วคราว ; ไม่ใช่ว่าจะไม่มีผลเสียเลย ; ในการที่ทำพิธีรีตองนั้น
มันมีผลเหมือนกัน พระพุทธเจ้าก็ต้องตรัสว่ามีผล ดังตรัสในคาถาเรื่อง เขมาเขม-
สรณที่ปิกคาถา :-

คนเขาไหว้ต้นไม้ ไหว้ภูเขา พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัสว่าไม่มีประโยชน์อะไรเลย แต่ตรัสว่า **ไม่ใช่ที่พึ่งที่ถูกต้อง, ไม่ใช่ที่พึ่งที่สูงสุด, ไม่ใช่ที่พึ่งที่จะกำจัดความทุกข์ได้สิ้นเชิง.** คล้าย ๆ กับตรัสว่า มันช่วยให้สบายใจได้บ้างสำหรับเด็ก ๆ แต่สำหรับผู้ที่มีปัญญาแล้ว จะช่วยอะไรไม่ได้ มันต้องทำอีกทีหนึ่งในถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้เขาเอาไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสนา. แล้วก็ยังพยายามหาแง่หาเล่ห์ หาเหลี่ยม ที่จะทำไสยศาสตร์ให้เป็นพุทธศาสนา เหมือนที่กำลังทำกันอยู่เดี๋ยวนี้ ; หลอกหลวงในแง่ที่จะให้ไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสนา หรือทำพุทธศาสนาให้ไปเป็นไสยศาสตร์เพื่อประโยชน์แก่เขาผู้กระทำการซึ่งหวังผลเป็นวัตถุเท่านั้น.

ในที่สุดการปฏิบัติธรรม ก็จะกลายเป็นนั่งอ้วนนอน นั่งบวงสรวง นั่งขอร้องไป ; อย่างนี้ยังใช้ไม่ได้. การปฏิบัติต้องปฏิบัติลงไปจริง ๆ จะมานั่งอ้วนนอน ขอนั่นขอนี่อยู่ด้วยคำพูด นี่มันเป็นไปไม่ได้, อย่างดีก็เป็นเพียงทำให้นึกได้ พอนึกได้แล้วก็ต้องปฏิบัติ.

เดี๋ยวนี้มีการทำอย่างนี้มากขึ้น ฉะนั้นจึงชี้ให้เห็นว่า **นี่ก็คือปัญหา** นี่ก็คืออุปสรรคของการปฏิบัติธรรม. ถ้าคนไปเชื่ออย่างนั้นกันเสียหมดทั้งบ้านทั้งเมืองแล้ว จะไม่มีใครปฏิบัติธรรม, หรือถ้าจะฝืนปฏิบัติก็ปฏิบัติผิด ๆ ; จึงต้องเอาออกไป อย่าให้มาเป็นอุปสรรค อย่าให้เป็นปัญหา ให้มีการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง.

ถ้าว่าเราจะมีพระเครื่องแขวนคอ ก็เพื่อจะเตือนสติให้มีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว กับจิตกับใจ เหมือนกับพระแขวนอยู่ที่คอนี้ ; อย่าเป็นคนเลว อย่าเป็นคนทำอะไรที่ไม่เหมาะสมกับที่ว่าพระแขวนอยู่ที่คอ. ถ้าอย่างนี้ได้ เพราะ

มีประโยชน์และช่วย ; แต่จะเหมาหมด ให้พระเครื่องแกอะไรต่าง ๆ ได้ลำพังพระเครื่องเองหมด อย่างนี้ไม่ถูกแน่, พระเครื่อง ชื่อก็บอกอยู่แล้วว่า **เป็นเพียงเครื่อง**, เป็นเครื่องมือ ; เราต้องใช้เครื่องมืออันนี้ให้ถูก ผลจึงจะเกิดขึ้น.

เมื่อเห็นศาสนาเป็นพิธีต้องไปเสียอย่างนี้ **ทำศาสนาให้เป็นพิธีต้องไปเสีย มันก็ผิดหมด เป็นอุปสรรคขึ้นมาด้วย.** นี่เป็นตัวอย่างที่เอามาพูดให้เห็น ให้สังเกตกันอย่างนี้ก่อน เพื่อว่าจะสามารถสังเกตสิ่งที่ลึก ที่เห็นยากยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ดังที่จะให้มีไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย. นี่ก็มีคนต้องการกันมาก มีข้อแก้ตัวต่าง ๆ นานา.

เอาละ เรายอมให้เขาว่า : ว่าเอาเทวดามาถือธงนำหน้ากองทัพของพระพุทธรเจ้า ก็เอาเหมือนกัน ยอมให้สักที ; แต่ว่าพระพุทธรเจ้าจะต้องยังคงเป็นพระพุทธรเจ้า, หลักธรรมะยังจะต้องเป็นหลักธรรมะ. **ธรรมะจะต้องเป็นธรรมะ** แม้ว่าจะเอาเทวดามาถือธงนำหน้ากองทัพ ; กองทัพนี้ ยังเป็นพุทธบริษัท เป็นอะไรที่ถูกต้องอยู่อย่างเดิม.

ถ้าจะยกศาลพระภูมิ หน้าสมาคมเผยแผ่พุทธศาสนาบ้าง ก็จงถือเอาเพียงสักว่า เอาเทวดามาถือธงนำหน้ากองทัพของพระพุทธรเจ้า ; และก็อย่าทำอะไรให้มากกว่านั้น อย่าทำอะไรให้ผิดไปจากนี้.

ประเทศไทยเราเป็นเมืองพุทธ **ควรมีสัญญลักษณ์ที่เป็นพุทธไว้** แหะละดี ; ถ้ามีสัญญลักษณ์เป็นพราหมณ์ เป็นอะไรอื่นไป มันจะถูกหัวเราะเยาะ. ต้องระวังที่ว่า **อย่าให้ไสยศาสตร์มาเป็นพุทธศาสนา และอย่าทำพุทธศาสนาให้กลายเป็นไสยศาสตร์** เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างของปัญหาที่เรียกว่าค่อนข้างจะเบ็ดเตล็ด หรือรอบนอก.

ข้อที่ ๕. การตีความหมายผิดเกี่ยวกับคำ

ที่นี้ ก็มาถึงปัญหารอบใน ที่ใกล้ชิดเข้ามากับปริยัติ ก็อยากจะระบุว่า **การตีความหมายผิดเกี่ยวกับคำ**, การตีความหมายผิดเกี่ยวกับถ้อยคำที่ใช้อยู่ เมื่อเป็นปัญหา จะเป็นอุปสรรคอันหนึ่ง ซึ่งทำความลำบากให้มากมาย. อันนี้ก็แทบว่าเป็นปัญหาที่ยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะว่าเราจัดเอาเองไม่ได้ เราต้องทำตามที่เขาจัดไว้ สอนกันมา อย่างนี้; แต่อยากจะแนะให้เห็นว่า ความยากลำบากนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง.

บางทีความผิดเกี่ยวกับถ้อยคำที่ใช้พูดนี้ เป็นที่มาแห่งความยุ่งยากลำบากอยู่หลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ชั้น :

๑. **ชั้นแรก** ก็คือว่า **คำนั้นมันพ้องกัน** แม้ในระหว่างศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาไชนะ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาอะไรหลาย ๆ ศาสนาในอินเดียนี้ได้ใช้คำ ๆ เดียวกัน; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นคำว่า **"นิพพาน"** ก็มีใช้กันทุก ๆ ศาสนา หรือทุกลัทธิในอินเดีย แต่ความหมายที่มุ่งหมายนั้นไม่เหมือนกัน. **"นิพพาน"** ในพุทธศาสนาก็เป็นอย่างหนึ่ง; **"นิพพาน"** ในศาสนาอื่น ก็เป็นอย่างหนึ่ง; แต่ไปใช้คำ ๆ เดียวกันในระหว่างศาสนา.

ในอินเดียยุคหนึ่ง ยุคก่อนบรมโบราณนั้น **เคยเอากามารมณ์เป็นนิพพาน**, ความถึงพร้อมด้วยกามารมณ์เป็นนิพพาน. ต่อมาเห็นว่าไม่ใช่ ก็เอาความสงบจิตที่เกี่ยวกับฌาน กับสมาบัติ นี่เป็นนิพพาน; ตอนนี่เลื่อนชั้นได้หลายชั้น เพราะว่าฌานหรือสมาบัตินี้ เลื่อนได้ละเอียดยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น ๆ เคยถูกเอามาเป็นนิพพานกันมาทุกชั้น นับตั้งแต่จุดตถฌานเป็นต้นมา.

อย่างที่เราอ่านพบว่า พระพุทธเจ้าของเราไปศึกษากับอุทกดาบส ผู้รามบุตรเป็นคนสุดท้ายนั้น ก็ได้แนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นนิพพานมา ; แล้วพระองค์ก็ไม่เห็นด้วย จึงไปค้นหาของพระองค์เอง พบความสิ้นกิเลสอาสวะเป็นนิพพาน อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า คำบัญญัติคำหนึ่ง ๆ นั้นคล้ายกัน ร่วมกันหลาย ๆ ศาสนา แต่ความหมายไม่เหมือนกัน จึงทำความเข้าใจยากลำบาก ให้แก่ผู้ศึกษาเล่าเรียน ; แล้วบางทีมันก็กำกวมกัน บางทีก็มาเนื่องอยู่ในวัฒนธรรม มาทำให้คนได้รับวัฒนธรรมประจำอยู่ในใจ ซึ่งถือเอาความหมายผิดเกี่ยวกับคำนั้น ๆ เป็นต้น. นี่เรียกว่าคำบัญญัติระหว่างศาสนา ก็ยังเหมือนกัน โดยที่คำเหมือนกันแต่ความหมายต่างกัน

๒. คำบัญญัติคำเดียวกัน ในศาสนาเดียวกัน ก็ยังมีความหมายเป็นหลายอย่าง : อย่างที่เคยพูดกันเป็นวรรคเป็นเวรเรื่องภาษาคน - ภาษาธรรม ถ้าภาษาคนความหมายไปอย่างหนึ่ง, ภาษาธรรมความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง ; เช่น นรก สวรรค์ เป็นต้น.

ถ้านรกสวรรค์ในภาษาคนธรรมดา นรกอยู่ใต้ดิน, สวรรค์อยู่บนฟ้า. คิดดูซิ, เดี่ยวนี้สวรรค์จะหาที่ตั้งตรงไหนได้บ้าง ? เขาว่าอยู่ข้างบนก็แล้วกัน ; นี่ถ้าพูดตามภาษาคนมันเป็นอย่างนี้.

ถ้าพูดภาษาธรรมอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ท่านว่าสวรรค์ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. นรกก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหมือนกับที่คนเฒ่าคนแก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราพูดว่า "สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ" นี่พูดเหมือนพระพุทธเจ้าตรัสนั่นแหละ.

ระวังให้ดี ! พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **สรวรรคอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** : คือถ้าทำผิดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เป็นนรกขึ้นมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; ถ้าทำถูกเนื่องกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นสรวรรคขึ้นที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; มันอยู่ที่นี้ เดียวนี้ คืออยู่แค่จมูก ไม่ได้อยู่ใต้ดิน ไม่ได้อยู่บนฟ้า ไม่ใช่อยู่ต่อตายแล้ว เป็นต้น.

นี้เรียกว่า **คำเดียวกัน** นั้นแหละ, คำบัญญัติคำเดียวกันนั้นแหละ ; ในศาสนาเดียวกันนั้นแหละ ก็ยังมีคำอธิบาย หรือมุ่งหมายต่างกันอย่างนี้ ทำความยุ่งยากลำบากให้แก่ผู้ที่จะเข้าใจ รับเอาไป หรือไปปฏิบัติ ก็เลยต้องแบ่งแยกกัน.

ถ้าจะไปปฏิบัติอย่างมีนรกอยู่ใต้ดิน สรวรรคอยู่บนฟ้าก็ได้ ; **ก็อาศัยความเชื่อ** - เชื่อ - เชื่อไปก็แล้วกัน. ถ้าจะถือเอาหลักที่ว่า **นรกสรวรรคอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ก็ต้องมีปัญญาที่เฉียบแหลม ที่จะมองเห็น ที่จะหาให้พบและที่จะจัดการไปให้ได้ นี่เป็นอย่างนี้.

ตัวอย่างที่ใช้ผิด ๆ กันเช่นสติ กับจิต

ที่นี่ จะยกตัวอย่างมาให้เห็นว่า ความยากลำบาก มันยังอยู่ที่ว่า ถ้อยคำแต่ละคำ ๆ ที่ใช้อยู่ในวงปริยัตินั้น มีความหมายต่างกัน แม้ว่าคำพูดคำเดียวกัน.

จะยกตัวอย่างที่อยู่ใกล้ ๆ ที่สุด ที่เราพูดผิด ๆ กันอยู่ทุกวัน เช่นคำว่า **สติ** กับคำว่า **จิต**. เมื่อเราทำสมาธิ เจริญสมาธิ เราก็ใช้จิตกำหนดลมหายใจ กำหนดอารมณ์ : คนนี้พูดว่า ใช้จิตกำหนดเข้าไปที่ลมหายใจ, อีกคนหนึ่งว่า บ้า ต้องใช้สติกำหนดเข้าไปที่ลมหายใจ ; นี่ก็ยุ่งเหยิงกันอยู่ได้.

คนหนึ่งพูดว่าสติเป็นเครื่องกำหนด, อีกคนหนึ่งพูดว่าจิตเป็นเครื่องกำหนด ; นี่เกี่ยวกับคำทำให้มีปัญญา หรือมีอุปสรรคสะดุดขึ้นมาอย่างนี้.

พวกหนึ่งว่าจิตมี ๘๘ ดวง อีกพวกหนึ่งว่าจิตมีดวงเดียว แต่เปลี่ยนได้ ๘๘ อย่าง ; แล้วก็เที่ยงกันได้.

จิตเป็นอัตตา หรือเป็นอนัตตา ; ผิดทั้งสองพวก

แม้แต่คำว่า "จิต" พวกหนึ่งว่า เป็นอัตตา. อีกพวกหนึ่งว่า เป็นอนัตตา ; นี่ระวังให้ดีจะผิดทั้งสองพวก. ถ้าพูดด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ผิดทั้ง ๒ พวก : อัตตาก็ผิด อนัตตาก็ผิด ; เพราะไปถือเอาความหมายว่า อนัตตานั่นคือไม่มีอะไรเลย นี่มันผิดหมดเลย.

ที่ว่าอัตตานั่นก็ผิด เพราะว่าเป็นตัวตน. มันโยงเอาความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวตน พูดว่าอัตตาก็ผิด ; ถ้าจะให้ถูกก็พูดได้ แต่ต้องอธิบายอย่างอื่น. พูดว่าอนัตตาก็ถูก ถ้าเข้าใจ. แต่จะว่าผิดก็ผิดได้ ; จะเป็นว่าไม่มีอะไรเสียเลย เป็นอุจเฉททวิภูมิจิ สาส/สูญ ไม่มีอะไรเลยนั่นมันผิด.

ถ้าพูดให้ถูกต้องพูดอย่างพระพุทธเจ้าตรัส คือว่าเป็นอิทัปปัจจยตา อย่างนี้ไม่มีทางผิด ; เพราะว่ามีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะความดับลงแห่งปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงดับลง อย่างนี้ไม่มีทางผิด. ส่วนที่จะไปเรียกว่าอัตตา หรือไปเรียกว่าอนัตตานี้ เป็นเรื่องสมมติ เป็นเรื่องบัญญัติ แล้วแต่ใครจะใช้สมมติบัญญัติอย่างไร. นี่ระวังให้ดี คำพูดนี้มันเล่นตลกอย่างนี้.

พระเจ้ากับพระธรรมเป็นสิ่งเดียวกันนี้ก็เถียงกัน

ที่นี้ เอาเรื่องที่อาตมาถูกด่าอยู่เป็นประจำสักข้อหนึ่งก็ได้ ที่พูดว่าพระเจ้ากับพระธรรมนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน นี่ไม่มีใครยอมเชื่อ หรือยอมรับฟังมีน้อยมาก ; เพราะว่าเขาให้ความหมายของคำว่า "พระเจ้า" กับคำว่า "พระธรรม" นี้ไม่เหมือนกัน.

เมื่อพูดว่าพระเจ้าก็จะให้เป็นบุคคลเสียเรื่อย จึงไม่รู้จักพระเจ้าชนิดที่ไม่ใช่บุคคล ; อย่าไปพูดเป็นคนหรือไม่ใช่คน. พระเจ้าต้องพูดว่า สิ่ง หรืออะไรก็ตามเถอะ ; อะไรก็ไม่รู้ละ ที่มีอำนาจ สร้าง บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น แล้วเป็นไป - แล้วดับลง, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับลง. เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับลง ; นี้ด้วยอำนาจของอะไร ! นี่คืออำนาจของพระเจ้า หรืออย่างพุทธบริษัทที่ว่าอำนาจของพระธรรม.

กฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา ที่เรียกว่าธรรมนี้ ได้บันดาลให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น : วิวัฒนาการตั้งแต่โลกนี้ยังเป็นดวงไฟ มาจนกระทั่งพวกลิง พวกเรามา นั่งกันอยู่ที่นี่ นี่มีวิวัฒนาการมาด้วยอำนาจของอะไร ? อันนั้นคือพระเจ้า ; ถ้าเรียกอย่างพุทธศาสนา อันนั้นคือพระธรรม คือกฎของธรรมชาติ.

มองเห็นได้ชัดตรงกันเลย ทั้งคัมภีร์คริสเตียนและคัมภีร์พุทธศาสนาว่าสิ่งที่เรียกว่าธรรมนี้ มีอยู่ก่อนสิ่งใด ประโยชน์อย่างนี้มีอยู่ในพระคัมภีร์ของเรา ประโยคที่ว่า At the beginning the Word was. ของคัมภีร์คริสเตียนนี้ ; The Word นี่คือธรรม คือธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติ น้ำเสียง หรือคำพูด ของกฎธรรมชาติมีอยู่ก่อนสิ่งใด.

จากเหตุผลดังกล่าว ศาสนาคริสต์ียนไม่ใช่เป็นศาสนางมมาย อย่างที่คนโง่ ๆ เข้าใจเอาเองที่หลัง ; มีสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า" หรือ "ธรรม" ในความหมายเดียวกับพระพุทธศาสนา. ถ้าพุทธบริษัทจะมีพระเจ้า ก็เอาพระธรรม สิ่งทีเรียกว่าธรรม คือกฎของอิทัปปัจจยตานั่นแหละเป็นพระเจ้า. พวกคริสเตียน เขาก็เอาสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า ลักษณะอย่างนั้นเป็นพระเจ้า ; คริสเตียนตอนหลังโง่ลง ทำให้พระเจ้านี้กลายเป็นบุคคลไป ไม่ตรงตามคัมภีร์ของเดิม.

พุทธบริษัทเรามีกฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งได้พูดไว้อย่างละเอียดลออทุกแง่ทุกมุมแล้ว ในการบรรยาย ๑๓ ครั้ง ชุดที่ว่าด้วยอิทัปปัจจยตา ; กฎอิทัปปัจจยตานั่นแหละคือพระเจ้า สร้างอะไรก็ได้ ควบคุมอะไรก็ได้ ทำลายอะไรก็ได้ มีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง, เป็นความรู้ของทุกสิ่ง หรือว่าเป็นทุกสิ่ง ที่มีอยู่ในยิ่งกว่าสากลจักรวาล ; นั่นคือพระเจ้า.

ภาษาไทยใช้คำว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยตา - ความที่ เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น หรือเป็นไป หรือดับลง อย่างนี้ ; ก็เลยพูดล้อ ๆ ว่า เมื่อพวกฝรั่งมีกอด (god) คือพระเจ้า เราก็มีกฎคือพระเจ้า. พยางค์ว่า "กอด" มันยาวไปหน่อย ลดลงให้มันสั้นเหลือว่า "กฎ"; กฎอิทัปปัจจยตานี้คือพระเจ้าในพุทธศาสนา.

ถ้าเราเข้าใจกันอย่างนี้ เราจะไม่เถียงกัน จะไม่มีการเถียงกัน ซึ่งเป็นอุปสรรคของการปฏิบัติธรรม. เราจะยอมรับสิ่ง ๆ เดียวกันว่า มีสิ่งหนึ่งซึ่งมีอำนาจเด็ดขาดเราอุทธรณ์ไม่ได้ ฎีกาไม่ได้ ; เราได้แต่ต้องปฏิบัติให้ตรงตามกฎนั้น กิเลสจึงจะสิ้นไป ความทุกข์จึงจะสิ้นไป นิพพานจึงจะปรากฏออกมา อย่างนี้เป็นต้น.

พระธรรมกับพระเจ้า นี่หมายถึงสิ่งที่มีอำนาจเจียบขาดเหนือสิ่งใดหมด ; **ทุกคนต้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย** ถึงแม้จะไม่รู้สิ่งเหล่านี้ หรือไม่ประสีประสาต่อสิ่งเหล่านี้เสียเลยก็ตาม. ถ้าขาดความรู้อันนี้ ก็เกิดเป็นอุปสรรคของการปฏิบัติธรรม อย่างนี้ก็มีพลังล่งเลว่าเหว ไม่แนใจ.

นี่เรียกว่าการตีความ ผิดเกี่ยวกับคำที่ใช้พูด นี่ก็เป็นอุปสรรคของการปฏิบัติธรรม.

ข้อที่ ๖. การตีความผิด เกี่ยวกับหลัก

ที่นี้ ดูต่อไปอีกว่า **การตีความผิด เกี่ยวกับหลัก** นี่ก็เป็นอุปสรรคหรือปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม. เมื่อตะกี้ ตีความผิดเกี่ยวกับคำที่พูดแต่ละคำคำหนึ่ง ๆ ; เดียวนี้ ตีความผิดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ เกี่ยวกับระบบ หรือ system ที่วางไว้อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เกี่ยวกับคำโดยตรง. ที่เกี่ยวกับหลักนี้มีมาก จะขอโอกาสพูดกันหลาย ๆ คราว ; ในที่นี้จะพูดแต่หัวข้อว่า ตีความผิดตีใจความผิด ถือเอาความผิดเกี่ยวกับหลัก.

หลักชั้นสี่สสตะ กับ อนัตตา

หลักเรื่องสี่สสตะทวิภูฏี กับเรื่องอนัตตา ถ้าตีความผิดแล้วมันจะผิดหมด. **คนเราตามปกติ** เกิดมาจากท้องแม่ เติบโตมาจนถึงวันนี้ **จะมีความรู้สึกว่ามีตัวตน** นี้เขาเรียกว่า **มีสี่สสตะทวิภูฏีโดยสัญชาตญาณ** ; มันหลักไม่พ้นที่จะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัวตน ว่าตัว ว่าตน ว่าของตน นี้โดยสัญชาตญาณ จึงมีระบบปฏิบัติที่เหมาะสมกับสัตว์ที่มีทวิภูฏีอย่างนี้.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ระบบอนัตตาว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น ไม่ควรถือว่าเป็นอัตตา เพราะว่า สิ่งใดที่เรากำลังรู้สึกอยู่ในใจเวลานี้ ว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรานั้น "สิ่งนั้นไม่ควรถือว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา" ; บัญญัติระบบอนัตตาเข้ามา และไม่ปฏิเสธว่าไม่มีอะไรเสียเลย แต่ก็มีไปตามความรู้สึกคิดนึก. แต่ไปดูให้ดีเถอะ ไม่มีส่วนไหนที่ควรถือว่ามันเป็นอัตตาหรือเป็นอนัตตา.

ถ้าตีความ ระบบ หรือหลักอย่างนี้ผิดแล้ว จะผิดหมดต่อการปฏิบัติ จะไม่ยอมปฏิบัติ หรือว่าปฏิบัติก็ไขว่กันเต็มที จะเป็นเหมือนกับว่าห้วงมกฏ ทำยฆกร ไม่มีทางที่จะได้ผลได้ ; อย่าได้ตีความผิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้.

หลักเรื่องสัสสตะ กับ ขณิกะ

อีกคู่หนึ่ง ก็มีคำว่า สัสสตะ กับ ขณิกะ. "สัสสตะ" นี้ เป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ; "ขณิกะ" นั้นบอกว่าไม่ใช่ เป็นแต่อะไรอันหนึ่ง ; เป็นธรรมชาติที่กำลังเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จนนับไม่ทัน, เปลี่ยนขนาดที่เรียกว่าอันนั้นก็ไม่ใช่ อันอื่นก็ไม่ใช่ คือมันเนื่องกันไปเหมือนอย่างเราเอง :

ตัวเราเองในหนึ่งวินาทีนี้ หรือว่าจะแบ่งวินาทีออกเป็นร้อยละก็ตามใจ ในขณะจิตหนึ่งนั้นนะ มันเป็นตัวเราคนเดียวกันหรือไม่ ? พวกหนึ่งก็ยืนยันว่าเป็นตัวเราคนเดียวกันจนตาย จนกระทั่งเข้าโลงเป็นตัวเราคนเดียวกัน ; อีกพวกหนึ่งว่าไม่ใช่คนเดียวกัน ช่วงขณะจิตหนึ่งเราก็ไม่ใช่คนเดียวกันแล้ว เพราะว่า มันมีขณะจิตหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว หรือว่าจะพูดว่าในหนึ่งวินาทีก็ได้.

พูดให้เห็นง่ายหน่อยว่า เราในวินาทีนี้ กับวินาทีต่อไป เป็นคนเดียวกัน หรือเปล่า ? คนหนึ่งอาจจะยืนยันว่าคนเดียวกัน อีกคนหนึ่งว่าไม่ใช่ ; แต่โดยที่แท้นั้นจะเรียกว่าใช่ก็ไม่ค่อยถูกนัก จะว่าอื่นก็ไม่ถูกนัก. มันกำลังเป็นสายไปของความเปลี่ยนแปลง ของเหตุปัจจัย นั้นแหละคือถูก.

ถ้าผู้ใดไปมองบุคคลเป็นสัสสตะ คือเป็นคนตายตัว นี่ก็ผิด ; ถ้าใครไปมองบุคคลว่าไม่มีอะไรเสียเลยนี่ก็ผิด. แม้จะมองว่าเป็นขณะ ๆ หนึ่ง แต่เป็นคนละอันต่อกัน นี่ก็ไม่ถูก , มันเป็นเพียงสายอันหนึ่งต่อเนื่องกันไป อันหนึ่งเกิด อันหนึ่งดับ แต่มันต่อเนื่องกันไปเป็นสาย เหมือนกับลูกโซ่อย่างนี้.

ถ้าเข้าใจความหมายอย่างนี้ผิด ก็ไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนาในขั้นสูงได้ ; ขั้นต่ำ ๆ อาจจะไม่มีปัญหา เช่นทำดีไปสวรรค์ นี่ก็ทำไปก็แล้วกัน ก็ได้พอใจว่าไปสวรรค์ ; แต่ที่จะปลดเปลื้องความคิดเห็นว่า ตัวตนของตนออกได้นั้น จะทำไม่ได้. ถ้ามีความคิดเห็นผิดอยู่ แม้แต่อย่างใด อย่างหนึ่ง การปฏิบัติธรรมนั้นจะตายด้านหรือติดตัน ไม่ได้รับผลของการปฏิบัติ. นี้เรียกว่า ตีความหมายผิดเกี่ยวกับระบบหรือหลักต่าง ๆ.

บางคนฟังไม่ถูก ว่า ทุกเรื่องมีมูลมาจากผัสสะ

ที่นี้ อยากจะยกตัวอย่างโดยใจความเท่านั้นแหละ เวลาไม่พอ เวลาที่เหลือนี้จะยกตัวอย่างต่อไป เช่นคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่า ทุกอย่างนี้เนื่องอยู่กับผัสสะ ; บางคนฟังถูก บางคนฟังไม่ถูก แต่ส่วนมากฟังไม่ถูก.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ทุกอย่างนี้มันเนื่องอยู่กับผัสสะ จะโดยเหตุก็ดี โดยผลก็ดี อะไร ๆ เนื่องอยู่กับผัสสะทั้งนั้น. ผัสสะนี้คือการกระทบ

ทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น กับสิ่งที่มากระทบ เป็นรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ เป็นต้น ; มีผัสสะ มีผลแห่งผัสสะ แล้วนี้เป็นบ่อเกิดของทุกเรื่อง, หรือว่าเป็นผลของทุกเรื่องอีกทีหนึ่งก็ได้.

คนเราจะเกิดกิเลสขึ้นมา เป็นโลภ เป็นโกรธ เป็นหลง **จะต้องมีมูลมาจากสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ.** เมื่อไปได้ผัสสะชนิดหนึ่งเข้า ก็เกิดความรัก ความยินดี ความโลภอะไรขึ้นมา. ได้ผัสสะอย่างหนึ่งเข้า ก็เกิดโทสะ โกรธขึ้นมา, ได้ผัสสะอย่างหนึ่งเข้า ก็เป็นโมหะ อวิชชาขึ้นมา ; แปลว่า ความเห็น ความคิดเห็น ความเข้าใจ หรือกิเลสทั้งหลายมาจากผัสสะ.

แม้แต่**ทฤษฎีหนึ่ง ๆ** ที่นักวิทยาศาสตร์หรือนักปรัชญา ได้ตั้งขึ้น บัญญัติขึ้น ก็**มาจากผัสสะ** คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเขาไปสัมผัสอะไรเข้า และจิตใจของเขาไปสัมผัสข้อเท็จจริงอันนั้นเข้า มันก็ออกมาเป็นรูปของสิ่งที่เขาเรียกว่ากฎ. เมื่อเขาพิสูจน์แล้วเห็นว่า ไม่มีทางจะแย้งได้ ก็เลยถือว่าเป็นกฎที่ถูกต้อง; ที่จริงอาจจะเป็นความผิด หรือเป็นความงมงายซะก็ได้

ในที่นี้ ให้รู้ไว้เถิดว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า "กฎ" ก็มาจากผัสสะ, สติ ปัญญาก็มาจากผัสสะ, ความงมงายก็มาจากผัสสะ ; อะไร ๆ ก็มาจากผัสสะ แล้วทำไมไม่สนใจกับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะนี้ ไปสนใจอื่นไกลไปเสียเล่า.

ถ้าจะรู้อะไรจริง **ต้องสนใจที่ผัสสะ ;** โลกทั้งโลกใหญ่ ๆ นี้สำเร็จอยู่ที่คำ ๆ เดียว คือ **ผัสสะ.** ถ้าโลกนี้ไม่มาสัมผัสกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา มันก็ไม่มีโลก ไม่มีอะไร ไม่มีความหมายอะไร ; ที่เป็นโลกขึ้นมาได้ เพราะว่าเราสัมผัสได้และรู้สึกรูปอย่างไร.

โลกข้างในก็เหมือนกันนั่นแหละ จิตใจรู้สึกอย่างไรจากที่เป็นผลของการสัมผัสข้างนอก นี่โลกข้างในก็เป็นอย่างนั้น ๆ. ฉะนั้นโลกจะใหญ่โตมหัพการและจะมีก็โลก โลกพระจันทร์ โลกพระอังคาร อะไรก็สุดแท้. **มันขึ้นอยู่กับคำ ๆ เดียว คือผัสสะ ;** คือความรู้สึกของสัตว์ที่มีความรู้สึก แล้วก็รู้สึกต่อสิ่งนั้น ๆ.

ถ้าใครมองได้อย่างนี้ ก็เรียกว่าเข้าใจถูกต้องสิ่งเหล่านี้ แล้วคนนี้จะปฏิบัติธรรมะได้เร็วที่สุด ในการที่ละกิเลส ล้นกิเลส หรือดับทุกข์ได้ เพราะเขารู้จักต้นเหตุแท้จริงที่ทำให้เกิดนั่นเกิดนี่ เกิดกิเลสและเกิดทุกข์.

ที่นี้พูดในแง่ของผลกันบ้าง ที่เราจะพอใจเอร็ดอร่อยนี้ **ก็ต้องมีผัสสะ,** ถ้าเราไม่มีอวัยวะที่จะรับผัสสะได้ ก็ไม่มีอะไรสวย ไม่มีอะไรหอม ไม่มีอะไรหวาน ไม่มีอะไรอร่อย ไม่มีอะไรได้. นี่เรื่องจะเป็นพิษ หรือเป็นปัญหาอะไรกันขึ้นมาก็เพราะมีผัสสะตัวเดียว.

ที่หลงไหลใน รูป เสียง กลิ่น รส กัน จนฆ่ากันตายเป็นประจำวัน ; วันหนึ่ง ๆ ในโลกนี้ไม่รู้กี่พันกี่หมื่นคน ที่ฆ่ากันตายทุกวันในโลกนี้ **ก็มีมูลมาจากสิ่ง ๆ เดียว คือผัสสะ,** อาชญากร อาชญากรรม ตามธรรมดาแล้วก็มีมูลมาจากผัสสะ อาชญากรรมในมหาสงคราม ที่ทิ้งระเบิดใส่กันนี้ ก็มีมูลมาจากผัสสะ แต่วามันหลายชั้นหลายซ้อน.

ผัสสะนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นกามารมณ์เสมอไป ; เป็นเกียรติยศ ชื่อเสียง ก็ได้. เกียรติยศ ชื่อเสียง หน้าตาดี พดไปสัมผัสเข้าก็เป็นผัสสะเหมือนกัน และมีอำนาจร้ายกาจกว่ากามารมณ์ไปเสียอีกในบางคราว แต่ก็ไม่พ้นจากที่จะเป็นผัสสะ.

เดี๋ยวนี้ โลกกำลังวุ่นวายเพราะผัสสะ เพราะสิ่ง ๆ เดียวคือผัสสะ ให้เข้าใจอย่างนี้เสียก่อน. แล้วต่อไปก็พูดได้ว่า แทนที่จะใช้คำว่า ผัสสะนี้ ก็ใช้คำว่า "เวทนา", ใช้คำว่า ตัณหา, ใช้คำว่าอะไรก็ได้ มันเหมือนกัน : เพราะผัสสะให้เกิดเวทนา - เวทนาให้เกิดตัณหา - ตัณหาให้เกิดอุปาทาน.

เมื่อเราเข้าใจดีแล้วว่า ทุกเรื่องเกิดมาจากผัสสะอย่างไร แล้วต่อไปจะใช้คำว่า "อุปาทาน" แทนก็ได้ ; เพราะผัสสะไม่ได้หยุดอยู่แค่ผัสสะ มันไปเป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทานยึดมั่น แล้วเห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัวแล้วก็ทำอะไรที่เป็นกิเลสและความทุกข์.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างยืงนั้น ตรัสถึงผัสสะ เราลองค้น ๆ มาทำสถิติดู จะพบว่า ท่านอยากจะตรัสถึงผัสสะมากกว่าสิ่งอื่น ; รองลงไปก็คือเวทนา เวทนานี้เป็นตัวการ ตัวร้ายกาจเช่นเดียวกับผัสสะ ซึ่งเป็นตัวการเป็นตัวร้ายกาจที่ทำให้มีความทุกข์. คำว่าผัสสะในที่นี้ หมายถึงผัสสะที่แท้จริง ; ผัสสะที่ยังไม่จริงหรือผัสสะที่ตากระทบรูป อย่างนี้ยังไม่ใช่ผัสสะจริง ; มันเป็นผัสสะสักว่าไขกลงไปเท่านั้นเอง. พอมีปฏิริยาอะไรเกิดขึ้นจากผัสสะนี้แล้ว เช่นว่าเห็นรูปน่ารักหรือไม่น่ารักอย่างนี้ เป็นต้นแล้ว ; จิตจะสัมผัสหรือทำผัสสะต่อความน่ารัก หรือความไม่น่ารักอันนั้นอีกทีหนึ่ง. ผัสสะที่หลังนี้เป็นผัสสะจริง แต่ไม่ได้มีกิริยาอาการสับไขอะไรเหมือนอย่างของแข็งกับของแข็งไขกัน.

ผัสสะชั้นหนึ่งเป็นเรื่องของจิตใจล้วน คือจิตกระทำผัสสะต่อความรู้สึกที่เป็นปฏิริยา ที่มาจากของแข็งมันไขกัน คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น อย่างนี้มันเหมือนของแข็งไขกัน. ปฏิริยาอะไรเกิดขึ้น จิตไปสัมผัสลงบนนั้นอีกทีหนึ่ง ; นี่เป็นผัสสะจริง. ที่ว่าทุกอย่างมาจากผัสสะก็คือผัสสะอันหลัง ที่ทำให้เกิดกิเลสเป็นลำดับไป.

อาตมาอยากจะพูดให้ฟังง่าย ๆ ว่า เพราะท่านทั้งหลายไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า "ผัสสะ" ทำให้การปฏิบัติธรรมมีปัญหา มีอุปสรรค เป็นไปไม่ได้อยู่มากทีเดียว. ถ้าใครเข้าใจแท้จริงถึงเรื่องผัสสะนี้แล้ว การปฏิบัติธรรมจะง่ายดายหรือเป็นไปได้ถึงที่สุด. จะพูดว่าผัสสะก็ได้ จะพูดว่าเวทนาก็ได้ พูดว่าตัณหาก็ได้ พูดว่าอุปาทานก็ได้ แล้วเราก็ไม่ต้องเถียงกัน. ถ้าเราไม่รู้จริง เราก็เถียงกัน : คนหนึ่งว่าผัสสะ, คนหนึ่งว่าเวทนา แล้วก็ชกปากกันเลย. พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้ว่า มันสิ่งเดียวกัน แล้วมาเถียงกันโดยตัวหนังสือ หรือโดยหลักการอย่างนี้ เพราะตีความผิดกัน.

ทุกเรื่องมีทั้งชนิดโดยตรงและโดยอ้อม

เรื่องต่อไป ที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่ก็คือว่า เรื่องทุกเรื่องที่เป็นหลักธรรมนั้นมียุ ๒ ชนิด คือ **โดยตรง** และ **โดยอ้อม**. เมื่อพูดโดยตรงก็ไปอย่างหนึ่ง, พูดโดยอ้อมก็ไปอย่างหนึ่ง. ที่นี้เราไม่ควรหวังให้ดีว่า เราพูดกันโดยตรง หรือพูดกันโดยอ้อม ; สิ่งทุกอย่างจะต้องมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือโดยสมมติ หรือว่าโดยแท้จริง ; ที่มีอยู่ชัดในพระบาลี ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดว่านัยอย่างโดยปริยาย, นัยอย่างโดยนิปริยาย.

อย่างเช่นเรื่องนิพพาน ถ้าหมดกิเลสจริงก็เป็นนิพพานจริง ที่เป็นโดยนิปริยาย - ไม่มีข้อยกเว้น ไม่มีข้อแม้ ; นี่เป็นนิพพานจริงเพราะหมดกิเลส. แต่ที่นี้ ถ้าหากว่ากิเลสยังไม่เกิดขึ้นรบกวน จิตใจเวลานั้นไม่มีทุกข์ มีความสบาย เพราะไม่มีกิเลसरบกวน ; อย่างนี้เป็นนิพพานโดยปริยาย คือโดยอ้อม.

หรือเช่นว่าเรานั่งอยู่ที่โคนไม้นี้ กิเลสกำลังไม่รบกวน ก็เหมือนกับว่ากำลังชิมรสของพระนิพพาน แต่**เป็นพระนิพพานโดยอ้อม** คือโดยปริยาย, ที่พระพุทธรเจ้าท่านตรัสไว้ชัดว่า แม้แต่ปฐมฌาน กำลังเสวยสุขที่เกิดแต่ปฐมฌาน ก็เป็นตถังคนนิพพาน คือนิพพานโดยปริยาย. ที่นี้ สูงขึ้นไปถึงทุติยฌาน ตติยฌาน กระทั่งถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ นี่ก็เป็นนิพพานโดยปริยาย ที่ดียิ่งขึ้นทุกที ๆ เป็นนิพพานโดยปริยาย.

เพราะเราไม่เข้าใจว่า ทุกอย่างมีอย่างโดยปริยาย และโดยนิปริยาย ก็ไปเถียงกันว่าผิดบ้าง ใช้ไม่ได้บ้าง แล้วทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนี้. เรื่องอะไรก็ตามมันจะมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ; แม้แต่ความผิด ก็มีผิดโดยตรง และโดยอ้อม, ความถูกก็มีถูกโดยตรงและโดยอ้อม. เหมือนอย่างคนเดี๋ยวนี้ เขามีอะไรเป็นของเล่น ของจริง เป็นของเปิดเผย เป็นของเร้นลับอย่างนี้ มันมีความจำเป็นที่ในโลกนี้จะต้องมีอย่างนี้

นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ว่า ถ้าไม่เข้าใจแล้วจะไม่เข้าใจอะไรหลาย ๆ อย่าง การปฏิบัติธรรมก็จะเป็นไปไม่ได้.

เรื่องการได้ผล มีต่างกันเป็น ๓ ระยะ

แล้วที่นี้ อีกเรื่องหนึ่งซึ่งน่าสนใจมาก **เกี่ยวกับการได้ผล** ทำอะไร ทำการทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม ย่อมได้ผล. เรื่องการได้ผลนี้ ต้องแบ่งระยะให้ว่า**ได้ผลทันทีทันควัน** นี้อย่างหนึ่ง, **ได้ผลในเวลาต่อมาอีกทีหนึ่ง**, แล้วก็**ได้ผลเด็ดขาด**ไม่เกี่ยวกับกาลเวลา คือเป็นครั้งสุดท้ายนี้อีกทีหนึ่ง ; แต่ที่นี้ก็มาแปลความหมายเป็นว่า ได้ผลชาตินี้ ได้ผลต่อตายแล้ว แล้วก็**ได้ผลเป็นนิพพาน** อย่างนี้ไปเสีย.

เรื่องนี้ก็คล้าย ๆ กับโดยตรงและโดยอ้อม. แต่ว่ามันเกี่ยวกับกาลเวลา จึงอยากจะแนะนำให้ตั้งข้อสังเกตว่า มัน**เกี่ยวกับเวลา**. ถ้าทันควัน แล้วก็ต้องเรียกว่า**ทิวฐุธรรม**; ถ้ารออีกหน่อยก็เรียกว่า **สัมปรายิกะ**, ถ้าถึงที่สุดก็เรียกว่า **สมุจเฉตะ** หรือ**อกุปะ**. **คนหนึ่งถือว่า** ทิวฐุธัมมะ สัมปรายิกะ สมุจเฉตะ **คือที่ตรงนี้**; อีกคนหนึ่งถือว่าทิวฐุธัมมะ **คือชาตินี้**, สัมปรายิกะคือต่อเข้าโลงแล้ว ชาติหน้า, นิพพานต่ออีกหลาย ๆ ชาติ หลาย ๆ ลิปชาติ.

เกี่ยวกับเวลานี้ ถ้าถือหลัก หรือ**ถือความหมายของคำเกี่ยวกับเวลาผิดกันเสียแล้ว** **เราก็พูดกันไม่รู้เรื่อง**. ที่นี้ธรรมะก็ต้องเป็น**สันทิฏฐิโก** เป็น**อกาลิโก** ต้องเดี๋ยวนี้ ที่นี้ และทันควัน ด้วยความรู้ลึกในจิตใจทั้งนั้น. แม้ว่า จะเรียกว่า **สันทิฏฐิโก**, หรือว่า **สัมปรายิโก** หรือว่าอะไรก็ตามใจ อันนี้ **ถ้าเข้าใจผิด** จะทำความยุ่งยากลำบากมากเกี่ยวกับปัญหาเรื่องกรรม เรื่องการรับ ผลกรรม หรือการปฏิบัติเพื่อความสิ้นสุดแห่งกรรม **นี้ก็ทำไม่ได้**.

ถ้าเข้าใจผิดแล้ว จะปฏิบัติเพื่อความสิ้นสุดแห่งกรรมไม่ได้; เข้าใจไปเสียว่าต้องรอต่อตายแล้ว จนตายไปเปล่า จนเจียบหายไป ไม่มีใครติดตามไปรู้ได้. แต่ถ้าเข้าใจถูกแล้ว **จะทำได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้** แม้การสิ้นกรรม **อยู่เหนือกรรม**; นี่มีความจำเป็นอย่างนี้.

นี่เราจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องตามความเป็นจริงทั้งหมด เกี่ยวกับสิ่งที่ยกมาเป็นตัวอย่าง แล้วปัญหาหรืออุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมจะไม่มี จะหมดไปมากมายหรือไม่มีเลย.

ข้อที่ ๗. คนส่วนมาก ยังไม่รู้ว่าจะเอาอะไรจากศาสนา

เวลาเหลือนิดเดียวแล้ว ก็อยากจะพูดอีกข้อหนึ่ง ที่เป็นปัญหามากเหมือนกัน และเป็นปัญหาอย่างที่เราเรียกว่าเฉพาะหน้า เฉพาะหน้าจริง ๆ. **คือการที่ว่าคนเหล่านี้ กำลังไม่รู้ว่าตัวเองจะเอาอะไรจากศาสนา หรือจากธรรมะ.**

พูดตรง ๆ ก็ว่าทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้แหละ ไม่ต้องยกตัวอย่างที่ไหน รู้หรือเปล่าว่า **ตัวเองต้องการจะเอาอะไรจากธรรมะ ?** ต้องการจะได้อะไรจากธรรมะ ? หรือธรรมะจะให้อะไรแก่เรา นี่รู้หรือเปล่า ? หรือว่ากำลังลังเล นั้นก็จะเอานี้ก็เอา แล้วก็จะขอเปลี่ยนเรื่อย เพราะไม่รู้ว่าจะเอาอะไรจากธรรมะ.

นี้มีปัญหาใหญ่หลวงเกิดขึ้น ทำให้ปัญหาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทุก ๆ อย่างนั้นพลอยเกิดขึ้นมาด้วย เพราะ**ไม่รู้**อย่างเดียวเท่านั้นว่า **จะเอาอะไรจากธรรมะ ?** และปัญหาอีกหลายสิบอย่าง หลายร้อยอย่างที่กล่าวมาแล้ว นั้นจะพลอยเกิดขึ้น. ถ้าเรารู้เสียว่า เราต้องการอะไรจากธรรมะ หรือว่าธรรมะจะให้อะไรแก่เราโดยถูกต้อง ปัญหาจะสิ้นไปเกือบหมด หรือหมดเลย.

อย่าว่าแต่คนไทยโง่ ๆ พวกฝรั่งที่ฉลาด ก็**ไม่รู้ว่าจะต้องการอะไรจากธรรมะ** หรือจะได้อะไรจากธรรมะ หรือจะได้อะไรจากพุทธศาสนา. ฝรั่งที่ฉลาดและสนใจศึกษาพุทธศาสนา เข้ามาศึกษาพุทธศาสนาก็ยังไม่รู้ว่าตัวเองต้องการอะไร โดยแท้จริง ก็ทำอย่างละเมอ ๆ หรือเผื่อเลือก เผื่อไว้เท่านั้นเอง.

ที่เคยสังเกตเห็นฝรั่งที่มาที่นี่ ที่มาสนใจพุทธศาสนา มาขอศึกษาการปฏิบัติธรรมนี้มีอยู่หลายแบบ : ฝรั่งพวกหนึ่งเห่ตามเพื่อน **ตื่นข่าวเล่าลือเรื่องความดีของพุทธศาสนา** ฝรั่งเหล่านี้จิตใจไม่สู้สมประกอบทั้งนั้น ทุกคนที่มา

เป็นฝรั่งที่จิตไม่สู้จะสมประกอบ มาขอศึกษาพุทธศาสนา เพื่อตามเพื่อนตามข่าว เล่าลือว่าพุทธศาสนาดี.

ทีนี้ ดีขึ้นมาหน่อยหนึ่ง ก็ฝรั่งพวกที่มองเห็นเอง หรือเชื่อก็ได้ว่า **พุทธศาสนานี้เป็นศาสตร์** เป็น science อันหนึ่ง และต้องดีแน่นอน ; และถ้ารู้ว่าอีกศาสตร์หนึ่ง มันก็ไม่เสียหลายอะไร ก็มาขอศึกษาพุทธศาสนา. นี่ฝรั่งบางคนก็อยากจะได้ไปเป็นวิชาความรู้รอบตัว ; คนที่มีวิชาความรู้รอบตัวหลาย ๆ อย่างนี้มันได้เปรียบ. ฝรั่งพวกนี้ก็มาศึกษาพุทธศาสนาอย่างวิชาความรู้รอบตัวเท่านั้นแหละ เขาจะเหยียบหรือไม่เหยียบก็ตามใจเถอะ แต่ความมุ่งหมายนั้น มุ่งหมายจะศึกษาในฐานะเป็นวิชาความรู้ตัวให้มาก ๆ เข้าไว้ แล้วตัวจะเก่ง.

ฝรั่งบางคน ต้องการแต่จะเอาผลของธรรมะของพุทธศาสนานี้ ไปช่วยในกิจการงาน หน้าที่การงาน การทำมาหากินอะไรของเขาให้มันดีขึ้น เช่น มาขอเรียนสมาธิ ก็โดยหวังจะให้จิตที่เป็นสมาธินี้สำหรับไปทำการงานที่บ้าน ที่ออฟฟิศที่หน้าที่นั้นให้ดีขึ้น ; ไม่ได้ต้องการที่จะเอาความสุข ไม่ได้ต้องการแม้แต่ความสุขหรือจะตัดกิเลสไปนิพพาน. เขาต้องการจะใช้ประโยชน์ว่า ถ้าเรามีสมาธิดี เราจะได้ทำการงานในหน้าที่ดีขึ้น, จะก้าวหน้า, จะได้เงินเดือนมากเร็วขึ้นไปอีก.

ทีนี้ มีบางพวกก็ว่า **จะได้ใช้อำนาจจิตสมาธินี้ไปรักษาโรคเป็นต้น** ; นี่กำลังตื่นเหมือนกับตื่นพลอย ว่าสมาธิของพวกโยคีใช้รักษาโรค มีประโยชน์มาก นี่ก็ตื่น.

บางพวกก็ว่ามาทำสมาธิ ทำจิตเป็นสมาธิตามแบบพุทธศาสนาแล้ว จะได้เห็นหน้าเมีย หน้าแม่ ที่ได้ตายไปแล้ว. นี่ฟังดูซิ มีคนมาถามอย่างนี้ตรง ๆ เลยก็มี อยากจะเห็นหน้าคนที่ตายไปแล้ว จะขอศึกษาสมาธิภาวนา.

บางพวกก็อยากจะมีฤทธิ์มีเดช มีอะไรที่มันผิดธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ บางทีก็อยากจะได้ศึกษาพุทธศาสนา ในแง่ของจิตวิทยาที่ไม่มีใครเหมือน อย่างนี้ก็มิใช่ ; ยิ่งชอบอย่างนี้ ก็ยิ่งศึกษาภริกรรมได้ดี

ที่นี้ก็มีพวกที่น่าต้อนรับ น่ายินดี ก็คือฝรั่งที่เขาอยากจะเข้าใจพุทธศาสนา จริง ๆ ในฐานะเป็นบุคคลที่อยากจะพ้นจากความทุกข์ ; แต่ที่จะเตือนให้เขาหวังถึงมรรค ผล นิพพาน นั้นคงจะยาก เพราะเขาไม่มีความหมายของคำเหล่านี้. เขารู้แต่เพียงว่า เราควรจะมีความสุขมากกว่านี้ ; ความสุขทางวัตถุนี้เป็นของน่าขยะแขยงแล้ว ต้องการความสุขที่สะอาดทางจิตใจบ้าง จึงมาขอศึกษาพุทธศาสนา.

บางคนก็อาจจะถึงกับว่า **อยากจะมีมรรค ผล นิพพาน ก็ได้** เพราะเขาก็ได้ศึกษาพอสมควร รู้ว่า มรรค ผล นิพพานคืออะไร. แต่แม้อย่างนั้น ก็มีเป็นพวก ๆ พวกหนึ่งอยากจะได้ศึกษาให้มรรค ผล นิพพาน **ด้วยศรัทธา** **ค่อนข้างจะงมงายก็มี** ; แม้เป็นฝรั่งนั่นแหละ พวกหนึ่งอยากจะมีมรรค ผล นิพพาน ด้วยความเข้าใจอันถูกต้อง.

นี่อย่างน้อยมันก็มีตั้งสิบอย่างนี้ ล้วนแต่ไม่เหมือนกัน ; และแทบทั้งหมดนั้นไม่รู้ว่าควรจะได้อะไรจากพุทธศาสนา โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ แล้วก็มีมากเสียด้วย.

การปฏิบัติทางจิตนั้น อย่างน้อยที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเองว่า การเจริญทางจิตใจ ทำจิตให้เจริญตามวิถีทางของสมาธินั้น มีผลหรือเกิดผล อย่างน้อยที่ ๔ ประเภทด้วยกัน :-

ประเภทที่หนึ่ง ทำจิตใจให้มีความสุข เยือกเย็นเป็นสุขได้ที่นี้ทันที เดียวนี้ ทนออกทนใจ. ถ้าอย่างนี้ก็ต้องเจริญอานาปานสติ ขั้นที่หนึ่งถึงขั้นที่สี่เป็นต้น เท่านั้นก็พอ.

ประเภทที่สอง เพื่อจะได้มีสมรรถภาพพิเศษ เกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางอะไร มีหูทิพย์ มีตาทิพย์ มีอะไรที่เป็นทิพย์ ๆ; อย่างนี้ก็ต้องเจริญอานาปานสติให้ถึงขั้นจตุตถฌาน แล้วก็เปลี่ยนไปศึกษาทิวาสัญญา อาโลกสัญญา เป็นต้น.

ประการที่สาม ก็คือ จะเป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ที่สุด ทำให้มีสติหรืออารมณ์พื้นฐานของจิตใจนี้ดีที่สุด : จำเก่ง คิดเก่ง ตัดสินใจเก่ง มีผลดีอย่างยิ่งในการที่จะมีชีวิตเป็นมนุษย์อยู่ในโลกนี้ ค่าที่ถ้ามีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์.

ประการที่สี่ ก็คือว่า จะสิ้นกิเลสอาสวะ จะถึงความดับทุกข์นั้นวันใด.

การปฏิบัติทางจิตใจมีอยู่ ๔ อย่าง อย่างนี้ ที่นี้คนโดยมากก็**ไม่รู้ว่า จะเอาอะไร จะได้อะไร ;** และดูเหมือนว่า ที่เขาต้องการนั้นไม่มีรวมอยู่ในสี่อย่างนี้เลย. บางทีก็มาปฏิบัติศาสนาเพื่อจะให้โชคดี ถูกล็อตเตอรี่ อย่างนี้ก็มี ; คิดดูซิ แม้แต่จะมาศึกษาสมาธิเพื่อไปรักษาโรค นี่ก็ไม่รวมอยู่ใน ๔ อย่างนี้ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส.

ขอให้ทำความเข้าใจถูกต้อง ในข้อที่ว่าเราเอาอะไรจากพุทธศาสนา หรือว่าพุทธศาสนาจะมีอะไรให้เรา. "เรา" นี้แหละคือกิเลส หรือว่า "เรา" คือสติปัญญา ; พูดว่า "เรา - เรา" นี้ระวังให้ดี. ถ้าเราเป็นตัวกิเลส มันก็ต้องการเหยื่อของกิเลส ; ถ้าเรามีสติปัญญาถูกต้อง มันก็ต้องการธรรมะที่ถูกต้อง.

ถ้าพูดว่า "เรา", **เราต้องการอะไร** ; นี่ระวังให้ดี, มันเราไหนกันแน่ คือเราของความใจ, หรือว่าเราของสติปัญญาที่ถูกต้องแล้ว. ถ้าเรายังไม่มองเห็นกระจ่างแจ่มแจ้งว่า เราต้องการอะไรจากพุทธศาสนาแล้ว มันก็เต็มไปด้วยเมฆ หมอก มีดมัวสลับไปหมดในการปฏิบัติธรรม.

นี่ต้องแก้ไขข้อนี้ให้แจ่มกระจ่าง เหมือนที่เราต้องการจะเอาอะไรแน่ ๆ แล้วเราก็ตกลงมีปฏิบัติเพื่อให้ได้สิ่งนั้น แล้วก็ต้องได้เป็นแน่นอน ต้องได้ทันใจก่อนจะเข้าใจด้วย. นี่ขอให้พยายามแก้ไขสิ่งที่เป็นอุปสรรค หรือเป็นปัญหาของการปฏิบัติธรรม.

ทั้งหมดนี้เป็นการพูดอีกครั้งหนึ่ง ถึง**สิ่งที่ เป็นอุปสรรค เป็นปัญหา ขัดขวางแห่งการปฏิบัติธรรม** ; และบางเรื่องก็เคยได้ยินได้ฟังกันมาแล้ว แต่ว่าไม่ได้พูดในฐานะที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติธรรม. วันนี้เอามาพูดในลักษณะที่ว่าเป็นตัวปัญหา หรืออุปสรรค กันกลางขัดขวางวิถีทางแห่งการปฏิบัติธรรม ; เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เป็นการพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ให้รำคาญ ; เป็นการพูดที่ชี้ให้เห็นชัดยิ่งขึ้น เห็นชัดยิ่งขึ้นว่านี่คืออุปสรรค, ว่านี่คือสิ่งขัดขวางการปฏิบัติธรรม.

ขอให้สนใจคำพูดเรื่องที่พูดในวันนี้ **ให้เข้าใจอย่างถูกต้อง** ว่าแสดงให้ทราบถึง**สิ่งที่ เป็นอุปสรรคของการปฏิบัติธรรม** ในฐานะที่เป็นสิ่งที่จะต้องรู้สิ่งหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ตามหัวข้อใหญ่ของเราที่ว่า "ปฏิปทา-ปริทรรศน์" ที่ว่าด้วยแนวสังเกตทั้งหมด ทั้งหลายทั้งปวง ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา. ฉะนั้น ขอให้อดทนตั้งต้นสนใจศึกษา สิ่งที่เราเรียกว่าอุปสรรคหรือปัญหากันอีกครั้งหนึ่ง ต่อไปก็จะก้าวหน้าได้เร็ว ในการปฏิบัติ.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ ให้พระสงฆ์สวดธรรม-บรรยายต่อท่านอีกต่อไป.

ปฏิบัติปาทปริทรรศน์

-๓-

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ปัญหาเนื่องจากการปฏิบัติ

ท่านสาธุชน ผู้ใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้
ก็จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ปฏิปทาปริทรรศน์ ต่อไปตามเดิม ; แต่ว่า
ในวันนี้จะได้กล่าวเฉพาะ ปัญหาอันเนื่องมาแต่การปฏิบัติ.

ปัญหาทั้งหลายได้กล่าวอย่างรวม ๆ กันมาแล้วครั้งหนึ่ง แล้วก็ได้กล่าวถึง
ปัญหาที่เนื่องมาแต่ปริยัติ คือการศึกษาเล่าเรียน. ส่วนวันนี้จะได้กล่าวถึงปัญหา
อันเนื่องมาแต่การปฏิบัติ คือการกระทำตามที่ได้เล่าเรียน ; จะขอทำความเข้าใจ

เป็นพิเศษในข้อนี้ว่า บางคนอาจจะสงสัยว่า ถ้าทางปริยัติไม่มีปัญหาแล้ว, ทางปฏิบัติจะมีได้อย่างไร.

ข้อนี้ขอตอบว่า ถ้าพิจารณากันโดยละเอียด จะมองเห็นว่า แม้ว่าจะมีความรู้ทางปริยัติ ความเข้าใจทางปริยัติ มันก็ยังมีปัญหาส่วนที่เกี่ยวกับปฏิบัติเหลืออยู่อีกแผนกหนึ่ง และยังเป็นปัญหารวม ๆ กันหลาย ๆ เรื่องด้วยซ้ำไป. ขอให้ตั้งใจฟังให้ดีด้วย.

ทบทวนความเข้าใจในเรื่องที่พูดมาแล้ว

ขอทบทวนว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้เห็นว่าเป็นเรื่องซ้ำซาก, เสียเวลาเปล่า ๆ ที่จะมาพูดกันในเรื่องนี้ นั่นยังเป็นการเข้าใจผิด ; แม้ว่าจะพูดถึงเรื่องที่เคยพูดมาแล้ว และเตือนกันในแง่ที่เป็นปัญหาอย่างนี้อยู่บ่อย ๆ ก็ยังไม่เสียเวลา.

ในข้อแรกก็ได้บอกว่า ถ้าความถูกต้องในทางปริยัติไม่มี ทางปฏิบัติก็เป็นไปไม่ได้. ความถูกต้องในทางปริยัตินั้น มีความหมายอยู่หลายทาง ; ถ้ามีความรู้ทางปริยัติเพ้อ ก็ปฏิบัติไม่ถูกต้อง ; ถ้ายังมีเหลือส่วนที่เข้าใจผิด ก็ยังปฏิบัติไม่ถูกต้อง.

ปริยัติต้องมีความถูกต้อง และมีความพอดีพอเหมาะ สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติเป็นคน ๆ ไป ; เพราะเหตุว่าความรู้ทางปริยัตินั้นมากมายจนท่านต้องเปรียบด้วยมหาสมุทร ; หรือที่พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า เปรียบได้กับใบไม้ทั้งป่า. ส่วนไหนจะเหมาะแก่ผู้ใด นั้นมีความจำเป็นที่เขาจะต้องได้

รับหรือเข้าใจเฉพาะส่วนนั้น ; หน้าที่ของปริยัติก็มีแต่เพียงจะแสดง ให้ครบถ้วน
ไปในทุกแห่งทุกมุมและแก่ทุก ๆ คน.

ที่นี้ คนเรามีจิตใจไม่เหมือนกัน ; บางทีก็ต่างกันมากอย่างไม่น่าเชื่อ
จึงจำเป็นที่จะต้องถือเอาปริยัติเป็นส่วนเฉพาะตน ให้มีความถูกต้องและพอดี
สำหรับตน. **ปัญหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัตินี้** จึงอยู่ที่การไม่รู้จักใช้ปริยัติให้
พอดีและให้ถูกต้องจริง ๆ นั้นเอง. ขอให้รู้จักเลือกเฟ้นสิ่งที่เรียกว่า "ปริยัติ"
มาให้ถูกต้องและพอดีแล้ว และมีการปฏิบัติที่พอดีด้วย ; และยังจะต้องปฏิบัติ
ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์อันลึกซึ้งของการปฏิบัติ ซึ่งบางทีก็เรียกว่า **เคล็ด** หรือจะ
เรียกว่าอะไรทำนองที่มันเป็นของซ่อนเร้น.

ถ้าสิ่งที่เรียกว่า **เคล็ด** หรือวิธีลัด **ไม่มี** กันเสียเลย **การปฏิบัติก็จะ**
งุ่มง่าม หรือจะกินเวลามากไป ; ส่วนนี้แหละขอให้แยกดูให้ดี ๆ ว่า ยังเหลือ
เป็นปัญหาอยู่อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ปริยัติโดยตรง. และควรจะถือว่าเป็นปัญหา
อันเกี่ยวกับปฏิบัติ.

สรุปใจความว่า **จะต้องรู้จักใช้ปริยัติให้พอดี ให้ถูกต้อง ให้ตรงกับ**
อุปนิสัย สันดาน หรือการปฏิบัติของตนนั่นเอง.

ปัญหาอันเนื่องมาทางฝ่ายปฏิบัติ ที่เป็นอุปสรรคอยู่

ที่นี้จะได้กล่าวถึงปัญหาที่เนื่องมาทางฝ่ายปฏิบัติโดยเฉพาะ เป็นข้อ ๆ
ไป และขออย่าความเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นเรื่องที่ทำให้เสียเวลา ได้สังเกตมาเป็นเวลา
นานแล้ว ได้เห็นอุปสรรคอยู่ที่สิ่งเหล่านี้อยู่มากมายหลายเรื่อง จึงเอามาพูด

ข้อที่ ๑. ผู้ปฏิบัติ ชอบของยาก, ชอบการเคร่ง

ข้อแรก คือผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจผิด ชอบของยาก ชอบความเคร่ง และชอบสิ่งที่ลึกลับ. นักปฏิบัติชนิดนี้ถ้าว่าโดยที่แท้แล้วก็ไม่ใช่ นักปฏิบัติ ; มักเป็นคนมีจิตไม่สมประกอบ. ถ้าจะพูดตรง ๆ ก็ว่า จิตมีบ้า ๆ บอ ๆ อยู่บางอย่าง จึงไปชอบของยาก ชอบแต่ของที่ลึกลับ เข้าใจไม่ได้ และก็ชอบอวดเคร่ง.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ยังมีคนชนิดนี้อยู่มากมายในหมู่นักปฏิบัติที่เรียกตัวเองว่าเป็นนักปฏิบัติ ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต **ชอบของยาก นั้นเพราะเกิดมีอุปาทานยึดมั่นว่า ของยากละก็จะต้องดี, ยิ่งยากแล้วก็จะยิ่งดี, ฉะนั้นจึงอยากให้ง่ายเกินพอดีเกินความจำเป็น ;** นี่ก็เพราะอยากจะอวดว่าจนทำสิ่งที่ทำไม่ได้โดยยาก.

เราจึงเห็นผู้ปฏิบัติชอบเสาะหา หรือสอบถามว่าทำอย่างไรจึงจะยาก ถึงที่สุด ขอให้บอกที ; แล้วเขาก็จะได้ปฏิบัติ เพื่อว่าจะได้ชื่อว่าเป็นคนปฏิบัติ สิ่งทีปฏิบัติยากเท่านั้น ต้องกาผลเพียงเท่านั้น หรือว่าผลเพียงเท่านั้นก็เป็นทีพอใจของคนชนิดนี้เสียแล้ว

บางคนก็มีอุปาทานยึดมั่น ว่ายิ่งลึกลับ ยิ่งคนอื่นเข้าใจไม่ได้แล้ว ก็ยิ่งดี คือปฏิบัติในหลักเกณฑ์ หรือในวิธีที่แม้แต่ตัวเองก็เข้าใจไม่ได้ ว่ามันมีเหตุและผลอย่างไรกัน ; เพียงแต่ว่าให้ได้ปฏิบัติสิ่งที่เข้าใจไม่ได้และลึกลับ.

บางพวกก็ชอบเคร่ง ; คำว่า "**เคร่ง**" นี้ มีความหมายเป็นสองอย่าง :
คือยึดถือว่าต้องเคร่งจริง ๆ, และ**อยากจะอวดเคร่ง**; อย่างหลังนี้มีมากทั้งใน

หมุกิกษุ สามเณร อุบาสก อุสาสิกา. เพราะเรื่องเคร่งนั้นเป็นเรื่องที่มีสำหรับ
อวดคนอื่นได้.

ที่จริงนั้นไม่ใช่เคร่งจริง แต่อยู่เคร่งเพื่อจะอวดเคร่ง เพราะว่าลับ
หลังคน นั้นไม่เคร่ง เฉพาะต่อหน้าคน จึงจะทำอะไรอย่างเคร่ง. แม้ที่สุดแต่
ถือศีล ถือวินัย ก็เคร่งกันแต่ต่อหน้าคน ยิ่งเป็นการปฏิบัติทางจิตทางใจที่สูงขึ้นไป
ก็ยิ่งเคร่งอวดคนได้ยาก ; ฉะนั้นจึงมาอวดเคร่งกันแต่ข้อปฏิบัติ ที่แสดงได้
ด้วยเนื้อด้วยตัว ด้วยกาย ด้วยวาจา เป็นต้น. แม้จะปฏิบัติกรรมฐานภาวนา
อะไร ก็ชอบปฏิบัติชนิดที่แสดงลักษณะท่าทางให้คนเห็นว่าเคร่งได้เท่านั้น ; ส่วนที่
ไม่เป็นอย่างนั้นก็ไม่น่าสนใจ.

เกี่ยวกับความจริงข้อนี้ก็มีอยู่ว่า การปฏิบัติที่ถูกต่อนั้น จะต้องไม่ตึง
และจะต้องไม่หย่อน จะต้องอยู่ที่พอดี หรือที่เรียกกันว่า มัชฌิมาปฏิปทา.
การตั้งใจทำให้ดี ในความพอดีนั่น จะเคร่งไปไม่ได้ จะตึงไปไม่ได้ จะต้อง
ทำให้พอดีอยู่เสมอ ; จึงควรจะเข้าใจความหมายของคำว่า "เคร่ง" นี้ กันให้
ถูกต้อง.

ถ้าตั้งอกตั้งใจดี ระมัดระวังดี มีสติสัมปชัญญะดี ไม่ให้มีข้อบกพร่อง
อย่างนี้จะเรียกว่าเคร่งก็ได้, จะไม่เรียกว่าเคร่งก็ได้ ; เพราะว่า เขาทำ
แต่พอดี. พวกเคร่งนั้นมักจะทำตึงเครียด ชนิดที่บางทีจะยอมให้ว่าให้มัน
ตายไปเลยก็เอา ขอแต่ให้คนเขายกย่อง.

นี่คือปัญหา ที่เกี่ยวกันอยู่กับการปฏิบัติโดยตรง คือว่า ถ้านัก
ปฏิบัติคนใดมีลักษณะอาการอย่างนี้แล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในการ
ปฏิบัติ ; เพราะเหตุผลที่แท้จริงก็มีอยู่ในข้อที่ว่า เขาเป็นคนคึดดีคึดร้าย.

แม้ว่าจะเป็นนักปฏิบัติ ก็เป็นนักปฏิบัติคุ่มดีคุ่มร้าย ไม่รู้จักตัวเอง มีแต่ยกหูชูหาง ; แล้วก็มีแต่คอยเพ่งจ้องจะตำหนิติเตียนผู้อื่น, เป็นนักปฏิบัติที่มีหน้าที่ติเตียนผู้อื่นเท่านั้น.

ถ้าเขาเป็นคนชอบของเล็ก ของแครง หรือความยากที่เข้าใจไม่ได้ ข้อนี้ก็เนื่องอยู่กับการที่เขาไม่ชอบที่ ยึดมั่นตามความคิดความเห็นของเขา ; คนที่บ้า ๆ บอ ๆ คุ่มดีคุ่มร้ายก็จะเป็นมาก. แม้คนที่ไม่บ้าไม่บอ เป็นคนดี ปกติ แต่ถ้าจับใจความของเรื่องผิดแล้ว ก็ทำให้เกิดความมุ่งหมายผิด ; แล้วก็เข้าใจผิดอย่างที่ว่ามาแล้วนี้ได้เหมือนกัน.

บางคน หลงสมณะว่า ขลังกว่าปัญญา

จะยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นเรื่อง สมณะกับเรื่องของปัญญา เรื่องของสมณะ ทำสมาธิได้มานานชนิดนั้นชนิดนี้ นี่เป็นข้อยั่วใจให้ทำมากกว่าเรื่องของปัญญา ที่จะพิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้เห็นความจริง แล้วมีความเบื่อหน่าย คลายกำหนด.

ตามที่เป็นอยู่จริงนั้น คนส่วนมากจะรอดตัวได้ ก็เพราะการพิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. คนบางคน ไม่สามารถจะทำสมาธิหรือสมณะ ให้เกิดฌานที่ ๑ ฌานที่ ๒ ฌานที่ ๓ ฌานที่ ๔ ได้ ; เพราะว่าเป็นของที่ทำยาก ไม่ได้มีไว้สำหรับทุกคน ; แต่โดยเหตุที่ไม่ได้มีไว้สำหรับทุกคน และเป็นขอทำยากนั่นเองมันจึงดูขลัง. ฉะนั้น คนจึงชอบฝึกสมาธิให้ได้ฌานให้ได้สมาบัติ มากกว่าที่จะมาลงมือตั้งต้นด้วยการพิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

การที่จะพยายามปฏิบัติในทางสมณะให้ได้มาน ให้ได้สมาธินั้น ไม่ใช่รอดตัวได้ เพราะการกระทำเพียงเท่านั้น ; ในที่สุดก็ต้องไปพิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่นั่นเอง. เพราะว่ากิเลสหมดไปได้ด้วยอำนาจของปัญญา คือเห็น **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ; แต่แล้วการปฏิบัติในส่วนสมณะนั้นดูว่าขลังกว่า, มีเกียรติกว่า หรือยั่วให้คนนับถือกันมากกว่า. คนจึงหลงสมณะมากกว่าที่จะไปหลงไหลในการปฏิบัติในฝ่ายปัญญา เพราะว่ามันดูเนือย ๆ ดูไม่โลดโผน ดูไม่เก่งกล้าสามารถอะไร.

ข้อนี้ขอบอกกล่าวให้เข้าใจกันเสียอย่างนี้ว่า **ความหลุดพ้น หรือความบริสุทธิ์แห่งจิตนั้นมีได้เพราะปัญญา** พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนั้น ; ไม่ใช่มีได้เพราะอำนาจของสมาธิ.

สมาธินั้นมีไว้สำหรับเพื่อให้ปัญญามีคมกล้า สามารถรู้เร็ว ๆ ; แต่ถ้าไม่สามารถทำให้เกิดสมาธิชนิดนั้น ก็ยังจะมีสมาธิตามธรรมดา ที่เราจะเกิดได้เองตามธรรมดา, ตามธรรมชาติ ; ขอแต่ให้เพ่งพิจารณาก็แล้วกัน.

เรื่องนี้มีประจักษ์พยานหลักฐานอยู่ที่ว่า มีพระสาวกผู้**บรรลุมรรคผล** ได้โดยวิธีของ**ปัญญา** หรือที่จะเรียกว่าปัญญาวิมุตติ หรือแม้แต่สุกขวิปัสสนา นี้มากกว่าพวกที่จะมีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติควบกัน เกี่ยวกับเรื่องนี้สืบสนที่เรียกว่า**เจโตวิมุตตินั้นก็คือมีปัญญาเหมือนกัน** มีปัญญามาก ; แต่ว่ากำลังจิต กำลังสมาธิยังมากกว่า ; เขาจึงเรียกบุคคลผู้นี้ว่าเป็น**เจโตวิมุตติ**.

ถ้าพูดว่า**เจโตวิมุตติ** แล้วก็ขอให้เข้าใจเถิดว่า **มีทั้งปัญญาวิมุตติรวมอยู่ด้วย** ; ที่ถูกต้องจะเรียกว่า**เจโตวิมุตติ - ปัญญาวิมุตติ**แฝดกัน แต่เขาไม่เรียกเขาเรียกว่า**เจโตวิมุตติ**เฉย ๆ.

ปัญญาวิมุตตินั้น หมายความว่า **มีปัญญาอย่างเพียงพอที่จะตัดกิเลส** ; แต่สมาธินั้นมีน้อย คือมีเท่าที่จะเป็นปัจจัยแก่ปัญญานั้นเท่านั้น มันจึงไม่ถูกยกขึ้นมาเรียกว่า หลุดพ้นด้วยอำนาจของสมาธิ หรืออำนาจของเจโตสมาธิ.

ที่นี้บางคนปฏิบัติชนิดปัญญา โดยไม่ได้เอาใจใส่กับชนิดสมณะด้วยซ้ำไป ปฏิบัติแต่ทางปัญญา ตามวิถีทางของการพิจารณาทางปัญญา ; ครั้นบรรลุสมรรคผล สิ้นกิเลสแล้ว กลับสามารถเท่ากับพวกเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ เพราะว่าอุปนิสัยสันดานของเขามีมากพอที่จะปฏิบัติในทางเจโตวิมุตติ แต่ว่าเขาไม่สนใจ ไม่ลงมือตั้งต้นด้วยการปฏิบัติในแบบนั้น.

เขาไปตั้งต้นลงมือปฏิบัติในทางพิจารณาด้วยปัญญา ; ครั้นหมดกิเลสแล้ว ความหมดกิเลสนั้นกลับมีผลเป็นทั้งสองอย่าง คือสามารถเต็มทั้งฝ่ายเจโตวิมุตติด้วยปัญญาวิมุตติด้วย ; มันสับสนกันอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นทางที่ดีสำหรับบุคคลทั่วไป ก็ควรจะมุ่งหมายที่จะปฏิบัติตามวิถีทางของปัญญา ที่ใช้ในการพิจารณา ; แล้วก็ตั้งอกตั้งใจพิจารณาให้แรงเข้า จิตก็จะเป็นสมาธิตามธรรมชาติ สูงตามขึ้นมาเอง โดยที่ไม่ต้องไปสนใจเกี่ยวกับเรื่องจิต.

สมาธิตามธรรมชาติชนิดนี้เป็นสมาธิชนิดที่ซ่อนตัวอยู่ในปัญญา ; จะมีปัญญาโดยไม่มีสมาธินั้นไม่ได้ หรือถ้ามีสมาธิแล้วไม่มีปัญญาเสียเลยนั้นก็ได้ไม่ได้.

ถ้ามีการเพ่งพินิจแล้วก็ต้องมีปัญญา ถ้ามีปัญญามันก็ต้องมีการเพ่งพินิจที่สมสัดสมส่วนกัน ดังนั้นการลงมือเพ่งพินิจพิจารณาด้วยปัญญานี้ มันก็เรียกว่าหาสมาธิตามธรรมชาติมาได้เอง เพียงพอที่จะพิจารณาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และหมดกิเลสได้.

ในบันทึก หรือในประวัติ หรือประวัติศาสตร์ของพระสาวกทั้งหลายในครั้งพุทธกาล ก็มีบุคคลประเภทพิจารณาด้วยปัญญานี้ มากกว่าบุคคลประเภทที่ปฏิบัติด้วยอำนาจของสมาธิ ; แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังเห็นได้ว่าเป็นอย่างเดียวกัน.

ที่นี้ปัญหามีอยู่ที่ว่า **ปฏิบัติแบบปัญญานั้นไม่หรูหรา** ; พุทธภาษาดัง ๆ ก็ว่า มันไม่ดั่ง มันไม่เด่น คนจึงไม่ชอบทำแบบสมาธิ เพ่งกันแบบให้เกิดฌาน เกิดสมาบัติ แล้วก็มีอะไรแสดงให้คนอื่นรู้ได้ และเขานิยมกันว่าทำได้ยากด้วย

นี้เรียกว่า ล้วนแต่เป็นความเข้าใจผิด ไปชอบของยาก ชอบของลึกลับ ชอบของที่เคร่ง ชอบของที่นำมาซึ่งเกียรติยศ สรรเสริญ โดยด่วนและโดยเร็ว ; เรียกว่านักปฏิบัติที่เล่นไม่ซื่อ เป็นนักปฏิบัติที่ไม่มีความจงรักภักดีต่อการปฏิบัติ. นี้เรียกว่า เป็นปัญหาอันเนื่องมาแต่การปฏิบัติเป็นข้อแรก.

ข้อที่ ๒. หลงเอาทฤษฎีมาเป็นปฏิบัติ

ข้อที่สองนี้ อยากจะระบุลงไปว่า **เอาทฤษฎีมาเป็นปฏิบัติ** ความเข้าใจผิด หรือความหลงในข้อนี้ หลงไปในทางที่จะเอาหลักวิชานั้นเป็นตัวการปฏิบัติ เรียกว่า **เอาทฤษฎีเป็นปฏิบัติ**.

สังเกตเห็นได้ง่าย ๆ ที่พูดกันอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งแม้ในหมู่พระหมู่เณร แม้ในหมู่อาจารย์วิปัสสนา ก็ยังมีการหลงเอาทฤษฎีเป็นปฏิบัติ แล้วก็พูดเพ้ออยู่โดยไม่รู้สึกรู้สึ.

ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง**อริยสัจจ ๔** ก็ใช้คำพูดว่า ปฏิบัติอริยสัจจ ๔ ;
 อย่างนี้เรียกว่าได้แต่พูด ฟังไม่ออกกว่าปฏิบัติอริยสัจจ ๔ นั้น จะปฏิบัติได้อย่างไร.
 เพราะว่า อริยสัจจ ๔ นั้นเป็นเรื่องทางทฤษฎี หรือทางหลักวิชา แสดงความ
 ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์ ; จะปฏิบัติ
 อริยสัจจ ๔ นั้น มันเป็นไปได้ไม่ได้.

การปฏิบัติตามหลักอริยสัจจ ๔ จะได้แต่เพียงว่าปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘,
 ส่วนที่ต้องปฏิบัตินั้นมันคืออริยมรรคมีองค์แปด ไม่ใช่อริยสัจจ ๔.

อริยสัจจ ๔ นั้นเป็นหลัก เป็นหลักวิชา เป็นหลักทฤษฎี แล้วก็
 มาคุยไม่ว่าจะปฏิบัติอริยสัจจ ๔ ; มีความเข้าใจผิดกันอย่างนี้มากมายทั่วไป แม้ใน
 หน้ากระดาษหนังสือพิมพ์ เป็นต้น. ควรจะเลิกพูดว่าปฏิบัติอริยสัจจ ๔ หรือ
 อะไรทำนองนั้นเสีย ; ควรจะพูดว่า ปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงจะถูกตัวการ
 ปฏิบัติ.

ยกตัวอย่างที่คล้ายกันอีกเรื่องหนึ่งก็เช่นว่า เรื่อง**ปฏิจazzสมุบาท**บาง
 คนพูดว่าปฏิบัติ**ปฏิจazzสมุบาท** อย่างนี้ก็ฟังไม่รู้เรื่อง.

เรื่องปฏิจazzสมุบาทนี้เป็นเรื่องทฤษฎี หรือเป็นหลักวิชา หรือ
 กฎเกณฑ์ที่บอกให้รู้ ว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารให้เกิดวิญญาณ
 วิญญาณให้เกิดนามรูป นามรูปให้เกิดอายตนะ อายตนะให้เกิดผัสสะ ให้เกิด
 เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และความทุกข์เป็นลำดับ.

การรู้หลักวิชาอย่างนี้ไม่ใช่ตัวการปฏิบัติ หรือพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า **ไม่ใช่**
แนวของการปฏิบัติ ; แต่เป็นแนวของทฤษฎี ที่จะบอกให้รู้ว่าคุณจริงเกี่ยวกับ

จิตใจ ในภายในจิตใจว่าเป็นอย่างนี้ ๆ. แต่พอถึงคราวที่จะปฏิบัติจริง ๆ นั้น ต้องปฏิบัติอยู่ที่การมีสติ ให้ระวังการกระทำทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น, มีสติที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้นแหละ คือการปฏิบัติปฏิจจสมุปบาท ; ไม่ต้องพูดถึงอวิชา สังขาร วิญญาณ นาม รูป อายตนะ ผัสสะ ก็ได้ ไม่รู้เลยก็ได้.

ในครั้งพุทธกาลก็ไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาทด้วยซ้ำไป สำหรับพระสาวกส่วนมาก รู้แต่วิธีที่จะมีสติให้สมบูรณ์ เกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่จะไปทำอะไรกันเข้ากับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ ทานสนใจกันแต่อย่างนั้น, ทำกันแต่อย่างนั้น, ทำได้แล้วความทุกข์ก็ดับไป. นั่นเป็นตัวปฏิจจสมุปบาทที่ถูกปฏิบัติแล้ว โดยบุคคลที่ไม่รู้จักชื่อของปฏิจจสมุปบาทเลย.

เดี๋ยวนี้พวกเรามัวแต่สวด มัวแต่ท่องกันแต่ในเรื่องทฤษฎีของปฏิจจสมุปบาท ; แล้วก็หาได้ปฏิบัติ ชนิดที่เป็นการสกัดกั้นกระแส หรือทำลายกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทไม่ ; แล้วก็ยังคุยโวว่าปฏิบัติในขั้นปฏิจจสมุปบาท.

นี่ เอาแต่ในทฤษฎีเป็นปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ; ก็ยังคงเป็นทฤษฎีสำหรับอวด สำหรับพูด สำหรับเชิดชูตัวเองอยู่นั่นเอง. การปฏิบัติปฏิจจสมุปบาทนั้นต้องอยู่ที่มีสติควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ใช่จะไปจัดการกันเข้ากับอวิชา สังขาร วิญญาณ นามรูป อายตนะ เป็นต้น ; อย่าได้เข้าใจผิด. ความเข้าใจผิดข้อนี้จะเรียกในที่นี่ว่า ปัญหาอันเนื่องมาแต่การปฏิบัติ.

ข้อที่ ๓. การปฏิบัติเกี่ยวกับมรรคมิองค์ ๘

ปัญหาต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นว่า แม้การปฏิบัติเกี่ยวกับมรรคมิองค์ ๘ นั้นก็มีใจความสำคัญอยู่ที่เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ช่วยฟังให้ดีว่า

เราจะปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อะไรก็ตามใจ เป็นรายละเอียดแยกกันเป็นข้อ ๆ ไป. แต่แล้วหัวใจของมันก็อยู่ที่ **ความมีสติอันเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** อยู่นั่นเอง.

ถ้าไม่มีการทำผิดเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจทั้ง ๖ นี้แล้ว องค์แห่งมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีทางจะผิดหรือจะเสียไปได้ ; อย่างว่าสัมมาทิฏฐิ ก็อยู่ในจำพวกทิฏฐิ.

ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ชัดว่า **ทิฏฐินี้ย่อมมาจากผัสสะ ; ผัสสะนี้ก็คือสิ่งที่เต็มอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้ อารมณ์ภายนอกแล้ว ได้เวทนาอันใดมาแล้ว เสวยเวทนาอย่างไรแล้ว มีสัญญาแล้ว ก็ปรุงเป็นทิฏฐิอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา สำหรับบุคคลนั้นจะยึดถือ ว่าเป็นทิฏฐิของตน อย่างนั้นอย่างนี้.

ทิฏฐิชนิดไหนก็ตาม จะเป็น**สัมมาทิฏฐิ** หรือเป็น**มิจฉาทิฏฐิ**ก็ตาม ต่างตั้งตัวขึ้นมาจากผัสสะที่แรก ๆ คือมีการสัมผัส ; แล้วเกิดความรู้สึกในใจอย่างไร ช้ำ ๆ ซาก ๆ กันเข้า แล้วก็ก่อรูปเป็นทิฏฐิของบุคคลนั้น. แต่ว่าอยู่ลึกมาก และยังมีสัมผัสที่ควบคุมได้ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจให้ถูกต้องเป็นอย่างดี ; คนเราจึงจะมีสัมมาทิฏฐิได้.

ที่นี้ องค์มรรคอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ถ้าสามารถควบคุม กาย วาจา ใจ หรือสามารถควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใน ใจได้ ก็เป็นไปได้อย่างถูกต้อง ; แม้ที่สุดแต่สัมมาวายาโม ความพากเพียรชอบ ก็ไม่อาจจะชอบอยู่ได้ ถ้าควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ได้. เพราะเราควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้ จึงมี

สัมมาสติ มีสัมมาสมาธิ. นี่ขอให้ดูให้ดีว่า ถ้าเราควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้ ก็จะมีองค์มรรคทั้ง ๘ ขึ้นมาได้โดยอัตโนมัติในตัวเอง ด้วยการปฏิบัติเพียงอย่างเดียว ; ฉะนั้นก็ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ได้, **นี่คือหัวใจของการปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘.**

ถ้าไม่เข้าไปถึงหัวใจ ก็จะมีภาระมากขึ้น คือต้องแยกออกเป็น ๘ เรื่อง ๘ ข้อ ๘ อย่าง ; และก็ต้องปฏิบัติระมัดระวังทีละอย่าง ๆ จนกว่าจะครบ ๘ อย่าง. ขอให้คิดดูเถอะว่า อย่างไหนจะง่ายดายน่ากว่ากัน หรืออย่างไหนจะลึกซึ้งกว่ากัน.

นี่ควรจะเข้าใจกันขึ้นได้บ้างแล้วตามลำดับว่า เรื่องการปฏิบัติ นั้น มีความลึกซึ้งอยู่ที่เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; **ให้สนใจแต่เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** แล้วก็จะสามารถปฏิบัติทุกอย่างที่จะต้องปฏิบัติได้ง่าย และพร้อมกันไปในคราวเดียวกัน ; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว จะมีการปฏิบัติมากมายหลายอย่าง หลายสิบอย่างจนเวียนหัว.

ถ้ามองจนเห็นชัดว่า **การปฏิบัติทั้งหมด จะไปสรุปอยู่ตรงที่ มีสติจัดการกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ในเวลาที่มีอารมณ์มากระทบเท่านั้น ก็จะเป็นการปฏิบัติทุกอย่าง. แต่เพราะเหตุที่ไม่เข้าใจ ว่าข้อปฏิบัติหลาย ๆ ข้อ หรือว่ากลุ่มหนึ่ง ๆ ที่มีหลาย ๆ ข้อนั้นล้วนแต่มีรากฐานอยู่ที่มีสติเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไปทั้งนั้น ; จึงขอให้นึกถึงข้อนี้ไว้เสมอ แล้วการปฏิบัติจะเป็นไปโดยสะดวก ถูกต้อง แล้วก็พอดี.

จะสรุปความเรื่องนี้ไว้อย่างนี้ก็ได้ว่า **ทุกเรื่องขึ้นอยู่กับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; แต่เพราะว่าเขาไม่รู้** ว่าทุกเรื่องขึ้นอยู่กับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ดังนั้นปัญหาที่เนื่องมาจากการปฏิบัติจึงเกิดขึ้น, หรือทำให้ปฏิบัติยาก, หรือปฏิบัติไม่สำเร็จ. ควรจะทราบไว้ ตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ใน นิพเพธิกสูตร อังคุตตรนิกาย มีแสดงไว้ชัดว่าเรื่องสำคัญทุกเรื่องนั้น มันขึ้นอยู่กับผัสสะอย่างเดียว.

ข้อที่ ๔. ทุกเรื่องขึ้นอยู่ที่ผัสสะ

ผัสสะอย่างเดียว นั่นก็ต้องรู้ว่าเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ๖ ทางก็เป็น ๖ ผัสสะแล้ว ; แต่เราเรียกว่าผัสสะอย่างเดียวก็ได้เหมือนกัน เพราะแม้จะมาจากตาก็เรียกว่าผัสสะ มาทางหูก็เรียกว่าผัสสะ มาทางจมูกก็เรียกว่าผัสสะ ฯลฯ ความสำคัญอยู่ตรงที่เป็นการสัมผัส.

เรื่องกามก็อยู่ที่ผัสสะ

ในพระสูตรนั้นท่านตรัสไว้ชัด เรื่องเกี่ยวกับกามทั้งหลายทั้งปวงระหว่าง เพศหญิงเพศชาย ; ว่าเรื่องกามนี้ ก็มีความสำคัญอยู่ที่ผัสสะ. ถ้าไม่มีผัสสะอย่างเดียว สิ่งที่เราเรียกว่ากามก็มีไม่ได้ ; ถ้าเราไม่ระวังผัสสะ เราก็ไม่มีอำนาจเหนือกาม ไม่สามารถจะควบคุมสิ่งที่เรียกว่ากามได้. การปฏิบัติที่จะเพิกถอนเสียซึ่งกามที่ดี จะต้องอาศัยจัดการกับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ เพราะเหตุว่า กามนั้นเกิดมาจากผัสสะ ; นี่หัวข้อย่อ ๆ มีอย่างนี้.

เรื่องกรรมก็อยู่ที่ผัสสะ

ทีนี้ เรื่องกรรมเรื่องกรรมชนิดไหนก็ตามก็มีใจความสำคัญอยู่ที่ผัสสะ ; นับตั้งแต่ว่าผัสสะนี้มันเป็นเหตุให้เกิดเวทนา ให้เกิดตัณหาแล้วเป็นเหตุให้ทำกรรม.

กรรมมีรกราก มีต้นตอที่แรกอยู่ที่ผัสสะ ซึ่งเป็นเหตุให้คนเราทำกรรม; ฉะนั้นถ้าเราจะเอาชนะกรรม เราก็ต้องเอาชนะผัสสะที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจให้ได้.

จะควบคุมกรรมบาป กรรมชั่ว หรือว่าละกรรมบาป กรรมชั่ว ก็ต้องควบคุมผัสสะ ที่เป็นทางมาแห่งกรรมชนิดนั้น.

จะสร้างกรรมดีก็ต้องระวังผัสสะที่เป็นข้าศึกของกรรมดี แล้วก็ประกอบผัสสะที่จะเป็นที่ตั้งแห่งกรรมดี. ถ้าว่าต้องการสูงสุดขึ้นไปถึงความสิ้นกรรมก็ยิ่งจะต้องรู้จักเรื่องของผัสสะ ; อย่าให้เป็นทาสของผัสสะได้อีกต่อไป.

ตัดต้นเหตุคืออำนาจของผัสสะนั้นเสีย ; เพราะเรื่องกรรมอันมากมาย ยืดยาวพิสดารอย่างไร ที่มีวาท้องกันแต่ทฤษฎีนั้น มารวมกันอยู่ที่คำ คำเดียวว่า "ผัสสะ" เป็นต้นเหตุ ; จะอยู่เหนือกรรมได้ ก็ต้องอยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ.

เวทนา สัญญา ทิณฺณิ ตัณหา ก็อยู่ที่ผัสสะ

ทีนี้ ดูกันใกล้ ๆ เข้ามาก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเวทนา สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดกิเลสนี้, เวทนาทั้งหมดนี้ ก็มาจากผัสสะ ; ถ้าควบคุมผัสสะไม่ได้ ก็ควบคุมเวทนาไม่ได้.

ที่นี้ ต่อไปก็มาถึงสัญญา - ความสำคัญมันหมายความว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือแม้ที่สุดแต่สัญญาที่จำได้ว่าอะไรเป็นอะไร นั้นก็มาจากผัสสะ. มีสัญญา - จำได้ว่านี่อะไร นั่นอะไร. สัญญาธรรมดา ๆ อย่างนี้มันก็เพราะเคยมีผัสสะในสิ่งนั้น คือตาเคยเห็นสิ่งนั้น ; แล้วเดี๋ยวนี้ตาก็ก็นับสิ่งนั้นด้วยผัสสะอีก จึงจำได้ว่านี่เป็นอะไร นี่เป็นอะไร. นี่คือนิยามสัญญาตามธรรมดาแท้ ๆ อย่างนี้ก็ยังไม่อาศัยผัสสะ.

ที่นี้ สัญญาที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น คืออดีตสัญญา หรือว่า สุขสัญญา อดีตสัญญา ปุริสสัญญา - ความสำคัญมันหมายความว่าหญิง ว่าชาย ว่าดี ว่าชั่ว ว่าตัว ว่าตน สัญญาอย่างนี้ก็ยังไม่มาจากผัสสะอยู่นั่นเอง ; ไม่ว่าสัญญาชนิดไหน จะต้องมาจากผัสสะทั้งนั้น.

การที่สัญญาจะถูกต้อง ไม่วิปลาส ก็ต้องมีมาจากการควบคุมผัสสะไว้ อย่างถูกต้อง. สัญญานี้ก็คล้ายกับทิวสน, สัญญานั้นเอง เมื่อมันเป็นไปถึงที่สุด ตายตัว ก็เป็นทิวสนอย่างหนึ่งของบุคคลนั้น, ฉะนั้น ทิวสนทั้งหลายก็มีมูลมาจากผัสสะ ดังที่ได้อธิบายแล้วเมื่อตะกี้.

ที่นี้ ดูครั้งสุดท้าย สิ่งที่สำคัญที่สุดคือตัณหา ; จะเป็น กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหาชนิดไหนก็ตาม รกรากของมันอยู่ที่ผัสสะ. จะต้องป้องกันแก้ไขกันที่ผัสสะ แล้วจึงจะแก้ไขเวทนา หรือควบคุมเวทนา และควบคุมตัณหาได้.

ทุกข์ สุข นิพพาน ก็อยู่ที่ ผัสสะ

เรื่องทุกข์เรื่องสุขก็ดี มันก็มีรกรากต้นตออยู่ที่สิ่งที่เรียกว่าผัสสะ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เป็นเหตุให้เกิดความสุข ถ้าไม่มีผัสสะ สิ่งทีเรียกว่าทุกข์และสุขมันก็ไม่มี.

เรื่องนิพพาน ที่อยู่เหนือทุกข์เหนือสุขนี้ ก็จะต้องเป็นการชนะ **ผัสสะ** ควบคุมผัสสะเอาไว้ได้โดยเด็ดขาดและสิ้นเชิง. ถ้ามองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าผัสสะอย่างนี้แล้วก็เรียกว่า **เข้าใจ เห็นแจ้งในความลบล้างซึ่งของธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับกิเลสและความทุกข์.** ดังนั้นเราจึงอาจจะปฏิบัติเพื่อจะดับทุกข์เสียได้.

เดี๋ยวนี้ ผู้ปฏิบัติเหล่านั้นไม่รู้ว่าทุกเรื่องมันขึ้นอยู่กับผัสสะสิ่งเดียว ; ความโง่ทำให้ชะเง้อมองไปยังเรื่องอื่นหลายเรื่อง หลายสิบเรื่อง ไม่มองลงไปดูสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ. การปฏิบัติจึงติดขัด.

อย่างที่กล่าวมานี้จะเรียกว่าปัญหาอันเนื่องมาแต่การปฏิบัติด้วยเหมือนกัน คือปฏิบัติผิด, ปฏิบัติไม่ได้ ; เพราะไม่รู้ว่าทุกเรื่องมันขึ้นอยู่กับ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** อันเป็นที่ตั้งของสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ. นี่ก็เป็นปัญหาหนึ่ง.

ข้อที่ ๕. คน ไม่รู้ว่า ผัสสะมีสองชั้น

ที่นี้ ปัญหาต่อไปก็อยากจะชี้ว่า เพราะเขาไม่รู้ว่าผัสสะนั้นมันมีอยู่ **สองชั้น** ; แม้ว่าเป็นนักปฏิบัติ แม้ว่าเป็นอาจารย์วิปัสสนา ก็ยังไม่รู้ว่าผัสสะนั้นมันมีอยู่สองชั้น คือผัสสะที่เป็น **ปฏิมะสัมผัส** คือการกระทบเฉย ๆ, และผัสสะที่เป็น **อริวจนะสัมผัส** คือจิตเข้าไปยึดถือเอาผลที่เกิดมาจากปฏิมะสัมผัสแรก ซึ่งจะให้เกิดเวทนาและตัณหากันในตอนนี่.

ผัสสะชั้นแรกนั้น เพียงแต่ว่ากระทบ พอว่ากระทบแล้วมีอะไรออกมา จิตไปจับเอาอันนั้นเข้าไว้อีกทีหนึ่ง จึงเป็นผัสสะที่สมบูรณ์ คือทำให้เกิด

เรื่องราวจนมีเวทนา ตัณหา เป็นต้น. ไม่ค่อยสนใจกันว่าสิ่งที่เรียกว่าผัสสะมีอยู่สองชั้น ปัญหาจึงเกิดขึ้น ; หรืออาจจะเป็นเพราะว่าความรู้ทางปริยัติในเรื่องผัสสะมีสองชั้นนี้ไม่ค่อยจะแจ่มแจ้ง, ไม่ค่อยจะสอนกัน, ไม่ค่อยจะถูกต้อง หรือว่ายังลึกลับอยู่ก็ได้.

เราควรจะต้องถือเอาตามที่มีข้อความกล่าวไว้ในพระบาลี ที่มีกล่าวไว้
อย่างนี้ ; และแม้ว่าจะไม่ถือเอาหลักตามที่มีอยู่ในพระบาลี เราก็จะเห็นได้ด้วย
เหตุผลของตนเองว่าจะต้องเป็นอย่างนี้. ดังนั้น ควรจะทำความเข้าใจกันให้พอ
สมควรในสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ การปฏิบัติจึงจะเป็นไปได้โดยสะดวก ; แต่ในที่นี้
ก็จะได้อธิบายในข้อนี้อีกครั้งหนึ่ง.

ที่ว่า ผัสสะ หรือสัมผัสมีอยู่เป็นสองชั้นนั้น หมายความว่า ผัสสะที่
แรกยังไม่เกี่ยวกับอวิชชา ต่อถึงผัสสะชั้นที่สองจึงจะเกี่ยวกับอวิชชา.

ผัสสะที่แรกที่ไม่เกี่ยวกับอวิชชานั้น เรียกว่า ปฏิหารสัมผัส ; ปฏิหาร
แปลว่า กระทบ, ปฏิหาร - สัมผัส แปลว่า สัมผัสสักว่ากระทบ : ตา
กระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายผิวน้ำที่กระทบ
สิ่งที่มากระทบกับผิวน้ำ ใจกระทบกับอารมณ์ที่มากระทบใจ นี่สักว่ากระทบ ;
เหมือนกับเอาของไขกัดกันอย่างนั้น เป็นอาการของการกระทบ ; ตอนนี้อยู่
ไม่เกิดอวิชชา.

ที่นี้ พอกระทบเข้าแล้ว มีผลอะไรออกมา, เป็นความรู้สึกอย่างไร ;
ใจล้วน ๆ จะทำหน้าที่สัมผัสกับสิ่งนั้น จึงจะเป็นสัมผัสอันแท้จริงขึ้นมา. และ
อวิชชาก็จะได้โอกาสเกิดขึ้นที่ตอนนี้ ; สัมผัสอันหลังนี้ เรียกว่า อธิวจนะสัมผัส

ไม่เล็งถึงการกระทบ แต่เล็งถึงอะไรอันหนึ่งที่เกิดมาจากการกระทบ และใจรู้สึกต่อสิ่งนั้น และรู้สึกด้วยอำนาจของอวิชชา.

สัมผัสอันหลังนี้ เรียกว่า อธิวณะสัมผัส เพราะว่าไม่ใช่ตัวการกระทบ ที่แรกโดยตรง และเพราะว่ามีอวิชชาเกิดขึ้นตรงนี้ จึงเรียกว่า อวิชชาสัมผัสด้วย.

จะยกตัวอย่างสักข้อหนึ่ง คือทางตา ตาเห็นรูปใดรูปหนึ่งเข้าแล้ว อย่างนี้เรียกว่า อธิวณะสัมผัส ; เช่นในบทว่า จกฺขุญฺจ ปฏฺิ จ รุเป จ จกฺขุวิญญาณํ คือว่า อาศัยตากับรูป เกิดจักขุวิญญาณ ตากระทบ รูปเกิดจักขุวิญญาณ.

นี่คือระยะของปฏิหารสัมผัส ซึ่งสักว่าตากับรูปกระทบกัน พอสักว่าเกิดจักขุวิญญาณ ไม่เรียกชื่อว่าผัสสะในกรณีอย่างนี้ ; แต่ที่แท้ก็เป็นการที่ตากระทบกับรูปจึงได้เกิดจักขุวิญญาณ, เพราะประจวบแห่งธรรม ๓ ประการนี้ เรียกว่าผัสสะ. นี่จึงจะเป็นผัสสะชนิดที่แท้จริง.

เมื่อตาเราเห็นรูป เช่น เป็นรูปที่สวยงาม คือตาเห็นรูปสวยงามนั้นเป็น ผัสสะชั้นนอก, เป็นผัสสะที่แรก ที่ตากระทบกับรูป มีผลเกิดความสุขงาม.

ที่นี้จิตจะตะครุบเอาความสุขงามด้วยอำนาจของอวิชชา ตอนนี้เป็น อธิวณะสัมผัส และเป็นการสัมผัสด้วยอวิชชา ; นี่คือตัวสัมผัสแท้. เมื่อมี อธิวณะสัมผัส ด้วยอำนาจของอวิชชาอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมจะเกิดเวลา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ เป็นลำดับไป.

นี่ตัวอย่างในทางตา ให้ความรู้ถึงสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะหรือสัมผัสนั้น มีอยู่สองชั้น อย่างนี้.

ความรู้เรื่องผัสสะให้ถูกต้องว่าชนิดไหนเป็นตัวการ

ข้อความที่เราพูดกัน มักจะพูดสั้น ๆ ลุ่น ๆ ว่า อายตนะกระทบกัน เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา ทำให้เข้าใจไม่ตรงตามที่เป็นจริง. เรา**ควร** **จะรู้เรื่องผัสสะนี้ให้ถูกต้อง** ว่าผัสสะชนิดไหนเป็นที่ตั้งแห่งเรื่องทุกเรื่อง ; จะเป็นเรื่องกาม หรือเป็นเรื่องกรรม หรือเป็นเรื่องเวทนา สัญญา ทิฏฐิ ตัณหา อะไรก็ตาม ผัสสะชนิดนี้ทั้งนั้น, ผัสสะชนิดนี้ที่เป็นที่ตั้งแห่งการศึกษา หรือ การปฏิบัติอย่างอื่นต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด.

เรา**ต้องรู้จัก**ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเราเองให้ดี ๆ แล้วรู้จักรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ที่จะมากระทบกันเป็นคู่ ๆ นี้ให้ดี ๆ ด้วย.

การกระทบที่แรกเป็นเพียงสักว่าการกระทบ เหมือนกับว่าของสอง อย่างมาชนกัน เรียกว่าสัมผัส สักว่าการกระทบ ยังไม่ทันจะเกิดกิเลสตัณหาอะไร ; แต่พอมีผลอย่างใดอันใดเกิดขึ้นจากการกระทบนั้น จิตจะกระทบกับสิ่งนั้น คือจับ ฉวยเอาสิ่งนั้น.

การจับฉวยอย่างนั้นหมายถึงความปราศจากสติ ; เพราะปราศจาก สติจึงปราศจากความรู้ ; เพราะปราศจากความรู้จึงเป็นอวิชชา. เพราะฉะนั้น **จึงรัก** รูปที่น่ารัก, **จึงเกลียด** รูปที่น่าเกลียด, **จึงหลงใหล** ในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหล. อย่างนี้มันเป็นเรื่องของอวิชชาทั้งนั้น จึงได้เรียกว่า อวิชชาสัมผัส, สัมผัสด้วยอำนาจของอวิชชา.

ที่นี้ **สัมผัสนี้ทำให้เกิดเวทนา ;** เวทนานี้เลยได้ชื่อว่า อวิชชาสัมผัส-
ชาเวทนา ; มันยืดยาวออกไปเป็นอวิชชาสัมผัสชาเวทนา คือเวทนาที่เกิด

มาจากอวิชชาสัมผัส. เขาเรียกกันเต็ม ๆ ต้องเรียกอย่างนี้ ; เพราะว่า เวทนาที่เกิดมาจากสัมผัสที่ไม่เนื่องกับอวิชชาก็มี ; นั้นมันยกเลิกกัน.

เวทนาไม่เนื่องกับอวิชชา มีเหมือนนั่งอยู่ตรงนี้ เหลือบตาไปเห็นต้นไม้ ก็เพียงเห็นต้นไม้รูปร่างอย่างนี้ แล้วก็เลิกกัน ; ไม่ได้รักหรือไม่ได้เกลียดหรือไม่ได้หลงใหลอะไร เพราะว่าเป็นเพียงเวทนาที่เกิดมาจากปฏิสนธิสัมผัส ยังไม่มีอวิชชา.

ที่นี่ เราจะต้องระวังอวิชชาที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมผัส, หรือสัมผัสที่กำลังเกี่ยวข้องกันอยู่กับอวิชชา ว่านี่แหละคือต้องอันตราย. อวิชชาชนิดที่ไปช่วยในการสัมผัส หรือว่าการสัมผัสที่อวิชชาเข้ามามีส่วนด้วยแล้ว นี่คือการอันตราย.

เมื่อมีเวทนากับอวิชชาแล้ว ก็ทำให้เกิดการปรุงแต่ง จนกระทั่งเป็นอุปาทาน เป็นตัวกู - เป็นของกู. ถ้าสวย หรือหอม หรือถูกอกถูกใจ ก็เกิดเป็นตัวกู - ของกูอีกชนิดหนึ่ง ; ถ้าไม่สวยไม่หอม ไม่ถูกอกไม่ถูกใจ ก็เกิดเป็นตัวกู - ของกูอีกชนิดหนึ่ง ; ถ้ายังเป็นที่ตั้งแห่งความลังเล สงสัย ไม่รู้แน่ ก็เกิดเป็นตัวกู - ของกูอีกชนิดหนึ่ง ; เป็นตัวกูได้หลาย ๆ ชนิดอย่างนี้ ล้วนแต่เกิดมาจากเวทนาที่เกิดมาจากอวิชชาสัมผัสทั้งนั้น.

เพราะไม่รู้ว่ามีผัสสะมีสองชั้น ก็เลยนึกไม่ถูก ; บางทีก็ยังเผลอเข้าใจผิดไปถึงขนาดจะต้องหลับตาแล้วว้าย, ถ้าลืมตาอยู่ก็เห็นนั่นเห็นนี่ นี่จะต้องหลับตาเสียแล้ว ; ผู้ปฏิบัตินี้จะต้องหลับตาแล้ว อย่างนี้ใครจะทำได้. คิดดูเถอะว่าใครจะปฏิบัติได้ ว่าให้หลับตาเสีย ให้อุดหูเสีย ให้ปิดปากเสีย ซึ่งทำไม่ได้.

ถ้าเรารู้ว่าผัสสะมีสองชั้น จะเห็นว่า ชั้นที่สักว่าเห็น สักว่าได้ยิน สักว่าได้ดม สักว่าได้ลิ้ม นี่มันก็ชั้นหนึ่ง ซึ่งยังไม่ได้เป็นอันตรายอะไร ; พอถึงชั้นหลังที่สุด จึงจะเข้าไปรับเอาสิ่งที่มันเกิดขึ้นจากการกระทบทางอายตนะ. นั้นแหละเริ่มเป็นอันตราย ; ถ้าผัสสะชนิดเดียวก็เป็นอันตราย : เกิดกามตัณหาบ้าง ภวตัณหาบ้าง วิภวตัณหาบ้าง แล้วก็ต้องเป็นทุกข์เป็นแน่นอน.

นี่อยากจะแนะนำให้สังเกตในข้อที่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าผัสสะ - ผัสสะนี้ ใน คัมภีร์ในสูตรทั้งหลาย ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความทุกข์ หรือเป็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว เป็นอวิชชาสัมผัสทั้งนั้น ; แต่ท่านจะเขียนไว้ กล่าวไว้ ตรัสไว้เพียงสั้น ๆ ล้วน ๆ ว่า "ผัสสะ". นาน ๆ ในบางสูตรจึงจะพบคำเต็ม ๆ ว่า อวิชชาสัมผัส.

ถ้าพูดตามธรรมดาจะเรียกว่า ผัสสะ - ผัสสะเฉย ๆ ; เช่นในปัจจุสมุปบาทว่า อวิชชาปจฺจยา สงฺขาร - เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณ - เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงเกิดวิญญาน, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป - เพราะวิญญานเป็นปัจจัยจึงเกิดนามรูป, นามรูปปจฺจยา สฬายตน์ - เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงเกิดอายตนะ ๖, สฬายตน์ปจฺจยา ผสฺส - เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

ใช้คำว่า "ผัสสะ" เฉย ๆ คล้ายกับว่าเกลี้ยง ๆ ไม่มีอะไร ; แต่ให้รู้เถอะว่า ในนั้นมีอวิชชาอยู่แล้ว ; เพราะอวิชชาเริ่มต้นมาตั้งแต่ให้เกิดสังขาร วิญญาน นามรูป. คำว่า ผัสสะ ในปัจจุสมุปบาท ที่ตรัสไว้อย่างนี้ คำว่า ผัสสะ คำนี้ก็หมายถึงอวิชชาสัมผัส.

ที่นี้ ผัสสะที่สักว่ากระทบเฉย ๆ นั้น ถ้าต้องการจะสังเกตว่ามีอยู่ที่ไหนบ้าง ก็จะต้องไปสังเกตในบทของปัจจุสมุปบาท ที่ตรัสไว้อีกอย่างหนึ่ง ที่ไม่ขึ้นต้นด้วยอวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ; แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า :-

จกขุญจ ไช ภิกขเว ปฏิจจ รูปเป จ อุปปชติ จกขุวิญญานํ - เพราะอาศัยผัสสะตัวนี้ทำพิษ เพราะอาศัยตาและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาน. ตินฺนํ สงฺคติ ผสฺโส - ความประจบแห่งสิ่งที่ ๓ นี้ ชื่อว่า ผัสสะ. ผสฺส - ปจฺจยา เวทนา ฯลฯ - ผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา, แล้วก็เรื่อยไปถึงตัณหา.

ข้อที่ว่า จกขุญจ ปฏิจจ รูปเป จ อุปปชติ จกขุวิญญานํ - เพราะ ปฏิจจะกันระหว่างตากับรูป แล้วเกิดจักขุวิญญาน ; **ปฏิจจะ** นี้แปลว่า **อาศัย**, อาศัยนี้แปลว่าเข้ากระทบกัน, เข้าชนกัน, เข้าเกี่ยวเนื่องกัน ; ตากับรูป เข้าเกี่ยวเนื่องกัน, เข้าชนกันจึงเกิดจักขุวิญญาน. ฉะนั้น ผัสสะล้วน ๆ หรือ ปฏิษะสัมผัสนั้นได้แก่ คำว่า "เปจฺจ" นั่นเอง. ครั้นเกิดจักขุวิญญานแล้ว ท่าน ตรัสว่า **ประจบกันแห่งธรรม ๓ ประการ** คือตาด้วย, รูปด้วย, **จักขุวิญญานด้วย** นี้เรียกว่า **ผัสสะ**.

นี้หมายถึงว่า **มีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะความเผละสติ** แล้ว จึงได้เกิดผัสสะ ชนิดที่มีวิชาผสมแล้ว ; จึงได้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน และเป็นทุกข์.

เราจะ**ต้องศึกษาเรื่องนี้จากของจริง**, อย่าศึกษาเพียงแต่ว่าตัวหนังสือ ในพระคัมภีร์. เพราะว่าเรามีตา มีหู มีจมูก ลิ่น กาย ใจ, เพราะว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ได้มากระทบตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจของเราอยู่ ตลอดเวลา ; เราจึงศึกษาเรื่องเหล่านี้จากสิ่งเหล่านี้โดยตรง.

อย่าเพียงแต่ศึกษาจากหนังสือหนังสือ ตำรับตำราเลย แล้วเราก็**รู้จัก ผัสสะได้ดีว่ามีสองชนิด** ดังกล่าวมานี้ ; และชนิดหลังนั้นเป็นผัสสะของใจ ที่ประกอบด้วยวิชา แล้วก็เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน และเป็นทุกข์.

การปฏิบัติจะต้องระวังไม่ให้เกิดวิชาขึ้นในขณะแห่งผัสสะ นั้น คือยอดหัวใจของการปฏิบัติทั้งหมด. ถ้าวิชาไม่เกิดที่นี่แล้ว ไม่มีทางที่จะเกิดความทุกข์อย่างไหนเลย. คือนี่ก็เป็นปัญหาแห่งการปฏิบัติ คือไม่รู้ว่ามีผัสสะ นั้นมีอยู่เป็น ๒ ชั้น.

ข้อที่ ๖. ปัญหามี เนื่องแต่ร่างกายไม่ดี

ที่นี้ ปัญหาต่อไปเกี่ยวกับการปฏิบัตินี้จะเรียกว่า เป็นเรื่องปลีกย่อย เช่นว่า ร่างกายไม่ดี ร่างกายไม่ปกติ มีโรคภัยไข้เจ็บ หรือไม่สมประกอบทางร่างกายอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นชนิดชั่วคราว ชั่วขณะก็ได้ จะเป็นชนิดระยะยาว ก็ได้ หรือเป็นชนิดตลอดกาลก็ได้ ; ความที่ร่างกายไม่ดีนี้ ก็เป็นปัญหา หรือเป็นอุปสรรคเกี่ยวกับการปฏิบัติเหมือนกัน.

ที่เป็นปัญหา เพราะว่า เมื่อร่างกายไม่ดี จิตก็พลอยไม่ดี ; เมื่อจิตไม่ดีก็มีความอดทนน้อย มีความขี้ลาด ใจลอย ; หรือบางทีก็บ้าบิ่น หรือไวต่อความรู้สึกมากเกินไป เรื่องเล็กน้อยนี้มันรู้สึกมากเกินไป ; บางทีไม่มีเรื่องก็เก็บไปคิดให้เป็นเรื่องจนเกิดกิเลสจนได้. นี้เรียกว่าใจไม่ดีเพราะร่างกายไม่ดีใจก็เลยไม่ดี.

อุปสรรคนี้เกิดมาจากการที่ร่างกายไม่ดีก่อน จะต้องรู้ว่า เป็นปัญหา ที่เนื่องอยู่กับการปฏิบัติด้วยเหมือนกัน.

ข้อที่ ๗. ปัญหา เนื่องด้วยสิ่งแวดล้อม

ที่นี้ ปัญหาสุดท้ายเรียกว่า สิ่งแวดล้อมไม่ดี, สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ เรา นี้ไม่ดี. เช่นว่าเป็นวิสภาค คือตรงกันข้าม หรือเป็นปฏิปักษ์ หรือว่าเป็นอุปสรรค รบกวนมากเกินไป.

อีกทางหนึ่งที่ว่าดีเกินไปก็เป็นอุปสรรคได้เหมือนกัน ; ร้ายเกินไป หรือเพียงแต่ร้าย ก็เป็นอุปสรรค ; แต่ถ้าดีเกินไป ก็กลับเป็นอุปสรรคอีก **ทางหนึ่ง** คือมันยั่วให้ไปในทางที่จะเหลวไหล. ฉะนั้น สิ่งแวดล้อมก็ควรจะเหมาะสม ไม่เป็นปฏิปักษ์ในทางร้าย, ไม่เป็นปฏิปักษ์ในทางดีเกินไป คนเรา จึงจะสามารถปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก.

นี่เวลาที่ยังไม่ทันจะหมด แต่ว่าฝนมันบังคับให้เวลาหมด. จึงขอสรุป ความว่า ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาของการปฏิบัติ มีเป็นข้อ ๆ : นับตั้งแต่ว่าเข้าใจผิด ในหลักการของการปฏิบัติ. เอาแต่ทฤษฎีเป็นการปฏิบัติ, ไม่รู้ว่าอุปสรรคทั้งหลายนั้นรวมอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือว่า ความสำเร็จ ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดผัสสะซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิด : **ผัสสะที่มีวิชา** และ **ผัสสะที่ไม่มีวิชา** ; และว่าเราจะต้องมีร่างกายที่เหมาะสมพอสมควร, แล้วก็มีจิตใจดี, มีสิ่งแวดล้อมดี, การปฏิบัติก็หมดปัญหา.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ สวดสาธยาย สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นลำดับไปตามเคย.

ปฏิบัติปทัชฌาน

- ๕ -

๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ปัญหาเนื่องมาจากปฏิจจ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ภาคอาสัพพัญญู เป็นครั้งที่ ๔ นี้
จักได้กล่าวโดยหัวข้อว่า "ปัญหาอันเนื่องมาจากปฏิจจ".

ในที่นี้ อยากจะให้ท่านทั้งหลาย**ทบทวนความจำ** เกี่ยวกับคำ
ทั้ง ๓ ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งกันเสียก่อนอีกครั้งหนึ่ง ; คำทั้ง ๓ คือ
คำว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิจจ** ; ทั้ง ๓ คำนี้หมายถึงส่วนหนึ่ง ๆ
ของพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาที่เป็นส่วนการศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า **ปริยัติ**,
 พุทธศาสนาส่วนที่เป็นการปฏิบัตินี้ เรียกว่า **ปฏิบัติ**, พุทธศาสนาส่วนที่
 เป็นผลอันแท้จริงของการปฏิบัตินี้เรียกว่า **ปฏิเวธ**; จึงเกิดมีคำทั้ง ๓ นี้
 ขึ้นมาว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ**; เป็นการศึกษาเล่าเรียน, เป็นการ
 ปฏิบัติ, เป็นการได้รับผลของการปฏิบัติ, มีอยู่เป็น ๓ คำ หรือเป็น
 ๓ แผนกกันอยู่ดังนี้.

ทบทวนที่พูดมาแล้วเกี่ยวกับปริยัติปฏิบัติปัญหา

ในครั้งที่แล้วมา เราได้กล่าวถึงปัญหา หรืออุปสรรคที่มีอยู่ในส่วน
 ทั้ง ๓ นี้ตามลำดับมา ได้ถึง ๒ ชนิดแล้ว คือปัญหาอันเกี่ยวกับปริยัติ, และปัญหา
 อันเกี่ยวกับปฏิบัติ; ส่วนในวันนี้ จะได้กล่าวถึง **ปัญหาที่เป็นส่วนปฏิเวธ** หรือ
เนื่องกันกับปฏิเวธ.

ปัญหาที่ ๑. **การปริยัติมีปัญหาได้ง่ายมากคือผู้ศึกษา还不知道อะไรบ้าง**
 ยังรู้ผิด ๆ ถูก ๆ บ้าง รู้ตรงกันข้ามเสียบ้าง หรือปริยัตินั้นเพี้ยนเพี้ยน ไม่ตรงจุดหมาย
 บ้าง นี้เรียกว่าเป็นปัญหานานาชนิดเกี่ยวกับปริยัติ.

ปัญหาที่ ๒. **คือการปฏิบัติ** หมายความว่า **แม้จะเรียนปริยัติมา**
แล้ว ก็ยังเลือกเพื่อการปฏิบัติไม่ค่อยจะถูกต้อง, แล้วเล็งถึงสิ่งภายนอกตัว
 มากกว่าที่จะเล็งถึงสิ่งภายในตัว ด้วยคิดว่าจะปฏิบัติที่นั่นที่นี้ อย่างนั้นอย่างนี้
 นี่มันไม่ถูกต้องตามที่เรื่องของการปฏิบัติจะพึงมี.

เมื่อถือตามพระพุทธรักษาแล้ว การปฏิบัติจะต้องมีแกนกลาง หรือ
 ใจความสำคัญอยู่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เท่านั้น; มัวไปคิดถึงเรื่องทำทานบ้าง

รักษาศีลบ้าง พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ หรืออะไรอื่น ๆ บ้าง ไม่มีที่สิ้นสุด ; ไม่มาสนใจตรงที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นอย่างไร. นี่เรียกว่าเกิดเป็นปัญหาทางปฏิบัติขึ้นมา เพราะว่าเขาไม่รู้ว่า ทุก ๆ เรื่องมันมีแกนกลางอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีความสำคัญอยู่ที่นั่น.

แม้ว่าจะให้ทาน ทานที่ประเสริฐสุดนั่นก็คือ การให้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ออกไปเสีย ; อย่าให้มารบกวน อย่าให้มาก่อกิเลส. นี่คือการทานในขั้นปรมาตม ชัยสูงสุด.

หรือว่าจะรักษาศีล ถ้าควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้ ก็เป็นการรักษาศีลที่ดีที่สุด ถึงที่สุด และแท้จริง ; ไม่ใช่ไปมัวนั่งนับปาณา ๔ อทินนา ๔ ข้าวของบุคคลอะไรกันให้มันยุ่งยาก ไม่รู้จักสิ้นสุด. ถ้าควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจได้ ก็ไม่มีทางที่จะไปฆ่า ไปขโมย ไปผิดประเพณีอะไรเป็นต้นได้.

ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติในทางสมาธิ ทางปัญญา ก็มีความสำคัญอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนั้นอีก, สัมรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไว้ได้ ก็เป็นสมาธิ, ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ฉลาดอยู่เสมอ ไม่โง่ ไม่หลง ไม่เกิดความคิดปรุงแต่งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นปัญญาอย่างยิ่ง.

นี่คือ แกนกลางของการปฏิบัติมันอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; แต่แล้วคนก็ไม่ค่อยสนใจ จึงเกิดเป็นปัญหา เป็นอุปสรรค ชนิดที่มองไม่เห็นตัว. สิ่งที่ยังมองไม่เห็นตัว ใครจะไปแก้ไขได้ แต่นั่นมันกำลังเป็นปัญหา หรือเป็นอุปสรรคที่ยังมองไม่เห็นตัว จึงไม่ได้รับการแก้ไข ; จึงเอามากล่าวให้ฟังในฐานะที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติ นี่ก็เสร็จไปแล้ว.

ที่นี้ วันนี้อันยังเหลืออยู่แต่ปัญหาในทางปฏิบัติ ถ้ากล่าวกันโดยแท้จริงแล้ว **ทางปฏิบัติคือการบังเกิดผลนี้ ไม่น่าจะมีปัญหา** ; เพราะว่าถ้าปฏิบัติถูกต้องแล้ว ก็ควรมีผลขึ้นมาโดยไม่ต้องมีปัญหา. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังมีปัญหาบางอย่างเหลืออยู่ ที่ควรจะจัดให้เป็นของเนื่องอยู่กับปฏิบัติ หรือฝ่ายปฏิบัติ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ทั้ง ๆ ที่ว่าปัญหาประเภทนี้ มันไม่น่าจะเป็นปัญหา.

ต้องสนใจปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธให้ดีเพราะเกี่ยวเนื่องกัน

ถ้าจะเข้าใจปัญหาทางปฏิบัติให้ดี ก็ต้องสนใจเรื่องทั้ง ๓ นั้นให้ดี ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นคือเรื่อง **ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ** ; เราจะ**ต้องสนใจสิ่งทั้ง ๓ นี้ในลักษณะที่เนื่องกัน :-**

ปริยัตินั้นทำให้มีความรู้ อย่างธรรมดาสามัญ แล้วก็มีความเข้าใจ ด้วยการใคร่ครวญ คำนึง คำนวณตามเหตุผล แต่ไม่ใช่ความเห็นแจ้ง ; เป็นการใช้เหตุผล แล้วจึงมีศรัทธา มีความเชื่อ ความแน่ใจ ว่าสิ่งนี้ถูกต้อง มีประโยชน์ และควรจะทำปฏิบัติ.

นี่ ปริยัติ มีผลให้ได้เพียงเท่านั้น ว่า : **มีความรู้, มีความเข้าใจ, มีความแน่ใจ มีศรัทธาในการจะทำปฏิบัติ** ถ้าแก้ไขได้ก็ไม่มีปัญหา.

ที่นี้ พอมาถึงการปฏิบัติ **ต้องทำให้ได้ตามที่ตั้งใจจะทำปฏิบัติ** มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นที่เป็นเหตุให้ทำไม่ได้จะต้องแก้ไขให้หมดไป และพร้อมกันนั้น ก็จะมี **ความรู้ ความเข้าใจ** เพิ่มเติมไปในตัว ไปในขณะเดียวกันกับการปฏิบัตินั่นเอง.

นี้ถ้าว่ามีผลเป็น ปฏิเวธ ก็จะมีผลเป็นความเห็นแจ้งในสิ่งนั้น ๆ แล้วก็รู้สึกต่อสิ่งนั้น ๆ เหมือนกับว่ารู้สึกของสิ่งที่เรากินหรือเราชิน แล้วก็มีความรู้สึกชนิดที่เรียกว่าตึ๋มด๋าลงไปในรสอันนั้น. ลักษณะอย่างนี้เป็นปฏิเวธทำด้วยใจล้วน เป็นความเห็นแจ้งจริง ตามที่ปรากฏแก่ใจจริง, แล้วก็รู้สึกรส คือได้รับรสของความสะอาด - สว่าง - สงบเป็นต้น แล้วจิตมันก็ยังตึ๋มด๋าลงไปอย่างลึกซึ้งในรสอันนั้น.

ในระยาะนี้ที่เรียกว่าเป็นระยาะของปฏิเวธ มีความหมายที่สำคัญที่สุดคือ ต้องทำด้วยใจอย่างเดียว แล้วก็ป็นใจในส่วนที่เป็นความรู้สึก.

สำหรับคำ ๒ คำนี้ อยากจะขอรับรองให้ถื่อเป็นหลักว่า คำว่า "จิตมีไว้สำหรับคิด", คำว่า "ใจมีไว้สำหรับรู้สึก". มันจะเป็นอะไรก็ไม่รู้; แต่ถ้าทำหน้าที่คิด เราเรียกว่าจิต, ถ้ามันทำหน้าที่รู้สึก เช่นรู้สึกสุข รู้สึกทุกข์เป็นต้น ไม่ใช่การคิด อย่างนี้เราเรียกว่าใจ.

เรื่องของปฏิเวธนี้เป็นเรื่องของใจล้วน ไม่เกี่ยวกับเรื่องของจิต หรือความคิด; แต่เราก็ยังต้องพูดว่า เป็นเรื่องของจิตอยู่แน่นอน เพราะว่าคำในภาษาไทยนี้มีความกำกวม ปนเป และสับสน. เราจึงต้องมาบัญญัติกันเองเฉพาะ.

ปัญหาสำคัญทางปฏิเวธ ต้องเรียนจากความรู้สึกภายใน

ในที่นี้ ในกรณีของเราว่า เรื่องของปฏิเวธนี้ แม้จะเป็นเรื่องทางจิต แต่ก็ป็นเรื่องของใจ คือจะต้องรู้สึกโดยแท้จริง โดยประจักษ์ชัดอยู่ในใจ ไม่เกี่ยวกับความคิด, ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล ไม่เกี่ยวกับอะไรหมด ;

เพราะว่ามันเป็นชั้นปลาย, เป็นขั้นสุดท้ายของการได้ผล และเสวยผล รู้สึก
ในผล ต็มตำอยู่ในผลที่ได้ อันนี้เรียกว่า ปฏิเวธ.

สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นไปในขณะของปฏิเวธนี้ จะมีปัญหาอย่างไร ปัญหา
โดยตรงหรือปัญหาโดยอ้อมก็ตาม เราจะได้พิจารณากันตามสมควร แล้วก็จะได้
เข้าใจ ในการที่จะแก้ไขปัญหา ในหมวดสิ้นไปทั้ง ๓ ชนิด คือ ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ
และปฏิเวธ.

ปัญหาที่๑. คนไม่รู้ว่า ธรรม ต้องถือเอาด้วยใจ

ปัญหาที่จะเนื่องกันอยู่ในวงการปฏิเวธนั้น ก็คือปัญหาที่กำลังกล่าวอยู่
นี้แหละว่าผู้ปฏิบัติโดยมากไม่รู้จักคำว่า **"รู้สึกด้วยใจ"** ด้วยซ้ำไป ; ไม่รู้ว่าทุกอย่าง
ต้องเรียนจากความรู้สึกข้างใน ที่กำลังรู้สึกอยู่ในใจในเวลานั้นจริง ๆ. เช่นเวลานี้
เรากำลังรู้สึกสบายเพราะนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ แล้วก็**รู้สึกสบาย** ; เราก็ต้องเรียน
ศึกษาตัวความสบายให้รู้ว่ามันเป็นอย่างไร, แล้วก็**เสวยผลของความสบายนั้นอยู่**.
นี่ เรียกว่าเป็น**ตัวปฏิเวธ** ตัวที่แท้จริง ไม่ใช่ในตัวหนังสือ หรือไม่ใช่พูดด้วยปาก.

คำว่า **ปฏิเวธะ** แปลว่า **แทงตลอด**, **แทงตลอดนี้** หมายความว่า
ใจมันแทงไปในความรู้สึกที่กำลังรู้สึก. ฉะนั้น คำว่า "ปฏิเวธ" จึงหมายถึง
สิ่งที่กำลังรู้สึกอยู่ในใจ และเป็นผลของการปฏิบัติ. เดียวนี้ไม่รู้จักคำว่า **"รู้สึก
ด้วยใจ"** รู้สึกอยู่ในใจ ; และไม่เคยคิดนึกว่าต้องรู้สึกด้วยใจ กันเสียเป็นส่วนใหญ่
ก็เลยไม่รู้จักตัวปฏิเวธ. ผู้ที่ไม่รู้จักตัวปฏิเวธ ก็นับว่ามีปัญหา หรือมีอุปสรรค
ในการที่จะเกี่ยวข้อกันกับสิ่งที่เรียกว่า "ปฏิเวธ" ได้โดยสมบูรณ์.

นี้เป็นปัญหาข้อแรก สำหรับคำว่า ปฏิเวธ คือคนไม่รู้ว่าธรรมะนี้ ต้องถือเอาด้วยใจ จับฉวยเอาด้วยใจ รู้สึกเอาด้วยใจ.

ปัญหาที่ ๒. การทำปฏิเวธ ให้ขึ้นถึงขั้นอนุปปตธรรม

ที่นี้ ปัญหาต่อไปในเรื่องของปฏิเวธ มีอยู่ตรงที่ว่า เป็นปฏิเวธที่ ตายตัวลงไป คือแน่นอน หรือว่าเป็นปฏิเวธที่ย้อนกลับหลัง มาเป็นความไม่สงบ รำบับอีกได้.

ในกรณีนี้มีคำอยู่ ๒ คำ คือคำว่า กลับกำเริบได้ เรียกว่า "กุปปธรรม" และคำว่า กลับกำเริบไม่ได้ หรือไม่กลับกำเริบอีกต่อไป นี้เรียกว่า "อกุปป-ธรรม" เป็นกุปปธรรมกับเป็นอกุปปธรรม.

ปฏิเวธที่เป็นกุปปธรรม นั้นเป็นโดยปริยาย คือโดยอ้อม ไม่แน่นอน ไม่ตายตัว ; ดังนั้นจึงกลับได้. เหมือนที่เราารู้สึกสลดสังเวชในชีวิต ในอะไร ลงไปอย่างแท้จริง จนเบื่อหน่าย เบื่อโลก มีจิตใจไม่เกิดกิเลสในโลกได้คราวหนึ่ง ; แต่แล้วต่อมา มันกลับเลือนหายไปหมด เพราะเหตุอะไรก็ตาม. อย่างนี้เรียกว่า มันกลับกำเริบ ยังไม่ใช่ของจริง ; แต่ก็ เป็นปฏิเวธชั่วขณะหนึ่งเหมือนกัน. ถ้า ทำให้แน่นอนตายตัวโดยที่จะไม่กลับหลังอย่างนั้นอีก ก็เรียกว่าเป็น "อกุปปธรรม".

ที่นี้ เราจะดูกันให้ละเอียดว่า แม้แต่ในเรื่องรักษาศีล ก็กลับกำเริบ ได้ ; คือเคยรักษาศีลได้ดี แล้วกลับไม่ดีก็ได้ เพราะว่าศีลนั้นยังไม่เป็นสมุจเฉท คือยังไม่ตายตัวลงไป. การเจริญสมาธิก็เหมือนกัน เป็นสมาธิ มีผลเป็นสมาธิ ถึงขนาดชั้นฌานก็ได้ แต่แล้วก็กลับเสียไป. แม้แต่ที่เป็นปัญหา เห็นอนิจจัง

ทุกขัง อนัตตา เหตุปัจจัยไม่เพียงพอ เห็นแล้วก็กลับไม่เห็นได้ : อย่างนี้เรียกว่า มีการกลับไปกลับมา. แต่ถ้าเห็นชนิดที่ไม่กลับ ก็เป็นการตัดกิเลสโดยแท้จริง เห็นแล้วตัดกิเลสได้เท่าไร ก็ตัดได้จริงเท่านั้น ไม่ย้อนกลับมา.

ขอให้ศึกษาคำว่า "กลับกำเริบ" กับ "ไม่กลับกำเริบ" หรือคำว่า "โดยปริยาย" คือ โดยอ้อม กับ "นิปริยาย" คือ โดยไม่อ้อม คือ โดยตรง ว่าปฏิเวธ นั้นมีอยู่ ๒ ชนิดอย่างนี้. ถ้าเป็นอย่าง *กุปป/ธรรม* หรือโดยปริยาย หรือโดยอ้อม อย่างนี้แล้ว ก็กลับกำเริบ จนน่าประหลาดใจว่า ทำไมมันจึงเปลี่ยนไปมากอย่างนี้ ; ถ้าว่ามันเป็นเด็ดขาดลงไป มันก็รู้ รู้อยู่แก่ใจ ว่ามันเด็ดขาดลงไป มันไม่กลับกำเริบ.

ปัญหาที่ ๓. เกี่ยวกับการทำเวทนาที่ยังไม่เย็นให้เย็น

ทีนี้ ปัญหาต่อไป ก็จะเป็นปัญหาเลื่อนขึ้นไปถึงขั้นของพระอรียเจ้า จะพูดถึงเรื่องพระอรหันต์ก่อน ; สำหรับพระอรหันต์นั้น มีคำที่เข้าใจยากเป็น ภาษาบาลีอยู่ ๒ คำ คือคำว่า *สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ* กับ *อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ*. อันหนึ่ง แปลว่า *นิพพานธาตุ* ที่ดับเย็น, มีเชื้อเหลือ, อันหนึ่งว่า *นิพพานธาตุ* ที่ดับเย็นจนไม่มีเชื้อเหลือ.

คำอธิบายนี้ก็ยังฟังยาก สำหรับคนที่ไม่เคยรู้เรื่อง แล้วเคยได้ยินได้ฟัง มาเป็นอย่างอื่นด้วย เช่นว่า พระอรหันต์มีชีวิตอยู่, พระอรหันต์ตายแล้ว, อย่างนี้เป็นต้น ; เรื่องมันก็เลยไปกันใหญ่ เข้าใจไม่ได้.

ในที่นี้ อยากจะอธิบายโดยตรงตามภาษาบาลีว่า **พระอรหันต์ที่มีเชื้อเหลือ** นั้น หมายความว่า **พระอรหันต์ที่ยังไม่เย็นสนิท** : พระอรหันต์ทั้งหมด

กิเลสแล้ว แต่ว่าเวทนายังไม่เย็นสนิท ; กับพระอรหันต์อีกพวกหนึ่ง ซึ่งหมดกิเลสแล้วและเวทนาจึงเป็นของเย็นสนิทด้วย.

นี้ขอให้เข้าใจว่าปฏิเวธคือการบรรลุมรรคผลนี้ ดำเนินขึ้นไปจนถึงขั้นพระอรหันต์แล้ว ; แต่ก็ยังมีปัญหาว่า พวกหนึ่งเย็นสนิท, อีกพวกหนึ่งไม่เย็นสนิท.

พวกที่มีเวทนาที่ยังไม่เย็นสนิท นั้นหมายความว่าเหมือน ๆ กับพระอรหันต์ใหม่, เพิ่งจะมาเป็นพระอรหันต์ใหม่ ๆ ; ความเคยชินในการจะรู้สึกต่อเวทนานั้น ยังคงค่อนข้างจะเหมือนเดิม คือยังรู้สึกกระสับกระส่ายต่อทุกขเวทนา.

ถ้าเป็นพระอรหันต์ประเภทหลัง คือมีเวทนาอันเย็นสนิท แม้จะมีทุกขเวทนาอะไรเกิดขึ้น ก็ไม่มีความกระสับกระส่าย หรือสะดุ้งสะเทือน หรือสะดุด เป็นต้น.

ทั้งสองพวกนี้หมดกิเลสสิ้นเชิง ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ มีสังโยชนอันสิ้นแล้ว เป็นพระอรหันต์โดยสมบูรณ์นี้แหละ ; แต่พวกหนึ่งเย็นสนิท พวกหนึ่งยังไม่เย็นสนิท. ที่เคยเปรียบเทียบให้ฟังว่า เหมือนกับหม้อ เผลอสุกดีแล้วเหมือนกัน ; ไบหนึ่งเขียนออกมาจากเตานานแล้วเย็นสนิท, อีกไบหนึ่งเพิ่งเขียนออกมาจากเตา ยังอุ่นอยู่ ยังร้อนอยู่.

อย่างนี้ก็เรียกว่า มีปัญหาที่ชวนให้สงสัย หรือมีปัญหาที่จะต้องกระทำต่อไป ก็อาจจะเป็นได้ ; แม้ว่าสิ้นกิเลสแล้ว ก็ยังจะต้องกระทำต่อไปในส่วนที่จะให้เย็นสนิท แล้วอาจจะได้ก็ได้, ไม่ได้ก็ได้.

นี้ เรียกว่าเป็น**ปัญหาที่เกี่ยวข้องอยู่กับฝ่ายปฏิเวธ** คือการบรรลุ
มรรคผลแล้วด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น การบรรลุมรรคผลในขั้นต้น ๆ ของ
พระเสขะ ก็ยังคงมีชนิดที่เย็นสนิท, หรือยังไม่เย็นสนิทในส่วนกิเลสขั้น ๆ ได้ ;
ซึ่งยังจะต้องทำต่อไปให้เย็นสนิทในกิเลสส่วนที่ละได้แล้ว เท่าไรก็ตามใจ.

ความเป็น**พระอริยเจ้าในขั้นต้น ๆ** ก็มีปฏิเวธแต่ในเพียงขั้นนั้น ๆ
ยังเหลือปฏิเวธในขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับที่จะต้องทำต่อไป ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ก็คือการละ ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ นั้นแหละ จะต้องละยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกว่าจะ
หมดจดสิ้นเชิง.

เมื่อถึงขั้น**หมดจดสิ้นเชิง**จึงจะเรียกว่าเป็น**ขั้นอนุปปตธรรม** ; ถ้ายัง
ไม่ถึงความหมดจดสิ้นเชิงนั้น ยังไม่เรียกว่าเป็น อนุปปตธรรมอันแท้จริง ที่กำหนด
ไว้ในฐานะเป็นจุดหมายปลายทาง. นี่เป็นปัญหาข้อหนึ่ง โดยมีหัวข้อว่า
เป็นอนุปปตธรรมหรือยัง สำหรับปฏิเวธนั้น ๆ .

ปัญหาที่ ๔. เกี่ยวกับ การทำให้มาก และชำนาญ

ที่นี้ ปัญหาข้อต่อไป คือ**การทำให้มาก การทำให้ชำนาญ** ; การทำ
ให้มาก การทำให้ชำนาญนี้ มีปัญหามาตั้งแต่ปริยัติ เช่นว่า ผู้เรียนปริยัติก็ต้องทำ
ให้มาก ทำให้ชำนาญ ในเรื่องท่องสวดมนต์, จำได้แล้ว ลองปล่อยไว้เฉย ๆ
ไม่กี่วันก็ลืม ; นี่ต้องทำให้มาก ต้องทำให้ชำนาญแม้ในส่วนของปริยัติ.

ที่นี้ มาถึงส่วนของการ**ปฏิบัติ** ทำได้แล้ว ไม่รักษาให้ดี เดียวมัน
ก็กลับเป็นทำไม่ได้.

เช่นพอสักว่าทำสมาธิได้เท่านั้นแล้วก็นอนใจ แล้วก็ปล่อยไปตามเรื่องสมาธิก็หายหมด. **พอสักว่าทำได้เท่านั้น ต้องรักษา ต้องถนอมอย่างยิ่ง** คือระดับประคอง กระทำให้เรื่อย ๆ ไป ไม่หยุด อย่างยิ่ง **จนกว่าจะตายตัว** ; คือมันจะกลับหลังได้ จะหายไปได้. ฉะนั้นจึงต้องมีการเคารพ ทะนุถนอม เอาใจใส่อย่างยิ่ง เป็นพิเศษสำหรับธรรมะที่เพิ่งจะได้.

เรามีคำใช้ไพบีระว่า **ตรุณะวิปัสสนา คือตรุณวิปัสสนา.** ตรุณ-วิปัสสนา หรือตรุณวิปัสสนา, วิปัสสนาที่ยังเป็นลูกอ่อน เพิ่งจะพิจารณาเห็นอะไรลงไปอย่างถูกต้องในครั้งแรก ; แต่เนื่องจากเป็นครั้งแรกนั้น เหมือนกับยังเป็นลูกอ่อนสอนเดิน เหมือนกับเด็กเพิ่งเดินได้ เพิ่งยืนได้ เพิ่งก้าวขาได้เป็นครั้งแรก มันยังจะล้มอีก จะต้องรักษาให้ดี อย่าให้มันล้ม และไม่มันเดินได้เลยไป. วิปัสสนา ก็มีลักษณะอย่างนี้ที่จะต้องกระทำให้มาก กระทำให้ชำนาญ.

ในการปฏิบัติ และแม้เมื่อมีผลของการปฏิบัติเป็นปฏิเวธขึ้นมาแล้ว ก็ยังต้องทำให้มาก ทำให้ชำนาญ ในการที่จะเสวยผลนั้นด้วยเหมือนกัน. ฟังแล้ว มันก็น่าหวั่น หรือว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ ที่ว่า "หามาได้แล้ว มีแต่จะกินเข้าไป" อย่างนี้ก็ต้องรู้จักกินให้เป็น กินให้ดี กินให้ถูก การกินนั้นจึงจะเป็นผลดี".

นี้แม้ว่าการบรรลุมรรคผลแล้ว ก็ยังจะต้องรู้จักรักษา, รู้จักกระทำให้มาก, กระทำให้ชำนาญ ให้คล่องแคล่ว, ให้อยู่ตัว.

เดี๋ยวนี้ **ความประมาทมันมักจะมี** ไปเสียแทบทุกชั้น : เมื่อแสวงหา ก็ประมาท, เมื่อได้มาก็ประมาท, เมื่อกินเข้าไปก็ยังประมาท. นี่ก็คือเรียกว่า เมื่อยังอยู่ในรูปปริยัติก็ประมาท, อยู่ในรูปของปฏิบัติก็ประมาท, อยู่ในรูปของปฏิเวธก็ยังประมาท.

ลองกินข้าวอย่างประมาทก็จะดูมมาม, น่าเกลียด, จะหกละเอียด ; หรือมันอาจจะผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้. นี่แม้แต่ว่าการกินก็ยังต้องเป็นผู้กินที่ดี แสงงามมาดี แล้วก็ได้มาดี แล้วก็กินให้ดี ๆ ; **อุปมานี้ฉันใด ปริยัติก็ต้องดี ปฏิบัติก็ต้องดี ปฏิเวธก็ต้องดี ฉันนั้นด้วยเหมือนกัน.**

ขอให้เป็นผู้ทำให้มาก ให้ชำนาญ แม้กระทั่งในส่วนที่เรียกว่า เป็นปฏิเวธ : แล้วปฏิเวธนั้นหลายชั้น ต้องทำให้ดีในชั้นต้น ๆ แล้วก็จะง่ายสำหรับที่จะเลื่อนชั้นขึ้นไปตามลำดับ. เพราะคำว่า ปฏิเวธนี้ อย่างน้อยก็มี ๔ ชั้น หรือ ๕ ชั้นทั้งพระนิพพาน ; คือชั้นโสดาบัน, ชั้นสกิทาคามี, ชั้นอนาคามี, ชั้นอรหัตต์ และชั้นนิพพาน, อย่างน้อยก็เป็น ๕ ชั้นที่เป็นชั้นใหญ่ ๆ นี้เรียกว่า เป็นปฏิเวธ.

ในเมื่อมีการบรรลุก็ต้องมีการทำให้มาก ทำให้ชำนาญ ในการที่จะรักษา หรือ ในการที่จะคล่องแคล่วในการที่จะเคยชินเป็นนิสัย.

อย่างนี้ ไม่น่าจะเรียกว่าปัญหา แต่ก็ขอเรียกว่าปัญหาด้วยเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่ต้องสะสม ; คำว่าปัญหา หมายความว่า เป็นสิ่งที่ต้องสะสม.

ปัญหาที่ ๕ ปฏิเวธบางชนิดยั่ววนมาก

ที่นี้ ปัญหาต่อไป ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นปัญหาปลีกย่อยด้วยกันทั้งนั้นแหละ ; นี่เป็นปัญหาเกี่ยวกับปฏิเวธบางชนิดที่เป็นข้อบกพร่องแก่ปฏิเวธบางชนิด. ข้อนี้หมายความว่าปฏิเวธนี้มีหลายอย่าง คือการได้รับผลในทางจิตใจโดยตรง นั้นมีหลายอย่าง ; ที่นี้ บางอย่างเป็นอุปสรรคแก่อีกบางอย่าง คือบางอย่งยั่ววนมาก

ทำให้ไปหลงใหลอยู่แต่ในส่วนนั้น ไม่พยายามทำความก้าวหน้าในส่วนที่ยังจะต้องทำต่อไป.

ข้อนี้โดยหลักใหญ่ ๆ เราก็**พูดได้โดยหลักของสมาธิภาวนา** ๔ ประเภท หมายความว่า การเจริญทางจิตทางใจ ที่เรียกว่า การเจริญสมาธิภาวนานี้ มันมีประเภทใหญ่ ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง ก็มีอยู่ ๔ ประเภท :-

ประเภทที่ ๑. ทำลงไปได้ผลเป็นความสุขในทันใดนั้นเลยคือว่าในทิวสัณณม ในทันตาเห็นทันความต้องการในปัจจุบันนี้ได้รับความสุข น้อย่างหนึ่ง.

ประเภทที่ ๒. ทำแล้วมันมีผลพิเศษไปในทางปาฏิหาริย์ คือทำให้มีความสามารถทางตา ทางหู ทางจมูก ทางอะไรก็ตาม นี่เหมือนกับว่าเป็นของทิพย์ เช่นหูทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น นี่ก็เป็นปฏิเวธอันหนึ่ง.

ประเภทที่ ๓. คือทำไปแล้วจะเป็นบุคคลที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ที่สุด.

ประเภทที่ ๔. ทำลงไปแล้วจะสิ้นกิเลส สิ้นอาสวะ.

ที่นี้ ท่านทั้งหลายลองพิจารณาเปรียบเทียบดูเองก็แล้วกันว่า อย่างที่ ๑ ทำแล้วได้ความสุขทันทีที่นี้ เดียวนี้ พอใจสบายบอกไม่ถูก. แล้วอย่างที่ ๒ ทำแล้วมีหูทิพย์ ตาทิพย์ เหมือนกับมีปาฏิหาริย์. แล้วอีก ๒ อย่างที่เหลือ ทำแล้วมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ กับทำแล้วสิ้นกิเลสนี้.

ใน ๔ อย่างนี้ อย่างไหนน่าสนุกกว่า ? *ความสุขทันที, ทันความต้องการนั้นแหละสนุกกว่า* มันชวนกว่า, หรือสำหรับบางคนทำให้เกิด**ปาฏิหาริย์**

เป็นตาทิพย์ หูทิพย์อะไรขึ้นมาแล้วยิ่งสนุกกว่า. ส่วนที่จะทำให้หมดกิเลสตัณหานั้น มันเลยเป็นของไม่ชวน ไม่ชวนให้ทำ ไม่ชวนสนุก ชวนให้เบื่อ ; อย่างนี้เรียกว่า **ปฏิเวธเป็นอุปสรรคต่อปฏิเวธ**กันเอง, เรียกว่าปฏิเวธชนิดที่ยั่ววนมาก นั่นเป็น ข้าศึก เป็นอุปสรรคแก่การที่จะก้าวหน้าไปหาปฏิเวธขั้นสูงสุด.

คำเปรียบหรือว่าคำอุปมา เขาเปรียบไว้ว่า "ถ้าได้เกิดในพรหมโลก กว่าจะหลุดออกมาได้, ต้องติดอยู่เป็นกัปป์ ๆ กัลป์ ๆ จึงจะหลุดออกมาได้"; จนถึงกับมีคำกล่าวว่า "เราไม่อยากจะไปเกิดในพรหมโลก เพราะมันนาน กว่า จะหลุดออกมาได้สำหรับมาทำความสิ้นกิเลส" นี่คำกล่าวอย่างนี้ก็มี.

คำกล่าวที่ว่า "พรหมโลกมีอายุยืนเป็นกัปป์ ๆ ก็หมายถึงว่า ได้รับความสุขที่เกิดจากสมาธิ หรือฌาน หรือสมาบัติ นี่ยั่ววนมาก เลยไม่ยอมปล่อย ไม่ยอมคิดนึกอะไรอีกต่อไป ; มัวติดแน่นอยู่ในความสุขเพียงเท่านั้น.

แม้ว่าสุขชั้นพรหมไม่หมดกิเลส แต่ว่ามีความสุขเหมือนกับหมดกิเลส ก็ไม่มีความสุขทุกข์เหมือนกัน ก็เลยเสวยความสุขชนิดที่ยังมีกิเลสเท่านั้น ของบุคคลที่ยังมีกิเลสนั่นนานเป็นกัปป์ ๆ กัลป์ ๆ.

นี่เป็นคำอธิบายได้อย่างธรรมดา ๆ ว่า ถ้าฝึกสมาธิ ฝึกสมาบัติ ฝึกฌาน **ได้ความสุขเสียแล้ว** อยากที่คนเราจะหันไปปฏิบัติอย่างอื่น แม้ในชาตินี้ ในชีวิตนี้ ไม่ต้องว่าตายไปเกิดในพรหมโลก ; คนในชาตินี้ ในเมืองมนุษย์นี้ เมื่อทำฌาน ทำสมาธิ ได้รับความสุขกันแล้ว ก็มักจะพอใจอยู่เพียงเท่านั้น ไม่ชวนขวายที่จะทำให้สูงต่อไป จนถึงเรื่องวิปัสสนาหรือเรื่องหมดกิเลส.

ที่นี้ แม้ว่าอยากจะทำต่อไป อยากจะชวนขวาย อยากจะละกิเลสต่อไป พอทำเข้าเท่านั้น จิตก็หนีมาหาความสุขชนิดนี้เสียนี้ เหมือนกับเด็ก ๆ หนีไป

เที่ยวเสีย ไม่เรียนในชั้นเรียนต่อไป. จิตก็เหมือนกันลงไปได้รับความสุขเกี่ยวกับสมาธิชนิดที่สูงสุดเข้าแล้ว ยากที่จะก้าวหน้าต่อไป ให้ถึงความสิ้นไปแห่งกิเลส เพราะว่าที่นี่มีความสุขสนุกสนานมากกว่า นี่หมายถึงผลของฌาน, ขอสมาธิในชั้นนี้เป็นอุปสรรค เป็นปัญหาต่อการที่จะไปปฏิบัติฌาน สมาธิ หรือปัญญา จนหมดกิเลส.

นี้ถ้าว่าพูดถึงเรื่องสมาธิที่ทำให้เกิดอำนาจทิพย์ เป็นปาฏิหาริย์แล้ว ยิ่งยั่วชวนมากขึ้นไปอีก สำหรับคนที่ไม่จริง ; จะเรียกว่าไม่จริงก็ได้ เล่นไม่ซื่อเป็นคนไม่จริง ปฏิบัติธรรมเพื่อได้อำนาจเป็นทิพย์ เป็นปาฏิหาริย์ อย่างนี้เรียกว่าคนไม่จริง คนเล่นไม่ซื่อ ไม่ซื่อตรงต่อพระพุทธเจ้า ; แต่ว่าผลที่ได้มาเป็นอำนาจทิพย์อำนาจอะไรนี้ ก็เรียกว่าปฏิเวธ. เป็นปฏิเวธอย่างหนึ่งด้วย. เขาก็ไปหลงมันเสีย เพราะว่าปฏิเวธนี้ยั่วชวนมาก.

ขอให้มองดูเอาเองก็แล้วกัน ก็เข้าใจได้ว่าปฏิเวธ ๒ อย่างข้างต้นนั้นดึงดูดใจมาก คือมีความสุขอย่างยิ่ง ทันทอกทันใจ นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็มีอำนาจเป็นทิพย์นี้อย่างหนึ่ง. สองอย่างนี้ดึงดูดใจมากกว่า ที่จะไปปฏิบัติในชั้นที่ให้มีสติสัมปชัญญะ แล้วละกิเลสได้. นี่เรากล่าวได้ว่าปฏิเวธสองอย่างแรกนี้ยั่วชวนมาก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อปฏิเวธที่ดี ที่แท้ ที่จะพึงได้ พึงถึงข้างหน้า.

สรุปความตามธรรมดาที่ว่า เปรียบเหมือนมีของอร่อย สวยงามอะไรอันหนึ่ง มาดักขวางอยู่ครึ่งทาง ; พอเราไปถึงตรงนั้นเข้า ก็ติดตังอยู่ที่นั่น, ไม่สามารถจะฟันฝ่าให้ทะลุ ตลอดไปจนถึงจุดหมายปลายทาง อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่า เป็นปัญหาอันเนื่องมาแต่ปฏิเวธ.

นี่ขอให้ฟังดูซิ ที่เมื่อเราดูเฝ้า ๆ แล้ว คล้าย ๆ กับว่า สิ่งที่เราเรียกว่าปริเวธนี้จะไม่มีปัญหา, จะไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นปัญหา หรือจะไม่มีเงาใด

มูมใด ที่อาจจะเป็นปัญหาขึ้นมา แต่แล้วมันก็เป็นได้แบบนี้. ฉะนั้น จึงเอามาพูดให้ฟังในฐานะที่เป็นปัญหาอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

นี่ขอบอกกล่าวไว้เสียเลยว่า อยากจะพูดเฉพาะส่วนที่เป็นปัญหา ๆ นี้ให้หมดเสียสักคราวหนึ่งก่อน, ที่เรียกว่าเป็นปัญหาของปฏิบัติ เป็นปัญหาของการปฏิบัติให้หมดเสียคราวหนึ่งก่อน แล้วจึงจะพูดถึงตัวการปฏิบัติทีหลัง ; นี่มันก็จบจนหมดแล้ว เพราะเรามาถึงปัญหาของสิ่งที่เรียกว่าปฏิเวธ, แล้วก็มีปัญหาปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกหลาย ๆ อย่าง.

ปัญหาที่ ๖ เกี่ยวกับคำว่า อกาลิโก

อยากจะแนะนำต่อไปอีกหน่อยหนึ่งว่า ปฏิเวธนั้นก็ต้องเป็นอกาลิโกที่ถูกต้อง คือว่า ธรรมะทุกอย่างเป็นอกาลิโก. ส่วนมากก็เห็นง่าย แต่ส่วนที่เกี่ยวกับปฏิเวธนี้ จะต้องเห็นให้ถูกต้องที่สุด ให้ชัดเจนที่สุด ปฏิเวธคือการได้ผล.

ปฏิเวธนี้ เป็นอกาลิโกอย่างไร ? คำว่า "อกาลิโก" มีความหมายว่าอย่างไร ? เช่นว่าปฏิบัติลงไปเดี๋ยวนี้อย่างถูกต้องแล้ว จะได้รับผลต่อชาติหน้า ต่อตายแล้ว อย่างนี้จะถือว่าเป็นอกาลิโกหรือไม่ ? อาตมาเข้าใจว่าอย่างนั้นไม่ตรงกับคำว่า "อกาลิโก".

คำว่า อกาลิโก แปลว่า ไม่เกี่ยวกับเวลา, ไม่เนื่องด้วยเวลา, ไม่ถูกจำกัดไว้ด้วยเวลา จึงจะเรียกว่าอกาลิโก ; อะ แปลว่า ไม่, กาละ แปลว่า เวลา, อิกะแปลว่า เนื่องอยู่ด้วย. อกาลิโก แปลว่า ไม่เนื่องอยู่ด้วยเวลา ไม่เนื่องอยู่กับเวลา ไม่อยู่ในอำนาจของเวลา ไม่ต้องเป็นไปตามกฎของเวลา จึงจะเรียกว่า อกาลิโก.

สิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธนั้นเป็นผลชนิดเป็นความรู้แจ้งแทงตลอด. อันนี้ถ้าเป็น **อกาลิโก** ก็**ต้องทันควัน**, ทันควันในการที่ปฏิบัติถูกต้องนั้นแหละ ปฏิเวธนั้นจะมีขึ้น ; ไม่ต้องรอแม้แต่จิตใจเดียว อย่าว่าจะต้องรอถึงต่อตายแล้วเลย. **สิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธโดยแท้จริง จะมีผลทันควันต่อการปฏิบัติที่ถูกต้อง.**

ที่นี้เราได้พูดมาแล้วว่า สิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธ นี้มีหลายอย่าง ; มีการ**รู้สึกด้วยใจในผลของสิ่งที่กระทำแล้ว เรียกว่าปฏิเวธทั้งนั้น**. ถ้าว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ถูกต้องจริงว่า "อกาลิโก" เราต้องเข้าใจคำตรัสของพระองค์ว่า ที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ทันควัน ไม่ต้องรอวันหน้า พรุ่งนี้ หรือว่าต่อเดือนหน้า ปีหน้า ต่อตายแล้วเป็นต้น ; ซึ่งอย่างนั้นไม่ใช่อกาลิโก.

ถ้าเป็น "อกาลิโก" ก็เป็นของเรื่องอื่นเกิด อย่ามาเป็นในเรื่องของปฏิเวธเลย; ถ้าเป็น**เรื่องของปฏิเวธต้องเป็นอย่างทันควัน** ; หลังจากขณะจิตหนึ่งไปสู่ขณะจิตหนึ่ง เป็นผลเกิดขึ้นมานี้ เรียกว่า ทันควัน ซึ่งเร็วกว่าจิตใจเร็วกว่าพระปริตเสียด้วยซ้ำไป. ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธที่แท้จริงจะต้องเป็นอกาลิโกในความหมายอย่างนี้ ไม่ใช่ในความหมายอย่างอื่น.

ถ้าจะให้เป็นในความหมายอย่างอื่นแล้ว ก็ไม่น่าจะเรียกว่า ปฏิเวธ ; เพราะคำว่า ปฏิเวธ นั้น แปลว่า **รู้แจ้งแทงทะลุตลอดลงไป** ; แล้วทำไมจะต้องให้รอผลต่อเมื่อนั้นเมื่อนี้ ดูไม่เข้ารูปเข้ารอย และไม่สมเหตุสมผล. เดียวนี้ ปัญหาทางปฏิเวธอยู่ที่ความเข้าใจผิดกันอย่างนี้ มันจะเป็นเรื่องให้ผลอย่างอื่น เรื่องทำบุญ ทำทาน เรื่องว่าเขาเอง เรื่องอะไรไปกรรมัง.

จะยกตัวอย่างให้ฟังอีกทีหนึ่ง **ทำทาน** ให้ทานนี้ ถ้าเขาคิดว่าจะได้ต่อชาติหน้า ได้วิมานสวรรค์ต่อตายแล้ว นี่ก็เป็นเรื่องของคนนั้น เป็นเรื่อง

แบบความคิดชนิดนั้น ของบุคคลประเภทนั้น ; เขาจะเรียกว่า อกาลิโก ก็ตามใจเขา แต่ไม่ตรงตามตัวหนังสือ.

ถ้าเป็นอกาลิโกที่ตรงตามตัวหนังสือ พอเราให้ทานลงไป เราต้อง **หมดมัจฉริยะทันควัน** ที่นั่น เท่านั้น, **เท่าที่เราให้ทานลงไป** ; เหมือนกับ ธรรมชาติที่เกี่ยวกับการให้ทานที่มีอยู่บทหนึ่งว่า ทานบุญ ยุทธบุญ สมานมาหุ-
ทานกับการรบนั่นเท่ากัน ; ปราชญ์กล่าวเท่ากัน คือว่าคนเราบชนะกิเลส เท่าไร เราก็ให้ทานเท่านั้น.

เราตัดสินใจเราจะให้ทาน ๑ บาท เราชนะกิเลส ๑ บาท เราก็ให้ทาน ๑ บาท เราไม่สามารถจะให้พันบาท ; เพราะเราบชนะเท่าไรเราก็ให้ทานเท่านั้น, แล้วก็เวลานั้น ที่นั่น เดียวนั้น ที่**ความตระหนี่ ๑ บาทได้หมดไป** **ไม่ต้องรอ ต่อตายแล้ว.**

ถ้าว่าให้ทานจริง ๆ เป็นทานจริง ๆ ไม่ใช่ลงทุนค้ากำไรเกินควร ให้ทานทันที ก็ให้ผลทันที นี่เป็นอกาลิโก อย่างนี้ ; ให้ทานทันทีก็หมดกิเลส เท่านั้นแหละทันที. ฉะนั้น แม้แต่เรื่องทานก็ต้องเป็นอกาลิโก ทำนองนี้.

แม้เรื่องศีล ก็พอมีศีลมันก็มีการทำลายกิเลสตามหน้าที่ของศีลทันที. ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว ; ที่เขารักษาศีลแล้วจะไปสวรรค์นั้นก็ตามใจเขา มันอีก เรื่องหนึ่ง. เดียวนี้เรากำลังพูดเรื่องอกาลิโก ทาน, ศีล, ภาวนา, อะไรทั้งหมด เป็นอกาลิโก ก็ต้องได้ผลที่นั่น เดียวนั้น และทันควันด้วยกันทั้งนั้น.

สำหรับเรื่องของ**ปฏิวธ** เดียวนี้ยัง**เข้าใจผิดกันอยู่** มีไปหวังเอาชาติ ต่อ ๆ ไป อะไรอย่างนี้ นี่ไม่ถูกแล้ว เพราะมันจะทำให้เป็นอุปสรรคใหม่ ๆ เกิดขึ้น

คือว่าทำความเฉื่อยชา นอนใจ เน็นซ้ำ ไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นเรา**ควรจะมี** ปฏิเวธชนิดที่เป็นอากาสิโกกันอย่างให้ถูกต้อง.

ปัญหาที่ ๗. เกี่ยวกับคำว่า ทิฏฐธัมมกับสัมปรายิกะ

ปัญหาต่อไป เนื่องกันไปอีกคำหนึ่งก็คือคำว่า **ทิฏฐธรรม** และ **สัมปรายิกะ**. **ทิฏฐธัมม** ทิฏฐธัมมิกะ หรือทิฏฐธรรม แปลว่า **ในธรรม** อันตนเห็นแล้ว, **สัมปรายิกะ** แปลว่า **ในภพต่อ ๆ ไป** เนื่องไปข้างหน้า คือ ต่อภพหน้า.

คำสองคำนี้ โดยมากก็เข้าใจว่า **ทิฏฐธรรมคือในชาตินี้** จากเวลานี้ จนกว่าจะเข้าโลง นั้นแหละเรียกว่าทิฏฐธรรม ; หลังจากเข้าโลงไปแล้วก็เป็น **สัมปรายิก คือภพหน้า ชาติหน้า** ถือกกันอย่างนั้น.

ที่ถือกอย่างนั้นมันก็ถูกเหมือนกันแหละ ตามตัวหนังสือก็ยิ่งถูก แต่ มันไม่ใช่เรื่องของปฏิเวธ ; ถ้าเรื่องของปฏิเวธต้องที่นี้ หรือติด ๆ กันทันที. ทิฏฐธรรม คือทันทันในขณะจิตนั้น, สัมปรายิกะก็ในขณะจิตต่อไปอีกขณะหนึ่ง หรือ ๒ - ๓ ขณะ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าสัมปรายิกะอย่างปฏิเวธ ; ไม่ต้องรอตั้งเดือน ตั้งปีอะไร.

การบรรลุผลทันทีทันควัน นี่เป็น**ทิฏฐธรรม** ; ถ้าต้องรอไปหลาย **ขณะจิต** หรือจะเรียกว่าเนื่องไป ๑ วัน ๒ วันก็ตามใจ ยังจะเรียกว่า**สัมปรายิกะ**, เป็น**สัมปรายิกะก็ได้**. ขอแต่ว่าอย่าให้มันเป็นชาติหน้าก็แล้วกัน มันไกลนัก. ในวงการของปฏิเวธแล้วก็ขอให้มีความหมายใหม่ สำหรับคำว่า **ทิฏฐธรรมิก** และ **สัมปรายิก** ในลักษณะอย่างนี้ จึงจะไม่เกิดเป็นปัญหา จึงจะไม่เกิดเป็นอุปสรรคขึ้นมา

ในขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่า ปฏิเวธ. ในส่วนของปริยัติ ปฏิบัตินั้น ยังจะยึด ๆ ออกไปได้มาก ยึดหยุ่นไปได้มาก ; แต่ในขอบเขตของคำว่าปฏิเวธแล้ว ไม่ควรจะมัดยึดหยุ่นอยู่เช่นนั้นเลย เพราะเป็นเรื่องทางใจซึ่งไวกว่าสิ่งใดทั้งนั้น.

ตัวอย่างดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เป็นตัวอย่างปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเนื่องมาแต่ หรือเนื่องอยู่กับ สิ่งที่เราเรียกว่าปฏิเวธ ซึ่งเรายังเข้าใจกันไม่ค่อยจะถูกต้อง ซึ่งเรายังไม่ได้จัดการชำระสะสางให้หมดไป. ดังนั้น **สิ่งที่เรียกว่าปฏิเวธนั้น จึงยากที่จะปรากฏ** หรือยากที่จะบรรลุ หรือว่ายากที่จะก้าวหน้าต่อไป จนกระทั่งเป็นอกุปปธรรม. นี้พูดไว้เผื่อครวญครวนคนเดียวหมด เพื่อไม่ต้องพูดอีก.

ปัญหาที่ ๘. เกี่ยวกับคำว่า พระเจ้า

ที่นี้ เรื่องสุดท้ายก็อยากจะพูดในลักษณะที่ลึกลับยาก ก็เช่นคำว่า "การบรรลุถึงพระเจ้า" ; คำว่า "พระเจ้า" นี้ เป็นคำที่ใช้ในศาสนาอื่น แต่ถ้าพิจารณาดูให้ดีอย่างไม่เข้าใครออกใคร ไม่ลำเอียงกันแล้วก็ สิ่งที่เราเรียกว่า**การเข้าถึงพระเจ้านั้น** ก็ต้องเป็นปฏิเวธชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

การถึงพระเจ้าด้วยร่างกายนั้นเป็นไปได้, จะถึงพระเจ้าด้วยการไปเกิดในบ้านในเมืองในโลกของพระเจ้านั้นก็เป็นเรื่องสำหรับเด็ก ๆ, ไปอยู่สวรรค์แห่งเดียวกับพระเจ้า อย่างนี้เป็นเรื่องของเด็ก ๆ. ถ้าพูดว่า ถึง "พระเจ้า" ละก็ต้องเป็นเรื่องที่จิตใจ ถึงซึ่งสภาวะอันหนึ่งซึ่งบัญญัติว่าเป็นคุณค่า, เป็นคุณสมบัติของพระเจ้า,

ถ้าพูดอย่างพระพุทธศาสนา พระธรรม หรือธรรมะนี้เป็นพระเจ้า, ฉะนั้น จิตที่ถึงธรรมะนั้น คือความสะอาด, สว่าง สงบโดยตรง ; นี่แหละ คือการถึงพระเจ้า. ฉะนั้น การถึงพระเจ้านั้น มันกลายเป็นปฏิเวธอันหนึ่งทันที, เป็นปฏิเวธอย่างแท้จริงด้วย, แล้วก็เป็นปฏิเวธชนิดหนึ่งทันที คือถึงด้วยใจที่นั่น เดียวนั้น ทันทัน.

การที่มีการปฏิบัติถูกต้อง ที่จะพูดว่าถึงพระเจ้าอย่างคริสเตียน หรือว่าอย่างฮินดู อย่างพราหมณ์ อย่างอิสลาม อย่างอะไรก็ตาม เขามีคำพูดว่า "ถึงพระเจ้า" และมีความหมายหลาย ๆ ชั้น. แต่เอาตมาเห็นว่า ชั้นที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด จริงตามความมุ่งหมายของศาสนานั้น ๆ ย่อมเหมือนกัน คือสิ่งที่เรียกว่าปฏิเวธนั่นเอง.

เมื่อมีจิตใจกำลังเห็นแจ้งต่อสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้าแล้ว ก็รู้สึกรสชาติดีในรสชาติของการถึงพระเจ้า ; นั่งอยู่คนเดียวในที่สงัด ในป่า หรือตรงไหนก็ได้ นับเป็นการถึงพระเจ้าที่แท้จริง, และเป็นปฏิเวธที่แท้จริง, และถึงที่นั่น และเดี๋ยวนั้น ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว เหมือนกับที่เขาพูดกันโดยมากกว่า ตายแล้ว จึงจะไปอยู่กับพระเจ้า.

ที่นี้ ถ้าอยากจะให้คำ ๆ นี้ใช้ได้และมีความหมาย คือคำว่าตายแล้วไปหาพระเจ้า ไปอยู่กับพระเจ้า ถึงพระเจ้า นี่ก็ได้เหมือนกัน คือให้ตายจากคนบรมโง่เสีย กลายเป็นคนฉลาดทันควัน แล้วก็ได้ถึงพระเจ้าที่นั่นและเดี๋ยวนั้น. ให้ตายจากคนมีกิเลสเสีย แล้วก็เป็นคนไม่มีกิเลส แล้วก็ได้ถึงพระเจ้าที่นั่นและเดี๋ยวนั้น.

ถ้าพูดอย่างภาษาเราพูดกัน ก็พูดว่า ตายจากตัวกูเสีย ; ให้ตัวกู บ้า ๆ บอ ๆ นั้นมันตายเสียให้หมด ตัวกูตายแล้ว **แล้วก็ถึงพระเจ้าทันที** ทันควัน ที่นั่นและเดี๋ยวนั้น นั่นแหละคือการถึงพระเจ้าอันแท้จริง ใช้ได้ในศาสนาไหนก็ได้ ที่จะเรียกว่าพระเจ้าโดยตรง หรือพระเจ้าโดยอ้อม นี่คือปฏิเวธที่เกี่ยวกับการถึง พระเจ้าเข้าถึงองค์พระเจ้า อยู่เป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า.

นี่ถ้าหากว่า **ข้อเท็จจริงอันนี้ยังไม่ปรากฏแจ่มแจ้งแก่ผู้ใด** การ บรรลุถึงธรรมหรือปฏิเวธ ต่อธรรมนั้นยังเป็นไปไม่ได้ ยังคงเป็นอุปสรรค เป็นปัญหาอยู่. ขอให้ทุกคนเอาเรื่องเหล่านี้ไปพิจารณาให้ดี ก็จะเข้าใจปัญหา ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวงการของปฏิเวธ หรือที่มีขวางหน้าอยู่ ไม่ให้คนลุถึงขั้นปฏิเวธ ; ทั้งหมดนี้เรียกว่า เป็นปัญหาอันเนื่องมาแต่ปฏิเวธ.

เป็นอันว่า เราได้บรรยายกันครบหมดแล้ว ถึงเรื่องปัญหาอันเนื่องมา แต่ปริยัติ, และปัญหาอันเนื่องมาแต่ปฏิบัติ, และปัญหาอันเนื่องมาแต่ปฏิเวธ ครบบริบูรณ์แล้วในวันนี้. วันที่เหลือข้างหน้า ก็จะได้พูดถึงตัวการปฏิบัติโดย ตรงสมตามหัวข้อที่เราวางไว้. สำหรับภาคอาสัพพัญญูชาตินี้ จะมีการบรรยาย ชุดใหญ่เรียกว่า ชุดปฏิบัติปาทิพัตต ; คือว่าจะมีปาทิพัตตในการปฏิบัติ คือการมองดูอย่างทั่วถึง เกี่ยวกับการประพฤติ กระทำทางพระพุทธศาสนา.

ขอให้โอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณสาธยายตามเคยต่อไป.

ปฏิบัติปทาปริทรรศน์

- ๕ -

๒๙ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ประมวลภาพปฏิบัติปทาปริทรรศน์

ท่านสาธุชน ผู้ในใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายประจำวันเสาร์ ครั้งที่ ๕ นี้ จะได้กล่าวโดย
เค้าเรื่องที่เรียกว่า ปฏิปทาปริทรรศน์ต่อไปอีกตามเคย. แต่ในวันนี้
จะได้กล่าวในส่วนที่ชี้ให้เห็นภาพ หรือลักษณะของภาพ แห่งการ
ปฏิบัติทั้งหมดทั้งสิ้นที่เคยมีมาแล้ว.

ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับว่า เราขึ้นไปอยู่บนที่สูง แล้วก็ดู
ไปตามที่ต่าง ๆ ทั่วไปทั้งหมดทั้งสิ้น เพื่อให้เห็นว่า เขากำลังปฏิบัติกัน

อยู่อย่างไร ? และมีก็อย่าง, ก็แบบ, ก็ชนิด ? นี่ย่อมทำได้ไม่เหลือ
วิสัย เหมือนกับที่เราจะไปดูต้นไม้ทั่ว ๆ ทั้งป่า ทั้งหมดในโลก แล้วก็
บัญญัติประเภทต้นไม้ นั่น ๆ ให้เป็นประเภท ๆ หรือเป็นพวก ๆ ไป ;
เช่นว่า ต้นไม้อยู่ในน้ำ กับ ต้นไม้อยู่บนบก, หรือว่าต้นไม้ที่มีแก่น
กับไม่มีแก่น, หรือว่าเป็นไม้ต้น หรือไม้เถาวัลย์, หรือว่าเป็นไม้เล็ก
หรือไม้ใหญ่ หรืออะไรก็แล้วแต่ที่จะมองเห็น แล้วก็แยกเป็นพวก ๆ ไป.

การปฏิบัติในพระศาสนา นี้ก็มีลักษณะที่อาจจะทำได้ อย่างนั้น คือ
มีอยู่มากมายหลายแบบ หรือหลายสิบแบบ ก็เลยเอามาดูกันให้มันเป็นพวก ๆ ;
มิได้หมายความว่า เราจะปฏิบัติทุกอย่างหรือทุกพวก เราคงปฏิบัติได้แต่ชนิดที่
เหมาะสมแก่เราเท่านั้น ; แต่ว่าเราอาจจะดูทั้งหมดเพื่อเลือกก็ได้. เพราะเหตุ
ฉะนั้น หัวข้อบรรยายในวันนี้จึงมีว่า **ประมวลภาพแห่งปฏิบัติที่เคยมีมาแล้ว.**

ทบทวนความเข้าใจ ให้เกี่ยวเนื่องกันก่อน

ขอทบทวนหรือชักชวน ให้ย้อนไปดูมาแต่ข้างหลัง ว่าใน**ครั้งแรก**
ที่สุด เราพูดโดยหัวข้อว่า **ปฏิบัติปัญหา** คือปัญหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ; เพื่อดู
คร่าวเดียวกันให้หมดเลยว่า การปฏิบัติธรรมนี้มีปัญหาอย่างไรบ้าง ทั้งโดยตรง
ทั้งโดยอ้อม.

แล้วครั้งต่อมา ก็ดูเฉพาะปัญหาที่มันเนื่องอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า **ปริยัติ**
คือการศึกษาเล่าเรียน. ส่วนใหญ่ก็หมายถึงปริยัติที่เพื่อ จนไม่รู้ว่าจะเอาอะไร
กันถูก หรือว่า ส่วนใหญ่ก็เรียนเพื่อจะเป็นนักรู้ หรือเป็นนักปราชญ์ มากกว่า
ที่จะเป็นผู้ปฏิบัติ นี่เป็นต้น.

ที่นี้ ครั้งต่อมา ก็พูดถึง**ปัญหาอันมีอยู่ในตัวการปฏิบัติเอง** คือการปฏิบัติที่ไม่พอดี หรือมีความเห็นไม่ถูกต้อง แล้วไม่รู้ว่าหัวใจของการปฏิบัติทุกแบบนั้นอยู่ตรงไหน. นี้เรียกว่า **ปัญหาอันมีอยู่ในตัวการปฏิบัตินั่นเอง.**

ในครั้งถัดมาอีก ก็ได้กล่าวถึง **ปัญหาปลีกย่อยที่ยังตกค้างอยู่ในตัวปฏิเวธ** คือในผลของการปฏิบัติ ข้อนี้ไม่น่าจะมีได้ ; แต่ก็ยังมีในตัวผลของการปฏิบัตินั้น ยังมีปัญหาบางอย่างเหลืออยู่ เช่น เย็นสนิทบ้าง ไม่เย็นสนิทบ้าง, กลับกำเริบอีกบ้าง, หรือไม่กลับกำเริบเลยบ้าง ; แล้วการปฏิบัติมีผลเกิดขึ้นหลาย ๆ ชนิด ผลของการปฏิบัติบางอย่างนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นกิเลส แต่กลับเป็นสิ่งที่ช่วยวน ชวนให้พินิจ กิเลสไปติดอยู่ที่ปฏิเวธทำนองนั้น ซึ่งไม่ใช่ปฏิเวธที่แท้จริง. นี่แหละคือปัญหาต่างๆ ที่เป็นมาแล้วแต่ในอดีต เอามาเล่าให้ฟัง เรื่องปัญหานั้นหมดไปแล้ว.

การปฏิบัติ มีหลายแบบ ต้องศึกษาให้เข้าใจ

ที่นี้ ก็จะได้พูดถึง**ตัวการปฏิบัติโดยตรงกันบ้าง ;** แต่ว่าก่อนที่จะปฏิบัติ ก่อนที่จะอธิบาย หรือชี้ให้เห็นการปฏิบัติแบบใดแบบหนึ่งโดยเฉพาะนั้น เราจะเหลือบตาดูทีเดียวให้หมดทุกแบบ หรือว่าให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เท่าที่เราจะเหลือบตาเห็น. เหมือนที่เราขึ้นไปบนท้องฟ้า เราก็อาจจะดูสิ่งต่าง ๆ ในแผ่นดินนี้ได้มากที่สุด ที่จะเหลือบตาอยู่ใต้ดินบ้างนั้นก็น้อย.

แบบปฏิบัติต่าง ๆ นั้นก็มีรูป ลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่นี้จะเรียกว่า "ภาพ"; เหมือนกับว่าเป็นรูปภาพ หรือเป็นรูปของเรื่อง, ของใคร, ของการปฏิบัติ. จะประมวลภาพเหล่านี้มาให้ดู เรียกว่า ประมวลภาพปฏิบัติพา

ทั้งหมดทั้งสิ้น ที่เคยมีมาแล้วแต่ในอดีต มาแสดงให้เห็น, ให้ท่านเห็นว่าปัญญาอย่างแจ่มแจ้ง เหมือนกับที่เราเห็นภาพได้ด้วยตา. แต่ว่าอยากจะทำ**ความเข้าใจ**เกี่ยวกับคำว่า **"ปฏิบัติ"** คำนี้ให้ละเอียดออกไปอีก ; ที่แล้วมา เราก็เพียงแต่ว่าออกชื่อถึงคำ ๆ นี้, ที่นี้จะได้อรรถาธิบายในความหมายของคำ ๆ นี้.

คำว่า **"ปฏิบัติ"** ก็เป็นคำที่คุ้นหูของพวกพุทธบริษัทอยู่มากแล้ว มีปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนี้ ปฏิบัติชื่อนั้น ชื่อนี้ ; และที่เรามักจะพูดกันมากก็ว่านี่ไม่ใช่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา หรือว่านี่ไม่ใช่ปฏิบัติของพระอรหันต์.

คำว่า **"ปฏิบัติ"** มีความหมายกว้าง ในเมื่อหมายถึงการปฏิบัติ ใช้คำว่าปฏิบัติ ย่อมมีความหมายกว้างกว่าที่จะใช้คำว่า ปฏิบัติ. แต่โดยที่แท้แล้วก็เป็นคำ ๆ เดียวกัน มาจากรากศัพท์รากเดียวกัน แต่โดยเหตุที่ประกอบรูปศัพท์ต่างกันได้อย่างนี้ ความหมายก็เลยต่างกันไปบ้าง.

ขอให้เข้าใจ คำว่า **"ปฏิบัติ"** นี้ก็แปลว่า **ระบอบใหญ่** หรือระบอบกว้าง ๆ ของการปฏิบัติ ; ส่วนคำว่า **"ปฏิบัติ"** นั้น ก็หมายถึงตัวการปฏิบัติ กิริยาอาการที่เป็นการปฏิบัติ ที่เฉพาะเจาะจงลงไป แบบใดแบบหนึ่งเสียมากกว่า. แต่แล้วก็น่าแปลกอยู่ตามเคย ในข้อที่ว่า คำใน **"ธรรมะ"** นี้ ยืมมาจากคำ **ชาวบ้านทั้งนั้น** เช่นเดียวกับคำหลายคำ ที่ได้เคยนำมาแสดงให้เห็นแล้ว เช่น คำว่า **มรรค**, **มคฺโค** ก็แปลว่า **ถนนหนทางสำหรับเดิน** ; เดียวนี้ก็มาเป็นชื่อของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา.

คำว่า **"นิพพาน"** แปลว่า **เย็น** เช่นอาหารในครว้มันเย็นจึงจะกินได้ ; คำว่าเย็นนั้นก็คือ นิพพาน, อะไรเย็นแล้วก็เรียกว่า นิพพาน **เอาคำนี้มาใช้** เป็นชื่อของพระนิพพาน คือเย็นเพราะไม่มีกิเลสอย่างนี้ เป็นต้น.

สำหรับในวันนี้ก็จงเข้าใจเถิดว่า คำว่า ปฏิปทานี้แปลว่า การเดินไป ตามหนทางก็ได้ หรือจะแปลว่าระบอบทั้งหมดแห่งการเดิน ก็ได้ ; หมายความว่าหมายถึงกิริยาอาการ ก็ได้, จะหมายถึงระบอบสำหรับปฏิบัติ ก็ได้ ; แต่ว่าให้เป็นการเดินก็แล้วกัน.

ปฏิปทา แปลว่า เดินไปตามลำดับ - ตามลำดับ - ตามลำดับ ; เหมือนกับที่เราเดินไปที่ละก้าว - ทีละก้าว - ทีละก้าว อย่างนั้นก็เรียกว่า ปฏิปทาได้ แต่เป็นปฏิปทาของเท้าที่เดินไป. เดียวนี้ เป็นปฏิปทาของจิตที่จะเดินไป แล้วก็ มีชื่อเรียกเฉพาะเป็นภาษาธรรมะในพระพุทธศาสนา. คำว่า ปฏิปทา ก็แปลว่า เดินไปตามลำดับ, คำว่า ปฏิบัติ ก็แปลว่า เดินไปตามลำดับ.

ถ้าหมายถึงบุคคลผู้เดิน เขาเรียกว่า ปฏิปันโน หมายถึงตัวบุคคลผู้เดิน เช่นว่า สุปฏิปันโน - เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ; นี่ตัวหนังสือก็แปลว่า ผู้ที่เดินไป ตามลำดับ ดีแล้ว. อสุปฏิปันโน - ผู้ที่เดินไปตามลำดับ อย่างตรงแล้ว ; สามเณรปฏิปันโน - เดินไปตามลำดับ อย่างถูกต้องสมควรแล้ว อย่างนี้เป็นต้น.

คำว่า ปฏิปันโน จึงหมายถึง บุคคลผู้ที่เดิน ; เดียวนี้เรากำลังพูดถึง ระบอบของการเดิน คือตัวปฏิปทา. ถ้าเราเข้าใจคำว่า ปฏิปทา หรือคำว่า ปฏิบัติ หรือคำว่า ปฏิปันโน นี้ถูกต้องแล้ว เรื่องมันก็จะง่ายขึ้นอย่างนี้.

ปฏิปทาที่ ๑. พึงรู้จักระบบการปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนา ๓ ประเภท

ที่นี้ ก็จะพูดถึงตัวปฏิปทา คือว่า ระบบของการเดิน ซึ่งในที่นี้ได้แก่ ระบบของการปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนา ว่าระบบการปฏิบัติกลุ่มแรกที่เรา

จะมองกัน หรือจะแยกจัดเป็นกลุ่มแรกขึ้นมา นี่ก็อยากจะชี้ไปยังกลุ่มที่มีอยู่ ๓ ชนิด :-

พวกที่ ๑. เรียกว่า สัทธาธิกะ มาจากคำว่า สัทธาธิกะ แปลว่า **ยิ่งหนัก หรือไปทางในทางศรัทธา.**

พวกที่ ๒. เรียกว่า วิริยาธิกะ : วิริยะ + ธิกะ วิริยาธิกะ แปลว่า **ยิ่งหรือหนักไปทางความพากเพียร.**

พวกที่ ๓. เรียกว่า ปัญญาธิกะ : ปัญญา + ธิกะ ก็เป็น ปัญญาธิกะ แปลว่า **ยิ่งหรือหนักไปในทางปัญญา.**

ระบบปฏิบัติที่มีอยู่ ๓ อย่างคือ ความเชื่อ ความเพียร และปัญญา ; แต่ถ้าว่าโดยหลักแล้วก็มีอยู่เป็นสองพวก เป็นสองประเภท คือว่า พวกหนึ่งนั้น ปฏิบัติหนักไปแต่ในอย่างใดอย่างหนึ่งจนเอาตัวรอดได้. เช่นว่า ศรัทธา ก็ศรัทธา จนเอาตัวรอดได้, หรือวิริยะ ก็วิริยะพากเพียรจนเอาตัวรอดได้. ปัญญา ก็ปัญญาจนเอาตัวรอดได้. อีกพวกหนึ่งต้องทำไปได้โดยต้องใช้ความเพียร.

นี่เพราะว่าคนไม่เหมือนกัน ; บางคนโง่, บางคนโง่มากด้วยซ้ำไป คือไม่มีปัญญา แล้วจะไปอาศัยปัญญาได้อย่างไร. บางคนมีกำลังแรง กำลังกาย กำลังจิตแรง ; นี่เรียกว่า เขามีความสะดวกในการที่จะใช้ความเพียร, บีบบังคับ กาย วาจา ใจ ให้เป็นไปตามที่ต้องการ ด้วยอำนาจของการบังคับจิต อย่างนี้ ก็พวกหนึ่ง.

พวกที่มีความเพียรอย่างนี้ ไม่ค่อยจะมีปัญญา หรือไม่มีปัญญา ; แล้วจะทำอย่างมีความเชื่อจนเอาตัวรอดก็ทำไม่ค่อยเป็น, เขาก็ใช้แต่ความพากเพียร ในการที่จะบังคับกาย วาจา ใจ ก็เอาตัวรอดได้.

สำหรับพวกที่ ๓. ที่เรียกว่า ปัญญาธิกะ นั้น พวกนี้ต้องอาศัยปัญญาเป็นใหญ่ ; เพราะว่าธรรมชาติสร้างมาอย่างนั้น ก็เลยมีระเบียบปฏิบัติไปในทางที่ว่า จะเอาปัญญาเป็นที่พึ่ง พินิจพิจารณาอย่างลึกซึ้งเรื่อย ๆ ไป ทัว ๆ ไป ก็เอาตัวรอดได้ ก็เลยเกิดเป็น ๓ พวกขึ้นมาอย่างนี้ แบบหนึ่งก่อน.

มีคำกล่าวในคัมภีร์บางคัมภีร์ว่า แม้แต่พระพุทธเจ้าแท้ ๆ ก็ยังมีทางที่จะจัดว่าบางองค์มีหนักไปในทางศรัทธา บางองค์ทางวิริยะ บางองค์ทางปัญญา.

แต่ถ้าว่าโดยที่จริงแล้ว มีอีกพวกหนึ่งต่างหากที่ประพฤติอย่างกลมกลืนกันทั้ง ๓ อย่าง และหลักปฏิบัติโดยทั่วไปก็ได้สอนให้ปฏิบัติเพื่อกลมกลืนกันทั้ง ๓ อย่าง คือทั้งศรัทธา ทั้งวิริยะ และทั้งปัญญา ; เหมือนที่พวกเรากำลังปฏิบัติกันอยู่นี้ หรือได้รับคำแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัตินี้ สอนให้ปฏิบัติในทางที่ทำให้มันกลมกลืนกันไปทั้ง ๓ อย่าง. นี่ก็เกิดแยกออกมาอีกประเภทหนึ่ง.

เราจะต้องมี ศรัทธา พอสมควรแก่ปัญญา แล้วมีความพากเพียรพอสมควรแก่ศรัทธา และปัญญานั้น เราจึงจะเอาตัวรอดได้ ; โดยทั่วไปจะต้องเป็นอย่างนี้ นี่หมายความว่า **ระดับธรรมดา**.

แต่ถ้าคนเกิดมา **ไม่มีสติปัญญา** ที่จะเรียกตรง ๆ ว่า เป็นคนโง่ เป็นคนทึบ เป็นคนอะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียกว่า คือว่าไม่มีปัญญา ; แต่ยังมีความหวังดี มีความตั้งใจดี ก็อาศัยศรัทธา ความเชื่อ.

ในบางศาสนา เขายกเอาศรัทธาเป็นที่ตั้ง เป็นหลัก ไม่ต้องพูดถึงปัญญา ไม่ต้องพูดถึงความเพียร ; ขอให้เชื่ออย่างสุดชีวิตจิตใจ แล้วมันก็ไม่

ทำบาป ทำชั่วเหมือนกัน. หลักศาสนามีไว้ว่าจะต้องทำอะไรก็เชื่อหมด แล้วก็ทำตาม อย่างที่เรียกว่ามงายก็ได้ แต่ว่าทำด้วยศรัทธาในบทบัญญัติที่วางไว้แล้ว อย่างถูกต้อง มันก็ไม่มีทางจะผิดได้ นี่ก็เรียกว่าศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ถือเอาศรัทธาเป็นที่พึ่ง.

แต่ว่าในพระพุทธศาสนาเรา ถ้ากล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็จะต้องเรียกว่า มีศรัทธา มีความเพียร มีปัญญา กลมกลืนกัน ; แต่ถ้าแยกเอาแต่เพียงอย่างเดียว พุทธศาสนานี้ก็จะเป็นพวกที่เอาปัญญาเป็นที่พึ่ง.

แต่ที่นี้ เมื่อดูในหลักปฏิบัติ เช่น พละ ๕ อินทรีย์ ๕ เป็นต้น ก็มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา มีครบอยู่ทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นหลักปฏิบัติอยู่ในพุทธศาสนา ก็เลยถือว่าต้องปฏิบัติ ๓ อย่างนั้นให้กลมกลืนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้ มันก็มีปัญหาอยู่ดีว่า คนบางคนไม่อาจมีปัญญาได้ ก็ต้องอาศัยความเชื่อ : เชื่อพระพุทธ เชื่อพระธรรม เชื่อพระสงฆ์ เชื่อกรรม เชื่อผลแห่งกรรม เป็นต้น. แล้วก็ไม่กระตุกกระตัก ให้ผิดออกไปจากกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้แล้วอย่างไร ; อย่างนี้ก็เอาตัวรอดได้ด้วยศรัทธา.

นี่ก็แปลว่า พุทธศาสนาก็มีโอกาสที่จะช่วยคนได้ทุกพวก คือทั้งโง่ทั้งฉลาด และทั้งปานกลาง ทั้งอ่อนแอและทั้งเข้มแข็ง ทำไมมันจะต้องแยกกันในบางกรณี ? ก็เพราะว่าคนนี่เกิดมาไม่เหมือนกัน ; ธรรมชาติสร้างมาไม่เหมือนกัน.

คนเกิดมาจากท้องมารดาเดียวกันก็ยังไม่เหมือนกัน ; บางคนมันก็โง่ฉลาด, บางคนมันก็โง่ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ก็จะไม่มีความว่า "แหกคอก หรือแหวกแนว" ไปได้. พ่อแม่ดีแท้ ๆ ลูกยังแหกคอก หรือแหวกแนวไปได้ ;

นี่ก็เพราะว่าเกิดมาไม่เหมือนกัน. เกิดมาเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน ก็มีบางคนทำอะไรผิดออกไปได้ ; นี่ก็เพราะว่า อุปนิสัยไม่เหมือนกัน.

เมื่อยุติลงไปได้ว่า คนเกิดมามีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน แล้วหลักปฏิบัติก็จะเหมือนกันไปไม่ได้ ; ถ้าเขาไม่มีปัญญา ก็ต้องให้ระบบศรัทธา, หรือว่าความเพียรแก่เขา. เขาก็ยังเอาตัวรอดได้ ไม่มีความทุกข์ไปจนตายได้เหมือนกัน โดยคุมไว้ได้ด้วยอำนาจของศรัทธา.

ตัวอย่าง เช่นบอกว่า อย่าร้องไห้ละ ; ถ้าเขาเชื่อ เขาก็ไม่ร้องไห้เหมือนกัน, บอกว่าอย่ากลัวนะ ; ถ้าเขาเชื่อ เขาก็ไม่กลัวเหมือนกัน.

นี่เรียกว่าด้วยอำนาจของศรัทธา.แล้วบางทีมันเกี่ยวกับยุคสมัย เพราะว่าโลกนี้มันอยู่หลายหมื่นปี หลายแสนปี บางยุคบางสมัยคนไม่อาจจะมีปัญญา ; มนุษย์ในยุคสมัยนั้น เหมาะแต่จะมีความเชื่อ เขาก็ต้องใช้ระบบความเชื่อ. ที่มีคำกล่าวในพระคัมภีร์เก่า ๆ นั้นว่า พระพุทธเจ้าบางองค์เป็นประเภทสัตถาธิกะ ก็คงจะเป็นรูปนี้. ถ้าเป็นบางยุค บางสมัย คนมีความฉลาดมาก ระบบปฏิบัติก็ต้องหันไปในทางที่จะใช้ปัญญาเป็นหลัก.

ที่นี้ นอกจากเวลาแล้ว ยังมีภูมิประเทศ, สถานที่, สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีกมาก ที่ทำให้คนเราผิดแปลกแตกต่างกัน ; ฉะนั้นจะต้องมีอะไรที่เหมาะสมกับบุคคลนั้น ๆ.

แม้ในเรื่อง ในคัมภีร์พุทธศาสนา เราก็นิยมแบ่งคนเป็น ๔ พวก. พวกที่หนึ่งเรียกว่า อุกคฆิติกตมมัตตา นี้เหมือนกับฉลาดมาแต่ในท้อง พูดอะไรคำเดียวรู้เรื่องหมด พูด ๒-๓ คำ ก็เป็นพระอรหันต์แล้ว นี่ก็พวกหนึ่ง.

อีกพวกหนึ่งเรียกว่า วิปจิตัญญ พวกนี้ต้องอธิบายกันหลายคำ นี่รองลงมา.

ที่นี้พวกที่สามเรียกว่า เนยยะ นี่คือพวกที่พอจะนำไปได้เท่านั้น จะต้องปล้ำปลุกล้มลุกคลานกันไปตามเรื่อง แต่ในที่สุดก็ไปได้เหมือนกัน.

ที่นี้พวกที่สี่ พวกสุดท้าย เรียกว่า ปทปรมะ นี่พวกที่จะไม่มีปัญญาเลย แล้วจะต้องอาศัยความเชื่อ ; ถ้าไม่อาศัยความเชื่ออีกก็เลิกกัน ช่วยอะไรไม่ได้เลย.

คนที่มีปัญญา เขาก็ยังแบ่งไว้เป็น ๓ พวก ; พวกสุดท้ายไม่มีปัญญาก็ต้องอาศัยความเชื่อถ้าไม่ยอมเชื่อก็เลิกกัน. ฉะนั้นข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา จึงสามารถจะแจกแจงออกไปได้โดยหลักอันนี้ว่า มีศรัทธา เป็นเบื้องต้น ก็มี, มีวิริยะเป็นเบื้องต้นก็มี, มีปัญญาเป็นเบื้องต้นก็มี. แล้วตัวเราเองควรจะอยู่ในพวกไหน ? ก็ไปดูเอาเอง หรือว่าควรจะอยู่ในพวกที่เจือกันทั้งหมดก็ยังได้.

เราจะต้องไม่ปรับปรุงตัวเองเหมาะสมเอาเอง ; แต่ถ้าวันีสัย สันดาน มีมาอย่างไรแล้ว ก็จงระวังให้มากหน่อย เพราะว่ายากที่จะฝนไปได้. คนที่คิดมากมักมีนิสัยคิดซอกแซกอย่างนี้ จนเลยเถิด จนไม่มีประโยชน์ จนเป็นอุปสรรคกันเสียก็มี. คนชนิดนี้ อย่าไปนิยมปัญญานักเลย หันมานิยมความเชื่อเสียบ้าง ก็จะได้หย่อนความคิดซอกแซก จู้จี้พิถีพิถันนั้นเสียบ้าง เพื่อว่ามันจะได้กลมกลืนกัน.

นี่ พวกหรือหมวดก็ตาม หมวดที่หนึ่ง ที่เอามาให้ดู หรือว่าชวนให้ไปดูนี้ ก็คือว่า พวกที่ยิ่งด้วยศรัทธา พวกที่ยิ่งด้วยวิริยะ พวกที่ยิ่งด้วยปัญญา ;

ฉะนั้น การปฏิบัติจึงมีเป็น ๓ ระบบ ; อย่างน้อยการที่จะช่วยบุคคลนั้น ๆ ให้รอดตัวไปได้ ก็มีเป็น ๓ ระบบเป็นอย่างน้อย.

ปฏิบัติปาทาที่ ๓. ระบบเฉื่อยชา กับจับพลัน

ที่นี้ดูต่อไปยังทางอื่น ทิศอื่นอีก ก็จะมองพบว่า ปฏิบัติปาทาบางระบบ ทำให้เกิดการรู้แจ้งอย่างจับพลัน ; คู่กันกับบางระบบ ทำให้เกิดการรู้แจ้งอย่างเฉื่อยชา คือค่อยเป็นค่อยไปที่ละน้อย.

ขอให้เข้าใจว่าที่ว่า "รู้จับพลัน" นี้หมายความว่า เมื่อไม่รู้ก็ไม่รู้ ; ถ้ารู้ก็แค่เดียว เหมือนกับเราเปิดสวิตช์ไฟ นี่พวกนี้มันมีอยู่พวกหนึ่ง.

อีกพวกหนึ่งนั้นตรงกันข้าม ทำอย่างนั้นไม่ได้ ไม่เหมือนกับเปิดสวิตช์ไฟ ; บางทีก็เหมือนกับตีหินเหล็กไฟให้ติดที่ปุย แล้วเป่าให้ติดฝอย แล้วทำให้ติดไม้ฟืน มันเฉื่อยอย่างนี้.

ปฏิบัติแบบเฉื่อยชา ต้องทำไปตามขั้น

ระบอบปฏิบัติประเภทหนึ่งรู้ขึ้นมาอย่างเฉื่อยชา, ระบบอีกระบบหนึ่งรู้ขึ้นมาอย่างจับพลัน. แต่คำว่า "จับพลัน" มิได้หมายความว่า พอปฏิบัติก็รู้ทันที; ปฏิบัติไปเถอะ เมื่อมันไม่รู้ ก็ไม่รู้อยู่นั่นแหละ. แต่ถ้ารู้มันรู้อย่างจับพลัน. ฉะนั้น คนก็ต้องปฏิบัติเรื่อย ๆ ไปตามลำดับ จนกว่าจะเกิดผลในชนิดในชนิดหนึ่งในสองชนิดนี้ คืออย่างจับพลัน หรือว่าอย่างเฉื่อยชา.

การปฏิบัตินั้นก็ต้อง**ปฏิบัติไปตามขั้น** หรือปฏิบัติไปตามระเบียบที่วางไว้, แต่พอถึงคราวรับผลนี้ **อย่างหนึ่งรับผลอย่างสายฟ้าแลบ** คือแป๊บ ออกมาก็หมดเลย **อย่างนั้นเฉื่อย ๆ** เฉื่อย ๆ.

ที่นี่สำหรับระบบที่ค่อย ๆ ปฏิบัติไป นี่ก็มีเรื่องมาก : จะต้องปฏิบัติทาน ปฏิบัติศีล ปฏิบัติสมาธิ ปฏิบัติปัญญา ; นี่ตามแบบเถรวาท หรือว่าตามแบบเก่า ตามแบบคัมภีร์ ตำราอะไรก็ตาม มีการเรียน ยิ่งมาก, การปฏิบัติก็ยิ่งมาก คือหลายชั้น เรียนไปที่ละชั้น ปฏิบัติไปที่ละชั้น รู้ไปที่ละชั้น ; อย่างนี้แหละกว่าจะครบทุกชั้น.

แบบจับพลันจะรู้อย่างสายฟ้าแลบ

ส่วนอีกพวกหนึ่ง เขาไม่เอาอย่างนั้น เขาเอาเคล้ากันหมดเลย ; คือว่าทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นการทำที่เดียวหมดทั้งทาน ศีล สมาธิ ปัญญา พยายามดำเนินให้ถูกทาง แล้วก็แลบออกมาเป็นการตรัสรู้ ไม่ไปมัวแยกเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา อะไรให้มันมากเรื่อง.

ผู้ที่เคยอ่านหนังสือเรื่อง**เซ็นบางนิกาย**มาแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า เซ็นบางนิกายเป็นอย่างนั้น และเขาก็เรียกว่า "**พวกจับพลัน**". แต่ว่าแม้ฝ่ายพวกเราเถรวาทนี้มันก็ยัง**มีลักษณะของการรู้อย่างจับพลันให้เห็นได้เหมือนกัน**.

ระบบสายฟ้าแลบบแบบปลงตกก็มี

ยกตัวอย่างเช่นว่า เรากลุ้มใจอะไรบางอย่างอยู่หลายวัน หลายคืน หลายเดือน ล้วนแต่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี ; พอถึงวันหนึ่ง นาทีเดียว เกิดปลงตก

ขึ้นมาเท่านั้นและ : "ปลงตก" นี้ มีความหมายมาก : ถ้าปลงตกจริง
แล้วก็สลัดปัญหาทั้งหมดออกไปได้เลย. กลุ่มอยู่ตั้งเดือน ตั้งปี พอปลงตก
แวบเดียวเท่านั้นก็หมดปัญหาไป.

เดี๋ยวนี้คนปลงกันไม่ค่อยตก และคนส่วนมากไม่ยอมปลง. ต้อง
นึกถึงข้อที่ว่า จะสลัดปัญหา หรือความยุ่งยากต่าง ๆ นี้ออกไปได้โดยวิธีใด :
เรื่องความรัก เรื่องความโกรธ เรื่องความเกลียด เรื่องความกลัว เรื่องอะไร
ต่าง ๆ นี้ มันล้วนแต่มีปัญหาเรื่องจริง.

ถ้าเกิดปลงตก เช่นว่า "สละชีวิต" อย่างนี้ ก็ทำให้ปัญหาเหล่านั้น
หมดไปได้ ; ถ้าสละชีวิตแล้ว ก็ไม่กลัวเท่านั้นเอง แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไร
เหลืออยู่. หรือแม้แต่เด็ก ๆ บางทีก็ยังใช้วิธีปลงตก ตัดสินลงไปว่าอย่างนั้น
แล้วก็ไม่กลัวตาย แล้วก็ออกไปรบราฆ่าฟันกันได้ ; นี่เพราะว่าต้องปลงตก.

คำว่า "ปลงตก" นี้ ใช้ได้ในการปฏิบัติธรรม เหมาะอย่างยิ่ง
สำหรับคุณยายที่ไม่รู้หนังสือ ถ้ามีวิธีทำให้ปลงตกได้แล้ว ก็มีผลเท่ากับคนที่เป็
นักปราชญ์ในทางดับทุกข์.

แบบประจวบเหมาะก็เป็นระบบสายฟ้าแลบ

ที่นี้ อากาที่เป็นอยู่ให้เหมาะเจาะ โดยที่ไม่ต้องมีการปฏิบัติอะไรมาก
แต่ถ้ามีการเป็นที่เหมาะสม มีความแวดล้อมที่เหมาะสม, มีบุคคล, มีอะไร
แวดล้อมที่เหมาะสม ความรู้หรือแสงสว่างนั้นมันอาจจะพุ่งขึ้นมากก็ได้.

แบบรู้พลุ่งออกมาก็เป็นระบบสายฟ้าแลบ

ถ้าเป็นอย่างนี้กายเซ็น เขาก็ต้องมีวิธีบ่มให้สติปัญญาดั้งเดิมตามธรรมชาติ ที่มันนอนหลับอยู่นั้นถูกปลุกให้ลุกขึ้นมา. เขาใช้วิธีอย่างนี้ นี่ก็เรียกว่า มันพลุ่งออกมา.

ที่นี้ เราเป็นอย่างเถรวาทนี้ ก็เป็นอยู่ให้ถูกต้องไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น นี่แหละ วันหนึ่งมันก็จะพลุ่งออกมา เป็นแสงสว่าง.

ที่นี้ ยังมีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถา เป็นต้นว่า คนขี้เมากำลังเมาอยู่บนคอกช้าง ได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัสถ้อยคำที่ตรงกับเรื่องกับราวพอดี เลยหายขี้เมา เป็นพระอรหันต์ในชั่วแวบเดียวบนคอกช้างนั้น ; อย่างนี้ก็เรียกว่าฉับพลันได้เหมือนกัน. ในอรรถกถา เช่น อรรถกถาธรรมบท มีข้อความคิดนี้ ไปหาอ่านดู.

นี่เราประมวลเอามาเข้าเป็นคู่กันแล้ว ก็ได้หลักขึ้นมา ๒ อย่างว่า พวกหนึ่งรู้อย่างฉับพลันเหมือนกับระเบิดออกมา, อีกพวกหนึ่งรู้อย่างเฉื่อย อย่างเนือย ๆ ไปเรื่อย ๆ กว่าที่จะถึงขีดสูงสุด นี่ก็พวกหนึ่ง.

ถึงแม้ระบบปฏิบัติการมาตรฐานก็ยังสามารถเป็นได้อย่างนั้น บางระบบมุ่งไปที่ละขั้น ตามลำดับ ๆ หลาย ๆ ขั้น บางระบบต้องการจะเคล้ากันหมดคราวเดียว ขอให้เกิดความรู้แจ้งออกมาเท่านั้น ก็มีผลเหมือนกัน. นี่เป็นระบบเฉื่อยชา กับระบบฉับพลัน นี่ก็คู่หนึ่ง.

ปฏิปทาที่ ๓ ขยายให้มาก กับ คำเดียวก็พอ

ที่นี่ มองดูไปยังทิศอื่น ทางอื่นอีก นี่ก็มีหลักว่าระบบหนึ่ง**ชอบกระจาย** หรือ**ขยาย**เรื่องออกไปให้มาก, ยิ่งมากยิ่งดี. อีกระบบหนึ่งมันตรงกันข้าม **ชอบที่จะหดให้เหลือเพียงคำเดียว**. อันหนึ่งจะกระจายออกไปให้มากเรื่องมากคำ ไม่มีประมาณ, อีกพวกหนึ่ง ต้องการจะหดให้เหลือคำเดียว.

จะพูดง่าย ๆ ก็เช่นว่า พวกหนึ่งนิยมว่าจะเรียนรู้ทั้งแปดหมื่นสี่พัน ธรรมชั้นตรี จะปฏิบัติทั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นตรี หรืออะไรทำนองนั้น, ที่นี่ อีกพวกหนึ่งมันไม่เอาแล้ว เราจะเอาธรรมชั้นตรีเดียว.

นี่คิดดูเถอะว่าต่างกันแล้ว ระบบหนึ่งต้องการจะรู้ทั้งแปดหมื่นสี่พันข้อ, หรือว่าปฏิบัติให้มันเกี่ยวเนื่องกันไปทั้งหมดแปดหมื่นสี่พันข้อ. นี่มันเป็นเรื่องของปริยัติ เรียนเพื่อเป็นนักปราชญ์ เรียนเพื่อเป็นผู้เป็นคลังของปริยัติก็ทำได้ พวกนั้นก็ทำได้ แต่มักจะตายเสียก่อน.

อีกระบบหนึ่งมันจะหดให้เหลือคำเดียว อย่างนี้ก็เหมาะสำหรับ คุณยายที่ไม่รู้หนังสือ. เหลือธรรมชั้นตรีเดียว เช่นว่า **ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น** ; คำพูดนี้ประโยคเดียว ความหมายเป็นธรรมชั้นตรีเดียว.

ไม่มีอะไรที่น่าเอนา - น่าเป็น ; รู้เท่านี้ ปฏิบัติเท่านี้, คอยเฝ้า อยู่แต่ว่า ไม่ให้จิตมันไปรักอะไร ไปอยากอะไร ไปเป็นอะไร ไปเอนาอะไรเข้า.

หรือแม้ที่สุด จะใช้คำว่า **ดับไม่เหลือ - ดับไม่เหลือ - ดับไม่เหลือ** คำเดียว, ประโยคเดียว, ธรรมชั้นตรีเดียว ไม่ต้องรู้อะไรมากกว่านั้น. ถ้าเข้าใจจริง ปฏิบัติจริง ก็ได้รับผลถึงที่สุดได้.

หรือจะพูดว่า ตายเสียก่อนตาย เข้าใจว่า ถอนตัวกู - ของกู ที่เป็นความยึดมั่นด้วยอุปาทานเสียได้ เท่านั้นแหละ คำเดียว ข้อเดียวเท่านั้น. ไม่นึกถึงศีล สมาธิ ปัญญา, ไม่นึกถึงปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ แปรหมิ่นสี่พัน ธรรมชั้นไหนอะไร ; จะปฏิบัติแต่เพียงว่า เราจะตายให้ได้เสียก่อนตาย ; **อย่ามีความรู้สึกตัวกูเสียได้ตั้งแต่ก่อนตาย** อย่างนี้มันก็บรรลุผลถึงที่สุดได้. นี้เรียกว่าพวกที่หดให้เหลือคำเดียว, แล้วก็ปฏิบัติธรรมชั้นเดียว.

ตรงนี้อาจจะพูดไว้เสียก่อนว่า นี่ไม่ใช่พูดเพื่อให้ท่านทั้งหลายชี้แจง ; ที่ว่าเป็น "คำเดียวก็เอาตัวรอดได้" นี่ไม่ใช่พูดเพื่อให้ผู้ฟังชี้แจง แต่พูดให้รู้ว่ามีวิธีอย่างนั้น, และความเพียรก็ยังต้องใช้มากเหมือนกันแหละ.

การที่จะทำให้ตายเสียได้ก่อนแต่ตาย. หรือ ให้อับดับตัวกูไม่มีเหลือ ตั้งแต่เดี๋ยวนี้, หรือว่า ให้เกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรในทั้งหมด ในสากลจักรวาล ที่น่าเอา - น่าเป็น, **ไม่มีอะไรที่น่าเอา - น่าเป็น ; ไปเอา - ไปเป็นเข้าแล้วเป็นทุกข์ทั้งนั้น** นี่ก็ต้องปฏิบัติมากเหมือนกัน แม้ว่าเรื่องมันเป็นเพียงเรื่องเดียว หรือคำเดียว.

ยกตัวอย่าง พระอรหันต์องค์หนึ่ง ที่เราได้ยินได้ฟังกันมาว่า ชื่อ พระจุลปันถกะ เป็นคนที่เรียนอะไรสักตัวหนึ่งก็จำไม่ได้ จนเขาประณามไม่คบ. พระพุทธเจ้าท่านทรงคิดช่วย พระจุลปันถกะนี้ ท่านให้เศษผ้าสำหรับเช็ดมือไป ให้ไปลูบคลำอยู่เสมอ แล้วก็ให้ทำในใจว่า รโหฺรณํ รชํ หรติ, รโหฺรณํ รชํ หรติ คำเดียวเท่านั้นแหละ ประโยคเดียวเท่านั้นแหละ ที่แปลว่า ผ้าเช็ดฝุ่น มันก็เช็ดฝุ่นซิ ; รโหฺรณํ แปลว่า ผ้าเช็ดฝุ่น, รชํ หรติ - ย่อมเช็ดฝุ่น ; ผ้าเช็ดฝุ่นก็ย่อมเช็ดฝุ่นซิ.

พระจุลป็นถะก็เอาผ้าไปขยำอยู่ แล้วปากก็ว่า "ผ้าเช็ดฝุ่นเช็ดฝุ่นซี" อย่างนี้ ; พดถึงโอกาสเหมาะ วินาทีหนึ่ง ท่านก็เกิดเป็นพระอรหันต์ได้. เป็นพระอรหันต์แล้วอะไร ๆ มันก็กลับมาหมด คือ สติ ปัญญา อะไรก็รอบรู้ขึ้นมาได้ เพราะความที่กิเลสหมดไป. นี่ก็เป็นเรื่องที่แปลกที่น่าเอามาพิจารณาดู.

นี่ท่านองค์นี้ไม่ได้ปฏิบัติอะไร นอกจากขยำขึ้นเศษผ้าอันหนึ่งแล้วก็ว่า ผ้าเช็ดฝุ่นก็เช็ดฝุ่นซี ท่านก็เป็นพระอรหันต์ได้.

ที่เรามาแล้วให้ฟังนี้ มิใช่เพื่อเอามาสอนให้ชี้แจงไม่ศึกษา ไม่ค้นคว้า ไม่นึกถึงอะไร ; เราจะต้องนึกถึงเหตุ ถึงผล ถึงอะไรที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในนั้น แล้วเอามาทำการเปรียบเทียบให้มองเห็นว่า **ปฏิบัติประเภทหนึ่งนั้นมันกระจายเรื่องให้มากออกไป** จนเป็นแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้น. ที่นี้ **อีกประเภทหนึ่งไม่สนใจ ไม่รู้ไม่ชี้** เอาแต่ธรรมชั้นเดียว ก็ปฏิบัติให้บรรลุสำเร็จได้ ; แล้วก็จะเร็วกว่าที่จะไปเอาตั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้ เรียกว่าปฏิบัติทางชนิดที่เรียกว่า **"พูดกันมากเรื่อง"** กับปฏิบัติทางชนิดที่ **"พูดกันคำเดียว"**.

ขอให้ไปคิดว่า เราเอง ควรจะเหมาะกับปฏิบัติไหน ? หรือว่าจะเอาในระดับกลาง, คือว่า ไม่ใช่มากเรื่อง แต่ก็ไม่ใช่เรื่องเดียว. ถ้ามีปัญหาอย่างนี้ก็อยากจะแนะนำว่า **หลาย ๆ เรื่องนั้นแหละอาจจะสรุปรวมให้เหลือได้เพียงเรื่องเดียว.**

เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสมาธิ ปัญญา อะไรก็ตาม นี่ก็จะไปสรุปได้ตรงที่ว่า เมื่อ **"ไม่ยึดมั่นถือมั่น"** หรือ **"ไม่เห็นแก่ตัว"** แล้วก็เป็นศีลสมาธิ ปัญญาขึ้นมาเอง. ถือหลักปฏิบัติข้อเดียวว่า **ไม่เห็นแก่ตัว** แล้วจะ

โลกได้อย่างไร, เมื่อไม่เห็นแก่ตัวแล้วจะมีความโลกได้อย่างไร ; แล้วเมื่อไม่มีความโลกแล้ว ก็ไม่มีความโกรธ.

การที่เราโกรธนั้น เพราะเราต้องการอยากอย่างใดอย่างหนึ่งเสียก่อน แล้วไม่ได้ตามต้องการ แล้วจึงโกรธ ; เมื่อไม่เห็นแก่ตัวแล้ว ก็โกรธไม่ได้ ไม่รู้จะไปเกิดความโกรธขึ้นได้อย่างไร.

ความไม่เห็นแก่ตัวนี้ เป็นความฉลาดอย่างยิ่งอยู่แล้ว, หรือว่าอย่างน้อยก็เป็นผลของความฉลาดอย่างยิ่งอยู่แล้ว. ที่เราปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา บรรลุมรรค ผล ในที่สุดก็คือ ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่มีตัว.

ถ้าสมมติว่าเดี๋ยวนี้ **ไม่เห็นแก่ตัวอยู่ได้จริง ๆ** นี้ก็เท่ากับมีปัญญาอยู่แล้ว หมดโมหะอยู่แล้วนั้น ; **ไม่เห็นแก่ตัวนี้** ตั้งต้นให้ดี, แล้วขยายขึ้นไปให้ดี ขยายขึ้นไป ๆ จนถึงระดับสูงสุด.

อย่างนี้จะเรียกว่าวิธีอะไร ? เป็นวิธีฉลาดหรือเอาเปรียบก็ได้ คือว่ารวบรวมหลาย ๆ เรื่องเข้ามา ให้กลมกลืนเป็นเรื่องเดียว ; มีก็เรื่องที่เราจะต้องทำ ต้องรู้แล้วเอามาเคล้ากันให้หมด ให้เหลือเป็นเรื่องเดียว.

มีการปฏิบัติโดยหลัก เช่นว่า **ไม่เห็นแก่ตัว** หรือว่า**ไม่ยึดมั่นถือมั่น** หรืออะไรทำนองนี้ **สักวันหนึ่งก็จะแวบออกมา, แวบออกมาเหมือนกับเปิดสวิตช์** คือจะหมดไปทั้งความโลก ทั้งความโกรธ ทั้งความหลง ; อย่างนี้ไม่ใช่เรียกว่าชี้แจง แต่ว่าเป็นความฉลาดที่เอาตัวรอดได้ทันเวลา.

นี้ก็เรียกได้ว่าประเภทหนึ่งโดยแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย : **ฝ่ายที่ต้องพูดมาก** ต้องปฏิบัติมาก ต้องมีเรื่องมาก, **และอีกฝ่ายหนึ่งมีคำเดียว** ข้อเดียว เรื่องเดียว ปฏิบัติเพียงอย่างเดียว เราจะเหมาะอย่างไรก็เอาอย่างนั้น.

ปฏิบัติที่ ๔ ไม่ต้องทำอะไรเลย กับ ทำสุดเหวี่ยงเสมอ

ที่นี้ เหลือบดูไปอีกทิศทางอื่นอีก ก็เกิดเป็นความหมาย หรือเป็นหลักเกณฑ์ขึ้นมาว่า : พวกหนึ่งถือว่า**ไม่ต้องทำอะไรเลย** การปฏิบัติที่ถูกต้องนั้นไม่ต้องทำอะไรเลย ; เช่นว่า ทั้งวัน ๆ ฉันไม่ทำอะไรเลย. อีกพวกหนึ่งว่า**ต้องทำให้สุดเหวี่ยงอยู่ตลอดเวลา** ทั้งวันทั้งคืน ต่างกันอยู่อย่างนี้.

พวกหนึ่งจะยึดความหมายไปทางว่า **ไม่ทำอะไรเลย**, อีกพวกหนึ่งว่า**ต้องทำอย่างสุดเหวี่ยง** สุดชีวิต จิตใจ อยู่ตลอดเวลาทั้งวันทั้งคืน ; นี่เพียงพอแต่อกซื่อก็เหนื่อยแทนแล้ว. นี่ลองไปเปรียบเทียบกับดูว่า มันต่างกันอย่างไร จึงเกิดแบ่งแยกกัน.

สำหรับพวกที่ว่า **ไม่ทำอะไรเลย**นั้น มีหลักเกณฑ์หรือรากฐานมาในทางที่ว่า : **ทุกอย่างดีอยู่แล้ว** บริสุทธิ์อยู่แล้ว ถูกต้องอยู่แล้ว เราอย่าไป**ทำให้ผิด**. ทุกอย่างบริสุทธิ์อยู่แล้ว ถูกต้องอยู่แล้ว หยุดอยู่แล้ว เย็นอยู่แล้ว อะไรอยู่แล้ว ; อย่าไปทำให้เกิดลูกขึ้นมาซิ. นี่เขาถือหลักอย่างนี้.

ที่นี้ **อีกพวกหนึ่งถือหลักตรงกันข้าม** ว่า โอ๊ย ! พวกแรกมันโง่ มีอวิชชา มีกิเลสตัณหา มีไฟอยู่ในข้างใน มันร้อน มันอะไรอยู่ตลอดเวลา ; มันต้องทำ ๆ ต้องรีบบัดไฟ ต้องรีบ - รีบ - รีบ อย่างนี้ก็เป็นตรงกันข้าม.

พิจารณาดู พวกที่ไม่ทำอะไร

พวกแรกเขาถือว่า**ไม่ต้องทำอะไร** เขาเชื่ออย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า "จิตนี้เป็นประภัสสร คือ ใสกระจ่างอยู่เป็นปกติ เฝิงเศร้าหมองเมื่อกิเลสมัน

เกิดขึ้น". นี่เขายึดเอาความหมายเดิมที่ว่า รักษาสภาพเดิมไว้ให้จิตมันประภัสสร
อย่างนั้นเรื่อย ; อย่าไปทำให้ผิด อย่าไปทำ ที่เรียกคำหยาบ ๆ ว่า ไปเลือก ไปแส
นั้นนะ ไปทำให้มันเกิดผิดสภาพเดิมขึ้นมา คงอยู่เฉย ๆ ให้คงสภาพเดิมไว้
มันก็ชินไปเอง ในที่สุดมันก็เปลี่ยนนิสัย หรือว่าหมดทางเกิดของกิเลสไปเอง.

นี่พูดอีกทีหนึ่งก็พูดได้ว่า **นิพพานอยู่เป็นพื้นฐานในจิต** คือว่าจิต
ตามปกติมันไม่ร้อน, ไม่ปรุงแต่งเป็นตัณหา - ของกู. เมื่อไม่เกิดตัณหา - ของกู
ก็ไม่ร้อนและมีลักษณะเป็นนิพพานอยู่แล้ว ; เพียงแต่ว่าไม่เป็นนิพพานเด็ดขาด
เป็นนิพพานที่อาจจะกลายเป็นไฟลุกขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ คือยังไม่ใช่นิพพานเด็ดขาด.
อย่าไปกวนมัน จิตนี้จะมีสภาพเป็นนิพพานอยู่เองแล้ว ; พวกนี้เขาถือหลักอย่างนี้.

เขาไม่ใช่ถือว่า อวิชชาเกิดอยู่แล้วในสังขดานตลอดเวลา เหมือนที่
อาจารย์ปัสสณาบางพวกสอน. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า "อวิชชาก็เพิ่งเกิดเมื่อ
มีการกระทบทางตา หู จมูก ฯลฯ แล้วเปลว ให้โอกาส อวิชชาจึงเกิด"; ไม่ใช่
อวิชชาอยู่ในสังขดาน นอนรออยู่ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสอย่างนี้.

ที่เรียกว่าอนุสัย หรือสังโยชน์นั้น หมายถึงความเคยชิน ที่อวิชชา
จะเกิดเสียเรื่อย ; ไม่ใช่ว่าเกิดอยู่แล้ว แต่มันพร้อมที่จะเกิดเสียเหลือเกิน.
นี่ ความเคยชินอย่างนี้ ก็ยอมรับว่า มีจริง.

ถ้าจะตรวจดูถึงสภาพแท้ของจิตแล้ว มันไม่ได้มีอะไรอยู่ในนั้นเป็น
จิตตามธรรมชาติธรรมดา เป็นวิญญานธาตุตามธรรมดา ที่ไม่มีกิเลส ตัณหา
เข้าไปปนอยู่เลย ; แต่พอมาได้ ตา หู จมูก ลิ่น กาย ใจ ได้ช่องได้ทางอะไรเข้า
เปิดโอกาสให้ ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าอวิชชา เข้าผสมจิตนั้นได้.

ที่นี้ พวกที่เขากล่าวว่า "จิตเป็นประภัสสรอยู่ตามธรรมชาติ" เป็นนิพพานอยู่ตามธรรมชาติ เขาไม่ต้องทำอะไร นอกจากระวังให้ดี หรือว่าอยู่เฉย ๆ ให้เป็น, อยู่หนึ่ง ๆ ให้เป็น ; นี้ ก็เป็นเพียงคำพูด เพื่อจะพูดว่า ไม่ต้องทำอะไรมากมาย.

พิจารณาอุปกณ์ที่ต้องสวดเหวียง

ที่นี้ พวกที่กล่าว ว่า อวิชชาเมื่อเรื้อรัง นอนอยู่ในสันดาน ไม่รู้จักก็ภพที่ชาติมาแล้วนั้น ; ที่เขาว่าปฏิสนธิวิญญานพาเอาอวิชชามาด้วยนั้น มีปัญหามากที่จะต้องออก ต้องขุดเอาอวิชชานี้ออก. ที่พวกนี้เขาอธิบายคำว่า สังโยชน์ หรืออนุสัยว่าเป็นกิเลสชั้นละเอียด นอนประจำอยู่ในสันดาน ; เขาพูดอย่างนี้ เราจะรับเอาฝ่ายไหนก็ตามใจ.

อาจารย์วิปัสสนาก็มีสอนอย่างนี้ทั่ว ๆ ไป ว่าในจิตใจของคน หรือใน ส่วนลึกคือสันดานของคนนั้น มีอวิชชาอยู่ตลอดเวลา ; แม้แต่นอนหลับก็มีอวิชชา. ที่เขาสอนอย่างนี้ อาตมาก็เคยเข้าใจอย่างนั้น เพราะได้รับคำสั่งสอนตอนแรก ๆ อย่างนั้น ; ต่อเมื่อไปค้นคว้าศึกษาส่วนที่เป็นพระบาลีมากเข้า จึงรู้ อย่างนี้ ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้สอนไว้อย่างนี้.

ถ้าถือว่าอวิชชาหรือกิเลสมีอยู่ตลอดเวลา งานก็มีมาก ก็จะต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้, ต้องแก้กิเลสตัวนั้น ต้องแก้กิเลสตัวนี้ ต้อง ๆ ๆ ; เรื่องมันมาก ก็เลยเรียกว่า เป็นพวกที่ต้องทำให้ขยันขันแข็งสุดเหวียงอยู่ตลอดเวลา. ส่วนพวกหนึ่งเขาว่า อย่างทำอะไร อยู่หนึ่ง ๆ.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี คำพูดทั้งสองความหมายนี้ เรียกว่าเล่นกลได้ คือ มีความหมายซับซ้อนกำกวมได้ ; สามารถที่จะอธิบายให้ถูกไปทั้งสองทางก็ได้ หรือให้ผิดไปหมดเลยทั้งสองทางก็ได้.

การปฏิบัติต้องมีอุบายให้เหมาะ

แต่เดี๋ยวนี้มีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่งว่า ทุกอย่างต้องใช้อุบาย ไม่มีอะไรที่จะไม่ต้องใช้อุบาย ; การปฏิบัติเพื่อละกิเลสนี้ก็เรียกว่าอุบาย, พระพุทธเจ้าท่านก็เรียกอย่างนั้น เพราะว่าท่านเป็นอุบายทั้งนั้น.

ทีนี้ เมื่อเป็นอุบายแล้ว จะใช้อย่างไหนเล่า ? ถ้าใช้อย่างหนึ่งก็มีงานมากที่สุด, ถ้าใช้อีกอย่างหนึ่งก็มีงานน้อย หรือไม่มี.

ถ้าเราจะถือหลักว่า จิตเราเป็นนิพพานอยู่แล้ว ระวางรักษาให้ดีก็พอแล้ว อยู่เฉย ๆ ก็ได้ ; แต่ถ้าถือว่าจิตนี้ไม่มีนิพพานเลย ไม่มีความสุขเลย มีแต่กิเลส ตัณหา อวิชชาเป็นเจ้าเรือนอย่างนี้ ก็ต้องจัดการแล้ว อยู่นิ่ง ๆ ไม่ได้แล้ว ต้องลุกขึ้นทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ทั้งวันทั้งคืนสุดเหวี่ยงอยู่เสมอ. นี่จะเลือกเอาอุบายอันไหน ในสองอุบายนี้ ?

ปฏิบัติเกิดเป็นสองรูปภาพขึ้นมาแล้วอย่างนี้ จะเลือกเอารูปไหนขอให้ใคร่ครวญดูเอง. แต่ขอเตือนอีกทีว่า นี่ไม่ใช่พูดเพื่อให้ชี้แจงกันनावัว ! แต่พูดให้ขยัน, ให้ขยันในการที่จะทำความอยู่นิ่ง ๆ ให้ได้ ไม่ใช่ให้ชี้แจงไม่ทำอะไรเลย.

เราอาจจะรับเอาอุบายที่ว่าเป็นนิพพานอยู่แล้ว เป็นประภัสสรอยู่ แล้ว ว่างอยู่เองแล้ว คอยระวังอย่าให้เกิดอะไรแทรกแซงเข้ามาเป็นวุ่น เป็นอะไรนี้ ; นี่มีงานน้อยหน้อย คงจะสบายกว่า แล้วได้เปรียบ หรือว่าได้กำไรกว่าถ้ารับเอาอุบายฝ่ายนี้. แต่บางคนอาจจะไม่ชอบ เพราะว่าอยากจะได้แสดงฝีมือก็ตามใจ.

หมวดนี้ มีหัวข้อว่า ไม่ต้องทำอะไรเลย นี้อย่างหนึ่ง, และก็มีอีกหัวข้อหนึ่งที่ว่า ต้องทำสุดเหวี่ยงอยู่ ตลอดเวลา.

นี่ปฏิบัติที่ใช้กันอยู่ในเวลานี้. ก็มีอยู่อย่างนี้. แล้วเผชิญเป็นไปว่า ในประเทศไทยเรา พวกเถรวาทนี้ชอบใช้อย่างหลังนี้ ชอบใช้อย่างที่ทำสุดเหวี่ยงอยู่ตลอดเวลา ; แล้วสอนกันว่า อริชชาติดมาแต่ปฏิสนธิวิญญาณ อยู่ในจิตใจตลอดเวลา, กิเลสอยู่ในตลอดเวลา, ไฟติดอยู่ในใจตลอดเวลา.

แต่พุทธศาสนาพวกอื่นอย่างพวกมหายาน เขาไม่ถืออย่างนี้ เขากลับไปถือตรงตามหลักที่ว่า : จิตนี้ประภัสสร เพิ่งเศร้าหมองเมื่อกิเลสจรมมา ; หรือว่า เมื่อไม่มีอะไรมาปรุงแต่ง หรือว่า ไม่มีอะไรมาเป็นโอกาสแล้ว อริชชาไม่เกิด กิเลสตัณหาไม่เกิด. นี่เขาถือหลักอย่างนี้ ; แม้พวกเซ็นก็ถือหลักอย่างนี้

นี่ ถ้าขึ้นพูดไปก็เกิดผลปัญหาอย่างที่เราเรียกว่า ชาตินิยม เราเป็นไทย ต้องถืออย่างไทย, อย่าไปถืออย่างญี่ปุ่น อย่างจีนไม่ได้ ; นี้อย่างนี้ก็ตามใจชี.

แต่ว่า โดยหลักทั่วไปในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะต้องว่า จิตนี้เป็นประภัสสรอยู่ก่อน กิเลสยังมิได้เกิด อริชชาตยังมิได้เกิด จนกว่าจะมีโอกาสที่จะเกิด ; ฉะนั้น เราอยู่ให้เป็นชิ อยู่ให้ดีชิ อย่าสัปดนซุกซน กิเลสก็เกิด

ไม่ได้ในทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ; ตั้งตัวไว้ให้ดี.
ตั้งไว้ให้ดี ในที่นี้ แทบว่าจะไม่ต้องทำอะไร เพียงแต่ระวังหน่อย เมื่อระวังเป็น
ระวังจนเคยชิน เป็นนิสัยแล้ว ก็**แทบไม่ต้องระวัง** เหมือนเมื่อเราเดินเป็น
 แล้วมันก็ไม่หกล้ม อย่างนี้.

ปฏิบัติมีอยู่ ๒ รูปภาพอย่างนี้ อีกพวกหนึ่งว่า **"ไม่ทำอะไรเลย"**
 กับ **"ทำสุดเหวี่ยงอยู่ตลอดเวลา"**.

สรุป ทบทวน เพื่อเปรียบเทียบดูอีก

นี่ทบทวนกันดูอีกทีว่า ข้างต้นได้กล่าวมาแล้ว **ภาพที่ ๑** ว่าเอา**ศรัทธา**
 เป็นที่พึ่ง เอา**ความเพียร**เป็นที่พึ่ง เอา**ปัญญา**เป็นที่พึ่ง ก็กลุ่มหนึ่งแล้ว,
 หรือว่าเอาทั้งหมดเจือกันเป็นที่พึ่ง นี้เรียกว่า ศัทธาธิกะ วิริยาธิกะ ปัญญาธิกะ.
 แบ่งอย่างนี้ เพราะคนมันโง่บ้าง ฉลาดบ้าง ฉลาดน้อยบ้าง มากบ้าง โง่มากบ้าง,
 หรือว่าถึงขนาดที่ว้าบอไปเลยก็มี. แต่ว่าคนบ้าคนบอ นั้นจะไม่ใช่ว่าจะหมดที่พึ่ง
 เสียทีเดียว ; ถ้าบ้าเชื่อ คนบ้าคนบอบ้าเชื่อ ก็เอาเป็นที่พึ่งได้ คือเชื่อพระพุทธเจ้า
 เชื่อพระธรรม เชื่อพระสงฆ์ อย่างบ้าบอไปเลย แล้วก็ทำอะไรผิดแม้แต่
 นิดเดียว ; นี่บางทีจะเคร่งกว่าคนที่ไม่บ้าเสียอีก ถ้าบ้าเชื่อ. เขาจึงมีไว้ให้เพื่อ
 เลือกลำหรับคนทุกชนิด ศัทธาธิกะ วิริยาธิกะ ปัญญาธิกะ จะช่วยคนได้ทุกชนิด
 ยิ่งกว่ามหายานเสียอีก เขาจะช่วยคนได้ทุกชนิดแม้แต่คนบ้าคนบอ.

ภาพที่ ๒ เรามาดูกันในทางที่ว่า **"ฉับพลัน"** หรือว่า **"เฉื่อยชา"**
 ในคัมภีร์ เช่นคัมภีร์อภิธรรม ก็มีพูดถึงว่า **ทุกขาปฏิบัติ** **ชิปปาภิญา**,
ทุกขาปฏิบัติ **ทณฺหาภิญา** ; **สุขาปฏิบัติ** **ชิปปาภิญา**, **สุขาปฏิบัติ**

ทฤษฎาภิญา - ปฏิบัติเป็นทุกข์ รู้ดับพลันก็มี รู้เฉื่อยชาก็มี ; ปฏิบัติเป็นสุข
รู้ดับพลันก็มี รู้เฉื่อยชาก็มี

เวลาพระสวดศพ จะได้ยินคำสวดคำนี้ : ทุกขาปฏิบัติทา ขิปุปาภิญา,
ทุกขาปฏิบัติทา ทฤษฎาภิญา ฯลฯ แล้วว่าอิทธิบาท ต่อท้ายว่า สุขขาปฏิบัติทา
ขิปุปาภิญา, สุขขาปฏิบัติทา ทฤษฎาภิญา

บางพวกนั้นปฏิบัติไม่ค่อยเจ็บปวดทรมานอะไร รู้ซำก็มี รู้ดับพลัน
เป็น ขิปุปา ก็มี, บางคนปฏิบัติก็แสนจะยากลำบากเหมือนกับว่าเลือดตากระเด็น
รู้ซำก็มี รู้ดับพลันก็มี. **หลักรู้ดับพลันหรือรู้เฉื่อยชา นี้ก็มีอยู่ในคัมภีร์ของ
เถรวาท.**

ที่นี้เรารู้ว่า เรายังจะต้องทำอะไร เหมาะสมอย่าง ; แต่ว่ามัน
ยากนักที่คนเราจะรู้จักตัวเอง. **ตัวเอง เป็นสิ่งที่รู้จักยากกว่าสิ่งทั้งหลาย
ในโลก ;** แต่คนโง่ก็พูดว่ารู้จัก ที่แท้เขาไม่ได้รู้จัก จึงทำผิดทั้งที่ถือดีว่าทำถูก.
เขาทำผิดอยู่แท้ ๆ ยังพูดว่าทำถูก, เขาทำเลวอยู่แท้ ๆ ยังพูดว่าทำดี, นี่เพราะว่า
เขาไม่รู้จักตัวเอง.

การที่จะรู้ว่าเราจะเหมาะสมกับปฏิบัติปฏิบัติปทาแบบไหนนี้ ก็ยาก
เหมือนกัน ; แต่ว่าก็มีใช้สุตวิสัย. ถ้าพยายามสังเกตดูให้ดี ๆ ก็จะได้รู้จัก
ตัวเองขึ้นทีละเล็กละน้อย ตะล่อมไปหาเรื่องที่ดีที่สุด ที่ง่าย ที่สะดวกได้. แต่ถ้าว่า
จะสังเกตดูตามหลักของพุทธศาสนาแล้ว วิธีปฏิบัติก็อยู่ในพวกที่ดับพลันนี้แหละ
มากกว่า ; **ให้ปฏิบัติไปด้วยจิตใจที่ปกติ โอกาสหนึ่งความรู้จะลุดโผล่
ออกมา.**

ภาพที่ ๓ ก็มีว่า "คำเดียวพอ" และว่า "มากมายจนนับไม่ไหว".
 นี้ พวกหนึ่งนิยมอ้างว่า ต้องปฏิบัติถึงแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้ ชาตินี้ทำไม่ได้
 ขอให้ตายไปชาติหน้าแล้วจะได้แตกฉาน ; ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารียะ ภูมิ
 ทั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้ อย่างนี้ก็มี ; ขอให้คิดดูเกิดว่า นี่ฉลาดมาก หรือ
 ว่าโง่มาก.

พวกหนึ่งถือหลักว่าธรรมชั้นเดียวก็เอาตัวรอดได้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ยังไม่
 ทนเข้าโลง แต่พวกที่ถือกันคำเดียว ข้อเดียว บรรณาณอย่างนี้ ไม่อยากจะให้
 เนิบนาบเนิ่นช้า รอเวลาเป็นชาติ ๆ แล้วได้ต่อศาสนาพระศรีอารียะ ; อย่างนี้ไกล
 เกินไป. อยากจะพูดว่า "ดื่บไม่เหลือ" คำเดี๋ยวนี้ก็พอ, "ตายก่อนตาย"
 คำเดี๋ยวนี้ก็พอ, หรือ "ไม่เอาอะไร" "ไม่มีอะไรจะนำเอา - นำเป็น" ;
 คำเดี๋ยวนี้ก็พอ.

นี่ขอบอกว่า วันนี้พูดกันแต่หัวข้อ รายละเอียดจะพูดกันวันอื่น เช่นว่า
 ปฏิบัติอย่างไรจะเรียกว่าปฏิบัติ ? เพียงแต่ว่าไม่เอา - ไม่เป็น ไม่อยากเอา - ไม่
 อยากเป็น นี่จะปฏิบัติอย่างไร ? เราพูดกันอย่างละเอียดวันอื่น วันนี้ไม่มีเวลา
 พูดให้ฟัง แต่ว่าหัวข้อก็มีอยู่อย่างนี้.

ภาพที่ ๔ ไม่ทำอะไรเลย นี่พวกหนึ่ง ; แล้วอีกพวกตรงกันข้ามก็ว่า
 ทำสุดเหวี่ยงอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้ เอาซิ, ใครชอบอันไหนก็เอา.

ปฏิบัติปาทิ ๕ เป็นแบบพิเศษหุบปากเงียบ

ภาพที่ ๕ นี่มาเหนือเมฆ จะเรียกว่าแบบพิเศษ มีข้างเดียว คือว่า
 หุบปากเงียบ ; ช่วยจำไว้ด้วยว่า แบบพิเศษคือหุบปากเงียบ นี่จะยิ่งกว่าไม่
 ทำอะไรเลยเสียอีก.

แบบพิเศษนี้ มีหลักที่พอจะประมวลได้ว่า ธรรมะจริงพูดไม่ได้ด้วยปาก ; ส่วนนี้เป็นอย่างเดียวกับคำสอนของเหล่าจื๊อที่เรียกว่า "เต๋าเต๋จั้ง" คำสอนของเหล่าจื๊อประโยคแรกประโยคหนึ่งว่า "เต๋า"; ที่เอามาบรรยายได้ด้วยปากนี้ ไม่ใช่เต๋า. นี่ไม่ใช่พุทธศาสนา เป็นเต๋าของเหล่าจื๊อ ; ว่าเต๋าที่มาพูดบรรยายกันได้ด้วยปาก ด้วยตัวหนังสือไม่ใช่เต๋าทรง.

ฝ่ายข้างวิมลเกียรติ ซึ่งไม่เคยรู้จักกับเหล่าจื๊อ ก็พูดว่า ธรรมะจริงนี้พูดไม่ได้ดอก แล้วเขาก็เลยหุบปากเรื่อย. พระสารีบุตร พระอะไรก็ตามไปถามว่าอะไรเป็นอย่างไร เขาก็หุบปากเรื่อย, ให้แสดงข้อปฏิบัติปฏิบัติไปนิพพานเขาก็หุบปาก ยืนหุบปากใส่หน้าให้ดู.

พวกหุบปาก นี่ยิ่งไปกว่าไม่ทำอะไรเสียอีก ; คือถือว่าธรรมะนั้นนิ่ง, นิ่งทั้งปาก, นิ่งทั้งใจ, นิ่งทั้งกาย, อย่างนี้จึงจะถูก. การปฏิบัติ หรือ ประตูประนิพพาน ที่เรียกว่าอย่างนั้นนะ แสดงให้ได้ด้วยคำพูด แต่แสดงได้ด้วยปากที่หุบ.

ตัวพระนิพพานจริงก็ยิ่งกว่านั้นซิ ; เพียงแต่ประตูประนิพพานก็ยังแสดงด้วยต้องหุบปาก ปากหุบอยู่แล้ว ; ตัวพระนิพพานแท้ ๆ นี่มันก็ต้องหุบปากยิ่งกว่านั้น. เขาจึงถือว่าการเรียนปริยัตินี้ก็บ้า ๆ บอ ๆ พูดมาก นี่ก็ยิ่งบ้ามาก ; เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดถึงธรรมะที่แท้จริงต้องหุบปาก ถ้าขึ้นพูดไปก็ไม่ใช่ธรรมะจริง, เป็นเพียงเปลือก เพียงกระพี้ เพียงฝอย เพียงอะไรต่าง ๆ อย่างนี้ก็มี.

ที่นี้เราก็เกิดความสงสัยว่า : ทำไมพระพุทธรูปเจ้าท่านพูดมาก ท่านตรัสมาก อะไรมาก ? นี่เป็นคนละเรื่องแล้ว คนละปัญหาแล้ว. เรื่องหุบปาก

เป็นความเห็นของท่านผู้นี้ ของคน ๆ นี้ หรือเจ้าอุบายอันนี้ เขาวางอุบายขึ้นมาสำหรับเขา หรือว่าพวกที่เฝ้าอย่างเขา.

ต้องหุบปาก **นี่คือแบบพิเศษ** ; และเราก็สังเกตเห็นกันอยู่ว่า เดียวนี้ที่เราไม่ค่อยรู้อะไร ก็เพราะว่าอ้าปากมากเกินไป. ทั้งพระ ทั้งเณร ทั้งอุบาสก อุบาสิกา นี่อ้าปากกันมากเกินไป ; หุบปากเสียสักครั้งหนึ่ง ไม่ใช่หุบปากทั้งหมด แล้วก็จริงอย่างที่เราเขียนว่าเป็นแบบของวิมลเกียรติ.

แบบของวิมลเกียรติผู้เป็นอุบาสก มีกล่าวว่าพระโพธิสัตว์มัญชุสวี่ เป็นผู้ไปถามว่าทำอะไร ; ว่าอย่างไร ๆ เขาก็หุบปากใส่หน้าโพธิสัตว์มัญชุสวี่, ถึงพระองค์อื่น พระสารีบุตรอะไรก็ไม่กล้ารอน้ำกับอุบาสกนี้ ; เพราะว่าถ้าถามแล้วก็หุบปากใส่หน้า นี่ก็เรียกว่า**แบบพิเศษ**. หุบปากไม่เหมือนพระพุทธรูปเจ้า. แต่ที่แท้ก็ต้องการจะแสดงพระพุทธรูปเจ้าที่แท้จริงให้ดู ว่าธรรมะจริง อะไรจริง พระพุทธรูปจริง แสดงไม่ได้ด้วยคำพูด แสดงไม่ได้ด้วยรูปภาพ.

หุบปากมีความหมายในทางไม่บรรยาย, หรือว่ามีความหมายไปในทางว่างไปเลย ว่างไปเลย ขึ้นพูดก็ผิดเท่านั้นแหละ.

ในอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว **เขาแสดงรูปพระพุทธรูปเจ้าด้วยที่ว่าง** ด้วยความว่าง ด้วยไม่ทำรูปอะไรเลย ว่างนั้นเป็นพระพุทธรูปเจ้าจริง ; เดียวนี้เราทำรูปพระพุทธรูปเจ้ากันอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น แล้วก็ต่างกันไปตาม ๆ นานา. นี่เรียกว่ารูปภาพของ**ปฏิบัติแบบพิเศษ** ก็คือ**เจียบ นิ่งและเจียบ หรือจะเรียกว่าหุบปากก็ตามใจ**.

พวกหนึ่งนั้นเปิดปากโวไปเรื่อย, อีกพวกหนึ่งก็หุบปาก คล้าย ๆ กับว่า **ไม่ต้องมีปริยัติ, ไม่ต้องมีปฏิบัติ ไม่ต้องมีปฏิบัติอะไรกันแล้ว** ให้มันยุ่งยากลำบาก ไม่ยึดถืออะไรโดยความเป็นอะไร จนพูดว่าอะไรไม่ได้ก็ต้องหุบปาก.

แม้นิพพานจริงก็ต้องหุบปาก จึงจะแสดงลักษณะของนิพพานได้ คือนิพพานนั้น ไม่,-ไม่,-ไม่,-ไม่อย่างนั้น- ไม่อย่างนี้- ไม่อย่างโน้นไปเสียทั้งหมด ก็ต้องแสดงด้วยหุบปาก. เดียวนี้เรามีอะไรกันมาก : มีปริยัติแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ แล้วก็ปฏิบัติไปซิ ; แบบนี้เราพูดกันตั้งปีก็ไม่จบ เพียงแต่อ่านตัวหนังสือก็เป็นปี ๆ ยังไม่รู้จักหมดจักสิ้น, ส่วนแบบพิเศษแบบสุดท้ายนี้คือว่า หุบปาก.

ทั้งหมดที่แสดงมานี้มันสี่คู่ กับหนึ่งรูป เป็นเก้ารูป ถ้าจะเอารูปสุดท้ายว่าหุบปากกับเปิดปาก ก็เป็นสิบ คือห้าคู่ก็เป็นสิบ. อย่างน้อยก็สิบรูปภาพสิบรูปแบบแล้ว. ในรูปหนึ่ง ๆ ก็มีมากมายสิบ ; เอาเป็นว่ากล่าวมามีสิบแบบสิบรูปภาพก็แล้วกัน.

ปฏิบัติทุกแบบใช้ได้มีประโยชน์ตามเหมาะสมแต่ละบุคคล

ที่นี้ อาจารย์วิปัสสนาใจ ๆ ; ขออภัยใช้คำหยาบ อาจารย์วิปัสสนาใจ ๆ จะพูดว่า "แบบของฉันเท่านั้นแหละถูกหรือดี แบบของคนอื่นผิดทั้งนั้น ไม่มีประโยชน์". อาจารย์วิปัสสนาใจ ๆ จะมั่วพูดแต่อย่างนี้.

อาตมาไม่กล้าเป็นอาจารย์วิปัสสนา เพราะกลัวจะโง่ จึงพูดอย่างนี้ : แบบปฏิบัติอยู่อย่างนี้ มีมากตั้ง ๑๐ แบบ ร้อยแบบพันแบบอย่างนี้ ; ใช้ได้ทุกแบบ ไม่มีแบบไหนผิด หรือไม่มีประโยชน์. เพราะว่าแม้แต่แบบที่ผิดก็ยังทำให้รู้ว่าผิด แล้วก็กลายเป็นรู้ว่าผิด หายผิด หายโง่ได้ ไม่มีแบบไหนที่ผิด.

ที่พูดว่า "สำนักวิปัสสนานั้นสอนผิดๆ " คนพูดนั้นโง่เอง. ถ้าเรามารู้ว่า ข้อปฏิบัติหรือปฏิพานี้ มีได้อย่างตรงกันข้ามเป็นคู่ ๆ อย่างที่ว่ามาแล้ว

ยอมไม่มีแบบไหนผิด ; ฉะนั้น อย่าไปพูดว่าแบบไหนผิด, พูดแต่ว่า แบบไหน
มันเหมาะแก่เรา.

ขอให้เรามีแบบที่มันเหมาะแก่เราก็แล้วกัน : คนโง่ก็มีแบบโง่ คน
ฉลาดก็มีแบบฉลาด, คนมีความเพียรก็มีแบบความเพียร, คนมีแต่ความเชื่อ
ก็ใช้แบบความเชื่อ ; แล้วรู้ได้ด้วยตนเองว่า มันถูกแล้ว ตรงที่ว่า มันมี
ความทุกข์น้อยลง. อย่างอื่นไม่แน่ว่าเอาเป็นประมาณ.

อย่าให้อาจารย์ออกประกาศนียบัตรให้ว่า "ได้แล้ว ถูกแล้ว" เลย;
ออกประกาศนียบัตรให้ตัวเองว่า ถ้ามีความทุกข์น้อยลง อันนี้ถูกแล้ว ;
ข้อปฏิบัตินี้ถูกแล้ว เดินต่อไปอีกเถอะ. ถ้าหุบปากถูกแล้ว ก็หุบให้มากเข้า
จนติดกันเลย ; อย่างนี้ไม่ต้องมีใครมาสอนละ ความรู้จะสอนให้เองเรื่อยไป ๆ
ในความถูก ที่พิสูจน์ได้อยู่ในตัวมันเองเท่านั้น.

วันนี้พูดไร้สาระไม่มีประโยชน์อะไรนัก ; ว่าที่จริง พูดคล้าย ๆ กับว่า
ชวนกันขึ้นไปบนฟ้า แล้วเที่ยวมองดูสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก หลายร้อย
แบบหลายพันแบบ. สรุปแล้วมีเป็นพวก ๆ อย่างนี้ ; เรายังไม่รู้ว่าจะเอาพวกไหนดี
ก็ได้ ; ฉะนั้น ไปจัดการสะสางเรื่องของตัวเองดูใหม่ว่าจะมีหลักอย่างไร ?
จะดำเนินอย่างไร ? จะไปเข้ากฎเกณฑ์อันไหน ? แล้วพิสูจน์ความถูกต้อง โดยที่ว่า
เมื่อถือกฎเกณฑ์อันนี้แล้ว มีความทุกข์น้อยลง ก็ให้ขอเอาเป็นแบบของตัวเอง.

ต้องเลือกดู เราโง่ก็แบบนี้ เราฉลาดก็แบบนั้น, เราโง่มากก็แบบนี้
เราฉลาดมากก็แบบนี้ต่อไปอีก ; คงจะเหมาะเข้าสักแบบหนึ่ง. แล้วความรู้
ก็จะระเบิดโผล่ออกมาได้ เป็นความดับทุกข์เพราะอำนาจความเชื่อก็ได้, อำนาจ
ความเพียรก็ได้, อำนาจปัญญาก็ได้, หรือเจือกันก็ได้.

แต่ถ้าหุบปากไว้ เป็นรากฐานแล้ว ก็นับว่าดี. เป็นแบบรากฐาน พื้นฐาน ทั่ว ๆ ไป. อย่าพูดมาก แล้วก็อย่าทะเลาะเถียงมาก, อย่าชอบอวด, อย่าปฏิบัติเพื่ออวดให้เขาเห็นว่า เราปฏิบัติ. ถ้าสามารถที่จะซ่อนเสียได้ อย่าให้ใครเห็นว่าเราปฏิบัติมันแหละ ยิ่งดี จะช่วยฆ่ากิเลส.

ถ้าปฏิบัติอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็เที่ยวแสดงให้เขาเห็นว่าเราปฏิบัติ นี้จะช่วยส่งเสริมกิเลส ; เคยเห็นเป็นกันเสียอย่างนี้โดยมาก. บวชหลายพรรษาแล้วก็ยังเป็นอย่างนี้ ก็จะไปโทษใครได้ ; เพราะตัวเองเข้าข้างฝ่ายกิเลส ปฏิบัติอะไรสักชนิดหนึ่งก็ยกหู ชูหาง, ไม่เพียงเท่านั้น ยังเที่ยวชมขี้ผู้อื่นอีกก็มี. นี่ฝ่ายที่เป็นอุปสรรค ฝ่ายที่เป็นศัตรูของปฏิบัติ.

ถ้าว่าไม่ทำอย่างนี้ ก็เป็นฝ่ายสนับสนุน ให้เกิดการปฏิบัติ แล้วก็เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติ.

ปฏิบัติพาปริทรรศน์ คือการมองดูคราวเดียวรอบ ๆ ทั่ว ๆ ไปในการปฏิบัติ ของพุทธบริษัทเรา มีอยู่อย่างนี้, **ขอให้จำไว้เพียงเป็นคำ ๆ เกิด** รายละเอียดกว่านี้ ค่อยพูดกันในวันหลัง.

วันนี้สมควรแก่เวลาแล้ว มีธุระบางอย่างที่จะต้องทำด้วย ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณະสาธยาย เป็นเครื่องเตือนสติพุทธบริษัททั้งหลายตามที่เคยกระทำ สืบต่อไป.

ปฏิบัติปาทิทรศน

- ๖ -

๕ สิงหาคม ๒๕๖๕

ปรมัตถปฏิบัติที่ไมเกี่ยวกัปรยัติ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ครั้งที่ ๖ ของภาคอาสาฬหบูชานี้
จักได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ปฏิบัติปาทิทรศน** ต่อไปตามเดิม. และต้องขอ
ทบทวนข้อความที่ได้กล่าวไปแล้วในครั้งก่อน ๆ อยู่เสมอ เพื่อให้ระลึก
ได้ และให้เรื่องเป็นไปติดต่อกัน.

ทบทวนความรู้เดิม

ในครั้งที่ ๑ ได้พูดถึง **ปฏิบัติปัญหา** คือ ปัญหาที่ทำให้เราปฏิบัติธรรมะกันไม่ค่อยจะได้ในโลกนี้ ; เพราะว่าในโลกนี้มันมีอะไรที่เป็นข้าศึกแห่งการปฏิบัติมากขึ้นทุกที.

ในครั้งที่ ๒ ได้พูดถึง **ปัญหาอันเนื่องมาแต่ปริยัติ** คือ การปริยัติที่ไม่ถูกต้องไม่เพียงพอ เพื่อบ้าง เป็นฐุพิษเสียบ้าง ; การปฏิบัติก็ไม่เป็นไปตามที่ควรจะเป็น.

ในครั้งที่ ๓ ได้พูดถึง **ปัญหาที่มีอยู่ในตัวการปฏิบัติ** นั่นเอง ; เพราะว่าการปฏิบัติไม่พอเหมาะพอดี, ไม่รู้ว่าหัวใจของเรื่องการปฏิบัติทุกเรื่องอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มองข้ามเรื่องนี้ไปเสีย.

ในครั้งที่ ๔ พูดถึงเรื่อง **ปัญหาที่ตกค้างอยู่ในปฏิเวธ** คือ แม้ในขั้นที่การปฏิบัติให้ผลแล้ว ก็ยังมีปัญหาเหลืออยู่ เพราะผลบางอย่างเป็นเครื่องยั่วชวนให้เป็นไปในทางแห่งความยึดมั่นถือมั่น ; เช่น ไปหลงในความเป็นสุขสบายเสียอย่างนี้ก็มี. บางทีผลที่ได้ก็กลับกำเริบ คือว่า ได้แล้วกลับไม่ได้ ; เพราะว่ารักษาไว้ไม่ดีอย่างนี้ก็มี เข้าใจคำว่า "ทิฏฐธรรม" หรือ "สัมปรายิกะ" ผิดจากความหมายแห่งความเป็นจริง, ทำให้ผลของการปฏิบัตินั้นไม่ตรงตามที่เป็นจริงอย่างนี้ก็มี. นี้เรียกว่าล้วนแต่เป็นปัญหาที่มาจากสิ่งนั้น สิ่งนี้ สิ่งโน้น แม้ในตัวผลของการปฏิบัติก็ยังเป็นปัญหาอยู่.

ในครั้งที่ ๕ ได้ประมวลภาพของการปฏิบัติในทุกแบบที่เคยมีมาแล้ว หรือกำลังมีอยู่ ท่านองจะบอกให้รู้ว่าในโลกนี้มีวิธีการที่จะปฏิบัติแตกต่าง

กันอยู่อย่างไรเป็นพวก ๆ ไป ; ไม่ควรจะถือว่าพวกไหนผิด เพราะว่ามี การปฏิบัติที่เหมาะสมแก่บุคคลผู้ปฏิบัติเสมอไป, คนโง่มาก ก็มีการปฏิบัติแบบที่เหมาะสมสำหรับคนโง่มาก, คนโง่น้อย ก็ต้องมีการปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับคนโง่น้อย, คนฉลาดมาก ก็มีการปฏิบัติชนิดที่เหมาะสมกับความฉลาดของเขา ; ไม่อย่างนั้น เขาจะไม่สนใจและไม่นึกสนุก, คนฉลาดน้อยก็ลดลงไปอีก. ทีนี้ คนที่อยู่ตรงกลางทั่ว ๆ ไปนี้ก็มีมาก ใช้แบบที่เป็นแบบฉบับที่ยึดถือกันมานาน ใช้ได้สำหรับทุกคน.

ขอให้ทบทวนว่า มีแบบการปฏิบัติมากแบบ อย่างที่ได้เอามากล่าวให้ฟัง ในครั้งที่แล้วมา ; ถ้าจะสรุปเป็นหมู่ก็จะมีสัก ๙ หรือ ๑๐ หมู่ ๑๐ พวก คือ :-

แบบที่ว่าจะต้องมี **สัทธา วิริยะ ปัญญา** ชนิดที่แยกกันเป็นอย่าง ๆ. หรือว่าจะ **รวมกันทั้ง ๓ อย่าง.**

แล้วยังมีแบบที่ทำให้เกิดผลอย่าง**เฉื่อยชา** หรือว่าให้เกิดผลอย่าง**ฉับพลันทันที** นี้ไม่เหมือนกัน ; แล้วแต่แบบของการปฏิบัตินั้น ๆ.

และยังมีแบบที่ว่า **พูดได้มากมาย** ไม่รู้จักจบจักสิ้น กลับตรงกันข้ามกับแบบที่ว่า **"พูดคำเดียวก็พอ"** เช่นว่า "ทำลายความยึดมั่นถือมั่น" ; คำเดียวนี้ก็พอ ไม่ต้องพูดอะไรให้มากมายให้มันเวียนหัว.

แล้วก็ยังมีการปฏิบัติพวกที่เรียกว่า ต้องเอาจริงเอาจัง ต้องเคร่งเครียด **ต้องทำกันอย่างสุดเหวี่ยง** ไปทั้งหมด ; และอีกอย่างหนึ่งก็ตรงกันข้าม คือมีความรู้สึกเหมือนกับว่า **มิได้ทำอะไรเลย.**

ที่นี้ แบบหนึ่งทีพิเศษ หรือพิเศษ ก็ว่า **"หุบปากตะพิด"** มองเห็นธรรมไปในทางที่ว่า เอามาบรรยายไม่ได้ด้วยคำพูด นี่ก็ตรงกันข้ามกับพวกที่มันปากโป้งอยู่ตลอดเวลา อย่างนั้น อย่างนี้ พูดมาก.

นี้แหละจะมีอย่างน้อยก็สัก ๙ พวก หรือ ๑๐ พวก อย่างนี้ ; ถ้าจัดเป็นคู่ ๆ ก็จะได้สัก ๕ คู่ ในฐานะที่มันตรงกันข้าม. ทั้งหมดนี้ให้ถือว่ามิไ่วเพื่อเลือก สำหรับคนที่โง่มาก คนที่โง่น้อย คนฉลาดมาก คนฉลาดน้อย คนเอาจริง ไม่เอาจริง หรือว่าคนระดับปานกลางทั่ว ๆ ไป. นี่เป็นสิ่งที่จะต้องมองดูให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง เหมือนกับว่า เราขึ้นไปบนท้องฟ้า ในที่สูง มองลงมาข้างล่าง เราก็จะเห็นอะไรได้หลาย ๆ อย่าง คราวเดียวกัน ; แต่อย่างไรก็ดี เรื่องของการปฏิบัติยังมีอีกมากสำหรับจะพูดต่อไป. การที่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระพุทธานุภาพิต ตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นระบอบ ๆ นั้น จะไว้พูดกันทีหลังสุด.

ในวันนี้ ก็จะแนะให้เห็นการปฏิบัติในแบบหนึ่ง ในรูปหนึ่ง ซึ่งไม่เกี่ยวกับปริยัติ ; ฉะนั้น จึงให้หัวข้อการบรรยายในวันนี้ว่า **"ปรมัตถปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติเลย."**

รู้จักคำที่ต้องเข้าใจเสียก่อน

ท่านจะต้องทำความเข้าใจคำเหล่านี้ก่อน **"ปรมัตถะ"** แปลว่าอย่างไร ? สำหรับคำนี้แปลว่า **"มีอรรถอย่างยิ่ง"** คืออย่างสูงสุด หรืออย่างลึกซึ้ง. พวกชาวบ้านก็พูดเป็น คือพูดว่าปรมัตถ์; บางทีก็มาคู่กันกับคำสามคำ คือพระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์. เมื่อพูดถึงว่า **"ปรมัตถ์"** ก็หมายถึงธรรมะสูงสุดลึกซึ้ง

ที่สุด มีค่ามากที่สุด แต่แล้วความหมายก็ยิ่งเปลี่ยนไป ๆ จนเหลือเพียงเป็นเรื่องที่
ลึกลับที่สุด อย่างนี้ก็ได้.

เมื่อกล่าวโดยกลาง ๆ ทัว ๆ ไป คำว่า "ปรมาตถ" ก็แปลว่า **มีอรรถ
หรือประโยชน์อย่างสูงสุด** ; ปรมาตถปฏิบัติ ก็คือการปฏิบัติเพื่อประโยชน์
อันสูงสุด.

การปฏิบัติเพื่อประโยชน์อันสูงสุด ก็ต้องมีเป็นแบบ ๆ ไป, และคน
ทั่วไปก็จะคิดว่าจะต้องมีการเรียนที่มากพอ มีการปฏิบัติที่สุสุดเหวี่ยง แล้วเราก็จะได้
ประโยชน์อันสูงสุดนั้น ; ถ้าเป็นอย่างนั้น ปรมาตถปฏิบัติ นั้น จะต้องเนื่องด้วย
ปริยัติมากทีเดียว.

เดี๋ยวนี้จะบอกให้ทราบว่า ยังมีอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ **ปรมาตถปฏิบัติที่
ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับปริยัติเลย.**

สำหรับคำว่า "ปริยัติ" รู้กันอยู่ดีแล้วว่า หมายถึงการเรียนพระพุทธร-
วจนะ ในแง่ของอักษรสาสตร์หรือวรรณคดี อย่างแตกฉาน ; นี่เรียกว่าปริยัติ
เรียนพระไตรปิฎก และคำอธิบายพระไตรปิฎกในแง่ของศัพทศาสตร์ หรืออะไร
ต่าง ๆ อย่างแตกฉาน ; อย่างนี้เรียกว่า "ปริยัติ"; แม้ไม่แตกฉานก็ยังคง
เรียกว่า "ปริยัติ" เพราะมันต้องเรียนมาก.

เคล็ดหรืออุบายที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติ

ที่นี่ จะมีระบอบการปฏิบัติในชั้นสูงสุด เพื่อประโยชน์สูงสุด โดยไม่
เกี่ยวข้องกับปริยัติเลยนั้น จะเป็นอย่างไร ?

นี่ก็ต้องเป็น**ปรมัตถ์**ของชาวไร่ชาวนา ของคุณตาคุณยาย ที่ถึงกับไม่รู้หนังสือ. ควรจะคิดว่า คุณตาคุณยายที่ไม่รู้หนังสือ จะมีความรู้ปรมัตถ์ได้อย่างไร ? หรือจะปฏิบัติปรมัตถ์ได้อย่างไร ?

ขอยืนยันในที่นี้ว่า ก็มีอยู่แบบหนึ่ง สำหรับชาวไร่ชาวนา คุณตาคุณยาย ที่แม้แต่ไม่รู้หนังสือ ก็มีเรื่องปรมัตถ์ และการปฏิบัติในชั้นปรมัตถ์ ; ดังนั้น มันก็ต้องไม่ใช่ธรรมดา, **เมื่อไม่ใช่ธรรมดา ก็ต้องเป็นเคล็ด หรือเป็นกลอุบาย** ซึ่งจะต้องใช้วิธีไม่เหมือนกัน.

เมื่อไม่เกี่ยวกับปริยัติก็ต้องมีอื่นมาแทน ก็ต้องเป็นเรื่องเคล็ด เรื่องอุบาย เรื่องปริศนา ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ต้องเกี่ยวกับปริยัติก็แล้วกัน. ก็สำเร็จประโยชน์ได้สำหรับข้อที่ว่า **คนเหล่านั้นจะไม่ต้องมีความทุกข์เลย** มันปรมัตถ์อยู่ที่ตรงนี้ต่างหาก

ถ้าว่าโดยที่ถูกต้องที่จริง การปฏิบัติธรรมทั้งหลาย เรียกว่าอุบายทั้งนั้น ; อย่างง่าย อย่างยาก อย่างไหนก็ต้องเรียกว่า อุบาย ทั้งนั้น. อุบายเป็นวิธีที่จะเข้าถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะที่ไม่ยากลำบากเกินไป แล้วก็สำเร็จตามความประสงค์ ; ดังนั้น คำว่า "อุบาย" ในภาษาธรรมะแท้ ๆ ก็จะต้องตรงกับคำว่า เทคนิค เป็นต้น แห่งสมัยนี้.

เรามีเทคนิคก็เพื่อให้ทำได้ง่าย ทำได้สำเร็จ แล้วก็ทำได้โดยที่เป็นที่น่าพอใจไม่หมดเปลือง ไม่ลงทุนมาก อะไรทำนองนี้ ; จะเรียกว่า **อุบาย** ก็ได้ เรียก **เคล็ด** ก็ได้.

คุณตาคุณยายทั้งหลายที่ไม่รู้หนังสือ ก็จะเป็นต้องใช้วิธีที่เรียกว่าเคล็ด หรืออุบายโดยเฉพาะ ; นี่คือปรมัตถปฏิบัติ พา ของคุณตาคุณยาย หรือคน

ทำนองนี้ โดยที่ไม่ต้องเกี่ยวกับปริยัติเลย เหมาะสำหรับคนที่ไม่อาจจะเรียนปริยัติ โดยเฉพาะ นี้อย่างหนึ่ง.

ที่นี้มาดูให้ดีต่อไป ก็จะมองเห็นว่า แม้เคล็ดสำหรับคุณยายคุณตาที่ **ไม่รู้หนังสือ** ก็ยังใช้ได้กับนักปราชญ์ที่ฉลาดที่สุด ; เพราะว่่านักปราชญ์ อาจจะรู้มาก จนความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดกันอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่พอมายใช้เคล็ด อูบายของคุณตาคุณยายที่โง่ ๆ ง่าย ๆ กลับสำเร็จประโยชน์. นักปราชญ์ที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้นแหละ อาจจะใช้อูบายหรือเคล็ดง่าย ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติเลยนี้ได้เหมือนกัน.

นี้แหละ **อย่าว่าที่จะใช้สำหรับมนุษย์เลย ต่อให้พวกเทวดา** ถ้ามีเป็นฝูง ๆ อยู่ที่ไหนก็ตามใจ เทวดาก็ยังอาจจะใช้เคล็ดของคุณยายคุณตานี้แหละ ปฏิบัติธรรม เพื่อความหลุดพ้นได้เหมือนกัน.

พวกเทวดาก็หมายความว่าพวกที่เอาแต่สนุกสนาน ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีความบากบั่นอดทนอะไร ; แล้วเทวดาก็จะเอากำลังเอาความอดทนที่ไหน มาศึกษาเล่าเรียนปริยัติ ซึ่งลำบากมาก ก็เลยต้องใช้อูบายที่เป็นเคล็ด หรือเป็นของง่าย ๆ โดยไม่ต้องเรียนปริยัติอีกนั่นเอง.

ขออย่าให้ผู้ใดมาดูหมิ่นเคล็ด หรืออูบายที่มีไว้สำหรับปรหมัตถปฏิบัติ โดยที่ไม่ต้องเกี่ยวกับปริยัติ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเลย.

อูบายนั้นจะมีอะไรบ้าง ก็จะได้พูดกันไปทีละอย่าง ๆ พอเป็นตัวอย่าง.

ขอให้มองเห็นชัดว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเคล็ดหรืออูบายทำนองนี้นั้นมันคืออะไร ? และว่าจะปฏิบัติกันได้อย่างไร ?

เท่าที่สำรวจดูจากทุก ๆ แบบ จากทุก ๆ ฝ่าย ในหมู่พุทธบริษัทเรา หมายความว่า ทั้งเถรวาททั้งมหายาน หรือทั้งที่ไม่ใช่เถรวาทไม่ใช่มหายานก็ตาม ก็เห็นว่ามีอยู่มากเหมือนกัน ที่เขาใช้วิธีเคล็ดหรืออุบาย โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับปริยัติ เขามาประมวลดู แล้วก็ลองเลือกเอา คัดเลือกเอามาเล่าสู่กันฟัง ให้เป็นตัวอย่าง.

สำหรับเคล็ดหรืออุบายที่มีความแตกต่างกัน จนถึงขนาดที่จะแยกให้ต่างกันไปเป็นพวก ๆ ดังจะกล่าวต่อไปนี้ :-

พวกที่หนึ่ง อยากจะเรียกชื่อในที่นี้ว่า **"พวกปริศนา"** คือพวกที่ใช้ปริศนาสำหรับค่านึงค่านวนอยู่เสมอแต่ในหัวข้อปริศนานั้นเพียงข้อเดียว.

พวกที่สอง อยากจะเรียกว่าพวกที่ใช้ **"มนตรา"**, หรือบางพวกก็เรียกว่า **"ธารณี"**; "มนตรา" หรือ "ธารณี" แล้วแต่จะเรียก. นี่คือใช้คำสำหรับตวาดอยู่เสมอ เขาพูดว่าตวาดผี ตวาดยักษ์ ตวาดมาร อะไรก็ตามใจ ; ที่แท้มันก็คือ ตวาดความโง่ของตัวเอง หรือตวาดกิเลสอันนั้นแหละมากกว่า.

พวกที่สาม คือพวกใช้สติระลึกอยู่ในสิ่งที่ได้ผ่านมาแล้ว อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หรือเจนจัด อย่าให้สตินั้นมึดมัวไปได้.

จะได้อธิบายกันทีละอย่าง พอให้เป็นทางแห่งความเข้าใจ :-

พวกที่ ๑ ปริศนามีทั้งยากและง่าย

พวกที่หนึ่ง ที่เรียกว่าใช้ปริศนานั้น ดูเหมือนปุยาตายายของเราจะได้ใช้กันมาก ; เพราะเห็นได้ว่ามันมีปริศนาอะไรเหลืออยู่มากจนกระทั่งบัดนี้.

ถ้าใครคิดออกแล้วก็ ต้องใช้คำว่า **"กินไม่สิ้นเลย"** คือมันจะมีผลไปไม่รู้จักหมด จักสิ้น จนกระทั่งไปถึงนิพพาน. ปริศนานั้นก็มียากมียาง่ายไปตามเรื่อง หรือว่าตามระดับของผู้ที่จะคิด, แต่รวมความแล้วมันก็คือปริศนา.

ถ้าอย่างเดี๋ยวนี้อาตมาก็ผูกขึ้นให้คิดกันมานานแล้วเหมือนกัน เมื่อยี่สิบปีก่อน ก็เริ่มลองใช้วิธีให้คิดปริศนา ก็รู้สึกว่าคุณแก่ ๆ ที่ไม่รู้หนังสือนั้นก็ได้รับประโยชน์อยู่.

ปริศนา คือคำที่เข้าใจไม่ได้ทันที และมีอยู่มาก พวกชาวไร่ ชาวนาฉลาดขึ้นมาได้ ก็เพราะ **สิ่งที่เรียกว่า "ปริศนา"**; และโดยเฉพาะคนที่ไม่รู้หนังสือ เขาฉลาดขึ้นมาได้ก็ด้วยการทายปริศนาซึ่งกันและกัน.

ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ มา ก็มีวิธีการทายปริศนา; พอเป็นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว ปริศนามันก็ลึก หรือว่าเลื่อนชั้นขึ้นไปลึกซึ่งยิ่งขึ้นไป จนถึงกับต้องให้ชื่อใหม่ว่า **"ปริศนาธรรม"**. ถ้าเป็น **"ปริศนาโลก"** ก็ทำให้ฉลาดอย่างโลก, "ปริศนาธรรม" ก็ทำให้ฉลาดอย่างธรรม, ถ้าเป็นธรรมอันลึก ก็ทำให้ถึงนิพพานได้,

ปริศนาว่า "ตายเสียก่อนตาย"

เดี๋ยวนี้นี่เรามี คำเป็นปริศนาว่า **"ตายเสียก่อนตาย"**. คนแรกฟังก็งง ไม่รู้ว่าอะไรไปทางไหน ที่ค่อย ๆ คิดไป ; ถ้าทำได้จริง มันต้องมีการตายอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ก่อนแต่จะตายชนิดเข้าใจ. ตายชนิดเข้าใจตายอย่างไรก็เห็น ๆ กันอยู่ นั่นคือ ตายในความหมายหนึ่ง.

ตายเสียก่อนตายเข้าใจ นั่นคือตายอย่างไร ? ก็คงจะคิดต่อไปถึงว่า ต้องทำอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความหมายเหมือนกับคนตายแล้ว ; แต่ว่าร่างกายไม่ต้องตาย และยังคงจะไม่มีความทุกข์อะไรด้วย. และเมื่อตัวเราไม่มีแล้ว ส่วนที่เหลืออยู่มันก็ต้องทำประโยชน์ผู้อื่นเท่านั้นเอง ; นี่แหละ "ตายเสียก่อนตาย".

ตายก่อนตาย เกิดมีความหมายขึ้นมาเป็นอย่างนี้ ; นึกไปพลาง นึกอยู่เรื่อย ๆ ก็ทำให้เข้าใจมากขึ้นทุกที ในความหมายของคำว่า "ตายเสียก่อนตาย" ; **ยิ่งนึกออก ก็ยิ่งรู้ธรรมะมากยิ่งขึ้น** จนกระทั่งทำอย่างนั้นได้ ก็เลยได้บรรลุ "อัมตธรรม" คือธรรมที่ทำให้บุคคลนั้นไม่ให้ตาย.

ถ้าคิดอยู่ เขาเรียกว่า "ปริศนา" ถ้าพ้นเป็นเสียงออกมา เขาเรียกว่า "มนต์" หรือ "มนตรา" "ธารณี". ในที่นี้เราเอาแต่คิด คิดอยู่เพื่อให้หาคำตอบออกมาจากข้างใน ก็คือฟังปริศนานี้ลงไปในตัววิญญาณ ให้คอยคำตอบอยู่เสมอ. โอกาสดี วันใดวันหนึ่ง ก็รู้แจ้งขึ้นมาทีเดียว ; พอตื่นนอนขึ้นมาก็รู้ขึ้นมาเอง มากหรือกว้าง หรือไกลออกไปกว่าเมื่อวาน อย่างนี้เป็นต้น.

การอยู่ด้วยปริศนาข้อนี้ข้อเดียวไม่ต้องพะวง ; **คือคนหนึ่งก็มีปริศนาข้อเดียวก็พอ** ถ้าหลายข้อมันก็จะสับสน. **นึกถึงอยู่แต่ว่า "ตายเสียก่อนตาย"** ให้ได้ตามที่เพื่อนเขาแนะให้, หรือว่าอาจารย์แนะให้, หรือว่ารับเอามาจากใครก็ตามใจ ; แล้วก็ทำให้ถูกต้องตามคำพูดนั้นว่า "เราเป็นผู้ตายเสร็จแล้ว ก่อนแต่ที่ร่างกายมันจะตายเข้าใจไป" เรื่องมันจะเหลือแคบเข้าทุกที ; เพราะว่าคนที่ตายเข้าใจนั้นเอาไปทิ้งเสียแล้ว เหลือแต่ตายอีกชนิดหนึ่งของสิ่งที่ไม่ต้องตายเข้าใจ.

นึกถึงปริศนาอยู่ก็เลยค้นว่า ทำอย่างไรเราจึงจะเหมือนคนตายแล้ว ? ในเมื่อเรายังมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่รู้สึกอะไรได้อยู่ ก็เลยเปรียบ

เทียบไปในแง่ที่ว่า คนที่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับสัมผัสอะไรมา, แล้วก็เอามาคิดนึกเป็นเรื่องกิเลสตัณหา เป็นตัวกู - ของกูนี้; นี่คือมันเกิดอยู่ทุกครั้ง ที่ตา หู จมูก ลิ้น เป็นต้น ได้รับสัมผัสอะไร มันจำได้โง่ไป. ฉะนั้นถ้าอย่าให้ตา หู จมูก ฯลฯ นี่มันโง่ไป ก็จะไม่เกิดเป็นกิเลสตัณหา เป็นตัวกู - ของกู สำหรับจะมีความทุกข์; นี่ก็พอจะเรียกได้ว่า เป็นการตายก่อนตาย; พอได้เค้าเงื่อนอย่างนี้แล้ว ก็พยายามรักษาไว้ให้ชัดเจนมากขึ้น ก้าวหน้ามากขึ้น.

การอยู่ด้วยปริศนาเพียงว่า "ตายเสียก่อนตาย" ก็ดี นี่ก็ไม่ต้องเรียนปริยัติ ไม่ต้องลำบากในเรื่องการพูดจากไต่ถาม หรือว่าอะไรให้มันมากมาย; เพราะว่า ปริศนานี้เรามีกติกาตายตัวอยู่อย่างหนึ่งว่า ห้ามมิให้ถามใคร พอไปถามใครเข้าเขาบอกเสียแล้ว ก็หมดความเป็นปริศนา. ฉะนั้น ถ้าจะเอาวิธีปริศนาเป็นที่พึ่ง ก็อย่าถามใคร. พยายามอย่าถามใคร แต่อาจจะฟังได้.

เรื่องตายก่อนตายนี้ ไม่ทราบว่ามีใครได้ตั้งเป็นปริศนาขึ้น อาตมาบอกไม่ได้ เพราะว่าได้ยินมาเมื่อไร ก็ชักจะลืม ๆ เสียแล้ว; แต่ปริศนานั้นมีอยู่ว่า "ความงามนั้นอยู่ที่ซากผี ความดีอยู่ที่ละ พระนั้นอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย" มีอยู่เป็น ๔ ข้อ.

ลองคิดดูทั้ง ๔ ข้อ ก็ยังง่ายขึ้น ว่า "งามอยู่ที่ซากผี ดีอยู่ที่ละออกไป อย่าเอาเข้ามา แล้วก็พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย" นี่ต้องเป็นเรื่องของปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษคนใดคนหนึ่งพูด แล้วลูกหลานจึงพูดกันมาสืบ ๆ กันมา.

ขอสารภาพที่นี้เดี๋ยวนี้ว่า อาตมาเองก็ได้รับเกียรติ รับสมญาว่าเป็นนักปริยัติ แต่แล้วก็โง่ ไม่ได้รับประโยชน์ที่น่าพอใจ จากปริยัติเหล่านั้น; แต่

ได้รับประโยชน์จากปริศนาที่ว่า "ตายเสียก่อนตาย" นี้แหละมากกว่า. ฉะนั้น ข้อที่ว่า ปริศนาของยายแก่ มีประโยชน์กับนักปริยัติที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้น ก็ได้แก่ข้อนี้เอง.

ขอให้จำไว้อย่างนี้ว่า "ตายเสียก่อนตาย" สองสามพยางค์เท่านั้น จะเป็น **ปรมัตถปฏิบัติ** ที่ไม่เนื่องกันกับปริยัติ แต่ประการใด เพราะต้องเอาความรู้ในใจล้วน ๆ มาเป็นคำตอบ.

ปริศนาว่า "ปากอย่างใจอย่าง"

ปริศนานั้น มันก็มีอยู่มากอย่าง มากข้อ : อย่างที่พูดกันขึ้นมาใหม่ ประโยคหนึ่งว่า **"ต้องปากอย่างใจอย่างชี"**; ไม่ต้องทำอะไรมาก ทำตนเป็นคน "ปากอย่างใจอย่างชี". คำว่า "ปากอย่างใจอย่างชี" นั่นคือ ปริศนา. ถ้าเป็นคน "ปากอย่างใจอย่าง" ก็หมายความว่า **จะได้นิพพาน เหมือน ๆ กับว่า "ตายก่อนตาย"** ก็จะได้นิพพาน.

ที่นี้เราพูดว่า "ปากอย่างใจอย่าง" นั้นแหละจะได้นิพพาน; ถ้าปากพูดว่า "ตัวกู - ของกู" ใจก็อย่าเป็น "ตัวกู - ของกู". ปากกับใจไม่ตรงกันเลย ปากเป็นเรื่องสมมติเป็นเรื่องโลก โลกียวิหาร ใช้นำปากพูดไป ; แต่ใจมันไม่เป็นไปอย่างนั้น มันไม่เอาด้วย **ใจมันรู้ความจริงแจ่มแจ้งอยู่เสมอไป** เลยเก็บไว้ในใจ.

ปากก็พูดไป เช่น ปากพูดว่าฉันมีเงินยี่สิบล้าน นี่ก็ว่าไป แต่ใจมัน **ก็ว่าไม่มีสักสตางค์แดงเดียว** นี้เรียกว่า ปากอย่างหนึ่งใจอย่างหนึ่ง.

ปากนี้จำเป็นจะต้องพูดตามภาษาชาวโลก ซึ่งมีแต่ความยึดถือ ภาษาอื่นไม่มีให้พูด ; เพราะฉะนั้น เราต้องพูดภาษาของบุคคลที่ยึดถือนี้ มันหลักไม่ได้. แต่ส่วนใจนั้นใครจะทำอะไรเราได้ ; เมื่อรู้เห็นแจ่มแจ้งอย่างไร มันก็เอาของมันอย่างนั้น. ฉะนั้น จึงมีทางที่จิตใจมันจะรู้สึกนึกคิดอย่างถูกต้อง เป็นอิสระว่า "ตัวฉันก็ยังไม่ มี มองดูซี ! มันไม่มีตัวฉัน แล้วก็มีเงินได้อย่างไร ตั้งยี่สิบล้าน ในเมื่อตัวฉันเองก็มีได้มี" ใจรู้สึกเสียอย่างนี้ จึงเกิดอาการที่เรียกว่า "ปากอย่างใจอย่าง" ขึ้นมา.

ถ้าถือปริศนาข้อนี้เป็นที่พึ่ง ก็ต้องพยายามหัดให้มาก ฝึกฝนให้มาก ที่จะให้มันเป็นคนละอย่างอยู่เรื่อยไป ให้ปากอย่างใจอย่างอยู่เรื่อยไป บางทีเราจะต้องด่าว่าสั่งสอนคนนั้นคนนี้ แต่ใจก็อย่าไปเป็นอย่างนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสคำที่เราอาจจะไม่เชื่อ, และไม่อยากจะเชื่อว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัส คือคำที่รุนแรงมาก ตรัสแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติอย่างดื้อดั่งดังนี้. นี่ก็ต้องเชื่อว่า **พระพุทธเจ้าต้องเป็นบุคคลปากอย่างใจอย่างเหมือนกัน ;** เพราะคำนั้นมันรุนแรงมาก หรือเป็นคำด่าเป็นโวหารของการด่าที่รุนแรงมาก, นี่ก็เลยพึงอุบายที่ว่า **ปากอย่างใจอย่างนี้แหละ จะทำให้ประโยชน์ต่าง ๆ เป็นไปได้โดยไม่มีความทุกข์.**

ถ้าปากอย่างไร ใจอย่างนั้นแล้ว มันก็มีความทุกข์เสร็จแล้ว ; เพราะว่าปากเลว ในมันก็เลว ปากโกรธ ใจมันก็โกรธ นี่ก็เรียกว่า มันเลวเสียก่อนที่ปากจะพูด. นี่แหละคนที่ปากกับใจตรงกัน จะต้องเป็นอย่างนี้ คือพูดออกมาจากใจ ; ส่วนคนที่ว่าปากอย่าง ใจอย่างนี้ ไม่ได้พูดจากใจ แต่พูดจากสติปัญญา จากญาณทัสสนะ จากความรู้แจ้ง ว่าเราจะต้องพูดอย่างไร โดยไม่ต้องตรง

กับความรู้สึกในใจ ; เพราะว่าเรื่องที่จะพูดนี้ พูดกับคนในโลกที่ยึดมั่นถือมั่น จึงต้องพูดตามภาษาอย่างนั้น.

ภาษาของชาวโลกที่ ใช้พูดกันทั้งคนธรรมดาสามัญ และพระ-
อริยเจ้า และพระพุทธเจ้า แต่ส่วนในใจนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเหมือนกัน ;
เรามีหลักปฏิบัติในทำนองที่เป็นปริศนา ที่ต้องคิดอยู่เสมอว่า "ปากอย่างใจอย่าง".
นี่ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ที่เอามาแสดงให้ดู.

ปริศนาว่า "จุดเย็นสูงสุด อยู่กลางเตาหลอม"

ปริศนาใหม่ ๆ สมัยอวกาศ ปิงปอง อะไรนี้ ก็เช่นปัญหาว่า "จุดเย็น
สูงสุดนั้น อยู่ทีกลางเตาหลอม". เตาหลอมเหล็กที่ร้อนเหลือประมาณนั้นแหละ,
ที่ศูนย์กลางของมันนั้นแหละเป็นจุดที่เย็นที่สุด. นี่เป็นปริศนา ; ถ้ามองไม่เห็น
ก็ไม่มีทางจะเข้าใจ. ถ้าทำความเข้าใจได้ ก็จะรู้ธรรมะทั้งหมดทั้งสิ้นได้เหมือนกัน.

ถ้าเราจะเอาไปจับกันเข้า กับหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาพื้นฐาน
ที่มีมาแต่เดิม เรามีหลักว่า "เย็นที่สุดนั้น ก็คือความดับของความร้อนที่สุด" ;
หมายความว่า ร้อนเท่าไร ถ้าดับลงไปได้ มันก็เย็นเท่านั้น คือเย็นเท่ากับที่ความร้อน
เท่านั้นมันดับไปได้. ดังนั้น ถ้าความร้อนที่สุดดับไป ความเย็นก็ต้องเย็น
ที่สุด ; ขอให้ไปหาความเย็นที่สุด ตรงที่ความดับของความร้อนที่ร้อนที่สุด.

อย่างในวิภูฏสงสารร้อนที่สุดดับลงไป แล้วก็จะเย็นที่สุด คือเป็น
นิพพาน ; **ต้องหานิพพานคือเย็นที่สุด ตรงที่ความดับของความร้อนที่สุด**

ในวิภูฏสงสาร. ที่สวนโมกขฯ นี้ก็มีสระนาฬิกา เป็นภาพนิมิตสำหรับเตือนสติว่า วิภูฏสงสารนั้นร้อนที่สุด ดับลงไปได้ก็เป็นนิพพานอยู่ที่กลางวิภูฏสงสารที่ใจกลางแห่งวิภูฏสงสาร.

ที่นี่ พุทฺโธให้ เป็นปริศนาน่าตกใจ ก็ว่า "เย็นที่สุดนั้นอยู่ที่ตรงใจกลางของเตาหลอมเหล็ก" โดยเราถือเอามาตรฐานว่า ความร้อนสูงสุดที่มนุษย์เกี่ยวข้องนี้ คงจะไม่มีอะไรร้อนไปกว่าตรงจุดกลางเตาหลอมเหล็กขนาดใหญ่ ; ก็เลยตั้งปริศนาให้ตัวเองว่า เย็นที่สุดอยู่ที่กลางเตาหลอมเหล็ก.

การที่จะปฏิบัติได้กันทุกระดับ มีใจความสรุปได้ว่า พอมีเรื่องร้อนเรื่องเสีย วิบัติ ขาดทุน ฉิบหาย อะไรขึ้นมา ก็นึกถึงปริศนาข้อนี้ ว่า "เย็นที่สุดนั้นมันอยู่กลางเตาหลอมเหล็กนะโว้ย"! พอนึกดังนี้เราก็ไม่ได้ร้อนเท่าไร.

ตัวอย่างเช่นว่าค้าขายขาดทุนไปสัก ๒-๓ ล้าน ; ที่ตรงนั้นแหละหาให้ดีจะพบเย็น ๒-๓ ล้าน. หรือว่าลูกตายเมียตาย อะไรตาย นี่มันร้อน ; แต่ถ้าหาให้ดีก็จะเย็นเท่ากันนั้นแหละ. ให้ดับอันนั้นเสีย มันก็จะกลายเป็นตรงกันข้าม ; ดังนั้น ถ้าร้อนไปเท่าไร ก็จะหาพบเย็นได้เท่านั้น และได้มาอย่างฟรี.

เดี๋ยวนี้ คนแต่ละคนต่างก็มีเรื่องร้อนอยู่เป็นประจำวัน : เดี่ยวเสียหนี้ เดี่ยวเสียนี้ เดี่ยวเสียโน้น เดี่ยววิบัติอย่างนั้น เดี่ยววิบัติอย่างนี้ ; ล้วนแต่มีเรื่องร้อน สำหรับคนโง่จะต้องร้อน. แต่สำหรับคนไม่โง่ ก็ทำให้เย็นได้ ; แม้ร้อนเท่าไรก็จะทำให้เย็นได้เท่านั้น.

เรื่องนี้เคยให้คำเปรียบเทียบไว้อีกอย่างหนึ่ง "ดูให้ดีมีแต่ได้ไม่มีเสีย". ที่ได้เสียไป เสียเงิน เสียของ เสียลูก เสียเมีย เสียอะไรต่าง ๆ นั้น ;

ถ้าดูให้ดีจะมีการได้ มีการได้อะไรที่มีค่ามากกว่าของที่เสียไป. เช่นว่าเสียเงินไปล้านหนึ่ง ดูให้ดีเกิด จะได้อะไรเป็นความรู้ซึ่งมีค่ามากกว่าเงินที่เสียไปล้านหนึ่ง. เดียวนี้คนมักโง่ ดูไม่เป็น มันก็เสียล้านหนึ่งเปล่า ๆ, แล้วก็ได้ความร่อนอย่างอื่นมาอีก มันเลยไม่ได้อะไร.

ถ้าหากมีถ้อยหลักที่เชื่อแน่ว่า “จุดเย็นที่สุด อยู่ที่กลางความร้อนที่สุด”, หรือ “ท่ามกลางความร้อนนั้น มันมีจุดเย็น” พยายามหาให้พบ ก็สามารถที่จะทำให้ร้อนกลายเป็นเย็นได้หมดโดยไม่มีเสียอะไร. ถ้าเสียอะไรไป จะกลายเป็นได้ไปหมด, หรือได้มากไปกว่าหมด ; แม้แต่เสียเกียรติ เสียชื่อเสียง เสียอะไรเหล่านี้ที่เรียกว่าเสียหายกันมาก ถ้าทำให้ดีมันกลายเป็นได้ ได้อะไรชนิดหนึ่งซึ่งมีค่ามาก คือ ความฉลาดในเรื่องของชีวิตของธรรมะ; นี่แหละเรียกว่ามันมีค่ามาก. แต่อย่าเข้าใจไปในทำนองที่เกเร เดียวจะเข้าใจว่า ถ้าอย่างนั้น ก็แก่งทำให้มันเสียชื่อเสียงเสียชี, แก่งทำให้มันเสียเงินชี ; อย่างนี้มันก็เป็นอันธพาลพูด.

เราไม่ได้แนะนำอย่างนั้น ; สิ่งเหล่านั้นมันก็เป็นไปตามธรรมดา เป็นอยู่ตามธรรมดา ; เช่นว่า คนค้าขายจะต้องขาดทุนบ้างเป็นต้น, คนเกิดมาแล้วจะต้องมีบุตร ภรรยา สามี เดียวก็จะต้องมีคนนั้นตาย คนนี้ตาย อย่างนี้ต้องมีอยู่แล้ว ไม่ต้องไปฆ่ามันให้ตาย ; แต่ว่าที่มีแล้ว แล้วก็ต้องตายไป จะเสียไป นี่ดูให้ดี อย่าให้กลายเป็นเรื่องเสีย. นี่แหละจะอนุโลมได้ในหลักเดียวกันนี้ว่า ตรงไหนมีร้อน ตรงนั้นมีเย็น ร้อนเท่าไร จะเย็นเท่านั้น ร้อนที่สุด ก็จะมีเย็นที่สุด.

ปริศนาว่า "เสียงของมือที่ตบข้างเดียว"

เรื่องทำนองนี้ ก็มีที่เป็นปริศนาใหม่ ๆ นี้เอง คือในโรงหนังของเรา มีภาพเขียนภาพหนึ่ง ให้ชื่อว่า "เสียงของมือที่ตบข้างเดียว". ใครพูดที่แรก ก็ไม่ทราบ แต่พูดต่อ ๆ กันมา ; แล้วก็มีคนพยายามเขียนรูปภาพเพื่อจะเข้ากับ คำพูดนี้กันหลาย ๆ คน. เราก็มีภาพหนึ่ง เอาของเซอร์แมน (Sherman) มา ได้ให้ชื่อว่า "เสียงของการตบมือข้างเดียว".

ภาพนั้นแสดงให้เห็นว่า มือที่ตบข้างเดียวนั้น มีเสียงดัง ไม่มีเสียง ใดเท่า. คนที่แรกฟังก็ไม่ว่า ไม่เข้าใจ ก็จะทำว่า บ้าอีกแล้ว ; มือข้างเดียว จะตบอย่างไร มันก็ตบลม ตบฟ้า มันก็ไม่ได้ ; เขาไปมองอย่างนั้นเป็นเรื่อง วัตถุไป.

ที่นี้เรามองเป็นเรื่องทางจิตใจ "ตบมือข้างเดียว" นั้น หมายความว่า เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ แล้วจิตไม่รับเอามาสำหรับปรุงเป็นตัวกู - ของกู ; การกระทบนั้นก็เลยกลายเป็นหมั่นไป : ตาเห็นรูปก็เป็นหมั่นไป, หูฟังเสียง ก็เป็นหมั่นไป, จมูกได้กลิ่นก็เป็นหมั่นไป ฯลฯ, เพราะมันไม่รับเอามาทำ ปฏิภาณ.

มีพระพุทธภาษิตใช้อธิบายความข้อนี้ว่า "เห็นก็จงสักว่าเห็น ได้ยิน ก็สักว่าได้ฟัง ได้ดมก็สักว่าได้กลิ่น ฯลฯ" คือไม่ปรุงต่อไปอีก ที่จะไปเกิด เป็นตัณหา เกิดเป็นอุปาทาน.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ถ้าเห็นสักว่าเห็น ได้ยินสักว่า ได้ยิน ฯลฯ แล้วเมื่อนั้นจะไม่มี ตัวเธอ เกิดขึ้น". "ไม่มีตัวเธอเกิดขึ้น"

ก็ไม่มีปัญหา คือไม่มีอยู่ที่ไหน หรือไปไหน มาไหน, แม้จะตายไปก็ไม่มีทั้งนั้น ; เพราะว่าไม่มีตัวเรา ไม่มีตัวกู - ของกูเกิดขึ้น. นี่เรียกว่าเหมือนกับตบมือข้างเดียว ; ตบไปเถอะ ก็มีแต่ผล คือ ความสงบเย็นเป็นนิพพาน เป็นธรรมะสูงสุด คือเป็นนิพพาน. ดังนั้น เราเรียกว่า **"เสียงที่ดังที่สุด ก้องไปไกลทั่วจักรวาล คือเสียงแห่งนิพพาน"**.

ตบมือข้างเดียว มีเสียงก้องไปทั่วจักรวาล. ตบมือสองข้าง ดังเปาะแปะอยู่ที่ตรงนี้ไม่กี่วา. ถ้าความคิดของใครชอบอย่างนี้ ก็ยึดถือเอาปริศนาข้อนี้ ว่าเสียงของการตบมือข้างเดียวนี้แหละ ดังก้องไปทั่วจักรวาล ; แล้วจะยิ่งกว่านั้น คือมันจะซึมซาบเข้าไปในแผ่นดิน หรือว่าในทุกหนทุกแห่ง ไม่มียกเว้นอะไร คือความไม่ยึดถือให้เกิดเป็นตัวกู - ของกูขึ้นมา. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ข้างเดียวนั้น มันจะทำอะไรก็ให้ทำไปเถอะ แต่ไม่มีปฏิกิริยาที่จะเกิดขึ้นเป็นต้นหา อุปาทาน เป็นต้น.

ปริศนานี้เรียกว่า **"ตบมือข้างเดียวเสียงดังไม่มีที่สิ้นสุด"** เสียงดังมีประมาณไม่มีที่สิ้นสุด.

ปริศนาในพระไตรปิฎกที่มีคล้ายของเซ็น "ผ้าเช็ดฝุ่น ก็เช็ดฝุ่น"

ปริศนาอย่างของพวกเซ็นก็มามาก ถ้าคิดได้ก็ได้รับความรู้ หรือเห็นธรรมไปตามลำดับ ; แล้วปัญหาที่คล้ายของพวกเซ็นนี้ในพระไตรปิฎกก็ยังมี.

เช่นเรื่องพระจุฬปันถกที่พระพุทธเจ้าท่านให้เศษผ้าชิ้นหนึ่ง ให้ไป
บริการในเมื่อขยำเศษผ้านั้นว่า "ผ้าเช็ดฝุ่น ก็เช็ดฝุ่นซี ! ผ้าเช็ดฝุ่น ก็เช็ดฝุ่นซี!"
มีเท่านั้น. ภิกษุของคณีนี้อำไปเรื่อย ๆ จนในเวลาหนึ่งก็เป็นพระอรหันต์ว่าบวบ
ขึ้นมา ; เพราะขยำเศษผ้าแล้วก็ว่า "ผ้าเช็ดฝุ่น ก็เช็ดฝุ่นซี!".

มันมีความหมายหลายอย่างเหลือเกินจากคำพูดว่า "ผ้าเช็ดฝุ่น ก็เช็ดฝุ่น"
ความหมายหลายแขนง; เช่นอย่างเลวที่สุดก็ต้องว่า มันทำหน้าที่ของมัน.
เดี๋ยวนี้คนเรานี่ ไม่ค่อยจะทำหน้าที่ของคน.

ความหมายที่สูงขึ้นไปก็คือ มันเปลี่ยนแปลงจาก ผ้าขาวเป็นผ้า
เศร้าหมองด้วยซีโคล.

ถ้าเห็นสูงขึ้นไปกว่านั้น ก็เห็นว่า มันไม่มีอะไรที่นอกไปจากธรรมดา
จะมีฝุ่นหรือจะไม่มีฝุ่น จะเปื้อนฝุ่นหรือจะไม่มีฝุ่น จะเช็ดหรือจะไม่เช็ด มันก็
เป็นเรื่อง ธรรมดา.

ภิกษุของคณีนันทานก็เลยเป็นพระอรหันต์ เพราะปริศนาที่ว่า "รโหทรณ
รหํ หรติ" ซึ่งแปลว่า "ผ้าเช็ดฝุ่น มันก็เช็ดฝุ่น" มีเท่านั้นเอง.

ปัญหาหรือปริศนา มีอีกมากมายหลายร้อยหลายพันก็ได้ จะยกตัวอย่าง
มาให้ฟังสัก ๓-๔ อย่าง :-

ฝึกพิจารณา อย่าง ชาวไร่ชาวนา ก็เป็นอุบาย

ตัวอย่างพวกที่ ๑. ถ้าเราไม่รู้หนังสือ ไม่มีอะไร เป็นชาวไร่ชาวนา
ที่เงาะ ก็ปฏิบัติเพื่อปฏิบัติเพื่อปรมัตถปฏิบัติได้, เรียกว่าเป็นนักปราชญ์ชาวนาก็ได้.

เคยเห็นคำพูดในหนังสือต่างประเทศบ่อยๆ ว่า farmer philosopher หรือ philosopher farmer ก็มี

นักปรัชญาชาวนา หรือ ชาวนานักปรัชญา เขาไม่ต้องเรียนจบ พระไตรปิฎก หรือจบคัมภีร์ตำราอะไรเป็นรอบๆ ; เขาอยู่แต่กับหัวคันนา แต่เขาก็เป็น**ปรัชญาเมธี** **รู้สิ่งที่ทำให้จิตใจมีความสุขยิ่ง** หรือดีไปเสียกว่านักปรัชญาเมธี ที่อยู่กับหนังสือเป็นรอบๆ หาบๆ หรือว่าเต็มไปด้วยทั้งหลังตึก เต็มไปแต่หนังสือ.

นักปรัชญาบ้าหนังสือชนิดนั้น ก็ไม่มีความสุขมากเท่า**นักปรัชญาชาวนา** ที่มีความคิดนี้รู้สึกเกิดขึ้นมาจากท้องนา. เขาเห็นดิน เห็นทราย เห็นนก เห็นเขียด หรือเห็นอะไรก็ตาม ที่ทำให้เขาสามารถจะไม่ยึดมั่นถือมั่นได้ ก็เรียกว่า ประเสริฐ หรือวิเศษไปเสียทั้งนั้น. ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติในเคล็ด หรืออุบาย ที่จะบำเพ็ญการปฏิบัติในชั้นปรมาตมได้ โดยไม่ต้องเกี่ยวกับการศึกษาปริยัติเลย เรียกว่า "**ปริศนา**" นี่เป็นตัวอย่างพวกที่หนึ่ง.

พวกที่ ๒ ใช้วิธี มนตรา หรือ ธารณี

ตัวอย่างพวกที่ ๒. จะเรียกว่า "**มนตรา**" หรือจะยืมคำว่า "**ธารณี**" คำทางฝ่ายนิกายอื่นมาใช้ก็ได้ ; เพราะความหมายมันเหมือนกัน คือคำที่ใช้สำหรับ **ตวาดกิเลส**.

เราจะต้องมีคำพูดที่เหมาะสมที่สุด หรือว่าตรงกับอุปนิสัยใจคอของตัวที่สุด ขึ้นมา สักคำหนึ่งก่อน ; ถ้ารู้แจ้งเห็นจริงดี. ใช้อันนี้เป็น **มนตร์สำหรับตวาดกิเลส** ให้แตกกระจัดกระจายไป.

ยกตัวอย่าง เหมือนกับคำว่า "ตายเสียก่อนตาย" ซึ่งเป็นปริศนา
นั้นแหละ ; **ใช้อย่างปริศนามันก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าจะใช้อย่าง " ธารณี "**
หรือ **"มนตรา"** มันก็ใช้ไปอีกอย่างหนึ่ง.

พอมีเค้าเงื่อนว่ากิเลสมันจะตั้งขึ้นในใจ ก็ตวาดมันไปด้วยคำว่า "ตาย
ก่อนตาย!" **"ภูตตายก่อนตายแล้วนะโว้ย" !** แค่นี้มันก็กลับหายไป ไปสู่สภาพเดิม,
เราควรจะใช้คำที่รุนแรงกว่านั้น เพราะเป็นคำตวาดหรือคำด่า ; เราคิดคำเอาเอง
ก็ได้ เช่นว่า "ไอ้บ้า ไอ้บ้ามาอีกแล้วโว้ย!" นี่แหละเป็น "มนตรา" เป็น
"ธารณี" สำหรับตวาดกิเลสให้กลับไป ถ้าทำอย่างนี้อยู่บ่อย ๆ ก็จะมีสติดีขึ้น - ดีขึ้น.

หรือเช่นพูดว่า **"ออกไป! ออกไป!"** เท่านั้นก็พอ ; ถ้าเรารู้
ความหมายของคำว่า "ออกไป ออกไป" นี่ดี. แต่คนที่อยู่ข้าง ๆ เขาไม่รู้ว่า
เราว่าอะไร เดียวเขาจะว่าบ้าก็ได้, หรือว่าคำคืนดีกัน นั่งตวาดอยู่ว่า "ออกไป
ออกไป" คนอื่นเขาก็ว่าไอ้มันละเมอ. แต่ก็ "ออกไป ออกไป" นี่เรามี
ความหมายว่าเรามีสติรู้ว่า ไอ้กิเลสนี้มาอีกแล้ว. นี่แหละ "ออกไป ออกไป!"

บางทีเราจะมีคำที่ง่ายที่สุด เช่นว่า **"กูก็ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์
นี่โว้ย!"** คิดดูซิจะมีผลอย่างไร ! เดียวนี้คนไม่เอาใจใส่ที่ว่า จะรู้จักสิ่งเหล่านั้น
อย่างไร ? จังจะมานั่งร้องไห้อยู่ ; ปัญหานิดหนึ่งก็มาร้องให้ได้ ไม่ควรจะเป็น
ปัญหามันก็เป็นปัญหาขึ้นมา. นี่ควรจะตวาดออกไปด้วยคำหยาบคายว่า "กูไม่ได้
เกิดมาเพื่อเป็นทุกข์นี่โว้ย"; ทุกข์ก็หายไปเหมือนกัน, นี่แหละ "มนตร์"
"มนตรา" ก็มีอย่างนี้แหละ ที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

หรือบางทีก็ว่า **"ไม่มีตัวกูแล้วนะโว้ย !"** คนอื่นฟังไม่ถูก แต่เรา
ฟังถูก "ไม่มีตัวกูแล้วนะโว้ย"; นี่สิ่งกลุ่มมัจฉิตใจต่าง ๆ ก็สลายหายไปทันที.

จะว่า "อนิจจังไว้ย อนัตตาไว้ย สุญญاتاไว้ย" ก็ได้ ; ไม่ต้องให้ใครได้ยินก็ได้ เขาจะได้ไม่หาว่า บ้า หรือละเมอ.

นี่แล้วแต่ใครจะเข้าใจอันไหนดีที่สุด ก็จะนำมาใช้เป็นมนตร์ได้ สำหรับ ตวาดกิเลส , แต่เขาอาจจะเรียกกันว่า ตวาดผี ตวาดยักษ์ ตวาดมาร อะไร ก็แล้วแต่เขาจะเรียก. ถ้าสำหรับเด็ก ๆ ก็ต้องคิดว่า ตวาดผี ตวาดมาร ตวาดยักษ์ ; แต่ถ้าสำหรับคนรู้อะไรแล้ว นี่ก็คือ **ตวาดกิเลส** ที่มันจะก่อหวนของ**ปฏิบัติ-สมุปปาต** หรืออะไรอย่างนี้ขึ้นมา ก็ตวาดให้กลับหลังถอยไป.

นี่ไม่ต้องมีความรู้จะไรมากไปกว่าที่ว่า **"กูไม่ได้เกิดมาเพื่อมีความทุกข์นี้ไว้ย!"** นี่ยายแก่ตาแก่ที่เป็นชาวนา ก็อาจจะตวาดเป็น. นี่เรียกว่าใช้ "ธารณี" หรือ "มนตรา" เป็นเคล็ดอย่างหนึ่ง เป็นตัวอย่าง. อย่างนี้ก็พอจะเข้าใจได้ นี้อย่างที่สอง.

พวกที่ ๓ มีสติว่า "ไม่มีอะไร น่าเอา - น่าเป็น"

ตัวอย่างที่ ๓. อยากจะเรียกชื่อว่า **"มีสติในสิ่งที่เจนนัดอยู่เสมอ"** ; นี่ก็เคยอธิบายแนะนำกันมานาน นมนานแล้ว ว่าให้ใช้หลักว่า **"ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น"**. ให้คนที่มีอายุมาก ๆ พิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นมาแล้วว่า **"ไม่มีอะไรไว้ย ที่มันน่าเอาหรือน่าเป็น"** แยกออกไป ๒ พวก เป็นพวกที่น่า เอา อย่างหนึ่ง พวกที่น่า **เป็น** อย่างหนึ่ง.

ในโลกนี้ ในสากลจักรวาล หรือทุกจักรวาล หรือทุกสถานที่ ทุก ๆ เวลา ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น ; นี่ก็ทำได้แม้โดยชาวนา - ชาวไร่

ที่เป็นผู้มีอายุมาก แก่แล้วเห็นอะไรมากแล้ว แล้วก็ไม่ได้คิดอะไรมาก คือว่า
ไม่มีความคิดที่จะไปโลกพระจันทร์ หรือไปอะไรที่ไหนกะเขา ; แต่ว่ารู้จักสิ่ง
ต่าง ๆ ที่กำลังแวดล้อมตัวอยู่นี้เป็นอย่างดี ว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น
โดยแท้จริงเลย.

กลุ่มที่หนึ่ง "ไม่มีอะไรน่าเอา" ด้วยอุปทานฯ

คำว่า "เอา" นั้น หมายความว่า **เอาด้วยกามตัณหา** : จะเอานั้น
จะเอานี้ คือจะเอาวัตถุสิ่งของอันใดอันหนึ่งมา ; นี้เรียกว่า "เอา". ถ้าเขา
ได้ผ่านโลกมานานพอสมควรว่าอะไรเป็นอะไร, อะไรเป็นอะไร, อะไรเคยเล่นงาน
เอาจนแย่เสียเลยเท่าไร ; แล้วเขาก็จะรู้สึกได้ว่ามันไม่น่าเอา. ช้าง ม้า วัว ควาย
ไ้ นา ข้าว ของ เงินทอง เพชรพลอย ภรรยา สามี ลูก หลาน หรืออะไรก็ตามใจ
โดยที่แท้แล้วมันก็ไม่น่าเอา.

แต่ต้องเข้าใจให้ถูกต้องเสียว่า คำว่า "เอา" ในที่นี้ คือ **เอาด้วย
อุปทาน ด้วยกิเลสตัณหา ด้วยอวิชชา หรือด้วยความโง่** ; ไปเอาเข้าด้วย
จิตใจอย่างนั้น มันกัดเอาทุกที. พอไปเอาอะไรเข้าที่ไหน เมื่อไร มันกัดเอาทุกที ;
เงิน ทอง ข้าว ของ ช้าง ม้า วัว ควาย ไ้ นา เพชร พลอย หรือจินดา บุตร ภรรยา
สามี นี่อะไรก็ตามใจ ; พอโง่ไป "เอา" เข้าเท่านั้นแหละ มันกัดเอาทันที.

ที่นี้ ไม่ต้องมีความสำคัญมันหมายด้วยอุปทาน ก็อยู่กันไปได้ ; วัว
ควาย ไ้ นา ฯลฯ มันก็ไม่กัดเอา ปล่อยให้ไปได้ ทำนาไปได้ บุตร ภรรยา
สามี ก็ทำหน้าที่อะไรกันไปได้. พอเกิดโง่ ไปเอาเท่านั้นแหละ "เอา" เมื่อไร
มันกัดเอาเมื่อนั้น; หมายความว่า **เกิดความยึดมั่นถือมั่นเข้าเมื่อไร มันก็มี**

ความทุกข์เมื่อนั้น. เมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็อยู่ด้วยกัน ใช้สอยด้วยกันได้ โดยที่ไม่ต้องมีความทุกข์. นี่แหละอย่าไป "เอา" เข้า.

ถ้าคนเห็นโลกมาก เห็นอะไรมาก ก็จะคิดไปเองในทำนองที่ว่า "ไม่น่าเอา" มากกว่านั้น คือว่า **"อย่าไปเอากับมันเลยตั้งแต่แรก ก็ยังดีกว่า"**. นี่มันเป็นชั้นที่ไกลออกไป ; ในชั้นที่กำลังเกี่ยวข้องกันอยู่ที่นี่ ก็อย่าเอาด้วยอุปาทานด้วยอะไร นักเข้าก็รู้ว่า ถ้าอย่ามาเกี่ยวข้องกันเสียเลยตั้งแต่ที่แรก ก็ยังจะดีกว่าเสียอีก. ดังนั้น นักปรัชญาชาวนาที่เรียนจากท้องถิ่นนี้ จะเห็นได้ชัดเจนว่า "ไม่น่าเอา".

สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่น่าเอา ดังนั้นเราจึงไม่ "เอา" **เราไม่มีจิตใจที่จะเอาเป็นของเรา :** วัว ควาย ไร่ นา ข้าวเปลือก ข้าวสาร อะไรทุกอย่างที่มันอยู่กับเรา นี้ เราจะไม่มีจิตใจที่จะไปยึดครองมัน หรือเอามาเป็นของเรา อย่างนี้. นี่ก็เกิดเป็นชาวนาที่ตรัสรู้ขึ้นมาในท้องถิ่นนั้นเองว่า **ไม่มีอะไรที่น่าเอาด้วยความยึดมั่นถือมั่น.**

ถึงแม้สิ่งที่เราพูดกันอยู่ ว่า **กิน** ว่า **กาม** ว่า **เกียรติ** สามอย่างนี้ ก็ไม่น่าเอา ; ไปคิดดูเถอะ ไปเอาเมื่อไร มันกัดเอาเมื่อนั้น. เรื่องกิน, เรื่องกาม - กามารมณ์นี้แหละ, เรื่องเกียรติ, นี่แหละไป "เอา" เมื่อไร มันกัดเอาเมื่อนั้น; มันจึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอา. จิตใจอย่าไป "เอา"; มันเข้า มันก็ไม่กัดเอา; แต่ว่าไปเกี่ยวข้องกับมันก็ได้ ในเมื่อจำต้องเกี่ยวข้อง.

เราต้องเกี่ยวข้อง เพราะว่าเรื่องกินเราต้องกิน ไม่กินก็ตาย ร่างกายมันก็ตาย ; เพราะฉะนั้นเราต้องกิน แต่ใจอย่าไปยึดมั่นถือมั่นชนิดที่เรียกว่า **"เอา" ด้วยจิตใจ;** ก็ทำไป ก็กินไป ด้วยจิตใจที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น.

เรื่องกามารมณ์นี้มีมากมายหลายระดับ ก็เกี่ยวข้องกันตามทีควรที่จะเกี่ยวข้อง ; แต่อย่าไปหลงยึดมั่นถือมั่น มันจะกัดเอา ; เราจะนั่งร้องไห้ หรือจะไปฆ่าตัวตายในที่สุด.

เรื่องเกียรตินี้ก็อย่างเดียวกันแหละ พอไปเอามันเข้ามามันก็กัดเอาทันที ; เกียรติบางอย่างนั้นหลักไม่ผัน เพราะว่าคนอื่นตั้งให้. ถ้าเราทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เขาก็สมมติให้เป็นคนมีเกียรติ มีคุณธรรม อะไรขึ้นมาทันที เราจึงหลักไม่ได้ ; แต่ว่าเราอย่าไป "เอา" กระมัน คืออย่าไปหลงมันเข้า. แม้เกียรติจะมาหา หรือจะมีเคลื่อนไปหมดก็ตาม อย่าไป "เอา" มันเข้า : ถ้าไปเอาด้วยอวิชชาอุปาทาน มันก็จะกัดเอา.

ข้อนี้ ถ้านานเข้า นานเข้า อายุมากเข้า ก็มองเห็นได้ชัดว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่ากิน ว่ากาม ว่าเกียรติ นี่ก็ไม่น่าเอา, ตามธรรมดาว่ามันไม่น่าเอา. แล้วก็อย่าไปเอา เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยโดยไม่ต้องการ "เอา". คำว่า "การเอา" ในที่นี้หมายถึงเอาด้วยอุปาทาน คือความรู้สึกของจิตใจที่ยึดมั่นหมายมั่น หรือความสำคัญมั่นหมาย.

ยังมีคำที่ไพเราะกว่านี้ เช่นคำว่า **มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพาน - สมบัติ** พูดกันมาก โดยเฉพาะคนแก่ ๆ รุ่นเก่าก่อน ; ทำบุญอะไรหน่อยก็ปรารภนามมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ปรารภกันอยู่แต่อย่างนั้น แล้วบางทีก็เผลอด้วยเข้าไปว่ามันคืออะไร. แต่ว่าโดยที่แท้แล้วมันก็ไม่น่า "เอา" ; แต่ทำไมพุทธบริษัทคุณย่าคุณยายพื้นฐานทั่วไป ยังปรารภนามมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ? เพราะมันเป็นธรรมเนียม คนก่อน ๆ เขาสอนให้เด็ก ๆ รู้จักปรารภนาสิ่งนั้น ว่าดีกว่าไปปรารภนาอย่างอื่น.

มนุษย์สมบัติ ก็คือว่าได้อะไรอย่างมนุษย์ควรจะได้, **สวรรค์สมบัติ** ก็คืออย่างที่เราเรียกกันว่า "สวรรค์" เป็นอย่างนั้น แต่ก็ดีกว่ามนุษย์ตรงที่ว่าไม่ต้องเสียเหงื่อ. ถ้าเป็นมนุษย์สมบัติ ก็ต้องเอาเหงื่อไคลไปแลกเอามา จึงจะได้ความเอร็ดอร่อยทางอายตนะนั้น ๆ ; แต่ถ้าเป็นสวรรค์สมบัตินั้น ไม่ต้องออกเหงื่อออกอะไร ก็ได้ความเอร็ดอร่อยทางอายตนะนั้น ๆ อย่างมาก และประณีต และวิเศษ. นี้เรียกว่าสวรรค์สมบัติ.

ส่วน**นิพพานสมบัตินั้น** คนว่าเอาเอง นิพพานเป็นสมบัติให้ใครไม่ได้ ; แล้วก็นิพพานนี้ ถ้าเป็นนิพพานแท้จริงแล้ว ก็จะไม่ตกเป็นวัตถุหรือเป็นอารมณ์สำหรับใครจะไปเอาได้ เพราะว่า**เป็นความดับสลายแห่ง "ตัวกู"**.

ถ้าถึงนิพพาน**ต้องไม่มีตัวกูเสียก่อน** จึงจะถึงนิพพานได้ ; ถ้าจิตไม่มีตัวกูแล้วอะไรจะไปเอาอะไรได้, ถ้าจิตยังมีตัวกู ก็ยังไม่ถึงนิพพาน, ถ้าจิตหมดตัวกู จึงจะถึงนิพพาน; เพราะฉะนั้น **จิตที่ไม่มีตัวกู จึงไม่เอาอะไร**. ดังนั้นการที่จะเอานิพพานสมบัตินั้นเป็นเรื่องฝันละเมอ ๆ เพ้อ ๆ ไปตามคำพูดที่ติดปากเกี่ยวโยงกันว่า **มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ**, เท่านั้นเอง.

การพูดไว้อย่างนั้นก็ดีเหมือนกัน สำหรับคนทั่วไปเขาจะได้ปรารถนา แต่ถ้าคนที่ถึงเข้าแล้ว ก็จะไม่หันหัวทั้งนั้น ว่าไม่น่าเอาทั้งนั้น; และโดยเฉพาะ**นิพพานสมบัตินั้น** ถ้าคิดจะเอาอยู่แล้ว เป็นไม่ได้แน่ ก็เลยมองเห็นชัดว่า "มันไม่น่าเอา", ไป "เอา" เข้า มันกัดเอาทันที.

มนุษย์สมบัติ ก็กัดอย่าง**มนุษย์สมบัติ**, **สวรรค์สมบัติ** ก็กัดอย่าง**สวรรค์สมบัติ**. นิพพานสมบัตินั้นคนว่าเอาเอง ; แล้วมันก็กัดให้ได้อย่างที่

คนเขลาไปว่าเอาเอง สมมติเอาเอง. นิพพานที่แท้จริง ไม่มีอะไรเหลือ
สำหรับจะให้ยึดถือ เป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา.

ถ้าหากว่าผู้ใดได้บรรลุคุณธรรมสูงไปกว่านั้นแล้ว มองย้อนกลับลงมา
ข้างล่างจะเห็นว่า เรื่องมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัตินี้เป็น**เรื่องของ**
คนโง่ที่ยังอยากจะได้อย่างอยากจะเอาอยู่.

ผู้ที่มองเห็นแล้ว พิจารณาเห็นอยู่ ก็จะเห็นว่า **สิ่งที่เป็นเพียงของ**
ปรุงแต่งกันอยู่ แล้วจิตใจไปเอามาปรุงแต่ง สำหรับเป็นความคิดนึก
ปรารถนา โดยต้องการจะยึดมั่นถือมั่น ทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนแต่ไม่น่าเอา ;
เพราะว่าอย่างน้อยที่สุด ล้วนเป็น**ของหลอก** หรือเป็น**มายา**อยู่ในตัวมันเอง ด้วย
เหตุที่ว่า จิตใจไปคิดนึก หรือปรุงแต่งขึ้นมา.

ควรรู้จักสิ่งที่เรียกว่า "มายา"

สำหรับคำว่า "มายา" มายานี้ ก็อธิบายยาก สำหรับคนชาวบ้าน
ทั่วไป ; ถ้ารู้สึกอยู่แก่ใจ เขาก็จะไม่รู้สึกว่ามีมายา เช่นได้ความเริ่ดอร่อยทาง
อายตนะ กำลังอร่อยอยู่ในใจ เขาจะไม่ถือว่ามายา เพราะรู้สึกอยู่ในใจ. แต่ผู้รู้
ธรรมทั้งหลายจะเห็นว่า นั่นคือมายา ; ความรู้สึกอร่อย หรือความอร่อย ตัว
ความอร่อย นี่เป็นมายา.

มายาเป็นความปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์ของสังขาร ของธรรม ที่มีปัจจัย
ปรุงแต่ง เป็นฝ่ายจิตใจจะเกิดความรู้สึกอย่างนั้นเสมอ โดยไม่ได้มีตัวจริง ; ฉะนั้น
จึงถือว่า**ความสุขก็เป็นมายา ความทุกข์ก็เป็นมายา ไม่ทุกข์ไม่สุขก็เป็นมายา**
เวทนาเป็นมายา.

เวทนาปรุงตัณหาขึ้นมา **ตัณหาก็คือเป็นมายา**, ตัณหาจะปรุงอุปาทานขึ้นมาอีก **อุปาทานนั้นก็ยังเป็นมายา** ; ทั้งหมดมาจากอวิชชา **อวิชชาก็เป็นมายา**. ดังนั้น สิ่งที่ถือกันว่ามีอยู่จริง เช่นร่างกายนี้ ก็เป็นมายา, จิตใจที่มีอยู่จริง ก็เป็นมายา. **พฤติทั้งหมดของจิตใจก็เป็นมายา**.

ถ้าเห็นอย่างนี้แล้วก็จะสั่นหัว คือไม่อยากจะทำอะไรที่เรียกว่าเป็นมายา ; เพราะว่าเอาไม่ได้ แล้วก็ไม่เอาเอง ก็เลยไม่มีอะไรที่น่าเอาสำหรับผู้ที่ไม่เห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง. แต่ถ้าพูดกันอย่างนี้ มันก็เลยเกิด เป็นเรื่องของปริยัติ ; ต้องมีความรู้เรื่องปริยัติ จึงจะรู้จักถึงขนาดนี้.

คิดไม่เอาอะไรอย่างง่าย ๆ ก็ใช้ได้

ที่นี้ เอาเรื่องของชาวนา **กลับไปเป็นชาวนากันใหม่** ก็รู้ว่าเท่าที่หลงมาตั้งแต่เด็กจนแก่แล้วนี่ ไม่เห็นอะไรที่มันจริงจังเลย สู้จิตอยู่เฉย ๆ ไม่เอาอะไร ไม่ติดในอะไร หรือไม่รู้สึกละอะไรไปเสียเลยจะดีกว่า ; **รู้สึกสุข มันก็เหนื่อยไป** **ตามแบบของคนที่รู้สึกว่าเป็นสุข**, รู้สึกทุกข์ มันก็ยิ่งกระวนกระวาย. แต่ถ้าไม่ต้องรู้สึกว่าเป็นสุขว่าทุกข์ จะเป็นการพักผ่อนคือสบาย ; ดังนั้นเราไม่อยากเอาอะไร ทุกข์ก็ไม่ต้องเอา สุขก็ไม่ต้องเอา คือไม่อยากเอาอะไรก็แล้วกัน.

นี่เรียกว่าอยู่ว่าง ๆ นี่เรียกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา แยกไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า "ไม่นำเอา" เพราะว่า "เอา" นี่ "เอา " ด้วยกามตัณหา.

กลุ่มที่สองไม่มีอะไรที่น่าเป็นด้วยภวัตถหา

กลุ่มที่สอง เป็นพวกที่ "ไม่น่าเป็น" คือเป็นด้วยภวัตถหา การเป็นนั่น เป็นนี่ เป็นโน้น ; ไม่มีอะไรที่น่าเป็น. บรรดาสิ่งที่ เป็นเหยื่อของภวัตถหา ไม่มีอะไรอันไหนที่น่าเป็น.

ความหมายของคำว่า "เอา" เป็นอย่างไร ความหมายของคำว่า "เป็น" ก็เป็นอย่างนั้น ; หมายความว่า ถ้าเอาต้องเอาด้วยตัณหาอุปาทาน จึงจะเรียกว่า "เอา" ถ้าจิตไม่ได้เอาด้วยตัณหาอุปาทาน ก็ยังเป็น "ปากอย่างใจอย่าง" คือใจไม่ได้เอา ; อย่างนี้เรียกว่าไม่ได้เอา แต่ช่างนอกเขาก็สมมติว่า "เอา".

เช่นต้องไปรับบิณฑบาต แม้เป็นพระอรหันต์ก็ต้องไปบิณฑบาต ; ไปรับเอาบิณฑบาตมาแล้วฉัน. ใคร ๆ ที่ยังไม่รู้ธรรมะ ก็เห็นว่า "เอา" มีการเอามีการรับ ; แต่ในจิตใจของท่านไม่มีความรู้สึกว่า "เอา" หรือว่า "รับ". นี่จึงไม่เรียกว่า "เอา" โดยเนื้อแท้ แต่ปากต้องเรียกว่า "เอา".

คำว่า "เป็น" ก็เหมือนกันแหละ ; ถ้าเป็นกันจริง ๆ มันต้อง "เป็น" กันด้วยอุปาทาน ว่า "ฉันเป็นนั่น ฉันเป็นนี่". แต่ถ้าจิตไม่ยอมรับ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่ได้เป็นอะไร ; มันเป็นเรื่องสมมติ.

เขาจะว่าเราเป็นอะไรก็ตามใจเขาดี ; แต่เรา ในใจของเรา ไม่ได้เป็นอะไรก็แล้วกัน เพราะเหตุว่าเรามองเห็นว่าไม่มีอะไรที่มันน่าเป็น.

ความไม่มีอะไรที่น่าเป็นนี้ มีเรื่องสนุกมากที่จะพิจารณา มีมากมายหลายร้อยหลายพันอย่างก็ได้. ไปคิดเอาเองก็แล้วกัน อะไรบ้างที่มันน่าเป็น ?

ดแล้วก็อย่าลืมว่า คำว่า "เป็น" นี้ คือเป็นด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตน, แล้วก็รู้สึกว่าเป็น นี่ไม่ใช่มันเป็นอยู่ตามธรรมชาติ. เช่นเราเกิดมาเป็นคนที่ เป็นคนนีตามลำพังก็เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ; เรื่องนี้ไม่เกี่ยว ต่อเมื่อมีความคิดนี้รู้สึกว่าเป็น ฉันนี่เป็น ฉันเป็นคน ฉันมีชีวิตอยู่ ฉันเป็นผู้หญิง ฉันเป็นผู้ชาย ฉันเป็นนั่น - เป็นนี่ ด้วยความหมายที่ยึดมั่นถือมั่นแล้วจึงจะเรียกว่า "เป็น".

ถ้าไปมั่นหมายว่าเป็นอะไร มันก็เป็นอย่างนั้นแหละ ; เพราะมีความโง่ มันจึงทำให้มันหมายความว่า ฉันเป็นอะไร. แม้เรื่องฉันเป็นผิว ฉันเป็นเมียนี่แหละ ที่แรกมันก็ไม่ได้เป็น จิตใจก็ไม่ได้เป็น ; แต่พอมีอะไรไปทำให้เกิดความมั่นหมายว่า "เป็น" ขึ้นมาเท่านั้น ก็เกิดเป็นขึ้นมา คือเป็นผิวเป็นเมียนี่เป็นอะไรขึ้นมา, ก่อนนี้ได้เป็นเมื่อไร ?

หรือว่าเวลาที่ไม่ได้สำคัญมั่นหมายเช่นนั้น ก็ไม่ได้มีความเป็นผิวเป็นเมียนี่ในความหมายอะไร แต่เขาก็ยังเป็นผิวเป็นเมียนี่เป็นอะไรกันตามกฎหมาย ; เพราะฉะนั้นคำว่า เป็น ในที่นี้ มีความเป็น เมื่อสำคัญมั่นหมาย เท่านั้น เช่นเดียวกับคำว่า "เอา".

นี่ก็ลองไปคิดว่า เป็นอะไรบ้างที่มันน่าเป็น ; ถ้าไม่ยึดถือเข้าไปในความหมายว่า "เป็น" เข้าแล้ว มันก็มีอะไรบ้างที่มันน่าเป็น ? เด็ก ๆ ย่อมไม่เข้าใจ ; แต่ถ้าคนมีอายุขึ้นมาถึงกลางคนแล้ว ก็จะเริ่มเข้าใจ, พออายุมากถึงปลายคนคืออายุเป็นคนที่เห็นโลกมาตั้ง ๗๐ ปี, ๘๐ ปี อย่างนี้จะเห็นได้มากที่สุดว่า ล้วนแต่ไม่น่าเป็น. ไปคิดดูเอาเอง ; อะไรที่เด็ก ๆ เขาคิดว่า น่าเอา น่าเป็นคนแก่ ๆ จะสั้นหัว

ฝึกหัดคิดดูบ้างว่ามีอะไรน่าเป็น

ที่นี่ มีเรื่องที่จะให้คิดกันมาก ได้สนุกกันมาก ก็ลองคิดดู.

การคิดนี้จะต้องมีวิธีเทียบคู่เสมอ ขอให้จำไว้ ถ้าไม่เช่นนั้นจะลำบาก เข้าใจยาก หรือลำบาก ; ควรจะยกมาทั้งคู่ ที่ละคู่ที่ตรงกันข้าม สุดเหวี่ยงเลยยิ่งดี. จะยกมาเป็นคู่ ๆ แล้วพิจารณาดูว่า อะไรที่น่าเป็น เช่นว่าเป็นสัตว์ กับเป็นคน.

-**เป็นสัตว์เดรัจฉาน** กับ**เป็นมนุษย์** นี่คู่หนึ่งแล้ว คู่แรก อันไหน มั่นน่าเป็น. คนแก่ ๆ จะสั้นหัว ; แต่เด็ก ๆ ยังไม่แน่ อาจจะอยากเป็นแมว เป็นนก เป็นอะไรก็ได้. แต่คนแก่จะสั้นหัว เป็นคนก็ไม่ไหว เป็นสัตว์ก็ไม่ไหว นึกแล้วก็อ่อนใจ ; ไม่ต้องอธิบายก็พอจะเข้าใจ.

-ถ้าอย่างนั้น ลดลงไปอีกว่า **เป็นก้อนดิน** ก้อนนี้แหละ และกับ **เป็นคน** นี่แหละ สองอย่างนี้อันไหนน่าเป็น ? มันก็สั้นหัวอีก.

-ถ้าอย่างนั้น **เป็นต้นไม้บ้าง** กับ**เป็นคน**ก็สั้นหัวอีก.

-ที่นี่ **เป็นขี้ฝุ่น** กับ**เป็นคน** อันไหนมั่นน่าเป็น ?

-**เป็นเทวดา** กับ**เป็นมนุษย์** อันไหนมั่นน่าเป็น ?

ถ้ายังน่าเป็นอยู่แล้ว คนนั้นใจทั้งนั้นแหละ ; พุดอย่างนี้เลยดีกว่า. ถ้ามองเห็นตามสมควรในเรื่องของ "ปฏิจจสมุปบาท" หรือว่าในเรื่องของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตัณหา อุปาทาน ; นี่ก็จะสั้นหัวทั้งนั้น : ไม่อยากเป็นขี้ฝุ่น แล้วก็ ไม่อยากเป็นมนุษย์ ไม่อยากเป็นเทวดา.

-ส่วนปลีกย่อยรายละเอียดนั้น ยิ่งแย่ไปกว่านั้น : **เป็นคนจน** กับ**เป็นคนมั่งมี** อันไหนน่าเป็น? ถ้าคนไม่รู้จักความมั่งมีนั้นแหละ อาจจะอยากเป็น

คนมั่งมี เพราะคนโดยมากเป็นคนจน ; แต่ถ้าคนเขารู้จักทั้งสองอย่าง เขาจะ
สิ้นหัว.

คนมั่งมีก็บ้าไปตามประสาของคนมั่งมี, มีความทุกข์ความร้อน
ดินรนไปตามประสาคนมั่งมี. ดังนั้น ถ้าเราลองไปเข้าถึงวิญญาณคนมั่งมีดูบ้าง
จะรู้ว่าไม่ไหว

-เป็นเศรษฐี กับเป็นขอทาน ถ้ารู้จักภาวะนั้นจริง ก็ไม่อยากจะ
ทั้งเศรษฐีทั้งขอทาน.

-เป็นเจ้าของชีวิต กับเป็นราษฎร ลองคิดดูเถอะ ให้เป็นเจ้าชีวิตและ
เป็นราษฎร อันไหนน่าเป็น ?

-ให้เป็นช้างตัวโต ๆ กับเป็นมดคันตัวเล็ก ๆ อันไหนมันน่าเป็น ?

-เป็นราชสีห์ กับเป็นแมว นี่ก็คล้ายกันมาก ก็จะสิ้นหัว เป็นราชสีห์
ก็ไม่สนุก, เป็นแมวก็น่าไม่สนุก.

-ที่นี่ เกี่ยวกับสมมติว่าเป็นผู้แพ้ กับเป็นผู้ชนะ อันไหนมันน่าเป็น ?
เป็นคนแพ้ก็น่าอนธะททุกข์, เป็นคนชนะก็เป็นคนถูกระวางอยู่ด้วยการจ้องเฝ้า ;
แล้วยังมีอะไรมา : ใครที่ชนะผู้อื่นแล้ว ชนะความ หรือชนะวิเวก อะไรกัน
ก็ตาม คนที่ชนะนั้นนอนไม่หลับ เท่ากับคนแพ้.

-หรือว่าเป็น คนเอาเปรียบผู้อื่นได้ กับเป็นคนที่ถูกผู้อื่นเอาเปรียบ
สองคนนี้ คนไหนมันน่าเป็น ? แต่ถ้าว่าตามจริงแล้ว ก็เป็นคนเอาเปรียบผู้อื่นกัน
อยู่ทุกคนใช่ไหม? เผลอไม่ได้ เผลอแล้วก็เอาเปรียบคนอื่นอยู่ทุกคน ; แต่มา
คิดดูให้ดีเถอะว่า เป็นคนเอาเปรียบเขา กับเป็นคนที่เขาเอาเปรียบนั้น อันไหน
น่าชื่นใจ ? ก็ไม่มีอะไรน่าชื่นใจ.

-เป็นคนถูกนินทา หรือถูกสรรเสริญ : คนก็ชอบสรรเสริญ อยากให้เขาสรรเสริญ เขาไม่สรรเสริญ ก็อยากให้เขาสรรเสริญ. ถ้าคนที่รู้จักดีทั้งสองอย่างแล้ว จะไม่อยาก, ไม่อยากจะถูกสรรเสริญ ไม่อยากจะถูกนินทา เพราะเป็นเรื่องบ้าเท่า ๆ กัน. นี่คือน่าเป็น.

-สมมติประเภทในครอบครัวว่า เป็นพ่อ กับเป็นลูก หรือว่าเป็นแม่ กับเป็นลูก. เดี่ยวนี้คนแก่ ๆ เคยเป็นแม่ เคยเป็นพ่อกันมาแล้ว ก็ลองเหลือบตาไปดูที่ว่า เป็นพ่อนี้มันน่าจะสนุกไหม ? เป็นแม่นี้มันน่าจะสนุกไหม ?

ถ้าเด็กเล็ก ๆ เป็นลูก ยังไม่ค่อยรู้จัก เด็กอาจจะตอบผิดก็ได้ ; แต่ถ้าโตขึ้นมาสักหน่อย ก็จะรู้ว่ามันไม่ไหวเหมือนกัน.

คุณก็ไม่ไหว คือเป็นพ่อแม่กับเป็นลูกนี้แหละ อันไหนน่าเป็น ? ถ้าเกิดความยึดมั่นแล้ว จะมีความทุกข์อย่างลูก มีความทุกข์อย่างแม่. แม้มีความยึดมั่น จะมีความทุกข์อย่างแม่, ลูกมีความยึดมั่น จะมีความทุกข์อย่างลูก.

ลูกมักยึดว่า จะเอานั่นจะเอานี้, พ่อแม่ต้องให้อย่างนั้นอย่างนี้. อย่างเด็กเดี๋ยวนี้แล้ว พอเกิดมาก็คิดว่าต้องมีโทรทัศน์ มีตู้เย็น มีวิทยุ มีอะไรให้พร้อมเสร็จ นี่ก็เลยทักท้วงเอาว่า คนเราเกิดมาต้องได้แบบนี้, พ่อแม่ต้องให้ต้องหาให้ ต้องรับผิดชอบในการที่จะหาให้.

ลูกสมัยนี้โง่มากถึงขนาดนี้ ; พ่อแม่ก็โง่มากที่ทำให้ลูกเกิดความคิดความเข้าใจไปอย่างนั้น. ลูกก็เลยเป็นลูกชนิดที่เหมือนกับบ้า ๆ บอ ๆ อย่างนั้นแหละ : ไม่รู้คุณของพ่อแม่ หรือไม่ว่าจะต้องทำอย่างไร ; ปัญหา มันยุ่งไปหมด. ดังนั้น เป็นลูกก็ไม่สนุก เป็นพ่อ - แม่ก็ไม่สนุก.

-หรือว่าเป็นผ้า เป็นเมีย เป็นสามี - ภรรยา ก็ไปคิดเอาเอง ว่าอันไหน มั่นน่าเป็น ? อาตมาพูดเดี๋ยวจะลำบาก.

-เป็นลูกศิษย์ กับเป็นอาจารย์ อันไหนมั่นน่าเป็น ? ก็สั่นหัว ; เดี่ยวนี้สั่นหัว คือตัวอาตมาเอง : ลูกศิษย์ก็ไม่อยากเป็น, อาจารย์ไม่อยากเป็น ; มันเป็นเรื่องรบกวน เป็นเรื่องวุ่นวาย สู้ไม่เป็นอะไรไม่ได้. นี่หมายถึงว่า เป็น ด้วยความลืมหุน ด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็เหมือนกับตคนรททั้งเป็น ; เป็นลูกศิษย์ก็ไม่สนุก เป็นอาจารย์ก็ไม่สนุก.

-เป็นผู้บังคับ กับเป็นผู้ถูกเขาบังคับ นี่ก็ปัญหามีมากเดี๋ยวนี้ ; เป็นผู้บังคับเขา ก็ร้อนแบบผู้บังคับเขา, เป็นผู้ถูกเขาบังคับ ก็ไม่ได้อย่างที่ตัวต้องการ. ได้นายที่ไม่ดี นั่นก็มีความทุกข์เหมือนกับตคนรททั้งเป็น ; ก็เลยไม่ไหวทั้งคู่.

-เป็น สัตว์นรก กับ สัตว์เทวดา นี่มันใกล้เคียงกันมาก. เรื่องนี้ไม่ใช่ยืนยันว่ามีอยู่จริง แต่พูดว่าถ้ามีอยู่จริงตามที่เขากันนั้นแหละ ; เป็นสัตว์นรกกับเป็นเทวดา อันไหนมั่นน่าเป็น ? ไปดูให้ดี.

-ให้ไกลกว่านี้อีกก็ว่าเป็น เปรต แล้วก็ เป็น พรหมในพรหมโลก นี่ต่างกันมาก ; อันไหนมั่นน่าเป็น ? ถ้าไม่รู้จักอาจจะหลงไปว่า อันนั้นน่าเป็น อันนี้น่าเป็น.

การเป็นพรหมในพรหมโลก นี้มีความหมายว่า มี "ตัวกู - ของกู" จัด ยิ่งกว่าสัตว์ประเภทไหนหมด ; ผู้ที่ถอนตัวกู - ของกูยากที่สุด ก็คือพวกพรหม. ตามหลักธรรมะมีอยู่อย่างนั้น แล้วก็มองเห็นได้ เพราะพรหมไม่มีความทุกข์อย่างอื่นอีกแล้ว มีแต่จิตที่บริสุทธิ์ ; แต่ยังมี "ตัวกู - ของกู" ที่ละไม่ได้อยู่ตรงนี้.

พวกพรหมยังมีตัวกู - ของกูอย่างเดียว อย่างอื่นไม่มีอะไรมารบกวน, เขาไม่ข้องแวะกามารมณ์ ไม่ข้องแวะอะไรทั้งหลายที่คนอื่นเขาข้องแวะ. สิ่งเหล่านั้นไม่รบกวน ทำให้สบาย; แต่ "ตัวกู - ของกู" ยังอยู่. ฉะนั้น พวกพรหมนี้เป็นพวกที่กลัวตายมากกว่าพวกไหนหมด ; **เพราะเขาสบายมาก เขาจึงกลัวตายมาก.**

-หรือว่าเรื่องเบ็ดเตล็ด เช่นว่าจะเป็นคนกะเทย ดี หรือว่าเป็น คนปกติ ดี ? นี่ก็คงจะตอบกันได้.

ที่นี้เราอยากจะเปรียบเทียบว่าเป็น **กะเทยไม่ถึงคน** นี้ กับเป็น **พรหมในพรหมโลก** อย่างไหนดี ? ถ้าว่ากะเทยไม่มีความรู้สึกทางหญิง - ทางชาย ก็จะไม่คล้าย ๆ กับพรหมในบางความหมาย แต่กะเทยเป็นคนโง่ หรือว่าคนไม่มีความรู้สึก.

พรหมก็เป็นกะเทยเหมือนกัน ; เพราะพรหมนี้มีความรู้สึกอยู่เหนือกามารมณ์. ดังนั้น **พวกพรหมจึงไม่มีเพศหญิงไม่มีเพศชาย, เป็น กะเทยสูงสุดในทางจิตใจ ทางวิญญาณ.** นี้ กะเทยชาวบ้าน กับ กะเทยพรหมนี้ อันไหนน่าเป็น ? คิดดู มันก็จะสั่นหัวอีกตามเคย.

-หรือว่าเป็นอุกโตพญ์ชนกะ หรือว่าเป็น **คนสองเพศ** กับเป็น **คนเพศเดียว** เามาเปรียบเทียบกันให้หมด.

-อยู่อยู่ในกาม กับไม่อยู่อยู่ในกาม : กามาวจร - **อยู่อยู่ในกาม** กับ รูปาวจร และอรูปราวจร - **ไม่อยู่อยู่กับกามเลย** แต่ยังมีตัวกู - ของกู อันไหนน่าเป็น ?

-หรือว่าข้อปฏิบัติกันอยู่ในทางศาสนา ทางกามสุขัลลิกานุโยค กับ อตตกิลมถานุโยค ; นี่จะเข้าใจได้ง่ายว่าอันไหนที่น่าเป็น ?

ในเมื่อสองอย่างนี้มันตรงกันข้าม : อันหนึ่งหมกมุ่นในกามที่สุด, อันหนึ่งเกลียดชังขะแยงกามที่สุด จนจะทำลายอวัยวะเครื่องบริโภคมกามให้สูญเสียไปเลย. นี่คือนักอรรถกถาญาณุโยคกับกามสุขัลลิกานุโยค สองพวกนี้ พวกไหนมันน่าเป็น ? จะเลือกเอาข้างไหนสำหรับจะเป็น ? มันก็จะสั่นหัวอีก.

สิ่งทั้งสองนี้ บางทีพระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า "อาคัพฺพปฏิบัติ" กับ "นิชฌามปฏิบัติ". พวกหมกมุ่นในกามเรียกว่า อาคัพฺพปฏิบัติ คือ พวกเปี้ยกชุ่ม ; พวกเกลียดกาม ทำลายร่างกาย ทำลายตัวเองนั้น เรียกว่า นิชฌามปฏิบัติ แปลว่า พวกเผาไหม้.

เอาความหมายคือ เปี้ยกชุ่มกับเผาไหม้ สองอย่างนี้ อันไหนน่าเป็น ? ชาวบ้านที่หมกมุ่นในกามนี้ เขาเรียกว่า อาคัพฺพปฏิบัติ "เปี้ยกชุ่ม", เป็นฤๅษีชีไพร เกลียดกาม ทำลายอวัยวะแห่งการบริโภคมกาม บำเพ็ญตบะนี้ เขาเรียกว่า นิชฌามปฏิบัติ "เผาไหม้". การปฏิบัติที่เป็นระเบียบเผาไหม้กับระบบเปี้ยกชุ่มนี้ อันไหนน่าเป็น ?

-ที่นี่ เอาความรู้สึกที่ว่า เย็น ร้อน, สวย ไม่สวย, เป็นหอม เป็นเหม็น, เป็นไฟเราะ ไม่ไฟเราะ, อันไหนน่าเป็น ? ไปเทียบเอาเองเถอะ มีคู่ให้เทียบมากมาย นี่ยกมาให้พอเป็นตัวอย่าง.

-เป็นฆราวาส ก็ไม่ไหว เป็นนักบวช ก็ไม่ไหว ; ถ้าใจยึดมั่นถือมั่น ก็บ้ำทั้งสองฝ่าย ; เป็นนักบวชก็ไม่ใช้เพื่อยึดมั่นถือมั่นในความเป็นนักบวช.

-จะเป็นพระฤๅษี, หรือจะเป็นลิงที่ฤๅษีเลี้ยง, นี่ก็ไม่ไหว.

-จะเป็นมนุษย์ หรือว่าเป็นเครื่องมนุษย์ ที่เขาเรียกว่า กิณนร นี่ก็ไม่ไหว.

-มาร พรหม ยม ยักษ์ ก็ไม่ไหว กระทั่งว่าเป็นเผด็จการ ก็ไม่ไหว, ไม่เผด็จการ ก็ไม่ไหว. เสรีประชาธิปไตย ก็ไม่ไหว, คอมมิวนิสต์ ก็ไม่ไหว. อย่าพูดให้ละเอียดเลย เดียวมันจะเป็นเรื่องการเมืองยุ่งยากกันไป.

พิจารณาดูเถอะ อะไร ๆ ที่ตรงกันข้ามแท้ ๆ แต่มันก็ไม่ไหวทั้งสองอย่าง : เป็นนายทุนก็ไม่ไหว, เป็นกรรมกรก็ไม่ไหว ; เป็นวัตถุนิยมก็ไม่ไหว, เป็นวิญญาณนิยมสุดโต่ง ก็ไม่ไหว; เป็นมิง ก็ไม่ไหว เป็นกู ก็ไม่ไหว. เพราะอธิบายได้ชัดว่า เป็นมิงนั้นก็ยึดมั่นถือมั่นตัวเขาเต็มที่ เป็นกูก็ยึดมั่นถือมั่นตัวเราเต็มที่ ; ไม่ไหวทั้งนั้น.

-หรือว่าจะเป็นกระผม กับเป็นได้เท่า เป็นเกล้ากระหม่อม กับเป็นฝ่าพระบาท นี่ก็ไม่ไหวเท่ากันแหละ ; เท่ากับเป็นมิงเป็นกูนั่นแหละ.

เดี๋ยวนี้มีมากมายจนเอาพูดกันไม่หวาดไหว : เป็นหญิงก็ไม่ไหว เป็นชายก็ไม่ไหว. เป็นตัวผู้ ก็ไม่ได้, เป็นตัวเมีย ก็ไม่ไหว.

-จะเป็นผู้เวียนว่าย ก็ไม่ไหว, เป็นผู้หยุดอยู่ตรงนี้ มันก็ไม่ไหว. ผู้มา ก็ไม่ไหว, ผู้ไป ก็ไม่ไหว, ผู้หยุดอยู่ ก็ยังไม่ไหว. เป็นผู้อยู่ ก็ไม่ไหว ผู้ตาย ก็ไม่ไหว : ทุกคู่บอกว่า "ไม่น่าเป็น."

พื้รู้ว่าเมื่อไม่อยากเอาอยากเป็น จะทำอย่างไร

พื้ว่าไม่อยากเป็น จะทำอย่างไร ? ก็อย่ายึดมั่นถือมั่น ; พอไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ ไม่เป็นอะไรหมด ไม่เป็นชนิดไหนหมด ทั้งที่อยู่ในโลกนี้ ทำอยู่อย่างนี้.

การเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกิทาคามี เป็นพระอนาคามีในที่สุด ก็ทำอยู่อย่างนี้ ยังประกอบการทำงานอยู่อย่างนี้ ; แต่จิตใจมิได้ยึดมั่น เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้เป็นอะไร มิได้เป็นอะไรยิ่งขึ้น ๆ. พอถึงระดับที่เป็นพระอรหันต์ ก็ไม่เป็นอะไรเลย, ไม่ได้เป็นอะไรเลยแม้แต่เป็นคน, หรือว่า เป็นพระอรหันต์ ก็มีได้เป็น.

นี่เอามาพูดพอให้เป็นแนวสำหรับคิดนี้ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา นี่ อย่างหนึ่ง, ไม่มีอะไรที่น่าเป็น นี่อีกอย่างหนึ่ง. แล้วก็อย่าลืมคำว่า "เอา" คำว่า "เป็น" สองคำนี้หมายถึง กิริยาอาการของอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น งอกออกมาจากตัณหา, ตัณหา งอกออกมาจากอวิชชา ที่มาทำหน้าที่อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ; ดังนั้นอย่าปล่อยให้อวิชชาขึ้นมาเป็นเจ้าเป็นนายอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดเป็นตัณหา อุปาทาน.

เมื่อเราไม่มีควมมี หรือไม่มีความเป็น ไม่มีควมเอา ไม่มีควมเป็น ไม่มีกามตัณหา ไม่มีช่องทางที่เกิดกามตัณหา หรือเกิดภวตัณหา. ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว วิภวตัณหาก็ไม่มีช่องทาง เพราะว่าเรามีได้เอา และมีได้เป็น ; ดังนั้น ตัณหาที่อยากจะไม่เป็น ไม่เอาอะไร ซึ่งเรียกว่าวิภวตัณหา มันจึงไม่มีที่ตั้ง.

หรือว่าถ้ามันอยากจะตาย ก็เอามาไว้ในคู้เหล่านี้ที่ว่า คนตาย ก็ไม่น่าเป็น, คนเป็น ก็ไม่น่าเป็น ; ก็เลยเป็นว่า ไม่มีที่เหลืออยู่แล้วที่ตรงไหน สำหรับที่จะเอาหรือที่จะเป็น.

เรื่องอย่างนี้ไม่ต้องเรียกพระไตรปิฎก ; เพราะว่าในพระไตรปิฎก เขาไม่ได้เขียนไว้อย่างนี้. จะหาไม่พบคำพูดในพระไตรปิฎกที่เขียนอย่างนี้ ที่ว่า

อะไรที่น่าเป็น แล้วเทียบดูให้ดูอย่างนี้ มันไม่มี ; แต่ว่า **ชาวไร่ชาวนาจะเป็นนักคตินักนิก ก็จะมีได้เอง.** ตัวมีความทุกข์ เพราะยึดมั่นในความเป็นอะไร ก็ดูให้ดี ; แล้วก็จะรู้สึกขึ้นมาว่าอันนี้มันไม่น่าเป็น อันนี้มันไม่น่าเอา.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **ชาวนานี้จะมีความทุกข์ เพราะสิ่งที่ชาวนามี** คือตรัสว่า **คนมีวัว ก็จะต้องทุกข์เพราะวัว, คนมีนา ก็จะต้องทุกข์เพราะนา, คนมีข้าวเปลือก ก็จะต้องทุกข์เพราะข้าวเปลือก,** เหล่านี้พระพุทธเจ้าท่านตรัส หมายถึงความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้นแหละ.

ชาวนาคณนั้น **ยึดมั่นถือมั่น** เรื่องวัว เรื่องนา เรื่องข้าวเปลือก, ชาวนานั้นมีความยึดมั่นถือมั่นในการเป็นชาวนา และในสิ่งที่ชาวนามี ; แล้วจึงมีความทุกข์. ถ้าว่าชาวนาคณหนึ่งเขาเกิดนึกได้เองว่า น้ำตาไหลเพราะเหตุไร ? เขาจะมองเห็นว่าอันนั้นมันไม่ไหว เราอย่าไปคิดอย่างนั้น เราคิดอย่างอื่นก็ได้.

ถ้าพูดเป็นคำรวม ก็เรียกว่า "อุปธิ" ; "สิ่งใดเป็นอุปธิ สิ่งนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์", สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ก็เรียกสิ่งนั้นว่าอุปธิ. ทุกอย่างเป็นอุปธิได้ทั้งหมด ไม่ว่าอะไรสักอย่างเดียว เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้ทั้งนั้น, ทุกอย่างเป็นอุปธิได้ ; เราอย่าไปยึดถือเข้า จะได้ไม่เป็นทุกข์. **ความทุกข์นี้ มาจากความยึดถือ ที่มีอยู่ในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ คืออุปธิ.**

ร่างกายนี้ก็เป็นอุปธิ คือเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ; พอเรายึดถือร่างกายก็มีความทุกข์. **ความรู้สึกคิดนึกในใจ ก็เป็นอุปธิ** เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ; พอไปยึดถือเข้าก็เป็นทุกข์.

อะไรที่มันอยู่ข้างนอก แล้วถูกยึดถือเอามาเป็นความรู้สึกข้างใน ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือและเป็นทุกข์ ; เพราะฉะนั้น ข้างนอกก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, ข้างในก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้หมด ; เว้นพระนิพพานอย่างเดียว ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ.

ธรรมบริสุทธิ์ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง เรียกว่า **อสังขตะ** ; นี่ไม่อาจเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ. แต่ว่าคนอาจจะไปยึดถือ **คนดีไปยึดถือ** เช่นยึดถือพระนิพพานก็ได้ ; เขาว่าเขาเองว่า "นิพพานของเรา". ถ้าอย่างนี้ไม่เป็นนิพพาน. ถ้ายังมีความรู้สึกกว่านิพพานของเรา อย่างนี้ไม่มีถึงนิพพาน.

ต่อเมื่อจิตไม่ยึดถืออะไร นี่จึงจะเป็นนิพพาน ; เพราะฉะนั้นในนิพพาน จึงไม่มีความยึดถือ แม้ในสิ่งที่ไม่ใช่เหตุปัจจัยปรุงแต่ง, จึงไม่มีความยึดถือสิ้นเชิง.

ถ้ารู้ถึงขนาดนี้ ก็เรียกว่า **หมดสิ่งที่ควรจะรู้** ; รู้ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดถือ. ถ้าพูดเป็นภาษาบาลีก็ว่า "สพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย" - "ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดถือว่าตัวเราว่าของเรา".

ที่นี้ **ชาวนาไม่ได้เรียนคํากล่าวประโยคนี้** เพราะมีแต่ในพระไตรปิฎก ก็ดูเอาเองซิ ว่าอะไรล่ะที่ไปยึดถือเข้าแล้วจะไม่ใช่เป็นทุกข์ ? ที่ไปรักเข้าแล้วจะไม่ใช่เป็นทุกข์ ? ที่ไม่เกลียดเข้าแล้ว จะไม่ใช่เป็นทุกข์ ? มันไม่มี !

ยึดถือด้วยรักก็มีทุกข์อย่างหนึ่ง, ยึดถือด้วยเกลียดก็มีทุกข์อีกอย่างหนึ่ง ; ดังนั้นไม่มีอะไรที่ไปยึดถือเข้าแล้ว จะไม่มีความทุกข์. เพราะฉะนั้น คนที่เป็นชาวนา ก็มีโอกาสนี้จะบำเพ็ญ "ปรมัตถปฏิบัติ" โดยไม่ต้องเกี่ยวกับพระไตรปิฎก.

อย่าเสียใจ อย่าอ่อนใจ ว่าเป็นชาวนา เป็นผู้หญิงหรือเป็นยายแก่
ไม่รู้หนังสือ ; ไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก แล้วจะไม่รู้เรื่องนิพพาน.

ขอให้เรียนนิพพานเอาจากทุ่งนา อะไรมีอยู่ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ
แล้วเป็นทุกข์ ก็เรียนจากสิ่งนั้น, แล้วก็เรียนจากสิ่งที่มีมากกว่านั้น คือความ
เป็นพ่อ - เป็นแม่ - เป็นลูกนี่มันน่าเป็นไหม ? เป็นผัว เป็นเมีย น่าเป็นไหม ?
เป็นเมียน้อย เป็นเมียหลวง น่าเป็นไหม ? เป็นอะไร เป็นอย่างไร ก็เรียนเอาเอง
ก็แล้วกัน จนเห็นว่ามันไม่มีอะไรที่น่าเป็น แล้วไม่มีอะไรที่น่าเอา ก็หมายความว่า
ไม่มีอะไรที่น่าไปยึดถือ เพื่อจะเอาเพื่อจะเป็น. **นี่ก็รู้ธรรมะหมดทั้งพระไตร-**
ปิฎก โดยไม่เคยไปแตะต้องพระไตรปิฎก.

ปฏิบัติอย่างนี้ อาตมาเรียกว่า "ปรมัตถปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติ",
ไม่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกส่วนไหนหมด ; ไม่ต้องเรียนพระไตรปิฎกอย่างที่เขารเรียนกัน.
แต่ก็สามารถที่จะปฏิบัติในขั้น "ปรมัตถปฏิบัติ" ได้ ; จึงเอามาพูดให้ฟังในวันนี้
ให้เสร็จเรื่องปะ ๆ ปะ ๆ นอกแบบนอกแผนนี้เสียทีก่อน, แล้วครั้งต่อ ๆ ไป ก็จะ
พูดแต่เรื่องที่มีแบบแผนชัดเจน ; แต่ก็ไม่พ้นจากปริยัติหรือจากพระไตรปิฎก.

นี่แปลว่า **เรื่องนอกพระไตรปิฎก** นี่เราพูดกันเรื่อย ๆ มา เป็นครั้งที่ ๖
ถึงวันนี้แล้ว เป็นเรื่องที่ว่าถ้าไม่เอามาพูดก็จะไม่เคยได้ยินก็ได้ ; เพราะว่า
ไม่มีเขียนไว้ที่ไหน, เป็นเรื่องที่ไม่มีการเขียนไว้ในคัมภีร์ไหน ; ดังนั้น ต้องเป็น
เรื่องที่ต้องสังเกตเอาเอง จากสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมอยู่ จึงเอามาพูดเสียก่อนให้หมด
ปัญหา, หมดเรื่องที่นอกพระคัมภีร์.

ข้อนี้จะชี้ให้เห็นว่ามีการปฏิบัติได้ มีการบรรลุมรรคได้ โดยที่ไม่
ต้องเกี่ยวกับปริยัติ.

พอเสร็จแผนกนี้แล้ว ก็จะต้องกันให้ละเอียดถี่ถ้วนในเรื่องอันเกี่ยวกับปริยัติ ซึ่งมีหลักเกณฑ์มาก มีอะไรมาก มีเทคนิคมาก น่าสนใจมาก ต่อไปมีโอกาสหลัง.

วัดนี้พูดเรื่อง "ปรมัตถปฏิบัติ" อันสูงสุด แต่ไม่เกี่ยวกับปริยัติเลย ; คล้าย ๆ กับนิกายเซ็น อย่างพวกของเว่ยหล่างเขาพูดว่า เซ็นไม่เนื่องกับหนังสือ ไม่เนื่องกับพระไตรปิฎก. ส่วนคนที่เขาอยากจะทำเรื่องเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ก็ทำไปพวกหนึ่ง ; แต่พวกที่ไม่สามารถจะเกี่ยวข้อง ก็ยังมีแนวที่จะเอาตัวรอดได้. อย่างนี้จะเรียกว่าเซ็นก็ได้ ไม่เรียกก็ได้.

ที่พูดนี้ไม่ใช่เซ็น และไม่เรียกว่าเซ็น ไม่ได้มาจากคัมภีร์ของเซ็น ; แต่ว่ามาจากคัมภีร์คือตัวคนเรา นี่แหละเป็นคัมภีร์ที่ดีกว่าอะไร ๆ หมด.

คนที่ยังมีชีวิตอยู่ยังเป็น ๆ อยู่ ยังมีกิเลสตัณหา มีความสุข มีความทุกข์ นี่แหละคือพระคัมภีร์ที่ดีที่สุด ; พอเปิดอ่านเข้าแล้ว ก็จะพบอย่างนี้ แล้วจะสรุปได้ว่า "ไม่มีอะไรที่น่าเอา - น่าเป็น". พออะไรจะเข้ามาเอา - มาเป็น ก็คิดว่ามันว่า "ไอ้บ้า! มาอีกแล้ว"; มันก็หายไป หดห่วยหายไป; เรื่องก็มีเท่านั้นเอง. จงมีสติให้ทันทั่วทั้งที่ ที่จะตวาดให้มันกลับไป.

อาตมาอยากจะเสนอว่า นี่แหละเหมาะแล้วสำหรับคนแก่ คนเฒ่า คนไม่รู้หนังสือ ชาวไร่ ชาวนา ; เป็นปรมัตถปฏิบัติ ที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติเลย.

โอกาสการบรรยายในวันนี้ ก็เห็นว่าสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลาย สวดคณะสาธยายข้อความที่ส่งเสริมการปฏิบัติ โดยแท้จริง ต่อไป.

ปฏิบัติปาฏิหาริย์

- ๗ -

๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๕

ปรมาตถปฏิบัติ กับผู้แตกฉานในปริยัติ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปฏิบัติปาฏิหาริย์ ประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **ปรมาตถปฏิบัติ กับผู้แตกฉานในปริยัติ** ; หมายความว่าเราจะพิจารณากันถึงการปฏิบัติในชั้นปรมาตถ์ คือชั้นสูงสุด ว่ามันเกี่ยวข้อกันกับผู้แตกฉานในทางปริยัติอย่างไร ?

เราได้พูดถึงเรื่องปริยัติว่า เป็นปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติ และตัวการปฏิบัติก็ยังมีปัญหาอยู่ในตัวเอง ; แม้ในเรื่องของการบรรลุผลของ

การปฏิบัติ ก็ยังมีปัญหาค้างอยู่ ไม่น้อยเหมือนกัน, แล้วก็ได้ประมวลแบบของการปฏิบัติมานานานิด มาดูพร้อม ๆ กันตามที่ได้มีอยู่อย่างไรในโลก.

ในครั้งที่แล้วมา ก็ได้กล่าวถึงปรมาตมปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวกับปริยัติ ; ส่วนวันนี้จะได้กล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้แตกฉานในปริยัติ. ถ้าฟังไม่ดีก็จะสับสน ผู้ที่ไม่เคยฟังอย่างติดต่อกันมาก่อน ก็คงจะเข้าใจได้ลำบากบ้าง ; นี่เป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้ เพราะว่า จะต้องบรรยายติดต่อกันไปตามลำดับ.

ยิ่งกว่านั้น โดยแท้จริงแล้ว การบรรยายในวันนี้เกือบจะไม่มีประโยชน์อะไรเลย ; เพราะว่า จะชี้กันแต่ในแง่ที่ว่า การปฏิบัติ ในชั้นลึกซึ่งจริงจัง เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานนั้น มีความเกี่ยวข้องอย่างไรกัน กับผู้แตกฉานในทางปริยัติ ; ซึ่งในที่สุด จะแสดงไปในทำนองที่ว่า ไม่เกี่ยวข้องกัน หรือไม่จำเป็น, หรือถึงกับเป็นอุปสรรคต่อกันเสียเลยก็มี.

แต่ขอให้อธิบายว่า การบรรยายนี้ เป็นการทำความรู้รอบตัวให้ครบถ้วนและบริบูรณ์ เท่านั้นเอง ไม่มีเรื่องที่จะแสดงถึงวิธีปฏิบัติโดยตรง ; เพียงแต่จะแสดงถึงความยุ่งยากลำบาก ที่สัมพันธ์กันอยู่ ในระหว่างการปฏิบัติจริง ๆ กับการแตกฉานในทางปริยัติ.

ทบทวน การปฏิบัติ โดยไม่เกี่ยวกับปริยัติ

ขอให้ทบทวนดูถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมานี้เองว่า การปฏิบัติธรรม ที่เป็นความหลุดพ้นโดยตรง โดยแท้จริงนั้น มีได้โดยไม่ต้องเกี่ยวกับปริยัติเลย และไม่เกี่ยวกับแม้แต่การรู้หนังสือเลย ; หมายความว่าคนไม่รู้หนังสือเลย ไม่เคย

ศึกษาปริยัติเลย ก็สามารถที่จะปฏิบัติธรรมะในขั้นหลุดพ้นได้ โดยวิธีต่าง ๆ กัน. ดังที่ได้ยกมาให้ดูเป็นตัวอย่างหลาย ๆ อย่าง :-

แม้แต่จะนั่งคิดปริศนาว่า "ตายเสียก่อนตาย" อย่างนี้มันก็ยังทำให้หลุดพ้นได้ ; ถ้าเข้าใจว่า "ตาย" นั่นคืออะไร.

หรือแม้แต่จะมีสติ คอยใช้บทมนต์อะไรสักบทหนึ่ง สำหรับทวาดกิเลสให้กระจายไป ; ถ้าทำจริง ๆ อยู่เสมอมันก็ยังเอาตัวรอดได้.

หรือแม้ที่สุดแต่ที่จะเรียนจากภายในตัวชีวิตเอง ตั้งแต่ต้นมาจนแก่เฒ่า จนรู้ว่าไม่มีอะไรที่น่าจะไป "เอา" ไป "เป็น" กับมัน ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ; "ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น". ถ้าเห็นจริงในข้อนี้แล้ว จิตก็จะหลุดพ้นได้.

นี่คือตัวอย่างของการปฏิบัติในขั้นสูงสุด แต่ไม่ต้องเกี่ยวเนื่องกับปริยัติ ; จนถึงกับว่าชาวนา ก็เป็นนักปรัชญาได้ในทุ่งนา ; ถ้าว่า เขาเป็นผู้ช่างสังเกตในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่เขาในท้องถิ่น.

หรือว่าชาวดงอย่างมิลาเรปะ ก็ยังเป็นอาจารย์ผู้สูงสุดได้. บางคนอาจจะยังไม่ทราบว่า เรื่องของมิลาเรปะนั้นเป็นอย่างไร ? มิลาเรปะก็เป็นคนที่นั่งสงบอยู่กลางดง ฟังเสียงธรรมชาติจากกลางดง นั่งเอามือป้องหู รวากับว่าจะฟังเสียงอะไรให้ถนัด ; ได้ยินอะไรก็ร้อยกรองเป็นถ้อยคำสำหรับจดจำไว้ตั้งมากมาย จนเกิดหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งเรียกว่า "โคลกแสนบท ของมิลาเรปะ" อย่างนี้เป็นต้น.

ชาวนาเป็นนักปรัชญาได้กลางทุ่งนา และชาวนาก็เป็นผู้รู้ธรรมะใน
ชั้นลึกของจิตใจได้จากกลางทุ่งนา ; นี่ล้วนแต่ไม่เกี่ยวข้องกับกิจการปริยัติ ชนิด
ที่กำลังมีอยู่ในโลกเวลานี้.

สรุปความแล้ว ผู้รู้ธรรมะก็ต้องการแต่ความจริง **คือเป็นคนจริง**
ต่อตัวเอง, หรือว่าจริงต่อความดับทุกข์ของตนเองเป็นส่วนสำคัญ ; หมายความว่ามีความตั้งใจจริง ๆ ที่จะได้รับสิ่งที่ดีจริง ๆ ที่มนุษย์ควรจะได้รับกันจริง ๆ.

ถ้ามีความจริงใจลักษณะอย่างนี้พอเพียงแล้ว **สิ่งต่าง ๆ จะเป็นไป**
ได้เอง โดยที่ไม่ต้องมีการเล่าเรียน หรือการตกแต่งในทางปริยัติเหมือน
อย่างทุกวันนี้ ; แต่ถ้ามองดูให้ลึกซึ้งแล้ว มันกลายเป็นปริยัติที่ยิ่งกว่าปริยัติ
ชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่ในตัวเอง หากแต่ว่าไม่พูดออกมาเป็นคำพูด หรือไม่เขียนขึ้น
เป็นตัวอักษรเท่านั้น.

ขอให้ทุกคนคิดดูเถิดว่า ถ้าเรา**เข้าใจอะไรจริง ๆ** เราก็**อาจจะพูด**
บรรยายเกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ จนตลอดชีวิตก็บรรยายไม่หมด. ถ้าว่าชาวนาได้รับ
ความเจนจัดในชีวิตของตัวจากการทำนา ความสุข ความทุกข์ ความได้ ความเสีย
ความแพ้ ความชนะ ความยุ่งยากลำบากใจเกี่ยวกับทรัพย์สมบัติ เงินทอง ข้าวของ
วัวควาย ช้างม้า เหล่านี้ มันเป็นเรื่องอันสำคัญที่สุด ที่จะทำให้คนเรารู้จักสิ่งที่
เรียกว่า "ธรรมะ".

หรือว่า ถ้าจะพูดกลับกันอีกทีหนึ่งก็ว่า ความเจนจัดในชีวิตนั้นสอนอยู่
ตลอดเวลา ถ้าใครได้ยิน มันก็ได้ยิน ; แต่ถ้าใครไม่ได้ยิน ก็เหมือนกับว่า
ไม่ได้สอนอะไรเลย. นี่หมายความว่า **ตัวชีวิตนั่นเอง สอนเรื่องของชีวิตอยู่**

ตลอดเวลา ; แต่ว่าคนไม่ได้ยิน พากันหุหนวก ตาบอดไปเสียหมด จึงไม่ได้ยิน เพราะว่ากิเลสมันห่อหุ้มจิตใจเสียมากมายหลายสิบชั้น ใจจึงไม่สามารถจะสัมผัสกับความจริงรอบ ๆ ตัวนั้นได้ อย่างนี้ก็มี.

หรือ ถ้าเปรียบอีกอย่างหนึ่ง อย่างที่ท่านเปรียบกันว่า : **เพราะขี้ผึ้งเข้าไปในลูกตามากเกินไป ตาก็ไม่เห็นอะไร.** ทุกคนก็เคยถูกขี้ผึ้งเข้าตามาแล้ว แล้วทำให้ตาลืมไม่ได้ แล้วเจ็บปวด มองไม่เห็นอะไร ; ถ้าขี้ผึ้งเข้าไปอยู่ในตา และถ้าขี้ผึ้งมันมาก ตาก็ไม่เห็นอะไรเอาเสียเลยทีเดียว.

ผู้ที่เป็ณปุณชนก็แปลว่า **มีขี้ฝุ่นเต็มตา ;** ผู้ที่ดีกว่านั้น กระทั่งดีมาก ก็คือว่า **มีขี้ฝุ่นในดวงตาแต่เล็กน้อย** อย่างที่เรียกว่า **อปรัชกุขชาติกา** เป็นบุคคลประเภทที่ เมื่อ**พระพุทธเจ้า** ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม แต่แล้วก็ทรงเห็นแก่บุคคลประเภท **อปรัชกุขชาติกา** นี้เอง. **คนบางคนมีขี้ฝุ่นในดวงตาแต่เล็กน้อย** พอจะมองเห็นอะไรได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงกลับพระทัยว่า เราจะแสดงธรรม.

คนเรา หรือสัตว์ทั้งปวง อยู่กันณลักษณะอย่างที่ว่า **อะไร ๆ ก็พร้อมที่จะแสดงความจริงอยู่รอบด้าน** เหมือนกับเราชอบพูดกันในที่นี้ว่า **ก้อนหินก็พูดได้ ต้นไม้ก็พูดได้ เม็ดกรวดเม็ดทรายก็พูดได้ มดแมลงก็พูดได้ ;** แต่เราทำไมไม่ได้ยิน ?

ที่ไม่ได้ยิน ไม่เห็น ก็เพราะว่า **หูตาของเรามันไม่ได้พร้อม** หรือเหมาะสมที่จะได้ยิน; เพราะว่า **มีอะไรมาแปดเปื้อน ห่อหุ้ม ปิดบังอยู่ตลอดเวลา.** นี่เป็นปกติธรรมดาของสัตว์ทั่ว ๆ ไป แล้วก็มีเป็นส่วนน้อยที่มันเบาบาง. ที่พูดนี้ก็หมายความว่า เรื่อง**ปริยัตินั้น** มันไม่ใช่เรื่องอะไรอื่น ก็คือเรื่องสิ่งต่าง ๆ ที่**เราควรจะมี** ควรจะเห็น ควรจะเข้าใจ อันมากมายนั่นเอง.

ที่นี้ **คนไม่มีจิตใจเหมาะสมที่จะเห็น** ที่จะรู้ หรือที่จะเข้าใจ, แม้จะพูดกันอย่างไรก็คงไม่เข้าใจ; พระไตรปิฎกก็อยู่ในลักษณะที่ต้องเป็นหมั่นเพราะเหตุนี้. หรือพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า พระธรรมคำสอน แปรหมื่นสี่พันหัวข้อ, หรือแปรหมื่นสี่พันประเด็น นี่ก็เป็นหมั่นอยู่ เพราะเหตุนี้.

พูดแล้วก็เหมือนกับว่า คำนั่นเอง; ปริยัติที่เป็นตัวหนังสือ หรือเป็นตัวคำพูดนั้น กำลังไม่เป็นประโยชน์อะไร แก่บุคคลที่มีจิตใจไม่เหมาะสมที่จะได้ยินปริยัติ ชนิดที่ธรรมชาติจะบอกให้ หรือจะสอนให้. ถ้าว่าคนๆ หนึ่งโง่มาก จนไม่สามารถจะมองเห็น ความเปลี่ยนแปลงของเปลือกไม้ ใบไม้ ยอดไม้ อะไรสักชนิดเดียว, นี่ก็ไม่เหมาะสมที่จะได้ยินได้ฟังคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในพระไตรปิฎก

แต่ถ้าเขาเป็นคนช่างสังเกต เห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเขาในลักษณะต่าง ๆ กัน ตามที่แสดงไว้ตามธรรมชาตินั้นว่า เปลี่ยนแปลงบ้าง ทрудโทรมบ้าง เกิดขึ้นอยู่บ้าง ตั้งอยู่บ้าง ดับไปบ้าง ; หรือลึกซึ้งถึงกับว่ามันไม่เป็นไปตามอำนาจ หรือความต้องการของบุคคลใด ; หรือว่าบางที่มันก็หลอกให้กลัว บางที่มันก็หลอกให้โกรธ บางที่มันก็หลอกให้รัก. นี่ถ้าเขา**มีจิตใจ มีสมรรถภาพ**ถึงขนาดนี้ เขาก็**เรียนปริยัติได้จากธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีคำพูด** โดยไม่ต้องมีเสียงพูด.

เดี๋ยวนี้**ปริยัติ**ถูกเขียนขึ้นเป็น**ตัวหนังสือ** เฉพาะที่เป็นบาลีก็ตั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมขันธ์, แล้วก็ยังมียอรรถกถาอธิบายบาลีนั้นนับไม่ถ้วน แล้วก็แยกออกไป ๆ จนนับไม่ไหว ; **คนก็ยังไม่ได้รับประโยชน์อะไร.** นี่ต้องการจะชี้ให้เห็นในส่วนนี้เป็นข้อใหญ่ จึงได้มีการบรรยายเรื่องนี้ในวันนี้. แต่แล้วก็เชื่อว่า คงจะ

ไม่มีประโยชน์อะไรแก่บุคคลผู้ใด ที่ต้องการจะปฏิบัติจริง ๆ ; เพียงแต่จะบอกให้ทราบเป็นความรู้รอบตัว หรือว่าอย่างดีที่สุดก็จะช่วยให้เกิดความไม่ประมาทได้บ้างเท่านั้นเอง. ขอให้ตั้งใจฟังในความหวังอย่างนี้พอ ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับ ๆ ไปว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "ปริยัติ-ปริยัติ" นั้นคืออะไร.

ปรมาตถปฏิปทานั้น คือการปฏิบัติเพื่อประโยชน์อันสูงสุด เพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน, มีทั้งความลึกซึ้ง มีทั้งความยากลำบาก หรืออะไรอยู่มากทีเดียว. แต่มันก็อาจจะง่ายตาย ถึงกับว่ายายแก่ไม่รู้หนังสือ ก็สามารถได้รับผลชนิดเดียวกันได้ อย่างที่กล่าวแล้วในการบรรยายครั้งสุดท้ายที่แล้วมานั้น. ปรมาตถปฏิปทาชนิดนี้มีได้แม้แก่คนไม่รู้หนังสือ ; แต่แล้วจะมีได้หรือไม่ได้แก่ผู้ที่แตกฉานในปริยัติเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ก็ขอให้กำหนดเปรียบเทียบกันดู ดังต่อไปนี้ :-

ครึ่งพุทธกาล ไม่มีปริยัติ อย่างปัจจุบัน

ในตอนแรกที่สุด อยากจะพูดถึงครึ่งพุทธกาล คือสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงชีวิตอยู่ ; ข้อนี้เมื่อได้ตรวจสอบดูอย่างทั่วถึงแล้ว มองเห็นว่า ในยุคพุทธกาลนั้น ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ เหมือนอย่างยุคพวกเราทุกวันนี้

ในยุคพวกเราทุกวันนี้มีการศึกษาเล่าเรียนบาลี เรียนนักธรรม เรียนแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นมัธยมก็มี แล้วก็มีแพรวหลายด้วย ; **ปริยัติในลักษณะอย่างนี้ไม่มีในครึ่งพุทธกาล** เพราะยังไม่มีเรื่องอะไรมากมายที่บันทึกไว้. จะมีบ้างก็แต่ **เรื่องที่พระพุทธองค์ตรัสคำสั่งสอน** โดยเฉพาะเจาะจงแก่คนบางคน

แล้วก็เฉพาะคน เฉพาะเรื่อง บางเรื่อง ก็เพื่อประโยชน์แก่บุคคลนั้น หรือกลุ่มนั้น
แล้วก็เอาไปปฏิบัติ คือไปนั่งค้นคว้าหาความจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้มันลึกซึ้ง ;
อย่างที่เราเรียกว่าทำวิปัสสนา ประกอบกับความรู้ ที่เขามีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ตามที่
ได้เคยผ่านมาในชีวิตนั้น ๆ.

คนครั้งพุทธกาลเขาเข้าใจข้อธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้ได้
ในเวลาอันสมควร แล้วก็ได้บรรลุ มรรค ผล ไปตามสมควรแก่อัธยาศัยแห่งตน ๆ;
ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า **ปริยัติ** ถ้าจะมีก็มีเพียงคำพูดไม่กี่คำ ที่พระพุทธเจ้าตรัส
แก่บุคคล เฉพาะคน. ลักษณะอย่างนี้ไม่อาจจะเรียกว่า ปริยัติ ได้เหมือนอย่าง
ในสมัยนี้ ; คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสอน ที่เราพูดกัน บอกกล่าวกันเฉพาะคน
แต่บางคนพูด ๒-๓ คำก็บรรลุได้.

คำพูดชนิดนี้ไม่ควรจะเรียกว่า ปริยัติ; แต่ผู้ที่ลุ่มหลงปริยัติ หรือ
เข้าข้างฝ่ายปริยัติ เขาก็จะยืนยันว่า แม้คำพูดสองสามคำนั้น ก็คือปริยัติ. แต่ถ้า
เรามาดูตามตัวหนังสือ มันไม่ใช่; เพราะคำว่า **ปริยัติ** นั้น แปลว่า **รอบรู้** คือ
ต้องพูดกันจนรอบรู้ไปหมด จึงจะเรียกว่า **ปริ** ซึ่งแปลว่า **รอบ, ยัติ, ยตุติ** ซึ่ง
แปลว่า **รู้, ปริยัติมันรู้รอบคอบทั่วถึงไปหมด ;** เหมือนอย่างที่เราเรียนกันจบ
พระไตรปิฎก จบพระอรรถกถา จบฎีกา แล้วยังรู้อะไรอีกมากมายอย่างในสมัยนี้
นั่นแหละจึงจะเรียกว่าปริยัติ.

ถ้าพูดว่า **หอบปริยัติ** ก็คือ **หอบพระไตรปิฎก** พร้อมทั้งบาลี อรรถกถา
และฎีกา **แสนจะมากมาย**; ฉะนั้น คำพูดที่พระพุทธเจ้าจะตรัสแก่คนสักคนหนึ่ง
เพื่อไปปฏิบัติเร็ว ๆ นี่มันไม่ควรจะได้ชื่อว่าปริยัติเลย. ด้วยเหตุดังนี้แหละ
อาตมาจึงถือว่า ในครั้งพุทธกาลนั้น ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ ; จะมีก็แต่คำพูด
เฉพาะเรื่อง เฉพาะคน แล้วก็ไม่กี่คำ.

สิ่งที่เรียกว่า**พระไตรปิฎก**มีไม่ได้ในครั้งพุทธกาล เพราะว่าท่านยังไม่ได้ตรัสอะไรมากมาย ; กว่าจะตรัสหมดก็ต่อเมื่อสิ้นพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ แม้กระนั้นก็ยังไมทันจะได้ทำเป็นพระไตรปิฎก. แล้วตัวพระไตรปิฎกจริง ๆ นั้นเมื่อเอามาพิจารณาดูก็เห็นว่า บางปิฎกนั้นเพ็ญร้อยกรองขึ้นทีหลัง คือหลังจากพระพุทธเจ้านิพพานแล้วเป็นร้อย ๆ ปี.

เรื่องที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสจริงนั้น มีแต่เฉพาะเรื่องที่ ตรงไปตรงมา และก็เฉพาะคน เฉพาะที่จะไปประพฤติปฏิบัติ, ไม่มีการแจกตัวหนังสือแจกอักษร หรือแจกข้อความอย่างวิจิตรพิศดาร ในแง่ของจิตวิทยาบ้าง ในแง่ของตรรกวิทยาบ้าง กระทั่งในวิธีของทางปรัชญาอย่างสมัยในปัจจุบันนี้บ้าง.

พระไตรปิฎกที่ครบถ้วน อย่างนี้ เพิ่งเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วเป็นร้อย ๆ ปีทีเดียว ; แม้การแตกฉานในพระไตรปิฎกนั้นก็เพิ่งมีในยุคหลังต่อมาอีก. แล้วก็มีบางคนเขียนหลอกไว้เลยว่า มีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาลนั้น ; อย่างเรื่องในอรรถกถาธรรมบทนี้ ไปเปิดดูเรื่องแรกทีเดียว ก็จะพบข้อความที่ไม่มีเหตุผล ดังที่กล่าวมาแล้ว.

มีข้อความเขียนไว้ ว่า คน ๆ หนึ่งออกบวช บวชเสร็จแล้วก็ไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า คนที่บวชแล้วนี่จะต้องทำอะไร แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าจะเรียนพระไตรปิฎกทั้งสามปิฎก หรือปิฎกใดปิฎกหนึ่งก็ได้ นี้อย่างหนึ่ง ; หรือว่าจะพิจารณาขันธ ธาตุ อายตนะ ในภายในของตน เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ก็ได้ นี่ก็อีกอย่างหนึ่ง แล้วแต่จะเลือกเอา.

แล้วก็มีเรื่องเขียนไว้อีก ว่า คนผู้บวชคนนั้นเขาทูลพระพุทธเจ้า ว่า แก่แล้ว เรียนพระไตรปิฎกไม่ไหว ขอสมัครปฏิบัติ การพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ภายในร่างกายตนเถิด ; นี่ข้อความเขียนไว้แบบนี้.

นี่เป็นเครื่อง**ชี้ให้เห็นว่า** มีคนได้เขียนไว้ว่า พระไตรปิฎกมีแล้ว ตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ ; และยังแถมเขียนลึกลงไปถึงว่า พระพุทธเจ้าทรงรับรองว่าการศึกษาพระไตรปิฎก นั้นก็เป็นหน้าที่ ; นี่มันเป็น เรื่องที่ไม่สมเหตุสมผล.

ครั้งนั้นไม่มีพระไตรปิฎก หรือไม่มีการแตกฉานในพระไตรปิฎก ซึ่งอยู่ในรูปของพระไตรปิฎกในครั้งพุทธกาล ; นี่จึงยืนยันว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติเหมือนอย่างสมัยนี้ ในครั้งพุทธกาล ; พระไตรปิฎกเพิ่งมีทีหลัง. พระ- ไตรปิฎกก็ดี, การแตกฉานในพระไตรปิฎกก็ดี, เพิ่งมีในยุคหลัง ๆ สืบมาเป็น ร้อย ๆ ปี.

ครั้งพุทธกาลสนใจกัน แต่เรื่องนิพพาน

ที่นี่ ถ้าดูกันอีกในแง่หนึ่ง จะเห็นว่าใน**ครั้งพุทธกาลนั้น มีแต่คน หายใจเป็นนิพพาน**; ไม่ได้หายใจเป็นพระไตรปิฎก, ไม่ได้หายใจเป็นปริยัติ- ธรรม, หรือว่าเกียติอันเนื่องด้วยปริยัติธรรมเหมือนคนสมัยนี้. แม้ว่าการศึกษา เล่าเรียนอย่างอื่นจะมีมากในครั้งพุทธกาล; แต่คนที่มาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้านั้น ไม่ได้หายใจเป็นเรื่องการศึกษาชนิดนั้น.

ทุกคนหายใจเป็นนิพพาน หมายความว่าหวังจะเฝ้าอยู่แต่สิ่งที่เรียกว่า นิพพาน ; **เขาต้องการจะรู้, จะถึง, สิ่งซึ่งเรียกว่า นิพพาน** เหมือนอย่าง ว่าคนคอแห้งต้องการจะกินน้ำ และไม่มีใครหวังจะเฝ้าไปหาพระไตรปิฎก หรือ เรื่องของปริยัติเลย.

นี่เราอย่าไปเข้าใจผิด หรือไปโยนบาปใส่คนครึ่งพุทธกาลให้มากเกินไปนัก เพราะว่าโดยที่แท้เขาหายใจเป็นนิพพานกันทั้งนั้น ; ดังนั้น เขาจึงบรรลุธรรมะ คือบรรลุมรรคผลได้โดยง่าย ชั่วการพูดจาไม่กี่คำ อย่างนี้เป็นต้น ; เพราะคนอยากน้ำ ก็ยอมต้องการแต่จะกินน้ำ ไม่ต้องการจะกินอย่างอื่น.

นี่ก็เป็นเรื่องที่จะต้องสังเกตดูให้เข้าใจไว้ แล้วก็จะตอบปัญหาได้ง่าย ๆ ด้วยตนเองว่า ทำไมครึ่งพุทธกาล จึงมีคนบรรลุมรรค ผล นิพพาน กันมาก และง่ายดาย ก็เพราะว่าเขาหายใจเป็นนิพพานอยู่แล้วนั่นเอง.

พึงรู้ว่าความหมายของ "นิพพาน" เปลี่ยนได้ตามกาละ

ตรงนี้อาจจะบอกให้ทราบว่ คำว่า "นิพพาน" - นิพพานนั้น มีความหมายเป็นพิเศษ คือว่าเลื่อนชั้นได้ **เปลี่ยนแปลงได้** ตามความก้าวหน้าในทางวิชาฝ่ายจิตใจของมนุษย์. คนก่อนพุทธกาลนมนานก็ต้องการนิพพาน ต้องการสิ่งที่มีชื่อนิพพาน, คนต่อมาก็ต้องการสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน.

คนครึ่งพุทธกาล ครึ่งพระพุทเจ้านี้ต้องการนิพพาน เพราะว่าคำว่า **นิพพานนั้น แปลว่าเย็นอกเย็นใจ**; เอาความหมายของความเย็น ที่เกิดมาจากการดับความร้อน ของสิ่งที่มีความร้อนเสียได้, และมีความเย็น ; แล้วก็เอาชื่อ ๆ นี้มาใช้เรียกความสุขทางใจ.

เมื่อก่อนนี้ คำว่า **นิพพาน** - นิพพานนี้ ก็เป็นชื่อเรียกความเย็นของวัตถุตามบ้านเรือน ที่เป็นของอะไรร้อน ไปจับเข้า มือพอง ; อย่างนี้เขา

ก็จะพูดว่า "รอให้มันนิพพานเสียก่อน จึงไม่จับชื". หรือว่าของบางอย่างมันร้อน กินเข้าไปปากคอกจะพอง ก็ต้อง "รอให้มันนิพพานเสียก่อน จึงจะกินเข้าไปชื". คนโต ๆ ก็จะบอกบลูกเด็กเล็ก ๆ ว่าอย่างนี้ หรือว่าลูกเด็กเล็ก ๆ ก็รู้ ก็พูดเป็นว่ามันนิพพานแล้ว กินได้แล้ว ฉะนั้นจะกินละแม่ อย่างนี้เป็นต้น. นั่นแหละคำว่า "นิพพาน" มีความหมายเป็นความเย็น ของสิ่งที่มีความร้อน พุดอยู่ตามบ้านเรือน.

ต่อมาคนเขา^๑รู้เรื่องทางจิตใจ เขาก็อยากจะ**มีความเย็นในทางจิตทางใจ** เขาไม่มีคำอื่นจะเรียก และไม่จำเป็นที่จะต้องมีคำอื่นเรียก ; เพราะคำว่าเย็น-เย็น นั่นแหละเอาไปใช้ได้ ; แต่มีความหมายว่าให้มันเป็นความเย็นทางจิตใจ ไม่ใช่ความเย็นของวัตถุ เช่น ถ่านไฟหรือข้าวต้ม เป็นต้น ; เมื่อเขาพบความเย็นใจชนิดที่มากไปกว่าธรรมดา เขาก็เรียกนั้นว่า เป็นความเย็นใจ.

คนพวกแรกที่สุด ตามที่มีกล่าวไว้ในพระคัมภีร์นั้น ได้ถือเอา**ความสมบูรณ์ในเรื่องทางกามารมณ์ว่าเป็นนิพพาน** ; เพราะว่าความกระหายในทางกามารมณ์เป็นความร้อน ถ้าได้อย่างใจมันก็เย็น หรือหยุดไปพักหนึ่ง. นี่ก็ด้วยมีความคิดว่า ถ้าสิ่งต่าง ๆ ที่ช่วยให้ระงับความรู้สึกทางกามารมณ์ ให้ลดเย็นลงได้แล้ว นี่ก็จะเรียกได้ว่าเป็นนิพพาน ; เขาจึงหวังได้รับการบำรุงบำเรอให้ถึงที่สุดในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือทางอายตนะนี้ ว่าเป็นนิพพานกันมายุคหนึ่งแล้วกระหายกันทุกคน.

ต่อมา เกิด**มีคนพิสดาร**^๒ให้เห็น ว่าอย่างนี้มันยังไม่เย็น ; มันจะ**ต้องทำที่จิตใจให้เย็น** คืออย่าไปกระหายที่กามารมณ์ จึงได้เกิด**วิธีทำสมาธิ** ที่จะระงับเสียซึ่งความรู้สึกทางกามารมณ์ ที่เรียกว่า กามเมหิ อกุสเลหิ วิวิจุจ

-สังัดเสียจากกามารมณ์ และจากอกุศลธรรม แล้วก็ได้ปฐมนาน ; ก็เลยเอา
ณานนี้เป็นนิพพานกันมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงจุตฺตณานซึ่งสงบมาก ถึงขนาด
ที่ว่าไม่ต้องหายใจ, ก็มีนิพพานในจุตฺตณานกันมาเรื่อย ๆ ทุกคนก็หายใจเป็น
นิพพานอย่างนี้.

แต่ว่าสิ่งที่เรียกว่านิพพานนั้น เปลี่ยนแปลงสูงขึ้นมากตามลำดับ ๆ
อย่างนี้ จนกระทั่งในครั้งพุทธกาลนั้น มีผู้ค้นพบสูงไปถึง เนวสัณญานาสัณญาย-
ตนะ; อย่างที่เราได้อ่านพบในพระพุทฺธประวัติว่า พระพุทฺธเจ้าออกบวชแล้วไป
ศึกษานิพพานกับอุทกดาบสรามบุตร นี่ก็สอนได้เพียง เนวสัณญานาสัณญายตนะ
ว่านี้เป็นนิพพาน.

เนวสัณญานาสัณญายตนะนั้น สงบรำบมากจนถึงขนาดที่เรียกว่า
ตายแล้วก็ไม่ใช่ เป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ; เพราะไม่มีความรู้สึกเหมือนอย่างคนเป็น ๆ
แต่ว่า จะตายแล้วก็ไม่ใช่ เพราะยังไม่ตาย ; อาจารย์สอนให้ว่า นี่เป็นนิพพาน.

พระสิทธัตถะได้ศึกษา และพยายามกระทำจนได้อย่างที่อาจารย์สอน ;
แต่แล้วก็พบว่ายังไม่ใช่นิพพานแน่. ด้วยสติปัญฺหาของพระพุทฺธเจ้า ท่านทรง
ทราบได้ว่า นี่ยังไม่ใช้ความดับเย็นอันเด็ดขาดและสูงสุด ; ท่านจึงละทิ้ง
อาจารย์นั้น และก็ไปค้นหาของท่านเอง จนพบนิพพานชนิดของท่านเอง คือความ
หมดสิ้นจากกิเลสโดยประการทั้งปวง จึงจะเรียกว่านิพพาน.

นี่ ขอให้พิจารณาตามเรื่องราวเหล่านี้ ให้พบเสียก่อนว่า คนในครั้ง
พุทธกาลนั้น เขาหายใจเป็นนิพพาน ; เมื่อนิพพานยังต่ำ ๆ อยู่ เขายังรู้ขนาดนั้น
เขาก็ยังหายใจเป็นนิพพานชนิดนั้น, รู้นิพพานสูงขึ้นมา ก็หายใจเป็นนิพพาน
สูงขึ้นมา.

ในครั้งพุทธกาลก็หายใจเป็นนิพพาน อย่างจะได้นิพพาน ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าจะอะไรจะเป็นนิพพานจริง ๆ ; ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น และตรัสรู้นิพพานจริง ๆ แล้วก็สอนให้ คนก็เข้าใจ ; นิพพานมีเหตุผลอยู่ในตัวเอง ว่าของที่ร้อนกว่าไฟ หรือร้อนไปเสียกว่ากามารมณ์นั้น คือกิเลสที่เป็นทุก ๆ ประเภทของกิเลส.

สรุปแล้วก็คือความโลภ ความโกรธ ความหลง ; สรุปให้สั้นอีกทีก็เหลือแต่ความยึดมั่นถือมั่น เพราะว่าความยึดมั่นถือมั่นเป็นเหตุให้โลกก็ได้ให้โกรธก็ได้ ให้หลงก็ได้. ฉะนั้น ถ้าทำลายอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นได้ ก็หมายความว่าทำลายกิเลสได้หมดจดสิ้นเชิง จึงมีวิธีที่จะทำลายอุปาทานดับอุปาทานในทุกประการได้ แล้วก็ป็นนิพพาน.

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนิพพาน ในขณะที่ทุก ๆ คนกำลังหายใจเป็นนิพพาน, และเมื่อคนได้รับความรู้เรื่องนิพพานของพระพุทธเจ้ากันแล้ว คนก็ยังหายใจเป็นนิพพานกันมากยิ่งขึ้น ด้วยการบอกต่อ ๆ กันไปว่า เดียวนี้เป็นนิพพานจริงแล้ว ; พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นในโลกแล้ว เป็นการสอนนิพพานที่แท้จริงแล้ว คนก็หายใจเป็นนิพพานกันมากขึ้น. ดังนั้น การสอนเรื่องนิพพานของพระพุทธเจ้าจึงได้ผล คือมีผู้ได้บรรลุนิพพานนั้น โดยไม่ต้องมีสิ่งที่เรียกว่าปริยัติเหมือนอย่างทุกวันนี้.

นี่แหละขอให้เข้าใจเถอะว่า ในครั้งพุทธกาลเป็นอย่างนี้ ไม่มีปริยัติเหมือนอย่างที่เรากำลังมีเดี๋ยวนี้ แต่คนก็บรรลุนิพพาน.

ยุคต่อมา ปริยัติมีมากขึ้น

ที่นี้ ในยุคต่อมาอีก ต่อมาอีกเป็นร้อย ๆ ปีตามลำดับมานี้ **ปริยัติยง**
หนาขึ้น ๆ ๆ คือปริยัตินี้ ยิ่งดกมากขึ้น กว้างขวางมากขึ้น ; พระไตรปิฎกก็
ถูกทำให้สมบูรณ์เป็นพระไตรปิฎก ในประมาณ พ.ศ. ๔-๕๐๐ พระไตรปิฎก
ก็อยู่ในรูปพระไตรปิฎกอย่างที่เราเห็นกันอยู่เดี๋ยวนี้.

ต่อมาอีกก็เกิด**คัมภีร์อรรถกถา** ขยายความในพระไตรปิฎกขึ้นมามากมาย
ท่วมหัวท่วมหู. ต่อมาก็เกิด**คัมภีร์ฎีกา** อธิบายอรรถกถานั้นอีก, แล้วเกิด
คัมภีร์อนุฎีกา อธิบายคัมภีร์ฎีกานั้นอีก, **ทางวินัยก็เกิดโยชนา** หรือคำอธิบาย
โยชนาต่าง ๆ ขึ้นมาอีกมากมาย.

คำพูดที่มีอยู่ไม่กี่คำนั้น เกิดเป็น**พระไตรปิฎกแปดหมื่นสี่พันพระ-**
ธรรมขันธ์ขึ้นก่อน. แล้วก็เกิดคำอธิบายพระไตรปิฎกเป็นอรรถกถา เป็นฎีกา
เป็นอนุฎีกา เป็นโยชนา ไม่รู้กี่หมื่น กี่แสน กี่ล้านประโยค ก็ได้ นี่เรียกว่า
ปริยัติมันหนาขึ้นดกขึ้น.

ที่นี้ ก็เกิดปริยัติประเภทที่เรียกว่า **ปกรณ์พิเศษ** หรือ**วิเศษ** คือเรื่องที่
แต่งขึ้นทีหลังเป็นเรื่อง ๆ ไป นอกพระไตรปิฎก; เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา
เขาก็เก็บเรื่องต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกมาร้อยกรองเข้าเป็นรูปถาม-ตอบ เรียกว่า
มิลินทปัญหา นี่ก็เป็นปกรณ์วิเศษ, กระทั่งมีคัมภีร์วิสุทธิมรรค เกิดขึ้นเป็น
คัมภีร์ใหญ่; นี่ก็เป็นคัมภีร์ประเภทปกรณ์วิเศษ. คัมภีร์ประเภทปกรณ์วิเศษนี้
ก็เกิดขึ้นมามากมาย ; นี่ก็เรียกว่า ปริยัติมันก็ดกขึ้นหนาขึ้น.

นวัคส์ตฤศาสน์เป็นค่าเกาก่อนพุทธกาล นำมาใช้เป็นปริยัติด้วย

มีคำอยู่คำหนึ่ง ซึ่งถ้าทราบไว้บ้างก็จะดี คือคำว่า นวัคส์ตฤศาสน์ คำนี้มีอยู่ในพระไตรปิฎก มีพระพุทธานุญาตเคยกล่าวถึงคำๆ นี้ว่า นวัคส์ตฤศาสน์ มีอยู่ ๙ อย่างคือ สุตตะ เคยยะ เวຍยากรณะ คาถา อุทาน อติวุตตะกะ ชาตกะ อัပ္พุตตรมมะ เวทลลธรรมมะ,

สำหรับ สุตตะ คือเรื่องที่พูดไว้เป็นสูตรๆ เป็นเรื่องๆ สมบูรณ์ เรียกพระคัมภีร์ประเภทนี้ว่า พระสูตร หรือสุตตะ.

ถ้าแต่งไว้ในลักษณะเป็นคำขบร้อง ก็เรียกว่า เคยยะ.

ถ้าแต่งไว้ในลักษณะเป็นคำร้อยแก้วธรรมดาๆ ก็เรียกว่า เวຍยากรณะ.

ถ้าแต่งไว้ในลักษณะ เป็นภาพยกอลอนโคลงฉันท์ ก็เรียกว่า คาถา.

ถ้าเป็นคำที่ตรัสไว้เป็นคำปล้ำปาก ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก ก็เรียกว่า อุทาน : พุทธอุทานอย่างนี้เป็นต้น.

ถ้าเป็นคำที่ต้องอ้างว่า พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้อย่างนี้ ต้องขึ้นต้นอย่างนี้ คล้ายๆ กับว่ามันไม่ค่อยจะมีหลักฐานมากนัก คำพูดประเภทนี้ก็เรียกว่า อติวุตตะกะ,

ถ้าเป็นคัมภีร์ที่สอน โดยยกเอาเรื่องราวของชาติก่อนๆ มาเป็นเครื่องประกอบเพื่อจะได้พูดอะไรให้กว้างขวาง คัมภีร์อย่างนี้เรียกว่า คัมภีร์ชาตก.

ถ้าข้อความใดเป็นไปในลักษณะที่ว่า น่าอัศจรรย์มาก ผิดธรรมดามาก ข้อความเหล่านี้ก็จะเรียกว่า อัပ္พุตตรมมะ.

ถ้าข้อความใดกล่าวไว้ไปในรูปที่ว่า เป็นคำถามที่หนึ่ง แล้วเป็นคำตอบที่หนึ่ง เป็นคำถามที่หนึ่ง แล้วเป็นคำตอบที่หนึ่ง อย่างนี้ก็เรียกว่า **เวทลละ**.

รวมกันเป็น ๙ อย่างนี้ นี่ก็เป็นลักษณะของปริยัติ คือ **สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္พมุตตรมมะ เวทลละ** ; นี่เป็น **ลักษณะของปริยัติแท้**, ปริยัติอย่างยิ่ง, หรือปริยัติที่จัดรูปโครงให้เป็นอย่างดียิ่งขึ้นไปอีก.

คำชนิดนี้มีอยู่ในรูปพระพุทธภาษิต **พระพุทธเจ้าตรัสถึง แต่มิได้ ยินยีนว่ามีการจำแนกอย่างนี้ในขณะนั้น** คือในขณะที่พระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ; เพียงแต่พระพุทธเจ้าท่านกล่าวอ้าง ในฐานะเป็นคำเก่า ก่อนหน้านั้นมีใช้อยู่ทั่ว ๆ ไป. หมายความว่าในระบบศาสนาหนึ่ง ๆ หรือศาสดาหนึ่ง ๆ มีคำสอนมากมาย แล้วคำสอนเหล่านั้น อาจจะจัดเป็นแผนก ๆ ๆ ๆ หรือเป็นลักษณะ ๆ ๆ ได้ ๙ ลักษณะอย่างนี้ต่างหาก.

ที่นี้ เมื่อพระพุทธองค์จะตรัสถึงสิ่งเหล่านี้ ก็**ตรัสถึงในลักษณะที่เอามาอ้างว่า** นี่มัน **เป็นปริยัติเต็มตัว** ; แล้วถ้าว่า ใครจะไปเกี่ยวข้องกับปริยัติ ก็อย่าให้มันกลายเป็นงูพิษขึ้น. พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสติเตียนปริยัติ โดยกำเนิดของปริยัติ ; แต่ว่า**ตรัสติเตียนปริยัติที่เรียนแล้วไม่มีการปฏิบัติ**

มีคำตรัสเรียกว่าเป็น **ปริยัติของคนกำมือเปล่า** ; หมายความว่า**เป็นโมฆบุรุษที่ประหลาดที่สุด** คือโมฆบุรุษที่รู้พระไตรปิฎก แต่แล้วไม่มีประโยชน์อะไร ; ผู้ที่ไม่รู้พระไตรปิฎก แต่ว่ามีจิตใจที่บรรลุลหรรณไม่ได้. ท่านตรัส

เรียกว่าโมฆบุรุษ หรือบางทีก็เรียกว่า พวกกำมือเปล่า ; ที่เรียกอย่างนี้คือเรียกผู้จบพระไตรปิฎก อย่างที่เป็นกันอยู่ปัจจุบันนี้,

ถ้าเป็นครั้งกระโน้น ก็หมายความว่า **เขารู้หมดในเรื่องคำกล่าว** คำสอนอะไรต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า และหมายความว่าใช้ได้ตลอดมาถึงยุคหลัง ๆ. ถ้าใครรู้พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อะไรหมดสิ้น กระทั่งแตกฉานที่สุด ; แต่แล้วจิตใจไม่มีความสูงในทางที่จะละกิเลสได้บ้างเลย ; ท่านเรียกคนทั้งหมดนี้ว่า "โมฆบุรุษ" คือคนที่เป็นโมฆะ, หรือบางทีก็เรียกว่า "คนกำมือเปล่า" ในมือนั้นไม่มีอะไรที่เป็นสาระ.

ยุคปัจจุบัน รุ่งเรืองด้วยปริยัติ

มาถึงสมัยนี้ เราก็มีคนชนิดดังกล่าวมานั้นกันมากขึ้น **เรียนจบพระปริยัติ** แต่แล้วก็ยังเป็นคนกำมือเปล่า ; คือไม่มีเนื้อในที่เป็นเรื่องของธรรมะแท้ ที่เป็นการละกิเลสได้. เรามีคนที่เรียกว่ารู้มากยากนานนี้มากขึ้น คือรู้มากจนไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร. บางทีเราก็มีคำพูดว่าพระไตรปิฎกเดินได้, หรือรู้พระไตรปิฎกที่เดินได้ ; หมายความว่าคนบางคนรู้จบพระไตรปิฎก จึงเป็นคู่พระไตรปิฎกเดินได้ แต่ก็เป็นผู้พระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่มีการรู้ธรรมะใด ๆ ที่จะบรรเทาหรือลดกิเลสได้.

นี่ ยุคปัจจุบัน เรียกว่า รุ่งเรืองด้วยปริยัติ, เรียกว่าปริยัติรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด มีการรุ่งเรืองกว้างขวางออกไปในต่างชาติ ต่างภาษา, แล้วก็ต่อสู้แข่งขันกัน

ในการที่จะก้าวหน้าในทางปริยัติ ระหว่างประเทศนั้น ระหว่างประเทศนี้ ; จนถึงกับว่าปริยัตินี้มันขึ้นหน้า ปริยัตินี้มันครอบคลุมไปหมด. **ปริยัติจึงปิดบังปฏิบัติ** ให้สูญหายไป **ปริยัติจึงปิดบังปฏิเวธ** ให้ไม่มีทางที่จะปรากฏออกมาได้ ; เมื่อไม่มี **การปฏิบัติแล้ว ปฏิเวธก็ไม่มี.**

เกี่ยวกับคำ ๓ คำนี้ ก็อยากจะให้สังเกตดูอีกนิดหนึ่งว่า คำว่า **ปริยัติ** แปลว่า **รู้รอบไปหมด.** แต่คำว่า **ปฏิบัติ** มันแปลว่า **ไปเฉพาะ, เดินไปเฉพาะ** หรือ **ไปเฉพาะ** ไม่ใช่ว่าทั้งหมด. ที่นี้ พอดคำว่า **ปฏิเวธ** ก็แปลว่า **แทงลงไปเฉพาะ** ไม่ใช่ว่าทั้งหมด ; แต่ส่วนปริยัตินั้นใช้คำว่า **รู้ทั้งหมด รู้พื้นเรื่อง รู้รอบเรื่อง รู้พื้นเรื่อง** แสนเรื่อง ก็เรียกว่า ปริยัติได้. แต่พอถึงที่ปฏิบัติ กลายรูปเป็นปฏิบัติ "เข้าไป" หรือ "ถึงเฉพาะ" เท่านั้น เฉพาะอย่างเดียว เรื่องเดียวเท่านั้น. พอถึงปฏิเวธก็ว่า **รู้แจ้งแทงตลอดเฉพาะเรื่องนั้น** คือเรื่องที่ตนรู้เท่านั้น คำว่า "ปริ" **ไม่มาเกี่ยวข้องอีกต่อไป.**

นี่ เมื่อดูจากถ้อยคำเหล่านี้แล้ว ก็เห็นได้ว่า คำว่า **ปริยัตินั้นมากจนนับไม่ไหว** จะเรียกว่าเพื่อก็ได้ เพราะมันมีคำบอกอยู่ข้างหน้าแล้วว่า **ปริ-ปริ - รอบไปหมด;** แต่พอมาถึงปฏิบัตินี้ปฏิเวธนี้เหลือแต่ **ปฏิ-ปฏิ** คือมันเจาะจงลงไปเพียงสิ่งเดียว. อาการตามธรรมชาติจึงมีอยู่ในตัวเองว่า ปริยัตินี้สามารถที่จะขึ้นหน้า หรือว่าปิดบังปฏิบัติเมื่อไรก็ได้ ; **แต่เมื่อไม่มีปฏิบัติแล้ว ปฏิเวธก็ไม่มี.**

นี่แหละถึงแม้ว่าเราจะมีผู้พระไตรปิฎกที่เดินไป ก็ไม่น่าชื่นใจอะไร ; ระวังให้ดี ๆ ว่า แม้เราจะฉลาดเฉลียว จนได้รับสมัญญาว่าเป็น "ผู้พระไตรปิฎก

เดินได้" นี่ ก็อย่าเพ่อตีใจ เพราะว่าปริยัติมีแต่จะออกงามขึ้นปิดบังการปฏิบัติ. พวกผู้พระไตรปิฎกเดินได้นี้ ก็คือรู้ปริยัติไปหมด ไม่ว่าจะถามถึงข้อไหน ประโยคไหน บรรทัดไหน รู้หมด ; แต่แล้วมันไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติเลย. พอไปถามถึงเรื่อง มรรค ผล นิพพาน แก่ "ผู้พระไตรปิฎกที่เดินได้" นี้ ก็อธิบายอย่างอื่น.

เดี๋ยวนี้ก็เห็นชัดอยู่ว่า **หนังสือบางเล่ม** ต้องระบุนชัดลงไปว่า "นิพพาน โดยภูมิปริยัติ" คือว่าเรื่องนั้น เรื่องนี้โดยภูมิปริยัติ ; คือพูดกันเสียให้แน่เสียก่อนว่า นี่จะพูดแต่ในลักษณะหรือแนวของปริยัติ แล้วเขาก็อธิบายเรื่องนิพพานเป็นต้นนี้ เป็นวรรคเป็นเวรมากมายละเอียดลออลึกซึ้ง แต่ในภูมิปริยัติทั้งนั้น. การอธิบายโดยบุคคลที่ไม่เคยบรรลุนิพพานจริง ๆ ก็อธิบายได้มาก แล้วก็น่าฟังด้วย และก็แยบคายด้วย แล้วก็อ้างพระไตรปิฎกได้เป็นคั่งเป็นแคว ; นี่เรียกว่านิพพาน โดยภูมิปริยัติ.

ส่วนนิพพานจริงนั้น เป็นนิพพานของนิพพาน คือของจิตใจที่รู้สึก. ที่นี้คนที่บรรลุนิพพานจริง ๆ ถ้าไปถามเขาว่า นิพพานเป็นอย่างไร ? เขาก็หุบปากใส่หน้าให้ ว่า นิพพานเป็นอย่างนี้ ; เพราะเขารู้รสของพระนิพพานถึงที่สุด แต่แล้วเขาพูดเป็นหนังสือไม่ได้. เพราะว่านิพพานจริงหรือธรรมะจริง นั้นพูดเป็นตัวหนังสือไม่ได้ ; ถ้าสมมติว่าพูดออกมาได้ บรรยายออกมาเป็นหนังสือก็ไม่เหมือนกับนิพพานโดยภูมิปริยัติ ที่ "ผู้พระไตรปิฎกเดินได้" นั้นพูด.

นี่ขอให้เข้าใจไว้ว่า นิพพานที่บรรยายโดยนักปริยัตินั้นก็มีมากมาย แล้วก็น่าฟัง แต่**นิพพานที่บรรยายโดยบุคคล ผู้ถึงนิพพานจริง ๆ นั้น กลับบรรยายไม่ได้** เพราะไม่มีคำพูดที่จะใช้ ; เพราะว่า คำพูดนี้มีพูดกันแต่คนที่ไม่นิพพาน. ฉะนั้นคนที่นิพพานจริง ๆ จึงต้องพูดด้วยการหุบปาก และ**นิพพานที่บรรยายด้วยการหุบปากนั้นเป็นนิพพานจริง.**

ยุคปัจจุบัน ยังมีปริยัติที่หนาขึ้น ดกขึ้น หนาขึ้น ดกขึ้น จนมีพระไตรปิฎก หรือว่าผู้พระไตรปิฎกที่เดินได้ ; ถ้าจะอธิบายอะไร ก็ต้องอธิบายหยอดท้ายไว้ว่าภูมิปริยัติ, มรรคผลในภูมิปริยัติ, นิพพานในภูมิปริยัติ, หรืออะไรก็ต้องพูดว่าภูมิปริยัติ, ซึ่งอธิบายไปตามพระไตรปิฎก. นี้เรียกว่าปริยัติรุ่งเรืองขึ้นมาในลักษณะอย่างที่เราเรียกว่าท่วมท้น ; มีการศึกษา มีการแข่งขันกันในการศึกษาระหว่างนิกายก็มี ระหว่างประเทศก็มี. โรงเรียนปริยัติธรรมก็เจริญมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาก็เจริญ ; แต่แล้วจะเป็นไปในรูปผู้พระไตรปิฎกเดินได้กันไปทั้งนั้น. นี่คือนิสัยที่เรียกว่า ปริยัติ.

เปรียบเทียบระหว่าง ปริยัติกับการตามรอยพระอรหันต์

เอาละ ทีนี้ก็ลองพูดถึงการเปรียบเทียบว่า ถ้าจะพูดถึงการตามรอยพระอรหันต์กัน นี่จะต่างกันอย่างไร ในระหว่างปริยัติ หรือว่าผู้พระไตรปิฎกเดินได้กับการตามรอยพระอรหันต์ของบุคคลที่ไม่รู้ปริยัติเลย.

บุคคลที่ไม่รู้ปริยัติเลย ะบุลงไปว่า คุณยายแก่มากแล้ว ไม่รู้หนังสือด้วยไม่เคยได้ยินได้ฟังอะไรมากมายนัก เพียงแต่รู้จักปฏิบัติว่า จะระวังในการที่จะไม่ไปหลงเอาอะไรเข้า ไปเป็นอะไรเข้า ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นเราจะอยู่อย่างเหมือนคนตายแล้ว การตามรอยพระอรหันต์ของคนคนนี้เป็นอย่างนี้ ; พุด ๒-๓ คำ ก็จบ.

ทีนี้ การตามรอยพระอรหันต์ของนักปริยัติ โดยภูมิปริยัติแล้ว จะมีเรื่องพูดไม่หวาดไม่ไหว ; ถ้าจะแบ่งเป็นชั้น ๆ แล้ว ก็จะนับด้วยสิบ ๆ ชั้น หรือร้อย ๆ ชั้น.

เช่นว่าถ้าจะพูดกันตามภูมิปริยัติ การตามรอยพระอรหันต์ก็ต้องขึ้นต้นด้วยว่า ได้ข่าวดีแล้วก็ออกไปบวช พอออกไปบวช จะประพาศิพรหมจรรย์ก็ต้องมีศีล. ศีลนี้อย่างน้อยก็เป็น ๔ ศีล : คือ ปาฏิโมกข์สังวร อินทรีย์สังวร อาชีวปริสุทธิ จตุปัจจัยปัจจุเวกขณะ.

ปาฏิโมกข์สังวร สำหรับภิกษุก็ต้อง ๒๒๗ ข้อเข้าไปแล้ว, สำหรับภิกษุณีก็ ๓๑๑ ข้อเข้าไปแล้ว แล้วยังมีนอกปาฏิโมกข์เข้าไปอีก นับด้วยร้อยด้วยพัน ; เพียงแต่ปาฏิโมกข์สังวรกับสิ่งที่ประกอบกันอยู่นี้ ก็นับได้ร้อยได้พันแล้ว.

อินทรีย์สังวร ก็ต้องมานึกแจกออกไปเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สังวรอย่างไร สังวรส่วนไหน สังวรอะไร ; อินทรีย์สังวรก็หลายสิบเรื่องเข้าไปแล้ว.

อาชีวปริสุทธิ ก็ต้องเรียนเรื่องอาชีพออย่างไร สุทธิอย่างไร หลาย ๆ ข้อหลาย ๆ สิบข้อ.

จตุปัจจัยปัจจุเวกขณะ ก็ต้องจิรว บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช เป็นอย่างไร. นี่จะต้องพิจารณาอย่างไร พิจารณาปฏิภูม พิจารณาเป็นธาตุ พิจารณาเป็นอนัตตา ; นี่มันก็หลายประเด็น หลายสิบประเด็น หลายร้อยประเด็น.

นี่เพียงแค่ศีลมีอยู่ ๔ พวก แต่ละพวกก็นับเป็นร้อย ๆ ประเด็น ; นี่ปริยัติ แล้วก็ได้แค่ศีล ก็เวียนหัวจนไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร.

มีศีลแล้วก็ต้องมี**มรรค** มรรคก็มี ๑๓ ข้อ แต่ละข้อก็แจกลูกออกไปได้มาก แต่อย่างน้อยก็มี ๑๓ หัวข้อ.

แล้วที่นี้ก็ต้องปฏิบัติอะไรอีกหลาย ๆ อย่าง โภชเนมัตตังนุตา
ชาครินานุโยค อะไรอีกมากมายจนกว่าจะมาถึงสมาธิ.

สมาธิ ก็มีปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แล้วก็ต้อง
แจกออกไปอีกมากในอย่างหนึ่ง ๆ.

ที่นี้ก็**เจริญวิปัสสนา** จะเกิดญาณนาหานชนิด นับด้วยร้อยด้วยพันก็ได้ ;
อย่างวิปัสสนาญาณ ๙ นี้ รวบรวมเต็มที แล้วก็ตั้ง ๙. แล้วในอย่างหนึ่งนั้นก็
ยังแจกลูกได้อีกมากมาย, แล้วยังจะต้องเป็นบรรลุมผล เป็นพวก**มีอิทธิปาฏิหาริย์**
หรือว่าไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์ หรือว่ามีมรรคผลอย่างนั้น มีสังโยชน์อย่างนี้กัน แปลว่า
เต็มไปด้วยหัวข้อนับด้วยพันด้วยหมื่นด้วยแสนก็ได้ ; นี่**การตามรอยพระอรหันต์**
โดยภูมิของปริยัติ มีอยู่อย่างนี้.

แต่การตามรอยพระอรหันต์ของคุณยายนั้น มีประโยคเดียวว่า "**กูไม่
เอากับมึง**" เท่านั้น ประโยคเดียวนี้ ; พออะไรมันแว่วมาจะเป็นกิเลสในจิตใจ
แล้วก็ มีคำพูดประโยคเดียวว่า "**กูไม่เอากับมึง**" ก็รักษาสภาพเดิมของจิต
ไว้ได้ และมีอยู่อย่างนี้เรื่อยไปก็บรรลุมรรคผล แล้วจะได้มากกว่าที่โดยภูมิ
ปริยัติเสียอีก. เพราะเหตุไร ? เพราะว่าเรื่องของปริยัตินั้น มันมีเสน่ห์ที่หลอกล่อ
ให้เขวออกข้างทางเสมอไป.

คิดดูเถอะเดี๋ยวนี้ถ้าใครจะปฏิบัติกรรมฐานวิปัสสนา นี้ เขาบอกว่าต้อง
เรียนพระอภิธรรมให้แตกฉานเสียก่อน. อาตมาไม่เชื่อ เพราะว่า ถ้าเรียน
พระอภิธรรมแตกฉานก่อน มันก็ต้องเท่าไรละ สี่หมื่นสองพันพระธรรมขันธ์
เข้าไปแล้วจะแตกฉานเมื่อไร ได้อย่างไร. แล้วกลับยังพูดว่าต้องเรียนพระอภิธรรม
เสียก่อนจึงจะมาทำวิปัสสนาได้ มันก็น่าหวั.

พึงรู้จัก เรือนจำ ของนักปรียัติ

ตามรอยพระอรหันต์แบบนี้ แล้ววิปัสสนาเนี่ย เขาให้ประกาศนียบัตรด้วย : บรรลุผลขั้นไหน แล้วก็เลื่อนไปตามถนนหนทาง ตามบ้านตามช่อง, กระทั่งเป็นวิปัสสนาผู้ สมัยคร่ำกันเป็นฝูง ๆ ไปไหนก็ไปเป็นฝูง ยกกองไปเป็นฝูง เป็นกองทัพธรรม ยกธงชัยของพระอรหันต์ ของพวกวิปัสสนา. นี่มันเปลี่ยนรูป เป็นอย่างนี้ เห็นไหม? ด้วยอำนาจของปรียัติ ที่พูดผิดเพียงคำเดียวว่า "จะปฏิบัติ วิปัสสนาต้องเรียนพระอภิธรรมก่อน".

อภิธรรมเป็นปรียัติเพื่อ แล้วบังคับให้ไปเรียนพระอภิธรรมก่อน แล้วจึงมาทำวิปัสสนา ก็เลยเป็นวิปัสสนาเพื่อ, มีเรื่องที่บ้านปลายออกไปทุกที ; เสน่ห์ของปรียัติมันเป็นอย่างนี้. ฉะนั้น จะเรียกด้วยชื่อใหม่ว่า **เสน่ห์ของปรียัติ เป็นคุกตาราง เป็นเรือนจำของนักปฏิบัติ**, ปรียัติเป็นคุกตาราง มันกักตัวนัก ปฏิบัติให้ติดตายอยู่ที่นั่น ; เพราะว่าพอเป็นปรียัติแล้ว ก็จะต้องมีศถาบรรดาศักดิ์ ใคร ๆ ก็นิยมนับถือคนรู้มาก.

นักปรียัติเป็นเปรียญ ๙ ประโยค ๑๐ ประโยค เป็นเจ้าคุณ เป็น เรื่อยยศถาบรรดาศักดิ์ แล้วก็เต็มไปด้วยลาภสักการะ เต็มสลอนไปด้วยแม่ยาย พ่อตาในอนาคต. พูดอย่างนี้คงจะฟังง่ายดี ; แล้วก็จะหลุดไปได้อย่างไร มันก็ **เป็นคุกตารางของปรียัติ ที่ขังนักปฏิบัติไว้**. ประเพณีก็มีพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นอย่างมากแก่ผู้ที่แตกฉานในปรียัติ มีเกียรติยศ ; จะไปต่างประเทศอย่าง มีหน้ามีตา. นี่ปรียัติเป็นคุกตารางอย่างนี้ ที่จะกันคนมิให้ออกไปสู่ปฏิบัติ.

ความเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา เพื่อเหตุบางประการ ทำให้ขาดปฏิบัติ

เมื่อความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในวงพระพุทธศาสนาเรา ก็กระทบกระเทือนอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติ ปรมัตถปฏิบัติ การปฏิบัติถูกกระทบกระเทือน เพราะปริยัติในลักษณะอย่างที่กำลังมานี้ ; ที่จริงควรจะมีประโยชน์ที่สุด โดยนิตินัยหรือโดยทฤษฎี ปริยัติควรจะมีประโยชน์ที่สุดแก่การปฏิบัติ. แต่โดยทางข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่จริงมันกลับตรงกันข้าม ; พอรุ่งเรืองด้วยปริยัติ ก็ไปติดคุกของปริยัติหมด ไม่มีใครออกมาอยู่ป่า. ความเปลี่ยนแปลงก็เกิดเป็นหน้ามือกับหลังมือ ในเมื่อไปเทียบกับครั้งพุทธกาล.

เดี๋ยวนี้ศาสนาซึ่งเรียกว่า พุทธศาสนานี้ เป็นพุทธศาสนาอีกแบบหนึ่ง ถ้าพระพุทธเจ้าท่านมาเห็นแล้ว ท่านคงจำไม่ได้ ; ท่านคงจำไม่ได้ว่านี่คือพุทธศาสนา เพราะว่า พุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงมากเกินไป. และก็ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ ดึงอะไร ๆ เข้ามา มาประดับประดา มาประกอบมาอะไร จนจำไม่ได้ว่านี่คือพุทธศาสนา.

พุทธศาสนาเป็นการกระทำเพื่อการเมืองไปเสียก็มี, เพื่ออะไรที่มันกว้างขวางไปในทางสงเคราะห์บ้าง อะไรบ้าง ; สิ่งซึ่งเรียกว่าปรมัตถปฏิบัติ ถูกหาว่าเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ. ถ้าใครจะปฏิบัติเพื่อมรรค ผล นิพพาน ก็ถูกหาว่าเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ, หรือว่า เรื่องของพุทธศาสนาโดยแท้จริงนั้น เป็นเครื่องทำมนุษย์ไม่ให้เจริญ.

เขาเข้าใจผิดกัน, เข้าใจพุทธศาสนาผิด ๆ. ความเข้าใจผิดนี้ มีแม้ในหมู่พวกพระ พวกเณร ; โดยเฉพาะพระเณรที่เพิ่งบวชไม่ทันจะรู้อะไร มักจะ

ชอบพูดอย่างนี้. เป็นผล เป็นปฏิกริยาที่น่ารังเกียจ ที่เกิดจากปริยัติ ที่เพ้อ
เกินไป ที่ท่วมท้นเกินไป.

**ผู้ที่แตกฉานปริยัติมีอะไรเป็นของตัวเองอีกแบบหนึ่งต่างหาก ไม่ตรง
ตามพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า,** ไม่ตรงตามธรรมวินัยเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า,
มีแต่การศึกษาเล่าเรียนเพื่อความเป็นนักปราชญ์; ความเป็นนักปราชญ์นี้มีเสน่ห์
มาก ใคร ๆ ก็ชอบ เพราะว่าเป็นไปเพื่อยศถาบรรดาศักดิ์ หรือเพื่อทุก ๆ อย่าง
ที่กิเลสมันต้องการ.

นี่การที่พูดมาทั้งหมดนี้ ไม่มีประโยชน์อะไร เห็นไหม ? ในการปฏิบัติ
แล้วเข้าใจเรื่องราวเหล่านี้ไม่มีประโยชน์อะไร แต่พอที่จะต้องคำถามได้บ้างว่า
ทำไมสมัยนี้จึงไม่ค่อยมีใครปฏิบัติ ? หรือว่า **ทำไมสมัยนี้ จึงไม่เชื่อว่ามีคน
ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ?** เพราะเหตุว่า **ปรมัตถปฏิบัติ** หายไป โดย
น้ำมือของความรุ่งเรืองของปริยัติ.

เราต้องจัดการกันใหม่ : **ต้องถือหางเสือของปริยัตินี้ให้เดินถูกทาง
ให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมแก่การปฏิบัติ :** ถ้าขึ้นพลอยไว้อย่างนี้ จะยิ่ง
หนักขึ้น ๆ ๆ จนจะไม่มีปรมัตถปฏิบัติ ตามแบบที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายว่า
บวช ประพฤติพรหมจรรย์นี้ไม่ต้องเพื่ออะไรเลย นอกจากเพื่อความสิ้นไป
แห่งกิเลส แล้วก็คือสิ้นไปแห่งความทุกข์.

ให้รู้หัวใจสำคัญของพุทธศาสนาว่า **ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น,**
หัวใจของปริยัติทั้งหมด ของพุทธวจนะทั้งหมด มีประโยคเดียวว่า **สัพเพ ธมฺมา
นาลิ อภินิเวสยา** - "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดย
ความเป็นตัวกู - ของกู

อาตมาเคยขอรับรองไว้ว่า ให้เขียนประโยคนี้นี้ติดไว้ข้างฝา หรือว่าให้เขียนประโยคนี้นี้ไว้ที่กระจกเงาสองหน้า จะได้ไม่ลืม ; แต่เนี่ยก็ยังไม่ค่อยจะได้ผล. เดียวนี้จะขอรับรองว่า เขียนเป็นป้ายแขวนคอไว้เถิดทุกคน ว่า สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา นี่เป็นหัวใจของพุทธวจนะทั้งหมดว่า "ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น".

คาถานี้จะเป็นเครื่องรางคุ้มครอง ไม่ให้ปริยัติอาละวาดมาครอบงำเรา, แล้วพาเราเข้าไปในป่า ในดง ในรก ในพง จนหาทางออกไม่ได้ ; เขียนป้ายว่าสพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา แขวนคอไว้เป็นเครื่องราง ไม่ให้หลงทาง ; ไม่ให้ปริยัตินี้มาจู่เราได้ จนไม่รู้ว่าจะไปทางไหน.

นี้ความตั้งใจวันนี้ พุดเรื่องไร้สาระที่ควรจะพุด สำหรับคนที่อยากจะรู้อะไรซอกแซก รวมอยู่ในชุดที่ว่า ต้องพุด เพราะเกี่ยวข้องกับกาปฏิบัติ. ตลอดภาคอาสัพพัญญา มีการบรรยาย ๓ เดือน ๑๒ ครั้ง นี้ จะพุดแต่เรื่องกาปฏิบัติ หรือว่าที่เกี่ยวกับอยู่กับการปฏิบัติ ; อย่างที่พุดวันนี้ ยังไม่ใช่การปฏิบัติเลย. แต่ว่ามันเกี่ยวข้องกันอยู่กับการปฏิบัติ ; อย่างที่พุดว่า เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง, หรือว่าขัดขวางการปฏิบัติ, หรือว่าทำให้เนิ่นช้าเชื่องช้าเหลือประมาณ ; รู้แล้วก็รีบสะสางเครื่องรุงรังนี้กันเสียบ้าง แล้วปรมัตถปฏิบัติก็จะเป็นไปได้โดยสะดวกตาย.

นี่เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอโอกาสพระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยายเพื่อส่งเสริมความแน่วแน่มั่นคงในการตามรอยพระพุทธเจ้าสืบต่อไป.

ปฏิบัติปาฏิหาริย์

- ๘ -

๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๕

ปรมาตมปฏิบัติปาฏิหาริย์ ทางลัด เหนือเมฆ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปฏิบัติปาฏิหาริย์นี้ ได้ดำเนินมาจนถึงครั้งที่ ๘ แล้วในวันนี้. ในวันนี้จะต้องขอทบทวนการบรรยายในครั้งที่แล้วมา เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับอีกครึ่งหนึ่งจึงจะเข้าใจได้ง่าย.

ทบทวน เรื่องที่บรรยายมาก่อน

ในครั้งที่แล้วมา ได้แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "ปริยัติ" นั้น มักจะเป็นซ้ำซ้อนกันกับ "ปฏิบัติ". สิ่งที่เราเรียกว่า ปริยัตินั้นมักมีแต่จะทำพิษ มีมาก

เท่าไรก็ยังเหมือนกับไม่มี คือเหมือนกับกำมือเปล่า ; แม้จะมีมากเท่าไร ๆ มันก็จะเป็นภูมิปริยัติไปหมด ไม่ใช่ภูมิปฏิบัติ ไม่ใช่ภูมิปฏิเวธ, ทั้งนี้ก็เพราะมีความต่างกันอย่างใหญ่หลวงข้อหนึ่ง ซึ่งจะรู้ได้จากคำพูดคำนั้นนั่นเอง.

ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ อีกครั้งหนึ่ง คำว่า *ปริยัติ* กับคำว่า *ปฏิบัติ* กับคำว่า *ปฏิเวธ* ๓ คำนี้ถ้าจำได้แม่นยำ และเข้าใจความหมายอย่างถูกต้องแล้วก็จะช่วยได้มาก. ที่จริงมันก็เป็นคำธรรมดาที่เราพูดกันอยู่ในภาษาไทยเรา ๓ คำด้วยเหมือนกัน คือว่า "เรียน" คำหนึ่ง, แล้วก็ว่า "ทำตามที่เราเรียน" คำหนึ่ง, แล้วก็ "ได้รับผลของการกระทำ" นี่อีกคำหนึ่ง. พูดย่อ ๆ ก็คือว่า "เรียน" แล้วก็ "ทำ" แล้วก็ "รับผล".

แต่ที่นี้ในเรื่องอันเกี่ยวกับพุทธศาสนา มีอะไรแทรกแซงเข้ามาตรงที่ว่า "การเรียน " นั้นมันมีอะไรพิเศษ กว้างขวาง แล้วก็ไกลออกไปในทางที่จะไม่ชวนให้ทำ มีหน้าซำเป็นพิษ คือเป็นอันตรายขึ้นมา ; อย่างที่เรียกว่า **"ปริยัติกลายเป็นงูพิษ"**.

เราดูที่คำว่า "ปริยัติ" เราสังเกตดูมีคำว่า ป - วิ, ป - วิ แปลว่ารอบด้านไปหมด, ยติ หรือยตุติ นี้แปลว่า รู้ ; ในเรื่องการเรียน การเรียนให้รู้ นี่กลายเป็นรอบด้านไปหมด คือมันยาก. แต่พอถึงที่ปฏิบัติ ; ป - ฏิ แปลว่า เฉพาะเจาะจงเพียงสิ่งเดียว, ปฏิบัติ ก็แปลว่า ปฏิบัติ คือเดินไปเฉพาะจุด. พอได้รับผลเรียกว่า "ปฏิเวธ" ก็แปลว่าทางตลอด หรือเข้าถึงเฉพาะ คือเฉพาะจุดอีกเหมือนกัน.

เรื่องปฏิบัติ - เรื่องปฏิเวธนี้มีเฉพาะจุด ; แต่เรื่องปริยัตินั้นมันมีคำว่า ป - วิ แสดงอยู่ว่ามันรอบด้านไปหมด. ข้อนี้เองทำให้มากจนพรวดไป,

พรวดไปในทางที่จะหาประโยชน์นอกออกไปจากวงของธรรมะ นอกออกไปจากวงของศาสนา ; กลายเป็นการหลาภ, หลาสิกการะ.

นี่เราจะต้องนึกถึงพระพุทธานุชาตที่ว่า *อญญา หิ ลากุปนินสา, อญญา หิ นิพพานคามินี.* *อญญา หิ ลากุปนินสา* แปลว่า ก็ข้อปฏิบัติเป็นไปเพื่อลาภนั้นมันก็อย่างหนึ่ง, ข้อปฏิบัติเป็นไปเพื่อนิพพานนั้น มันก็อย่างหนึ่ง. แต่คำว่า "อย่างหนึ่ง" อย่างนี้ ไม่ใช่ว่าคนละอย่าง มีการทำเหมือนกัน แต่ความมุ่งหมายต่างกัน ; เช่นว่า เรียนปริยัติเพื่อลาภสิกการะ ก็เรียนอย่างนี้, เรียนเพื่อปฏิบัติให้รู้ ก็เรียนอย่างนี้ ; นี่เรียกว่าความมุ่งหมายข้างในไม่เหมือนกัน.

คนเรียนพระพุทธานุชาต เพื่อปฏิบัติไปนิพพานก็ได้, คนเรียนพุทธานุชาตเพื่อชื่อเสียง เพื่อลาภสิกการะ เพื่อเป็นเครื่องทำมาหากินที่นี้ก็ได้ ; ในส่วนปริยัติก็มีทางที่จะเล่นตลกกันอย่างนี้แล้ว.

ที่นี้ในทางปฏิบัติโดยตรง เช่นว่า ปฏิบัติศีล ปฏิบัติสมาธิ ปฏิบัติปัญญา ไตรสิกขาอยู่อย่างนี้ ; ดูข้างนอกก็ดูเคร่งครัดดีเหมือนกัน. แต่คนหนึ่งปฏิบัติเพื่อให้เขาเลื่อมใส แล้วก็บูชาด้วยลาภสิกการะก็ได้, อีกคนหนึ่งปฏิบัติเพื่อจะทำลายกิเลสโดยตรง ไม่ต้องการลาภสิกการะ ไม่ข้องแวะด้วยลาภสิกการะก็ได้.

ถ้าดูข้างนอกก็ดูไม่ออก คือปฏิบัติอยู่อย่างเคร่งครัดเหมือนกัน ; เป็นแต่เพียงคนหนึ่งทำอย่างแสดงละคร, อีกคนหนึ่งนั้นก็ปฏิบัติจริง ๆ. นี่ความหมายที่ว่า *อญญา หิ ลากุปนินสา* กับ *อญญา หิ นิพพานคามินี.* นี่มันเป็นอย่างนี้. **ปริยัติก็ปฏิบัติก็ดี** เป็นไปเพื่อลาภสิกการะก็ได้ เป็นไปเพื่อนิพพานก็ได้.

นี่เป็นเหตุให้การเรียนปริยัตินั้นแะไปในทางหนึ่ง ซึ่งเป็นอันตรายต่อการไปนิพพาน, แล้วก็เป็นลาม เป็นสักการะขึ้นมา ; และถ้ามากขึ้นมาถึงขนาดหนึ่งแล้ว ก็จะเป็นงูพิษกัดคนนั้นให้ตาย คือตายจากการบรรลุนิพพานไปเลย. นี่หมายถึงทำชั่ว ทำบาป ทำอกุศล กระทั่งทำอนันตริยกรรม ก็เพราะอำนาจของความหลงในปริยัตินั้น ; ถ้าเป็นมากถึงขนาดนี้ ก็ยิ่งกว่าปริยัติกำมือเปล่า แต่เป็นปริยัติที่เป็นงูพิษ.

ที่นี้ ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นงูพิษ หรืออะไรถึงขนาดนั้นแล้ว ก็ไม่เปล่าทีเดียว ในข้อที่ว่าพูดได้ สอนได้ อะไรได้ ; ผู้ที่เป็นนักปฏิบัติก็ไปถามปัญหาแก่นักปริยัตินี้ได้ แต่แล้วส่วนมาก คำตอบหรือคำอธิบายนั้น ก็มักจะเป็นภูมิปริยัติไปเสียหมด. จะอธิบายอะไรก็เป็นภูมิปริยัติไปเสียหมด ไม่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติโดยตรง

นี่ปริยัติก็ทำให้เกิดความเนิ่นช้า หรือบางทีก็เข้าใจไม่ได้ ถ้าเกิดเป็นภูมิปริยัติมากเกินไป ; ปริยัติล้วน ๆ เป็นเสียอย่างนี้, ถ้าเป็นไปถึงปฏิบัติได้ก็ดี ; แต่ถ้าปล่อยไปตามความพอใจของคน โดยมากก็ติดอยู่เพียงแค่วิปริยัติ เพราะมันเป็นช่องทางที่จะไปหาลาภสักการะได้โดยง่าย.

ที่นี้ ดูอีกทีหนึ่งก็จะเห็นไปได้อีกแง่หนึ่งว่า เรื่องปริยัตินี้มากมายรอบด้าน อย่างที่ประมาณกันว่า แม้แต่บาลีก็มีตั้งแต่แปดหมื่นสี่พันธรรมชาณฑ์ คือแปดหมื่นสี่พันข้อ, หรือแปดหมื่นสี่พันหัวข้อ ; แล้วยังมีอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อะไรอีกมาก นับไม่ไหว มากถึงขนาดนี้. ดังนั้น จึงมีน้อยคนที่จะแตกฉานในปริยัติได้ นี่ลองคิดดู ว่าใครจะเป็นผู้แตกฉานในปริยัติทั้งหมดเหล่านี้ได้ ? ก็มีไม่กี่คน.

ที่นี้แตกฉานในปริยัติได้แล้ว ก็จะหลงอยู่ในดงของปริยัตินั้น
แล้วก็แต่งงานกันเสียกับนางฟ้าตัวนั้น. เรื่องนางฟ้านี้บางคนยังไม่เข้าใจ. คำว่า
"นางฟ้า" ในที่นี้ก็หมายถึง "ตัวพระไตรปิฎก" นั้นเอง ; เขาเรียกว่า "วาทินี"
"วาทินี" เป็นชื่อของนางฟ้า แปลว่านางฟ้า. พระไตรปิฎกเป็นนางฟ้าสำหรับ
นักปริยัติ คือหลงใหลในปริยัตินั้นเอง ; มีคาถาไว้สำหรับท่อง ให้หลงใหล
ในนางฟ้าตนนี้ สำหรับผู้ที่เรียนพระไตรปิฎกให้จบ ให้แตกฉาน มีคาถาว่า :-

มุณีทวทนมุพช - คพภสสมภวสุนทรี
ปาณีนํ สรณํ วาณี มยุหํ ปิณยตํ มนํ.

อาจารย์จะสอนให้ลูกศิษย์คนที่เขาจริงเขาจังกับการเรียนพระไตรปิฎก
นั้น ท่องคาถานี้ ท่องแล้วท่องเล่า ท่องเข้าท่องคำ ; พอจะจับพระไตรปิฎก
มาเรียน ก็ยกขึ้นทูลหัวแล้วว่าคาถานี้, จะเก็บก็ว่าคาถานี้, จะนอนก็ว่าคาถานี้
สำหรับผู้ที่กำลังเรียนพระไตรปิฎก : มุณีทวทนมุพชคพภสสมภวสุนทรี
ปาณีนํ สรณํ วาณี ฯ นี้อยู่ที่ตรงนี้ วาณี แปลว่า นางฟ้า, สุนทรี ก็งาม แล้วก็
เกิดแต่ดอกบัว คือเกิดอยู่ในดอกบัว กล่าวคือ พระโอรสของพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นจอมแห่งมุณี.

แล้วก็ ปาณีนํ สรณํ วาณี -เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย, มยุหํ
ปิณยตํ มนํ - จงทำหัวใจของข้าพเจ้าให้มีความยินดี.

ก่อนที่จะเรียนพระไตรปิฎก เขาอธิษฐานจิตว่า ขอให้นางฟ้า คือ
พระไตรปิฎกที่เกิดจากดอกบัว คือพระโอรสของพระพุทธเจ้านี้ จงมาทำ
จิตใจของข้าพเจ้าให้ยินดีอย่างลุ่มหลงทีเดียว ; แล้วก็พยายามทำจิตใจอย่างนั้น

จริง ๆ ด้วย เหมือนกับการอธิษฐานนั่นแหละ, จึงเกิดการตั้งอกตั้งใจอย่างแท้จริง หรือเรียกว่า อย่างลุ่มหลง ในการที่จะเรียนพระไตรปิฎก ในที่สุดก็เรียนได้สำเร็จ.

นี่เรียกว่า **เรียนได้เพราะความลุ่มหลงในวาณิ คือนางฟ้า** คือ พระไตรปิฎก; **เรียนเสร็จแล้วก็แต่งงานกับนางฟ้าไปเลย คือหากินกับ พระไตรปิฎก.** การเรียนพระไตรปิฎก การสอนพระไตรปิฎก ก็จบกันเพียง เท่านั้นเอง.

นี่แหละเรื่องของปริยัติ มักจะเป็นอย่างนี้ ตามที่ได้มีมาแล้วเห็นประจักษ์ อยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป ; เวลานี้ก็ดี ในอดีตก็ดี ในประเทศไทยก็ดี ในประเทศพม่า ลังกา อินเดีย อะไรก็ดี มักมีอาการอย่างนี้เหมือนกัน คือลามกสักการะนี้ ทำให้ ติดอยู่เพียงเรื่องของปริยัตินั้น.

เมื่อปริยัติไว้ใจไม่ได้ จะทำอย่างไร ? ก็ต้องมีทางลัด

เอาละ ทีนี้ เราก็ดูกันต่อไปอีกชั้นหนึ่ง เมื่อปริยัติเป็นสิ่งที่อาจจะ เป็น ฐุพิษก็ได้ ทำให้หลงใหลติดตันอยู่ทีนั้นก็ได้ และไว้ใจแท้จริงไม่ได้อย่างนี้แล้ว; "เราจะทำอย่างไรกันไว้ ?" คำตอบมันก็ควรจะมีว่า มีทางลัดที่มีเหนือเมฆนะซี.

นี่เรากำลังจะหาทางลัด นี่ไม่เกี่ยวกับปริยัติ ฉะนั้น หัวข้อบรรยาย ในวันนี้จะมีว่า **"ปรมัตถปฏิบัติ สามารถมาในทางลัดอย่างเหนือเมฆ"**. นี่คือ หัวข้อที่จะทำความเข้าใจกันในวันนี้ ว่าปรมัตถปฏิปทานั้นสามารถมีมาโดยทางลัด อย่างที่เรียกว่า มาเหนือเมฆ ไม่ต้องเกี่ยวปริยัติ.

ความหมายของคำว่า ลัดอย่างเหนือเมฆ

ที่นี่ก็จะอธิบายคำว่า "ลัด" หรือ "ทางลัด" แล้วก็ "ลัดอย่างเหนือเมฆ" คือมาเร็ว. มาไม่อย่างที่ไม่มีความรู้ก็ได้. สำหรับคำว่า "ลัด" ในกรณีอย่างนี้ ไม่ใช่หลอกลวง ไม่ใช่คดโกง ไม่ใช่กลโกง ; แต่ว่าต้องการให้มันสำเร็จจริง ๆ ให้ทันกับเวลาและอายุ แล้วก็ไม่เหลวไหล ใ้เอ้.

"ลัด" ในเรื่องของปฏิบัติธรรม ไม่ใช่เป็นเรื่องคดโกง อย่างที่คนในสมัยนี้เขาเรียนลัดกัน มันคนละอย่าง ; เราต้องการทำด้วยใจจริง, ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ให้ถึงเร็ว ๆ ไม่ให้ไปเที่ยวหลงอยู่ที่นั่นที่นี่, ไปตกหลุมพรางของสิ่งนั้นสิ่งนี้ ; ยิ่งเร็วเท่าไร ก็ยิ่งลัดเท่านั้น.

ความหมายของคำว่า "ลัด" ในที่นี้ ก็ยังมีได้เป็น ๒ อย่าง : **ลัดโดยเจตนาตั้งอกตั้งใจที่จะลัด**, หาวิธีลัดโดยเจตนา อย่างนี้ก็ได้อีก ; แต่แล้วมันก็ยังมีความลัด โดยไม่ต้องเจตนา ก็ได้ คือมันลัดอยู่เองในตัวมัน เพราะไม่ไปเที่ยวยุ่ง ไม่ไปข้องแวะกับเรื่องปริยัติที่ไม่รู้จบ.

ถ้าเป็นอย่าง**ครั้งพุทธกาล** ก็จะพูดได้ว่า **เป็นวิธีลัดนั้น** เขาสอนกันสำหรับให้ปฏิบัติ และก็ได้รับผลของการปฏิบัติทันควัน ทันตาเห็น ; บางทีมาสนทนากับพุทธเจ้าเป็นเวลาสัก ๔-๕ นาที ก็บรรลุพระอรหันต์ได้ อย่างนี้ก็มิ.

นี่เป็นวิธีลัดเหลือที่จะลัด แล้วเขาก็ไม่ได้เจตนาที่จะลัด เพราะเขาไม่ได้เจตนาที่จะโกง ; แต่ว่ามีความตั้งใจจริงที่ทำให้ทำอย่างนั้น. พอไปทำอย่างนั้นถูกวิธีเข้า พอถูกวิธีมันก็ลัดของมันเอง.

การปฏิบัติเช่นนั้นลัดสั้นมาก แล้วก็ไม่ได้เจตนาจะลัด ; และควรถือว่า นั่นแหละเป็น**มาตรฐาน**อันแท้จริง ของการ**ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา**, เป็นมาตรฐานของการได้รับผลของพระธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งควรจะเป็นอย่างนั้น ; **ไม่ใช่จะมาเรียนมาท่องมาอะไรกันเป็นปี ๆ เป็น ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี** แต่ก็ยังไม่รู้ว่าจะไปทางทิศไหน.

ว่ากันโดยที่แท้แล้ว จะต้องพูดได้ว่า **พระธรรมนี้มีการปฏิบัติเป็นวิธีลัดอยู่ในตัวเอง**, พระธรรมอันแท้จริงจะเป็นวิธีลัดอย่างยิ่ง อยู่ในตัวพระธรรมนั่นเอง. แต่คนเอาเรื่องของพระธรรม มาทำให้มากเรื่องไป ให้เกิดเป็นเรื่องปริยัติขึ้นมา จนลัดไม่ไหว คือรอกหนาไปหมด ทุกทิศทุกทาง รอบด้านรอบตัว จนไม่รู้ว่าจะลัดไปทางไหน; สิ่งที่เราเรียกว่าพระธรรมก็เลยเปลี่ยนไป เป็นเรื่องที่ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน และไม่สำเร็จประโยชน์.

ถ้าเราจะทำไปในทางที่พระธรรมยังคงเป็นพระธรรมแล้ว เราก็คงมีความตั้งใจดี **เจตนาบริสุทธิ์** ก็ทำไปตามปัญหาที่เกิดขึ้นในใจจริง ๆ เป็นความทุกข์จริงเป็นอะไรจริง ; อย่างนี้พูดกันไม่กี่คำก็บรรลุผลได้.

วิธีลัดอย่างครั้นพุทธกาลนี้ลัดอยู่ในตัวของมันเอง โดยไม่มีเจตนา ; ที่นี้เดี๋ยวนี้ มาถึง**สมัยนี้** เอาวันนี้เป็นเกณฑ์ก็ได้ มันไม่มีลัด เพราะว่า**ต้องการที่จะรู้อะไรให้มันมากเกินไป** อย่างนี้ก็ไม่ลัด, แล้วก็**ไม่รู้จักลัด** ไม่รู้จักว่าจะลัดไปทางไหนด้วย. ถึงรู้วิธีก็ไม่อยากจะลัด เพราะอยากจะเฝ้าอ้อยอยู่ที่นี้ ด้วยลาม สักการะ, ชื่อเสียง สรรเสริญอะไรต่าง ๆ นี่ ; อยากจะอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ก็ไม่อยากจะลัด. แม้จะอ่านพบวิธีลัด ก็ไม่อยากจะลัด ; สมัยนี้จึงไม่มีลัด แล้วก็**ไม่รู้จักลัด** แม้รู้วิธี ก็ไม่อยากจะลัด

นี่ก็จตุเถาะว่าการปฏิบัติสมัยนี้ต่างจากครั้งพุทธกาลอย่างไร ; ถ้ารู้แล้ว ก็อย่ามาถามกันอีกเลยว่าทำไมเดี๋ยวนี้นี้ไม่ค่อยมีใครบรรลุมรรคผล ? ครั้งพุทธกาล ทำไมมีคนบรรลุมรรคผลมากมาย ? นี่ก็ตอบได้ด้วยข้อเท็จจริงอันนี้ว่า เพราะเป็น อย่างที่กล่าวมานี้ คนเดี๋ยวนี้นี้จึงไม่ค่อยบรรลุมรรคผล, เราเชื่อกันว่า "ไม่" เสียเลย ที่เดียว ; แต่ครั้งพุทธกาลนั้นก็บรรลุกันได้มาก ได้ง่าย ได้เร็ว.

ขอให้เข้าใจในคำว่า "ลัด" ในทางปฏิบัติธรรม นั้นมีอย่างนี้ : สำหรับ ปรมัตถปฏิปทานั้น ก็คือการปฏิบัติกันจริง ๆ ปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์ อันใหญ่หลวงอย่างยิ่งจริง ๆ ไม่ใช่ทำเล่น ทำหลอก นี่เรียกว่าปรมัตถปฏิ- ปทา ; แม้ว่าจะเป็นของจริง ของใหญ่ยิ่ง ของสูงสุดอย่างนี้ ก็ยังมีทางลัด.

ขอแต่ให้ตั้งใจจริง ๆ เท่านั้น สามารถมาทางลัด ไม่ต้องอ้อมไปหา ปรียัติ ไม่ต้องเรียนปรียัติตันฟุ้งเฟ้อเหล่านั้น ก็สามารถจะเดินไปตามทางลัด ; หรือจะเรียกว่า "ปรมัตถปฏิปทา" อาจจะมาหาเราได้โดยทางลัด, แล้วก็ลัดอย่าง ที่เรียกว่ารุนแรง ขนาดที่เรียกว่า มาอย่างเหนือเมฆ.

พิจารณาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวิธีลัดเป็นเรื่อง ๆ ไป

ที่นี้ ก็อยากจะยกตัวอย่างมาให้ดูเป็นอย่าง ๆ ไป พอให้เข้าใจได้ถึงข้อ เท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "ทางลัด" หรือ "วิธีลัด".

อย่างที ๑. เรียนเพียงข้อเดียว รู้หมดทุกข้อ

อยากจะพูดเป็นหัวข้อแรกขึ้นมาว่า เรียนเพียงข้อเดียวก็รู้ได้หมดทั้งแปด หมื่นสี่พันข้อ, หรือมากกว่านั้นอีก ; เรียนเพียงข้อเดียว แต่รู้ได้มากกว่าแปดหมื่น

สี่พันข้อ ; นี่จะอย่างไร ? นี่จะกล่าวโดยภูมิปริยัติ หรือโดยภูมิปฏิบัติก็ตรงกัน
นั่นแหละ.

เรียนเพียงข้อเดียว อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า คำสอนทั้งหมด
ปฏิบัติทั้งหมด ปฏิเวธทั้งหมด สรุปอยู่ในประโยคเพียงประโยคเดียวว่า "สิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นว่าตัวกู หรือว่าของกู".

ประโยคนี มีประโยคเดียวว่า "สิ่งทั้งหลายทั้งปวง"; หมายความว่า
ไม่ยกเว้นอะไร คือทุกสิ่งเลย, แล้ว "ใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่น" สำคัญมันหมาย
ด้วยตัณหา อุปาทาน ว่าเป็น "เรา" หรือเป็นของ "ของเรา"; นี้เรียกว่า
ข้อเดียวแท้.

ถ้าใครเรียนข้อนี้เพียงข้อเดียว จะเรียนในแง่ของการปฏิบัติก็ตาม.
จะเรียนในแง่ของปริยัติก็ตาม, มันไม่เพ้อ และก็มีข้อเดียว เรียนแล้วรู้ทั้ง
แปดหมื่นสี่พันข้อ หรือมากกว่านั้น. ถ้าจะว่ากันในเรื่องของปริยัติ ก็พอเรียนได้
และไม่มากมาย ; ถ้าจะว่าในแง่ของการปฏิบัติ คือปฏิบัติอยู่ในการที่จะไม่ยึดมั่น
ถือมั่นอะไรนี้, ปฏิบัติอยู่อย่างนี้เท่านั้นแหละอย่างเดียว ก็พอเหมือนกันกับว่า
ปฏิบัติทั้งแปดหมื่นสี่พันข้อ.

ที่ว่า ได้รับผลจากการปฏิบัติ คือการไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดได้จริง นี่ก็
เหมือนกับว่าได้รับผลทั้งแปดหมื่นสี่พันข้อ. คือเป็นการบรรลุมรรค ผล นิพพาน
โดยสมบูรณ์. นี่ถ้าจะเรียนก็เรียนเพียงข้อเดียวนี่ก็เหมือนกับเรียนแปดหมื่น
สี่พันข้อ หรือมากกว่า ; นี่ก็เริ่มเห็นได้ว่า เป็นวิธีลัด หรือเริ่มเป็นการใช้วิธีลัด.

อย่างที ๒. ไม่เรียนอะไรเลย ก็รู้ได้ทุกข้อ

ทีนี้ พูดอย่างอื่นอีก ให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า "ไม่เรียนอะไรเลย" ก็ยังรู้หมดทั้งแปดหมื่นสี่พันข้อ. ฟังดูแล้วก็คล้ายกับแกลังพูด หรือพูดโยกโย้. แต่**ถ้าเข้าใจคำว่า "ไม่เรียนอะไรเลย" นี้ ให้ถูกต้องแล้ว ก็ให้เห็นจริง** คือไม่เรียนปริยัติใด ๆ หมด ไม่เรียนปริยัติจากมนุษย์ เหมือนอย่างทีมนุษย์เขาสอนเขาเรียนอะไรกันอยู่ จะไม่เรียนปริยัตินี้เลย ; แต่ว่าจะปล่อยให้ชีวิตจิตใจนี้มันเรียนของมันเอง.

ให้เรียนจากพระเจ้า ซึ่งหมายถึง**พระธรรม**, ให้เรียนจาก**พระธรรม** ซึ่งหมายถึง**สิ่งทั้งปวง**. เรียนได้จากชีวิต จากตัวชีวิต คือว่าจากร่างกายและจิตใจที่กำลังมีอยู่ ; เรียนจากสิ่งนี้ ไม่พูดกันสักคำหนึ่ง, ไม่เขียนหนังสือสักตัวหนึ่ง, ไม่ท่องทำอะไรรักประโยคหนึ่ง แต่ว่าให้ชีวิตนี้สอนให้.

มีชีวิตล่วงไปวันหนึ่ง ๆ ชีวิตก็สอนให้อย่างหนึ่ง ชีวิตวันหนึ่งๆ ล่วงไปด้วยการเรียนอย่างนี้ เรียกว่าเรียนจากพระเจ้า ; แต่มีความสำคัญอยู่ที่ว่าเราต้องปล่อยให้ชีวิตเป็นอิสระ. ถ้าชีวิตนี้ไม่ได้รับความเป็นอิสระจะเรียนอย่างนี้ไม่ได้ เพราะไปถูกผูกพันอยู่ด้วยสิ่งผูกพันต่าง ๆ ; ต้องปล่อยให้เป็นอิสระ : อยากจะทำบาป ทำชั่ว ก็ให้ทำ, จะทำดี ทำบุญ ก็ให้ทำ, หรือจะทำอย่างไรรู้ให้ทำ ; แล้วมันจะสอนให้เอง ว่าอะไรควรทำ, อะไรไม่ควรทำ, อะไรไปไหนไหน, อะไรไม่ไหน.

ในที่สุดก็รู้ แล้วก็รู้หมด รู้แปดหมื่นสี่พันข้อ. หรือยิ่งกว่าแปดหมื่นสี่พันข้อ โดยที่ไม่ต้องเรียนปริยัติสักคำเดียว ; เรียกอย่างภาษาปริยัติก็ว่า **ไม่เรียนอะไรเลย** แต่เป็นการเรียนอยู่ในตัวเอง.

ถ้ามีความสังเกต มีความพินิจพิจารณา ก็อย่าไปผูกพันอะไรให้มากมายนัก. ปล่อยมันไปตามเรื่องของมัน ขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามสะดวกของมัน มันก็สอนให้ อยู่ในตัวชีวิตจิตใจนั้น. อย่างนี้เราเรียกว่า ไม่เรียนอะไรเลย, โดยวิถีทางของปริยัติแล้วจะไม่เรียนอะไรเลย. นี่เพื่อจะหย่าขาดจากปริยัติ แล้วก็มีความรู้แปดหมื่นสี่พันข้อ หรือยิ่งกว่านั้น.

ที่พูดนี้ ไม่ใช่พูดให้เกลียดชังปริยัติ, **ไม่ใช่พูดให้ทอดทิ้งในการเรียนปริยัติ ; แต่ว่าให้รู้จักทำให้พอดี** อย่าให้เป็นการเรียนปริยัติล้วน ๆ กันเสียเรื่อย, ให้เรียนอะไรที่จำเพาะเจาะจงลงไปยังสิ่งที่มีประโยชน์, อย่าให้กว้างขวาง, อย่าให้พร่าไปหมด เหมือนอย่างที่เขาเรียนปริยัติกันสมัยนี้.

เดี๋ยวนี้รู้สึกว้าลำบากมาก และก็รู้สึกลำบากแทนท่านทั้งหลายทุก ๆ คนด้วย ; เมื่อเรามีหนังสือเล่มเดียว เราก็พออ่านรู้เรื่อง ; บัดนี้เรามีหนังสือ ๑๐ เล่ม ๒๐ เล่ม ๓๐ เล่ม มันก็เวียนหัว มัวแต่หยิบเล่มนี้ที่ หยิบเล่มนั้นที่, เลยไม่ได้เรียนรู้อะไรจริงสักเล่มเดียว.

คิดเอาถึงตอนนี้แล้วก็รู้สึกว่า ตัวอาตมาเองนี้จะทำบาปเสียแล้ว คือทำให้คนอื่นเวียนหัว : พุทธก็มาก หนังสือก็มาก อะไรก็มาก ; ฉะนั้นช่วยกันสักหน่อย อย่าให้กลายเป็นคนบาป.

ขอให้พยายามเจาะจงที่จะ**เรียนให้ถูกจุด** ถูกประเด็นที่ว่า **"สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น"** ; จะไปหยิบหนังสือเล่มไหนขึ้นมาอ่าน ก็ให้อ่านเห็นประโยชน์นี้, เห็นแต่ประโยชน์นี้ประโยชน์เดียว ประโยชน์อื่นไม่เห็น จะมีหนังสือสัก ๑๐๐ เล่ม, เป็นตู้ ๆ หลาย ๆ ตู้ เปิดขึ้นมาเล่มไหนก็มีแต่ประโยชน์

เพียงประโยคเดียวว่า **"ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวกู - เป็นของกู"**.

ที่จริงความประสงค์ที่ต้องการอย่างนี้ หนังสือเล่มไหนก็ตาม จะมีอยู่ กี่หน้า กี่สิบหน้า ก็ร้อยบรรทัด ก็มุ่งหมายแต่จะอธิบายว่า **"อย่าไปยึดมั่นถือมั่น สิ่งใด ๆ โดยความเป็นตัวกู - ของกู"**; แต่ต้องอธิบายไป ด้วยถ้อยคำ ที่มาก ตัวอย่างอุทาหรณ์ที่มาก นั่นที่เกี่ยวข้องกันมาก คนก็เลยเวียนหัว.

ที่มีเรื่องมากนี้ จะโทษผู้พูดก็ได้ จะโทษผู้ฟังก็ไม่ถูก ; แบ่งกัน คนละครึ่ง ที่ทำให้เรื่องมากจนเวียนหัว, แล้วก็ไปแก้ไขเสียให้ดี ๆ ให้รู้จักความจริงของสิ่งทั้งปวง. ที่ว่า **"สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ ใคร ๆ ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้"** ให้มาเข้ารูปที่ว่า **"ไม่เรียนปริยัติเลย แต่แล้วกลับรู้หมดทั้งแปดหมื่นสี่พัน ธรรมชั้นนี้"**; **คอยจ้องอยู่แต่ที่ ความจริงอันแท้จริงในร่างกาย จิตใจ ในสิ่งต่าง ๆ ในร่างกายจิตใจนี้** ให้เห็นข้อนี้เท่านั้น ; ปริยัติไม่ต้องเรียน.

นี่เรียกว่า**ชีวิตมันเรียนของมันเอง** มันทนอยู่ไม่ได้ เพราะเมื่อไปทำอะไรเข้า ก็ยอมเป็นการเรียนครั้งหนึ่ง : ตั้งแต่เกิดมาทีเดียว ไปกินของเผ็ดก็รู้เรื่องเผ็ด, ไม่กินของหวานก็รู้เรื่องหวาน, ไปทำอะไรเข้าในเรื่องใดก็รู้เรื่องนั้น ; เรียนกันมาอย่างนี้เรื่อยไป ชีวิตก็สอนให้มากพออยู่แล้ว ที่จะรู้จักว่าอะไรเป็นอะไร.

ในที่สุดก็มารู้ว่า ทั้งหมดนั้น ไม่ยกเว้นอะไร จะยึดมั่นถือมั่นเอาจริง เอาจังอะไรกันไม่ได้ ; **ให้เห็นว่ามันเป็นเพียงธรรมชาติ สังขารทั้งหลาย เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างนี้.** นี่จะไม่เรียนอะไรเลย ก็รู้หมดทั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้, และยิ่งไปกว่านั้น ก็คือรู้หมดตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอน ที่เขาเอามาแยกกันดู ว่าแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้.

นี่ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นความหมายของคำว่า "ลัด", แล้วมันลัดมากเท่าไร ; คำว่า "ลัดอย่างมาเหนือเมฆ" ที่ว่าไม่เรียนอะไรเลย แต่รู้ทั้งหมด นี่เป็นเรื่องที่สงเคราะห์เข้าไปในพวกปริยัติ คือเกี่ยวกับเรียน.

อย่างที ๓. ไม่ปฏิบัติอะไรเลย แต่มีศีล, มีอุตงค์ครบ

เรื่องถัดไปนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ ก็จะทำให้หัวข้อว่า "ไม่ปฏิบัติอะไรเลย" แล้วก็มีศีล, มีอุตงค์เป็นต้น ครบทุกข้อของการมีศีล มีอุตงค์ มีเรื่องอะไร ที่จะต้องปฏิบัติได้ ครบทุกข้อ โดยไม่ต้องปฏิบัติอะไรเลย ; โดยมีทางลัดตรงที่ว่า หัวใจนี้มันเป็นศีล, เป็นอุตงค์เสียเอง. มันไม่ต้องปฏิบัติอะไร.

พิจารณาเรื่องศีลก่อน

เดี๋ยวนี้เราจะต้องดูข้อเท็จจริงที่อยู่ต่อหน้าเราเสียก่อนว่า อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ สามเณร อะไรทั้งหลายนี้ รักษาศีลเคร่งครัดจนตาย ก็ไม่เคยมีศีลเลย ; พังถูกหรือไม่ถูก ว่ารักษาศีลอย่างเคร่งครัดจนตาย แต่ก็ไม่เคยมีศีลเลย คือไม่เคยมีศีลอันแท้จริงเลย.

เขามีแต่ศีล ก ข ก กา อยู่อย่างเคร่งครัด นั้นแหละ ; อย่างนี้ไม่ใช่ศีลจริง, จะไม่แก้กิเลสที่เป็นหน้าที่ ที่ศีลจะต้องแก้ได้. ถ้าอย่างนี้ ก็เรียกว่ารักษาศีลจนตาย ก็ไม่มีศีลเลย มัวแต่เรียนเรื่องศีลอยู่นั้นแหละ ; พอเรียนแล้วก็ลืม - ลืมแล้วก็เรียน - เรียนแล้วก็ลืม : ปาณาติบาตมีองค์ ๕ อทินนาทานมีองค์ ๕ กาเมสุมิฉฉาจารมีองค์.... ฯลฯ.

มัวแต่เรียนท่ององค์ศิลป์กันอยู่^{นี้} พรง^{นี้}ก็ลิม ; แล้วก็มาถามกันอย่าง
ที่เรียกว่าวิเศษอย่างยิ่ง, สอบลได้แล้วก็วิเศษอย่างยิ่ง, แล้วเข้าใจผิด เถียงกัน
จนทะเลาะกัน จนโกรธกัน เพราะตีความไปคนละทาง เรื่องศิลป์ข้อเดียวมันก็ขัดกัน
แล้วก็ทะเลาะกัน อย่าง^{นี้}ก็มีมาก ; เรียนเรื่องศิลป์แล้วก็ทะเลาะกันเรื่องศิลป์.

ที^{นี้} พวกปฏิบัติให้เคร่ง ก็เคร่งอย่างหลับลับตา จนอย่าง^{ที่}เรียกว่า
สิลพัตตปรมาส ; ซึ่งเรื่องเคร่ง^{นี้} เขามีไว้สำหรับเบื้องต้น เท่านั้นแหละ :-
ให้สมาทานศิลป์ ให้ตั้งใจเคร่งครัดที่จะปฏิบัติศิลป์ ให้ตั้งต้นอย่าง^{นั้น} แต่ไม่ใช่ให้
ติดอยู่เพียงเท่านั้น.

เดี๋ยว^{นี้} รักษาศิลป์เป็นสิลพัตตปรมาส ว่าถ้ารับศิลป์แล้วก็มีบุญ
จะมีฤทธิ์ จะมีโชค^{ดี} จะมีอะไรต่าง ๆ เพราะศิลป์ ; บางทีเลยไปถึงว่าเป็นผู้พิเศษ
ไปเลย หรือแม้ที่สุดแต่ว่า จะรักษาศิลป์แลกเอาสวรรค์ อย่าง^{นั้น}มันก็ไม่พ้นไป
จากสิลพัตตปรมาส. เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านประสงค์โดยแท้จริง^{นั้น}ว่า ให้
มีศิลป์ที่จะเป็นเครื่องชำระชะล้างสิ่งสกปรกเศร้าหมองที่กาย วาจา ; ให้ทำกาย
วาจาให้สะอาด แล้วจะได้ทำต่อไปในขั้น^{ที่}ทำจิตให้สะอาด, ทำจิตให้สะอาด
ได้แล้วก็ทำในขั้นต่อไป^{ที่}ว่า จะทำความคิดเห็น หรือสติปัญญานั้น ให้สะอาด ;
ท่านมุ่งหมายอย่าง^{นี้}.

ที^{นี้}เรามารักษาอย่างเคร่งครัดเพื่อแลกเอาสวรรค์ ก็เป็นไปกันคน
ละทาง, และบางทีก็เป็นข้าศึกแก่กันด้วย ; เพราะว่าสวรรค์^{นั้น}ก็ไม่ค่อยสะอาด
มีแต่ความลุ่มหลงในเรื่องความสุขในกามคุณ. ถ้ารักษาศิลป์เพื่อสวรรค์^{นี้}ก็เป็น
สิลพัตตปรมาส ; คือว่าจะเป็นการผิดคิดร้าย จะต้องลงโทษก็ไม่ใช่ แต่ก็
เป็นการลงโทษอยู่ในตัว คือจะเฉื่อยชา เน้นช้าต่อการที่จะบรรลุนิพพาน เพราะ
ไม่มีศิลป์จริง.

นี่ดูให้ดีเถิด จะเห็นว่า มีการรักษาศีลกันในรูปนี้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น **รักษาศีลให้เคร่งครัด**อย่างใด รักษาไปจนตายก็**ไม่เคยมีศีลที่แท้จริง**. ขอให้เน้นตรงคำที่ว่า **"ที่แท้จริง", "ศีลที่แท้จริง"** นั้นไม่มี มีแต่ศีล ก ข ก กา, เป็นศีล - สิล্পัตตปรามาส ยึดเยื่อเป็นยาเสพติด.

ทีนี้ เราจะทำอย่างไรจึงจะมีศีล โดยไม่ต้องรักษาศีลชนิดนี้ ? ก็คือ อย่ารักษาศีลชนิดนี้ซี; อย่ามัวแต่หลงในศีล ก ข ก กา, **อย่ารักษาศีลชนิดสิล্পัตตปรามาส**, อย่ารักษาศีลชนิดนี้แล้วจะมีศีล.

ฟังดู, อย่ารักษาศีลเหมือนอย่างที่เขารักษา ๆ กันโดยมาก แล้วจะมีศีล คือโดยการทำให้หัวใจเป็นศีลเสียเลย ; พยายามประคับประคองระมัดระวังรักษาหัวใจ อย่าให้ไปเที่ยวยึดมั่นในสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน - ของตน. อย่างนี้ มีศีลทีเดียวหมดทุกข้อ, ทุกข้อที่บรรดาศาสดาบัญญัติไว้ ซึ่งจะมีก็ข้อก็ตาม ; แล้วเป็นศีลจริงด้วย ละความชั่ว ล้างความชั่วในทางกาย ทางวาจาได้ด้วย.

การมีศีลจริง ทำได้โดยไม่ได้ปฏิบัติอะไรมาก เหมือนที่เขาทำกันอยู่ ปฏิบัติกันอยู่ : เพียงแต่ระวังจิตใจไว้ให้ดี คือประคองจิตใจไว้ให้ดี, อย่าให้เผลอไปยึดมั่นนั่น, ยึดมั่นนี่ แล้วเป็นไปไม่มีทางขาดศีล, ไม่อาจจะล่วงศีลข้อใด ๆ ไปได้ ไม่เหมือนกับว่าคนบางคน มัวแต่เรียน ก ข ก กา อยู่เรื่อย แล้วก็อ่านหนังสือไม่ออก.

ลองคิดดูเถิดว่า คนมัวแต่อ่าน - ท่อง ก ข ก กา อยู่เรื่อย แล้วไม่เคย "ชักสวด"; นี่พูดภาษาอย่างปักษ์ใต้. มัวเรียนแต่ นโม ก ข ก กา อยู่เรื่อย, ไม่เคย "ชักสวด" ก็อ่านหนังสือไม่ได้ เพราะว่าทำผิดวิธี ; เหมือนกับคนรักษาศีลนี้จนตาย ก็**ไม่เคยมีศีล** เป็น ก ข ก กา อยู่เรื่อย **ไม่เคย "ชักสวด"**

ไปในทางที่ว่า จะชำระล้างความเศร้าหมองในทางกาย, ทางวาจา ซึ่งโดยที่แท้แล้ว เป็นการข่มขี่ความยึดมั่นถือมั่นในขั้นแรก.

ควรพิจารณาดู: ที่อยากจะฆ่าเขา นั้นก็เป็นความยึดมั่นถือมั่นอย่างหนึ่งแล้ว; การที่ไม่ไปฆ่าเขา ก็เป็นการบังคับ หรือทำลายความยึดมั่นถือมั่น. ที่ยึดมั่นถือมั่นนี้ ก็ยึดมั่นถือมั่นที่ตัวกู - ของกู; ถ้าอย่าให้มีการยึดมั่นถือมั่นในตัวกู - ของกู ก็ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นอะไรได้ ก็เลยทำอะไรให้ผิดศีลไม่ได้.

เมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็เลยมีศีลอย่างแท้จริงและสมบูรณ์, ก็เลยกลายเป็นเรื่องเดียวกับเรื่องข้างต้น; ที่ว่าเรียนลัดรู้ได้ทั้งหมด **ไม่เรียนอะไรเลยก็รู้ทั้งหมด เพราะว่ารู้อย่างตรงที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด** โดยความเป็นของตัว. ถ้าทำได้อย่างนั้นคือไม่ยึดมั่นถือมั่น; พอมาถึงตรงนี้ ก็มีศีลครบบริบูรณ์ได้ โดยไม่ต้องรักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมือนคนอื่น.

การรักษาศีลนี้ก็เหมือนกับแบกหรือหาม หรือทุบอะไรไว้ ก็หนักเหมือนกัน, แล้วก็เหนื่อยด้วย, แล้วก็ทนทำได้เพราะความยึดมั่นถือมั่น, ถ้าเป็นไปถูกต้องก็ดีอยู่; แต่ถ้าว่าเป็นความยึดมั่นถือมั่นแล้ว มักจะเฉไป ในทางยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละ เรื่อย ๆ ไป, เรื่อย ๆ ไป,

โดยแท้จริงแล้ว แม้แต่ตัวศีลเอง ก็ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้; พอยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นศีลที่รักษาแบบเอาคู้ค่าจ้าง, รักษาเพื่อจะเอาค่าจ้าง เพื่อจะแลกเปลี่ยนเอาอะไรสักอย่างหนึ่ง: เช่นรักษาศีล เพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์เป็นต้น; นี่เอาค่าจ้างเป็นสวรรค์.

ตรงนี้ขอย้ำกันหน่อย อาตมาไม่ได้บอกว่าจะให้เลิกรักษาศีลเพื่อไปสวรรค์, ขอให้รักษาศีลเพื่อไปสวรรค์กันตามเดิมเถิด; แต่ว่าจะบอกแก่คน

บางคนว่า ถ้าทำอย่างนั้น ก็ไม่เป็นศิลปะที่จะทำให้ความยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ไม่เป็นบาทฐานของสมาธิ, แล้วมันก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นบาทฐานของปัญญา.

ถ้าอยากจะมีศิลปะที่แท้จริง ที่เป็นบาทฐานของสมาธิ แล้วเป็นบาทฐานของปัญญานี้ จะต้องรักษาศิลปะที่ทำให้ความยึดมั่นถือมั่น ; ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นเมื่อไร ก็ขาดศิลปะเมื่อนั้นแหละ ; เพราะต้องทำไปในทางที่ขาดศิลปะ. พอไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีทางที่จะขาดศิลปะ ; ฉะนั้น อยู่เฉย ๆ ในลักษณะที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น กลับมีศิลปะบริบูรณ์.

เรื่องศิลปะมีอยู่อย่างนี้, มีความลับ หรือมีทางลัด หรืออะไรอยู่อย่างนี้. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ; แล้วก็มีศิลปะสมบูรณ์ทั้งวันทั้งคืน โดยที่ไม่ต้องแบกต้องหาม ต้องทุน ต้องอะไร ให้ตัวสั่น เพราะความที่ต้องต่อสู้ หรือต้องเคร่งครัดเคร่งเครียดอะไร.

พิจารณาในเรื่อง ธุดงค์

ที่นี่ ถ้าพูดถึงธุดงค์, ธุดงค์แปลว่า ข้อปฏิบัติ เครื่องกำจัดความรู้สึกที่เลว ๆ ในจิตใจ ต่อไปจากศิลปะ. ถ้าเราเข้าใจคำว่า ธุดงค์ เราก็เข้าใจได้ทันทีว่าธุดงค์อยู่ในระหว่าง ศิลปะกับสมาธิ : ถ้าจะให้ศิลปะดี ก็รักษาธุดงค์ จะช่วยให้ศิลปะดี, จะให้สมาธิดี ก็รักษาธุดงค์ จะช่วยให้สมาธิดี.

ธุดงค์ นี่เขา แปล กันไว้ ง่าย ๆ ว่า กำจัด. กำจัดอะไร ? กำจัดสิ่งที่เฟ้อ. ธุดงค์ แปลว่า คุณเป็นเครื่องกำจัดความมักมาก. ความมักมาก

หรือสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความมักมาก ก็เรียกว่าสิ่งเพ้อ ; ฉะนั้น เราจะต้องมีการปฏิบัติระบอบหนึ่ง กำจัดความมักมาก.

อรรถกถาหมวดที่ ๑ **เรื่องเครื่องนุ่งห่ม.** เราจะมีเครื่องนุ่งห่มแต่เท่าที่จำเป็น เช่นภิกษุมี ๓ ผืน ; ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มเกินกว่านั้น เรียกว่า ไม่มีอรรถกถาเป็นผู้มักมาก. ฉะนั้น ภิกษุสมาทานมีแต่เพียง ๓ ผืนนี้ เรียกว่าอรรถกถา ; มีอรรถกถากำจัดความมักมาก. หรือยังอาจจะขยายต่อไปอีกว่า แม้ ๓ ผืนนั้นก็ให้เหมาะสม : อย่าให้สวຍ, อย่าให้งาม, อย่าให้มันอะไรต่าง ๆ นานา ที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ; ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็เรียกว่า มีอรรถกถาในเรื่องจิวรเครื่องนุ่งห่ม.

อรรถกถาหมวดที่ ๒ อรรถกถา**ในเรื่องอาหาร.** อย่ากินให้มากเกินไปจนเกินกว่าที่จำเป็น ; อย่างพระเถระอรรถกถาก็ว่า จะไม่กินสำหรับกับข้าวของชาวบ้าน จะไปบิณฑบาตฉัน, แล้วก็ไปบิณฑบาตเท่าที่เห็นว่าพอแล้วนั้นแหละ ไม่เอามาจนเต็มบาตร, แล้วก็ไม่ต้องเลือกบ้านนั้น บ้านนี้ บ้านโน้น ให้ได้ของเอร็ดอร่อย ; เอามาแล้วก็ฉันในบาตร, ฉันจากบาตร, ไม่ลำบากด้วยเครื่องใช้สอย ; แล้วก็ฉันด้วยอาสนะแห่งเดียว คือว่า นั่งที่เดียวฉัน, แล้วก็เลิกกัน. นี่ก็หมายความว่าฉันคนเดียว อย่างนี้เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า อรรถกถา.

ถ้ามีอรรถกถา ก็กำจัดความมักมากเกี่ยวกับเรื่องกิน แล้วช่วยให้จิตเป็นสมาธิ คือให้มีศีลดี ผิดศีลได้ยาก ; อรรถกถาช่วยทั้งสมาธิ ช่วยทั้งศีล ดังนี้.

อรรถกถาหมวดที่ ๓ อรรถกถา**ในเรื่องที่อยู่อาศัย** ก็อยู่ที่กุฏิ, อาศัยที่อยู่ ที่อาศัยที่พออยู่ได้ ; อย่าให้ใหญ่โตรโหฐาน, อย่าให้สวยงาม อย่าให้เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ; ท่านจึงระบุน่า, ไปอยู่โคนไม้เลย. นี่แหละการอยู่โคนไม้ก็เป็นอรรถกถาข้อหนึ่ง, หรือว่าอยู่ในเรือนร้าง ในกระท่อมร้าง หรือว่าในถ้ำ หรือ

ว่าอะไร ที่สักว่าพออยู่ได้ อย่างนี้ ; อย่างนี้เป็นอุตงค์อย่างยิ่ง เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย. ถ้าจะอยู่กุฏิ อยู่อะไรอย่างทีธรรมดาสามัญ เป็นกุฏิที่พออยู่ได้ ก็อย่าให้เกินฐานะของภิกษุผู้จะรบสู้กันกับกิเลส.

อุตงค์หมวดที่ ๔ อุตงค์หมวดสุดท้าย เรียกว่า เนสัชชิกะ **เกี่ยวกับเรื่องนอน** ; อย่างนอนตามสบายใจ, อย่างนอนตามที่กิเลสมันอยากนอน ว่าอย่างนั้นเถอะ ชัดเจนมาก . นอนน้อยที่สุดเท่าที่จะนอนได้ คือนอนเท่าที่จำเป็น อย่าไปนอนส่วนที่กิเลสมันอยากจะนอน. และบางครั้งบางคราวเพื่อจะข่มขี่กิเลสนั้นก็จะมีสมาทานการไม่นอนเสียเลย ทั้งวันทั้งคืนบ้าง เป็นครั้งเป็นคราว ; พอทำอย่างนั้นได้สักคราวหนึ่ง ก็จะลดนิสัยที่เห็นแก่นอนได้ส่วนหนึ่ง. ที่นี้เราทำบ่อย ๆ ก็ลดได้หลายส่วน ; อย่างนี้ก็เรียกอุตงค์ จะกำจัดการนอนส่วนที่เหลือเพื่อหรือเพื่อ ไม่มักมากในการนอน.

รวมความแล้ว คำว่าอุตงค์นี้แปลว่า กำจัดส่วนที่เพ้อ หรือส่วนที่เป็นความมักมาก. อุตงค์นี้ก็แจกไปได้หลายอย่าง อย่างน้อยก็ ๑๓ อย่าง แล้วแจกไปได้อีกหลายสิบอย่าง เราจะมีอุตงค์โดยถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ โดยไม่ได้ปฏิบัติอะไรเลยได้อย่างไร นี่ขอให้คิดดู. ใจความมันมีอยู่ที่ว่า มันเป็นการกำจัดสิ่งที่เกิน ส่วนเกินหรือส่วนมักมาก และเราก็มีเจตนาในข้อนี้ข้อเดียวเท่านั้นว่า **เราจะกำจัดส่วนเกิน มันก็เป็นอุตงค์หมดทุกข้อ.** นี่ปฏิบัติข้อเดียวเป็นอุตงค์หมดทุกข้อ.

ที่นี้ ไม่ปฏิบัติอะไรเลย นอกจากว่า จะทำความไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง โดยความเป็นตัวตน อย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้นอย่างนี้ ; ถ้ามีจิตใจอย่างนี้อยู่ มีเพียงจิตใจอย่างนี้อยู่ รักษาจิตใจอย่างนี้ไว้ได้อยู่ มันก็มี

ถูกต้องเอง ครบหมดทุกข้อ โดยไม่ต้องไปออกท่าทางอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ตามที่เขาจระไนไว้. นี่เรียกว่า ไม่ได้ปฏิบัติอะไรเลยเกี่ยวกับถูกต้อง; แต่กลับมีถูกต้องครบหมด, ครบถ้วนบริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยดีทุกข้อ.

นี่ จะไม่เรียกว่าลัดอย่างไรกัน; มันต้องลัด, แล้วก็ลัดอย่างที่เรียกว่า "มาเหนือเมฆ" คือไม่ได้ทำอะไรเลยกลับได้หมด หรือว่า ทำนิดเดียวก็ได้หมด ไม่มีเหลือ. นี่ตัวอย่างในเรื่องทางศีล, ในเรื่องถูกต้องอย่างนี้.

ที่นี่ ก็จะพูดตัวอย่างอีกที่มันสูงขึ้นไป ๆ เป็นทางสมาธิ เป็นทางปัญญา.

เราจะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า ทำอย่างไรมันจึงจะเท่ากันกับ "ไม่มีเกิด, ไม่มีตาย". เราจะปฏิบัติอย่างรวบรัด หรือลัดอย่างไร มันจึงจะมีค่าเท่ากับว่า "ไม่มีเกิดและไม่ตาย"

พิจารณาในเรื่องทางปัญญาเกี่ยวกับเกิด - ตาย

ขอให้นึกดูว่า การปฏิบัติเพื่อบรรลุผลนิพพานนั้น ก็เพื่อให้ **พ้นเกิด เพื่อให้พ้นตาย**, เรียกว่า "อมตธรรม". ให้พ้นเกิด พ้นตาย, ให้ไม่เกิดไม่ตาย และไม่ให้เป็นทุกข์ นั่นจะปฏิบัติอย่างไร จึงจะเท่ากันกับว่าไม่เกิดไม่ตาย ? แต่ว่าไม่ได้ปฏิบัติมากมาย เปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นเหมือนที่เขาว่ากัน.

คำตอบนี้ก็เหมือนกันอีกกับตัวอย่างที่แล้ว ๆ มา ว่า ไม่มีตัวกู - ของกู นั่นแหละ, **จิตที่ว่างจากตัวกู - ของกู** นั่นแหละ มีค่าเท่ากับไม่เกิด และไม่ตายอยู่แล้ว.

พูดอย่างเอาเปรียบหน่อยก็ว่า เวลาใดที่เราไม่ได้นึกถึงความเกิด ความตาย, ไม่ได้นึกถึงเลย ; **เมื่อนั้นก็ไม่มีความคิดความตาย.** ไม่มีปัญหาเรื่องความเกิด ความตาย. ต่อเราไปนึกถึงมันเข้า จึงจะเป็นสิ่งที่น่ากลัว และเป็นความทุกข์ขึ้นมา.

การที่ไปนึกถึงเรื่องเกิดเรื่องตายเข้า นั้นแหละ คือความยึดมั่น ถือมั่น ; ไปยึดมั่นถือมั่นในความคิดหรือความตายเข้า ว่าเป็นตัวกูบ้าง ว่าเป็นของกูบ้าง, ความเกิด ความตาย มันก็ชั่วร้ายคุกคามเอา มันก็เลยเป็นทุกข์.

ถ้ามีวิธีใดที่จะไม่ให้เกิดอาการยึดมั่นอย่างนี้ได้ นั้นแหละ ก็เท่ากับว่า เราไม่มีความคิดไม่มีความตาย ; ฉะนั้น ก็หันหน้าไปทางที่ว่า **ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด โดยความเป็นตัวกู - ของกู.** ข้อปฏิบัติก็จะมีเพียงเท่านั้น. หลัkmันมีเพียงเท่านั้น ความเท็จจริงมันมีเพียงเท่านั้น.

ให้จิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู - ของกูอยู่เรื่อยไป ; เหมือนกับนั่งอยู่ที่นี้ เวลานี้ ก็ไม่ได้ยึดมั่นเรื่องตัวกู - ของกู ; ฉะนั้น **ไม่มีปัญหาเรื่องเกิด เรื่องตาย.** ต่อกลับไปแล้ว ลองไปนึกถึงมันซิ ไปมองในแง่ที่ยึดมั่นถือมั่นนี้ ปัญหาจะมีขึ้นมาทันที.

เดี๋ยวนี้เรากำลังทำอะไรอย่างอื่นอยู่ ปัญหาตัวกู - ของกู แทรกแซงเข้ามาไม่ได้ ก็เลยถือเอาอันนี้แหละเป็นตัวอย่างสำหรับศึกษา, สำหรับพิจารณา ว่า **เมื่อเราไม่ไปยึดมั่นถือมั่นเท่านั้นแหละ อะไรมีก็เท่ากับไม่มี.**

พอไปยึดมั่นถือมั่น เข้าเท่านั้นแหละ มีอะไรก็เท่ามี ; ที่เห็นง่ายที่สุดก็ เงินทอง, เข้าของ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี นี่แหละ พอไป

ยึดมั่นถือมั่นเข้าเมื่อไรก็เท่ากับมีอยู่เมื่อนั้น. พอไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็เท่ากับ ไม่มี ;
นอนหลับเสียไม่รู้เรื่อง มันก็เท่ากับไม่มี.

เวลาใดไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็เท่ากับไม่มี ; อะไร ๆ จะมี ต่อเมื่อมีความ
รู้สึกยึดมั่นถือมั่น เป็นเขา เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวเรา อะไรในทำนองนี้.
ฉะนั้น อยู่ด้วยจิตที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นในความเกิด ความตาย ก็เท่ากับไม่มี
ความเกิด ความตายที่เป็นปัญหา ; ไม่มีปัญหา ก็เท่ากับไม่มี.

สุนัขมันมีตัวน้อยกว่าคนเรา ฉะนั้น สุนัขมันมีความทุกข์น้อย. นี่เดียว
จะหาว่า อะไร ๆ ก็อ้างตัวอย่างสุนัข ; นี่ก็เพราะไม่มีตัวอย่างอะไรที่ดีกว่านี้
เพราะสุนัขมันอยู่ใกล้ ๆ อยู่ข้าง ๆ กฎีนั้นเอง จึงมองเห็นแต่เรื่องของสุนัข ว่ามันมี
ความยึดมั่นถือมั่นน้อยกว่าคน, แล้วมันก็มีมีความทุกข์น้อยกว่าคน. นี่เป็น
กฎเกณฑ์ที่ตายตัว ; พอยึดมั่นถือมั่นน้อย ก็มีความทุกข์น้อย ไม่มีความ
ยึดมั่นถือมั่นเลย ก็ไม่มีความทุกข์เลย.

ที่เราเห็นว่าสุนัขมีความยึดมั่นถือมั่นได้ยาก ยึดมั่นถือมั่นไม่เป็น ยึดมั่น
ถือมั่นน้อย มันเลยมีความทุกข์น้อยกว่าความมากทีเดียว ; นี่อย่าล้าเอียง ไป
เปรียบเทียบดูให้ดี ๆ เกิด จะเห็นว่า สัตว์มีความทุกข์น้อยกว่าคนมาก.

การที่คนแสไปยึดมั่นถือมั่นมากกว่าสุนัข แล้วก็ได้รับความทุกข์มาก
กว่าสุนัข นี่ไม่ต้องโทษใคร ; มีความตายตัวอยู่ที่ว่า : ยึดมั่นถือมั่นก็ต้อง
เป็นทุกข์, ไม่ยึดก็ไม่ทุกข์. ยึดมากก็ทุกข์มาก, ยึดน้อยก็ทุกข์น้อย.

เราอย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวกู : มีตัวกูเกิด มีตัวกูตาย มีตัวกูต้องไป
อย่างนั้น อย่างนี้ ; ถ้ายึดอย่างนี้ก็ไม่มีความสิ้นสุด กระทั่งตายแล้ว กระทั่งเรื่อง

หลังจากตายแล้ว ก็เอามาเป็นทุกข์ได้, ยังไม่ทันตายสักที มันก็เอามาเป็นทุกข์ได้ ;
 อย่างนี้ก็เรียกว่ามีความยึดมั่นถือมั่นเกินไปเสียแล้ว.

มีชีวิตที่อยู่ตรงนี้ก็ยังจัดการไม่เสร็จ ทำไมจะไปห่วงเรื่องต่อตายแล้ว ;
 แล้วความจริงก็มีอยู่ว่า **ถ้าจัดการที่นี้ เดียวนี้ที่ตรงนี้ได้ดี ต่อตายแล้วก็ต้องดีแน่**
 อย่าไปเป็นห่วงมันเลย. เราต้องจัดการกับความยึดมั่นถือมั่น ก็จัดการกันที่นี้
 เดียวนี้ละ ; อย่าให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดขึ้นได้.

ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้ เกิดมาจาก**ความยึดมั่นถือมั่น** ;
 ทำลายความยึดมั่นถือมั่นเสีย ก็เท่ากับทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง
 ซึ่งเป็นเพียงกิเลสอาการของความยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น **อยู่ด้วยจิตที่ว่างจาก**
ความรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกูนี้แหละจะ**ไม่มีเกิด ไม่มีตายอยู่ตลอดเวลา**นั้น ;
 นี่เราทำได้เหมือนอย่างว่า **"ไม่มีความเกิด ไม่มีความตาย ที่เป็นปัญหา"**.

ปัญหาว่าทำอะไร จะไม่ไป ไม่อยู่ที่ไหน

ที่นี้ ปัญหาที่คล้ายกันก็มีได้ว่า **ทำอะไร** จึงจะเท่ากับว่า **"ไม่ได้**
ได้อยู่ที่ไหน, ไม่ได้ไปไหน, ไม่ได้มาไหน และไม่ได้อยู่ที่ไหน"? นี่เป็น
 เรื่องเดียวกัน เรื่องเดียวกันแท้ ๆ แต่ว่าคำพูดหรือคำถามนี้ เราถามให้แจ้งไปยัง
 อีกมุมหนึ่ง : **"อยู่ด้วยจิตที่ไม่มีตัวกู อยู่ด้วยจิตที่ไม่เป็นตัวกู อยู่ด้วยจิตที่มี**
แต่สติปัญญา ; **รู้ว่าควรทำอะไรในนาที่นี้ ในวินาทีนี้ ที่ควรจะทำตามเรื่อง**
และก็ได้โดยสติปัญญา.

อย่าโดยตัวกู อย่าเพื่อตัวกู. อย่างนี้แหละจะ**ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกู -**
ของกู ในจิตนั้น ไม่มีความรู้สึกว่าเป็น "ตัวกู" **อย่างเดียวนั่นแหละพอ ;**

แล้วก็จะไม่รู้สึกรู้ว่าอยู่ที่ไหน หรือไปไหน หรือมาไหน, ไม่ได้ไปกรุงเทพฯ ไม่ได้มาจากกรุงเทพฯ. แล้วก็ไม่ได้อยู่ที่นี้ ; เพราะว่าเมื่อจิตว่างจากตัวกูแล้ว ก็สบายดี.

นี่เป็นคุณลักษณะหนึ่งของนิพพาน, หรือจะเรียกว่าเป็นไฉพจน์อันหนึ่งของคุณลักษณะมากมายหลายประการของสิ่งที่เรียกนิพพาน. นิพพานมีลักษณะอย่างไร ๆ ก็ตาม ; นี่ก็เป็นลักษณะหนึ่งของนิพพานที่ว่า **ไม่มีความรู้สึกรู้ว่าอยู่ที่ไหน** หรือไปที่ไหน หรือมาจากที่ไหน มันไม่มีไปหมด ; ไปก็ไม่ไป มาก็ไม่มา อยู่ก็ไม่อยู่ ; ก็หมายความว่ามันไม่มีตัวกูที่จะทำอะไรอย่างนั้น.

การทำอย่าง**ที่ไม่มีตัวกูนี้** จะมีค่าเท่ากับว่า **ไม่ได้อยู่ที่ไหน** ไม่ได้ไปที่ไหน ไม่ได้มาที่ไหน เราสังเกตดูตัวอย่างง่าย ๆ ว่าเวลาที่เรานอนหลับ หมายความว่า นอนหลับจริง ๆ ไม่ใช่ฝัน มันก็ไม่ได้ไปไหน ไม่ได้มาไหน ไม่ได้อยู่ที่ไหน. ที่นี้ เวลาที่จิตสงบจริง มันก็เหมือนเวลาที่หลับจริงอย่างนี้.

จิตที่สงบจริง ๆ จะไม่รู้สึกรู้ว่าจะอยู่ที่นี้ หรือว่าจะไปไหน จะมาไหน ; ถ้ายังรู้สึกรู้ว่าตัวกูจะไปไหน จะมาจากไหน จะอยู่ที่นี้แล้ว ยังไม่สงบ ; เพราะว่า จะอยู่ที่ไหน จะไปที่ไหน นั้นมันตัวกูไป ; ถ้าเรายังรู้สึกรู้ว่าเราจะไปกรุงเทพฯ หรือว่าเรายังอยู่ที่นี้ นี่ ยังเป็นตัวกูทั้งนั้น.

ก็ดกันตัวกูออกไปเสีย เหลือแต่สติปัญญาว่าร่างกายนี้จะทำอย่างไรบ้าง ก็ทำไป, จะเข้าไปอยู่ในครัวกินข้าวก็ได้, จะออกมานอนก็ได้ จะอะไรก็ได้, อย่าให้เป็นความรู้สึกชนิดที่ว่าเป็นตัวกู. **ถ้าทำได้อย่างนี้ จะมีผลเท่ากับว่า ไม่มีการไปไหน มาไหน หรืออยู่ที่ไหน ; ก็เลยว่าง เลยสบายดี.**

ปัญหาว่า ทำอย่างไร จะไม่มีได้มีเสีย

หัวข้อต่อไปก็อยากจะพูดว่า ทำอย่างไร มันจึงจะเท่ากันกับการที่ว่า ไม่มีได้, ไม่มีเสีย, ไม่มีแพ้, ไม่มีชนะ, ไม่มีได้ที่ทำให้ดีใจ, ไม่มีเสียที่ทำให้เสียใจ, ไม่มีแพ้ที่ทำให้เสียใจ, ไม่มีชนะที่ทำให้ดีใจ จะไม่มี, จะทำอย่างไร จึงจะมีค่าเท่ากับความเป็นอย่างนั้น.

ไม่มีได้ ไม่มีเสีย จิตใจจะรู้สึกว่างจากการได้ การเสีย แล้วก็สบาย. แม้ว่าเงินจะหายไปสักแสนบาท ก็จะไม่รู้สึกว่างเงินหายไป คือไม่มีเสีย, หรือว่าจะได้เงินมาสักล้านบาท แต่ไม่รู้สึกว่าได้มา ก็เท่ากับไม่ได้มา. ถ้าไม่รู้สึกว่าได้มา หรือเสียไป ก็ไม่ยุ่ง ไม่กระวนกระวาย ไม่มีความทุกข์; พอเป็นความรู้สึกว่าได้ ฎได้ หรือฎเสีย เท่านั้นแหละ ก็มีความทุกข์.

บางคนเสียไปสักหมื่นบาทกินข้าวไม่ค่อยลง บางคนเสียสักล้านบาทจึงจะกินข้าวไม่ค่อยลง แต่ชาวบ้านนอกคอกนา เสียสัก ๕๐ บาทก็กินข้าวไม่ค่อยลง เพราะรู้สึกว่าง ฎเสียไป. ในทางตรงกันข้าม พอรู้สึกว่าง ฎได้มา ก็กระพือก็ฟุ้งซ่าน ก็ตื่นเต้น เรียกว่า**ใจมันฟู** ถ้าได้มา, แต่ถ้าเสียไป**ใจมันแฟบ**.

ความแฟบ ๆ ฟู ๆ นี้ไม่ไหวทั้งสองอย่าง มันกระเหิดกระหอบไปทั้งสองอย่าง. ถ้าจะให้ดี อย่าให้แฟบ ๆ ฟู ๆ, อย่าขึ้นอย่าลง ; คืออย่าให้รู้สึกว่าได้มา หรือว่าเสียไป แล้วจะสบายดี.

อีกอย่างหนึ่ง **อย่ารู้สึกว่างแพ้ หรือชนะ** : เป็นความแพ้ หรือว่าอะไรแพ้ก็ตามใจ, เป็นความชนะ หรืออะไรชนะก็ตามใจ ; อย่าให้รู้สึกอย่างนั้น

จึงจะสบาย. ถ้ารู้สึกว่าจะชนะก็รู้สึกกระหืดกระหอบไปตามแบบของคนชนะ, ถ้าแพ้ก็นอนก่ายหน้าผากไปตามแบบของคนแพ้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้ชนะย่อมประสบการจองเวร จากผู้ที่เราทำให้เขาแพ้; ถ้าเราเป็นผู้ชนะ เราจะต้องคอยต่อต้านกับการจองเวรของผู้ที่แพ้ แล้วเขาจะมาแก้ตัว. ถ้าเราแพ้เอง เราก็นอนก่ายหน้าผาก; มันไม่ไหวไม่ไหวทั้งแพ้และทั้งชนะ.

ทำอย่างไรจึงจะมีจิตใจที่เหมือนกับไม่มีแพ้ และไม่มีชนะ? คำตอบเหมือนกันทุกข้อว่า **เอาตัวกู้นั้นแหละออกไปเสีย จิตคงว่างจากตัวกู ที่จะเป็นผู้แพ้ ผู้ชนะ ผู้ได้ ผู้เสีย มันก็มีเท่านั้นเอง; การแพ้การชนะมันก็เกิดขึ้นไม่ได้ในจิตใจชนิดนั้น.** นี่เป็นวิธีเรียนลัด ไม่ให้สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้มาครอบงำ ทำให้มีความทุกข์.

การปฏิบัติในพระศาสนาดังยืดยาวมากมายหลายพันหลายหมื่นข้อ ก็เพื่อสิ่งเดียวกันแหละเพื่อเป็นนิพพานซึ่งอยู่เหนือการแพ้การชนะอะไร. เดียวนี้เรามาใช้วิธีลัด มาเจาะจงอยู่ตรงที่ ระวังรักษาจิตอย่างเดียว ไม่ให้เกิดเต็มขึ้นมดด้วยตัวกู-ของกู; ให้จิตพร่องให้ว่างจากตัวกู - ของกูอยู่เสมอ.

จิตชนิดที่ว่างจากตัวกู - ของกูนี้จะไม่รู้สึกว่าจะแพ้หรือพ่ายได้ เพราะไม่มีตัวกู คือรบกับใครไม่ได้; มันว่างเสียแล้ว จะไปรบกับใครได้ มันไม่มีการรบสำหรับจิตชนิดนี้. ฉะนั้น จึงไม่มีได้ ไม่มีเสีย ไม่มีแพ้ ไม่มีชนะ; การที่รบกันเพื่อแพ้ชนะ หรือได้หรือเสีย; นี่เป็นเรื่องของกิเลส เป็นส่วนของกิเลส ไม่ใช่ส่วนของจิตแท้ ๆ.

จิตแท้ ๆ ที่ไม่มีกิเลส ไม่รบ, ไม่แพ้, ไม่ชนะ ; แต่ส่วนที่เป็นกิเลสเกิดขึ้นเมื่อไร มันก็มีการรบ มีแพ้ มีชนะ มีได้ มีเสีย, ส่วนนี้มันเป็นของกิเลส ไม่ใช่ส่วนของจิตล้วน ๆ. เพราะฉะนั้นจึงอยู่ด้วยจิตล้วน ๆ อย่างมีกิเลส.

ถ้าจิตไม่มีกิเลสแล้ว จิตก็มีสติปัญญาของจิตเอง ; เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องของจิต : จิตแปลว่า รู้, วิญญานแปลว่า รู้, มโนแปลว่า รู้, จิตรู้ของมันเองได้. อย่างมีกิเลส แล้วจิตจะรู้ของมันเองว่า ควรทำสิ่งใด, แล้วก็ยอมไม่ไปหาเรื่อง.

จิตแท้ ๆ จิตล้วน ๆ จิตบริสุทธิ์นี้ จะไม่ไปหาเรื่อง ; คือถ้าจิตต้องไปทำอะไรเข้า ก็ไม่ได้ทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น, หรือมีอะไรภายนอกมาทำแก่มัน มันก็ไม่รับเอามายึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น ใครจะมาตีเรา ใครจะมาด่าเรานี่ จิตชนิดนี้ก็จะไม่รับเอาว่าเราถูกตี หรือเราถูกด่า จิตยังคงเฉยอยู่ ; นี่คือความที่มันไม่มีแพ้ ไม่มีชนะ ไม่มีได้ ไม่มีเสียของจิตล้วน ๆ, จิตบริสุทธิ์ล้วน ๆ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู.

ขอให้จำไว้ว่า ถ้ายังมีการรบกัน ต่อสู้กัน อะไรกันแล้วละก็ ต้องเป็นเรื่องของกิเลส ไม่ใช่เรื่องของจิตที่ว่างจากกิเลส ; อย่าพูดถึงเป็นพระอรหันต์ให้มันเสียเวลาเลย คนธรรมดา นี่ก็มีจิตที่ว่างจากกิเลสได้ ด้วยการระวังรักษา ประคับประคอง หรือด้วยการบังคับอะไรก็ได้.

ที่ว่างจากกิเลสโดยสิ้นเชิงตายตัวไปนั้น เป็นจิตของพระอรหันต์ ; แต่ถ้าของ คนธรรมดา หรือของคนธรรมดาชั้นดี ก็มีว่างได้ ตามกรณีสมควรแก่สถานะของบุคคลนั้น ๆ. เขาเคยผ่านมาแล้วเขาก็เข็ดหลาบเหมือนกัน ไม่อยากจะมีจิตชนิดนั้น ; อยากจะมีจิตแต่ชนิดที่ไม่มีทุกข์ ไม่อยากจะไปรับเอา

ความแพ้ หรือความชนะเข้ามา, ไม่อยากจะรับเอาการได้ หรือการเสียเข้ามา, ไม่ยอมรับอะไรทุกอย่างที่มันเป็นคู่ ๆ อย่างนี้เข้ามา ; ให้อยู่ในลักษณะที่เป็นกลาง หรือว่างอยู่ตลอดไป. ทำอย่างนี้เท่านั้น จึงจะมีค่า เท่ากับว่าไม่มีได้ ไม่มีเสีย ไม่มีแพ้ ไม่มีชนะ ทั้ง ๆ ที่เรายังไม่เป็นพระอรหันต์.

ทั้ง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นพระอรียเจ้า เราก็ทำอย่างพระอรียเจ้าได้ โดยวิธีลัดอย่างนี้ ; แล้วไม่ใช่ลัดอยู่แต่ที่นี่ เราจะลัดไปข้างหน้าได้เรื่อย. ถ้าพยายามลัดอย่างนี้บ่อย ๆ ไม่เท่าไร ก็จะเป็นพระอรียเจ้า, เป็นพระอรหันต์ไปในที่สุด เพราะว่าวิธีลัด.

ปัญหาว่า กาลเวลาจะเหมือนกับไม่ล่วงไปหรือหยุดอยู่

ตัวอย่างอันสุดท้ายนี้ ก็อยากจะพูดว่า ทำอย่างไร จึงจะเหมือนกันกับว่า เวลา กาลเวลานี้ มิได้ล่วงไป และก็ได้หยุดอยู่ ?

ปัญหาของคนเรา เนืองอยู่กับเวลามากเหมือนกัน เช่นมาไม่ทันเวลา เราก็ร้อนใจ เป็นทุกข์ เพราะเวลามันล่วงไป ; ครั้นเวลามันหยุด เราก็จะไม่ได้อะไรตามที่เราควรจะได้ ถ้าเวลามันหยุดก็เท่ากับว่าไม่ได้ทำอะไร, หรือถ้าเวลามันหยุด เราปลูกต้นไม้ลงไปแล้ว ก็ไม่งอกงามต่อไป.

นี่ ถ้าเวลามันหยุด ก็มีความทุกข์แบบหนึ่ง, ถ้าเวลามันวิ่ง นี่เราก็มีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง, แบบที่ดีที่สุดก็แบบที่ เราเป็นคน ที่ไม่มีเวลาดีกว่า ; เราจะไม่ต้องประสบกับการที่ไม่ทันเวลา หรือเกินเวลา หรือไม่ว่าอะไรเกี่ยวกับเวลา. เวลาที่ไม่ได้ล่วงไป เวลาที่ไม่ได้หยุดอยู่ แต่มันเท่ากันกับความไม่มีเวลา.

เรื่องเกี่ยวกับเวลานี้ มีปัญหาคาบเกี่ยวกันมาก หลายสิ่งหลายอย่าง ; แต่ที่สำคัญที่สุดนั้น **เกี่ยวกับกิเลสตัณหาของมนุษย์เรา**. กิเลสตัณหาที่ทำให้เราเกิดเป็นทุกข์ขึ้นนี้ ก็เพราะได้ปัจจัยอันหนึ่งเป็นส่วนประกอบ คือปัจจัยเรื่องเวลา : ได้ทันเวลาก็ดีใจ ได้ไม่ทันเวลาก็เสียใจ ไม่ได้ในเวลาก็เสียใจ ; สิ่งต่างๆ มีค่า เพราะความเป็นไปถูกต้องตามเวลา.

ถ้าเราได้เงินเข้าไป ไม่ทันเวลาก็ไม่มีประโยชน์อะไร ได้ก่อนเวลาก็ไม่มีประโยชน์อะไร เราจะไปแต่งงานต่อเมื่ออายุ ๑๕๐ ปี อย่างนี้ก็จะไม่มีประโยชน์อะไร ; ฉะนั้น **สิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส** แห่งความยึดมั่นถือมั่นนั้น **ก็เกี่ยวกับเวลา** ; เขาเรียกว่าความสัมพันธ์กัน ระหว่างเวลากับสิ่งทั้งปวง.

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกนี้ **จะให้มีความ มีราคา ก็ต้องเป็นไปอย่างถูกต้องตามเวลา** พอผิดเวลาก็ไม่มีค่า ; แล้วเวลาก็เกี่ยวกับมิติอันอื่น ความกว้าง ความยาว ความสูง ความอะไรต่าง ๆ ประจวบพร้อมกันกับเวลาที่พอดี จึงจะเกิดความสวยงามขึ้นมา.

ที่นี้ ความสวยงามก็หายไปได้ ถ้าปราศจากความเกี่ยวข้องที่ถูกต้องของสิ่งที่เรียกว่าเวลา หรือทุกอย่างที่จะต้องเกี่ยวข้องกัน, และมีความพอเหมาะที่จะให้ยึดมั่นถือมั่น แล้วที่สำคัญที่สุดในสิ่งเหล่านี้ ก็น่าจะถือว่า เวลา มีความสำคัญอยู่มากที่สุด มากหรือมากที่สุด.

เราไม่สังเกตกันในเรื่องเวลา เพราะว่า เรารู้สึกแต่สิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเราตามเวลา หรือทันเวลา หรือไม่ช้าเกินไปนัก คืออยู่ในวิสัยที่เราจะไปเกี่ยวข้องกันได้. ถ้ามาในเวลาที่ไม่เข้า จนเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นไม่ได้ ก็หมดความหมาย ; ฉะนั้น **"เวลา"** ทำให้คนนี้มีความทุกข์. คิดดูเถิดว่า มีชาติ – ความเกิด

มีชรา - ความแก่, มีมรณะ - ความตาย เหล่านี้เป็นเรื่องของเวลาทั้งนั้น ; ไม่มีเวลาเสียอย่างเดียว ความเกิด ความแก่ ความตาย ก็ไม่มีความหมาย.

โดยเฉพาะค้นหา **ความอยาก** ความทะเยอทะยานด้วยกิเลสนี้ **จำกัดอยู่กับเวลา** ; พอพ้นเวลาแล้วก็ไม่อยาก, ก่อนเวลา也不知จะอยากอย่างไร, ต้องอยู่ในวิสัยของเวลา ที่จะทำให้งานนี้มีรส มีชาติ มีเสน่ห์อะไรแก่กิเลส ค้นหา.

ถ้าใครจำกัดเวลาเสียได้ คนนั้นก็จำกัดกิเลสค้นหาเสียได้ นี่เป็นสิ่งที่แน่นอนที่สุด ; เดียวนี้เราพ่ายแพ้แก่เวลา, เป็นทาสแก่เวลา, เราก็เป็นทาสแก่กิเลสค้นหา ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

เวลาที่มาถูกต้องกับวัตถุ, รูปธรรม, นามธรรม ทำให้เกิดเป็นที่ตั้งแห่งความรัก แห่งความยึดถืออะไรเหล่านี้, ตลอดจนกิเลสประเภทที่จะเอาหรือจะได้ คือความโลภ หรือความกำหนัด เป็นต้น ; พอผิดเวลาไม่ได้ตามใจ หรือผิดในลักษณะนี้ ก็เกิดกิเลสประเภทที่โกรธ เกลียด อะไรขึ้นมา ; แล้วในที่สุด "เวลา" นี้ทำให้เกิดปัญหาอันใหญ่หลวง เป็น "ความกดดัน" ขึ้นมา.

ความเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป, เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป อันไม่รู้สิ้นสุดนี้ มีความหมายขึ้นมาได้ เพราะเวลาที่เราไปยึดมั่นถือมั่น แล้วจำกัดลงไปว่านั่นเกิด นั่นตั้งอยู่ นั่นดับไป. ถ้ามีอะไรมาทำให้เรารู้ว่ามันแล้วแต่เวลา เราก็จะไม่เห็นความเกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป ; อย่างนี้ ก็เท่ากับ ไม่มีเวลาที่จะมาแยก มาพัน ให้เกิดความหมายที่น่ารัก หรือน่าเกลียด หรือน่ากลัว หรือน่าอะไรต่าง ๆ.

สรุปความในที่นี้เสียที ว่า "เวลา" เป็นพญามาร เป็นข้าศึกตัวร้ายกาจที่สุด ที่ทำให้เราขึ้น ๆ ลง ๆ พุ่ ๆ แพบ ๆ. ทำอย่างไรเราจึงจะมีจิตใจเป็นอิสระ ? เหมือนกับว่าไม่มีเวลา คือเวลามีได้วิ่งไป หรือเวลามีได้หยุดอยู่ ; เอาถึงขนาดที่ว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "เวลา". นี่คือการหลุดพ้นตามแบบของพระพุทธศาสนา คือไม่มีอะไรเหลืออยู่ สำหรับให้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แล้วจะไปเกิดความยินดียินร้ายในสิ่งเหล่านั้น.

เราจะพูดกันในแง่อื่นที่มีใช้เวลาก็ได้ แต่พูดตรงไปยังเวลา นี่ก็เห็นได้ง่าย แล้วก็สิ่งที่เราเกี่ยวข้องอยู่มากที่สุด ; ถึงเวลาจะต้องกิน ถึงเวลาจะต้องนอน, ไม่ได้กินไม่ได้นอนก็เป็นทุกข์แล้ว หรือกลัวล่วงหน้าแล้ว แล้วก็เอามาคิดได้ ทั้งที่ยังไม่มาถึงว่าจะตายบ้าง อะไรบ้าง.

การที่มีอดีต ปัจจุบัน อนาคตนี้ เป็นเรื่องมีความทุกข์ ; เรารู้สึกยึดมั่นเป็นตัวเราเข้าก่อน แล้วก็ต่อสู้หรือแข่งขันกันกับเวลา ทำให้เป็นอดีตเป็นปัจจุบัน เป็นอนาคต. เราก็ต้องได้ทันเวลา ไม่เช่นนั้นก็ไม่พอใจ ; พอไม่มีตัวเราเสีย ก็ไม่มีอดีต ปัจจุบัน อนาคต.

อดีต ปัจจุบัน อนาคต ว่าที่แท้เกิดขึ้นเพราะกิเลสของคน, ความต้องการของคน เป็นคน ๆ ไป เป็นคนหนึ่ง ๆ ไป ; ตัวเวลาเอง ก็จะไม่มียึดอดีต ปัจจุบัน อนาคต มีแต่เป็นสายอยู่ตามเรื่องของเวลา.

ที่นี้ บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง เอาตัวเขาเป็นหลัก, เอาความต้องการของเขาเป็นหลัก, ก็เลยมียึดติดบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้าง. ดูเถิด พวกเด็ก ๆ เขาปรารถนา ปรารถมาถึงอนาคตกันทั้งนั้นแหละ ; นี่ก็จะเป็นทุกข์ไว้ล่วงหน้า.

อย่ามีเวลาก็ทำได้ เวลาไม่รู้ว่าไม่รู้ไม่ชี้เกี่ยวกับเวลา, เราไม่รู้ไม่ชี้ เราจะไม่ยอมเป็นทุกข์เพราะเวลา. เราจะทำให้ดีที่สุด : แขน ขา มือ เท้า นี่เรา จะทำให้ดีที่สุด, ให้ถูกต้องตามที่สติปัญญาเรามี แล้วก็ให้เต็มที่ และสุดท้าย สามารถด้วย ; แต่เรื่องเวลา ไม่รู้ไม่ชี้ เพราะจะมาทำให้เราเป็นทุกข์เปล่า ๆ ; อย่างนี้จะไม่ทุกข์ แล้วก็ไม่ใช่คร้าน เกียจคร้าน เพราะเข้าใจเรื่องเวลาถูกต้อง.

เมื่อเราต้องการสิ่งนี้ เราก็ต้องทำสิ่งนี้ ต้องให้มันถูกต้องด้วย **สติปัญญา โดยไม่ต้องมีความทุกข์** ; ถ้าทำได้อย่างนี้ เด็กคนนั้นก็คล้าย ๆ เป็น พระอรหันต์ ไม่มีความทุกข์กับใครเป็น ; แต่ก็ทำอะไรได้มาก และมีความเจริญ.

ขอให้รู้จักปัจจัยอันสำคัญอีกอันหนึ่งที่เกี่ยวกับความสุข ความทุกข์ ก็คือ "เวลา". ทำอย่างไรจึงจะเหมือนกับว่า เวลาไม่ได้ล่องไปสำหรับเรา เวลาไม่ได้หยุดอยู่สำหรับเรา ? ก็คืออย่ามีตัวเราเสีย.

คำตอบทุกข้อ แก่ปัญหาทุกข้อ แก่ตัวอย่างทุกอันนี้ อยู่ที่คำตอบ คำเดียวกันทั้งนั้น ; คำตอบว่า **อย่ามีตัวเราเสีย**, อย่าไปมีตัวเรา, อย่าไปสร้างความ คิดว่ามีตัวเรา, อย่าไปสร้างความสำคัญมั่นหมายว่ามีตัวเรา. ให้จิตมีแต่ ความรู้ว่าจะต้องทำอะไรก็ทำไป นั่นถูกแล้ว พอแล้ว **เพื่อว่าจะไม่ต้องเป็นทุกข์** ; เกิดมาสำหรับไม่เป็นทุกข์เกิดมาสำหรับไม่มีกิเลส ก็ต้องทำอย่างนี้ ทำอย่างอื่นไม่ได้.

นี่เห็นได้ไหม ว่า **เป็นทางลัด** ? ลัดไปหาความดับทุกข์ โดยไม่ เล่าเรียนอะไรเหมือนที่เขาเรียน ๆ กัน แล้วก็ลัดอย่างเหนือเมฆเสียด้วย คือชั่ว กระพริบตาเดียวก็ไปถึงนิพพานกันได้. หรือว่า มันจะมาอย่างแปลกประหลาดที่สุด รวากับว่าไหลมาจากเมฆ มาเหนือเมฆ ที่ใคร ๆ ไม่คาดไม่ฝันกัน.

นี่จึงเรียกว่า เป็นเรื่องลัด แล้วก็สามารถที่จะเข้ามาในทางลัดโดยไม่ต้องอาศัยปริยัติ ; เรามีปรมัตถปฏิบัติได้ โดยที่ไม่ต้องอาศัยปริยัติที่เพื่อที่ฟุ่มเฟือยเหมือนที่หลงใหลกันอยู่ ตามหัวข้อที่พูดว่า "ปรมัตถปฏิบัติ สามารถมาในทางลัดอย่างเหนือเมฆ".

คนแก่ ๆทั้งหลายอย่าได้กลัวว่า ไม่ได้บวชเป็นพระเป็นเณร ไม่ได้เรียนปริยัติ ไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก อย่าไปกลัว อย่าไปเสียใจ มันจะโง่ครั้งที่สองที่สาม ขึ้นไปอีก ; เพราะว่า การดับทุกข์โดยตรงนั้น ไม่ได้ดับด้วยปริยัติ แต่ดับได้ด้วยวิธีปฏิบัติ แม้ที่เป็นการลัดอย่างยิ่ง เหนือเมฆอย่างยิ่ง.

ชีวิตนี้สอนอยู่ทุกวันว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น ; อย่าไปหวังอยู่นั่นนั่นจะเป็นนิพพาน. ถ้าไปหวังจะเอาอะไร ยังไม่ได้นิพพาน, หวังจะเอานิพพานเองยังไม่ได้ ; ยิ่งถอยให้ห่างออกไปเสียอีก. ฉะนั้น การที่มองเห็นว่า ไม่มีอะไรที่น่ายึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวกู - ของกู นี่แหละ เรียกว่า ปรมัตถปฏิบัติ ที่สามารถมาโดยทางลัด รวากับมาเหนือเมฆ.

นี่เป็นการบรรยายเฉพาะส่วนหนึ่งเท่านั้น ของปัญหาทั้งหมด ว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา มีแง่มุม มีความเร้นลับอย่างไรบ้าง เราก็ได้ดูกันมาหลายแง่ หลายมุมแล้ว : ดูปริยัติ ดูปฏิบัติ ดูปฏิเวธ ดูความที่มันเกี่ยวข้องกัน, ดูปัญหา ดูอุปสรรค ของการก้าวหน้าไปในทางธรรม.

เดี๋ยวนี้กำลังพูดถึงข้อที่ว่า การปฏิบัติ^๑นั้นควรจะเป็นทางลัด ซึ่งสามารถจะมีได้แก่คนทุกคน แม้ที่ไม่เป็นนักปริยัติ ; ฉะนั้น เรื่องปริยัตินี้ ก็ถือว่ามันเป็นของเล่น ๆ เป็นผักชีโรยหน้า, เป็นพริกไทยโรยหน้า ไม่ใช่ตัวจริง ;

ตัวจริงมันอยู่ที่ปฏิบัติโดยที่ไม่ต้องมีตัวกู. พระพุทธเจ้าท่านตรัสรับรองว่า **นี่แหละคือทั้งหมดของคำสั่งสอนทางตถาคต, นี่แหละคือ การปฏิบัติทั้งหมดในศาสนาของตถาคต, นี่แหละคือ ผลที่จะได้รับทั้งหมดในศาสนาของตถาคต, ได้แก่ "ความไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด ๆ โดยความเป็นของตัวเอง".** ถ้าเรียนก็เรียนเพียงข้อนี้, ปฏิบัติก็ปฏิบัติเพียงข้อนี้, ไม่รับผลมันก็มีเท่านั้น, แล้วก็หมดไม่มีอะไรเหลือ จึงถือว่า เป็นเรื่องที่ลัดที่สุดแล้ว.

การบรรยายนี้ ก็สมควรแก่เวลา ขอโอกาสให้พระสงฆ์สวด
คณะสาธยาย สรรเสริญคุณของพระธรรมต่อไปอีก ตามที่เราปฏิบัติกันอยู่
ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

ปฏิบัติปทัชฌาน

- ๙ -

๒๖ สิงหาคม ๒๕๑๕

ปรมัตถปฏิบัติ สักว่าพุทธภาสิตัน ๆ นานาแบบ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในครั้งที่ ๙ แห่งภาคอาสัพพัญญูชาตินี้
จะได้บรรยายต่อจากการบรรยายในครั้งที่แล้ว ๆ มา. การบรรยายใน
ครั้งที่แล้ว ๆ มาทุกครั้ง รวมกันแล้ว แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่า
"ปริยัติ" นี้ มีความจำเป็นแก่บุคคลบางคน, และไม่มีคามจำเป็น
อะไรเลยแก่บุคคลบางคน ; เป็นอันตรายก็ได้ เป็นประโยชน์ก็ได้.

ข้อนี้ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติในชั้นปรมาตถปฏิบัติ
ไม่อาจจะกล่าวได้ว่า จำเป็นที่จะต้องมียุติเป็นพื้นฐาน. ขอให้ท่าน
ทั้งหลายเกิดความแน่ใจ ว่า แม้ว่าจะเป็นคนแก่ คนเฒ่า ไม่รู้หนังสือ ก็สามารถ
ที่จะปฏิบัติในชั้นปรมาตถปฏิบัติได้ อยู่นั่นเอง.

ทบทวนในกรณีที่ปฏิบัติไม่จำเป็นแก่บางคน

ในคราวก่อนได้ประมวลลักษณะของการปฏิบัติทุกชนิด เท่าที่จะมีอยู่
ในวงพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตกาลมาแล้ว, แสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่าง
กันมาก และมันต่างกันถึงกับว่า ไม่ต้องทำอะไรเลย เพียงแต่รักษาสภาพ
ปกติไว้เท่านั้น ก็ยังเอาตัวรอดได้.

ปรมาตถปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับปฏิบัติ และส่วนผู้ที่แตกฉานในปริญญานั้น
ก็ไม่สนใจในปรมาตถปฏิบัติ ; ดูจะเป็นการเล่นชอนหากันอยู่เสียเรื่อยไป ดังนี้.
ในครั้งที่แล้วมาจึงชี้ให้เห็นชัดลงไปว่า การปฏิบัติในชั้นปรมาตถปฏิบัติ
สามารถทำได้ในทางลัด อย่างกับว่ามาเหนือเมฆทีเดียว. ผู้ใดมีอุปนิสัยใจคอ
อย่างไร ถ้าได้เลือกเอาอุบาย หรือเคล็ดลับในการปฏิบัติให้ถูกต้องแล้ว ก็
จะประสบผลสำเร็จแห่งปรมาตถปฏิบัติได้เท่ากันกับผู้รู้ปฏิบัติ หรือว่าไม่รู้เรื่อง
ต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกันอีกมากมาย.

ความประสงค์ในที่นี้มุ่งหมายเอาความหลุดพ้นจากกิเลส จากอาสวะ
เป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง เท่านั้นเอง ; ได้แสดงลักษณะของปรมาตถปฏิบัติ

ชนิดที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับปริยัติ มาโดยครบถ้วนแล้ว.ต่อไปนี้ ก็จะแสดงถึง
ปรมัตถปฏิบัติ ที่สักว่าอาศัยพระพุทธานุชาตสั้น ๆ สักแบบหนึ่ง.

คำสอนของพระพุทธเจ้าถูกเรียกว่า ปริยัติ แต่ที่ถูก ปริยัติ คือการปฏิบัติในรูปของคำพูด

คำสอนของพระพุทธเจ้า ในเวลานี้ ถูกเรียกว่า ปริยัติ ; แต่ที่แท้จริง
หาใช่ ปริยัติไม่ เพราะว่า พระองค์มิได้ทรงมุ่งหมายให้สาวกมีปริยัติ หรือ
แตกฉานในปริยัติอย่างสมัยนี้ ; แต่คำสอนของพระองค์ ก็ถูกเรียกว่า ปริยัติ.

ปริยัติที่เป็นเพชรพลอยนั้นคือ การปฏิบัติที่มาอยู่ในคำพูดเพียงสอง
สามคำ. ท่านลองฟังดูให้ดีอีกครั้งหนึ่งว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ปริยัติชนิดที่เป็นเพชร
พลอยนั้น นั่นก็คือการปฏิบัติ แต่ว่ามาอยู่ในรูปของคำพูดเพียงสองสามคำ
เท่าที่พระพุทธเจ้าท่านจะตรัสในคราวหนึ่ง ๆ อย่างที่จะนำมาแสดงในวันนี้.

จงดูให้ดีว่า การปฏิบัติ นั้นก็ถูกนำเอามาพูดมาสอนก่อน แล้ว
จึงปฏิบัติกัน ; คำพูดเพียงเท่านี้ เท่านั้นแหละที่จะเรียกว่า เป็นเพชรพลอย.
ถ้าอยู่ในคำพูดจะเรียกว่า ปริยัติที่เป็นเพชรพลอยก็ได้, หรือจะเรียกว่า เป็น
เมล็ดพืชที่กำลังงอก แตกหน่อออกมาก็ได้.

ขอให้ทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจน ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ
และปฏิบัติโดยถูกต้อง เพื่อว่าจะไม่หลงเอานั่นเอานี้มา ให้มันมากเกินความ

จำเป็น ; ครั้นเมื่อเอาไม่ได้ก็น้อยใจ เสียใจ หรือกลัวว่าเราจะเป็นผู้ที่ไม่ได้อะไร
จากพระพุทธศาสนา.

คำบรรยายที่แล้ว ๆ มา ก็ได้แสดงให้เห็นซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า จะถือเอาผล
แห่งพระศาสนาก็ยังได้ โดยที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังอะไรมา ก็ยังได้ ; เพราะว่า
ชีวิตทุกชีวิตนั้นย่อมเป็นการสั่งสอน, การเล่าเรียน, หรือเป็นปริยัติอยู่
ในตัวของมันเอง, เว้นเสียแต่ว่า คนจะเขลามากเกินไป คนจึงมองไม่เห็นอะไร
ที่มันแสดงอยู่ในตัวของมันเอง ในชีวิตประจำวันของตัวเอง. สิ่งนี้ต่างหากที่จะ
เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการที่คนเราจะมองเห็นธรรมะในชั้นปรมาตม และมีการ
ปฏิบัติในชั้นปรมาตมจนดับทุกข์ได้.

เมื่อได้มีความเข้าใจถูกต้อง ไม่หลงในเรื่องของปริยัติ แล้วก็ไม่กลัวใน
ข้อที่ว่า จะไม่มีปริยัติอย่างที่เขาสอน ๆ กัน ; เราอาจจะถือเอาจาก**พระพุทธภาษิต**
สั้น ๆ เพียงไม่กี่คำ ซึ่งเป็นเหมือนเพชรพลอยแห่งปริยัตินั้น มาเป็นหลักปฏิบัติ
ก็ยังได้.

การกระทำที่สุดทุกข์ในทิฏฐธรรม

ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อ ตามที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ในพระบาลี
ฉฉักกสูตร **เรื่องการกระทำซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ในทิฏฐธรรมนี้** คือในชาติ
ปัจจุบันทันตาเห็นนี้. แต่อยากจะขอให้ทุกคนย้อนระลึกนึกถึง ข้อเท็จจริงอันหนึ่ง
ซึ่งมีอยู่ว่า บรรดาคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จะสอนว่าอย่างไรก็ตาม
จะเป็นที่ร่อย ก็พัน ก็หมิ่นข้อก็ตาม; นั่นก็เป็นคำสอนเพียงข้อเดียว คือจะทรง

แสดงความจริงที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ จะไปยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัว เป็นตน หรือเป็นของของตนนั้นไม่ได้.

อย่ามีความสำคัญมั่นหมายไปในการทำนอยึดมั่นถือมั่นนั้น แล้วก็มีสติปัญญา ที่จะทำอะไร ๆ ที่เป็นหน้าที่ของตน ที่มาถึงเข้าเฉพาะหน้า ให้ล่องไปด้วยดี. เมื่อ **ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นอะไร** โดยความเป็นตัวตน ของตนดังนี้ ก็**จะไม่มี**ความทุกข์เลย; การงานก็ทำได้ ต้องการอะไรในสิ่งที่ควรจะได้ ก็ได้, จะใช้ประโยชน์อะไรก็ได้; เป็นอันว่า **ไม่มีความทุกข์เลย.**

หัวใจของพุทธศาสนาทุกสูตร แสดงอนัตตลักษณะต่อจากธรรมจักร

สูตรทั้งหลายล้วนแต่จะแสดงใจความสำคัญข้อนี้ทั้งนั้น สูตร หรือคำอธิบายของสูตรส่วนหนึ่ง ๆ ที่จะจบลงด้วยคำว่า เนตํ มม - นั้นมิใช่ของเรา, เนโสหมสุมิ - นั้นมิใช่เป็นตัวเรา, น เมโส อตฺตา - นั้นมิใช่ตัวตนของเรา ; อย่างนี้มีมากที่สุด. ในพระไตรปิฎกจะพราวไปด้วยประโยคสามประโยคนี้ว่า เนตํ มม, เนโสหมสุมิ, น เมโส อตฺตา.

พระพุทธรูปจะทรงแสดงธรรมะนี้ ชี้ไปที่สิ่งนั้น สิ่งนี้ หรือทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ แม้จะชี้ไปที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็จะมีคำตรัสว่า เนตํ มม - นั้นไม่ใช่ของเรา, เนโสหมสุมิ - นั้นไม่ใช่ตัวเรา, น เมโส อตฺตา - นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา ช้าแล้วช้าอีก.

ถ้าจะทรงระบุเป็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ ประการนี้ ก็จะสรุปลงอย่างนี้ว่า **นั่นมิใช่ของเรา, นั่นมิใช่ตัวเรา นั่นมิใช่ตัวตนของเรา ;** จะชี้ไปที่อะไรก็ตาม ในบรรดาสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์ยึดถือ ก็จะต้องทรงแสดงด้วยประโยคสามประโยคนี้ทั้งนั้น ; แสดงด้วยคำพูดตรง ๆ ว่า เนตัมม เป็นดังนี้ ก็มีมากเหลือเกิน. แม้ที่แสดงด้วยคำพูดอย่างอื่น แต่มีความหมายอย่างนี้ ก็มากมายยิ่งขึ้นไปอีก ; เพราะว่า ถ้าเป็นความยึดถือแล้ว ก็ล้วนแต่จะมีความหมายอย่างนี้ทั้งนั้น.

เรื่องที่จะยึดถือในอะไรก็ตาม หรือว่าจะตรัสไว้ในคำพูดอย่างอื่น แต่แสดงความยึดถือแล้ว ย่อมแสดงใจความของคำทั้งสามนี้ทั้งนั้น. ดังนั้นขอให้ท่านทั้งหลายถือว่านี้แหละคือ **หัวใจของพระพุทธศาสนา** ว่า เนตัมม - นั่นไม่ใช่ของเรา, เนโสหมสมิ - นั่นมิใช่เป็นเรา, น เมโส อตุตา - นั่นมิใช่อัตตาของเรา.

ถ้าเราจะโกรธขึ้นมา เราจะพูดว่า เนตัมม - นั่นไม่ใช่ของกู, เนโสหมสมิ - นั่นไม่ใช่ตัวกู, น เมโส อตุตา - นั่นมิใช่ตัวกูของกู, อย่างนี้ก็ได้. บางทีจะทราบจะจำมากกว่าที่จะพูดกับมันดี ๆ ; แต่ฟังดูแล้วมันน่าเกลียดที่ว่านั้นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู, นั่นมิใช่ตัวตนของกู ; อย่างนี้ฟังไม่เพราะหู. แต่แล้วก็จะรู้เถิดว่า **นี่แหละคือหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่พระองค์จะทรงแสดงอะไร ๆ ก็จะมาสรุปใจความอยู่ที่ตรงนี้ทั้งนั้น.**

จงพิจารณาดูว่า ทรงแสดง อนัตตลักษณะสูตรแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในครั้งแรกนั้น ก็ทรงแสดงด้วยถ้อยคำ สองสามคำนี้ :-

ทรงแสดงถึงเบญจขันธ์ เรื่อง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แล้วก็ทรงแสดงว่า "แต่ละอย่าง ๆ ล้วนแต่ เหนื มม, เหนื หมสมิ, เหนื เมโส อตุตา ; เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้เถิด"; ทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ เหล่านั้นบรรลุความเป็นพระอรหันต์.

ท่านทั้งหลาย จงลองคิดว่า คำพูดสามประโยคสั้น ๆ นั้น มีความหมายอย่างไร, มีน้ำหนักอย่างไร, ควรจะยกขึ้นมาเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาได้หรือไม่?

บางคนที่เคยได้ยินได้ฟังมาแล้วว่า พระพุทธเจ้าท่านถูกถาม หรือถูกขอร้องให้สรุปใจความทั้งหมดในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านสรุปเป็นประโยคสั้น ๆ ว่า สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา ว่า **ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** ; อย่างนี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน ; ใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ก็คือ อย่ายึดมั่นถือมั่นว่า เหนื มม - ว่านั่นของกู, เหนื หมสมิ - นั่นตัวกู, เหนื เม อตุตา - นั่นตัวตนของกู.

ถ้ายึดมั่น ก็จะกลายเป็นว่า นั่นของกู, นั่นตัวกู, นั่นตัวตนของกู; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็เป็นเพียงแต่กลับกันว่า **นั่นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู, นั่นมิใช่ตัวของกู** ดังนี้.

เมื่อกล่าวสรุปคำทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นเฉย ๆ; **สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**. แต่ถ้าถามว่า ยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นอย่างไร? ก็บอกว่า ยึดมั่นว่าตัวกู ว่าของกู ว่าตัวตนของกู. ถ้าไม่ยึดมั่น

ถือนั่น ก็ว่านั่นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู นั่นมิใช่ตัวตนของกู. นี่จึงขอร้องให้ท่านทั้งหลายจำประโยคเหล่านี้ ต่อท้ายไว้อีกหนึ่งหมู่หนึ่ง : สามประโยคด้วยกันว่า เนตัมม - นั่นมิใช่ของกู, เนโสหมสุมี - นั่นมิใช่ตัวกู, น เมโส อตุตา - นั่นมิใช่ตัวตนของกู.

ขออย่าถือเอาถ้อยคำที่ฟังดูหยาบคาย, ถือเอาแต่ความหมายของมันที่รุนแรง ; เพราะว่า คนโง่ ๆ นั้นยึดถือแรง. เมื่อยึดถือแรง ก็ย่อมยึดถืออย่างที่ว่านี้ทั้งนั้น. จำไว้ให้ดีว่า คน เขายึดถือกันอย่างนี้อยู่เป็นประจำ ; ยังมีอวิชชามาก ก็ยังมีตัวกูใหญ่หลวง มีของกูใหญ่หลวง. ; แต่ตัวเองไม่รู้สึกดุคล้าย ๆ กับว่าไม่มี.

เดี๋ยวนี้กำลังชี้ให้เห็นชัด ให้รู้จักสังเกต ว่าความรู้สึกที่ยึดมั่นนั้นเป็นอย่างไร, ไม่ยึดมั่นนั้นเป็นอย่างไร ; แล้วก็เอาสามประโยคนี้ต่อท้ายประโยค ที่เคยได้ยินได้ฟังมาแล้วบ่อย ๆ ว่า สัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสยา - สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น, เอตัมม วาณันของกู, เอโสหมสุมี วาณันตัวกู, เอโส เม อตุตา วาณันตัวตนของกู ดังนี้.

ต้องจับหัวใจของพุทธศาสนาให้ได้

สิ่งที่ยึดถือมั่น มีทั้งภายในทั้งภายนอก แสดงว่า ถ้าภายใน ก็ยึดถือว่าเป็นตัวกู, ถ้าภายนอก ก็ยึดถือว่าเป็นของกู ; มีแต่เพียงสองอย่างนี้ เท่านั้นเอง.

จะขอบอกซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า **พระไตรปิฎกทั้งหมดทั้งสิ้น จะแพร่-
พร่าวไปด้วยคำว่า เนตัมม, เนโสหมสุมิ, น เมโส อตุตา** แสดงว่า **ไม่ควร**
ยึดถือว่า นั้นของเรา, **ว่า**นั้นเป็นเรา, **ว่า**นั้นเป็นตัวตนของเรา. บางที
พูดไว้ตรงอย่างนี้, บางทีพูดไว้ด้วยคำพูดอย่างอื่น แต่มีความหมายอย่างนี้ ;
เพราะฉะนั้น เราจะพูดเสียใหม่ว่า พระพุทธเจ้าท่านพูดอะไรไม่เป็นดอก ท่านพูด
เป็นแต่ว่า **นั่นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู, นั่นมิใช่ตัวตนของกู, อย่างนี้ก็พอแล้ว.**

เราไม่ต้องเสียใจว่า ไม่ได้เรียนปริยัติอะไรให้มันมากมายไปกว่านี้ ;
รู้แต่ว่า **นี่แหละคือความยึดมั่นถือมั่น หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่น มันตรง**
กันข้ามอยู่อย่างนี้.

ยังมีสูตรอื่น ที่มีใจความสั้นทุกข์ได้ในทิวฐธรรม

ที่นี้ จะได้แสดงถึงพระสูตรที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า จะยกมาแสดงให้เห็นว่า
ยังมีสูตรอะไรบ้าง ; แม้ว่าจะมีได้ออกชื่อสามประโยคนี้. แต่ก็ยังเป็นใจความ
ของสามประโยคนี้อยู่แน่นอน; และสูตรนั้นก็ยังมีใจความอันสอนให้ประพฤติปฏิบัติ
ถึงขนาดที่จะทำความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ได้ในทิวฐธรรม.

สำหรับคำว่า **"ทิวฐธรรม"** นี้ขอให้ถือเอาใจความสั้น ๆ ว่า **"ทันตา**
เห็น" หรือถ้ายิ่งไปกว่านั้นก็คือ **มันทันควันของการปฏิบัติ.** คำว่า **"ทันควัน"**
ในภาษาไทยนี้คงจะหมายถึง การยิงกันด้วยปืน แล้วก็ได้ผลแห่งการยิง **"ทันควัน"**
คือควันที่ยิงปืนยังไม่ทันจะจางไป ผลนั้นก็ได้แล้ว ; คงจะหมายถึงอย่างนี้ จึงจะ

เรียกว่า "ทันทวัน". นี่แสดงว่า ได้ผลทันที ไม่ต้องรอ ; อย่างที่เรียกว่า "ต้องรอ". อย่างนี้ยังดีกว่าที่ว่า "ในชาตินี้"; "ถ้าในชาตินี้" มันก็ยังต้องรอ จนกระทั่งหลายวัน หลายเดือน หลายปีก็ได้.

คำว่า "ทิวฐธรรม" ในบาลีสั่งเกตดูให้ดีแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า มีความหมายว่า "ทันทวัน" เช่นว่า กิเลสเกิดขึ้น มันก็เป็นทุกข์ทันทวัน, กิเลสหายไป ก็เป็นสุขทันทวัน ; มัน "ทันทวัน" กันเดียวนั้น ไม่ต้องรออีกหลายชั่วโมง หลายวัน หลายเดือน หลายปี **แม้ว่าในชาตินี้.**

คนเขาขยายความกันกว้างเกินไป ทำให้น้ำหนัก หรือค่าของคำว่า ทิวฐธรรมค่านี้น้อยลงไป ; ฉะนั้นขอให้ถือเอาความหมายเสียใหม่ ตามที่มีอยู่ในบาลีจริง ๆ ว่า ถ้าพูดว่า ทิวฐธรรม, หรือในทิวฐธรรมนี้แล้ว ก็ให้แปลว่า "ทันทวัน" คือ ทันทความรู้สึกนึกคิด ที่กำลังนึกคิดอยู่นั่นเอง.

การกระทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้ในทิวฐธรรม จะหมายความว่า ทำให้ทุกข์ดับไปได้ ปรากฏผลในทันทีที่มีการกระทำ ; นี่ท่านทั้งหลายคงจะสนใจบ้างว่า มันอะไรกัน ที่จะทำให้ดับทุกข์ได้ทันทวัน ? มันเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากทีเดียว ; หากเป็นดังนี้ ก็ขอให้ฟังให้ดี ทำความเข้าใจให้ดีในสูตรนี้.

ถ้าปฏิบัติถูกต้องต่อเวทนา จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ทันทวัน

สูตรนี้มีเรื่องยืดยาว แต่ใจความก็มีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสกับภิกษุเรื่องปฏิบัติเกี่ยวกับเวทนา ที่เกิดขึ้นมา เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อทุกขมสุขบ้าง ;

ถ้าปฏิบัติถูกต้องสิ่งที่เรียกว่าเวทนาเหล่านี้ ก็จะทำให้สุดแห่งความทุกข์ได้ทันควัน ;
โดยบอกว่า ทิฏฐธมฺเม หรือ ทิฏฐเจ ธมฺเม - ในธรรมอันตนเห็นแล้ว, หรือ
ในธรรมอันตนรู้สึกแล้ว.

แต่ถ้าเขาปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อเวทนาทั้งสามนี้แล้ว เขาก็ไม่สามารถ
จะทำให้สุดแห่งความทุกข์ได้เลย ; นั้นแหละมันตลอดชีวิต จนตายเข้าโลงไป
ก็ทำให้สุดแห่งความทุกข์ไม่ได้. ในทิวฐธรรม ในความหมายที่มันทำความดับ
ทุกข์ไม่ได้นี้แหละ ควรจะยืดยาว ตั้งแต่เดี๋ยวนี้จนถึงเวลาที่จะเข้าโลง. ถ้ามัน
เป็นเรื่องของการทำได้ คือ ทำให้สุดแห่งความทุกข์ได้แล้ว คำว่า "ทิวฐธรรม"
มันต้องทันควันแห่งกระทำ ซึ่งเท่ากับควันของปืนที่ยิงออกไป ไม่ทันจะจาง
ไปจนหมดสิ้น.

พระบาลีนี้มีอยู่ดังนี้ว่า ... จกฺขุญฺจ โข ภิกฺขเว ปฏิจฺจ รูปเป จ -
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยซึ่งตาด้วย ซึ่งรูปทั้งหลายด้วย, อูปฺปชฺชติ
จกฺขุวิญญฺาณํ - จักขุวิญญฺาณย่อมเกิดขึ้น. นี่จงศึกษาให้ดีว่า ถ้าไม่อาศัย ตา
ด้วย รูปด้วยแล้ว จักขุวิญญฺาณเกิดขึ้นไม่ได้.

คนอาจจะเรียนกัน หรือสอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรมว่า มีจักขุ-
วิญญฺาณแล้ว จึงเห็นรูป ; คงจะคิดว่า มีจักขุวิญญฺาณแล้วจึงเห็นรูป ; แต่
พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูปเป จ อูปฺปชฺชติ จกฺขุวิญญฺาณํ -
เพราะอาศัยซึ่งจักขุด้วย ซึ่งรูปทั้งหลายด้วย จักขุวิญญฺาณจึงเกิดขึ้น ; ถ้า
ไม่มีรูป กับตา จักขุวิญญฺาณเกิดขึ้นไม่ได้.

การที่จะให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น สำหรับเห็นรูปนั้น เป็นคำพูดที่ทำให้เข้าใจผิดได้ ; จะต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ต่อเมื่อมีตา กับ รูป มาถึงกันเข้า กระทบกันเข้า จักขุวิญญาณจึงจะเกิดขึ้น. ท่านใช้คำว่า อุปฺปทฺตติ ซึ่งแปลว่าเกิดขึ้น ; ไม่ได้แปลว่า ปรากฏขึ้น, หรือไม่ได้แปลว่า ออกมา. อุปฺปทฺตติ แปลว่าเกิดขึ้น, มันเพิ่งเกิดขึ้น. ฉะนั้นจิตใจที่มีอยู่ข้างในนั้น ยังไม่เรียกว่าจักขุวิญญาณ เพราะมันไม่ได้ทำหน้าที่ทางจักขุ ; แต่ด้วย รูป กับ ตา หรือ ตา กับ รูป อาศัยกัน จึงจะทำให้เกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา.

นี่แหละตามธรรมดาเราก็มีตา ข้างใน, ข้างนอกก็มีรูป ; ตากับรูป อาศัยกันเมื่อไรจักขุวิญญาณก็จะเกิดขึ้น ; ก็ได้เป็นสามเรื่องด้วยกัน คือ ตา เรื่องหนึ่ง, รูปเรื่องหนึ่ง, จักขุวิญญาณอีกเรื่องหนึ่ง.

ที่นี้ สามเรื่องนี้ท่านตรัสว่า ติณฺณํ สงฺคตํ ผสฺสํ - การประจวบกัน แห่งสิ่งทั้งสามนี้ เรียกว่า ผัสสะ ; ต้องมีตา มีรูป มีจักขุวิญญาณแล้ว จึงจะเรียกว่า ผัสสะ. ที่เราเข้าใจ หรือสอนกันไปแต่เพียงว่า ตามสัมผัสรูปเรียกว่า ผัสสะ ; แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ระหว่างสิ่งทั้งสามรวมกัน คือ ตากับรูป กับ จักขุวิญญาณ รวมกันจึงจะเรียกว่า ผัสสะ.

ถ้าเพียงแต่ตากระทบรูป ก็ยังไม่เรียกว่าผัสสะ ต้องมีจักขุวิญญาณด้วย ; ทั้งสามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน ใช้คำว่า สงฺคตํ. สงฺคตํ แปลงว่ามาพร้อมกัน หรือ ถึงพร้อมกัน ; ถึงพร้อมกันแห่งสิ่งทั้งสามนี้ เรียกว่า ผสฺสํ คือ ผัสสะ, เราจึงรู้จักผัสสะในลักษณะอย่างนี้ : ถ้าทางตา ก็คือตากระทบรูป แล้วก็จักขุวิญญาณ เข้ามารวมกันเรียกว่าผัสสะ, ถ้าทางหู ก็หูและเสียง แล้วก็โสตวิญญาณเข้ามารวมกัน

เรียกว่า ผัสสะ. นี่จึงมีผัสสะที่เกี่ยวกับตา ที่เกี่ยวกับหู, ที่เกี่ยวกับจมูก ล้วน กาย ใจ, ได้ทั้ง ๖ อย่าง.

ที่นี้ ผัสสะเกิดขึ้น เพราะความประจวบกันแห่งสิ่งทั้งสามนี้ เรื่องก็ดำเนินต่อไปว่า ผัสสะ/จุจยา อุปฺปทฺตติ เวทยิตํ - เพราะมีผัสสะนั้นเป็นปัจจัย เวทนาย่อมเกิดขึ้น, เวทนาย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย พูดอย่างนี้ได้ ; หรือว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิดขึ้น พูดอย่างนี้ได้.

นี่มีความสำคัญอยู่ที่ ต้องสังเกตว่า "เวทนาย่อมเกิดขึ้น"; หมายความว่า เวทนาไม่ได้เกิดอยู่ก่อน แต่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อมีผัสสะ, คือ การประจวบกันระหว่างสิ่งทั้งสาม.

การที่ท่านตรัสอย่างนี้ ก็เพื่อให้มองให้เห็นว่า เวทนานั้นเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ มันเพิ่งเกิดขึ้น เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ก่อนหน้านั้นก็ไม่มี. ถ้าก่อนหน้านั้นมันมี ก็ไม่ต้องใช้คำว่า "เกิดขึ้น" เมื่อมีผัสสะเป็นปัจจัย.

นี่ควรจะมองเห็นต่อไปว่า ถ้าไม่มีผัสสะเป็นปัจจัย สิ่งที่เราเรียกว่าเวทนา ก็ไม่ได้เกิดขึ้น ; ฉะนั้น เมื่อเวทนาเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ จะเอามาเป็นตัวเรา เอามาเป็นของเราไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ เกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย, แล้วผัสสะก็เป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ สักว่า ตา กับ รูป อาศัยกันเกิด จักขุวิญญาณขึ้นมา ทำงานพร้อมกัน เรียกว่าผัสสะ ; มันเป็นเรื่องชั่วคราวยิ่งกว่าชั่วคราว, เป็นของขณะจิต, หรือว่าเป็นแบบสายฟ้าแลบกันไปทั้งนั้น ไม่มีอะไรยั่งยืนถาวรได้ ; แต่โดยเหตุที่มันเกิดมาถี่ ๆ ติดกันไป เราจึงไม่ค่อยได้รู้สึก แล้วก็ได้หลงใหลในสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะบ้าง เวทนาบ้าง.

นี่ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า **สิ่งที่เพิ่งเกิด**ในลักษณะแบบสายฟ้าแลบ อย่างนี้ มันจะเป็นตัวเป็นตน ให้แก่ผู้ใดได้อย่างไร ; การไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น มันก็น่าสงสาร.

ทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่า **พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิดขึ้น :-** สุข วา-เป็นสุขบ้าง, ทุกข์ วา-เป็นทุกข์บ้าง, อทุกขมสุข วา-ไม่กล่าวได้ว่าทุกข์ว่าสุขบ้าง ; รวมเป็นสามชนิด. เวทนาที่เกี่ยวข้องอยู่กับคนเรา มีอยู่เป็นสามชนิด :- ถ้าถูกใจก็เรียกว่าเป็นสุข, ไม่ถูกใจก็เรียกว่าเป็นทุกข์, ถ้าไม่แน่อะไร ก็เรียกว่า อทุกขมสุข.

ทรงสอนไม่ยึดมั่นถือมั่นเกี่ยวกับเวทนา

เรื่องที่ ๑ เป็นเรื่องของสุขเวทนา ในพระสูตรนี้ได้ตรัสถึงสิ่งที่เรียกว่าเวทนานี้ เป็นตัวการสำคัญ จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็อยู่ที่การปฏิบัติเกี่ยวกับเวทนานี้เอง ; ดังนั้นพระองค์จึงตรัสต่อไปว่า โส สุขาย เวทนาย อนุจฺจสฺมาโน - บุคคลนั้นเป็นผู้ถูกต้องแล้วด้วยเวทนาอันเป็นสุขอยู่, นาภินนฺหติ - ย่อมไม่เพลิดเพลนเฉพาะ, นาภิวทติ - ย่อมไม่พรั่นพรึงเสริญเฉพาะ, นาชฺฌเณสย ติฏฺฐติ - ไม่ตั้งอยู่ด้วยความมัวเมา, ตสฺส ราคะนุสโย นานุเสติ - ราคะนุสยย่อมไม่นอนตามซึ่งบุคคลนั้น.

นี้ได้ตรัสฝ่ายที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่น คือสอน**ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น** จึงได้ตรัสอย่างนี้. ก่อนหน้านี้ก็ตรัสอย่างยึดมั่นถือมั่นว่า "บุคคลนั้นเป็นผู้ถูกต้องอยู่

ด้วยเวทนาอันเป็นสุข ; แต่แล้วเพราะเขาโง่ เขาจึงผลิตเพลินเฉพาะซึ่งสุขเวทนานั้น, **พราสรัเสริญเฉพาะซึ่งเวทนานั้น, มัวเมาในสุขเวทนานั้น** ตั้งอยู่ ; เมื่อเป็นดังนี้ราคานุสัยย่อมนอนตาม". มันเกิดเป็นคู่กันขึ้นมาว่า ถ้าบุคคลนั้นผลิตเพลิน, พราสรัเสริญ, เมาหมก, ในเวทนานั้นแล้ว **ราคานุสัย** ย่อมนอนตามในใจของเขา. แต่ถ้าบุคคลนั้นถูกสุขเวทนาถูกต้องแล้ว **เขาไม่ผลิตเพลิน, ไม่พราสรัเสริญ, ไม่เมาหมกแล้ว ; ราคานุสัยก็ไม่นอนตาม** ซึ่งบุคคลนั้น.

มีคำอยู่สามคำที่ควรจะสนใจ :- **อภินนุทติ - ย่อมผลิตเพลิน, อภิวทติ - ย่อมพราสรัเสริญเฉพาะ, อชฺโหมสย ติฏฺฐติ - ย่อมตั้งอยู่ด้วยความ** **มัวเมา.** ผลิตเพลินเฉพาะ คือผลิตเพลินอย่างยิ่ง. พราสรัเสริญอย่างยิ่ง ก็คือ ออกปากพราอยู่ด้วยความรู้สึกอันนั้นว่า มันดี มันอร่อย มันสวย เป็นต้น ; จิตก็ตั้งอยู่ด้วยความมัวเมา. สามคำนี้เป็นคำที่จะพบมากที่สุด คือแพรวพราว เกือบไปหมดในพระบาลี ในพระไตรปิฎก. ถ้าเป็นเรื่องผิด ที่จะเป็นทุกข์ ก็จะมีว่า "เขาผลิตเพลินเฉพาะ, เขาพราสรัเสริญเฉพาะ, เขาตั้งอยู่ด้วยความมัวเมา เมาหมก".

"เพลินเฉพาะ" นี้ทำด้วยกาย หรือด้วยจิต. "พราสรัเสริญเฉพาะ" ที่ทำด้วยวาจา แต่ก็ออกมาจากจิต ; เมื่อเราถูกใจอะไร ก็จะมีเสียงออกมาอย่างนั้น อย่างนี้ ทางปาก ; แม้จะมีการพูดปาก นี้ก็รวมอยู่ในคำว่า ย่อมพราสรัเสริญเฉพาะ. บางคนก็จะออกมาเป็นคำพูดว่า วิเศษจริงไว้ย ! อะไรทำนองนี้ ความรู้สึกในความสุขนั้น จะบังคับให้ปากพูดออกมาอย่างนี้โดยไม่รู้ตัวก็ได้.

อชฺโณสย ติฏฺฐติ นั่นคือใจมันฝังลงไปด้วยความมัวเมาในสิ่งเหล่านั้น นี่แหละสำหรับสิ่งที่เป็นความสุขทางเวทนา คือความเป็นสุข ในทางอายตนะ ไม่ใช่ความสุขอย่างนิพพาน.

ความสุขทางอายตนะ ที่คนทั้งหลายทั่วไปรู้จัก และเกี่ยวข้องอยู่นั้นจะมีผลให้คนโง่เพลิดเพลิดเฉพาะ, พร่ำสรรเสริญเฉพาะ. ตั้งอยู่ด้วยความมัวเมา. เมื่อเป็นดังนี้ **ราคานุสัย** ย่อมนอนตามอยู่ในใจ ตามนอนอยู่ในใจ ; นอนตามหรือตามนอน ก็แล้วแต่จะพูด ; ตัวหนังสือมันทำให้พูดได้ทั้งสองอย่าง. แต่ว่า เดียวนี้มันจะเกิดมีสิ่งที่เรียกว่า ราคานุสัยขึ้นในจิตใจ.

ราคะ แปลว่า **ความยินดี** หรือความกำหนด คือมีความยินดีเต็มขนาดจนเรียกว่า กำหนด. **อนุสัย** แปลว่า **นอนตามหรือตามนอน**, เป็นชื่อของกิเลส หรือเป็นกิริยาอาการของกิเลส. ราคะจะเกิดขึ้น แล้วก็นอนอยู่ในนิสัยของเขาครั้งหนึ่ง เพราะว่า เขาหลงใหล เพลิดเพลิด พร่ำสรรเสริญ มัวเมาในสุขเวทนา.

นี่สรุปความเสียที่หนึ่งก่อนกว่า เมื่อใดที่เราได้รับสุขเวทนาทางอายตนะแล้ว เขาเป็นคนโง่ เขาย่อมเพลิดเพลิด, ย่อมพร่ำสรรเสริญ, ย่อมเมาหมก ในสุขเวทนานั้น ; แล้ว**ราคานุสัย** ก็จะนอนตาม ในสันดานของเขาครั้งหนึ่ง. นี่เป็นเรื่องของสุขเวทนา.

เรื่องที่ ๒ เป็นเรื่องของทุกขเวทนา :- โส ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ, **สมาโน** - บุคคลนั้นเป็นผู้ถูกต้องแล้ว ด้วยเวทนาอันเป็นทุกข์ ; คนโง่

นั่นก็โสดา - ย่อมเศร้าโศก, กิลมตี - ย่อมลำบากกาย ลำบากใจ, ปริเทวตี - ย่อมพรั่นพรั่น, อุตตทาพี กนฺทตี - คร่ำครวญต้อก, สมฺโมหิ อาปชฺชตี - ย่อมถึงทั่วซึ่งความหลงโดยประการทั้งปวง, ตสฺส ปฏิฆานุสโย อนุเสตี - เมื่อเป็นดังนั้น อนุสย ชื่อว่า ปฏิฆะ ย่อมนอนตาม หรือตามนอน ในใจของบุคคลนั้น.

นี้เป็นเรื่องที่ ๒. พุดด้วยเรื่องทุกขเวทนา ; พอเกิดขึ้นแล้ว คนโง่คนไม่รู้ ก็เศร้าโศก ก็ลำบาก ก็รำไรพรั่น ก็ต้อกรำให้ แล้วก็จะถึงซึ่งความโง่โดยสมบูรณ์ คือ สมฺโมหิ อาปชฺชตี.

อนุสย ในเรื่องนี้ เรียกชื่อว่า ปฏิฆานุสย - อนุสยคือ ปฏิฆะ ; ส่วนในเรื่องของสุขเวทนานั้น เรียกว่า ราคานุสย. สังเกตดูให้ดี ชื่อมันต่างกัน ; ถ้าเราหลงใหลในสุขเวทนาเราให้ราคานุสย ; ถ้าเราหลงใหลในทุกขเวทนาแล้ว เราก็ให้ปฏิฆานุสย. แต่มันก็เป็นอนุสยด้วยกัน ; มันเป็นความเคยชินที่จะทำให้มีราคะ หรือมีปฏิฆะ ง่ายขึ้นทุกที มากขึ้นทุกที รุนแรงมากขึ้นทุกที ในกาลข้างหน้า ; นี่เขาเรียกว่า อนุสย.

ทีนี้ ถ้าว่า คนนั้นเป็นคนปฏิบัติอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั้นแหละก็จะตรงกันข้าม ; เมื่อเขาได้รับทุกขเวทนา เขาก็ได้เศร้าโศก, เขาก็ไม่ลำบาก, เขาก็ไม่รำไรพรั่น, เขาก็ไม่ต้อกรำให้, เขาก็ไม่ถึงซึ่งความโง่โดยประการทั้งปวง ; เมื่อนั้น ปฏิฆานุสย ก็ไม่ตามนอนในใจของเขา. มันต่างตรงกันข้ามอย่างนี้. นี่จะพุดไปให้หมดเสียทั้งสามเรื่องก่อน.

เรื่องที่ ๓. ถัดไปก็คือ **อทุกขมสุขเวทนา** คือเวทนาที่ไม่พูดว่า **เป็นทุกข์ หรือเป็นสุข**; เพราะว่ามันเจือก้นบ้าง, หรือว่า มันไม่ปรากฏแน่ชัดในส่วนไหนบ้าง; จึงเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา; แต่ไม่ได้หมายความว่า มันเฉย หรือว่ามันเจียบ หรือมันไม่มีความหมายอะไร. มันมีความหมายเหมือนกันคือมันครึ่งสุขครึ่งทุกข์ จนไม่รู้ว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์; ทำให้เราสงสัยว่าจะเป็นสุข หรือเป็นทุกข์, แล้วเราก็ยังข้องใจว่า มันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอยู่นั่นเอง.

ข้อนี้เข้าใจยาก ถ้าเข้าใจผิด ก็จะเป็นอันว่าไม่รู้เรื่องนี้; รู้จักแต่สุข รู้จักแต่ทุกข์นั้น มันยังชัดเจนมาก มันไม่ค่อยหลอกให้เข้าใจผิด. แต่เรื่อง **อทุกขมสุข คือไม่ทุกข์ไม่สุขนี้** เป็นเรื่องที่หลอกอย่างยืดยื้อ; ทำให้สนใจอยู่เสมอว่า มันจะเป็นทุกข์ หรือว่าจะเป็นสุข, แล้วก็จะสนใจว่า อาจจะเป็นสุขมากกว่าที่เป็นทุกข์, เวลาที่เราไม่ได้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ก็มีอยู่มาก.

อย่างเช่นว่า เราจะมีเงิน มีของรักของพอใจอะไรก็ตาม ในบางเวลา มันไม่ได้ทำให้เรารู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์; แต่มันทำให้เรามีวิตกกังวล. คนนอนไม่หลับหรือเป็นโรคเส้นประสาทกันเป็นส่วนมาก ก็เพราะเวทนาชนิดที่เป็นความวิตกกังวล ไม่รู้ว่าจะอย่างไรกันแน่ จึงเรียกว่า **"อทุกขมสุข"** ไว้ที่ก่อน.

ที่นี้ เมื่อใดบุคคลถูกต้องด้วยเวทนา อันเป็นอทุกขมสุข คือไม่พูดชัดได้ว่า **ทุกข์หรือสุขนี้** กลัดกลุ้มรัดรึงอยู่ในจิตใจของเขา ตสุสา เวทนาย สมุทยาญจ อตฺถกฺกมฺญจ อสุสาทญฺจ อาทีนญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติ

- เขาก็ไม่รู้ตามที่เป็นจริง ซึ่งต้นเหตุ อันเป็นแดนเกิดของอทุกข์ขมสุขเวทนานั้น, เขาไม่รู้ตามที่เป็นจริง ถึงความดับไปได้อย่างไรแห่ง อทุกข์ขมสุขเวทนา นั้น, เขาไม่รู้ตามที่เป็นจริง ซึ่งรสอร่อย หรือเสน่ห์ ของ อทุกข์ขมสุขเวทนา นั้น, เขาไม่รู้จักโทษ หรือความเลวทราม ของอทุกข์ขมสุขเวทนานั้น, เขาไม่รู้จักอุบายที่จะพรากใจออกมาเสียจากอทุกข์ขมสุขเวทนานั้น.

เมื่อเป็นดังที่กล่าวมานั้น **อวิชชานุสัยย่อมนอนตาม.** - **อนุสัยที่ ๓** นี้ เรียกว่า **อวิชชานุสัย** - อนุสัย คือ อวิชชา, อวิชชา คือ ความโง่, ความไม่รู้ สิ่งที่ควรจะรู้.

นี่ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ถ้าเป็นฝ่ายผิด ฝ่ายคนโง่ **พอได้รับ อทุกข์ขมสุขเวทนาที่เข้าใจไม่ได้** ที่มันสลับ ที่มันพรวดไปหมด ก็ไม่เกิดยินดี หรือยินร้าย ; แต่ว่ามันเกิดความโง่ คือยังไม่รู้หนักขึ้น ว่าทำไม ? เวทนาชนิดนี้ มาจากอะไร ? จะดับไปอย่างไร ? และมันหลอกหลวงเราอย่างไร ? ความเลว ของมันเป็นอย่างไร ? วิธีไหนที่จะดับเสียได้ ? อย่างนี้ไม่รู้ทั้งหมด ; อย่างนี้ ก็ได้รับอวิชชานุสัยเข้ามาในสันดาน.

ถ้าเป็นคนฉลาด พอมีทุกข์ขมสุขเวทนาเกิดขึ้น เขาย่อมรู้ตามที่เป็นจริงว่า เวทนาชนิดนี้เกิดมาจากอะไร ? มันจะดับไปได้อย่างไร ? อะไรเป็นเสน่ห์ที่มาหลอกหลวงเรา ? อะไรเป็นความเลวของมัน ? อะไรเป็นวิธีที่จะเอาชนะ มันได้ ? เมื่อเขารู้อย่างนี้ **อวิชชานุสัย ก็ไม่นอนตาม** คือว่า ไม่เกิดอวิชชานุสัย ขึ้นในจิตใจของเขานั้น. นี่เป็นเรื่องที่ ๓.

สรุปคำสอนเกี่ยวกับเวทนา

ขอให้ทบทวนกันอีกทีหนึ่งว่า เวทนาที่คนเราได้รับอยู่ในเวลานี้ มีอยู่ ๓ ชนิด :- สุขเวทนา - เวทนาที่ถูกต้องใจ น้อย่างหนึ่ง, ทุกขเวทนา - เวทนาที่ไม่ถูกต้องใจ น้อย่างหนึ่ง, อทุกขมสุขเวทนา - เวทนาที่บอกไม่ถูก แต่ว่ามันถึงความสนใจ ถึงความวิตกกังวลอยู่นั่นเอง ; เป็น ๓ เวทนาด้วยกัน.

ที่นี้ ผลที่จะเกิดขึ้นจากเวทนาทั้งสามนี้ไม่เหมือนกัน มันต่างกันคนละทิศละทาง:-

สุขเวทนา ทำให้คนโง่เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมก แล้วก็ได้ราคานุสัยมา.

ทุกขเวทนา ทำให้คนเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไรรำพัน ตีอกรำไห้ ; ถึงความโง่โดยสมบูรณ์ แล้วก็ได้ปฏิฆานุสัยมา.

อทุกขมสุขเวทนา คนก็ไม่รู้ความจริง ความเท็จจริง หรือความลึกลับของเวทนานี้ ก็กลายเป็นคนโง่ถึงที่สุด ก็ได้วิฆขานุสัยมา.

ถ้าพูดให้สั้นก็ว่า **สุขเวทนา** ให้ความเพลิดเพลิน แล้วก็ได้ราคานุสัย คือความเคยชินแต่ที่จะได้รับ. ส่วน **ทุกขเวทนา** ให้ความลำบากร้อนใจ แล้วได้ปฏิฆานุสัย คือความเคยชินในการที่จะโกรธแค้น. ถ้าได้อทุกขมสุขเวทนา มา ก็ได้อความโง่ ; ไม่ใช่ความยินดี หรือยินร้าย แต่มันให้ความมึนงงหนักขึ้น ; นี้เรียกว่า วิฆขานุสัย คือจะทำให้โง่เง่าขึ้นทุกที.

นี้รวมเป็นสามเวทนา และสามอนุสัย กันอย่างนี้ ; ช่วยจำกันไว้ให้ดี ๆ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสไม่ก็คำ อาตมาพูดตั้งชั่วโมง จนรู้สึกเหนื่อย. คิดดูเถิดว่า ถ้าย้ายไปในรูปของปริยัติจะเป็นอย่างนี้ ; ถ้าพระพุทธเจ้าท่านตรัส ก็มีไม่ก็คำ เพียงสองสามคำเท่านั้น. นี่เรื่องมันก็ยังไม่จบ จะต้องพูดต่อไปอีก.

เรื่องเกี่ยวกับการละ, บรรเทา, ถอน อนุสัย

ที่นี้จะไปถึงเรื่องที่จะต้องละ บุคคลผู้ได้เสวยเวทนา แล้วก็มีวิชา มีปัญญา และไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่หลงในเวทนานั้น ท่านตรัสจำแนกไว้ อย่างนี้ว่า:-

โส วต ภิกขเว สุขาย เวทนาย ราคานุสัย ปหาย - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, บุคคลนั้นหนอ ละแล้วซึ่งราคานุสัย อันเกิดจากสุขเวทนา; ทุกขาย เวทนาย ปฏิฆานุสัย ปฏิวินิเทตวา บุคคลนั้นหนอ บรรเทาแล้วซึ่งปฏิฆานุสัย อันเกิดจากทุกขเวทนา ; อทุกขมสุขาย เวทนาย อวิชชานุสัย สมุหนิตวา บุคคลนั้นหนอ ถอนรากขึ้นแล้ว ซึ่งอวิชชานุสัย อันเกิดแต่อกุศลสุขเวทนา.

นี่ก็เป็นเรื่องเดิมที่ว่า สุขเวทนาให้เกิดราคานุสัย แต่ที่จะจัดการกับราคานุสัย นี่ท่านใช้คำว่า ให้ละ ; ทุกขเวทนา ให้เกิดปฏิฆานุสัย แต่ปฏิฆานุสัยนี้ ท่านใช้คำว่า ให้บรรเทา ; ส่วนอกุศลสุขเวทนาให้เกิดอวิชชานุสัย นี่ท่านใช้คำว่า ให้ถอนราก เหมือนอย่างเราถอนต้นไม้อย่างนั้นแหละ.

ถ้าเป็นราคานุสัย เป็นเรื่องของ**ความรัก** ใช้คำว่า **ละ** ; ถ้าเป็นเรื่องของ**ความโกรธ** ความเกลียด ใช้คำว่า **บรรเทา**, มันแปลกอยู่. แต่ถ้าเป็นเรื่องของ**ความโง่** ให้ใช้คำว่า **ถอน**. การละ, การบรรเทา, การถอน, สามคำนี้ความหมายไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงแยกกันไปทำงานตามหน้าที่ :-

การละ ไปใช้กับ ราคานุสัย, การบรรเทา ไปใช้กับ ปฏิฆานุสัย,
การถอน ไปใช้กับ อวิชชานุสัย.

เราเคยทำกันแบบนี้หรือเปล่า ? เราเคยทำกันถูกต้องตามนี้หรือเปล่า ?
ถ้าไม่ถูกก็ไม่ต้องโทษใคร ; ทำไม่ถูกก็ไม่มีผลดีอะไร. อย่างน้อยควรจะ**ต้องทำให้ถูกวิธี** :- ใช้กิริยาอาการที่เป็น "การละ" นั้นกับกิเลส ประเภทราคะ ; ใช้กิริยาอาการที่เป็น "การบรรเทา" นั้นกับกิเลสประเภทโทสะ ; ใช้กิริยาอาการแห่ง "การถอน" นั้นกับกิเลสประเภทโมหะ.

พูดให้จำง่ายก็ว่า พวกโลภะ ราคะนี้ "ให้ละ"; พวกโทสะ โภคะ นี้ "ให้บรรเทา" พวกโมหะ พวกอวิชชา นี้ "ให้ถอนราก"

นี่เป็นหลักที่จะต้องเข้าใจไว้ แล้ว**ทำให้ถูกต้อง** อย่าให้ไขว้กัน ; ถ้ามันไขว้กัน ก็จะเหมือนกับว่า เอาเปิดไปขันแทนไก่ ก็ยอมไม่ได้ผล, หรือว่า เอาขวานไปใช้แทนจอบ ก็คงจะไม่ได้ผล ; เรื่องทำนองนี้ชาวนาคงจะรู้ดี. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ชัดเจนแล้วว่า อะไรจะต้องทำอย่างไร.

สำหรับบุคคลที่จะรู้ หรือที่จะปฏิบัติให้ก้าวหน้า ควรจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า โลภะ โทสะ โมหะ นี้ไว้ให้ดี ๆ ว่าจะเอาอะไรไปจัดการกับมัน :- **โลภะ** หรือ

ภาค กิเลสฝ่ายโลภะนี้ จะเจริญงอกงามอยู่ได้เพราะสุขเวทนา ; โทสะ โภคะนี้ จะเจริญงอกงามอยู่ได้ เพราะทุกข์เวทนา ; ส่วน โมหะ หรือวิชานี้ จะเจริญงอกงามอยู่ได้ เพราะอทุกขมสุขเวทนา ; สามเวทนา ก็ได้กิเลส สามอย่าง.

กิเลสแต่ละอย่าง ๆ นั้น ถ้าเป็นการทำให้มาก ให้ชิน ก็เรียกว่า อนุสัย ; เมื่อเกิดที่นั่นเดี๋ยวนั้นเรียกว่า กิเลส ; พร้อมกันกับกิเลส ก็ทำ ความเคยชิน ที่เป็นอนุสัยให้ด้วย เช่นเราโลภเข้าทีหนึ่ง มันเป็นกิเลส เป็นความ โลภส่วนหนึ่งแล้ว ; แล้วมันสร้างความเคยชินที่จะโลภมากขึ้น ๆ ยิ่งขึ้นกว่าเดิม ส่วนนี้เราเรียกว่า อนุสัย. เราโลภมากขึ้น ๆ ทุกคราวที่เราโลภ นิสัยแห่งความ โลภนั้นก็จะมากขึ้น เพราะมันหล่อเลี้ยงไว้ด้วยสุขเวทนา เพื่อเราได้อะไรอย่างอก อย่างใจ.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสชี้แจงไว้อย่างที่กล่าวมานี้.

สรุปความว่า สุขเวทนา ให้เกิดราคานุสัย จะต้องพยายามละเสีย, ทุกขเวทนา ให้เกิดปฏิฆานุสัย ให้พยายามบรรเทาเสีย, อทุกขมสุขเวทนา ให้เกิดอวิชชานุสัย ให้พยายามถอนรากเสีย.

**การทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ทันควัน ไม่ต้องรอเวลายาว
ออกไป**

ที่นี้ ทรงแสดงผลต่อไปว่า อวิชชายุย ปหาย - ครั้นละอวิชชาแล้ว, วิรุข์ อุปปาตเหตุว่า - ทำวิชาให้เกิดขึ้นแล้ว, ทิฏฐะ ฐมเม ทุกขสเสนุตทุกโร

ภวิสฺสติ - บุคคลนั้นจะเป็นผู้กระทำ ซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ได้ในทิวฏฐธรรม
นี้เทียว.

"จะกระทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้ในทิวฏฐธรรม" นี้อาตมาขอยืนยัน
ว่า "ทันควัน"; อย่าให้มันยืดยาวไปจนถึงเวลาเช้าโงงเลย. ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้
ย่อมจะกระทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้ทันควัน ในขณะที่ทำได้ ปฏิบัติได้.

ความสำคัญนั้นก็อยู่ที่ว่า อวิชชาขาย ปหาย - ละอวิชชาเสีย, วิชฺฐ
อุปฺปาเตตุว - ทำวิชชาให้เกิดขึ้น. คู่นี้เป็นสิ่งที่ได้ตรัสไว้ในที่อื่น มีใจความว่า
เป็นเรื่องเดียวกัน:- ถ้าละอวิชชาได้ วิชชาก็ต้องเกิด ; ถ้าวิชชาเกิดได้
อวิชชาก็ต้องละไป เพราะมันอยู่ด้วยกันไม่ได้ ; ไม่ต้องรอว่า เพราะอันหนึ่ง
เข้ามา, เพราะอันหนึ่งหายไป ; อันหนึ่งหายไปเพราะอันหนึ่งเข้ามา อะไรอย่างนี้.

ที่นี้ก็มียู่ว่า อะไรเป็นเรื่องที่เราจะเข้าใจง่าย แล้วจะได้ทำก่อน ? ถ้า
เรารักที่จะสร้างความรู้ สร้างวิชชาก็ทำในแบบที่เจริญวิชา ; แต่ถ้าเรารักที่จะ
ละอวิชชา เราก็ทำไปในแบบที่ละอวิชชา. พอทำเสร็จลงไป จะอย่างไรก็ตาม
อีกอย่างหนึ่งก็ต้องเกิดขึ้น.

ในตัวอย่างที่กล่าวนี้ ก็คือว่า เมื่อสุขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว ก็จักรัก
จะพอใจ จะหลงใหล ; เราก็ต้องรู้สึกตัวด้วยสติสัมปชัญญะ ป้องกันไม่ให้
อวิชชาเกิด. เมื่ออวิชชาจะเกิดขึ้นมา หรือว่าจะเริ่มเกิด ก็จักขจัดออกไปได้
เพราะความรู้สึกรู้ตัว.

นี่ก็เรียกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า **สติ** หรือ**ความรู้สึกตัว** นั้นสำคัญที่สุดใน**ทุกกรณี** ; จะเป็นกรณีของสุขเวทนาก็ตาม, เป็นกรณีของทุกขเวทนาก็ตาม, เป็นกรณีของอทุกขมสุขเวทนาก็ตาม ; การที่จะสะกัดกันผลร้ายของมันออกไป ต้องอาศัยสติทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่องที่จะต้องสนใจในการฝึกฝน**สติให้คล่องแคล่วว่องไว ให้เพียงพอ.**

ที่ทรงแสดงวิธีที่จะทำที่สุดแห่งความทุกข์ ว่าให้ละระคาละ, ให้บรรเทา ปฏิฆะ, ให้ถอนรากอวิชชา, เราก็มารู้จักในสิ่งทั้งสามนี้ ตามที่เกิดขึ้นอยู่จริงในชีวิตของเราในวันหนึ่ง ๆ ; เพราะว่าในวันหนึ่ง ๆ เราย่อมประสบเวทนาทั้งสามนี้ :- สุขเวทนา ทำให้เราพอใจ ยินดี ลิงโลดไป, ทุกขเวทนา ทำให้เราอึดอัดขัดใจ เหมือนกับตกนรกอยู่, อทุกขมสุขเวทนา ทำให้เราสงสัย ฉงน วิตก กังวล.

ใครบ้างที่ไม่เคยเกิดเวทนาทั้งสามชนิดนี้ ; บางทีมันจะเกิดอยู่ทุกวันด้วย ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือว่าอาจจะเกิดน้อย ๆ ก็ได้ แม้มันจะไม่มากมาย. แต่ว่าแม้จะเกิดน้อยอย่างไร ; ถ้าเราสังเกตดูให้ดี ๆ เราจะมองเห็นว่ามันเกิด แล้วเราก็จะสังเกตเห็นว่า มันเป็นประเภทสุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ได้เป็นแน่นอน.

เดี๋ยวนี้เราไม่สนใจในเรื่องนี้ เราไปสนใจในเรื่องอื่นกันมากเกินไป เพราะว่าเราไปเป็นทาสของเวทนานั้นแหละเสีย แล้วเราจะไปรู้จักมันได้อย่างไร เพราะว่าเราไปหลงมันเสียแล้ว เราไปเป็นบ่าวเป็นทาสมันเสียแล้ว เราไม่อาจจะเป็นนายมันได้. ยิ่งกว่านั้น เหตุปัจจัยแห่งเวทนาเหล่านี้ก็มาก เช่น เรื่องเงิน เรื่องทอง เรื่องข้าวเรื่องของ เรื่องบุตรภรรยาสามี เรื่องวัวควายไร่นา สวรรพดี อย่าง นี่ล้วนเป็นปัจจัยแห่งเวทนาเหล่านั้น,

เราไปสนใจกันเสียแต่ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นทั้งหมด ไม่มาสนใจในส่วนที่เวทนาจะเกิดขึ้น แล้วทำให้อนุสัยทั้งหลายเกิดขึ้น แล้วเป็นทุกข์ ; แต่เราก็อยากจะดับทุกข์ แล้วก็ทำไม่ได้ เพราะเราไม่สนใจตัวเรื่องอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ หรือความดับทุกข์.

เดี๋ยวนี้พระพุทธเจ้าท่านได้มาตรัสแนะถึงเรื่องที่เป็นความดับทุกข์โดยตรง คือเรื่อง ทิฏฐะ ฐมฺเม ทุกฺขสฺส นฺตฺกฺโร - บุคคลผู้กระทำซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ในทิฏฐธรรม คือทันทันแห่งการกระทำ ; จึงหวังว่า ท่านทั้งหลายจะสนใจพระพุทธานุชาตินี้ ซึ่งมีอยู่ไม่กี่บรรทัด.

พระพุทธานุชาตินี้ แจกออกไปครบทั้ง ๖ आयตนะ คือว่า ทางตา เห็นรูปนี้ มันจะเกิดอะไรขึ้น อย่างนี้อย่างไร ; แล้วทางหู กับเสียง ก็เกิดเรื่องชนิดนี้เหมือนกัน, ทางจมูก กับกลิ่น ก็เกิดเรื่องชนิดนี้เหมือนกัน, ทางลิ้น กับรส ก็เกิดอย่างเดียวกัน, ทางผิวหนัง กับสิ่งที่มากกระทบผิวหนัง ก็เกิดอย่างเดียวกัน, แล้วทางใจ กับธัมมารมณ์ ที่เข้าไปรบกวนใจ ก็เกิดอย่างเดียวกัน ; นี่เป็น ๖ ทาง หรือ ๖ เรื่อง.

ทุกเรื่องให้เกิดเวทนาได้ทั้งสามอย่าง ให้เกิดอนุสัยได้ทั้งสามอย่าง ; แต่แล้วเมื่อมันเหมือน ๆ กัน ก็ง่ายตรงที่ว่า ถ้าจะทำก็ทำในหลักเกณฑ์อันเดียวกัน. ทำกับตาอย่างไร ก็ทำกับ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างนั้น. เป็นผู้รู้เท่าทันเวทนาแล้ว ; จะเป็นสุขเวทนาที่เกิดมาจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ปฏิบัติเหมือนกัน, จะเป็นทุกข์เวทนาที่เกิดมาจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำอย่างเดียวกัน,

เมื่อทุกข์ขมสุขเวทนา เกิดมาจากทวารทั้ง ๖ นี้ ก็ทำอย่างเดียวกัน. เรื่องมันจึงเหลืออยู่เรื่อง คือเป็นเพียงสามเวทนา และสามอนุสัย.

เราจะ**ต้องมีความสนใจตรงที่ว่า** ทำอย่างไรจะละราคานุสัย, ทำอย่างไรจะบรรเทาปฏิฆานุสัย, ทำอย่างไรจะถอนรากอวิชชานุสัย ; ก็ทำเหมือนอย่างทีพระพุทเจ้าท่านว่า.

สรุปความว่า **เมื่อมีสุขเวทนามาถูกต้อง** ก็อย่า นานินนุทติ คือ อย่าไปเพลินมันด้วยความเริง, นาภิเวทติ - อย่าไปพรั่นสรสเสริญสุดปากด้วยความเริง, น อชฺฌเมสย ติฏฺฐติ - อย่าให้จิตมาเมาหมกตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ; อย่างนี้ย่อมจะถอน จะทำลาย จะละ ซึ่งราคานุสัยได้.

เมื่อมีทุกข์เวทนาเกิดขึ้น ก็อย่าไปเศร้าโศก อย่าไปลำบากด้วยความโกรธเป็นต้น, อย่าไปรำไรรำพัน อย่าไปตื้อกรำให้, อย่าไปเริงกับมัน, ก็จะบรรเทาปฏิฆานุสัย หรือว่ากิเลสกลุ่ม โทสะ โกรธ ทั้งหมดได้ทั้งกลุ่ม.

ถ้าเกิดเวทนาที่รบกวนใจ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เหมือนกับแมลงวันตอม อย่างนี้ก็มีความรู้ความเข้าใจตามที่ได้ศึกษามาแล้ว ; แล้วสังเกตเดี๋ยวนั้นว่า นี่มาจากอะไร ? นี่จะดับไปได้ได้อย่างไร ? มันมาหลอกล่อเราอย่างไร ? ความเลวของมันอย่างไร ? มีอุบายจะออกไปได้อย่างไร ? ทำอย่างนี้แล้วจะถอนรากอวิชชานุสัยเสียได้.

โดยนัยนี้เป็นอันว่า **พระพุทเจ้าท่านได้ตรัสไว้แล้วครบถ้วนว่า** จะละราคานุสัยอย่างไร, จะบรรเทาปฏิฆานุสัยอย่างไร, จะถอนถอนรากเหง้าของอวิชชานุสัยอย่างไร.

นี่เป็นพระพุทธานุชาตไม่กับริรทัด ได้ตรัสไว้อย่างนี้ เอมามาแสดง เป็นเรื่องที่ ๑ ในชุดปฏิบัติปทาปริหารศน์ ในพระพุทธานุชาตนาแบบ คือ บอกให้ ทราบว่า พระพุทธานุชาตได้ตรัสปรมัตถปฏิบัติปทานี้ไว้สั้น ๆ ไม่กับริรทัด แล้วก็มีมากแบบ. วันนี้เอามาแสดง ๑ แบบให้เข้าสู่ชุดปฏิบัติปทาปริหารศน์ ที่จะได้ พุดกันเรื่อย ๆ ไป.

ขอให้สังเกตเป็นพิเศษ เหมือนที่ได้เตือนแล้วข้างต้นว่า **ที่เราไปเพลิด เพลิน พร้าสรรเสริญ เมาหมก ตั้งอยู่ นั้นเพราะมันใจ.** ไปใจว่า **เอตัมม - นั้นของกู, เอโสหมสมิ - นั้นตัวกู, เอโส เม อตุตา - นั้นตัวตนของกู.**

คน มักไปเอาจิตที่รู้จักเวทนานั้น **ว่าเป็นตัวกู,** เอาเวทนานั้นเป็น **ของกู,** เอาเวทนานั้นเป็นตัวตนของกูบ้าง, เอาจิตเป็นตัวตนของกูบ้าง ที่เกี่ยวข้องกับเวทนานั้น.

ในสูตรนี้ ตอนต้น ๆ พระพุทธานุชาตก็ตรัสคำเหล่านี้แก่สิ่งที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ; แต่พอมาถึง ตอนจะตรัสถึงวิธียถอน ละมันเสีย ก็ตรัสอย่างนี้. คนไม่เห็นคำว่า ตัวกู - ของกู ก็ไม่เข้าใจ เพราะว่าเป็นเรื่องที่ตรัสเพื่อให้รู้จักเพิกถอน ตัวกู - ของกู.

นี่แหละคือข้อที่ว่า **อย่าได้เข้าใจผิดว่า** แม้คำพูด หรือตัวหนังสือ **จะไม่ได้พูดถึง** **เอตัมม** หรือว่า **เนตัมม** ก็ตาม ; **แต่ก็ได้พูดอย่างยิ่ง** **โดยเนื้อความ** ด้วยตัวอักษรอย่างอื่น ด้วยคำพูดอย่างอื่น : ในสุขเวทนา **อย่าไปเพลิดเพลิน พร้าสรรเสริญเมาหมก ;** ในทุกขเวทนา **อย่าไปเศร้าโศกลำบาก**

รำไร ตีอกรำพัน หรือไปโง่หลงกับมัน ; ในอทุกขมสุขเวทนา ให้รู้ว่ามันมาอย่างไร, มันไปอย่างไร, ขจัดมันเสียได้อย่างไร.

นี่แหละ จะเกิดความรู้แจ้งประจักษ์ที่ว่า นั่นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู, นั่นมิใช่ตัวตนของกู. นี่ยิ่งกว่ารู้ คือกันมันออกไปได้ ได้ทำลาย ได้ละได้ถอนรากเสียแล้ว ; นี่ไม่ใช่เพียงแต่รู้เฉย ๆ แต่ได้ละแล้ว บรรเทาแล้ว ถอนรากแล้ว. แม้แต่คำว่า "ละ" อย่างนี้ มันก็มีคำว่า ละตัวกู - ของกู , บรรเทา ก็บรรเทาตัวกู - ของกู, ถอน ก็ถอนตัวกู - ของกู ; ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงพูดให้จำง่ายว่าพระพุทธเจ้าท่านพูดอะไรไม่เป็น มีแต่จะพูดว่า นั่นมิใช่ของกู, นั่นมิใช่ตัวกู, นั่นมิใช่ตัวตนของกู ; ท่านพูดเป็นแต่อย่างนี้.

หรือ สรุปลว่า "ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น" ก็คืออย่ายึดมั่นถือมั่นอย่างนี้. ท่านพูดเป็นแต่อย่างนี้, ท่านพูดได้ตั้งแปดหมื่นสี่พันข้อ แต่ใจความก็คือมีเพียงเท่านี้.

นี่แหละคือปรมัตถปฏิบัติในพระพุทธภาษิตสั้น ๆ นานาแบบ ; เอา มาพูดให้ฟัง ๑ แบบ เรียกว่าวิธีการกระทำที่สุดทุกข์ในทิวฐธรรม.ปฏิบัติ-ปริตรศน์ในวันนี้ พูดเรื่องปรมัตถปฏิบัติ ในพุทธภาษิตสั้น ๆ นานาแบบ, เอา มาแบบหนึ่งเรียกว่าวิธีการกระทำซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ในทิวฐธรรม ; เป็นการบรรยายที่สมควรแก่เวลา.

ขอโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยาย เพื่อส่งเสริมสติปัญญาเพิ่มพูนศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เคยกระทำกันอยู่ต่อไป ณ กาลบัดนี้

ปฏิบัติปาฏิหาริย์

- ๑๐ -

๒ กันยายน ๒๕๖๕

ปรมาตมปฏิบัติที่อาศัยพุทธภาณิตสั้น ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ กัน

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปฏิบัติปาฏิหาริย์ ได้ล่วงมาถึงครั้งที่ ๑๐
ในวันนี้. การบรรยายนี้มุ่งหมายจะบรรยายหลักปฏิบัติในทุกแง่ทุกมุม
ดังที่ท่านทั้งหลายจะได้สังเกตเห็นอยู่แล้ว.

ทบทวน เรื่องการละอนุสัย

ที่แล้วมาได้ปรารภกันมาถึงเรื่อง ปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ปฏิบัติไม่ได้ และได้ปรารภถึงสิ่งที่เรียกว่า ปริยัติ ในฐานะที่เป็นอุปสรรคของการปฏิบัติก็มี กระทั่งถึงเป็นอันตรายแก่ผู้ที่ร่ำรวยด้วยปริยัตินั้นก็มี ; แล้วได้บรรยายถึงการปฏิบัติในชั้นสูงสุด ที่เรียกว่า ปรมัตถปฏิบัติ ที่ไม่ต้องอาศัยปริยัติเลยนั้น ก็มี, กระทั่งปรมัตถปฏิบัติชนิดที่เรียกว่า มาได้อย่างไม่น่าเชื่อ แม้แต่ชาวไร่ชาวนา ศึกษาเอาจากความทุกข์ ความยาก ความลำบาก ความได้ความเสีย อะไรในชีวิตประจำวันของตน ; แล้วก็ได้พบความเบื่อหน่ายความไม่ยึดมั่น ถือมั่นในชั้นสูงสุดได้โดยไม่รู้ปริยัติเลย ดังนี้ก็มี.

ในครั้งหลัง ๆ ต่อมานี้ ได้พูดกันถึงปรมัตถปฏิบัติที่อาศัยพระพุทธรูปภาสิตัน ๆ นานาแบบ. อย่างเช่นในครั้งที่แล้วมานี้ ก็ได้พูดกันถึงเรื่องการกระทำซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ได้ในทิฏฐธรรม ด้วยการละราคานุสัย, ด้วยการบรรเทาปฏิฆานุสัย, ด้วยการถอนรากอวิชชานุสัย, ทำอวิชาให้สิ้นไป ทำวิชาให้เกิดขึ้น ; ดังนี้เป็นตัวอย่าง ที่แสดงว่า อาศัยพระพุทธรูปภาสิตัน ๆ เพียงไม่กี่คำ เราก็สามารถปฏิบัติในชั้นปรมัตถปฏิบัติได้ เพื่อว่า คนทั้งหลายผู้มีสติปัญญาน้อย หรือว่าไม่มีโอกาส ไม่มีความสามารถ ที่จะเป็นผู้แตกฉานในปริยัตินั้น ก็ยังสามารถที่จะเอาตัวรอดได้ ด้วยเหตุนี้.

ในวันนี้ก็จะได้กล่าวถึง ปรมัตถปฏิบัติชนิดนั้น คือปรมัตถปฏิบัติที่อาศัยพระพุทธรูปภาสิตัน ๆ แล้วก็อยู่ในรูปแบบที่ต่าง ๆ กัน. ในครั้งนี้จะได้กล่าวโดยชื่อว่า จตุราธิฐานปฏิบัติ คือการปฏิบัติในปรมัตถปฏิบัติโดยอาศัย อธิฐานธรรม ๔ ประการ.

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำ "อธิษฐานธรรม" เสียก่อน

สิ่งที่จะต้องเข้าใจเป็นคำแรกที่สุดก็คือคำว่า อธิฐานธรรม, อธิษฐานธรรม - ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการอธิษฐาน. คำว่า อธิษฐาน ท่านทั้งหลาย เคยได้ยินได้ฟังกันมาจนชินหู ; แต่อาจจะเข้าใจความหมายผิดก็ได้. คำว่า อธิษฐาน นี้ โดยตัวหนังสือแปลว่า ตั้งทับ ; อธิ แปลว่า ทับ, ฐาน แปลว่า ตั้ง หรือที่ตั้ง ; อธิษฐาน แปลว่า ตั้งทับ.

ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ คำอธิษฐาน ก็หมายถึงว่า มีจิตใจที่ปักแน่นลงไปในเรื่องนั้น ก็เรียกว่าอธิษฐานสิ่งนั้น. แต่ว่าคำอธิษฐานธรรมนี้หมายถึง มีธรรมเป็นที่ปักแน่นลงไปจิตใจ ไม่ใช่อธิษฐานว่าเอาเอง เหมือนอย่างที่เราอธิษฐานขอนั้นขอนี้จากผี จากเทวดา จากพระเจ้า ; อย่างนั้นไม่ใช่เป็นการอธิษฐานธรรม คือไม่ได้มีธรรมอะไร ที่เป็นเครื่องปักใจลงไป ; แต่ว่าไปฝากไว้กับคนอื่น ไปตั้งอธิษฐานว่าขออย่างนั้นขออย่างนี้.

เรื่องอธิษฐานอย่างที่เราขอนั้นขอนี้ นี้ก็คล้ายกันตรงที่ว่า ถ้าเขามีความเชื่อถือในสิ่งใด ใจก็ปักลงไปในเรื่องนั้น. เชื่อผี ก็หวังพึ่งผี, เชื่อเทวดา ก็หวังพึ่งเทวดา, เชื่อพระเจ้ายกก็หวังพึ่งพระเจ้า ; มีใจปักลงไปอยู่ที่ผี ที่เทวดาที่พระเจ้า. อย่างนี้ก็พอจะเรียกว่า อธิษฐานได้เหมือนกัน ; แต่มันเป็นการอธิษฐานภายนอก เป็นการอธิษฐานที่ไปพึ่งสิ่งอื่น ที่มีอยู่นอกจากตน. ทำไมไม่อธิษฐานลงไปในเรื่องที่มีอยู่ในตน ? นี่ก็เพราะว่าไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า อธิษฐานนั้นอย่างถูกต้อง.

โดยที่แก้แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า **อธิษฐานธรรม**นั้น เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะว่าเป็นการตั้งใจที่จะให้มีธรรมะอันใดอันหนึ่งอยู่อย่างแน่นแฟ้น อยู่กับจิตใจของตนนั่นเอง. พระพุทธองค์ได้ตรัสข้อปฏิบัติ ๔ ประการนี้ไว้ เรียกว่า อธิษฐานธรรม ๔ ดังพระบาลีว่า :

จตุราธิฏฐาโน อโย ภิกขุ บุริโส - ดูก่อนภิกษุ, บุรุษนี้มีอธิษฐานธรรม ๔, อิติ โข ปเนตฺ วุตตํ กิณฺเฑตํ ปฏิจฺจ วุตตํ - เราอาศัยสิ่งใดจึงได้กล่าวข้อความนั้น ? เราอาศัยข้อความนี้คือ ปญญาธิฏฐาโน - มีการอธิษฐานในปัญญา หรือด้วยปัญญา, สัจจาธิฏฐาโน - มีการอธิษฐานด้วยสัจจะ, จาคาธิฏฐาโน - มีการอธิษฐานด้วยจาคะ, อุปสมาธิฏฐาโน - มีการอธิษฐานด้วยอุปสมะ.

ปัญญาอธิษฐาน ๑, สัจจาธิษฐาน ๑, จาคาธิษฐาน ๑, อุปสมาธิษฐาน ๑, รวมเป็น ๔ อธิษฐานด้วยกัน. เราไม่เคยได้ยินคำเหล่านี้; อย่างมากก็ได้ยินแต่คำว่า สัจจาธิษฐาน แล้วก็ใช้กันอยู่ทั่วไป : อธิษฐานสัจจะ ว่า ขอให้ได้อย่างนั้น ขอให้ได้อย่างนี้; ซึ่งก็เป็นการเอาเปรียบอยู่เสมอ คืออธิษฐานเอาเฉย ๆ ไม่มีการลงทุนอะไรมากมาย. ในที่นี้ต้องการให้ถึงการลงทุนเต็มที่ คือมีการ **ปฏิบัติเต็มที่**.

ข้อ ๑. **ปัญญาอธิษฐาน** - อธิษฐานเอาด้วยปัญญา ต้องมีปัญญาจึงจะสำเร็จตามที่อธิษฐาน. อธิษฐานในปัญญา ในคุณค่าของปัญญา ต้องการให้มีปัญญา; ให้ปัญญามา เพื่อจะแก้ปัญหิต่าง ๆ มาเป็นที่พึ่งของตัวได้; อย่างนี้จึงจะเรียกว่า ปัญญาอธิษฐาน.

ข้อ ๒. เรียกว่า **สัจจอิฐฐาน** - อิฐฐานลงไปในสัจจะ, มีสัจจะ, ด้วยสัจจะ ; อาศัยอำนาจของสัจจะ ก็เรียกว่า สัจจอิฐฐานได้.

ข้อ ๓. **จาคอิฐฐาน** - อิฐฐานด้วยจาคะ คือการเสียสละ ; การเสียสละในที่นี้ที่เคยพูดกันมามากแล้วว่า ไม่ใช่คำกำไรเกินควรในทางวัตถุ แต่ว่าเป็นการสละสิ่งสมควรสละออกไป, สิ่งใดไม่ควรมีอยู่ในตัว ก็ควรจะสละออกไปเสีย อย่างนั้นเรียกว่า จาคะ.

ถ้าทำบุญบาปหนึ่ง จะเอาวิมานหลังหนึ่ง อย่างนี้ไม่เรียกว่าจาคะในที่นี้ ; จาคะหมายถึง สละสิ่งสมควรสละออกไป ก็คือสิ่งที่เรียกว่ากิเลส เครื่องเศร้าหมอง สละออกไปได้เท่าไร ก็มีความสะอาดบริสุทธิ์เกิดขึ้นแทนเท่านั้น ; อย่างนี้เป็น จาคะแท้.

ข้อ ๔. **อุปสมมติฐาน** - อิฐฐานด้วยอุปสมะ ; อุ - ป - ส - ม นี้แปลว่า ความสงบ. เรามุ่งหมายแต่ความสงบ อิฐฐานเพื่อความสงบ, ตั้งใจทำความสงบ.

ใจความย่อ ๆ ของอิฐฐาน ๔ มีอยู่อย่างนี้.

ที่นี้สิ่งที่เรียกว่า "อิฐฐาน" หรือ**อิฐฐานธรรม**นี้ มีได้ทั้งอย่าง **โลกิยะ** และ**โลกุตตระ** ; โลกิยะในที่นี้หมายความว่า คนที่ปฏิบัติการทำงานในทางโลก ก็อาจจะอาศัยธรรม ๔ ประการนี้ได้ สำหรับเป็นเครื่องทำความเจริญให้แก่ตน, และอีกทางหนึ่ง แม้แต่บุคคลผู้ประสงค์แต่ความหมดกิเลส บรรลุ มรรค ผล นิพพาน ก็อาศัยอิฐฐานธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ได้ เช่นเดียวกัน.

จะศึกษาอิทธิฐานธรรมในแนวของปรมัตถปฏิบัติ

ในวันนี้เราจะได้พูดกันถึง ปรมัตถปฏิบัติ ไม่ใช่ต้องการจะพูดเรื่องโลกียปฏิบัติ ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังจะพูดเสีย พอให้เป็นที่น่าสนใจได้ว่า มันต่างกันอย่างไร แล้วก็จะได้อรรถาธิบายออกไป อย่าให้ปนเปกัน ให้ยุ่ง.

ข้อ ๑ **ปัญญานิธิฐาน** นี้ชาวนาชาวไร่ ก็หวังพึ่งปัญญาได้ : พยายามพอกพูนปัญญา **เป็นผู้ไม่ประมาทในเรื่องของปัญญา** ดังพระพุทธภาษิตว่า **ปญญํ นปฺมชฺเชยฺย - เป็นคนไม่ควรประมาทซึ่งปัญญา.** คำว่าประมาทต่อปัญญา นั้นก็คือ **เป็นคนสะเพร่า ; คนสะเพร่าก็คือคนโง่ ;** ดังนั้นความกับอกอยู่ในตัวแล้วว่า คนสะเพร่านั้นคือคนโง่ หรือว่าคนโง่ก็ต้องสะเพร่า.

เราจะเห็นคนสะเพร่าอยู่เสมอ ทั้งในวัด ทั้งในบ้าน **คนสะเพร่านี้จึงไม่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ;** จะเป็นชาวไร่ ชาวนา ชาวบ้าน ธรรมดาเท่าไร ก็ต้องอาศัยความไม่ประมาทต่อปัญญา, อย่าดูถูกปัญญา, พยายามสนใจที่จะมีสติสัมปชัญญะ รอบรู้สิ่งที่จะต้องรอบรู้ แล้วก็ให้มีความรู้ลึกซึ้งนั้นอยู่ตลอดเวลา ; อย่างนี้แหละเรียกว่าไม่ประมาทซึ่งปัญญา.

ข้อ ๒. **สังจายานิธิฐาน** ชาวไร่ชาวนาก็จะมีสังจายานิธิฐานได้ คือ **อิทธิฐานด้วยสังจายะ** ให้สมตามพระพุทธภาษิตที่ว่า **สจฺจมนุญฺชเยยฺย** ซึ่งแปลว่า **เป็นคนควรตามรักษาซึ่งสังจายะ.** สังจายะในที่นี้หมายถึงความจริง ; เราจะต้องจริงต่อเพื่อนฝูง, จริงต่อวาจา, จริงต่อเวลา, จริงต่อหน้าที่การงาน, จริงต่ออุดมคติที่มีอยู่อย่างไหน, ในที่สุดก็จะจริงต่อตัวเอง คือว่า ตัวเองเป็นมนุษย์ก็ช่วย

ทำให้มีความเป็นมนุษย์กันสักหน่อย, ถ้าเป็นมนุษย์ได้มากยิ่งที่สุดก็ยิ่งดี ; นี่เรียกว่ามีความจริง.

บุคคลเป็นผู้ตามรักษาซึ่งความสัตย์อย่างนี้แล้ว ก็ย่อมมีความเจริญ ; เช่นเป็นชวานาก็เป็นชวานาให้จริง, เป็นชาวไร่ก็เป็นชาวไร่ให้จริง, เป็นคนค้าขายก็เป็นคนค้าขายให้จริง ; ให้จริงในอุดมคติของตน มีพื้นฐานแห่งความจริงอยู่ที่ความเป็นมนุษย์ถูกต้อง. นี่ก็เรียกว่าเป็นเรื่องกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป แม้ในวิสัยแห่งโลกียะ.

ข้อที่ ๓. **จาคาธิษฐาน** ชาวไร่ชวานา ก็ตั้ง**อธิษฐานในการบริจาค** ; สิ่งใดควรบริจาค สิ่งนั้นต้องบริจาคออกไป แม้ที่สุดแต่จะบริจาคไปในการช่วยเหลือผู้อื่น ก็ควรบริจาค. **ในการบริจาค อย่าพึงหวังว่าจะได้รับอะไรตอบแทนมาเป็นผลทางวัตถุ** ; มุ่งหมายเอาความรัก ความสามัคคี ความเมตตาปรานีโดยแท้จริง อย่างนั้นเป็นเบื้องต้น.

ถ้าจะมีอะไรตอบสนองมาเป็นวัตถุ ก็คงรับได้ไม่เสียหายอะไร แต่อย่า**มีจิตใจชนิดที่เป็นการลงทุนค้ากำไรเกินควร** ; เพราะเมื่อติดนิสัยแล้ว จะเอาเปรียบผู้อื่น, จะมีแผนการที่จะตักเบ็ดผู้อื่น หลอกหลวงผู้อื่น ; อย่างนี้แล้วไม่เท่าไร ก็จะย้อนเป็นร้าย กลับมาหาตัวเองโดยแน่นอน ; ผู้ตั้งจิตเป็นปณิธานแน่วแน่ไว้ว่า สิ่งใดควรสละ แล้วก็จะสละออกไปดีกว่า. ให้ใครได้มีความสุขก็พอแล้ว

เมื่อเราเห็นคนอื่นมีความสุข ตัวเองก็มีความสุขด้วย ; ยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือ**ให้คนอื่นกิน จะสบาย หรืออิ่มนานกว่าที่ตนจะกินเอง**. ถ้ากินเอง

เดียวเดียวก็หมด ถ้ายอจจะแล้วก็เลิกกัน ; แต่ถ้าให้ผู้อื่นกิน จะไปอิมอยู่ใน
จิตใจทั้งของเขา และของเราได้อีกนาน.

นี่แหละคืออานิสงส์ของสิ่งที่เรียกว่า **จาคะ** เป็นเครื่องสมัคสมาน
หมู่มนุษย์ให้อยู่กันด้วยความเป็นผาสุก.

สิ่งที่ต้องสละอย่างยั้งนั้นคือ ความเห็นแก่ตัว ; **สละความเห็น**
แก่ตัวแล้วจะเป็นการสละทุกอย่างที่ควรสละเป็นแน่ ให้สมกับพระพุทธานุชา
ที่ว่า **จาคมนุพฺรหฺมยุ** แปลว่า เป็นคนควรที่จะพอกพูนซึ่งจาคะ.

ข้อที่ ๔. **อุปสมาคิณฺฐาน** คือ การอธิฐานในความสงบนั้น แม้เป็น
ชาวบ้านร้านตลาด ชาวไร่ชาวนา ก็จะทำอธิฐานหาความสงบ คือ การเป็นอยู่
ด้วยความสงบ ในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน. ในครอบครัวของเราก็สงบ
ในบ้านในเมืองของเราก็สงบ หวังให้ทั้งโลกมีความสงบ และพยายามทำให้เป็น
ไปอย่างนั้นด้วย ก็เรียกว่า อุปสมาคิณฺฐาน เป็นอธิฐานข้อที่ ๔ ให้สมตาม
พระพุทธานุชาที่ตรัสว่า **สันติเมว โส ลิกฺขะยุ** - เป็นคน ควรจะศึกษาซึ่ง
สันติ นั้นเทียว.

"เป็นคน ควรจะศึกษาซึ่งสันติ" เมื่อพูดดังนี้ บางคนจะคิดว่า เป็นแต่
เพียงศึกษาให้รู้ไว้เท่านั้น ; แต่ว่าเราได้เคยพูดกันมาแล้วมากมายเหลือเกินว่า คำว่า
"ศึกษา" ในภาษาบาลีนั้น **หมายถึงการประพฤติกระทำ** ; เช่น ไตรสิกขา
ได้แก่ ศีลสิกขา สมาธิสิกขา ปัญญาสิกขา เหล่านี้ไม่ได้หมายถึงการศึกษาล้วน ๆ
แต่หมายถึง การประพฤติปฏิบัติลงไปจริง ๆ. ดังนั้น คำว่า "พึงศึกษาสันติ

นั่นเทียว" นั่นก็หมายความว่า ศึกษาให้รู้ว่ สันติคืออะไร, แล้วก็ปฏิบัติลงไปจนได้รับผลเป็นสันติ โดยแท้จริง อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้ศึกษาในสันติ.

นี่แหละคือ อริชฐานธรรม ในความหมายที่เป็นพื้นฐานทั่วไปแก่คนทั้งปวง มีอยู่ ๔ ประการอย่างนี้ ด้วย ประเภทหนึ่ง,

อริชฐานธรรม เป็นปรมัตถปฏิบัติ ได้โดยอย่างไร

เดี๋ยวนี้เราก็ตกกันแล้วว่า เราจะพูดถึงปรมัตถปฏิบัติ ; อริชฐาน-
ธรรมทั้ง ๔ นี้ จะเป็นปรมัตถปฏิบัติได้ในลักษณะอย่างไร. พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนและครบถ้วน ดังพระบาลีสืบต่อไปนีว :-

ปรมา อริยา ปญญา

- ปัญญาอันประเสริฐอย่างยิ่ง

ยทิท สพพทุกขกุขเย ญาณ

- กล่าวคือญาณเป็นเครื่องรู้ในธรรม
เป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง ;

ปญญาธิฏฐาเนน สมนุนาโคโต

- ภิกษุเป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยสัจจา-
ริชฐานอันยิ่ง เห็นปานดังนี้.

ข้อที่ ๑ หมายถึง สัจจาธิชฐาน เป็นผู้ประกอบอยู่ด้วยสัจจา-
ธิชฐาน คือตั้งทับอยู่บนสัจจะอันยิ่ง ; สัจจะอันยิ่งนั้น ทรงระบุว่า ปรมา
อริยา ปญญา ; คือปัญญาอันเป็นอริยะ และเป็น ป-ร-ม จะสมาสเข้าเป็น
ศัพท์เดียวกัน ก็เรียกว่า ปรมอริยปัญญา.

ป-ร-ม-อ-ริ-ย-ปัญญา ความหมายก็เห็นได้ง่าย ๆ เป็นที่คุ้นเคยกันอยู่มากแล้ว ไปขยายความกันเอาเองก็ได้ ว่า พระองค์ทรงหมายถึงปัญญา ที่เป็นอริยะ คือไปเสียจากข้าศึก ได้แก่กิเลส ; แล้วเป็น ป-ร-ม หรือเป็น บรม ในที่นี้ก็แปลว่า ในขั้นสูงสุด.

ปัญญาที่ไปเสียจากกิเลส ในขั้นสูงสุดนั้น ได้แก่ สัพพทุกขกฺขเย ญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องรู้ในความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง. ความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง เป็นชื่อของการปฏิบัติทุกอย่างทุกประการที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ; แม้ที่สุดแต่หมวดธรรม ที่ได้กล่าวมา ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้ ก็ชื่อว่า สัพพทุกขกฺขเย ญาณ ได้เหมือนกัน แต่ในที่นั้นเราไปเรียกเสีย ทุกขส-สнутกโร - บุคคลผู้กระทำซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ ; เป็นผู้ที่มีจิตใจทั้งทັบอยู่บนสัจจะ ที่เป็นความรู้ว่า อะไรเป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง ดังนี้ อยู่ตลอดเวลา.

ในส่วนการศึกษา ก็มีการศึกษาที่พอเพียง ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง, แล้วก็ปฏิบัติอยู่จนสุดความสามารถของตน ๆ. ในทาง การประพฤติกระทำทางกาย วาจา ก็กระทำอยู่อย่างนั้น. ในทางจิตก็กระทำอยู่อย่างนั้น ; และมีความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจแจ่มแจ้งอยู่ในทางจิต. ที่เรียกว่า ความรู้ ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งนั้น หมายถึงว่า ถ้ารู้จริง แล้วจะทนอยู่ไม่ได้ แต่จะกระทำไปในลักษณะอย่างนั้นเอง ; ถ้าไม่ใช่เช่นนั้น ก็ไม่ใช่รู้จริง.

บางคนก็รู้มาก และพูดมาก แต่แล้วไม่มีอำนาจ หรือน้ำหนักอะไร เพียงพอ ที่จะให้ตัวกระทำไปในลักษณะอย่างนั้น ; อย่างนี้ยังไม่เรียกว่า

รู้จริง และไม่เรียกว่า สัจจาธิฐาน ; ต้องรู้จริงถึงขนาดที่รู้แล้วมันทนอยู่ไม่ได้ ต้องเป็นไปโดยอัตโนมัติ ในการที่ทำความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง.

นี่เป็นสัจจาธิฐาน เป็นอธิฐานธรรมข้อที่ ๑ เป็นธรรมที่บุคคล ควรจะตั้งทับลงไป.

ข้อที่ ๒. สำหรับข้อนี้ ในชั้นปรมัตถปฏิบัติ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า :
ปรมํ อริยสัจจํ ยทิทํ อโมสธมมํ นิพพานํ. - สัจจะอันประเสริฐอย่างยิ่ง
กล่าวคือ นิพพาน อันมีความไม่มฺุสา เป็นธรรมดา ประเมน สจฺจจาภิภูจฺจาใน
สมนฺนาคโต - ภิกษุนี้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยสัจจาธิฐานอย่างยิ่ง เห็น
ปานนี้.

ข้อ ๒ นี้หมายถึงอริยสัจจ ส่วนข้อแรกหมายถึงอริยปัญญา ; ข้อ ๒ นี้
หมายถึงอริยสัจจที่ประเสริฐ คือไปจากข้าศึก ; ป-ร-ม คือ อย่างยิ่ง นี้ได้แก่
พระนิพพาน. พระนิพพานนี้ มีคุณบทว่า อโมสธมมํ, อโมสธมมํ แปลว่า
มีธรรมอันไม่มฺุสาเป็นธรรมดา.

คำพูดนี้ คงจะยังแปลกอยู่สำหรับท่านทั้งหลาย อาจจะไม่เคยได้ยินก็ได้
ว่า อโมสธมมํ - มีความไม่มฺุสาเป็นธรรมดา. ในโลกนี้ หรือในสากล
จักรวาลนี้ ในอะไร ๆ ทั้งหมดนี้ จะมีอะไรบ้าง ที่มีการไม่มฺุสาเป็นธรรมดา ?
คำตอบ ตอบได้ง่าย ๆ ว่า สิ่งใดมีความไม่เที่ยง สิ่งนั้นมีความมฺุสาเป็นธรรมดา :
สิ่งใดมีความเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งนั้นมีความไม่มฺุสาเป็นธรรมดา.

สิ่งที่ไม่มุสาเป็นธรรมดา มีแต่นิพพานเท่านั้น ; ดังนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า ยทิทํ อโมสธมฺมํ นิพพานํ - **สิ่งนั้นคือ นิพพาน อันไม่มีความมุสาเป็นธรรมดา.** เมื่อพูดถึงสิ่งที่ไม่มีความมุสาเป็นธรรมดา จะต้องมีความรู้ มีความเข้าใจให้กว้างออกไป.

ความหมายอีกข้อหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญมาก คือ คำว่า **"มีปัจจัยปรุงแต่ง และ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง".** **สิ่งใดมีปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งนั้นจะมุสาเป็นธรรมดา ;** เพราะว่ามันต้องเป็นไป ตามอำนาจของเหตุของปัจจัย, จะคงที่อยู่ไม่ได้ จะจริงอยู่ไม่ได้ จึงต้องเป็นมุสา.

ส่วนสิ่งใดไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เป็นเครื่องปรุงแต่ง สิ่งนั้นไม่ต้องเป็นไปตามอำนาจของอะไร มันจึงเป็นอยู่ได้ตามอำนาจของมันเอง มันจึงไม่ต้องมุสา. ดังนั้น สังขตธรรมทั้งหลายยังเป็นสิ่งที่มุสาอยู่ ; **อสังขตธรรมเท่านั้นที่จะมีความไม่มุสาเป็นธรรมดา.** และสิ่งนี้ก็เป็นสิ่งเดียวกันกับคำว่า "นิพพาน" และมีชื่อเรียกว่า สัจจะ คือ ความจริง ; ถ้าเป็นความจริงแท้ ต้องไม่มุสา.

เมื่อกล่าวถึง**สัจจะอันประเสริฐ** และสูงสุด **พระพุทธองค์ทรงระบุพระนิพพาน** นี่ก็แสดงให้เห็นว่า นิพพานนั้นเป็น บรมสัจจะ ; บุคคลมีจิตตั้งอธิษฐานถึงทับลงไปในสัจจะนี้ เชื่อว่ามีบรมสัจจากิษฐาน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับจะให้ถึงซึ่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมที่ไม่มุสา. นี่นับเป็นประการที่ ๒.

ข้อที่ ๓ จากาธิษฐาน การตั้งทับลงไปในจาคะ ที่เป็นชั้นปรมัตถปฏิบัติ นั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า **ปรโม อริโย จาโค - จาคะอัน**

ประเสริฐ อันเป็น ป-ร-ม, ยทิท สพฺพปฏิบัติปฏินิสฺสคฺโค-กล่าวคือการสละเสียได้ซึ่งอุปติทั้งปวง ; ประเมน จากาธิฏฺฐาเนน สมฺมุนาคโต - ภิက္ขุ มาตามพร้อมแล้ว ด้วยจากาธิฐฐาน อย่างยิ่งเห็นปานดังนี้.

อธิบายว่า ในบรรดาการสละนั้น การสละที่ประเสริฐและสูงสุด นั่นคือ การสละซึ่งอุปติ. สิ่งใดเรียกว่า "อุปติ" นี้ก็เคยบรรยายกันมามากแล้ว ; โดยสรุปใจความแล้ว ก็กล่าวได้ว่า สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ สิ่งนั้นเรียกว่า อุปติ, จะเป็นสิ่งใดก็ได้ : รูปธรรมก็ได้ นามธรรมก็ได้ ; เป็นวิสัย หรือ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือแล้ว ก็เรียกว่า อุปติ ; เช่นว่า ร่างกายนี้ก็เป็นอุปติ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า ของกู.

กิเลส ก็เป็นอุปติ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือโดยไม่รู้สึกรู้สว่า เป็นตัวกู. แม้บุญ แม้บาป ก็เป็นที่ตั้งแห่งอุปติ เรียกว่า ปุญฺญอุปติ ก็มี. บุญ นี่เป็นอุปติ ในฐานะที่ว่า เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ; บุญที่เป็นอุปติ ก็เป็นไปเพื่อผลใน วัฏฏสงสาร.

สรุปความว่า แม้แต่พระนิพพาน คนโง่ ๆ ก็ไปยึดถือว่า "นิพพาน ของกู" ทำให้นิพพานกลายเป็นอุปติ ไปอย่างนี้ ไม่น่าพอใจเลย.

สรุปในที่สุดว่า สิ่งใดถูกยึดถือได้ อาจะยึดถือได้ แล้วสิ่งนั้นเป็นอุปติ ในเมื่อมีการยึดถือ ; ถ้าไม่มีการยึดถือ ก็ไม่เป็นอุปติ ; เช่นร่างกายล้วนๆ ของเรานี้ ถ้าไม่ยึดถือว่า ของเรา ก็ไม่เป็นอุปติ จะเป็นสภาวะธรรมตามธรรมดา ; แต่ถ้าไม่ยึดถือเข้า ก็กลายเป็นอุปติ แล้วก็เป็นความทุกข์แก่บุคคลนั้น.

หรือแม้ที่สุดแต่ว่า เรือกสวน ไร่นา ทรัพย์สมบัติ ถ้าไม่ยึดถือเข้า มันก็ไม่ใช่
อะไร คงเป็นธรรมชาติอยู่อย่างนั้น ; แต่พอไปยึดถือว่า เป็นของเราเข้า ก็เป็น
อุปธิ.

ที่นี้ สำหรับคำว่า อุปธิ ก็แปลว่า เข้าไปทรงไว้, เข้าไปแบกไว้ ;
อุป แปลว่า เข้าไป, ธิ แปลว่า ทรงไว้, แบกไว้ หามไว้ หนุนไว้. อุปธิ แปลว่า
เข้าไปทรงไว้ ; ดังนั้นมันก็เป็นของหนัก.

ใคร ๆ ลองแบกอะไร ทรงอะไรดูก็แล้วกัน ล้วนแต่หนักทั้งนั้น. จะ
แบกกระสอบดิน มันก็หนัก, จะแบกกระสอบเงินทอง มันก็หนัก, จะแบก
กระสอบที่ใส่เพชรพลอยมันก็หนัก. ถ้าแบกแล้ว มันหนักเสมอ ; ถ้า
ไม่แบกแล้วมันก็ไม่หนักเสมอ. ดังนั้นจะต้องนึกไปในทางที่ว่า ไม่ต้องแบก ;
เราจะมีก็ได้ เราจะใช้ จะกิน จะจัดการอย่างไร ๆ ก็ได้ โดยไม่ต้องแบกดีกว่า.

เราก็เห็น ๆ กันอยู่ชัดว่า เราไม่ได้แบกเอาว้าวควาย ไร่นา ไร่บนป่า
หรือ บนศิรชะ ; แต่ว่า เรายังแบกไว้บนจิตใจ. เดียวนี้ไม่ได้แบกไว้บนหัว
แต่ว่าได้แบกไว้บนจิตใจ, บางเวลาเราเอามาบรรทุกไว้บนจิตใจ. ดังนั้น
บางเวลาทรัพย์สมบัติเหล่านั้น ก็เป็นอุปธิ มาทับอยู่บนจิตใจ นี่จะยิ่งน่ากลัว
กว่าบนหัว.

ความจริงข้อนี้มีอยู่ว่า ถ้าไม่ยึดถือ ก็ไม่เป็นความทุกข์ พระพุทธองค์จึง
ทรงสรุปความว่า สงฺขิตเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา - เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว
เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นเป็นตัวทุกข์. อะไรก็ตาม นี่ก็เรียกว่า

เบญจขันธ์ มันอยู่ข้างนอก ไม่เป็นไร ; แต่พอเข้ามาเกี่ยวข้องกับคน เข้ามาอยู่ในจิตใจของคน มันก็เป็นเบญจขันธ์ได้. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้ ภายนอกก็ตาม ภายในก็ตาม ถ้ามาเกี่ยวข้องกับจิตใจของคนแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ถูกยึดถือ ก็ต้องมีความทุกข์.

ที่นี้ขอให้ดูที่ว่า ร่างกายของเราแท้ ๆ ถ้าไม่ยึดถือ มันก็ไม่ใช่ทุกข์ หรือ ไม่หนัก ; พอไปยึดถือเข้า มันก็ทุกข์ หรือเป็นความทุกข์ หรือเป็นของหนักขึ้นมา ; **ความทุกข์ทั้งหลายจึงสรุปรวมอยู่ที่ความยึดถือ.**

ในข้อนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **สพฺพปฏิบัตินิสฺสคฺโค - การสละเสียได้ซึ่งอุปธิทั้งปวง** นี่เป็นอริยจาณะอันสูงสุด ; หมายความว่า พระอริยเจ้าท่านมีจาคะกันอย่างนี้, หรือว่า มีจาคะกันอย่างนี้ จึงจะถูกต้องตามแบบของพระอริยเจ้า คือ บุคคลผู้พ้นแล้วจากข้าศึก. **จาคะสูงสุด จึงอยู่ที่การสละเสียซึ่ง อุปธิทั้งปวง** ทำให้ดับทุกข์ได้ ทำให้บรรลุนิพพาน.

บุคคลควรจะมีอธิษฐานจิตลงไปที อุปสมะ กล่าวคือ พระนิพพาน ; ในบางที ก็เรียกพระนิพพานนั้นว่า อุปสมะ แปลว่า **ความเข้าไปสงบ**

ถ้าเรียกว่า **นิพพาน** ก็แปลว่า **ความดับเย็น** ; ความดับ หรือ **ความสงบ** ก็เป็นอย่างเดียวกัน ถ้าดับมันก็สงบ, ถ้าสงบมันก็ดับ, ฉะนั้น ชื่อจึงใช้แทนกันได้มากมายหลายชื่อ ความหมายเหมือนกันหมด ตรงที่ไม่มีมีความทุกข์ ไม่มีความร้อน.

ข้อที่ ๔. **อุปสมมติฐาน** ในขั้นที่เป็นปรมาตถปฏิบัติภาวนานั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า **ปรโม อริโย อุปสโม - อุปสมะ อันประเสริฐอย่างยิ่งนั้น**, ยทิทราคะโทสโมหานํ อุปสโม - ได้แก่ อุปสมะแห่งราคะ แห่งโทสะ แห่งโมหะ, ปรเมน อุปสมมติฐานเนน สมณนคโต - ภิกษุเป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยอุปสมมติฐาน ด้วยอาการอย่างนี้.

อธิฐาน คือการถึงทัฬหซึ่ง อุ-ป-ส-ม คือการเข้าไปสงบอันประเสริฐสูงสุด, แล้งถึง อุ-ป-ส-ม คือความสงบแห่งราคะ โทสะ โมหะ. สิ่งที่เราเรียกว่า ราคะ โทสะ โมหะ มีอธิบายกันมาแล้วหลายครั้งหลายหน ไม่อาจจะอธิบายโดยละเอียดได้อีก ในที่นี้ ในเวลานี้.

สรุปความเอาแต่ว่า **ราคะ โทสะ โมหะ** นี้ มีความหมายเป็นความ **ลุกโหลง ๆ เหมือนกับไฟ**; แม้ว่ามีอาการต่าง ๆ กัน ลุกกันไปคนละอย่าง หรือว่าร้อนกันไปคนละอย่าง : บางอย่างก็เห็นง่าย บางอย่างก็ไม่เห็น, หรือว่ามันจะเป็นสีสังวรณะที่ต่าง ๆ กัน. เป็นไฟสีเหลือง, เป็นไฟสีขาว, เป็นไฟสีเขียว, เป็นอะไรก็สุดแท้ เรียกว่ามันมีความลุกโหลงอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

สังเกตได้ง่ายนิดเดียวว่า พอราคะเกิดขึ้นแล้ว จะอยู่นิ่งไม่ได้, โทสะเกิดแล้ว จะอยู่นิ่งไม่ได้, โมหะเกิดแล้ว ก็อยู่นิ่งไม่ได้; ความที่อยู่นิ่งไม่ได้นั้น เรียกว่า **ไม่สงบ**. ต่อเมื่อตรงกันข้ามอย่างนั้น จึงจะเรียกว่า **ความสงบ หรือความเข้าไปสงบ คือความหยุด**.

ความหยุดแห่งราคะ โทสะ โมหะนี้ เรียกว่า เป็น อุ - ป - ส - ม อันเป็นอริยะ, อันเป็น ป - ร - ม, จะรวมเรียกเป็นคำเดียวก็ได้ว่า **"ปรมาริ-**

โยปสม" ก็เป็นภาษาบาลี ไม่คั่นหู ; ป - ร - ม - อ - ริ - โย - ป - ส - ม
- ความเข้าไปสงบระงับอันประเสริฐและสูงสุด คือการเข้าไปสงบระงับเสียได้
ซึ่ง รากะ โทสะ โมหะ ดังนี้. ผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยอุปสมาสีฐานอย่างนี้ ซึ่งว่า
เป็นผู้ถึงทัฬหซึ่งพระนิพพาน.

นี้รวมเป็นอธิษฐานธรรม ๔ ประการ ล้วนแต่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์
สิ้นเชิงในอันดับสูงสุด.

เท่าที่กล่าวมานี้ ก็ชี้ให้เห็นอยู่ในตัวแล้วว่า อธิษฐานธรรม
ทั้ง ๔ ประการนี้ จะใช้อย่างเรื่องของชาวบ้านในโลกนี้ก็ใช้ได้ จะใช้อย่างเรื่อง
ของพระอริยเจ้า เพื่อจะออกไปเสียนอกโลก นอกความทุกข์ทั้งปวงก็ได้.

ในสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายอธิษฐานธรรมที่เป็นปรมัตถ-
ปฏิบัติ ดังนั้นจึงทรงแสดงให้โดยบทว่า ป - ร - ม บ้าง, โดยบทว่า อ - ริ - ย
บ้าง ; แล้วก็แสดงลักษณะสูงสุด คือถ้าเป็นปัญญา ก็เป็นปัญญาเห็นธรรม
เป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ; ถ้าเป็นสัจจะ ก็หมายถึงสัจจะชนิดที่ไม่มีการมุสา
เป็นธรรมดา เช่นนิพพานเป็นต้น ; ถ้าเป็นจาคะ ก็หมายถึง สละเสียซึ่งอุปธิ
ทั้งปวง ; ถ้าเป็นอุปสมะ ก็ต้องอุปสมะแห่งกิเลสทั้งปวง.

ขอให้ผู้ปฏิบัติโดยนัยนี้ มีความเข้าใจ สรุปได้เป็นหัวข้อสั้น ๆ ว่า
จงเป็นผู้มีอธิษฐาน คือมีการตั้งทัฬหลงไปบนธรรมะ ๔ ประการ : คือปัญญา
ที่ประเสริฐสูงสุด, คือสัจจะที่ประเสริฐสูงสุด, คือจาคะที่ประเสริฐสูงสุด, คือ
อุปสมะอันประเสริฐสูงสุด เช่นเดียวกัน.

มีชื่อธรรมะเพียง ๔ อย่างเท่านั้น ว่า ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ที่เป็นไปทางโลกก็ได้ ในทางโลกุตระก็ได้ แล้วแต่ว่าบุคคลนั้น จะสามารถนำมาใช้ปฏิบัติอย่างไร.

คนเรานั้น มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่ธรรมะนี้แปลกประหลาดที่ว่า เอาไปใช้ได้ในทุก ๆ หน้าที่ ; คนที่อยู่ในโลกนี้จะต้องทำมาหากิน ก็ต้องใช้ธรรมะนี้ ในความหมายตามระดับนั้น ; แต่ถ้ามีความทุกข์ทางใจเกิดขึ้น ก็ต้องมีธรรมะนี้ ในระดับสูงไปกว่านั้น. เรามีปัญหาอย่างไร หรือมีปัญหาชั้นไหน ก็พึงใช้อริยฐานธรรมนี้ ให้ถูกต้องตรงตามปัญหานั้นๆ เกิด ก็จะสามารถแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้.

นี่แหละคือ ปรมัตถปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนานานาแบบ เอามาแสดงให้เป็นเครื่องศึกษาและปฏิบัติ สำหรับพุทธบริษัท ในวันนี้มี ๔ ประการ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และอุปสมะ ในฐานะที่เป็นอริยฐานธรรม พอสมควรแก่เวลา จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยาย ตามที่เคยกระทำมา สืบต่อไป.

ปฏิบัติปาฏิหาริย์

- ๑๑ -

๙ กันยายน ๒๕๑๕

ภทเทกรัตตปฏิบัติปาฏิหาริย์

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในหัวข้อที่ว่า ปฏิบัติปาฏิหาริย์ ได้ล่วงมาถึงครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้แล้ว ยังจะต้องบรรยายต่อไปอีกสามครั้ง ก็จะหมดงวดการบรรยายชุดนี้ แล้วก็จะได้หยุดพักไปเป็นเวลา ๓ เดือน เพราะว่าเป็นฤดูฝน ต่อถึงฤดูแล้งหน้า จึงค่อยเริ่มบรรยายกันในรอบใหม่.

ในรอบสุดท้ายที่เรียกว่า ชุด ปฏิบัติปทัชฌาน นี้ เป็นรอบ อาสาฬหบูชา คือ เนื่องในวันเข้าพรรษา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้ การ บรรยายได้ติดต่อกัน ล้วนแต่กล่าวด้วยเรื่องปัญหาต่าง ๆ ของการ ปฏิบัติ, วิธีการปฏิบัตินานาแบบ ทั้งที่เนื่องกับปริยัติ และไม่เนื่อง กับปริยัติ จนกระทั่งเกี่ยวกับปริยัติ สักว่าเป็นพระพุทธานุชาตินั้นๆ เท่านั้น.

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงอธิษฐานธรรมทั้ง ๔ คือ ปาณณาธิษฐาน สัจจาธิษฐาน จาคาธิษฐาน และอุปสมานาธิษฐาน.

ในวันนี้จะได้กล่าวหมวดธรรมที่เนื่องกัน สำหรับจะให้เกิดความง่ายดาย แก่อธิษฐานธรรมทั้ง ๔ นั้นด้วย และแม้จะมองในรูปที่ว่า มันเป็นความสมบูรณ์ อยู่ในตัวมันเองด้วยก็ยังได้ คือ หมวดธรรมที่เรียกว่า ภัทเทรตตปฏิปทา.

ธรรมะหน้าปากคอก ที่ควรรู้จัก

ธรรมะหมวดนี้ เป็นที่คุ้นเคยกับพุทธบริษัททั้งหลาย เพราะว่า สวดกัน อยู่ทุกวัน ที่เรียกว่า ภัทเทรตตคาถา มีใจความว่า *อดีตํ นานวาคเมยฺยนปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ* เป็นต้น; แต่แล้วมันก็มีลักษณะเหมือนกับหน้าปากคอก ที่วักกินไม่เป็น.

ธรรมดา "หน้าปากคอก" ย่อมถูกวักกักกินอยู่เสมอ จึงได้เรียกว่า "หน้าปากคอก" ; เพราะว่าวักนั้นพอจะออกจากประตูคอกก็จับนั้นจับนี้ ที่เป็น

หญ้าเป็นใบไม้ ที่ปากคอกก่อนเสมอไป จนเรียกว่า "หญ้าปากคอก" ; แต่แล้วมันก็ยังจะมีหญ้าปากคอก ชนิดที่วัวกินไม่เป็น เช่นว่า มันจะอยู่สูงขึ้นไป บนหลัง ชุ่มประตูคอกก็ได้ แล้ววัวมันก็ไม่เคยจะเงยหน้าดู, หรือว่า หญ้าจะแอบอยู่ที่หลักรั้วอันไหนก็ได้ ซึ่งวัวไม่สนใจ หรือว่ากินไม่ได้.

การกล่าวอย่างนี้ ก็เพื่อจะเป็นเครื่องเตือน ให้รู้จักสังเกตกันบ้างว่า แม้ว่าจะเป็นหญ้าปากคอก แต่ก็ยังมีชนิดที่วัวกินไม่เป็น ก็อาจจะมียู่เหมือนกับว่า ภทเทรตตคาถานี้.

ภทเทรตตคาถานี้ ก็สวดกันอยู่ทุกวัน **มีลักษณะเหมือนกันกับหญ้าปากคอก** ; แต่ทำไมเอามาใช้เป็นประโยชน์ เหมือนกับหมวดธรรมทั้งหลายไม่ได้ ทั้งที่เป็นหมวดธรรมที่สมบูรณ์อยู่ในตัวของมันเอง จึงขอให้ท่านทั้งหลายสนใจให้ดีเป็นพิเศษ ในธรรมหมวดนี้ ในฐานะที่ว่า เป็นเหมือนกับหญ้าปากคอก. สำหรับหัวข้อของธรรมนี้ ก็มีว่า :

อดีต นานวาคเมยฺย

- ไม่ตามคิดถึงซึ่งสิ่งที่ล่วง

ไปแล้ว,

นปฏิกฺขเ อนาคตํ

- ไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มา,

ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ

- เห็นแจ้งประจักษ์ในธรรม

อันเป็นปัจจุบันนั้น ๆ อยู่.

ข้อความมีเพียง ๓ ข้อเท่านั้นเอง ว่า ไม่ตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, ไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง, แต่ว่า เห็นแจ้งในธรรมที่เป็นปัจจุบัน อยู่ในที่

นั้น ๆ ; ใจความสำคัญอยู่ตรงที่ "เห็นแจ้งในสิ่งที่ปัจจุบันอยู่ในที่นั้น ๆ" นั่นเอง.

เห็นแจ้งในสิ่งที่ปัจจุบันในที่นั้น จะชนะกิเลสได้

สิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกันเป็นพิเศษ ก็อยู่ที่ตรงนี้ อยู่ตรงที่ว่า จะทำความเข้าใจในสิ่งที่ปัจจุบันในที่นั้น ๆ กันได้อย่างไร ? ถ้าว่าทำได้ ก็จะเป็นการเอาชนะกิเลส และความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงเหมือนกัน ; ไม่ใช่ว่าการปฏิบัติในข้อนี้ จะเป็นการปฏิบัติครั้งท่อน หรือเป็นการปฏิบัติ ที่เป็นเบื้องต้น เป็นบุพภาคของการปฏิบัติเหล่าอื่น ก็หาไม่ได้. ที่แท้ก็เป็นการปฏิบัติที่เต็มรูป เหมือนกับการปฏิบัติเหล่าอื่น ซึ่งเมื่อปฏิบัติแล้ว ก็ทำให้สิ้นกิเลส และอาสวะได้.

การที่บุคคลมาเห็นแจ้งในธรรม อันเป็นปัจจุบันอยู่ในที่นั้น ๆ มีความหมายสำคัญที่สุดตรงที่ว่า ทำให้เกิดกิเลสไม่ได้ และเพิ่มพูนอาสวะไม่ได้ ; เมื่อเป็นดังนี้อยู่เรื่อยไป ๆ กิเลส อาสวะก็ถึงความสิ้นไป ในที่สุด.

สำหรับเรื่องในอดีตนั้น เมื่อไม่นึกถึงมันแล้ว ก็แล้วกันไป ; สำหรับเรื่องในอนาคตนั้น เมื่อไม่หวังอยู่ มันก็ไม่มีปัญหาอะไร ; เป็นอันว่าไม่ต้องสนใจก็ได้. ให้สนใจกระทำแต่ในส่วนที่เป็นปัจจุบันในส่วนเดียว. ดังนั้น เราต้องวินิจฉัยกัน ในส่วนนี้ให้มากที่สุด ; หรือว่า เมื่อสนใจ และปฏิบัติได้ในส่วนนี้ก็เป็นอันว่า ปฏิบัติได้ทั้งสามส่วน. สำหรับส่วนที่เป็นอดีตนั้น ก็ตรัสว่า :-

ยทตติมปุหีนนุตฺ - ส่วนใดที่เป็นอดีต ส่วนนั้นก็จะไปแล้ว.

ส่วนที่เป็นอนาคต ก็ตรัสว่า อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํ - ส่วนที่เป็น
อนาคตเล่า ก็ยังไม่มา.

เมื่อสิ่งนั้นจะไปแล้ว หรือ เมื่อมันยังไม่มา นี่ก็ยังไม่ใช่ปัญหา
เพราะไม่ได้เกิดขึ้นอยู่เฉพาะหน้า, มิได้เป็นปัญหาเฉพาะหน้า. เมื่อมันไม่มีอยู่
ในที่เฉพาะหน้า เราก็ไม่มีหน้าที่ ที่จะต้องกระทำอะไร หรือปฏิบัติอย่างไรเลย ก็ได้
จึงยังคงเหลืออยู่ แต่ส่วนที่เป็นปัจจุบัน. ในข้อนี้มีตรัสว่า :-

ปจฺจุปปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสตี	- บุคคลใดเห็นแจ้งในธรรม
	อันเป็นปัจจุบันอยู่ในที่นั้น ๆ,
อสํหิรํ อสงฺกุปฺปํ	- เป็นผู้ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอน
	แคลนไปด้วยธรรมนั้น,
ตํ วิทูธา มนุพฺพหฺมเย	- รู้ความจริงข้อนี้แล้ว
	พึงพอกพูนไว้.

นี่เป็นหลักปฏิบัติโดยตรง ว่า ให้รู้แจ้งประจักษ์ ทันทัน ในสิ่ง
ที่เป็นปัจจุบัน ในลักษณะที่ไม่มีความง่อนแง่นคลอนแคลน, แล้วก็รักษาความรู้
อันนี้ และความไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน อันนี้ไว้ ให้เจริญอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ต่อจากนั้นก็มิพระพุทธรูปาษิต ซึ่งเป็นเครื่องกระตุ้น หรือ รบเร้าว่า :-

อชฺเชว กิจฺจมาตฺตปฺปํ	- ความเพียรเผากิเลส เป็นสิ่งที่ท่านทั้งหลาย
	ต้องทำวันนี้,
โก ชญฺเภา มรณํ สุเว	- ใครจะไปรู้ว่า ความตายจะมี แม้ในวันพรุ่งนี้

น หิ โน สงฺครนฺเตน

- การจะทำสงครามต่อต้านกับมัจจุราช ซึ่งมี

มหาเสนเนน มัจจุณา

เสนามากนั้น เป็นไปไม่ได้.

ข้อความนี้เป็นข้อความสำหรับกระตุ้น ให้รีบกระทำสิ่งซึ่งเป็นหน้าที่
อันปัจจุบันนั่นเอง ไม่ต้องผัดไว้ แม้แต่เพียงวันพรุ่งนี้ เพราะว่าอาจจะตายก็ได้.

ถ้าว่า ทำได้อย่างนี้ ก็ทรงแสดงอานิสงส์ไว้ว่า :-

เอววิหาริมิตาปี

อโหระตมตณฺทิตํ

ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ

สนฺโต อจิกฺขเต มฺนิ.

แปลว่า มฺนิ คือ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย เป็นผู้สงบระงับแล้ว ย่อมจะ
กล่าวบุคคล ผู้มีปรกตียุ่อย่างนี้ ในเกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืน ว่าเขา
เป็นผู้ แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็ประเสริฐ หรือ น่าชม.

อานิสงส์ของ "ภทฺเทกรตฺโต"

อานิสงส์ข้อนี้ใช้ถ้อยคำที่บางคนฟังแล้ว จะเห็นว่า ไม่มีความหมายอะไร
คือ คำว่า ภทฺเทกรตฺโต - มีชีวิตอยู่วันเดียวก็น่าชม. แต่คำวามีความหมาย
มาก. ถ้า "วันเดียวก็น่าชม" ก็หมายความว่า ก็วัน หรือหลายวัน ก็ต้องยิ่ง
น่าชมมากขึ้นไปอีก.

สำหรับคำว่า "น่าชม" หรือว่า "เป็นผู้เจริญ" นั้น มีความหมายลึก
และมีความหมาย ระบุชัด ลงไป ในข้อที่ว่า "ไม่มีความทุกข์เลย". ในบรรดา

สิ่งที่จะถือกันว่า น้าชม หรือประเสริฐ หรือเจริญ นี้ก็ไม่มีอะไรที่จะดีมากยิ่งขึ้นไปว่า "ความไม่มีทุกข์" ; แม้ว่าจะอยู่เพียงวันเดียว เมื่อไม่มี ความทุกข์ มัน น้าชม. จะอยู่กันกี่เดือน กี่ปี หรือหลายสิบปี ก็ตาม ถ้าเต็มไปด้วยความทุกข์ก็ ไม่ประเสริฐอะไร คือว่าไม่น้าชมที่ตรงไหน.

คำว่า "น้าชม" นี้มีความหมายไกลไปถึง **ความเป็นพระอรหันต์** เพราะว่า เมื่อบุคคลปฏิบัติในลักษณะที่ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ในธรรมอันมาถึง เข้า เป็นปัจจุบันแล้ว ย่อมหมายถึง ความหมดสิ้นกิเลส และอาสวะ, มีความ เป็นพระอรหันต์ในที่สุด ; หมายความว่า เป็นพระอรหันต์เพียงวันเดียว ก็น้าชม. ดังนั้นเราจะได้พิจารณาการปฏิบัติในส่วนปรมาตถปฏิปทา ในพระพุทธานุชาตสันๆ ซ่อนกันโดยพิสดาร.

ผลของ "ไม่คำนึงถึงอดีต ไม่หวังอนาคต"

ข้อที่ว่า "ไม่คำนึงถึงอดีต และ ไม่หวังอนาคต เห็นแจ้งในปัจจุบัน" นั้น บางคนอธิบายว่า ไม่คำนึงถึงชาติที่แล้ว ๆ มา คือ ความเกิดในชาติก่อนๆ และ **ไม่คำนึงถึงชาติข้างหน้า** ที่จะมีมาหลังจากตายแล้ว คงคำนึงอยู่แต่ในชาตินี้ ในปัจจุบันนี้ แล้วก็กระทำ ความเห็นแจ้ง ในภพอันเป็นปัจจุบันนี้ อย่างนี้ก็มี ; แม้จะอธิบายเป็นชาติก่อนตาย, หรือหลังจากตายแล้วอย่างนี้ ก็ยังนับว่ามีประโยชน์ อยู่ตามสมควร จะได้เป็นเครื่องตัดบท หรือระงับความยุ่งยาก ที่จะมัวถามกัน อยู่ว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด อย่างไม่รู้สิ้นสุดนี้กันเสียที, จะมัวถามว่า เกิดนี้ เกิดมาจากอะไร, แล้วจะตายไปเกิดเป็นอะไรต่อไปอีก ; อย่างนี้ก็ควรจะเลิก

กันเสียที เลิกพูดเลิกถามกันเสียที เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "ไม่ควรคิดถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังไม่มีมา" ; เหลืออยู่ก็แต่ว่า ในชาตินี้ จะต้องทำให้ดีที่สุด.

สิ่งใดที่เป็นหน้าที่ปรากฏอยู่ในชาติปัจจุบันนี้ จะต้องทำให้ดีที่สุด และให้ชัดเจนแจ่มแจ้งที่สุด แล้วก็ไม่ต้องห่วงกังวลคลอนแคลน คือว่า อย่าให้ยังเหลืออยู่เป็นปัญหา ที่ต้องระแวงต้องสงสัย และทำให้เสียใจไปในลักษณะที่จะนอนใจได้ แล้วก็ตาย อย่างที่เรียกว่า ดีที่สุด อย่างนี้ก็ได้. **ผู้ปฏิบัติ** โดยอาศัยหลักอย่างนี้ ก็ย่อมจะไม่มีปัญหาอะไร ก็พยายามทำความดี ความงาม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไปตามทีกระทำกันอยู่แล้ว หรือที่สั่งสอนอบรมกันอยู่แล้ว.

นี่เรียกว่า เป็นการปฏิบัติในรูปหนึ่ง โดยเอาคำว่าชาติ ๓ ชาติมา เป็นหลัก ซึ่งแต่ละชาตินั้นก็ยาวนานมาก คือเกิดมาจากท้องแม่ จนกว่าจะตาย เข้าโลงไป นี่เรียกว่า ชาติหนึ่ง ; แล้วก็เรียกชาติที่แล้วมาว่า อดีต, ชาติที่จะมาโน่นว่า ชาติอนาคต, แล้วเดี๋ยวนี้ เรียกว่า ชาติปัจจุบัน อย่างนี้ก็ได้. แต่ว่า คำอธิบายอันแท้จริงของพระพุทธภาษิตนี้ หาใช่เป็นอย่างนั้นไม่ ; ได้ระบุไปถึงชาติ หรือ ความคิดแห่งเบญจขันธ์ คราวหนึ่ง ๆ.

พึงรู้จัก "ชาติ - ความเกิด" ให้ถูกต้อง เพื่อปฏิบัติได้ถูก

ชาติ หรือความเกิดแห่งเบญจขันธ์ได้แก่ เมื่อตาเห็นรูป หรือว่าหูฟังเสียง เป็นต้น ; แล้วเกิดการปรุงแต่งเป็น ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน

ครวหนึ่ง ๆ. นีแหละเรียกว่เป็นปัจจุบัน หมายถึงที่กำล้งเกิดอยู่จริง, ระบุ
ชัดลงไปว่า เมื่อตาเห็นรูปแล้ว ความคิดอะไรเกิดขึ้นในจิตใจเป็นลำดับไป ;
นี้เรียกว่าปัจจุบัน จะต้องทำให้ดีที่สุด คือให้เข้าใจแจ้งชัดที่สุด จนถึงกับมี
ผลว่า ไม่มีความหวั่นไหวในธรรมนั้น ๆ, แล้วก็รักษาความมั่นคงนี้เอาไว้ได้.

**นี่คือข้อปฏิบัติโดยตรง เกี่ยวกับพระพุทธรูปขี้ขี้ และจะเป็น
ปรมัตถปฏิปททอย่างยิ่ง** ยิ่งกว่าจะไปนึกถึงเรื่องชาตียาว ๆ ที่เคยพูดกันมาแล้ว
แต่กาลก่อน.

สิ่งที่เรียกว่า**ปัจจุบันธรรม** ก็หมายความว่า **ที่กำลังมีเรื่องมีราวอยู่ใน
จิตใจ** ในเวลานี้ : จะเกิดมาทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก ทางกาย
อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้, หรือว่า จะเกิดมาจากทางใจล้วน ๆ คือ เอมาคิด
มานึกขึ้นเดี๋ยวนี้อย่างใด. แต่ว่าถ้าสิ่งใดกำลังอยู่ในทวาร มีจักขุทวาร โสททวาร
กระทั้งกายทวารเป็นต้น หรือว่าในมโนทวาร เป็นที่สุด ก็เรียกว่าล้วนเป็นเรื่อง
ปัจจุบัน.

ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนกว่าที่กล่าวแล้วนั้น ก็คือ**เรื่องที่กำล้งรู้สึกอยู่
ในใจ** เป็นเรื่องที่จะต้องทำให้เห็นชัดโดยบทว่า ตตถ ตตถ วิปสุสสติ -
เขาย่อมเห็นแจ้งในธรรมนั้น ๆ. เมื่อตากระทบรูป เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ก็จะต้องเห็นว่า นี่ตา นี้นรูป นี้นจักขุวิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยตากับรูป.

**ความเห็นแจ้งในสิ่งที่เรียกว่า ตา กับ รูป เกิดจักขุวิญญาณนั้น ต้องแจ้ง
อย่างทีเรียกว่ามีความรู้** ไม่ใช่สักว่าเห็นว่าตา ว่ารูป ซึ่งใคร ๆ ก็เห็น เพราะว่า

ตาก็ต้องเห็นรูปอยู่แล้ว ; แม้ว่า สุนัข หรือแมว ก็มีตาที่เห็นรูป ; แต่การเห็นรูปเพียงเท่านั้น ไม่สำเร็จประโยชน์. เราศึกษามากแล้วจนบัดนี้ **ควรจะรู้จัก**สิ่งที่เรียกว่า ตานั้น ให้ดีกว่านั้น, แล้ว**ก็รู้จัก**สิ่งที่เรียกว่า **รูป** ดีกว่านั้น, แล้ว**ก็รู้จักจักขุวิญญาณ** คือความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทางตานั่น อย่างดีที่สุดด้วย.

ในเรื่องที่เกี่ยวกับหูและเสียง และวิญญาณทางหูก็ตาม, ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ จมูกและกลิ่น และวิญญาณในทางจมูกก็ตาม, จะต้องรู้แจ้งในระดับเดียวกัน ในลักษณะเดียวกัน ในทำนองเดียวกัน.

ความเห็นแจ้งจะมีได้ ต้องรู้แจ้งในเรื่องของอายตนะ

ในที่นี้ยกเอาเรื่องของตา เป็นตัวอย่าง แต่เพียงอย่างเดียวก็นพอ ; เป็นผู้รู้จักตาว่าเป็นอย่างไร, เป็นผู้รู้จักรูปว่าเป็นอย่างไร, เป็นผู้รู้จักจักขุ-วิญญาณว่าเป็นอย่างไร. นี่ไม่ใช่กล่าวไปตามที่ท่องตามตัวหนังสือที่จดไว้ หรือจำไว้ ; เราต้องเคยศึกษามาแต่ก่อนว่า สิ่งที่เราเรียกว่าตานั่น ประกอบด้วยคุณสมบัตินี้แห่งการเห็น เช่นจะต้องมีประสาทของตา หรืออะไร ๆ ที่เกี่ยวกับตา, แล้ว**ก็ยังต้องรู้จักความหมายที่ลึก**ไปกว่านั้น ;-

ส่วนที่ ๑. ความหมายที่ลึกของนัยน์ตานี้ เขาเรียกว่า**จักขุทวาร** ; ทวารคือตานี้เป็นปากประตูที่จะเปิดรับอะไร ให้ผ่านเข้าไปถึงใจ. นี่ก็เป็นเรื่องที่ต้องระวังเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่ามันเป็นประตู เหมือนประตูบ้าน ; ถ้าเราไม่ระวังให้ดี ก็จะเป็นเหตุให้สิ่งที่เป็นอันตราย เข้าไปในบ้าน. เราจะต้องรู้จักตาในฐานะที่เป็นทวารให้ถูกต้อง.

ที่นี้ สิ่งทีเรียกว่า ตา นี้ ยังมีชื่ออีกอย่างหนึ่ง ว่า เป็นอายตนะ คือ เป็นเครื่องติดต่อ. เป็นฝ่ายหนึ่งสำหรับการติดต่อ คือตาเป็นฝ่ายหนึ่ง รูปเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง สำหรับพบกัน แล้วกระทบกัน แล้วจะมีเรื่องอะไรทีสำคัญอย่งยิ่ง เกิดขึ้น เพราะการกระทบกันนั้น.

ตา ไม่ใช่เป็นเพียงลูกตา กับเส้นประสาทตาเฉย ๆ ตายังมีความหมาย ไปในทางทีว่า จะทำให้เกิดเรื่อง เนื่องจากการกระทบกันนั้นเอง ; ด้วยเหตุ ดงนี้แหละ สิ่งทีเรียกว่า ตา นี้ จึงมีชื่ออีกหนึ่งว่าอินทริย หรือ จักขุอินทริย อินทริย คือ ตา ; อินทริยแปลว่า สิ่งซึ่งร้ายกาจ ซึ่งม้ออำนาจ ซึ่งมีฤทธิ์มีเดช มีเรื่องมีราวมากทีเดียว เรียกว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากที่สุด. ตาไม่ใช่เป็นแต่ลูกตาเฉย ๆ; มันมีความเป็นอินทริย ถ้าทำผิดเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว จะเกิดเรื่องใหญ่ ถึงกับ จิบหาย ก็ได้.

ขอให้ไปคิดดูว่า เรื่องทีเห็นด้วยตานี้แหละ เคยทำให้คนจิบหาย มามากแล้ว ; แม้เป็นเรื่องของเด็ก ๆ เรื่องความสวดย ความงาม ความอะไร ต่าง ๆ นี้ ก็ทำให้เกิดความเสื่อมเสียทางศีลธรรมมามากแล้ว, หรือว่า ทำให้เกิด ความเป็นความตายลงไปก็ได้ เพราะความไม่รู้เท่าการเห็นในทางตา ; นี้จะไม่ให้ เรียกว่าอินทริยได้อย่างไร.

เราควรจะต้องรู้จักตาอย่างแจ่มแจ้งว่า ตา เป็นทวาร คือ เป็นปาก ประตู ทีต้องระวัง ; แล้วตายังเป็นอายตนะ เครื่องติดต่อ หรือกระทบ ทีจะ ทำให้เกิดเรื่องดีก็ได้ ชั่วก็ได้ ; และยังเป็นอินทริย คือมีความสำคัญมาก ถ้า ทำพลาดนิดเดียว ก็หมายถึงความจิบหายในทุกแง่ทุกมุม ถ้าจิบหายในเรื่อง

โลกนี้ ก็เสียเงินเสียทอง เสียข้าวเสียของ ติดคุกติดตะรางก็ได้. หรือว่าจะ
ฉิบหายในทางธรรม ให้เกิดกิเลส และความทุกข์ก็ได้ สูญเสียการบรรลุมรรคผล
ก็ได้. นี่ตาเป็นอย่างนี้.

ส่วนที่ ๒. คือรูปที่จะมากระทบตา นี่ก็เรียกว่าเป็นอารมณ์. คำว่า
"อารมณ์" แปลว่าที่หวังเอา หรือที่เกี่ยวเกาะ ; ตามตัวหนังสือก็แปลว่าที่
หวังเอา คือจิตจะไปหวังเอาสิ่งใด สิ่งนั้นก็เรียกว่าอารมณ์. รูปที่เราจะเห็น
ด้วยตา หรือเสียงที่เราจะฟังด้วยหู เป็นต้น เหล่านี้เรียกว่า อารมณ์ คือมันเป็น
สิ่งที่จิตนี้จะตะครุบเอา แล้วก็หวังเอา.

อีกอย่างหนึ่ง รูปก็เรียกว่า อายตนะด้วยเหมือนกัน คือเป็นอายตนะ
ภายนอก เป็นส่วนที่จะมีการกระทบข้างนอก จากข้างนอก ; เมื่อมีการ
กระทบแล้ว ก็จะเกิดเรื่องราวใหญ่โตไป ในทางดีก็ได้ ในทางร้ายก็ได้ เช่นเดียว
กันกับตานั่น.

ส่วนที่ ๓. ฟังรู้ชัดต่อไปว่า รูปกับตานี้ต้องอาศัยกัน ; ถ้าไม่ได้
อาศัยกัน มันก็ไม่มีเรื่อง ต่อเมื่ออาศัยกันจึงจะมีเรื่อง คือจะเกิดจักขุวิญญาณ
อย่างทีพระพุทธรเจ้าได้ตรัสไว้ว่า จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูปเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญญาณํ -
อาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย ย่อมเกิดจักขุวิญญาณ ดังนี้. จักขุวิญญาณ
หรือสิ่งที่เรียกว่า จิตที่จะรู้แจ้งในทางตานั่น ยังไม่เกิด จนกว่าเมื่อใดจะมีการ
อาศัยกันระหว่างสิ่งทั้งสองนี้คือ ตา กับรูป.

ผู้ใดมีความเห็นอย่างนี้ ในสิ่งทั้งสามนี้ ก็เรียกได้ตอนหนึ่ง
แล้วว่า ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ - เขาย่อมเห็น

แจ้งชัดในธรรมนั้น ๆ ที่เป็นปัจจุบัน คือมีการกระทบกันอยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้ ในระหว่างตากับรูป.

ส่วนที่ ๔. ในปัจจุบันนั้นก็เลื่อนไปตามลำดับ ; การที่ประกอบพร้อมกันเข้าระหว่างตากับรูป และจักขุวิญญาณนี้เรียกว่า **ผัสสะ** ; เดี่ยวนี้ผัสสะได้เกิดขึ้นแล้ว เพราะการกระทบประจวบพร้อมกันระหว่างสิ่งทั้งสาม. นี่ก็ต้องให้**รู้แจ้ง**ว่ามันเป็นการกระทบอย่างไร เป็นการกระทบของสิ่งใดที่เป็นส่วนสำคัญ ? ก็คือการกระทบของสิ่งที่เรียกว่า **จักขุวิญญาณ**นั่นเอง เป็นส่วนสำคัญที่มันได้กระทบกันเข้า กับสิ่งที่เรียกว่ารูป โดยอาศัยตา เป็นอายตนะ หรือว่าเป็นทวาร. ผู้นั้นจะต้องมีความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งที่เรียกว่าจักขุสัมผัส คือการสัมผัสทางจักขุนี้ ว่าเป็นอย่างไร.

มีความเห็นแจ้งแล้วต้องมีสติสัมปชัญญะด้วย เพื่อไม่เป็นอันตราย

ความเห็นแจ้งนี้ จะไม่เพียงแต่เห็นแจ้งเฉย ๆ แล้ว จะต้องเพิ่ม**ความมีสติสัมปชัญญะ** เข้ามาอีกแล้ว ว่าการสัมผัสนั้นจะเป็นอย่างไรต่อไปอีก จึงจะไม่เป็นอันตราย.

ส่วนที่ ๕. สิ่งที่เราเรียกว่า สัมผัสนั้นก็จะไม่หยุดอยู่เพียงแค่สัมผัส จะต้องเกิดสิ่งที่เรียกว่า**เวทนา**. เหมือนกับว่า เราเอาค้อนตีปั้งลงไป มันจะไม่หยุดแค่นั้น ย่อมจะเกิดเสียงขึ้นมา, ช้อนนี้ฉันใด ; เมื่อมีการสัมผัสแล้วก็ต้องเกิดปฏิกิริยาออกมา คือสิ่งที่เรียกว่า "**เวทนา**".

เวทนานี้ก็คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่ใจ ; ถ้าถูกใจก็เรียกว่า สุข-
 เวทนา, ถ้าไม่ถูกใจ ก็เรียกว่า ทุกขเวทนา, ถ้ายังไม่เป็นเช่นนั้นทั้งสองอย่าง
 ก็เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา.

ส่วนที่ ๖. เวทนาเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมครอบงำจิตใจ มีอำนาจ มีกำลัง
 ที่จะครอบงำจิตใจ ดังนั้นมันจึงไม่หยุดอยู่เฉย ๆ เพียงเท่านั้น ; เมื่อเวทนาครอบงำ
 จิตใจแล้วก็ปรุงแต่งจิตใจนั้น ให้เกิดความรู้สึกต่อไปอีก ซึ่งเรียกว่าความคิด :-

เวทนาที่เป็นความสุขก็เกิดความคิดไปทางหนึ่ง, เวทนาที่เป็นความทุกข์
 ก็เกิดความคิดไปทางหนึ่ง, เวทนาที่ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ยังให้เกิดความคิดไปทางหนึ่ง
 เช่น ความสงสัย ความระแวง เป็นต้น ; อย่างนี้เรียกว่า **สังขาร คือ ความคิด**
ได้เกิดขึ้นแล้วจากเวทนานั้น.

ความคิดนี้อันแรกที่สุด ก็คือ ความคิดประเภทที่เป็นความอยาก
 ที่เรียกว่า ตัณหา นั่นเอง : สุขเวทนาให้เกิดตัณหา ที่อยากได้ออยากเอา อยาก
 เป็น, ทุกขเวทนา ก็ให้เกิดตัณหาประเภทที่ไม่อยากเอา ไม่อยากได้
 ไม่อยากเป็น, อทุกขมสุขเวทนา ก็ให้เกิดความสงสัย อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ :
 มันให้เกิดความอยาก หรือตัณหา ในทางที่จะรู้ว่า มันจะเป็นอย่างไร จึง
 เป็นตัณหาให้หลาย ๆ อย่าง แล้วแต่ว่า ความสงสัยนั้นจะเป็นอย่างไร.

นี่เป็นอันกล่าวได้ว่า **ขึ้นชื่อว่า เวทนาแล้วย่อมให้เกิดตัณหาทั้งนั้น ;**
 เมื่อตัณหาเกิดแล้วก็ต้องมีผลอย่างอื่นต่อไปอีก เช่นให้เกิดการกระทำอย่างนี้อย่าง
 นั้น เป็นต้น.

ส่วนที่ ๗. เดียวนี้จะมองในด้านลึกของจิตใจต่อไป ว่า เมื่อเกิดตัณหา เป็นความอยากขึ้นมาในธรรมชาติแห่งจิตแล้ว ตัณหา - ความอยากนั้น ๆ จะทำให้เกิดความรู้สึกอีกคันหนึ่งขึ้นมาว่า "ตัวเราเป็นผู้อยาก" จะมีความรู้สึกขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติว่า "ฉันอยาก ฉันต้องการ ฉันเป็นอย่างนั้น ฉันเป็นอย่างนี้" แล้วแต่ว่าตัณหาใดจะเกิดขึ้น ; แล้วปรุงแต่งอุปาทานข้อไหนขึ้นมา : ให้เป็นตัวฉัน และ เป็นของฉัน ไปในทางที่น่ารัก น่าพอใจ, หรือไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ, หรือว่า ยังโง่หลง สงสัย ระแวงอยู่. อย่างนี้เรียกว่า อุปาทานเป็นตัวฉัน เกิดขึ้นมาแล้ว.

ถ้าตัวกู - ของกู เกิดแล้ว จะเป็นความทุกข์

อุปาทานนี้แหละ คือสิ่งที่เราเรียกกันง่าย ๆ เดียวนี้ ว่า ตัวกู - ของกู ; นี่เป็นปัจจุบันธรรมอย่างยิ่ง และไม่มีปัจจุบันธรรมอันใดที่จะมีปัญหามาก เหมือนความรู้สึก ที่เป็นตัวฉัน และเป็นของฉัน ; เพราะว่าตัวกู - ของกูเกิดขึ้นแล้วก็จะทำอาการที่กวัดแกว่ง ด้วยความต้องการ : มีความเร่าร้อน มีความกระวนกระวาย จนกระทั่งว่า จะมีความเกิดขึ้นแห่งเรื่องหนึ่ง ๆ. มีตัณหา ในความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, หรือว่า มีความต้องการแล้ว ไม่ได้ตามที่ต้องการ, หรือได้พบกันเข้ากับสิ่งที่ไม่ต้องการ อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า เป็นตัวความทุกข์.

ตัวปัจจุบันธรรมแท้ ๆ นั้น ก็มีผลเป็นความทุกข์ เป็นสิ่งสุดท้าย ; และสิ่งทั้งหมดนี้เป็นไปได้ ในเวลาอันสั้น อย่างว่าชั่วฟ้าแลบครั้งหนึ่ง เท่านั้น : มันก็จะตั้งต้นตั้งแต่ว่า เป็นการกระทบทางอายตนะ เกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ จนเกิดเป็นความทุกข์เสียแล้ว.

ขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดู ว่า ตัวเราเองได้เคยผ่านสิ่งเหล่านี้มาอย่างไร ; ก็ย่อมรู้อยู่แก่ใจได้ดีว่า เพียงแต่เหลือตาไปเห็นสัตว์ สังขารบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เข้าเท่านั้น ก็เป็นทุกข์เสียแล้ว. เช่นว่า เราเหลือบตาไปเห็นศัตรูคู่อาฆาตของตน แม้แต่ที่ไกลเท่านั้น ก็เป็นทุกข์เสียแล้ว ; มันเร็วขนาดสายฟ้าแลบอย่างนี้. นี่เรียกว่า เป็นปัจจุบันธรรมแท้ ที่ทำให้เกิดความหวั่นไหว แล้วก็เกิดความเป็นทุกข์.

สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าเป็นปัจจุบันธรรม ในพระคาถานี้ สิ่งนั้นย่อมหมายถึง อาการดังที่กล่าวนี้ คือ การเกิดขึ้นแห่งตัวกู และเป็นความทุกข์ เต็มไปด้วยความหวั่นไหว คือ ความทุกข์นั่นเอง.

ต้องเห็นแจ้งและมีสติสัมปชัญญะจึงขนาดไม่หวั่นไหว จึงจะแก้ปัญหาได้

บุคคลจะต้องเป็นผู้เห็นแจ้งซึ่งธรรมนั้น ๆ จนจึงขนาดที่ไม่มีความหวั่นไหว อันนี้ก็ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า สติ และ สัมปชัญญะ ; ได้อาศัย สติ สัมปชัญญะแล้ว ย่อมจะแก้ปัญหาต่าง ๆ มาได้ด้วยดี นับตั้งแต่ป้องกันไม่ให้เกิดกระแสแห่งการปรุงแต่ง ชนิดที่จะเป็นความหวั่นไหว หรือเป็นความทุกข์ขึ้นมา, หรือแม้ว่า จะได้เกิดความหวั่นไหวแล้ว ก็ยังอาจจะหยุดความหวั่นไว้นั้นลงได้ เพราะอำนาจของสติสัมปชัญญะ.

ทีนี้ เราก็มาพิจารณาดูว่า เราในวันนี้หนึ่ง ๆ นี่อาจจะเกิดเรื่องนั้น เรื่องนี้ เรื่องโน้น ขึ้นได้เพราะการเห็นด้วยตา มากนับไม่ไหว, แล้วเรายัง

มี หู จมูก ลิ้น กาย อื่น ก็ยังมีโอกาสที่จะเกิดเรื่องขึ้นมากไปกว่านั้นอีก, แล้วยัง
แถมมีจิตใจ ที่อาจจะถือเอาความจำ หรือ สัญญาในอดีตของเรื่อง ที่เคยเกิด ทางตา
หู จมูก ลิ้น กาย แต่กาลก่อนนั้น มาคิดมานึกให้เป็นเรื่องขึ้นมาได้อีก มันจึงมี
เรื่องมากมาย หลายร้อย หลายพันเท่า ที่จะเกิดขึ้น.

แต่ละเรื่อง แต่ละอย่างที่เกิดขึ้น เป็นเรื่องทั้งนั้น และจะเป็นปัจจุบัน-
ธรรมอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งถ้าเราแก้ไขป้องกันไม่ดีแล้ว ก็จะมีแต่ความทุกข์โดย
ส่วนตัว ; ถ้ามีสติสัมปชัญญะป้องกัน และ แก้ไขได้ ก็จะเรียกว่าเป็นบุคคล
ที่น่าสรรเสริญ น่าชมเชย หรือเป็นบุคคลที่ประเสริฐ.

ควรจะคิดดูกันในแง่นี้ก่อน ว่าจะมีบุคคลไหน ที่น่าชม ยิ่งไปกว่า
บุคคลที่มีความสามารถเช่นนี้ คือ สามารถที่จะเข้าใจ เห็นแจ้ง ในสิ่งที่ต่าง ๆ ที่มาเกิด
ขึ้นแก้ไข จนควบคุมไว้ได้ ไม่มีความหวั่นไหว ไม่มีความทุกข์ในทุกรณีไป ;
บุคคลไหนจะน่าชมยิ่งไปกว่าบุคคลนี้.

นี่แหละ ขอให้พิจารณาดูให้ดี ๆ แล้วก็จะเข้าใจความหมายแห่ง
พระพุทธานุญาตนี้ ที่ตรัสไว้เพียงสั้น ๆ อย่างนี้ แต่แล้วก็เป็นหลักปฏิบัติ ในขั้น
ที่เป็นปรมาตถปฏิบัติ.

ความประเสริฐของปรมาตถปฏิบัติ ก็คือ มีสติสัมปชัญญะ

ทำไมจึงจัดไว้ในขั้นที่เป็นปรมาตถปฏิบัติ ? ผู้ที่เคยศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว
จะตอบได้เองว่า ผู้ที่ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้อย่างนี้นั้น ไม่มีทาง

ที่จะเกิดกิเลส แล้วก็ไม่มีทางที่จะสะสมอาสวะ ; แต่จะเป็นไปในทางที่ตรงกันข้าม คือจะตัดเหี่ยว ตัดทางมาแห่งเหี่ยวของกิเลส และทางมาแห่งเหี่ยวของอาสวะ. หมายความว่า ตัดเหตุ ตัดปัจจัย ที่จะป็นเครื่องหล่อเลี้ยงกิเลส และอาสวะอยู่ตลอดเวลา; กิเลสและอาสวะนั้น ไม่มีทางจะเจริญงอกงาม วันหนึ่งมันก็ต้องสิ้นไป.

นี่แหละคือ **ความประเสริฐที่สุด และเรียกได้ว่า เป็นปรมัตถ-ปฏิบัติ** ซึ่งเรื่องก็ไม่มีมากมายนัก นอกจากว่า มีสติสัมปชัญญะ.

ระวังให้ดี เมื่อมีตากระทบรูป หูกระทบเสียง เป็นต้น **อย่าปล่อยให้เป็นโอกาสอันจะเป็นที่เกิเกิดขึ้นแห่งกิเลส** แล้วก็เพิ่มพุดอาสวะให้มากขึ้น. ความเป็นปรมัตถ์ คืออัสสวะอันลึกซึ้ง อันสูงสุด และเป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงก็มีอยู่เพียงเท่านี้ ไม่มากไปกว่านี้ ; **สิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถ์ นั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่าความสิ้นไปแห่งกิเลส.** และไม่มีอะไรที่จะมีอรรถอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก เข้าใจยาก ยิ่งไปกว่าสิ่งนี้. ดังนั้นจึงถือว่า ผู้ที่ปฏิบัติได้ดังนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอยู่ในปรมัตถปฏิบัติ โดยอาศัยพระพุทธานุชาตสัน ๆ แต่เพียงสามหัวข้อว่า :

๑. อย่าคิดนึกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว.
๒. อย่าหวังสิ่งที่เป็นอนาคต.
๓. **จงเห็นแจ้งสิ่งที่ป็นปัจจุบันในที่นั้น ๆ ;** ในที่นั้น ๆ ก็คือในที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

แล้วก็อย่าได้มีความง่อนแง่นคลอนแคลนเกิดขึ้นเลย ; หมายความว่า ขณะสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ควบคุมสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไว้ได้เป็นอย่างดี.

ที่นี่ เมื่อรู้ว่า มีความเป็นจริงอย่างนี้ ก็รักษาเอาไว้ให้ได้ ให้เป็นไปตลอดเวลาที่ยาวนาน อย่างนี้แหละเรียกว่าเป็นผู้พอกพูน หรือว่ารักษาความเห็นแจ้งอันนั้นเอาไว้ได้สืบไป. **ความเห็นแจ้งอย่างนี้มีอยู่ตลอดเวลาเท่าไร กิเลสและอาสวะก็ย่อมไม่ได้เหตุ ไม่ได้ปัจจัย ที่จะหล่อเลี้ยง อยู่ตลอดเวลาเท่านั้น** จึงถึงความสิ้นสุดลงไปอย่างนี้.

ถ้าประพฤติอยู่ ในภทเทกธตตปฏิปทา จะมีอธิษฐานธรรมมั่นคง

ที่นี่จะได้กล่าว ดังที่ได้กล่าวทำความเข้าใจในข้างต้นว่า ถ้าบุคคลประพฤติ อยู่ในภทเทกธตตปฏิปทา อย่างนี้แล้ว สามารถจะกระทำอธิษฐานธรรมทั้ง ๔ ให้มั่นคงได้โดยไม่ยากเลย.

อธิษฐานธรรมข้อที่ ๑. ที่เรียกว่าปัญญา และเมื่อหมายถึง ป - ร - ม - อ - ริ - ย- ปัญญา คือเป็นปัญญาอันประเสริฐอย่างยิ่ง ก็จะหมายถึงญาณเป็นเครื่องรู้ ซึ่งความสิ้นไปแห่งความทุกข์ทั้งปวง.

บุคคลผู้อยู่ด้วยภทเทกธตตปฏิปทา เห็นอยู่อย่างแจ่มแจ้งในปัจจุบัน - ธรรมนั้น ๆ นับตั้งแต่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ขึ้นไป ถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ วิญญาณทั้ง ๖, ผัสสะ เวทนา ตัณหา ทุก ๆ อย่างที่จะเกิดขึ้น ป้องกันไว้ได้ ไม่ให้ไปตามกระแสแห่งการเกิดทุกข์ ; **เขารู้แจ้งอยู่ในที่นั้น ๆ ในลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่า ป - ร - ม - อ - ริ - ย- ปัญญา เป็นญาณที่เห็น**

แจ้งในความสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง. บุคคลนั้นชื่อว่า ผู้มาตามพร้อมแล้วด้วย ปัญญาอันสูงส่ง คือ เป็นผู้ตั้งทัບอยู่ ซึ่งปัญญาอันสูงส่ง.

อธิฐานธรรมข้อที่ ๒. ที่เรียกว่า ป - ร - ม - ริ - ย - สัจจะ, สัจจะ อันประเสริฐ และอย่างยิ่งนั้น ระบุไปยัง การรู้ซึ่งพระนิพพาน อันเป็นอโมสธรรม คือ ไม่มุสาเป็นธรรมดา ; ของจริงไม่มีมุสา ก็มีแต่นิพพาน เพราะว่า ไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งใดเปลี่ยนแปลง สิ่งนั้นเป็นมุสา.

เมื่อบุคคลมา**ควบคุม** ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ได้ ให้เป็นความ **ดับแห่งทุกข์อยู่เสมอ**, ไม่เปลี่ยนแปลง ตามลักษณะที่ทำให้เกิดความทุกข์, เป็นความดับแห่งทุกข์อยู่เสมอ ; เห็นประจักษ์อยู่ในธรรมนั้น ๆ ก็ชื่อว่าเป็น**ผู้เห็นซึ่งนิพพานอันเป็นอโมสธรรม**. บุคคลนั้นได้ชื่อว่า มาตามพร้อมแล้วด้วย**สัจจาธิฐาน** คือการตั้งทับอยู่ในสัจจะอันสูงส่ง เพราะการปฏิบัติในภัทเทกรัตตปฏิปทานั้นเห็นปานดังนี้.

อธิฐานธรรมข้อที่ ๓. เรียกว่า ป-ร-ม-อ-ริ-ย-จาตะ คือ จาตะ อันประเสริฐและสูงส่ง ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า **สพฺพปฏิบัติสุสฺสคโค** - เป็นผู้สัดคีนซึ่งอุปธิทั้งปวง ; ก็บุคคลผู้ปฏิบัติอยู่ในภัทเทกรัตตปฏิปทานั้น นั้นแหละชื่อว่า เป็นผู้สัดคีนอยู่ซึ่งอุปธิทั้งปวง.

อารมณ์ทั้งหลายไม่ว่าอารมณ์อะไร ชื่อว่าเป็นอุปธิ เพราะว่า เป็นที่ตั้งแห่งการเข้าไปยึดถือ ; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นที่ตั้งแห่งการเข้าไปยึดถือ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัสมารมณ์ ก็เป็นที่ตั้งแห่งการเข้าไปยึดถือ, จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กาย-

วัญญณ มโนวัญญณกัเป็นอุปถ คัเป็นท่ตั้งแห่งความยัดถั, จักขุสัผัสผัสสา-
เวทนาเป็นต้น จนถึเวทนาท้ง ๖ อย่าง กัเป็นอุปถ เป็นท่ตั้งแห่งความเข้าไป
ยัดถั, ตัณหา อุปาทาน ตลอดจนถึความทุกขัใด ๆ กัเป็นท่ตั้งแห่งความยัดถั
ท่เรยกว่า เป็นอุปถ.

เดยวนี้บุคคลนี้ได้สลัดคัณอุปถท้งปวงได้ หมายความว่า ตามรูป
เกดขึ้น เกดจักขุวัญญณขึ้น กัไม่มีทางท่จะเป็นท่ตั้งแห่งความยัดถั ; **เพราะ**
ว่าบุคคลนัมีสตัสมัปชัญญะเพยงพอ โดยลักษณะดั่งท่กล่าวแล้ว ไม่มีอะไรท่จะ
เกดขึ้นเป็นกัเลสและเป็นความทุกขั. นัแหละคับุคคลผู้สลัดคัณแล้วท้งอุปถ
ท้งปวง. บุคคลนัซัอว่ามาตามพร้อมแล้วด้วยจาการฐาน คั การตั้งทับอยู่ใน
จาการฐานสูงสุด.

อถฐานธรรมซัอที่ ๔. ท่เรยกว่า อุ-ป-ส-ม เมืเป็นไปถึถึสุดแล้ว
เรยกว่า ป-ร-ม-อ-ร-ย-อุ-ป-ส-ม แปลว่า **อุปสมะอันประเสริฐถึสุด.** นัทง
ระบู้ว่าได้แก่ รากะ ทิสะ มะหะ - รากะทิสะมะหานั อุปสโม คัความเข้าไป
สงบระบัซังรากะ ทิสะ มะหะ. กัเมืบุคคลประภตถัอยู่โดยหลักแห่งภทเท-
ภทตปฏิปทานั **ไม่มีทางท่ โลภะ ทิสะ มะหะ จะเกดขึ้น ;** ดั่งนั จัได้
ซัอว่า เป็นผู้สงบแล้วจาก รากะ ทิสะ มะหะ, เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วย
อุปสมะฐาน อันประเสริฐ.

ขอให่ท่านท้งหลายเข้าใจลัท่เรยกว่า **อถฐานธรรมท้ง ๔** ประการ
นั อันเป็นลัท่จะ**มีได้โดยง่ายไม่ยากเลย** ในเมืบุคคลประกอบอยู่ด้วย
ภทเทภรตตปฏิปทา ท่เรยกว่า แม้ชัวิตถัอยู่วันเดยวก็นัาชม ; ซังสรูปใจความ

ไว้แต่เพียงว่า อย่างไปคิดถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, อย่าไปหวังถึงสิ่งที่ยังไม่มีมา, แต่ให้รู้แจ้งเห็นแจ้งสิ่งที่เป็นปัจจุบันอยู่ในที่นั้น ๆ อย่างไม่ม่งอนแง่นคลอนแคลน.

คนโดยมาก ไม่ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาทจึงมีทุกข์

เดี๋ยวนี้เรามักจะไปสนใจเรื่องในอนาคต คือ ที่ เป็นความหวัง หรือ ความอยากนั้นมากเกินไป เวลาที่เหลือจากนั้นก็เอาไปอาลัยอาวรณ์กับเรื่องในอดีตเสียอีก. ส่วนเรื่องปัจจุบันแท้ ๆ ที่เป็นอันตรายอย่างยิ่งนี้ กลับไม่รู้สึกรู้สึ เป็นเหมือนกับไม่รู้ไม่ชี้ อย่างนี้เป็นการกระทำที่ผิดจากพระพุทธโอวาทข้อนี้เป็นอย่างยิ่ง.

ที่เป็นไปกันโดยมาก ก็เป็นไปในทำนองที่ว่า พอมีอะไรเกิดขึ้นทางตา ก็ตื่นเต้นหัวน้ไหวเสียแล้ว, มีอะไรเกิดขึ้นทางหู ทางจมูก เป็นต้นเกิดขึ้น ก็ตื่นเต้นหัวน้ไหวเสียแล้ว. ข้อนี้เป็นเพราะไม่สังเกต ; ถ้าสังเกตก็จะเห็นว่าเรานั้นแหละ พอมีอะไรเกิดขึ้นทางตา ก็ตื่นเต้นหัวน้ไหวเสียแล้ว, พอมีอะไรเกิดขึ้นทางหู ก็ตื่นเต้นหัวน้ไหวเสียแล้ว.

หรือว่า พอจะเอาอะไรมาคิดมานึกขึ้นในใจ สักว่าคิดนึกขึ้นมา ก็ตื่นเต้นหัวน้ไหวเสียแล้ว คือไปรู้สึกเอาเมื่อเกิดความรัก ความโกรธ หรือความเกลียด ความกลัวเสียแล้ว, เกิดความอาลัยอาวรณ์, เกิดความทุกข์ ความโศกกันเสียแล้ว ; อย่างนี้ไม่มีโอกาสสักนิดเดียวที่จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าปัจจุบันธรรม.

ถ้าผู้ใดยังมองไม่เห็นข้อเท็จจริงอันนี้ ผู้นั้นย่อมไม่สามารถที่จะ
ประพจน์ปฏิบัติข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่าภทเทกรัตตปฏิปทานี้ได้. แต่อย่างไรก็ดี
การที่บุคคลจะมีใจคอปกติ ไม่หวั่นไหว เมื่ออะไรมากระทบทางตา ทางหู เป็นต้น.
นั้น ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ยากเหมือนกัน ; แต่แล้วมันก็ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงเป็น
อย่างอื่น มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ ที่จะต้องฝึกฝนตนเอง ให้เป็นผู้คงที่ อย่า
เกิดความหวั่นไหว พึงชำนเสียในเมื่อมีอะไรมากระทบอายตนะ.

สมมติว่า เห็นสิ่งที่น่ารัก ก็ไปรักเสียแล้ว, เห็นสิ่งที่น่ากลัวก็ไปกลัว
เสียแล้ว เห็นสิ่งที่น่าเกลียดก็ไปเกลียดเสียแล้ว ; มีแต่อย่างนี้ นี่มันเป็นความ
ง่อนแง่นคลอนแคลน ล้มกระจัดกระจายไปเสียหมดแล้ว ตั้งแต่ที่แรกที่ตาเห็นรูป
หรือหูได้ฟังเสียง ก็เลยตั้งตัวไม่ติด ไม่มีการตั้งตัวสำหรับสติสัมปชัญญะเลย เราจึง
มีความทุกข์ มีแต่ปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความทุกข์.

ฝึกให้ดวงใจ ให้รู้จักภาวะปัจจุบันทันด่วน

นี่จึงขอให้ศึกษาให้เข้าใจ ฝึกหัดให้ดวงใจ ในการที่จะรู้จัก แม้แต่
ปัจจุบันที่เป็นทุกข์ ก็ยังดี ; แม้ว่าจะไม่รู้จักปัจจุบันที่จะเอาชนะทุกข์ได้ ไม่มีทุกข์
ก็ขอให้รู้จักปัจจุบัน ที่เป็นตัวความทุกข์เกิด อย่าให้เป็นว่า เมื่อมีความทุกข์
ครอบงำแล้ว ก็ยังไม่รู้จักความทุกข์ มัวเอาแต่ร้องไห้ร้องให้ กระทั่งไปฆ่า
ตัวตาย มันก็ไม่รู้จักความทุกข์.

อย่าให้เข้าใจว่า คนที่นั่งร้องไห้อยู่ หรือกระทั่งฆ่าตัวตายแล้วนั้น จะ
เป็นคนที่ยังรู้จักความทุกข์ ; เขาอาจจะรู้จักความทุกข์ก็ได้ แต่ก็รู้อย่างคนโง่รู้,

คนโง่รู้ นี้จะเรียกว่ารู้ หรือไม่รู้ ก็ลองคิดดู ; เพราะรู้ด้วยวิชาคือรู้ผิด ๆ ; ตามทางแห่งพระศาสนาไม่เรียกว่ารู้ เพราะว่าเป็นการรู้ผิด.

ถ้ารู้ถูก จะต้องรู้ขนาดที่ว่า **จะไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากระทบ** : อารมณ์ที่มาทำให้รัก ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะทันที ที่จะไม่รัก, อารมณ์ที่จะมาทำให้กลัว ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะทันที ที่จะไม่รู้สึกกลัวแม้แต่นิดเดียว จะต้องมีใจคอยระแวดระวัง. อารมณ์ที่ทำให้โกรธ ให้เกลียด ให้มัวเมาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ไม่สามารถจะครอบงำใจได้, นั่นแหละจึงจะเรียกว่าเป็นผู้รู้ รู้สึก หรือรู้จัก สิ่งที่เข้ามากระทบนั้น.

ถ้ามีความรู้สึกตัวในขั้นนี้แล้ว ก็ย่อมมีความหวังได้ว่า สิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปด้วยดี คือจะแก้ไขหรือป้องกัน ก็แล้วแต่กรณี ที่จะไม่ให้ความปรองดองของจิตนี้ดำเนินไปจนถึงกับเป็นความทุกข์ได้.

เดี๋ยวนี้เราเกิดกลัวเสียแล้ว รักเสียแล้ว โกรธเสียแล้ว เกลียดเสียแล้ว, เป็นความทุกข์เสียแล้ว ; เป็นความทุกข์แล้ว ก็ยังไม่สำนึกได้ ว่าเป็นความทุกข์ นี่เป็นความผิดพลาด นี่เป็นสิ่งที่จะต้องรู้จัก สำหรับการแก้ไขต่อไป.

เมื่อไม่รู้อะไรทำนองนี้เรื่อยไป ก็ย่อมไม่มีการแก้ไข ไม่มีความรู้ความเข้าใจ ก็มีแต่ความโง่มากขึ้น ๆ ; อย่างนี้ก็เรียกว่าอัสวะมันเจริญ.

ความโลภ ความโกรธ ความหลง นั้นเรียกว่ากิเลส, ความเกลียด ความกลัว ความรัก ความชัง อะไรก็ตาม เรียกว่ากิเลส. แต่ถ้ากิเลสนี้มัน

ข้าซากจนเป็นความเคยชิน เขาก็เรียกว่าอาสวะ. เรามีกิเลสทีหนึ่ง ก็เป็นการ
สะสมอาสวะไว้ทีหนึ่ง ; เดียวนี้มีกิเลสเสียเรื่อยไปโดยไม่รู้สีกตัว ก็มีการสะสม
อาสวะเสียเรื่อยไป โดยไม่รู้สีกตัว.

นี่แหละคือ ความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมาทำความเข้าใจกันกับ
พระพุทธานิเทศข้อนี้ ที่เรียกว่า ภทเทกรัตตปฏิปทา - เป็นผู้ที่ทำให้เวลาแม้เพียง
วันเดียวก็มีค่า เพราะว่า ตนเป็นผู้มีความเฉียบแหลมว่องไว ฉลาด ในการที่จะ
เห็นแจ้งประจักษ์ซึ่งปัจจุบันธรรมในกรณีนั้น ๆ มีทางตา ทางหู เป็นต้น ชื่อว่าเป็น
ผู้ปฏิบัติดีแล้วในภทเทกรัตตปฏิปทา.

การปฏิบัติตามนัยแห่งภทเทกรัตตปฏิปทา นี้เหมาะสำหรับโลกปัจจุบัน

ทีนี้ ก็มองดูให้รอบ ๆ ออกไป ก็จะได้เห็นว่า การปฏิบัติข้อนี้จะส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติอย่างอื่น ได้อีกมาก ถ้าเรามีหลักการปฏิบัติเป็นอย่างอื่น ;
แต่ถ้าเราไม่มีหลักแห่งการปฏิบัติเป็นอย่างอื่น มีหลักปฏิบัติอย่างนี้เพียงอย่าง
เดียวก็เอาตัวรอดได้ เพราะว่าป้องกันการเกิดแห่งกิเลสได้ หรืออาจจะทำลาย
กิเลสที่เกิดขึ้นให้สลายไปทันที ; ซึ่งก็เป็นการทำลายการสะสมอาสวะอยู่ในตัว
นั่นเอง.

ถ้าผู้ใดไม่ต้องการจะเรียนให้มาก ให้เวียนหัว ก็จงรู้จักใช้ "หญ้าปากคอก
ที่วัวกินไม่เป็น" กอนี้กันเถิด ก็จะง่ายดี ; มันอาจจะอยู่ที่บนขุมประตูดอกก็ได้

เพียงแต่แหงนหน้าดูสักนิตหนึ่งก็จะพบ, ถ้าพยายามอีกสักนิตหนึ่งก็จะกินได้ เรื่องมันก็ไม่มาก ; ครั้นได้แล้ว ก็เรียกว่าเป็นผู้มีชีวิตอยู่แม้เพียงวันเดียวก็น่าชม.

อาตมามีความรู้สึกว่า **ภัทเทกธตตปฏิบัติ** คือการปฏิบัติโดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง สำหรับโลกในสมัยปัจจุบันนี้.

โลกสมัยปัจจุบันนี้ต้องเรียกว่า เป็นโลกแห่งโรคเส้นประสาท เพราะใคร ๆ ก็รู้กันอยู่ว่าโรคประสาท โรคจิตนี้ กำลังล้นโรงพยาบาลไปทุกหนทุกแห่งทุกประเทศ ; แม้ประเทศที่เจริญที่สุด ที่ใคร ๆ ก็ถือว่าเจริญที่สุด ก็มีโรคประสาทหรือโรคจิตเจริญที่สุดด้วยเหมือนกัน เรียกว่าโลกนี้เป็นโลกแห่งโรคเส้นประสาท. **ไม่มีข้อปฏิบัติอันใด ที่จะช่วยโลกสมัยนี้ได้ดีไปกว่าข้อปฏิบัติที่เรียกว่าภัทเทกธตตปฏิบัติ** เพราะว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ให้ตัดความหลังออกไป, ให้ตัดอนาคตออกไป, แล้วก็มาตั้งใจกระทำอยู่แต่กับสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า และเฉพาะเรื่อง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีมากเรื่องจนเวียนหัว. ถ้ามันเข้ามาทางตา ก็แก้ไขทางตา, เข้ามาทางหูก็แก้ไขทางหู ดังนี้ เป็นต้น.

ถ้าจะคิดดูกันสักนิต ทุกคนจะมองเห็นได้ว่า **โรคเส้นประสาท**นี้มาจากความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ในสิ่งที่ในอดีต พร้อมกับนั้น ก็หวังมากเกินไปในสิ่งที่ในอนาคต; ส่วนปัญหาที่อยู่ตรงกลาง ที่เป็นปัจจุบันก็ไม่รู้จักและไม่ได้แก้ไข. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะไม่ให้มันเป็นโรคประสาทกันแล้วจะเป็นอะไรกันอีก.

เราจะต้องมา**เข้าใจพระพุทธรภาษิตนี้กันให้ดี ๆ** เพื่อจะได้แก้ไขพวกเราในปัจจุบันนี้ ให้มีความปลอดภัยกันบ้าง.

ดูกันอย่างคร่าว ๆ ก่อน ก็จะเห็นว่า เดียวนี้ มัวแต่เรียน มัวแต่ศึกษา
มัวแต่ก้าวหน้ากันแต่ในสิ่งที่สนับสนุนโรคประสาท. นี่พูดอย่างนี้ เข้าใจหรือ
ไม่เข้าใจ ก็ลองฟังให้ดีว่า การศึกษาเล่าเรียน สมัยนี้ในโรงเรียนก็ดี ใน
มหาวิทยาลัยก็ดี ที่ไหน ๆ ก็ดี การค้นคว้าทั้งหลายก็ดี ล้วนแต่สนับสนุนโรค
ประสาท เพราะว่าเขามีแต่ค้นคว้าให้ได้มาก ซึ่งเหยื่อของกิเลสอย่างเดียว.

คนเขาต้องการความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนัง แล้วก็ค้นคว้าแต่
เพื่อกิจการนั้น ๆ อย่างเดียว; เพียงเท่านั้นยังไม่พอ มีความก้าวหน้าเจริญในทางนี้
ออกไปเท่าไร ก็เพิ่มความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น. มีความเห็นแก่ตัวก็ยิ่งทำ
นอนไม่หลับ โรคเส้นประสาทก็เจริญขึ้นเป็นสองเท่า. ถ้าพุทธบริษัทพลอย
เป็นไปเสียอย่างนี้แล้ว ก็เสียชื่อพุทธบริษัทหมดสิ้นเลย.

พุทธบริษัท ไม่ควรจะเป็นโรคประสาท

ควรจะรู้ไว้ว่า พุทธบริษัทไม่ควรจะเป็นโรคเส้นประสาท; นี่ไม่ใช่
เป็นเรื่องแกล้งว่า หรือเอามาพูดเล่น เพราะว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น
ผู้เบิกบาน. พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสข้อธรรมะที่เรียกว่า ภทเทกรัตตปฏิปทา
นี้ไว้ เพื่อจะตัดเสียซึ่งวิตกกังวลในอดีต. เพื่อจะกันเสียซึ่งความหวัง อย่าง
วิมานในอากาศ ในอนาคต; ให้แก้ไขเฉพาะปัญหาปัจจุบัน ที่เกิดขึ้นจริง ๆ ;
นี่จึงต้องถือว่า พุทธบริษัท ไม่ควรจะเป็นโรคเส้นประสาท. ยิ่งเป็นพระเป็นเณร
แล้วเป็นโรคเส้นประสาทด้วยแล้ว ยิ่งน่าขายหน้า มากกว่าที่เป็นชาวบ้าน; แต่
ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรได้ เพราะว่าเดี๋ยวนี้ การเรียน การฟัง การสั่งสอน หรือ
ความเจริญก้าวหน้าในโลกนี้ มีแต่สนับสนุนการเป็นโรคเส้นประสาท.

ที่นี้ ยังมีอีกทางหนึ่ง ว่า โรคเส้นประสาทนี้มันก็มีเชื้ออยู่แล้ว ในสิ่งที่เรียกว่า กิเลส หรืออาสวะนั่นเอง ; ถ้าปล่อยให้กิเลส หรืออาสวะ เป็นไปตามธรรมชาติของมันแล้ว จะต้องมียปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งออกมา เป็นโรคเส้นประสาท โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

เราควรจะแบ่งแยกโรคประสาทนี้ไว้เป็นสัก ๒ อย่าง คือว่า : โรคประสาทที่เนื่องกับร่างกาย เพราะร่างกายวิปริต นี้อย่างหนึ่ง ; โรคประสาทที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับร่างกาย เพราะว่า ร่างกายยังดีอยู่ทุกอย่าง แต่ก็ยังเป็นโรคเส้นประสาททางจิต หรือ ทางวิญญาณโดยส่วนเดียว.

ถ้าเป็นโรคประสาท ที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย เพราะร่างกายวิปริต นี้ไม่ควรจะปรับโทษเขา ; เพราะว่าร่างกายมันวิปริต เยื่อสมอง หรืออะไรมันวิปริต. นี่ไม่ควรจะตำหนิเขา ไม่นับรวมอยู่ในข้อนี้ และไม่ถือว่าเป็นปัญหาที่เนื่องกันอยู่กับปัญหานี้.

ที่พูดนี้ เรามุ่งหมายโรคประสาทที่แท้จริง คือ เป็นเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ โดยตรง. โรคประสาทชนิดนี้ใครเป็นก็ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็น ; ไปบอกเขาว่าเป็น เขาก็ยังไม่เชื่อ, เขายิ่งว่าเขาไม่เป็น, ยิ่งเป็นจนกระทั่ง จิตวิปริตไปแล้ว ก็ยังยืนยันว่าไม่เป็น ; นี่จึงเกิดความยากลำบากขึ้นมา เพราะว่าเป็นโรคประสาทที่มาจาก อวิชชา จนเกิดตัวกู-ของกู แต่ว่าละเอียดย้อนจนไม่รู้ว่าเป็นกิเลส ก็มี.

คนที่เข้าใจว่า ตัวดี ตัวมีธรรมะ นั้นแหละระวังให้ดีเถิด มันมีตัวกู ชนิดละเอียดก่อน จนไม่รู้ว่าเป็นกิเลส แล้วก็เป็นโรคประสาท ชนิดที่ไม่มองเห็นว่า เป็นโรคประสาท ทั้งที่มีการศึกษาดี.

คนที่เรียกตัวเองว่า มีการศึกษาดี นั้นแหละระวังให้ดีเถิด จะเป็นโรคเส้นประสาทที่รักษายากกว่าคนที่มีการศึกษาเลย ; **คนที่มีการศึกษาดี จะมีตัวกู ที่ละเอียดอ่อน ชนิดที่ไม่รู้จักว่าเป็นตัวกู - ของกู.** อย่างนี้เราเรียกว่า เป็นแสงสว่างสีขาว เป็นอวิชชาสีขาว, มันดูยาก เห็นยาก เข้าใจยาก ; คือมันทำให้เห็นว่า ไม่ใช่กิเลสอยู่เสมอไป คนจึงไม่ยอมละกิเลส ไม่ยอมเข้าใจว่ามีกิเลส ไม่เห็นว่า ธรรมะนี้มีความสำคัญ ในการที่จะใช้เป็นเครื่องละกิเลส.

คนที่ไม่ยอมเข้าใจว่ามีกิเลสนั้น เขามีความหลับใหล เป็นอวิชชาในทางจิตใจ มาตั้งแต่เกิด หมายความว่า แต่แต่คลอดมาจากท้องแม่ก็ได้ เขามีความหลับใหลทางวิญญาณมาแล้ว แล้วก็เจริญมากขึ้น มาอยู่ในรูปที่เราเรียกกันว่า โรคทางจิต หรือโรคทางวิญญาณ คือ **เป็นโรคทางกิเลสนั่นเอง.**

เกี่ยวกับเรื่องนี้ขอให้ประลึกนึกถึง ที่ได้เคยพูดกันมาแล้วซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า **โรคนั้นมีทั้งทางกาย มีทั้งทางจิต มีทั้งทางวิญญาณ** แบ่งกันให้ละเอียดก็เป็นอย่างนี้. เดียวนี้โรคเส้นประสาทนี้ มีได้ทั้งทางกาย มีได้ทั้งทางจิต มีได้ทั้งทางวิญญาณ มันมีสมุฏฐานมาได้ทั้ง ๓ ทางอย่างนี้. ถ้าดูไม่ดีก็จะเห็นเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เท่านั้น แล้วก็จะแก้ปัญหาไม่ได้.

ถ้าผู้ใดตั้งใจจะรักษาโรคเส้นประสาท ก็จงรับเอาโอสถขณานี้ ที่เรียกว่า **ภทเทกรัตตปฏิบัติปทา** ไปเถิด **จะแก้โรคประสาทได้ทุกอย่าง** หรือทุกระดับ. ฟังดูแต่ชื่อก็ไพเราะเสียแล้ว :-

ภทเทกรัตตะ แปลว่า **วันเดียวก็น่าชม ;** น่าชมเพราะว่า สดใส แจ่มใส ไม่เป็นโรคเส้นประสาทนั่นเอง. ที่ว่า **ภทเทกรัตโต -** มีอายุอยู่วันเดียว หรือคืนเดียว ก็น่าชม เพราะว่า ไม่เป็นโรคประสาท, เพราะว่า **ไม่อาลัยอาวรณ์**

ในสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, แต่สิ่งใดเกิดขึ้นเป็นปัญหา, แต่สิ่งใดเกิดขึ้นเป็นปัญหา เฉพาะหน้า ก็จัดการให้สำเร็จเด็ดขาด ให้กระจายไป.

อย่าให้ปัจจุบันกลายเป็นอดีต จึงเป็นคนที่ไม่มียึดติด อนาคตจะมาเท่าไร ๆ มันก็หายไปเหมือนกับคลื่น ที่มากระทบฝั่ง ไม่อาจจะตั้งตัวอยู่ได้ ไม่อาจจะตั้งตัวขึ้นได้. เขามีการกระทำที่ถูกต้องแต่ในปัจจุบันอยู่อย่างนี้ ก็ทำลายอดีตเสียได้ ทำลายอนาคตเสียได้ โดยอัตโนมัติ ; เขาจึงเป็นผู้ที่เรียกว่า ภัทเทกรัตโต - มีชีวิตอยู่แล้วเพียงวันเดียว ก็น่านม.

จงพยายามใช้ข้อปฏิบัติ "ภัทเทกรัตโต" ให้มาก

ขอให้ท่านทั้งหลายจงได้ใช้ข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นหญ้าปากคอก ที่วัวกินไม่เป็น นี้ กันให้มากเถิด เพราะว่าทุกวันนี้สวดมนต์บทนี้อยู่ทุกวัน ๆ :-

ภทฺเทกรตฺตคาถา

อดีตํ นานวาคเมยฺย	นปฺปฏิกังเข อนาคตํ,
ยทตฺตมฺปหีนนตํ	อบฺปตฺตญฺจ อนาคตํ,
ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ	ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ,
อสมฺหิรํ อสงฺกุปฺปํ	ตํ วิทฺธา มนุพฺพหฺมเย.
อชฺเชว กิจฺจมาตฺตปฺปํ	โก ชญฺเภา มรณํ สุเว,
น หิ โน สงฺครนฺเตน	มหาเสเนน มจฺจุณา,
เอวํวิหริมาตฺตาปี	อโหเรตฺตมตฺตุนทิตํ,
ตํ เว ภัทฺเทกรตฺตํ	สนฺโต อาจิกฺขเต มุนิ.

นี่มันว่ากันแต่ปาก อย่างนี้เป็นวัฏที่มองไม่เห็นหญ้า หรือว่า กินหญ้าที่อยู่ปากคอกไม่เป็น, ถ้าอย่างไรไปศึกษากันเสียใหม่ให้ทุกตัวอักษร **ให้เข้าใจพระพุทธานุชาตินี้** กันให้ดีเสียก่อน **แล้วก็ปฏิบัติให้ได้** ด้วยข้อปฏิบัติเพียงข้อเดียวว่า **อะไรเกิดขึ้นเฉพาะหน้าแล้ว จะดีให้แตกกระจายไป ;** ไม่ให้เหลืออยู่สำหรับเป็นอดีต หรือว่าปัญหาอนาคตจะเข้ามาแทนที่สักเท่าไร ก็จะถูกดีให้แตกกระจายไป จิตจึงจะไม่มีมึดมั่นถือมั่น ทั้งในอดีต ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในอนาคต.

การปฏิบัติดังที่กล่าวมาอย่างนี้ มีความเหมาะสม ที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกสมัยนี้ ซึ่งเป็นโลกที่เต็มไปด้วยเหยื่อของโรคประสาท เป็นโรคประสาทเป็นโรคจิต กันจนล้นโรงพยาบาล, ที่เป็นกันอยู่ที่บ้านก็ยังมีอีกมาก.

นี่ถึงเวลาแล้ว ที่จะสนใจพระธรรมข้อนี้ ซึ่งสรุปความได้ว่า **ไม่หวั่นไหวเฉพาะหน้า ;** อย่างไร ๆ ก็รักษาความปกติเอาไว้ให้ได้ก่อน แล้ว **ละอายอย่างยิ่งเมื่อเกิดหวั่นไหว.** เมื่อเพลอไปจนจิตหวั่นไหวแล้ว ก็จะละอายอย่างยิ่ง, และก็จะละอายมากไปกว่านั้นอีก เมื่อตัวเป็นโรคเส้นประสาท เพราะว่า **ได้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วมาเป็นโรคเส้นประสาท.**

เป็นมนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง ; **ถ้าใจสูงจริง ต้องไม่เป็นโรคเส้นประสาท.** ถ้าเป็นโรคเส้นประสาท ก็เป็นได้แต่เพียงคน.

นี่แหละคือ อานิสงส์อันสูงสุด ของภทเทกรัตตปฏิปทา ซึ่งเป็นปรมาตถปฏิปทา ในพระพุทธานุชาตินี้ เพียง ๒-๓ คำเท่านั้น.

ขอให้ท่านทั้งหลายจงทำในใจให้ดี ให้เข้าใจในเรื่องนี้ ในข้อนี้
สำหรับไปพิจารณาให้เข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้วใช้เป็นเครื่องคุ้มครอง สิ่งซึ่ง
เป็นอุบัติหวนอันตราย อันเต็มไปด้วยในโลกสมัยใหม่นี้ ให้เป็นที่ปลอดภัยกัน
จงทุกคนเถิด.

คำบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวด
คณะสาธยายในลำดับต่อไป.

ปฏิบัติปาฏิหาริย์

- ๑๒ -

๑๖ กันยายน ๒๕๑๕

ปรมาตมปฏิบัติ อาศัยหลักธรรมภาสิตสั้น ๆ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดปฏิบัติปาฏิหาริย์ เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้
จะได้กล่าวถึงการปฏิบัติในชั้นปรมาตมปฏิบัติ อาศัยหลักธรรมภาสิต
สั้น ๆ นานาแบบ.

ในครั้งที่แล้วมาได้กล่าวโดยอาศัยพระพุทธานุชาตินัย ๆ โดยตรง
ซึ่งนับว่าเป็นการเพียงพอแล้ว ในวันนี้จะลองกล่าวถึงสาวกภาสิตดูบ้าง

สาวกภาสิตในที่นี้ ก็หมายถึง ภาสิตของพระสารีบุตร กล่าวแก่พระมหาโกฏิฐิตะ.

ท่านทั้งหลายก็พอจะทราบได้กันอยู่ทุกคนแล้วว่า พระสารีบุตรนั้นเป็นบุคคลอย่างไร. ถ้ากล่าวโดยสรุปแล้ว ก็ว่าเป็นพระอัครสาวก ผู้มีคุณสมบัติเป็นที่พอพระหฤทัยของพระพุทธเจ้า จนถึงกับทรงสรรเสริญว่า พระสารีบุตรย่อมประกาศจตุราริยสัจได้เป็นอย่างดีเดียวกับพระองค์.

ข้อนี้ทำให้กล่าวได้ว่า เพราะพระสารีบุตรเป็นพระสาวก ซึ่งเป็นพระอรหันตชีนาสพ ผู้รู้เรื่องด้วยปัญญา สามารถแสดงข้อปฏิบัติได้อย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ; จะเป็นการแสดงอย่างเดียวกันหรือไม่ หรืออย่างไร ก็จะได้จากการบรรยายในวันนี้

พระสารีบุตรมีเพื่อนสหธรรมิกอย่างยิ่งอยู่รูปหนึ่ง ชื่อมหาโกฏิฐิตะ หมายความว่า เป็นคู่นักศึกษา เป็นคู่สนทนา เป็นคู่ถกเถียง วิพากษ์ วิจารณ์. ธรรมภาสิตในวันนี้ ก็เป็นเรื่องที่พระสารีบุตรกล่าวแก่พระมหาโกฏิฐิตะ มีใจความสรุปข้อปฏิบัติ ที่เรียกได้ว่าเป็นธรรมภาสิตสั้น ๆ แสดงเนื้อความในชั้นปรมาตถปฏิบัติ คือธรรมะให้บรรลุผลได้ แม้ว่าการปฏิบัตินั้น ฟังดูแล้วเป็นเรื่องสั้น ๆ ง่าย ๆ.

ทำให้ให้แยบคายใน "เบญจขันธ์อันประกอบ ด้วยอุปทาน ๕" จะอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม

ข้อนี้เริ่มขึ้นมาด้วย พระมหาโกฏิฐิตะ ได้ถามพระสารีบุตรว่า ภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์แล้ว จะปฏิบัติอย่างไร, จะกระทำในใจโดยแยบคายอย่างไรต่อไป จึงจะเป็นพระโสดาบัน?

พระสารีบุตรได้ตอบว่า เบญจขันธ์อันประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ๕ ประการ อันบุคคลกระทำในใจโดยแยบคายแล้ว ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ว่าภิกษุผู้มีศีลนั้นจักเป็นโสดาบัน.

และมีการถามต่อไปตามลำดับว่า ภิกษุผู้เป็นโสดาบันแล้ว จะพึงกระทำในใจโดยแยบคาย คือ ทำอะไรต่อไป? พระสารีบุตรก็ยังคงยืนยันว่า เบญจขันธ์อันประกอบไปด้วยอุปาทาน ๕ ประการ อันภิกษุผู้เป็นโสดาบัน กระทำในใจโดยแยบคายแล้ว ย่อมเป็นฐานะที่จะเป็นไปได้ว่า ภิกษุผู้เป็นโสดาบันนั้น จักเป็นพระสกิทาคามี.

พระมหาโกฏิฐิตะ ก็ยังถามต่อไปว่า พระสกิทาคามี จะพึงกระทำในใจโดยแยบคายในธรรมะอะไรเล่า? พระสารีบุตรก็ตอบต่อไปว่า ภิกษุผู้เป็นพระสกิทาคามี กระทำในใจโดยแยบคาย ถึงเบญจขันธ์อันประกอบด้วยอุปาทาน ๕ ประการ ก็ย่อมจะเป็นอนาคามี.

มีการถามต่อไปว่า ภิกษุผู้เป็นอนาคามี จะพึงกระทำในใจโดยแยบคายอย่างไรต่อไปเล่า? พระสารีบุตรก็ยังคงตอบว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ๕ ประการ อันภิกษุผู้เป็นพระอนาคามี กระทำในใจโดยแยบคายแล้ว ย่อมเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้.

พระมหาโกฏิฐิตะ ก็ยังถามต่อไปว่า พระอรหันต์นั้นแล้ว จะพึงกระทำโดยแยบคายอย่างไร? พระสารีบุตรก็ยังคงตอบว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ๕ ประการ อันพระอรหันต์นั้นจะพึงกระทำในใจโดยแยบคาย.

ข้อนี้แม้ว่า กิจที่จะต้องกระทำให้ยิ่งขึ้นไป ไม่มีแก่พระอรหันต์นั้นแล้ว การกระทำสืบต่อกิจที่กระทำแล้วก็มีได้มี นั้นก็จริงอยู่ แต่ว่า**ธรรมนี้** อันบุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม และเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะอันสมบูรณ์.

เค้าเรื่องมีเพียงเท่านี้ เรียกว่าเป็นธรรมภาษิตสั้น ๆ ว่า ผู้ที่ยังไม่เป็นโสดาบัน ก็ให้พิจารณาในเบญจขันธ์ อันประกอบไปด้วยอุปาทาน ๕ ประการ เพื่อความเป็นพระโสดาบัน. พระโสดาบัน ก็ยังคงพิจารณาเบญจขันธ์ที่ประกอบ ด้วยอุปาทาน ๕ ประการ เพื่อความเป็นพระสกิทาคามี. พระสกิทาคามี ก็เพื่อความ เป็นพระอนาคามี ; พระอนาคามีก็เพื่อความ เป็นพระอรหันต์ ; เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังคงทำในใจโดยแยบคาย ซึ่งธรรมะ ๕ ประการนี้อยู่แน่นอน.

เรื่องนี้ท่านยืนยันว่า นตฺถิ โข อาวุโส อรหโต อุตฺตริกรกณียํ, กตสฺสวา ปฏิจฺจโย, - ดูก่อนท่านผู้มีอายุ, กิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไป ก็ดี ย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์, กิจที่จะทำสืบต่อจากกิจที่กระทำแล้ว ก็ดี ย่อมไม่มี แก่พระอรหันต์ :- อปิจีเม ธมฺมา ภาวิตา พหุปีกตา - ก็แต่ว่า ธรรมเหล่านี้ เมื่อบุคคล ทำให้เจริญ กระทำให้มากแล้ว, ทิฏฐธมฺมสุขวิหาราย เจว สํวตฺตุนฺติ สติสมฺปชฺฌนํ จ - นั้นจะเป็นไปเพื่อความสุขในทิฏฐธรรม หรือว่า จะเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ.

นี้หมายความว่า จะเป็นพระอรหันต์ หรือไม่เป็นพระอรหันต์ก็ตาม เมื่อประพฤติกระทำอยู่ในธรรมะ ๕ ประการนี้แล้ว จะได้รับความสุขอันเป็น ทิฏฐธรรม คือทันทีทันใดนั้น แล้วก็ยังเป็นสติสัมปชัญญะอย่างยิ่งด้วย.

สำหรับ "ความสุขในวิสุทธิธรรม" นั้น ก็พอจะกล่าวได้ว่า แม้เป็นพระอรหันต์แล้ว **ทำในใจให้ถึงธรรมนี้อยู่** ก็เป็นที่ตั้งแห่งความสุขในวิสุทธิธรรมนี้ได้ ; แต่ว่าที่เป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะนั้น ต้องการคำอธิบาย เพราะว่าเป็นที่รู้ หรือ เป็นที่ยอมรับกันว่า พระอรหันต์ย่อมหมดกิเลสแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่จะมาทำให้สูญเสียสติสัมปชัญญะได้อีกต่อไป. ดังนั้น ข้อปฏิบัตินี้ ก็เป็นไปเพื่อจะดำรงไว้ซึ่งสติสัมปชัญญะ แม้แก่บุคคลทั่วไปทั้งที่เป็นพระอรหันต์ และยังมีได้เป็นพระอรหันต์ เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ธรรมนี้มีคุณอันใหญ่หลวง นั่นเอง.

ทำในใจโดยแยบคาย เกี่ยวกับ เบญจขันธ์ อันประกอบด้วยอุปาทาน นี่ทำอย่างไร

ต่อไปนี้จะได้กล่าวโดยละเอียด ในข้อที่ว่า เบญจขันธ์อันประกอบด้วยอุปาทาน ๕ ประการ อันบุคคลกระทำในใจโดยแยบคายนั้น ทำอย่างไร ?

การกระทำในใจโดยแยบคาย ในเบญจขันธ์ อันประกอบไปด้วยอุปาทาน ๕ ประการ ก็คือว่า :

- ทำในใจโดยแยบคายจนมองเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง นี่อย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นทุกข์ นี่อย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นโรค คือ สิ่งเลียบแทง นี่อย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นหวั่นไหว นี่อย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นลูกศร นี่อย่างหนึ่ง,

- มองเห็นโดยความเป็นสิ่งกระทบกระทั่ง น้อยอย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นอาพาธ คือ ความไข้ น้อยอย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นปรปักษ์ น้อยอย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นของแตกทำลาย เป็นธรรมดา น้อยอย่างหนึ่ง.
- มองเห็นโดยความเป็นของว่าง น้อยอย่างหนึ่ง,
- มองเห็นโดยความเป็นอนัตตา น้อยอย่างหนึ่ง,

รวมเป็น ๑๑ อย่างด้วยกัน, ควรจะจำ ๑๑ คำนี้ไว้ให้แม่นยำ
 เพราะว่าจะมีประโยชน์มาก โดยที่ท่านพระสารีบุตรแนะนำให้บุคคลทำในใจ พิจารณา
 เห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นของ ๑๑ อย่าง อย่างนี้.

เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน คืออะไร

ที่นี่ จะได้พูดกันถึงคำว่า "เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน" นั้น
 คืออะไร ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งกันเสียก่อน เพราะสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยฟังก็เข้าใจ
 ไม่ได้ ; สำหรับผู้ที่เคยฟังบ้างแล้วก็ยังคลุมเคลือ เราจำเป็นที่จะต้องพูดกันให้
 เป็นที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งที่สุด สำหรับสิ่งที่เรียกว่า เบญจขันธ์อันประกอบด้วย
 อุปาทาน.

ที่เคยพูดเคยสอนกันมาแล้วแต่กาลก่อนอย่างไรนั้น ขอให้ยกไว้
 อย่าเอามาเกี่ยวข้องกันกับคำอธิบายในที่นี้ เพราะบางทีก็จะเป็นไปในลักษณะอื่น
 หรือ เข้ารูปกันไม่ได้.

สำหรับเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทานนี้ ผู้ที่ไม่เคยสังเกต และไม่เคยศึกษาพิจารณาอย่างดี ก็ไม่รู้จัก และก็ ไม่รู้ว่ามันเกิดขึ้น เมื่อไร ที่ไหน.

ในกรณีนี้ จะต้องมีความรู้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ ประการนี้ มีการเกิดอยู่เรื่อย แล้วก็ดับอยู่เรื่อย บางทีเกิดขึ้นมา ไม่ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน แล้วดับไปเสียแล้วก็มี. ที่เป็นเรื่อง เป็นราวเป็นปัญหานั้น หมายความว่าเกิดขึ้นมาแล้ว ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน ว่าตัวเรา ว่าของเรา ; นี่คือตัวปัญหา หมายความว่า เป็นตัวความทุกข์ที่จะต้องกำจัด.

ความทุกข์ทั้งหลาย ไม่ว่าของบุคคลใด ที่ไหน จะต้องเกิดมาจาก อุปาทานสิ่งนี้เท่านั้น เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า โดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เป็นตัวทุกข์ ที่เราสวดมนต์กันทุกวันนี้ ; แต่แล้ว ก็ไม่รู้ ว่าเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นคืออะไร. ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันมีความหมายละเอียดลึกซึ้ง และไม่ค่อยเป็นที่สนใจของคนทั้งปวง.

ถ้าผู้ใดจำคำ ๕ คำว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไว้ได้ ก็เข้าใจง่ายหน่อย ; ถ้ายังจำไม่ได้ ยังไม่เข้าใจ เรื่องเบญจขันธ์ประกอบอยู่ด้วย อุปาทานสิ่งนี้แล้ว ก็จะต้องทำการศึกษาให้เข้าใจ. ดังจะว่าให้ฟัง พอเป็นเครื่อง สังเกต :

เบญจขันธ์นั้น จะเกิดขึ้นก็เพราะอาศัยตากระทบรูป อาศัยหูกระทบเสียง อาศัยจมูกกระทบกลิ่น อาศัยลิ้นกระทบรส อาศัยผิวหนังกระทบกันเข้า

กับ สิ่งที่มาสัมผัสที่ผิวหนัง และ อาศัยใจกระทบกับเข้ากับความรู้สึกในใจ เป็น ๖ คู่ด้วยกัน. ใน ๖ คู่นี้ คู่ใดก็ได้ ย่อมให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเบญจขันธ์ได้ทั้งนั้น.

ถ้ายังไม่ประกอบด้วยอุปาทาน ยังไม่ทุกข์

ในกรณีสามัญที่สุด จะยกตัวอย่างทางตา เพราะว่า เราลืมตาอยู่เสมอ ; เราไม่ใช่ตาบอดละก็ย่อมมีตาลืมอยู่เสมอ ; เดียวนี้ท่านทั้งหลายก็กำลังลืมตาอยู่. เมื่อตาเห็นรูป ก็เกิดความรู้สึกว่า เป็นรูปอะไร, แล้วก็มีความรู้สึกว่า น่าดูหรือไม่ดู ; หรือความคิดก็เกิดขึ้น เกี่ยวกับรูปนั้นบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังนี้แล้วก็ดังไป.

หรือเหมือนอย่างท่านนั่งอยู่ที่นี่ เห็นรูปภาพที่เขียนไว้ที่เสา หรือที่ฝาผนัง ตาเห็นรูป รู้ว่าเป็นรูปอะไร เข้าใจเท่าที่ตัวมีความรู้อยู่ในขณะนั้น พอจะรู้ได้ว่ารูปนั้นเป็นรูปอะไร ก็เกิดความรู้สึกสบายตาบ้าง รู้สึกไม่สบายตาบ้าง เกิดความคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ถึงกับดีใจหรือเสียใจ แล้วก็เลิกกัน ; อย่างนี้ เรียกว่าเบญจขันธ์ได้เกิดขึ้นแล้ว ครอบถ้วนทั้ง ๕ ขันธ์ แต่ยังไม่ถูกยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน.

ดวงตาก็ดี รูปที่เห็นนี้ก็ดี เรียกว่ารูปขันธ์ ; เรามีดวงตาที่สามารถทำการเห็นได้ แล้วก็มีเนื้อหนัง ร่างกาย อันเป็นที่ตั้งของดวงตา ทำให้ดวงตาทำงานได้ ทั้งหมดนี้รวมเข้าด้วยกัน เรียกว่ารูปขันธ์.

ที่นี้ เมื่อตากระทบรูปข้างนอก ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า จักขุวิญญาณ ;
นั่นคือความรู้สึกขึ้นมาทางตา นี่เรียกว่าวิญญาณขันธ์.

ความรู้ที่มีอยู่แต่เดิม ๆ พอจะรู้ว่า นี่เป็นรูปอะไร รูปลิง หรือรูปคน
หรือรูปนก หรือรูปต้นไม้ ความรู้สึกอย่างนี้เรียกว่าสัญญาขันธ์ คือความรู้สึก
อะไรตามความจำได้หมายรู้.

ที่นี้ยังมีความรู้สึกที่เกิดจากการเห็นรูปนี้ แล้วรู้สึกสบายตา หรือไม่
สบายตา อย่างนี้เรียกว่า เวทนาขันธ์.

เนื่องจากได้เห็นรูปภาพนี้ มีความคิดเกิดขึ้นเล็กน้อย เช่นว่า เขียนสวย
หรือเขียนไม่สวย หรือว่ารู้อยู่แล้วว่า เอามาจากไหน ; ความคิดอย่างนี้ ไม่ถึง
กับเป็นอุปาทาน ก็เรียกว่า สังขารขันธ์ล้วน ๆ.

นี้นับดูให้ดี รูปขันธ์ก็มีแล้ว วิญญาณขันธ์ก็มีแล้ว สัญญาขันธ์ก็มีแล้ว
เวทนาขันธ์ก็มีแล้ว สังขารขันธ์ก็มีแล้ว ; นี่ครบถ้วนทั้ง ๕ ขันธ์ แต่ยังไม่
ถูกยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน เลยยังไม่เป็นความทุกข์ ยังไม่เกี่ยวกับกรณีที่
กล่าวถึงในพระสูตรนี้ ที่เป็นการปฏิบัติ ; เพราะว่าในพระสูตรนี้กล่าวไว้ชัด
ว่าต้องเป็นปัญจทาทานขันธ์ คือเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน คือความ
ยึดมั่นถือมั่น. ถ้าเป็นอย่างนี้จะต้องยกตัวอย่างด้วยสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสจึงจะ
เข้าใจได้ง่าย.

ถ้าประกอบด้วยอุปาทานแล้วเป็นทุกข์

การยกตัวอย่างด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส เหมือนกับรูปภาพที่ฝาผนัง น้ำมันเป็นไปไม่ได้ ; จะต้องยกตัวอย่างด้วยสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสโดยตรงของท่านทั้งหลาย จึงจะเข้าใจได้ง่าย เช่นว่า :-

ตาเลือบไปเห็นบุคคลที่ตนเกลียดน้ำหน้า ที่เป็นศัตรูคู่อาฆาต แล้วก็จำได้ด้วยสัญญา ว่าเป็นศัตรูคู่อาฆาต แล้วก็กระวนกระวายใจ เป็นทุกข์เวทนาอยู่ในใจ ก็เกิดความคิดที่จะฆ่ามันเสีย หรือจะต่อต้านมันอย่างไร, จะด่าจะตีมัน, จะทำอย่างไรไปตามความเกลียดนั้น ๆ.

อย่างนี้เรียกว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบไปด้วยอุปาทานได้เกิดขึ้นแล้ว คือเรามีตาตามเดิม ตาของเราได้ทำหน้าที่เห็นรูปบุคคลที่เราเกลียด เกิดจักขุ-วิญญาณเป็นวิญญาณขันธ์ขึ้นมา ; วิญญาณขันธ์คือความรู้สึกทางตานั่น ถูกยึดถือเป็นตัวกู, กูเห็น. ลูกตาของกู ก็ถูกยึดถือว่า เป็นลูกตาของกู หรือเป็นส่วนที่เนื่องด้วยตัวกู.

จักขุวิญญาณ ผู้เห็น ก็เป็นตัวกูผู้เห็น, สัญญาที่จำได้ ว่าเป็นศัตรูของกู สัญญานั้นก็ถูกยึดถือ, เวทนาที่กำลังกระวนกระวายใจอย่างย่งนั้น ก็เป็นเวทนา ที่ถูกยึดถือ เป็นเวทนาที่เป็นทุกข์ ที่ถูกยึดถือ เป็นเวทนาของกู. ที่นี้ความคิดที่เกิดขึ้น เกี่ยวกับเวทนานั้น ก็เป็นความคิดเนื่องด้วยกิเลสทั้งนั้น ; เพราะจิตได้สัมผัสเอาความรู้สึกอันนั้น ด้วยความโง่ ด้วยอวิชชา ด้วยความไม่มีสติสัมปชัญญะ เพราะฉะนั้นความคิดนั้นซึ่งเป็นสังขารขันธ์ ก็เป็นอันว่าถูกยึดถือ.

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ ประการนี้ ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน เป็นเรื่องตัวกู - ของกู.

นี่คือตัวปัญหา ที่เป็นความทุกข์ คนทุกคนในโลกนี้ ทั้งเทวดา ทั้งมนุษย์ มีความทุกข์อยู่ เพราะเบญจขันธ์ ที่มีความยึดถือ อย่างนี้ทั้งนั้น.

ที่เราพูดกันมานี้ พูดกันแต่ทางตาก่อน ตาไปเห็นศัตรูคู่อาฆาต ก็เกิดความรู้สึกอย่างนี้ และเป็นทุกข์. ถ้าตาไปเห็นคนที่รักที่พอใจ ก็จะมี ความยึดถือ ไปอีกแบบหนึ่ง ตามความรักความพอใจ.

ถ้าเห็นคนรักเดินมา ตาเห็น ก็เกิดจักขุวิญญาณ รู้ว่า เป็นคนรักของเรา, จำได้ด้วยสัญญาว่าเป็นคนนั้น, แล้วเกิดเวทนาขึ้น เป็นความสบายใจ เหลือประมาณ. แล้วก็เกิดความคิดไปตามเรื่องของกิเลส ตัณหา อวิชชา ; สังขารความคิดนี้ ก็เป็นความคิดของตัวกู ที่ถูกยึดถือ. อย่างนี้ก็เรียกว่า เกิดกิเลสประเภทความรักขึ้นมา ก็มีความทุกข์ไปอีกแบบหนึ่ง ตามแบบของ ราคะ หรือโลภะ.

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ขึ้นชื่อว่าความทุกข์แล้ว จะต้องมาจาก ความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ ด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี้ ในตัวอย่างที่แสดงถึงรูปภาพที่ฝาผนัง อาจจะทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น แก่คนบางคนก็ได้ ; จะไม่เกิดเป็นส่วนมากแก่คนทั่วไปก็จริง แต่อาจจะเกิด แก่คนบางคนก็ได้ แล้วแต่ว่า คนนั้นจะมีเรื่องอะไรเป็นส่วนตัว. แม้แต่เห็น ภาพที่ฝาผนัง ที่เขาเขียนไว้สั่งสอนนี้ ก็เอาไปยึดมั่นถือมั่น จนเกิดตัวกู อย่างนั้น อย่างนี้ก็ได้ ; แต่ว่าเป็นไปได้โดยยาก. ฉะนั้นเราจึงพูดได้ว่า ตาให้เห็นสิ่งซึ่ง

เป็นที่ตั้งแห่งความรักและความซัง แล้วก็ทำให้เกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วย อุปาทานได้โดยง่าย.

หู ก็เหมือนกัน เมื่อได้ยินได้ฟังเสียง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความรัก หรือ ความซัง หูก็จะสามารถสร้างเบญจขันธ์ ที่ประกอบขึ้นด้วยอุปาทานขึ้นมาได้.

จมูกก็เหมือนกันอีก ถ้าได้กลิ่นชนิดที่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความซัง เข้ามาแล้ว ก็ทำให้เกิดเบญจขันธ์ ที่มีความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาได้ ; แต่ถ้าได้กลิ่น ตามธรรมชาติสามัญเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่เกิด.

การที่จะเกิดอุปาทานยึดมั่นเบญจขันธ์นี้ **ทางตาเกิดได้ง่ายกว่า** เก่งกว่า แรงกว่า ที่จะเกิดทางจมูกก็ได้; มันไม่เท่ากันเสมอไป.

ที่นี้ ทางลิ้น ทางลิ้นเมื่อได้รส เป็นที่ตั้งแห่งความรัก และความซัง ก็จะทำให้เกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้อย่างเดียวกันอีก.

ถ้ามองผิว ๆ เฝิน ๆ มองพิจารณากันอย่างลวก ๆ **ก็จะไม่ค่อยมองเห็น ;** จะต้องมองกันให้ดี ๆ จะต้องพิจารณากันให้ดี ๆ ทั้งในทางหู ในทางจมูก ในทางลิ้น เพราะว่าทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นได้.

ตัวอย่างเบญจขันธ์ประกอบด้วยอุปาทาน ทางลิ้น

ทางลิ้นนั้น เหมือนอย่างว่า รับประทานอาหารที่ไม่ถูกปาก จนเกิด ความหงุดหงิดรำคาญขึ้น นั่นแหละดูให้ดีเถิดว่า มันครบขันธ์ทั้ง ๕ และยึดมั่น

ถือน้ำมันด้วยอุปาทานด้วยแล้ว. บางทีของอย่างเดียวกัน ขนมนี้อย่างเดียวกัน บางคนเขาทำแล้ว พอกัดเข้าไปมันผิวดหวังก็คายทิ้ง ; ขนมนี้อย่างเดียวกัน นี้อย่างเดียวกัน นั้นแหละบางคนเขาทำดี กัดเข้าไปแล้วรู้สึกอร่อย เพลิดเพลิน ถึงออกปากสรรเสริญ - อภินนุทติ อภินนุทติ ขึ้นมาทีเดียว เกิดนันทิ เกิดตัณหาอุปาทานได้.

ลื่นเมื่อกำลังเคี้ยวอาหารที่อร่อยนี้ ลื่นเป็นรูปขันธ์ รวมกันอยู่กับร่างกาย ที่มันทำให้ลื่นนี้ทำงานได้ ; ฝ่ายรส ก็เป็นรูปภายนอก เข้ามาเนื่องกับรูปขันธ์ภายใน ก็เกิดชีวหาวิญญานขึ้นมา คือเกิดวิญญานทางลื่นขึ้นมา นั่นแหละคือวิญญานขันธ์.

เมื่อเกิดวิญญานขันธ์แล้ว ก็มีสัญญาว่า ขนมนี้นี้นี้ มีรสอย่างนี้ แล้วก็รู้สีกว่ามันอร่อย, แล้วก็เกิดเวทนาขันธ์, เกิดความคิดตามสมควรแก่ความใจ ที่ได้หลงไหลในความอร่อยนั้น นี่ก็เรียกว่าสังขารขันธ์.

ขอให้สังเกตดูให้ดี พอรู้สึกอร่อยและถูกใจ เท่านั้นแหละ ก็จะมีนันทิ. พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยา นนุทิตตูปาทานํ - สิ่งใดเป็นนันทิ สิ่งนั้นเป็นอุปาทาน เพราะว่ามันอร่อยที่ลื่น นั่นแหละเป็นนันทิ.

นันทิราคะในสิ่งนั้น เรียกว่าอุปาทาน ; รสอร่อย ที่อร่อยนั้น ก็เลยถูกยึดถือไปหมด : ลื่นของกู เพราะกูอร่อย ก็เลยเป็นลื่นของกู ; ลื่นก็ถูกยึดถือ นี่คือรูปขันธ์ที่ถูกยึดถือ.

ที่นี้ เกิดชีวหาวิญญานขึ้นมา ก็คือตัวกูอร่อย วิญญานนั้นถูกยึดถือเป็นตัวกู เป็นวิญญานขันธ์ที่ถูกยึดถือ.

ที่นี้ สัญญาชั้นที่ว่า ขนมนั้นอร่อยอย่างนั้นอย่างนี้ ขนมนั้นเรารู้จักดี
สัญญานี้ก็ถูกยึดถือ เป็นความรู้สึกสมปกติของกู.

นี่เวทนาชั้นอร่อยนั้น ก็ถูกยึดถือ. **สังขารชั้น** ความคิดเกี่ยวกับ
 เรื่องนี้ ก็ถูกยึดถือ. นี่เป็นอันว่า แม้แต่จะกินขนมอร่อย ถูกอกถูกใจของ
 กิเลส ก็ต้องเกิดเบญจขันธ์ขึ้นมาครอบถ้วน แล้วก็ถูกยึดถือ.

นี่ก็คือ ตัวอย่างของเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน อีก
 ชนิดหนึ่ง **ที่เกิดทางลิ้น**. ที่ยกเอาเรื่องที่เกิดทางลิ้นมาพูดเป็นตัวอย่างก็เพราะว่า
 ท่านทั้งหลายไม่ค่อยจะสังเกต ว่า เป็นเรื่องที่เกิดอยู่ทุกวัน ในครัวหรือว่าในห้อง
 อาหาร หรือที่ไหนก็ได้.

ตัวอย่าง เบญจขันธ์ ประกอบด้วยอุปาทาน ทางกาย

ที่นี้ ดูกันต่อไปถึงทางกาย เมื่อกายกระทบสัมผัสทางผิวหนัง ซึ่งแสดง
 ลักษณะนิ่มนวล หรือกระด้าง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง อะไรก็ตาม, รวมความแล้ว
 มันอยู่ที่ว่า ชวนสัมผัส หรือไม่ชวนสัมผัส. อะไรที่นิ่มนวลชวนสัมผัส ก็เกิด
 ความรู้สึกประเภทราคะ หรือ โลภะ ; ถ้าอะไรแข็งกระด้าง ต่อด้านความรู้สึก
 ก็เกิดกิเลสประเภทโทสะ หรือ โกรธะ. ดังนั้น โณภัพพะที่มากกระทบทาง
 ผิวหนังก็มีเป็น ๒ ชนิด อย่างเดียวกันอีก คือ น่ารัก และน่าชัง.

ผิวกายนี้ ไปกระทบกันเข้ากับของที่มาถูกผิวกาย นี่ก็เรียกว่า
 รูปขันธ์ เกิดวิญญาณทางผิวหนังขึ้นมา เรียกว่า กายวิญญาณ แล้วถูกยึดถือ
 เป็นตัวกู ขึ้นมา.

ลองไปนอนบนที่นอนนิ่ม ๆ ดู หรือนอนบนอะไรที่มันมีความนิ่มไป
ยิ่งกว่านั้นดู มันจะมีความรู้สึกชนิดนี้ รู้สึกว่า นี่เป็นความนิ่มด้วยสัญญา, รู้สึกว่า
เป็นความสบายที่สุด ด้วยเวทนา, แล้วจะเกิดความคิดยึดถือ ที่ว่า อยากจะมี
อย่างนี้อีก อยากจะมีกันอย่างนี้ไปนาน ๆ อยากจะสงวนสิ่งเหล่านี้ไว้ ; นี่ก็
เป็นสังขารขั้น ๑ ถูกยึดถือว่า เป็นความคิดของกูอย่างนั้น ๆ ไม่รู้สิ้นสุด ก็เกิด
เบญจขันธ์ขึ้นมาครบทั้ง ๕ ที่ทางผิวกาย.

ตัวอย่าง เบญจขันธ์ ประกอบด้วยอุปาทาน ทางใจ

ที่นี้อันที่ ๖ อันสุดท้ายนี้แปลกเขาหน่อย คือ เป็นเรื่องทางใจ อยู่ข้างใน
ไม่ต้องออกมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็ได้ แต่ก็ต้องอาศัยสัญญาในอดีตบ้าง หรือว่า
หลังจากการกระทบทางกาย ทางวัตถุแล้วบ้าง เมื่อใจรู้สึกต่อสิ่งใด ก็เกิดการ
กระทบในสิ่งนั้น.

เช่นว่า เราคิดถึงคนที่เรารัก หรือเราคิดถึงคนที่เราเกลียด โดยที่เขา
ไม่ได้อยู่ต่อหน้าเรา แต่ว่าเรานึกถึง นี่เราก็ต้องอาศัยสัญญาในอดีตว่า คนที่เรา
เกลียดนั้นเป็นอย่างไร, คนที่เรารักนั้นเป็นอย่างไร. อะไรเป็นเรื่องสัญญาในอดีต
แต่อาจสร้างเป็นอารมณ์ขึ้นมาได้สำหรับจิตใจ จึงเรียกว่าธัมมามรณ.

พออารมณ์มากระทบกันเข้ากับใจ ที่นี้ถึงคนที่เกลียดชัง ก็จะมี
อาการอย่างเดียวกันกับข้างต้น : เกิดมโนวิญญาณ รู้ต่อธัมมามรณนั้น แล้ว
เกิดสัญญา เกิดเวทนา เกิดสังขาร ไปตามลำดับทั้ง ๕ ประการ แล้วก็ยึดถือว่า
กูกำลังเกลียดอยู่ อย่างหาความสุขไม่ได้.

หรือ ถ้าคิดถึงคนรัก ที่รักด้วยกิเลสตัณหา มาก ๆ ก็เกิดอาการทำนองตรงกันข้าม. เกิดเป็นรูป โดยสัญญาในอดีต เป็นรูปสัญญาขึ้นมา สำหรับเป็นอัมมารมณ สำหรับจิตเกิดมโนวิญญาณ แล้วก็เกิดสัญญา จากความรู้สึกอันนี้ได้, เกิดเวทนาจากความรู้สึกอันนี้, เกิดสังขาร คตินี้จากความรู้สึกอันนี้ ก็ครบเบญจขันธ์ ๕ ประการ แล้วก็เกิดความยึดมั่นถือมั่นได้อย่างเดียวกัน.

เบญจขันธ์ แม้ประกอบด้วยอุปาทาน เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยแล้วก็ดับ

การที่พูดมาเสียยืดยาว เป็นวรรคเป็นเวรนี้ ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า **เบญจขันธ์** ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ก็ดี หรือว่า ที่มิได้ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ก็ดี **เกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้** ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางกายก็ได้ ทางใจล้วน ๆ ก็ได้ ; และจะเกิดขึ้นที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ ดังนี้ ; แล้วมันก็ดับไปที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้, เมื่อสิ้นเหตุ สิ้นปัจจัย ของการกระทบนี้แล้ว มันก็ดับไป.

บางทีไม่กี่นาที เรื่องมันก็ดับไป บางทีพักใหญ่ ๆ ก็ดับไป แล้วเดี่ยวเรื่องอื่นก็เข้ามาแทนสำหรับที่จะเกิดทางอื่นต่อไปอีก. เช่น เกิดเรื่องทางตาอยู่หยก ๆ แต่ถ้าเผชิญเรื่องทางหู มากระทบโครมครามเข้ามา มันก็ขัดขวางเรื่องทางตาให้ดับไป เรื่องทางหูก็เข้ามาอยู่แทน ; เดี่ยวเรื่องทางจิตเกิดขึ้นมาแทรกแซงเรื่องทางหูก็ดับไป เรื่องทางใจก็เข้ามาอยู่แทน.

ทั้ง ๖ ทวารนี้ เกิดเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทานได้ทั้งนั้น แล้วมันแทรกแซงกันได้อย่างนี้ แม้ไม่มีอะไรมาแทรกแซง มันก็ดับไปตามวาระของมัน ก็เรียกว่า อัสตคต ดับไป ตามวาระของมัน เพื่อให้โอกาสแก่เรื่องอื่นเข้ามาเกิดอีก.

นี่คือ วันหนึ่ง ๆ เราสามารถที่จะเกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทานนี้ ได้มากมายหลายสิบครั้ง : ทางทวารตาก็ได้ หูก็ได้ จมูกก็ได้ ลิ้นก็ได้ กายก็ได้ ใจล้วน ๆ ก็ได้. ขอให้เข้าใจสิ่งนี้ไว้เสียก่อน เพราะว่าพระสารีบุตรท่านยกมาว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญของเรื่อง ที่เป็นตัวเรื่องนั่นเอง.

แม้พระพุทธานุภาพ ที่พระพุทธรูปเจ้าท่านได้ตรัสไว้มากมาย หลายร้อยหลายพันครั้ง ก็ตรัสเรื่องนี้ คือ เรื่องปัญจอุปาทานขันธ์เหมือนกัน. ฉะนั้น การที่พระสารีบุตรยกเรื่องนี้ขึ้นมากล่าว ก็เป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า ท่านแสดงธรรมอย่างเดียวกันกับพระพุทธรูปเจ้า.

พระสารีบุตรท่านยกเอาเรื่องเดียวกันกับ เรื่องที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสนั้นแหละมาสอน จึงเรียกว่า เป็นที่ผู้แสดงธรรมได้อย่างเดียวกับพระพุทธรูปเจ้า, เหมือนกับที่พระพุทธรูปเจ้าท่านทรงแสดงปัญจอุปาทานขันธ์ ในฐานะที่เป็นตัวความทุกข์, หรือจะเป็นเรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, หรือทางให้ดับทุกข์นั้น ก็แสดงเหมือนกันอีก. แต่เดี๋ยวนี้ท่านต้องการจะแสดงรวบรัดสั้น ๆ ที่ว่าให้เอามาทำไว้ในใจ แล้วจะทำให้มีการบรรลุ มรรค ผล.

ที่พระสารีบุตรแสดงรวบรัด "ให้ทำไว้ในใจ ฯ" เพื่อมีสติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง

ท่านแสดงข้อแรกว่า เมื่อบุคคลทำในใจให้แนบคายถึงปัญจอุปาทาน-
ชั้น ๑ โดยอาการ ๑๑ อย่างนั้นแล้ว ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ว่า ภิกษุผู้ประกอบ
ไปด้วยศีลนั้น จะเป็นพระโสดาบัน, นี่เป็นเรื่องแรก. และเมื่อเป็นพระ-
โสดาบันแล้ว ก็ยังคงทำในใจถึงเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้นแหละ
ต่อไปอีก จนกระทั่งเป็น พระสกิทาคามี ; แล้วก็ทำอย่างเดียวกันอีก จนกระทั่ง
เป็นพระอนาคามี กระทั่งเป็นพระอรหันต์.

นี่เป็นหลักตายตัวทั่วไปว่า เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้นนั้น
ใช้ได้ตลอดไป แม้ว่าเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี แล้วก็มียังพิจารณา อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตานั้นต่อไปอีก จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์.

ข้อนี้หมายความว่า การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในครั้งแรก ๆ นั้น
ยังไม่สมบูรณ์ จึงเป็นแต่เพียงพระโสดาบันบ้าง เป็นพระสกิทาคามีบ้าง พระ
อนาคามีบ้าง.

ถ้าจะไม่เรียกว่าเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะเรียกว่าเห็นอริย-
สัจจก็ได้เหมือนกัน ; เมื่อเห็นอริยสัจจยังไม่สมบูรณ์ ก็เป็นแค่พระโสดาบัน
บ้าง พระสกิทาคามีบ้าง อนาคามีบ้าง ; ต่อเมื่อสมบูรณ์จึงเป็นพระอรหันต์.
ฉะนั้น จึงมีการแสดงให้เห็นว่ามีการทำซ้ำ ๆ ลงไปในสิ่งนั้นแหละ แต่ให้ยิ่งขึ้น
ไป ๆ ให้เป็น ภาวิตา พหุลีกตา ยิ่งขึ้นไป, ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ก็จะบรรลุผลที่สูง
ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ.

ในสูตรนี้ พระสารีบุตรท่านกล่าวไว้ ระบุไปยังภิกษุผู้มีศีล จะเป็นพระโสดาบันนี้ขั้นหนึ่ง ; แล้วพระโสดาบัน จักเป็นพระสกิทาคามี นี้ขั้นหนึ่ง, พระสกิทาคามี จะเป็นพระอนาคามี อีกขั้นหนึ่ง, พระอนาคามีจะเป็นพระอรหันต์ขั้นหนึ่ง, เป็นพระอรหันต์แล้วยังคงทำต่อไปเพื่อความอยู่เป็นผาสุก หรือเพื่อความมีสติสัมปชัญญะโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ต้องไปพะวงมันอีกแล้ว ก็ยังได้.

หลักนี้ ถือเป็นหลักทั่วไปได้ว่า ใครก็ตาม ถ้าทำการพิจารณาอยู่อย่างนี้ จักเป็นสติสัมปชัญญะอย่างยิ่งอยู่ในตัว จึงเป็นอันว่า ไม่ต้องสงสัยหรือว่าจะแยกแยะอะไรกันอีก สำหรับข้อปฏิบัติข้อนี้ ; หมายความว่า ทุกคนต้องกระทำ ทั้งที่เป็นพระเสขะ และเป็นอเสขะ คือเป็นพระอรหันต์แล้ว อย่างน้อยก็ทำเพื่อว่าจะเป็นตัวอย่างที่ดี หรือเป็นการรักษาการปฏิบัติ หรือแม้ที่สุดแต่จะทำเพื่อเหตุว่า ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ก็ยังดูมันเล่น ๆ ; ใช้คำว่า "ดูมันเล่น ๆ" นี้มีความหมายมาก.

โรคภัยไข้เจ็บที่เราผ่านพ้นมาแล้ว เรายัง "ดูมันเล่น ๆ" ได้ ; ความดับทุกข์นี้ก็เหมือนกันที่เราเคยผ่านพ้นมาแล้ว เรายังย้อนกลับไป "ดูมันเล่น ๆ" ได้. หรือแม้หนทางที่เราเดินมาแล้ว ไม่ต้องเดินอีกต่อไปแล้ว เราก็เหลือตาไป "ดูมันเล่น ๆ" ได้ ไม่เห็นเสียหายอะไร มีแต่จะเป็นความรู้สึก ที่ทำให้ได้รับความพอใจ หรือเป็นสุขสนุกไปด้วยอำนาจการเห็น การพิจารณา หรือปัญญานั้น.

ด้วยเหตุดังกล่าวมา ท่านจึงกล่าวไว้ตลอดเลย ไม่ว่าบุคคลชั้นไหนระดับไหน อาจจะพิจารณาเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ในลักษณะที่เป็นอย่างนี้.

ปัญหาเกี่ยวกับพระอรหันต์ ก็มีอยู่ที่ว่า พระอรหันต์จะไม่มีเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานอีกต่อไป ก็ต้องดู เรื่องที่เคยผ่านมาแล้ว ที่เกิดกับคนอื่นก็ได้ หรือเมื่อก่อนแต่ที่จะเป็นพระอรหันต์นี้ ก็เคยเกิดมาแล้ว เอามาดูเล่นอีกที ก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร.

นี่ขอให้เข้าใจกันไว้ เป็นหลักใหญ่ ๆ กลาง ๆ ว่า เบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้น ไม่อาจจะเกิดแก่พระอรหันต์ แต่ว่าอาจจะเกิดแก่บุคคลที่ต่ำกว่าพระอรหันต์ลงไป เช่น พระอนาคามี พระสกิทาคามี พระโสดาบัน กระทั่งถึงปุถุชน ; เกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้ตามลำดับแห่งตนๆ เพราะว่ายังไม่หมดกิเลส คือ ยังไม่ตัดสิ่งที่เรียกว่าอุปาทานนั้นได้.

ปุถุชน มีอุปาทานมาก มีหนามาก จึงเรียกว่า ปุถุชนคนหนา ; พระโสดาบันนั้นเริ่มมีน้อยลง ๆ, พระสกิทาคามี พระอนาคามี ก็มีน้อยลง ๆ ; แต่ว่าเมื่อตัวตน คือ อัตตวาทุพาทาน ความยึดถือว่าตัวตนยังไม่ถูกตัดขาดอยู่เพียงไร ก็ยังมีเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานได้เพียงนั้น.

เราจะเห็นได้ว่า สำหรับที่เป็นพระอรหันต์แล้ว เป็นอเสขะ ไม่ต้องปฏิบัติอีกต่อไปแล้ว ท่านก็ทำอย่างเล่น ๆ หรือไว้ดูเล่น ๆ เพื่อความเป็นอยู่ที่ถูกต้องโดยอัตโนมัติ และมีความสุขความพอใจในฐานะที่ว่า เป็นผู้ชนะแล้ว โดยเด็ดขาด, มองดูชัยชนะที่ชนะแล้ว. แต่ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ ยังเป็นเสขะ คือยังต้องปฏิบัติอยู่ ก็มองดูเบญจขันธ์ ในฐานะที่เป็นอันตราย, เป็นสิ่งที่ทำอันตราย หรือเป็นทุกข์ ; ยิ่งเป็นปุถุชนด้วยแล้ว ก็ยิ่งต้องระวังมาก เหมือนกับว่า งูพิษ หรือยาพิษทีเดียว ที่จะทำอันตรายแก่บุคคลนั้น.

พึงรู้ หลักพิจารณาเบญจขันธ์ ของพระสารีบุตร

พระสารีบุตร ได้วางหลักไว้เป็นหัวข้อ ๑๑ ข้อ สำหรับที่จะให้มองดูเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน และสำหรับผู้ที่ยังมีเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานทางตา ทางหู เป็นต้น ทางใดก็ตาม เพื่อเกิดขึ้นแล้ว ควรมองดูมันในลักษณะอย่างไร ? ท่านได้กล่าวไว้ว่า ให้มองดูมัน อยู่ในลักษณะ ๑๑ ประการ.

ประการที่ ๑. ใช้คำว่า อนิจฺจโต - มองดูโดยความเป็นของไม่เที่ยง ; ไม่เที่ยงก็คือ เปลี่ยนแปลง หรือว่า ไหลเรื่อยเปื่อยกันมา นับตั้งแต่ตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ เกิดสัญญา เกิดเวทนา เกิดสังขาร นี่มีความเปลี่ยนแปลง ไหลเรื่อย ส่งกันไปเรื่อย ; นี่ลักษณะนี้เป็นลักษณะแห่งความไม่เที่ยง.

เมื่อตะกี้ก็ไม่มี ครั้นเดี๋ยวนี้ก็มีแล้ว คือ ตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ ขึ้นมาแล้ว เมื่อตะกี้ก็ไม่มีจักขุวิญญาณ อย่างนี้เป็นต้น ; แล้วก็มีสัญญา มีเวทนา มีสังขาร ครบ ๕ ขันธ์พอดี.

ที่นี้ ดูว่า มันไม่เที่ยง ไม่เคยมี ก็มี, มีแล้วก็ไม่อยู่คงที่ คือ เปลี่ยนเรื่อยไป จนกว่าจะดับลง ; ดับแล้วก็เกิดอีก. นี่ดูเบญจขันธ์ ที่มีอุปาทานที่เป็นตัวกู - ของกู ดันเรา ๆ อยู่นี้ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เรียกว่า อนิจฺจโต แปลว่า โดยความเป็นของไม่เที่ยง นี่ข้อที่ ๑.

ประการที่ ๒. เรียกว่า ทุกฺขโต - ดูโดยความเป็นทุกข์ เรื่องเป็นทุกข์นี้ ถ้าเป็นเรื่องของสัตว์ที่มีจิต มีความรู้สึกแล้ว สิ่งนี้เกิดขึ้นอยู่ในใจแล้ว

คำว่าทุกข์นี้ก็หมายถึงความเจ็บปวด ความทนทุกข์ทรมาน. และเป็นที่แน่นอนแล้วว่า เมื่อเกิดการปรุงแต่ง เป็นเบญจขันธ์ประกอบด้วยอุปาทาน อยู่ในจิตใจของใครแล้ว ก็ต้องมีความทุกข์แน่ ไม่อย่างหยาบก็อย่างละเอียด ไม่อย่างโดยตรงก็โดยอ้อม เป็นมีความทุกข์แน่; เมื่อมีความเจ็บปวดก็รู้สึก เข้าใจ และเห็นว่ามันเป็นทุกข์.

ให้ดูเบญจขันธ์ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่นี้ โดยความเป็นของทุกข์ หรือเจ็บปวด หรือทรมาน; แต่ถ้าจะมองให้กว้างกว่านั้น ก็เรียกว่า **ดูมันในฐานะเป็นสิ่งที่น่าเกลียด** น่าเกลียดน่าชัง. ทุ นี่แปลว่า **น่าเกลียด**; ชัง นี่แปลว่า **ดู** หรือ **เห็น**; ทุชัง จะแปลว่า **ดูแล้วน่าเกลียด** ก็ได้. **น่าเกลียดก็ตรงที่มันไม่น่าดู ตรงที่เป็นทุกข์** ก็เรื่องเดียวกัน ไม่ใช่ดูในหนังสือ แล้วก็ไม่ใช่ดูด้วยคิดคาดคะเน; แต่ว่าดูด้วยความรู้สึก ที่กำลังรู้สึก มีความรู้สึกอยู่ แล้วรู้ต่อความรู้สึกนั้นอยู่ว่า นี่เป็นทุกข์.

เช่นว่า ในกรณีที่เราตามองเลื้อยไปเห็น คนที่เราเกลียด เป็นศัตรู แล้วก็กระวนกระวายใจอยู่ เพราะการเห็นคนที่เราเกลียด หรือเป็นศัตรู นี่ก็เป็นทุกข์อยู่แล้ว ก็ดูที่ความทุกข์นี้ เรียกว่าดูเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนี้ โดยความเป็นทุกข์ เรียกว่า ทุชชโต.

ประการที่ ๓. เรียกว่า โรคโต - โดยความเป็นโรค. คำว่า **โร-ค** นี้ตัวหนังสือแปลว่า **แทง**; รุ - ช แปลว่า **แทง** สำเร็จรูปมาเป็น **โร - ค.** **โร - คะ** แปลว่า **สิ่งที่เสียบแทง**; โรคทางกาย ก็เสียบแทงกาย โรคทางใจ ก็เสียบแทงใจ. ขึ้นชื่อว่าโรคแล้ว จะต้องเป็นของเสียบแทง.

ที่นี่ ก็ดูเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ในฐานะที่เป็นโรค คือว่า เมื่อโรคเกิดขึ้นแล้วก็เสียบ่าง อากาโรก็มีคล้าย ๆ กับความทุกข์ ; แต่แยกออกมาให้เห็นว่า เป็นโรค : เราเป็นโรค เราก็ต้องเจ็บปวดเพราะโรคนั้น, หรือจะถือว่า มันเป็นโรค โดยความหมายที่ว่า รบกวนความผาสุก ความไม่ปรกติสุข ก็ได้.

เมื่อเราอยู่ปรกติ คือไม่เกิดเบญจขันธ์ประกอบด้วยอุปาทานนั้น เราก็เหมือนกับคนที่สบาย พอเบญจขันธ์เกิดปรุงแต่งเป็น มีอุปาทาน เราก็กลายเป็นคนไข้ เป็นคนเจ็บ เป็นคนมีโรคไป ; ฉะนั้นจึงขอให้ดูเบญจขันธ์โดยความเป็นโรคอย่างนี้.

ประการที่ ๔. เรียกว่า คณฺหโต - โดยความเป็นหัวฝี. คณฺหนะ นี้แปลว่า หัวฝี ที่กำลังมีหนองกลัดอยู่ข้างใน. คนที่เคยเป็นฝีย่อมรู้ดี ว่าเมื่อฝีกำลังมีหัวกลัดหนองอยู่ข้างในนั้น มีอาการเป็นอย่างไรบ้าง ; ความทุกข์ทรมานตอนนั้นมันผิดธรรมดามาก.

ความทุกข์ที่เกิดมาจากฝีกลัดหนองนั้น เมื่อเคยรู้รสของมันแล้ว ก็เอามาเปรียบเทียบว่า เมื่อไรเบญจขันธ์ปรุงแต่งกันขึ้นมา เป็นเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทานแล้ว จะมีอาการเหมือนกับว่า ฝีกลัดหนองขึ้นมาทันที ก็หมายความว่า เจ็บปวดเป็นพิเศษ ยิ่งไปกว่าธรรมดา แล้วก็ปวดอย่างบอกไม่ถูก ถึงกับนอนไม่หลับ ถึงกับร้องไห้อะไรก็ได้ ; อย่างนี้เรียกว่า คณฺหโต มีอาการให้หนักล้วยยิ่งกว่า โรคใด ขึ้นไปอีก.

ประการที่ ๕. เรียกว่า สลฺลโต - โดยความเป็นลูกศร. สลฺลโต เขาไม่มีปืน ไม่มีลูกปืน เมื่อพูดถึงอาวุธยิงไกล ก็มีแต่ศร. ศรนี้เขาทาน้ำยา

อะไรชนิดหนึ่งด้วยที่หัวลูกศร ; พอเสียบเข้าไปในเนื้อก็จะมีอาการปวดเหลือประมาณ. ฉะนั้นคนที่เคยถูกศรชนิดนั้นมาแล้ว ก็มีอาการเหมือนกับจะขาดใจตาย.

จงไปพิจารณาเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนี้ ว่ามีอาการเหมือนกับว่า ถูกศรที่ทาดด้วยน้ำยาพิษ เสียบเข้าไปในเนื้อหนัง ; นี่มันยิ่งไปกว่าเจ็บที่หัวฝี อาจจะถึงกับสลบไปก็ได้. นี่เรียกว่า สลุตโต.

ประการที่ ๖. เรียกว่า อสมโต - อสม นี่หมายถึงความทุกข์ ที่มาจากการกระทบกระทั่ง เหมือนอย่างว่าเอาค้อนทุบ หรือเอาของหนักทุบ บุกให้มันแตกไป. ความเจ็บปวด เมื่อถูกทุบด้วยท่อนซุง หรือด้วยค้อนใหญ่ ก็สุดแท้จะมีอาการอย่างไร ; ให้พิจารณาเห็นว่า เมื่อเบญจขันธ์ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานถูกปรุงแต่งขึ้นมาในใจแล้ว ก็จะมีอาการเหมือนกับถูกทุบ.

ประการที่ ๗. เรียกว่า อาพาธโต ; อา - พา - ธ นี่แปลว่า ความผิดปกติ. โร - ค นั้นหมายถึงตัวโรค เต็มความหมาย ; อา - พา - ธ นี่หมายถึงความผิดปกติ ที่เรียกว่าเป็นโรคก็มี ไม่เรียกว่า โรค ก็มี. ถ้าไม่เป็นอยู่ตามปกติ เสียความเป็นปกติแล้ว ก็เรียกว่า อาพาธ.

ให้พิจารณาเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน โดยความเป็นของ อาพาธ เสื่อมคุณสมบัติ เสื่อมสมรรถภาพ ไม่ทำอะไรได้ตามที่เคยทำได้. ที่เคยเดินได้ ยืนได้ พุดได้ วิ่งได้ ก็เกิดทำไม่ได้ ; อย่างนี้เรียกว่าเป็นอาพาธ. เบญจขันธ์ที่เคยรุ่งเรืองอยู่ด้วยสติปัญญา เดียวนี้มีอุปาทานเข้ายึดถือ กลายเป็นอาพาธ. เป็นทุพพลภาพ ไม่มีความเป็นประภัสสร ไม่มีอะไรต่าง ๆ ที่เคยมีตามปกติ.

ประการที่ ๘. เรียกว่า **ปรโต** ; ป - ร แปลว่า **อื่น** คือ **ฝ่ายอื่น** ฝ่ายตรงกันข้าม คือฝ่ายข้าศึก ฝ่ายศัตรู ฝ่ายปรปักษ์. เมื่อเบญจขันธ์ปรกติดอยู่ ก็เรียกว่า **ไม่เป็นข้าศึก ไม่เป็นปรปักษ์. พอบุญจขันธ์ประกอบด้วยอุปาทาน ก็กลายเป็นปรปักษ์** กลายเป็นศัตรู ของบุคคลนั้นทันที.

ศัตรูจะพึงกระทำแก่ศัตรูอย่างไร เดียวนี้เบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วย อุปาทาน ก็กระทำแก่บุคคลนั้น อย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า **เบญจขันธ์นี้ เป็น ป - ร - โต** คือเป็นฝ่ายอื่นกับเราเสียแล้ว ไม่เป็นมิตร ไม่เป็นสหาย ไม่เป็นที่รักที่พอใจอะไรเสียแล้ว เรียกว่าเป็นผู้อื่น, เป็นผู้อื่นกับเราเสียแล้ว.

ประการที่ ๙. ปโลกโต ตามตัวหนังสือมันแปลว่า **แตกสลาย.** โล - ก ก็แปลว่า **แตก** เสียแล้ว, ป - โล - ก ก็แปลว่า **แตกมากขึ้นไปอีก.**

เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน เป็นของแตกสลาย หรือ **แตกง่าย** ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน ไม่ถาวร แตกง่าย ; แต่ระหว่างที่มันยังไม่แตกนี้ มันก็ทำเอาพอ จนเราไม่รู้ว่าจะปนจะพนักันได้อย่างไร. ในที่สุด มันก็เป็นของ ที่ต้องแตก คือต้องสลายไป ต้องดับไปตามวาระ ; ถึงคราวแตก ก็แตกง่าย เหมือนกันกับว่าสิ่ง ๆ หนึ่งมันตั้งต้นขึ้นมา โตเต็มที่แล้ว ก็แตกสลายไปโดยง่ายอย่าง นั้นแหละ. มีความแตกง่ายอย่างนั้น เรียกว่า **ป - โล - ก - โต - มีความแตก ทำลายเป็นธรรมดา.**

ประการที่ ๑๐. เรียกว่า **สูญณโต** - **โดยความเป็นของว่าง** ดู **เบญจขันธ์ประกอบด้วยอุปาทาน โดยความเป็นของว่าง.**

ประการที่ ๑๑. เรียกว่า อนัตตโต - โดยความเป็นของมิใช่ตัวตน.

สองอย่างนี้เหมือน ๆ กัน อธิบายพร้อม ๆ กันไปได้ เพราะคำว่า **สุญญโต - ว่าง** ก็คือว่างจากสาระที่เป็นตัว เป็นตน ไม่มีสาระที่ควรจะยึดถือเลย เรียกว่า ว่าง. มันมีรูป มีเวทนา มีสังขาร มีวิญญาณ มีอะไรก็มีไปเถอะ แต่ว่าไม่มีส่วนไหนเลย ที่ควรยึดถือโดยความเป็นสาระ ; ดังนั้น จึงเรียกว่า "ว่างจากสาระ". **ไม่มีสาระอยู่ในเบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน นั้นมีแต่ความทุกข์.** นี่เรียกว่า **สุญญโต** ดูมันโดยความเป็นของว่าง, แล้วก็ ระบุว่า **ว่างจากตัวตน ว่างจากของตนอีกนั่นแหละ.**

ประการสุดท้ายนี้ชัดเจนไปว่า **อนัตตโต - ดูโดยความเป็นของมิใช่ตน** เป็นธรรมชาติ หรือเป็นอะไรล้วน ๆ เป็นสังขารล้วน ๆ เป็นสภาวะธรรมล้วน ๆ เป็นล้วน ๆ ไปอย่างนั้น ; ไม่มีอันไหนที่ควรจะเรียกว่าตัวตนได้. พอไม่เป็นตัว เป็นจนได้ มันก็เป็นของตนไม่ได้ ; เป็นอันว่า ยกเลิกกันไปทั้งสองอย่าง.

นี่ขอให้พิจารณาสังเกตดูให้ดีว่า ข้อสุดท้ายนี้ ระบุไว้เป็น **อนัตตโต** ติดกันอยู่กับ**สุญญโต** ก็ควรจะถือว่า ลักษณะของ**สุญญโต** กับ**อนัตตโต**นี้สำคัญ เพราะว่ามีมาอยู่ในอันดับสุดท้าย.

ทบทวนดูใหม่ เริ่มขึ้นมาจาก **อนิจจโต - ไม่เที่ยง, ทุกขโต - เป็นทุกข์, โรคโต - เป็นโรค, คัณฺฐโต - เป็นหัวฝีกัณฺฐหนอง, สลฺลโต - เป็นลูกศรอาบยาพิษ, อสมโต - เป็นค้อนทุบหัว, อาพาธโต - เป็นความผิดปกติของความผาสุก, ปรโต - เป็นข้าศึก, ปโลกโต - เป็นของแตกสลาย, แล้วก็ มาถึง **สุญญโต, อนัตตโต - ว่างจากตัวกู - ของกู.****

ฟังกระทำในใจโดยแยบคายเกี่ยวกับเบญจขันธ์ ประกอบด้วยอุปาทาน

ท่านใช้คำว่า โยนิโส มนสิกาตพฺพา แปลว่า บุคคลฟังกระทำในใจ
โดยแยบคาย ซึ่งเบญจขันธ์อันประกอบด้วยอุปาทาน โดยความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นหวั่นไหว เป็นลูกศร เป็นค้อนทุบ เป็นอาพาธ เป็นข้าศึก
เป็นของสลาย เป็นของว่างเปล่า เป็นของไม่ใช่ตน.

เมื่อพิจารณาอยู่โดยแยบคายอย่างนี้ ภิกษุผู้มีศีล จะเป็นพระ-
โสดาบัน, ที่เป็นพระโสดาบันอยู่แล้ว ก็จะเป็นพระสกิทาคามี, ที่เป็นพระ
สกิทาคามีอยู่แล้ว ก็จะเป็นพระอนาคามี, ที่เป็นพระอนาคามีอยู่แล้ว จะเป็น
พระอรหันต์, ที่เป็นพระอรหันต์อยู่แล้วจะสบาย, เพราะว่าปฏิบัติอย่างเดียวก
ันหมดในการพิจารณาอยู่โดยแยบคาย ซึ่งเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน
ตามที่ได้เกิดขึ้น เมื่อไรที่ไหน.

เดี๋ยวนี้ปัญหาลำบากยุ่งยากมันอยู่ตรงที่ว่า พุทธบริษัทส่วนมาก ไม่รู้จัก
เบญจขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทานด้วยซ้ำไป ; เรามักจะสอนกันแต่ว่า ขันธ์ ๕,
ขันธ์ ๕, แล้วก็ขันธ์ ๕ อยู่อย่างนี้ ; แล้วขันธ์ ๕ ตั้งแต่เกิดมา ก็มีขันธ์ ๕
จนกว่าจะตายไปอย่างนี้ ไม่รู้จักแบ่งแยกว่า มันเป็นขันธ์ ๕ อยู่สองพวก.

พวกที่ยังไม่มีความยึดมั่นถือมั่น มันก็ไม่ใช่อะไร ไม่เป็นทุกข์
ไม่เป็นอนัตตา ไม่เป็นลูกศร ไม่เป็นหวั่นไหวอะไรกับใคร. เหมือนอย่างเดี๋ยวนี้
ตาเราก็ลืมอยู่ เราก็เห็นรูปภาพ แล้วก็มีสัญญา มีเวทนา มีความรู้สึกคิดนึก
แต่มิได้เป็นลูกศร ไม่เป็นหวั่นไหวที่ท้อใจเรา.

เฉพาะแต่ในกรณีที่เกิดความยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวกู - ของกู ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้ดม ได้อะไรต่าง ๆ เพราะว่าโง่ไปด้วยอวิชชา อวิชชา มีโอกาสเพราะว่าไม่มีสติสัมปชัญญะ ; เมื่อนั้นแหละจึงจะเกิดปัญญาทานชั้นธัมม และเราก็ไม่ค่อยสนใจ ; ยังมีอุปาทานชั้นธัมมยิ่งสบาย.

เป็นพระเป็นเถรก็ยกหู - ชูหาง ในเมื่อมีเบญจขันธ์อันประกอบด้วยอุปาทานเกิดขึ้น. พุคดี ๆ ฟังเป็นร้าย พุคเป็นธรรมทั่วไป กลับเป็นว่าค่ากระทบตน ; เป็นพระเป็นเถรแท้ ๆ ยังมีอย่างนี้. ที่นี้ชาวบ้านจะเป็นอย่างไร ขอให้คิดดู, เพราะชาวบ้านย่อมมีเรื่องมาก มีทางที่จะกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางกาย มาก เพราะฉะนั้น ก็เหลือวิสัยที่ชาวบ้านจะป้องกันได้.

คำสอนของพระสารีบุตร ไม่ได้จำกัดว่าชาวบ้านหรือบรรพชิต

เมื่อเป็นพระเป็นเถรออกมาอยู่ในที่สงบสงัดแล้ว ตั้งใจจะระมัดระวังอยู่ ก็ยังไม่รู้จักหน้าตาของเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เกิดขึ้นมาเป็นตัวกู - ของกู ยกหูชูหาง ; อย่างนี้ก็ไม่ได้เปรียบอะไร ในการที่มาเป็นพระเป็นเถรแล้ว ควรจะดีกว่าได้เปรียบกว่าชาวบ้าน. ฉะนั้นขอให้ถือว่า พระสารีบุตรท่านไม่ได้จำแนกเป็นชาวบ้าน หรือเป็นบรรพชิต.

พระสารีบุตรท่านว่า เป็นผู้ใดก็ได้ ขอให้มีความรู้สึกทันควัน ทันท่วงที ในขณะที่เบญจขันธ์อันประกอบด้วยอุปาทานได้เกิดขึ้นแล้วในจิตใจ

ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้น ทางกาย ทางใจก็ได้. **พอเกิดขึ้นให้รู้สึกโดยอาการ ๑๑ อย่างนี้ :** โดยเป็นของไม่เที่ยง โดยเป็นทุกข์ โดยเป็นโรค โดยเป็นหวั่นไหว โดยเป็นลูกศร เป็นค้อนทุบหัว ฯลฯ นี่จำไว้ให้ดี ๆ น่ากลัวมาก แล้วก็ยังเป็นอาพาธ คือ ทุพพลภาพผิดจากความเป็นปกติ, แล้วก็เข้าคือ เป็นเครื่องแตกทำลาย เป็นของว่าง เป็นของไม่ใช่ตน.

ต้องรู้จักกิเลสและอาสวะ เพราะเกิดอยู่เสมอ

อาตมาเห็นว่า คำแนะนำนี้ดีมาก เพราะว่ามันสั้น ไม่มีอะไรต้องศึกษามาก, แล้วก็ทำอยู่กับเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำวัน ; เพราะว่าเราอาจจะเกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทานนี้เมื่อไรก็ได้ อยู่เป็นประจำวัน ; ตามข้อเท็จจริงมันก็ได้เกิดอยู่ทุกวัน และวันละหลาย ๆ หน,

เดี๋ยวนี้ยังเกิด ก็ยิ่งเก่งสำหรับจะเกิด. อย่างว่าแต่ชาวบ้าน แม้แต่เป็นพระเป็นเถระนี้ เมื่อกิเลสเกิดก็มิได้รู้สึกตัว มันก็ยิ่งเก่งแต่ที่จะเกิด ที่เขาเรียกว่า อาสวะ. การที่กิเลสเกิดนั้น เขาเรียกว่ากิเลส ; พอเกิดแล้ว ไม่รู้สึกตัว ยิ่งชอบยิ่งพอใจ ยิ่งทำให้เกิดเก่งขึ้นมามาก นี่เขาเรียกว่า อาสวะ แปลว่า ความเคยชินที่จะเกิดอีก.

ให้รู้จักแยกกิเลสออกไปเสียจากอาสวะ จะได้เข้าใจ เราอาจจะตัดกิเลส หรือ ช่มกิเลสไว้ได้ ; แต่เราไม่สามารถจะช่มอาสวะได้ เพราะมันเป็นความเคยชิน. ต้องทำกันอย่างดีที่สุด เรียกว่าถ่ายถอน ถอนรากถอนโคนกันทีเดียว.

เราสามารถห้ามไม่ให้เกิดโลก เกิดโกรธ เกิดหลง ก็ได้ ; แต่เชื้อความ
เคยชินที่จะโลก จะโกรธ จะหลง นั้นยังอยู่ เผลอเมื่อไรมันก็ออกมาอีก ; ฉะนั้น
จึงต้องทำลายกิเลสด้วย ทำบายอาสวะด้วย. กิเลสนั้น เราพอจะป้องกันได้ ;
แต่อาสวะนั้นต้องถอนรากถอนโคน.

ที่นี้ จะถอนรากถอนโคนอย่างไรกัน ก็ไม่รู้จัก ; แล้วบางที พอ
กิเลสเกิดขึ้นกลับสบาย, พอได้ด่าเขา กลับสบาย ได้โกรธเขากลับสบาย,
ได้ว่าเขาได้ทำอะไรเขา กลับพอใจ กลับสนุก กลับสบาย.

ชาวบ้านทุกคน เอาเรื่องนี้ไปสังเกตดูให้ดี ว่า พอได้ด่าลูก ด่าหลาน
แล้วรู้สึกสบาย ก็เลยไม่คิดถึงข้อที่ว่ามันจะเป็นกิเลสเป็นอาสวะ ; แล้วก็เคยชิน
แต่ที่จะด่ามากขึ้น.

การด่าลูกด่าหลานนั้นต่างาย เพราะว่าเขาไม่ต่อสู้ ไปด่าชาวบ้านเขาเข้า
เขาก็จะตบปากเขา อย่างนี้ ; นี่จึงว่าต้องระวังในการไปด่าลูกด่าหลาน นั้นแหละ
เป็นเครื่องพอกพูนอาสวะ ซึ่งจะร้ายยิ่งไปกว่ากิเลสเสียอีก. หรือว่า ด่าคนใช้
อย่างนี้ เขาไม่สู้ ก็ยิ่งจะสร้างสมอาสวะ. ความอยากด่า, ความเป็นสุขในการด่า,
ความเอร็ดอร่อยในการด่า นี่เป็นอาสวะ แล้วต่อไปก็จะลำบาก.

พระสารีบุตรท่านสอนให้เห็นความน่ากลัว ของอุปาทานขั้น

ท่านสอนให้มองเห็นทุกที เมื่อเกิดเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วย
อุปาทาน แล้วดูให้เห็นเป็นของที่น่ากลัว เหมือนกับลูกศรอาบยาพิษ, หรือว่า

เหมือนกับหัวผี เหมือนกับสิ่งร้าย ๆ นี่ มันจะได้ถอยหลัง. จะได้กลับถอยหลัง คือ จะไม่ไปหลงรัก หลงพอใจ ในเรื่องที่เป็นอุปาทานนั้น.

เดี๋ยวนี้อาตมาอยากจะยืนยันอย่างยิ่งว่า ปัญหาทั้งหลายอยู่ตรงที่ว่า พอเกิดปัญจุปาทานขันธแล้ว มันรู้สึกสนุก อร่อย พอใจ รู้สึกเป็นสุข. มันไม่ได้รู้สึกว่า เป็นลูกศร หรือเป็นหัวผี นั้นมันเป็นเสียอย่างนั้น. ขอให้ไปสังเกตดูเกิด พอเกิดตัวกู - ของกูเมื่อไร ก็สนุกสนานด้วยกิเลสนั้น ๆ มิได้รู้สึกว่า ถูกแทง ด้วยลูกศร หรือว่าผีกลัดหนอง กำลังร้องให้อยู่.

ที่นี้ พระสารีบุตรท่านบอกว่า ดูกันเสียใหม่ ที่กำลังสนุกสนาน เอรีด อร่อยพอใจกันอยู่นั้นแหละ มันเป็นลูกศร มันเป็นหัวผี เป็นต้น ขอให้มีความรู้ที่ถูกต้อง กลับตรงกันข้าม ; ที่ว่าดำเขาแล้วสยายใจนั้น ต้องดูเสียใหม่ ว่านั่นนะเป็นลูกศร เป็นยาพิษ เป็นหัวผี ซึ่งเสียเบี่ยงเบนคนดำ นั้นเอง แต่ว่ายากที่จะเห็น. ฉะนั้นความยากก็อยู่ที่ตรงนี้. คำอธิบายทั้งหลายนั้นไม่ยาก คำพูด หลักธรรมนั้นไม่ยากที่จะเอามาพูด แต่ยากที่จะปฏิบัติให้ตรงตามนั้น.

หลักปฏิบัติอยู่ตรงที่ ต้องมีสติสัมปชัญญะ

ที่นี้ เมื่อพูดถึงหลักปฏิบัติตามแนวนี้ ที่ว่า "ทำในใจโดยแยบคาย" นี้ก็มีอยู่ชนิดเดียวว่า พอเกิดปัญจุปาทานักขันธ ต้องให้รู้จัก ต้องรู้สึก ก็แปลว่า ให้มีสติสัมปชัญญะ อย่าให้มันเกิด ; ให้เป็นแต่เพียงเบญจขันธล้วน ๆ ก็ยังไม่เป็นอันตราย ; แต่ก็ไม่ควรจะปล่อยให้เกิด โดยไม่มีสติสัมปชัญญะ.

แม้ว่าเราจะดูรูปภาพที่ฝาผนังนี้ ด้วยตา นี่ก็จะเกิดเบญจขันธ์ได้ แต่ถ้าเราเผลอไป **สติสัมปชัญญะไม่พอ** ความคิดโน้มไปเสียทางอื่น แวะวกไปทางอื่น ไปก่อให้เกิดอุปาทานขึ้นมาได้. ในกรณีธรรมดาสามัญ ไม่ใช่มานั่งดูรูปภาพนี้ อยู่ตลอดเวลา อาจจะถูกขำดูของ ดูเงินดูทอง ดูผู้ดูคน อะไรอยู่ที่บ้าน นั้นโอกาสที่จะแวะวกไปเป็นเบญจขันธ์ ที่ประกอบด้วยอุปาทานจึงมีมากกว่า.

ดังนั้นจึงเป็นอันว่า **แม้เบญจขันธ์ล้วน ๆ เบญจขันธ์ที่ไม่ประกอบ** อยู่ด้วยอุปาทานนั้นจะมีอยู่ได้ ด้วย**สติสัมปชัญญะ** เราต้องมีสติสัมปชัญญะ ก่อนที่จะเกิดความรู้สึกคิดนึก เป็นสัญญา เป็นเวทนา เป็นสังขาร เป็นอะไรก็ตาม ที่เรียกว่า **เบญจขันธ์นั้นแหละ ให้เกิดขึ้นอยู่ในความควบคุมของสติสัมปชัญญะ** แล้วก็จะไปแต่ในทางที่ไม่ใช่กิเลส คือ ไม่เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง. แต่จะเกิดเป็นความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง. แล้วเราก็ทำการงาน กินอาหาร หลับนอน อะไรอยู่ ด้วยความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง.

นี่เรียกว่า เราอยู่ด้วยเบญจขันธ์ล้วน ๆ ที่ไม่มีอุปาทาน หรือว่าไม่มีอุปาทานแล้ว แต่มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญาอยู่.

เรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้จะหลีกไม่พ้น จะต้องเกิดเสมอไป ในเมื่อตายังลืมอยู่ เมื่อหยุ่งได้ยินอยู่ เมื่อจมูกยังได้กลิ่นอยู่ จะห้ามไม่ได้ มันต้องเกิดเบญจขันธ์. **เราต้องมีสติสัมปชัญญะ ให้มันเกิดไปในทางของกุศล** เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** ก็จะเป็นเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วย **สติสัมปชัญญะ** หรือ **ปัญญา** ไม่เกิดเบญจขันธ์ที่เป็นอุปาทาน หรือ ประกอบ

อยู่ด้วยอุปาทาน ; หลักก็มีอยู่เท่านี้. ฉะนั้น การปฏิบัติที่จะปฏิบัติให้แนบคายนี้ ท่านใช้วิธีของสติสัมปชัญญะเป็นเครื่องป้องกัน มากกว่าที่จะไปต่อสู้กับมัน.

การที่จะไปต่อสู้กับมันนั้น มีทางล้มเหลวมาก คือว่า สู้มันไม่ไหวบ้าง หรือว่า เราไม่รู้ว่า จะเกิดเมื่อไรบ้าง มันก็เลยกัดเอา ทำเอาข้างเดียว. เราต้องมีสติสัมปชัญญะ ที่จะป้องกันไม่ให้เกิด หรือว่า ถ้าเกิดก็ให้รู้ว่า ให้เกิดแต่ในทางของกุศล ให้เป็นเบญจขันธ์ที่ไม่มีอุปาทาน แล้วก็มีสติปัญญา แล้วก็ทำไป กินไป ใช้ไป อะไรไป จนกว่าร่างกายจะแตกดับ.

นี่สรุปความว่า เกิดเบญจขันธ์ ที่ไม่มีอุปาทานนั้น ไม่เป็นไร ไม่มีปัญหา; แต่การเกิดเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ที่เกิดกันอยู่บ่อย ๆ นี่มันเป็นตัวทุกข์ และ เป็นปัญหา.

ต้องดูกันเสียใหม่ อย่างที่พระสารีบุตรท่านสอนไว้ว่า ให้ดูโดยแนบคาย อยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ โดย ๑๑ ประการนั้นแล้ว ภิกษุผู้มีศีล ก็จะเป็นพระโสดาบัน, พระโสดาบันยังคงดูอยู่อย่างนั้น ก็จะเป็นพระสกิทาคามี, แล้วก็กระทั่งเป็นพระอนาคามี เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังดูอยู่ ก็แปลว่า ต้องมีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา.

นี่เรียกว่า สิ่งที่เราควรทำไว้ในใจโดยแนบคาย ถ้าเรียกเป็นบาลี ก็เรียกว่า โยนิโส มนสิการัตถัพพธรรม แปลว่า ธรรมที่เราควรกระทำไว้ในใจโดยแนบคาย ๑๑ ประการ. โยนิโส มนสิการัตถัพพธรรม จำเป็นแก่มนุษย์ ที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่จะเกิดอุปาทานขึ้นอยู่บ่อย ๆ .

นี่คือ การบรรยายเรื่อง ปรมัตถปฏิบัติ โดยหลักภาษิตสั้น ๆ ของ
พระสารีบุตร สำหรับผู้ที่ไม่ต้องศึกษามาก ไม่ต้องเรียนมาก เป็นคนไม่รู้
หนังสือก็ได้.

อาตมาได้เลือกเอาปฏิบัติประเภทนี้ มาแสดงให้ชุดหนึ่ง ๒-๓ เรื่อง
มาแล้ว แล้วก็ว่าจะแสดงอีก ๒ ครั้ง ก็จะจบงวดนี้ จะหยุดปิดเทอม. วันนี้
พูดไม่ได้มาก เพราะว่าจะไออยู่เรื่อย.

ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ก่อน ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายสวดคณะสาธยาย
ต่อท้ายพระธรรมเทศนาตามที่เคยต่อไป ตามลำดับเถิด.

ปฏิบัติปทาปริทรรศน์

- ๑๓ - *

๒๓ กันยายน ๒๕๖๕

การพูดวันนี้ พูดมากไม่ได้ จะไอ จึงจะต้องขอพูดเพียงกล่าวนำ
เรื่องที่บันทึกไว้ตั้งแต่คราวก่อน (การบรรยายครั้ง ๑๒).

ครั้งนั้น บางคนยังไม่ได้ฟัง เามาเปิดให้ฟังกันอีก. เรื่องนั้น
มีความสำคัญ เนื้อเรื่องเป็นการปฏิบัติขั้นสูงสุด ; แต่ว่าไม่ต้องอาศัย
พระไตรปิฎก ไม่ต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน ; นี่แหละ มันสำคัญ
ตรงนี้

คนมักจะคิดว่า จะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติสูง และจะต้องเรียนมาก
ต้องศึกษาพระไตรปิฎกให้ทั่วถึง ; นี่ไม่จริง คนไปว่าเอาเอง เดาเอาเอง.

* องค์บรรยายป่วย คงบรรยายได้เพียงเล็กน้อยเท่าที่บันทึกไว้

ที่จริง บางทีมันกลายเป็นว่า ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้, ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้ ยิ่งเรียนมากยิ่งขึ้นยาวนาน เพราะไปบ้าตัวหนังสือ บ้าคำพูดบ้าง บ้าอรรถะบ้าง บ้าพยัญชนะบ้าง บ้าอะไรกันไม่ใคร่จะสิ้นสุด ไม่ใคร่จะเหลียวแลว่า ตามธรรมชาติแท้จริงนั้น มันไม่ต้องการอย่างนั้น.

บางคนไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พุดกับพระพุทธเจ้าสองสามคำ ไม่เกินที่ สองสามนาทีก็นั่นแหละ นี่ก็มีมากเหมือนกัน. ส่วนพวกที่พูดไม่เป็น แม้แต่ชั้นห้าก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร, ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร ; แต่เขาฟังถูก ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะยึดถือว่า เป็นเรา - เป็นของเราไม่ได้ เราฟังถูก ข้อนี้ข้อเดียว : อะไร ๆ ก็ตามใจ จะมีก็อย่าง ก็มาน้อย ก็ร้อยพันอย่าง ล้วนแต่ จะยึดถือว่าเป็นเรา - เป็นของเราไม่ได้, ฟังถูกข้อเดียว เป็นพอหมด.

ที่นี้ ยังมีดีกว่านั้นอีก ว่า แม้ไม่ต้องเคยฟังมาจากใคร ; จากที่เคยไป ยึดถือเข้านั่นแหละ, ไปยึดถือเอาสิ่งใดเข้า สิ่งนั้นมันจะตบหน้าเอา. ลองไป ยึดถือเข้า ลองดูซิ มันจะต้องมีความทุกข์ เพราะความที่เข้าไปยึดมันถือมัน.

ถ้าเราเข้าไปยึดถือเงินทองข้าวของ ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา สามี, ตามใจเถอะ เมื่อไร ข้อไหน อย่างไร, พอยึดถือเข้ามันก็ต้องมีความทุกข์ ; นานเข้า ๆ ก็จับได้เอง โดยไม่ต้องมีใครสอน, เป็นปัจเจกโพธิขึ้นมาเอง.

ขอให้เราลองนึกถึงข้อนี้ : ไม่มีใครต้องสอนอะไร เมื่อถูกตบหน้า บ่อย ๆ ความทุกข์มันสอนเองว่า ความทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะอะไร สังเกตให้ดี ๆ จะรู้ว่า ความทุกข์มันเกิดได้อย่างไร รู้แล้ว อย่าไปทำมันเข้า. อย่างนี้ ธรรมชาติสอน.

พูดแล้วจะว่าหยาบคาย : แมว หรือ สุนัข มันรู้จักหาที่นอนที่สบาย
หาไม่กี่ปีมันก็พบที่นอนสบาย. นี่ก็เรียกว่ามันทำได้โดยเป็นสัญชาตญาณ. คนเรา
ก็เหมือนกัน ; ถ้าตั้งใจไว้อย่างไหนผิด มันก็ไม่สบาย. แล้วตั้งใจใหม่ หาใหม่,
ตั้งใจใหม่ หาใหม่ ให้ถูกแล้ว มันก็สบาย.

จงรู้จักทำจิตใจให้เหมือนสัตว์ หาที่นอน จนพบที่นอนที่ถูก แล้วก็
นอนสบาย ; เหมือนสุนัข หาไม่กี่ปี ไม่เกิน ๕ ปี มันจะพบที่นอนที่สบาย.
เพราะฉะนั้น เราอย่ากลัวกันนัก ในเรื่องที่ได้เล่าได้เรียนพระคัมภีร์.

พิจารณาดู จะเห็นได้ว่า เราอาจจะได้เรียนธรรมะ จากที่ได้เห็น
ของจริง จากความทุกข์โดยตรง. ความทุกข์นั้นมันสอนให้ฉลาด, ส่วน
ความสุขมันล่อให้เพลิดเพลิน ให้หลงไหล ให้อวดดี ยกหูชูหาง.

ความทุกข์มันสอนความจริง สอนให้ฉลาด สอนให้จริง ๆ ด้วย แต่ก็
ยังไม่ค่อยจะมีใครเข้าใจ ; เรื่องความทุกข์สอนนี้ยังไม่ใครจะเข้าใจ มัวหลงแต่
ความสุข ความทุกข์ก็เลยไม่สอน. คนก็เลยโง่ดักดานตลอดชาติ.

เวลาที่เป็นสุขอยู่นั้น ความทุกข์ไม่ได้สอน, ครั้นเวลาเป็นทุกข์
ก็ไม่เรียน ไม่สนใจจะเรียนจากความทุกข์ ; มันก็เลยไม่มีการเรียน จึง
เรียกว่า มันโง่ดักดานตลอดชีวิตเลย.

ที่นี่ เราจะต้องแก้คำ : พอมีความสุขขึ้นมา ก็ดูให้ดี ๆ อย่าเพ้อถ้อว่า
เรามีความสุข, พิจารณาดูให้ดี ๆ ให้เห็นว่า ความสุขนั้น มันจะหลอกหลวงเราที่
ตรงไหน ; พอมีความสุข ต้องดูให้ดี ๆ ในเรื่องความสุข.

พอมีความทุกข์ ยิ่งต้องดูให้ดียิ่งขึ้นไปอีก : ต้องไม่ร้องไห้ ไม่เสียใจ ไม่เดินร่นกระวนกระวาย. ศึกษาความทุกข์เข้าจริง ๆ จะรู้ว่า พอเรา**ไปทำผิดเข้า** ก็เพราะว่า **เรามันโง่เอง**, ไปทำเข้าอย่างนั้นแล้ว มันก็ต้องมีความทุกข์นอนไม่หลับ เท่าไร ก็จะมีเหตุที่นอนไม่หลับ, ไม่เท่าไรก็จะพบเหตุที่ทำให้เป็นโรคเส้นประสาท หรือโรคอะไรต่างๆ .

นี่เรียกว่า เป็นการเรียนจากความทุกข์ เราจึงต้องนับถือว่าความทุกข์นี้ทำให้เป็นครู. เรา**ต้องขบใจความทุกข์** ที่ทำให้**พระพุทธเจ้า**เกิดขึ้นมา ; ถ้าความทุกข์ไม่มี พระพุทธเจ้าก็ไม่เกิด.

เรากล้าพูด กล้ายืนยันว่า ความทุกข์ในโลกนี้แหละสร้างพระพุทธเจ้าขึ้นมา ; เพราะฉะนั้น เราจึงต้องขบใจความทุกข์, เอาใจใส่ต่อความทุกข์, เคารพมันบ้าง. พอมีความทุกข์ชนิดไหนเกิดขึ้น ก็อย่าให้เป็นความทุกข์ ชนิดที่ทำให้เราเป็นบ้า ให้มีดมีว ให้ร้องไห้ร้องให้ ; แล้วพยายามที่จะ**ศึกษาให้รู้จักความทุกข์** เดียวก็จะพบเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์, เดียวก็จะพบวิธีให้ดำรงตนอย่างที่จะไม่ให้พบความทุกข์ ไม่ให้มีทุกข์.

การเรียนจากความทุกข์อย่างนี้แหละดี จะเป็นการปฏิบัติขั้นสูงสุดขึ้นมาได้ อย่างน่าประหลาด เรียกว่ามาเหนือเมฆ โดยไม่นึกไม่ฝัน มาอย่างไม่ต้องเรียนอะไร มาอย่างไม่ต้องทำอะไร ขอให้สังเกตให้ดี ๆ.

คนเรา มักหวังแต่ที่จะมีนั่นมีนี่ **รู้นั่นรู้นี่**. ได้นั่นได้นี้มากเกินไป จนปิดอุดเรื่องที่จะ**รู้เสียหมด** เรื่องที่จะ**รู้กันได้ง่าย ๆ** ก็ปิดเสียหมด ไม่สนใจ ;

แล้วก็มันแต่จะถามคนอื่นเสียเรื่อย. ถ้าไม่มีใครให้ถาม ก็เที่ยวคว้าวหาหนังสือ มาอ่านเสียเรื่อย, ไม่พยายามที่จะเรียนเอาจากความทุกข์ คือสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นอยู่กับตัวเรา. ถ้าพยายามศึกษาสิ่งที่มันเกิดขึ้นมา แล้วกระทบกระทั่งจิตใจตัวเรา เดียวก็จะรู้ขึ้นมา.

นี่ควรจะนึกไปอีกทางหนึ่ง คือนึกถึงคนที่ไม่รู้หนังสือ : คุณปู่คุณย่า คุณตาคุณยาย ที่อยู่ตามทุ่งนา รู้จักแต่เรื่องทำนา แต่ก็ยังรู้จักหลบ รู้จักจำ ไม่คิดไม่นึก ชนิดที่จะทำจิตใจให้เป็นทุกข์ แล้วเขาก็ไม่เป็นทุกข์ได้เหมือนกัน.

เรื่องที่จะพูดให้ฟังในวันนี้ ก็มีรายละเอียดอยู่ในเทปที่พูดไว้ เมื่อวันก่อน ซึ่งเป็นเรื่องปรมัตถ์ที่ไม่ใช่ปริยัติ, ปรมัตถ์ที่มาเหนือเมฆ ซึ่งพวกท่านทั้งหลาย ไม่เคยสนใจ ไม่ใคร่สนใจ ผ่านอยู่ทุกวัน ผ่านไปผ่านมาทุกวัน เห็นเป็นเรื่องใช้ไม่ได้. แต่ที่จริง มันเป็นเรื่องใช้ได้.

วันนี้พูดได้เท่านี้ ขอให้สังเกตว่าพูดอย่างสำเนียงพื้นเมือง ไม่ใคร่โอ้อวดอย่างบางกอก โอ้บ่อยทุกที. เวลาล่วงไปมากแล้ว ขอให้เปิดเทปครั้งที่ ๑๒ ฟังต่อไป.

(องค์บรรยายจบเพียงเท่านี้ เพราะไม่สบาย)

ปฏิบัติปาทิพทศน์

- ๑๔ -

๓๐ กันยายน ๒๕๑๕

ปรมัตถปฏิบัติปาทิพทศน์ ที่มองไม่เห็นตัว

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ครั้งสุดท้าย ของภาคอาสาฬหบูชา ได้มาถึงสิ้นสุดลงในวันนี้ เป็นวันเสาร์ และเพ็ญมาพ้องกันกับวันทำบุญ ศาสดา - ยาย จึงจำเป็นที่จะต้องรวมเรื่องนี้เข้าด้วยกัน ในการบรรยาย ประจำวันนี้ ไม่ให้ขาดไป แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง.

สำหรับหัวข้อการบรรยาย ของการบรรยายภาคนี้มีอยู่ว่า "ปฏิบัติปาทิพทศน์" ซึ่งแปลว่า การมองดูทั่ว ๆ ไปรอบด้าน อันเกี่ยวกับการปฏิบัติ

ธรรม ; เราก็ได้พูดกันมาหลายแบบ ๑๐ กว่าแบบ ให้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติแต่ละแบบ ๆ ไป. หวังว่า ท่านทั้งหลายจะสังเกตได้ และเอาไปใช้ได้ตามสมควรแก่ความพอใจของตน ๆ.

แบบสุดท้าย ที่จะพูดวันนี้ ก็ดูแทบจะไม่มีอะไร ที่จะเป็นอย่างจริงเป็นจัง แต่กลับจะเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง ยิ่งกว่าแบบใดไปเสียอีก. ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า การปฏิบัตินั้นมีอยู่ในหลาย ๆ รูป ; แม้ที่สุดแต่ว่า เราจะต้องเรียนไม่รู้ก่อน. การพยายามเรียนนี้ก็รวมอยู่ในการปฏิบัติเหมือนกัน ซึ่งผู้เรียนจะต้องเรียน, ครั้นเรียนแล้วก็มาปฏิบัติตามที่เรียนมา อย่างสูงสุดก็เรียนแค่ปฏิบัติกรรมฐานภาวนา ; แม้อย่างนั้นก็ยังมีหลายแบบ แต่ละแบบก็เป็นการปฏิบัติด้วยการตั้งใจปฏิบัติ ; นี้ก็มีอยู่อย่างหนึ่ง.

การปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งนั้น แทบจะมองไม่เห็น คือมันซ่อนตัวอยู่ในสิ่งที่เราเรียกกันว่า **วัฒนธรรมประจำชาติ** ประจำบ้านเรือน. ขอให้ท่านสังเกตดูให้เกิดความเข้าใจในข้อนี้ว่า การปฏิบัติอย่างหนึ่งนั้นก็เห็นชัด เห็นทนโท่แล้ว เราเรียกว่าการปฏิบัติ ซึ่งพยายามกันอยู่อย่างโน้นอย่างนี้ เป็นเกลียวไปทีเดียว ; นี่ก็เป็นการปฏิบัติแบบหนึ่ง.

ที่นี้ การปฏิบัติแบบหนึ่งนั้น **มีซ่อนอยู่ในวัฒนธรรมทั่วไปของคนเรา,** แล้วยังมีซ่อนอยู่ในจิตใจในสันดาน ซึ่งมองเห็นได้ยาก ; แล้วลองเปรียบเทียบดูว่า ใน ๒ อย่างนี้ อย่างไหนมันช่วยพวกเราได้มาก.

ถ้าจะพิจารณากันดูให้ดี ๆ โดยไม่ต้องลำเอียงแล้ว **การปฏิบัติธรรมที่ซ่อนอยู่ในวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน** นั้นแหละช่วยได้มาก ; เพราะว่า

ทำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย ไม่รู้ว่ากี่ชั่วหรือกี่ ๑๐ ชั่วมาแล้ว จนเป็นนิสัย สันดาน เช่นว่าทำไมคนไทยจึงมีอัธยาศัยอย่างนี้ ซึ่งก็ต้องพูดได้ว่า ผิดจากคนแขก คนฝรั่ง ฯลฯ.

ทำไมคนไทยจึงมีอัธยาศัย ที่แสดงออกมาอย่างนี้, มีนิสัยใจคอ ข้างในอย่างนี้, มีกิริยาท่าทางอย่างนี้, เรียกว่ามีบุคลิกลักษณะของคนไทย หรือว่ามีเอกภาพที่ไม่เหมือนใคร เป็นของคนไทยโดยเฉพาะ ; นี่ได้มาแต่ไหน ? นี่ก็ **ได้มาแต่การปฏิบัติที่มองไม่เห็นตัว ที่ซ่อนอยู่ลึกในวัฒนธรรมประจำชาติ** ซึ่งคนทุกคนจะต้องทำอย่างนั้น โดยไม่มีใครต้องเตือน **ไม่มีใครต้องบังคับ**.

ถ้ายังเป็นผู้เคร่งครัดต่อวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของพุทธ-บริษัท ก็ยังทำเต็มที่อยู่ ; แม้แต่จะนอน ก็ต้องนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน : บางคนก็จะทำโดยวิธีไว้พระสวดมนต์ เป็นต้น. อิทธิพลของวัฒนธรรม ทำให้คนไทยมีนิสัยแสดงออก เป็นความเมตตาปรานี และกรุณา ไม่โกรธ และให้อภัย มีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่.

คนโบราณเขาพูดกัน ที่เราได้ยินจนชินหูว่า "นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน", ชาวไร่ชาวนาจะต้องพูดกันอย่างนี้ เพราะมันติดมาในนิสัยสันดาน หลายชั่วคนมาแล้วว่า ถ้าพืชผลที่เราปลูกนี้ มีคนขโมยเอาไป หรือว่า สัตว์ทั้งหลาย มากิน เขาก็ตัดบทออกไปว่า "นกกินก็เป็นบุญ คนกินก็เป็นทาน" ; แล้วเราไม่เรียกเขาว่าขโมย. เมื่อไม่เรียกเขาว่าขโมยแล้ว จะไปโกรธเขาได้อย่างไร. นี่ก็แปลว่าเป็นลักษณะของคนไทย พุทธบริษัท.

นี่คือ การปฏิบัติอย่างยิ่ง ที่ซ่อนตัวอยู่อย่างมิดชิดในวัฒนธรรม ในการประพฤติ ที่เป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี, แล้วยังซ่อนอยู่ในจิตใจของคนเหล่านั้น มีประจำอยู่ในจิตใจของคนเหล่านั้น. ถ้ายังเป็นอยู่ในลักษณะอย่างนี้ ก็เรียกว่ายังเป็นพุทธบริษัทที่ดีเต็มที่ และมีการปฏิบัติอยู่ในนั้นโดยไม่ต้องมองเห็นก็ได้.

นี่แหละ อาตมาได้พูดเรื่องการปฏิบัติ อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น มามากแล้ว ; วันนี้ก็จะพูดถึง "การปฏิบัติที่มองไม่เห็นตัว" ที่เขาได้ทำกันมาหลายสิบชั่วบรรพบุรุษ จนกลายเป็นเหมือนกับว่า ไม่ได้ปฏิบัติอะไร. แต่แท้จริงได้ปฏิบัติอยู่ในสายเลือด, ปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน จนกระทั่งเคยชินเป็นนิสัย แล้วถ่ายทอดนิสัยนี้มายังลูกหลาน เราจึงได้มีคน หรือมนุษย์เหมือนอย่างที่เรากำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้. ถ้าเราไม่มีการปฏิบัติที่ซ่อนอยู่ในสายเลือดอย่างนี้ ก็ต้องเป็นคนชนิดอื่น เหมือนกับคนที่เป็นอย่างอื่น ภาษาอื่น ซึ่งไม่เหมือนเราก็แล้วกัน.

ที่นี้ เดี่ยวนี้ เรามักจะละเลยขนบธรรมเนียม ประเพณีของบรรพบุรุษ ; พอได้เล่าได้เรียนนั้นนี่ขึ้นมาแล้ว ก็ยกหูชูหาง ว่า นี่ใหม่กว่า สูงกว่า อะไรกว่า ไปตามความเียง, คล้าย ๆ กับเป็นคนเนรคุณต่อวัฒนธรรมประจำชาติ หรือว่าต่อระเบียบปฏิบัติ ที่บรรพบุรุษเขาได้สะสมใส่ไว้ในสันดานนั้น เราไม่ใคร่จะสนใจ ; ไปสนใจต่อของแปลก ๆ ใหม่ ๆ จนกระทั่งลืมตัว.

ขอให้เรามองดูกันใหม่ ด้วยความไม่ประมาท และมีความสลดสังเวชในข้อที่ว่า เราได้ปล่อยให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง จนเสื่อมไปเสียมากมายทีเดียว.

ขอให้ไปคิดกันใหม่ ไปตั้งต้นกันใหม่ก็ได้ หรือว่าไปรื้อฟื้นกลับขึ้นมาใหม่ก็ได้
ว่า วัฒนธรรมอะไร ๆ ที่ดีงามของบรรพบุรุษนั้น ควรต้องทำให้กลับมา ; แล้ว
เราก็จะต้องเป็นไทยแท้ เหมือนเดิมอีก คือเป็นไทยที่เป็นพุทธบริษัท มีจิตใจ
อย่างคนไทย คือไม่เป็นทาสของกิเลส ไม่เป็นทาสของวัตถุ แล้วก็ไม่โกงเขลา
เพราะว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

ถ้าพูดต่อไป ก็จะมากเรื่อง จะยกตัวอย่างมาทั้งหมดก็แทบจะไม่ไหว
จึงจะยกตัวอย่างมา อย่างเล็ก ๆ ที่สุด ว่า เดียวนี้ ถ้าจะกล่อมลูกให้นอน จะกล่อม
ว่าอย่างไร ? เมื่อครั้งคนโบราณเขากล่อม เขาจะกล่อมอย่างเรื่อง นิพพาน
ในบท "มะพร้าวนาพิเกร" เป็นต้น หรือบทศีลธรรมอื่น ๆ อีกมาก.

ตกมาถึงสมัยนี้ พอจะกล่อมลูกให้นอน เขาจะกล่อมด้วยบทไหนกัน ?
ที่ได้ยิน ๆ อยู่ เขากล่อมด้วยบทไอ้หุ่ย, หรือกล่อมด้วยบทที่เป็นเพลงไทยสากล
โลกโลก น่าเกลียด น่าชัง ; อย่างนี้แล้ว มันจะไม่เปลี่ยนนิสัยอย่างไร ในเมื่อ
แม่หรือพี่สาวกล่อมน้องนั้น ได้เปลี่ยนนิสัย ให้ลูกเด็ก ๆ ได้ยินแต่อย่างนั้น มันก็
เปลี่ยนนิสัยไป.

นี่ดูเถิด, แม้แต่บทกล่อมลูกให้นอน ก็เป็นสิ่งที่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำไว้
ดีแล้ว แล้วเราก็มาทาลายให้ค่อย ๆ หดไป ๆ จนกระทั่งว่า มันจะซีเกียจ ไม่
กล่อมลูกให้นอน, มีสันดานเลวลงไปจนถึงกับว่า ไม่กล่อมเอาเสียเลย.

ถ้าจะคิดกันว่า กล่อมลูกให้นอน หรือกล่อมน้องให้นอนนี้ไม่ใช่ร้อง
เพลง แต่ว่าเป็นเรื่องสอนศีลธรรม จริยธรรม ให้มันฝังลงไปทีละน้อย ๆ นั้น

จนกว่าจะหลับไป อย่างนี้จะมีผลอย่างไรบ้าง ? อาตมาคิดว่า ต้องดีกว่าไม่ทำ หรือดีกว่าจะร้องเพลงไทยสากลบ้า ๆ บอ ๆ ไปตามเนื้อเรื่องของเพลงนั้น.

นี่เป็นตัวอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ว่าเป็นเรื่องหลาย ๆ เรื่อง ที่เป็นเรื่องใหญ่มาก ตรงที่ว่า **ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เหล่านี้ได้สร้างดวงจิต สร้างดวงวิญญาณของเราชาวไทยขึ้นมา ตั้งพันกว่าปีแล้ว** ให้อยู่ในร่องในรอยของพระธรรม หรือของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งเรามีความเป็นพุทธบริษัทอยู่ในเนื้อในตัว ; นั้นแหละคือข้อปฏิบัติอย่างหนึ่ง ซึ่งมองไม่เห็นตัว และวัฒนธรรมนั่นเองเป็นผู้กระทำ จะว่าใครเป็นผู้กระทำโดยเฉพาะก็ได้ไม่ได้, ต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย ต้องฝังอยู่ในสายเลือด.

สรุปความแล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ระลึกรู้ถึงข้อนี้ แล้วก็พยายามที่จะรักษาเอาไว้ ซึ่ง**ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี** ทุกอย่างไป. อย่างที่ได้พูดมาแล้ว เมื่อตอนเช้าว่า เรื่องทำบุญตา - ยายนี้มีอะไรอื่น มันเป็นเรื่องกลม่อมเกลานิสัยของเราให้เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที.

ถ้าคนแต่ละคน ในโลกนี้มีนิสัยสันดานกตัญญูกตเวทีแล้ว มันปลอดภัยไปหมด : ตัวเองก็ไม่ใช่อันตราย, ผู้อื่นก็ไม่ใช่อันตราย ; เพราะ**คนกตัญญู**นั้น **ทำชั่วไม่ลง** เนื่องจากเห็นพระคุณ ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า แล้วไม่กล้าทำให้ฝันพุทธประสงค์.

อีกประการหนึ่ง เมื่อระลึกถึงคุณของบิดามารดา ครูบาอาจารย์แล้ว ก็จะไม่ทำให้ผิดประเพณีอะไรไป จะมีแต่การประพฤติดีอยู่เรื่อย. และพระพุทธ-

ศาสนาก็สอนเราอยู่ว่า ทุกคนมีบุญคุณแก่กันโดยธรรมชาติ ให้รักใคร่ ให้ถือว่าทุกคน เป็นเพื่อนทุกข์ เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย อะไรอย่างนี้ ก็เลยสบาย ไม่มีความเบียดเบียน, ไม่มีอะไรที่จะมาทำให้เราต้องเดือดร้อน. เพราะฉะนั้นขอให้สนใจในการปฏิบัติธรรม ที่อยู่ในสายเลือด ทิมองไม่เห็นตัว กันให้มาก ๆ. นี่เอามาพูดเป็นเรื่องสุดท้าย ของชุด ปฏิปทาปริทรรศน์.

อย่างที่ท่านทั้งหลายมาทำบุญตา - ยาย บางคนก็จะคิดว่า นี่ไม่ใช่เรื่อง มาปฏิบัติธรรม ; แต่ถ้ามองให้ดีมันก็เป็นการปฏิบัติธรรมด้วยเหมือนกัน เพราะว่า มาหักตัดบุญกุศลเวที. แต่ที่ปฏิบัติมากกว่านั้นก็คือต้องบังคับตัวเอง ให้ต้องมา ต้องเหนื่อย ต้องเปลือง ต้องเสียสละ แล้วจะไม่เรียกว่าปฏิบัติธรรมอย่างไรงั้น ; เพราะฉะนั้น ถ้าสิ่งใดเป็นไปเพื่อการเสียสละ และเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว. เพื่อจะกัดกันกิเลสแล้ว ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรมทั้งนั้น.

ถ้าคนมีกิเลสแล้ว จะไม่บังคับตนให้ทำอย่างทีกล่าวนมา ; ถ้าทำอย่างนั้นก็ต้องอย่าียกิเลส เพราะฉะนั้นจงทำไปตามระเบียบขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ดีอยู่แล้ว, แล้วจะเป็นการอย่าียกิเลสอยู่ในตัว. เช่นว่า ขยันมาวัด ก็จะขจัด ความเกียจคร้านได้, หรือว่ามาทำบุญให้ ปู่ ย่า ตา ยาย ก็จะช่วยขจัดความไม่รู้บุญคุณ ของผู้อื่นได้ อย่างนี้เป็นต้น.

การมาวัดอย่างนี้ เป็นการปฏิบัติธรรมไปทุกกระเปียดนิ้ว. อย่างมองข้ามในข้อที่ว่า เพียงแต่มาวัด ก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องระเบียบของการมาวัด เท่านั้นก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวเอง. ที่นี้กลัวแต่ว่า จะมาวัดในลักษณะที่ไม่ใช่เป็นการมาวัด มาอย่างทศนาจร ; อย่างนี้ไม่ใช่เป็นการมาวัด ; แต่ว่ามาอย่างพวงจิกโกจิกก็ มาเที่ยว มาทำความรำคาญให้คนอื่น อย่างนี้ไม่ใช่มาวัด.

ถ้ามาวัด จะต้องมาให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของการมาวัด ที่ว่า "มาวัด" นี่มาอย่างไร, มาทำไม.

ถ้าลองนึกดู ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ว่า พอเข้ามาที่ประตูวัดแล้ว ต้องสำรวมระวัง ; แม้เพียงจะสำรวมระวังว่า "เจียบ ๆ เกอะ พระท่านจะนอน" อย่างนี้ก็ยิ่งดีกว่าที่จะไม่สำรวมระวังเสียเลย. แต่ประเพณีอันดีนั้น มีระเบียบอยู่ ; เพราะว่าวัด ยังเป็นที่ฝึกฝนจิตนิสัยของคน ; เพราะฉะนั้น จึงมีระเบียบ. เมื่อเข้ามาในวัดต้องมีระเบียบ : เมื่อจะนั่ง หรือยืน หรือเดินอยู่ในวัด จักต้องอยู่ในระเบียบ ; เพราะว่ามันไม่ใช่กลางทุ่งนา. ถ้าอยู่กลางทุ่งนา จะหัวหกกันขวิดกันอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าในวัดแล้ว ก็ต้องทำให้ถูกต้องตามระเบียบของวัด.

เมื่ออาตมาเล็ก ๆ ได้เห็นอะไรหลายอย่าง ที่ว่ามันน่าเลื่อมใส ; เช่นว่า พอจะเข้ามาในวัดก็เอาทรายที่คลองมากำมือหนึ่งข้าง ชันหนึ่งข้าง, หมายความว่า เอามาใส่วัด ทุกคนเลย. พอจะกลับบ้าน จะออกจากวัด ก็ยังสวดดินที่เท้าให้หลุดไปเสีย ด้วยคิดว่า อย่าเอาดินที่วัดติดไปบ้าน, แล้วก็ยกเอาใบไม้แห้งๆ หรือขยะมูลฝอย อะไรต่าง ๆ ออกไปทิ้งนอกวัดด้วย.

เดี๋ยวนี้ใครทำอย่างที่เคยมาบ้าง ? มีใครทำที่ไหนบ้าง ? ขอให้ลองคิดดู. เมื่อสัก ๓๐-๔๐ ปีมาแล้ว เขายังทำกันอยู่ ; อาตมาก็ยังเห็นทำอย่างโบราณกันได้ ; แต่เดี๋ยวนี้มีใครทำอย่างนี้บ้าง. นี่ก็แปลว่า **จิตใจของคนเดี๋ยวนี้ ไม่เหมือนกันเสียแล้ว กับจิตใจของคนยุคก่อน สมัยก่อน.**

คนสมัยก่อนเขามีความคิดว่า แม้แต่จะเอาทรายติดฝ่าเท้าออกไปสักเม็ด สองเม็ด ก็ยังเป็นการกระทำความผิด เป็นบาปกรรมเสียแล้ว แล้วจะมีจิตใจไหน มาโก่งเงินวัด หรือมาบุญกุศลทรัพย์สมบัติในวัด หรือมาทำอะไรต่าง ๆ อีกแล้ว. และที่เขามีความคิด ถึงกับว่า เอาทรายกำมือหนึ่งจากในคลองมาโรยในลานวัด ก็ยังเป็นการได้กุศล เพราะได้เพิ่มลานวัดให้สวดยขึ้น ให้สูงขึ้น ; แสดงว่า แม้แต่ เรื่องเล็กเรื่องน้อย เขาก็ไม่เห็นเล็กน้อย แต่เห็นเป็นเรื่องใหญ่, เป็นเรื่องกุศล เขาก็อุตส่าห์ทำ. ลองคิดว่า จิตใจอย่างนี้จะหยาบ หรือละเอียด, จะเป็นจิตใจ กระด้าง หรือว่า จิตใจอ่อนโยน.

ปู่ - ย่า - ตา ยายของเรา มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ทำให้จิตใจให้อ่อนโยน ; ความอ่อนโยนนั่นเป็นได้เพราะอะไร ; ขอให้คิดดูต่อไป. ความอ่อนโยนมีได้ ก็เพราะว่า เขากำจัดความแข็งกระด้างของกิเลสออกไปเสียได้ ; กิเลสนั้นมีลักษณะแข็งกระด้าง. ที่นี้เราทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ความกระด้างของกิเลสหมดไป จิตใจมันก็อ่อนโยน ; เพราะฉะนั้น พุทธบริษัท จึงมีจิตใจอ่อนโยน. นี่ความอ่อนโยนแฝงอยู่ในประเพณี อย่างนี้.

ต่อมา เราคอยแต่จะลดรอนขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี ที่งาม เราจึงมีจิตใจกระด้างโดยไม่รู้ตัว, พร้อมกันนั้น เราก็ไปหลงไหลในเรื่องที่ สนับสนุนแต่ในเรื่องอันเป็นกิเลสมากขึ้น. นี่รวมความว่า การปฏิบัติธรรมอยู่ใน สายเลือดนั้น ได้ร่อยหรอไป หมดไปไม่มีเหลือ แล้วจะไปโทษใคร ขอให้ลองคิดดู

เอาละ เป็นอันว่าวันนี้ เราก็ได้ทำพอให้ครบเรื่อง ทั้งที่ว่า มันมีอุปสรรค* มีฝนตก ก็ขอให้ทำไปในลักษณะที่ว่า ทำบุญตา - ยาย ก็ได้ทำแล้ว, การแสดงธรรมประจำวันเสาร์ก็ได้ทำแล้ว ด้วยเรื่องปฏิบัติปทัชฌานอีกแบบหนึ่งที่มองไม่เห็นตัว. แม้แต่จะพูดได้เพียงน้อย ๆ อย่างนี้ ก็อาจจะไปทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง ให้เต็มรูปเต็มร่าง เหมือนกับเป็นแนวการปฏิบัติอย่างหนึ่งได้.

ขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้พระสงฆ์สวดคณะสาธยายตามเคยต่อไป.

* การบรรยายธรรมต้องยุติ เพราะฝนตกหนัก สถานที่บรรยายใช้ที่บริเวณหินโค้งเชิงเขาพุทธทอง ภายใต้อำเภอไม้ใหญ่ ไม่มีเครื่องมุงบัง.

ผู้จัดทำ

ภาคผนวก

พระบาลีเรื่องปัจจุสมุปปาทต่อไปนี้ เป็นข้อความที่ควรศึกษา
ประกอบข้อความแห่งเรื่องปฏิบัติบริหารศน์อย่างยิ่ง ; ดังนั้น
จึงนำมาใส่ไว้ ในฐานะเป็นเรื่องผนวกแห่งเรื่องนั้น. - ผู้จัดพิมพ์

ปฏิจสุมุปบาทจากพระโษฐ

หมวดว่าด้วยหลักปฏิบัติในรูปแบบของปฏิจสุมุปบาท

.....

ตรัสว่า ปฏิจสุมุปบาท เป็นเบื้องต้น
แห่งพรหมจรรย์^๑

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเสด็จประทับอยู่ในที่หลีกเร้นแห่งหนึ่งแล้ว ได้กล่าว
ธรรมปริยายนี้ (ตามลำพังพระองค์) ว่า :-

(๑) "เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ ; การ
ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (ตา + รูป + จักขุวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ ;

^๑ สูตรที่ ๕ คหปติวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน, ลั. ๑๖/๘๙/๑๖๖, และ สูตรที่ ๑๐ โยคักเขมิวรรค
สพายตนสังยุตต์ สฬา. ลั. ๑๘/๑๑๑/๑๖๓; กล่าวตามลำพังพระองค์ในคราวประทับหลีกเร้น ซึ่งมีภิกษุ
รูปหนึ่งยืนแอบฟังอยู่ด้วย.

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;
 เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ;
 เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ;
 เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ ;
 เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ;

เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกะโทมนัส-
 อุปายาสทั้งหลาย จึงมีขึ้นพร้อม : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้.

(ข้อความเต็มในกรณีแห่ง หู ก็มีอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งตา ทุกตัวอักษร, ต่างกันชื่อ.
 ในกรณีแห่ง จมูก ลิ้น กาย ก็มีนัยเดียวกัน. ในกรณีแห่ง มโน จึงเขียนเต็มอีกครั้งหนึ่ง).

(๒) เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิดโสตวิญญูณ ; การ
 ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (หู + เสียง + โสตวิญญูณ) นั่นคือผัสสะ ;

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....ฯลฯ....

....ฯลฯ.... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกอง
 ทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๓) เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิดชีวนวิญญูณ ; การ
 ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (จมูก + กลิ่น + ชีวนวิญญูณ) นั่นคือ ผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....ฯลฯ....

....๑๒๑.... ๑๒๑.... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่ง
กองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้

(๔) เพราะอาศัย^๑สังขาร^๒ รสทั้งหลายด้วย จึงเกิด^๓ชีวหาวิญญาน^๔ ; การ
ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (สังขาร + รส + ชิวหาวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ**

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....๑๒๑.... ๑๒๑....

....๑๒๑.... ๑๒๑.... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่ง
กองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๕) เพราะอาศัย^๑กายด้วย โสณัฐ^๒พพะ^๓ทั้งหลายด้วย จึงเกิด^๔กายวิญญาน^๕ ;
การประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (กาย + โสณัฐพพะ + กายวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ**

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....๑๒๑.... ๑๒๑....

....๑๒๑.... ๑๒๑.... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกอง
ทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๖) เพราะอาศัย^๑ใจด้วย ธรรมารมณ^๒ทั้งหลายด้วย จึงเกิด^๓มโนวิญญาน^๔ ;
การประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (ใจ + ธรรมารมณ + มโนวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ**

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ;

เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ;

เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ ;

เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ;

เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลายจึงมีขึ้นพร้อม : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วย
อาการอย่างนี้

(๑) เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญญาณ ; การ
ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (ตา + รูป + จักขุวิญญาณ) นั่นคือ ผัสสะ ;

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา.

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหา
นั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน.

เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ ;

เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ ;

เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล, ชรามรณะ โสกะปริเทวะ-
ทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

(ข้อความเต็มในกรณีแห่ง หู ก็มีอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งตา ทุกตัวอักษร, ต่างกันแต่ชื่อ. ในกรณีแห่ง จมูก ลิ้น กาย ก็มีนัยเดียวกัน. ในกรณีแห่ง มโน จะเขียนเต็มอีกครั้งหนึ่ง).

(๒) เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิดโสตวิญญาน ; การ
 ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (หู + เสียง + โสตวิญญาน) นั่นคือ ผัสสะ ;

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....๑ล๑....๑ล๑....

....๑ล๑....๑ล๑.... ความดับลงแห่งกองทุกข์

ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๓) เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิดฆานวิญญาน ; การ
 ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (จมูก + กลิ่น + ฆานวิญญาน) นั่นคือ ผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....๑ล๑....๑ล๑....

....๑ล๑....๑ล๑.... ความดับลงแห่งกองทุกข์

ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้

(๔) เพราะอาศัยลิ้นด้วย รสทั้งหลายด้วย จึงเกิดชีวหาวิญญาน ; การ
 ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการ (ลิ้น + รส + ชิวหาวิญญาน) นั่นคือ ผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;

....๑ล๑....๑ล๑....

....๑ล๑....๑ล๑.... ความดับลงแห่งกองทุกข์

ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๕) เพราะอาศัยกายด้วย ใญ่รู้ัพพะทั้งหลายด้วย จึงเกิดกายวิญญาน ;
 การประจบแห่งธรรม ๓ ประการ (กาย + ใญ่รู้ัพพะ + กายวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ**
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;
๑๒๑....๑๒๑....
๑๒๑....๑๒๑.... ความดับลงแห่งกองทุกข์
 ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๖) เพราะอาศัยใจด้วย ใญ่มารมณทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาน ;
 การประจบแห่งธรรม ๓ ประการ (ใจ + ใญ่มารมณ + มโนวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ**
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ;
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ;
เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหา
นั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ;
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ ;
เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ ;
เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล. ชรามรณะ โสกะปริเทวะ-
ทุกะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้

สมัยนั้น ภิกษุองค์หนึ่ง ได้ยื่นแอบฟังพระผู้พระภาคเจ้าอยู่. พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระ-
 เนตรเห็นภิกษุผู้ยื่นแอบฟังนั้นแล้ว ได้ทรงกล่าวกะภิกษุนั้นว่า "ดูก่อนภิกษุ ! เธอได้ย่นธรรมปริยายนี้แล้ว
 มิใช่หรือ ?"

"ได้ยิน พระเจ้าข้า!"

"ดูก่อนภิกษุ ! เธอจงรับเอาธรรมปริยายนี้ไป. ดูก่อนภิกษุ! เธอจงเล่าเรียนธรรมปริยายนี้. ดูก่อนภิกษุ! เธอจงทรงแสดงธรรมปริยายนี้. ดูก่อนภิกษุ! ธรรมปริยายนี้ประกอบด้วยประโยชน์, เป็นเบื้องต้นแห่งพรมมจรรย^๑",
ดังนี้ แล.

ผู้ไม่รู้ปฏิบัติสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องเที่ยวแสวงหาครู^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งชรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ...ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ...ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง ; เขาพึงทำการแสวงหาครู เพื่อให้รู้ ในชรามรณะ, ...ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ...ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพายตนะ ...นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ชรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของสิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑ สัตถาปริเยสน (เปยยาละ) วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทานล. ๑๖/๑๖๐/๓๐๙; ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่เชตวัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงทำการแสวงหาครู เพื่อใหรู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องทำการศึกษา^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งชรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงทำการศึกษา เพื่อใหรู้ ในชรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพายตนะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ชรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของสิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑ศึกษา (แปลยาล) วรรณคดีสมัยสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**ทำการศึกษา** เพื่อใหรู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิจสุมุบาท ยังมีหน้าที่ ต้องบำเพ็ญโยคะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งชรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**บำเพ็ญโยคะ** เพื่อใหรู้ ในชรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพายตนะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ชรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของสิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑โยคะ (แปลยาล) วรรณ อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ส. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญโยคะเพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปัจจุสมุปปาท ยังมีหน้าที่ ต้องประกอบฉันทะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบฉันทะ (ความพอใจ) เพื่อให้รู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ขาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาน...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของสิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑ฉันท (เปยยาล) วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบฉันทะ เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิเสธสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องบำเพ็ญอุสโสฬหี^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งชรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญอุสโสฬหี (อุสสาหะ) เพื่อให้รู้ ในชรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบพว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบพว่า ชรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของสิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑อุสโสฬหี (เปยยาถ)วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญอุสโสฬหิ เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปัจจุสมุปปาท ยังมีหน้าที่ ต้องบำเพ็ญอัปปภาวนี^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งชรา มรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรา มรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรา มรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรา มรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญ อัปปภาวนี (ความไม่ถอยหลัง) เพื่อให้รู้ ในชรา มรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรา มรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งชรา มรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งชรา มรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ต้นหา...เวทนา...ผัสสะ...สพายตนะ ... นามรูป...วิญญาน...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบทว่า ชรา มรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑อัปปภาวนี (แปลย่อ) วรรณกสิสมยสังยุตต์ นิทานล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญอภิวาณเพื่อใหรู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิบัติจสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องประกอบความเพียรแผดเผากิเลส^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบความเพียรแผดเผากิเลส เพื่อใหรู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพายตนะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑อาตป (เปยยาล) วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบ **ความเพียรแผดเผากิเลส** เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปัจจุสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องประกอบวิริยะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบ **วิริยะ** เพื่อให้รู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ต้นหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตตะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑วิริยะ (เพียรยาล) วรรณ อกิสมยสังยุตต์ นิทาน.ส. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ เขตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบวิริยะ เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิบัติจสุมุพบาท ยังมีหน้าที่ ต้องประกอบกระทำอันติดต่อก^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงประกอบ การกระทำอันติดต่อก เพื่อให้รู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑ สาดัจจ (เปยยาจ) วรรค อภิสมณสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่ เขตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**ประกอบ**การกระทำอันติดต่อกัน เพื่อใหรู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิจจสมุปบาท ยังมีหน้าที่ ต้องอบรมสติ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**อบรม**สติ เพื่อใหรู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาน...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑สติ (เปยยาถ) วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อ**ไม่รู้ไม่เห็น** ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**อบรมสติ** เพื่อให้รู้ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปฏิบัติจสุมุปาบท ยังมีหน้าที่ ต้องอบรมสัมปชัญญะ^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อ**ไม่รู้ไม่เห็น** ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**อบรมสัมปชัญญะ** เพื่อให้รู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาณ...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัส ของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑สัมปชัญญะ (แปลว่า) วรรณ อภิสมยสังยุตต์ นิทานล. ๑๖/๑๖๑/๓๑๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**อบรมสัมปชัญญะ** เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ผู้ไม่รู้ปัจจุสมุปปาท ยังมีหน้าที่ ต้องบำเพ็ญความไม่ประมาท^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งขรามรณะ, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง; เขาพึง**บำเพ็ญความไม่ประมาท** เพื่อให้รู้ ในขรามรณะ, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ... ในความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

(ในกรณีแห่งบทว่า ชาติ...ภพ...อุปาทาน...ตัณหา...เวทนา...ผัสสะ...สพฺพัตถะ ... นามรูป...วิญญาน...ก็มีคำตรัสอย่างเดียวกันกับคำตรัสของบทว่า ขรามรณะ ข้างบนนี้ ตรงกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่สิ่งที่หยิบขึ้นพิจารณา จนกระทั่งถึงบทสุดท้าย อันเกี่ยวกับ สังขาร ดังที่มีอยู่ต่อไปข้างล่างนี้ :-)

^๑ อปัฏฐมา (เปยยาล) วรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทานส. ๑๖/๑๖๑/๓๐๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง; เขาพึงบำเพ็ญความไม่ประมาท เพื่อให้รู้ ในสังขารทั้งหลาย, ... ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ... ในความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ... ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ตามที่เป็นจริง, ดังนี้.

ทรงมุ่งหมายให้ปัจจุสมุปบาทเป็นเรื่องของการปฏิบัติ^๑ (มิใช่เป็นเพียงทฤษฎี)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดง มิจฉาปฏิบัติและสัมมาปฏิบัติ แก่พวกเธอทั้งหลาย. พวกเธอทั้งหลายจงฟังซึ่งธรรมนั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้.

ครั้นภิกษุทั้งหลาย เหล่านั้น ทูลสนองรับพระพุทธดำรัสแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถ้อยคำเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็มิจฉาปฏิบัติ เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะมีวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย ; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ; ... ฯลฯ... ฯลฯ... ฯลฯ... ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

^๑สูตรที่ ๓ พุทธวรรค นิทานสังยุตต์ นิทาน.ส ๑๖/๕/๑๙, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้ เรียกว่า มิจฉาปฏิปทา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ **สัมมาปฏิปทา** เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชชาอันนั้นนั่นเทียว, จึงมีความดับแห่งสังขาร ; เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่ง ; ... ฯลฯ... ฯลฯ... เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ-โทมัสสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้ เรียกว่า สัมมาปฏิปทา, ดังนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : มิจฉาปฏิปทา คือบุคคลเผลอหรือปล่อยสติ เมื่อตากระทบรูปเป็นต้น จนกระทั่งความเผลอสติ (ซึ่งในที่นี้เรียกว่า อวิชชา) นั้น ได้ทำให้เกิดอาการต่าง ๆ ขึ้น อย่างครบถ้วนตามที่กล่าวไว้ในพระบาลีนี้ และได้รับผลเป็นความทุกข์ในที่สุด. ส่วนสัมมาปฏิปทา มีนัยะตรงกันข้าม คือมีสติสมบูรณในเมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น อวิชชาก็ไม่เกิดขึ้น แต่มีสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาอยู่แทน ; ดังนั้น อาการต่าง ๆ ก็ไม่เกิดขึ้นในลักษณะที่จะมีความทุกข์ในที่สุด. สรุปความได้อย่างสั้น ๆ ว่าความมีสตินั้นแหละเป็นตัวปฏิปทาที่เกี่ยวกับปฏิจสุมุปาต ในชีวิตประจำวัน เช่นการเห็นรูปด้วยตาเป็นต้น ดังที่กล่าวแล้ว.

การหลีกเร้นทำให้ง่ายแก่การรู้ปฏิจสุมุปาต^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลาย **จงประกอบความเพียร ในการหลีกเร้นเกิด.** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้หลีกเร้นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริง.

^๑สูตรที่ ๖ นกุลปิตรวรรค ขันธสังยุตต์ ขนฺธ.สํ. ๑๗/๒๐/๓๐, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ก็ภิกษุ^๑นั้น ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งอะไรเล่า ? ภิกษุผู้^๒หลีกเร้นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งรูป...แห่งเวทนา...แห่งสัญญา...แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญูณ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ความเกิดขึ้นแห่งรูป ...แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา ...แห่งสังขารทั้งหลาย ...แห่งวิญญูณ เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเพติดเพลิน ย่อมพรำสรรเสริญ ย่อมเมามกอยู่. ภิกษุ^๓นั้นย่อมเพติดเพลิน ย่อมพรำสรรเสริญ ย่อมเมามกอยู่ ซึ่งอะไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุ^๔นั้น ย่อมเพติดเพลิน ย่อมพรำสรรเสริญ ย่อมเมามกอยู่ซึ่งรูป, เมื่อภิกษุ^๕นั้น เพติดเพลิน พรำสรรเสริญ เมามกอยู่ซึ่งรูป, นันทิ (ความเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น. ความเพลินใด ในรูป, ความเพลินนั้น คือ อุปาทาน. เพราะอุปาทานของภิกษุ^๖นั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น^๗นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุ^๘นั้น ย่อมเพติดเพลิน ย่อมพรำสรรเสริญ ย่อมเมามกอยู่ซึ่งเวทนา ...ฯลฯ...ฯลฯ...^๙ ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น^{๑๐}นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

^๑ในกรณีแห่งรูป มีข้อความพิสดารอย่างไร ในกรณีแห่งเวทนา, สัญญา, สังขาร, ซึ่งละ ...ฯลฯ...ฯลฯ ...ไว้, ก็พึงทราบว่ามีข้อความเต็มอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร, ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขั้นแต่ละขั้นเท่านั้น. อนึ่ง แม้ในฝ่ายแห่งการดับไปของ เวทนา สัญญา เป็นต้น ซึ่งละ...ฯลฯ...ฯลฯ...ไว้ พึงทราบโดยนัยนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิดเพลิน ย่อมพรวดสรเสรีญ ย่อม
เมามกอยู่ซึ่ง**สัญญา** ... ฯลฯ... ฯลฯ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิดเพลิน ย่อมพรวดสรเสรีญ ย่อม
เมามกอยู่ซึ่ง**สังขาร**ทั้งหลาย ... ฯลฯ... ฯลฯ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมเพิลิดเพลิน ย่อมพรวดสรเสรีญ ย่อม
เมามกอยู่ซึ่ง**วิญญาณ**. เมื่อภิกษุนั้น เพิลิดเพลิน พรวดสรเสรีญ เมามกอยู่ ซึ่ง
วิญญาณ **นันทิ** (ความเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น. ความเพลินใด ในรูป, ความเพลินนั้น
คืออุปาทาน. เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ ; เพราะมีภพเป็น
ปัจจัย จึงมีชาติ ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้ คือ ความเกิดขึ้นแห่งรูป...แห่งเวทนา...แห่ง
สัญญา...แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญาณ

... ..

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ความดับแห่งรูป...แห่งเวทนา...แห่งสัญญา...
แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พรา^๑สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่. ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พรา^๑สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งอะไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พรา^๑สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งรูป. เมื่อภิกษุนั้น ไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรา^๑สรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ ซึ่งรูป, นันทิ (ความเพลิน)ใด ในรูป, นันทินั้น ย่อมดับไป. เพราะความดับแห่งนันทิของภิกษุนั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามณะ โสกะปริเทวะทุกขะโถมัสสุ อุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น: ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งเวทนา ...ฯลฯ...ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พรา^๑สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งสัญญา ...ฯลฯ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิตเพลิน ย่อมไม่พรา^๑สรรเสริญ ย่อมไม่เมามก อยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย ...ฯลฯ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้น ย่อมไม่เพิลิดเพิลิน ย่อมไม่พรั่สรรเสริญ ย่อมไม่เมามกอยู่ ซึ่งวิญญาณ, เมื่อภิกษุนั้น ไม่เพิลิดเพิลิน ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่เมามกอยู่ ซึ่งรูป, นันทิใด ในวิญญาณ, นันทินั้น ย่อมดับไป. เพราะความดับแห่งนันทิของภิกษุนั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-อุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี่คือ ความดับแห่งรูป...แห่งเวทนา...แห่งสัญญา ...แห่งสังขารทั้งหลาย...แห่งวิญญาณ, ดังนี้ แล.

การคิดค้นปัจจุสมุปบาท ก็คือการเดินตามอริยฎฐังคิกมรรค^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนบุรุษเที่ยวไปในป่าทึบ เกิดพบรอยทางซึ่งเคยเป็นหนทางเก่าที่มนุษย์แต่กาลก่อนเคยใช้เดินแล้ว. บุรุษนั้น จึงเดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตามทางนั้นอยู่ ได้พบทราคนครซึ่งเป็นราชธานีโบราณ อันมนุษย์ทั้งหลายแต่กาลก่อนเคยอยู่อาศัยแล้ว เป็นที่อันสมบูรณ์ด้วยสวน สมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สมบูรณ์ด้วยสระโบกขรณี มีทรากก่าแพ่งล้อม มีภูมิภาคน่ารื่นรมย์. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ลำดับนั้น บุรุษนั้นเข้าไปกราบทูลแจ้งข่าวนี้แก่พระราชา หรือแก่มหาอำมาตย์ของพระราชาวา "ขอท้าวพระกรุณา จงทรงทราบเถิด : ข้าพระเจ้าเมื่อเที่ยวไปในป่าทึบ ได้เห็นรอยทาง

^๑สูตรที่ ๕ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๘/๒๕๓, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ซึ่งเคยเป็นหนทางเก่า ที่มนุษย์แต่กาลก่อนเคยใช้เดินแล้ว. ข้าพระเจ้าได้เดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตามทางนั้นอยู่ ได้พบทราภนครซึ่งเป็นราชธานีโบราณ อันมนุษย์ทั้งหลายแต่กาลก่อนเคยอยู่อาศัยแล้ว เป็นที่อันสมบูรณ์ด้วยสวน สมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สมบูรณ์ด้วยสระโบกขรณี มีทราภกำแพงล้อม มีภูมิภาคน่ารื่นรมย์. ขอพระองค์จงตบแต่งสถานที่นั้นให้เป็นนครเถิด พระเจ้าข้า !" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ลำดับนั้น พระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชา นั้นจึงตบแต่งสถานที่นั้นขึ้นเป็นนคร. สมัยต่อมา นครนั้น ได้กลายเป็นนครที่มั่งคั่งและรุ่งเรือง มีประชาชนมาก เคลื่อนกล่นด้วยมนุษย์ ถึงแล้วซึ่งความเจริญไพบุลย์, นี้ฉันใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้ก็ฉันนั้น : เราได้เห็นแล้วซึ่งรอยทางเก่า ที่เคยเป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็รอยทางเก่า ที่เคยเป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว นั้นเป็นอย่างไรเล่า ? นั่นคืออริยอัฏฐังคิกมรรคนี้แน่นอนเทียว, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาสวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี่แล รอยทางเก่า ที่เป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว. เรา นั้น ได้ดำเนินไปตามแล้วซึ่งหนทางนั้น, เมื่อดำเนินตามไปอยู่ ซึ่งหนทางนั้น เรา :

ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งขรามรณะ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ ;

...^๑ ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งชาติ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติ ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ ;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งภพ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งภพ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งภพ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งภพ;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งอุปาทาน, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งภพ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งตัณหา, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งตัณหา, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งตัณหา, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งตัณหา;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งเวทนา, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งเวทนา, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งเวทนา, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งผัสสะ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งผัสสะ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ ;

... ได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งสพายตนะ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสพายตนะ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสพายตนะ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสพายตนะ;

^๑ที่ละ...ไว้ตรงนี้ และต่อ ๆ ไป มีข้อความเต็มว่า "เรานั้นได้ดำเนินไปตามแล้ว ซึ่งหนทางนั้น, เมื่อดำเนินไปตามอยู่ ซึ่งหนทางนั้น เรา".

... ได้รู้ยังเฉพาะแล้วซึ่งนามรูป ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งนามรูป, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งนามรูป, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งนามรูป;

... ได้รู้ยังเฉพาะแล้วซึ่งวิญญาณ, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาณ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ ;

เราได้ดำเนินไปตามแล้วซึ่งหนทางนั้น, เมื่อดำเนินไปตามอยู่ซึ่งหนทางนั้น เราได้รู้ยังเฉพาะแล้วซึ่งสังขารทั้งหลาย, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรานั้น ครั้นรู้ยังเฉพาะแล้วซึ่งหนทางนั้น ได้บอกแล้วแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! พรหมจรรย์นี้ ที่เรากล่าวบอกแล้วนั้น ได้เป็นพรหมจรรย์ตั้งมั่นและรุ่งเรืองแล้ว เป็นพรหมจรรย์แผ่ไพศาล เป็นที่รู้แห่งชนมาก เป็นปีกแผ่นแน่นหนา จนกระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสามารถประกาศได้ด้วยดีแล้ว.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า ตามข้อความข้างบนนี้แสดงอยู่ในตัวแล้วว่า เมื่อดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ย่อมเป็นการรู้ปฏิจาสัมปบาทไปตามลำดับ พร้อมกันไปในตัว ; ดังนั้น จึงถือเป็นหลักได้ว่า การคิดค้นปฏิจาสัมปบาทอยู่อย่างชะมักเขม้นนี้ คือการที่กำลังดำเนินอยู่ ในอริยอัฏฐังคิกมรรค นั้นเอง. ขออย่าได้ข้ามไปเห็นเป็นคนละเรื่องเหมือนดับที่เป็นกันอยู่โดยมาก ในที่ทั่ว ๆ ไป.

ปฏิบัติเพื่อการดับปัจจุสมุปปาท ชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม^๑

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งชราและมรณะ อยู่ไฉว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งชาติ อยู่ไฉว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งภพ อยู่ไฉว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งอุปาทาน อยู่ไฉว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งตัณหา อยู่ไฉว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

^๑สูตรที่ ๖ อาหารวรรค นิทานสังยุตต์ นิทาน. ๑๖/๒๒/๔๖, ตรัสแก่ภิกษุหนึ่ง ที่เชตวัน

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งเวทนา อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะ
เรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งผัสสะ อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะ
เรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งสพายตนะ อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อ
จะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งนามรูป อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะ
เรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งวิญญาณ อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะ
เรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อน่าย เพื่อความ
คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งสังขาร อยู่ไชว์, ก็เป็นการสมควร
เพื่อจะเรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว".

ดูก่อนภิกษุ ! ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเปื้อนหนาย เพื่อความ
 คลายกำหนด เพื่อความดับไม่เหลือ แห่งอวิชชา อยู่ไ้ไร, ก็เป็นการสมควรเพื่อจะ
 เรียกภิกษุนั้นว่า "ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว". ดังนี้ แล.

องค์ประกอบที่เป็นบุพพภาค ของการดับแห่งปฏิจสมเด็จพระ

(มาคัณทียปริพาชก ได้กราบทูลว่า "ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านพระโคตมอย่างนี้แล้ว, ท่าน
 พระโคตมจะสามารถเพื่อแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า โดยประการที่ข้าพเจ้าจะลุกขึ้นจากอาสนะนี้ ใน
 ลักษณะแห่งผู้หายตาบอดได้ไหม พระเจ้าข้า ?" พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า :-)

ดูก่อนมาคัณทียะ ! ถ้าอย่างนั้น ท่านควรคบสัตบุรุษ.

ดูก่อนมาคัณทียะ ! เมื่อใดท่านคบสัตบุรุษ, เมื่อนั้นท่านจักได้ฟังธรรม
 ของสัตบุรุษ.

ดูก่อนมาคัณทียะ ! เมื่อใดท่านได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ, เมื่อนั้น ท่านจัก
 ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ดูก่อนมาคัณทียะ ! เมื่อใดท่านปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว, เมื่อนั้น
 ท่านจักรู้เอง เห็นเอง โดยแท้ ว่า "นี่คือโรค, นี่คือหัวฝี, นี่คือลูกศร ;

^๑ มาคัณทียสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๕/๒๔๖, ตรัสแก่มาคัณทียปริพาชก ที่กัมมาสทัมมนิคม แคว้นกุ.

โรค หวัด ไข้ ลูกศรทั้งหลาย ในกรณีนี้, ย่อมดับไปโดยไม่มีส่วนเหลือ (ในลักษณะเดียวกันกับข้อที่ว่า :-)

เพราะความดับแห่งอุปาทานของเรานั้น จึงมีความดับแห่งภพ ;
เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ ;
เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส-
อุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น.
ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้". ดังนี้.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงทราบว่ โรค, หวัด, ไข้, ลูกศร, ในที่นี้
คือทุกข์อันเกิดจากตัณหา ตัณหาใด ๆ ล้วนแต่ต้องมาจากเวทนา ซึ่งออกมาจากการสัมผัส
อารมณ์ด้วยอริขชา ด้วยกันทั้งนั้น ; และตัณหานั้น ย่อมส่งต่อไปให้เกิดอุปาทาน ภพ ชาติ
ชรามรรณะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์. การที่จะรู้จักหวัด ไข้ ลูกศร เป็นต้น แล้วกำจัดเสียให้ได้นั้น
ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรมของสัตว์นุษย์ ; ดังนั้น การที่ทุกคนคบสัตบุรุษ
พึงธรรมเข้าใจแล้วปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง ไม่ว่าในรูปลักษณะใด ย่อมเป็นการกระทำชนิด
ที่เป็นบุรพภาคแห่งการทำลายกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท เพื่อการดับทุกข์ ด้วยกันทั้งนั้น.
ถ้าผิดไปจากนี้ ย่อมไม่มีความหมายอะไร และมีใช้การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา.

ผัสสะ คือนิทานสัมภวะส่วนมากของนิพเพธิกธรรม °

(เรื่องนี้ใส่เข้ามาในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่ช่วยการปฏิบัติ)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดงซึ่งธรรมปริยายชื่อนิพเพธิกปริยาย แก่พวก
เธอทั้งหลาย. พวกเธอทั้งหลายจงฟังซึ่งข้อความนั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์,
เราจักกล่าวบัดนี้.

°สูตรที่ ๙ มหาวรรค จก. อ. ๒๒/๔๕๗/๓๓๔, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ครั้นภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พูลสนองรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส
ถ้อยคำเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมปริยายชื่อนิพเพธิกปริยาย นั้นเป็นอย่างไรเล่า ?
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !

(๑) กามทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง, นิทานสัมภาวะ (เหตุเป็นแดนเกิด
พร้อม) แห่งกามทั้งหลาย, เวมัตตตา (ประมาณต่าง ๆ) แห่งกามทั้งหลาย, วิบาก (ผล
สุกวิเศษ) แห่งกามทั้งหลาย, นิโรธ (ความดับไม่เหลือ) แห่งกาม, นิโรธคามินีปฏิปทา
(ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือ) แห่งกาม, (นี้, แต่ละอย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๒) เวทนาทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง, นิทานสัมภาวะแห่งเวทนาทั้งหลาย
เวมัตตตาแห่งเวทนาทั้งหลาย, วิบากแห่งเวทนาทั้งหลาย, นิโรธแห่งเวทนา, นิโรธ-
คามินีปฏิปทาแห่งเวทนา, (นี้, แต่ละอย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๓) สัญญาทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง, นิทานสัมภาวะแห่งสัญญาทั้งหลาย,
เวมัตตตาแห่งสัญญาทั้งหลาย, วิบากแห่งสัญญาทั้งหลาย, นิโรธแห่งสัญญา, นิโรธคามินี-
ปฏิปทาแห่งสัญญา, (นี้, แต่ละอย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๔) อาสวะทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง, นิทานสัมภาวะแห่งอาสวะ
ทั้งหลายเวมัตตตาแห่งอาสวะทั้งหลาย, วิบากแห่งเวทนาทั้งหลาย, นิโรธแห่งอาสวะ,
นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งอาสวะ, (นี้, แต่ละอย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๕) กรรม อันบุคคลพึงรู้แจ้ง, นิทานสัมภาวะแห่งกรรม, เวมัตตตาแห่ง
กรรม, วิบากแห่งกรรม, นิโรธแห่งกรรม, นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกรรม, (นี้, แต่ละ
อย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๖) **ทุกข์ อันบุคคลพึงรู้แจ้ง.** นิทานสัมภาวะแห่งทุกข์ เวมัตตตาแห่งทุกข์, วิบากแห่งทุกข์, นิโรธแห่งทุกข์, นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งทุกข์, (นี้, แต่ละอย่าง ๆ) เป็นธรรมที่บุคคลพึงรู้แจ้ง.

(๑) **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !** กามทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กามคุณทั้งหลาย & ประการเหล่านี้ คือรูปทั้งหลาย อันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ...เสียงทั้งหลาย อันจะพึงได้ยินด้วยโสตะ...กลิ่นทั้งหลาย อันจะพึงรู้สึกด้วยจมูก... รสทั้งหลาย อันจะพึงรู้ด้วยลิ้น... สัมผัสผิวหนัง อันจะพึงสัมผัสด้วยกาย อันเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา (อิฏฐา) น่าใคร่ (กนฺตา) น่าพอใจ (มนาปา) มีลักษณะอันน่ารัก (ปิยรูปา) เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยแห่งความใคร่ (กามุปสยุหิตา) เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด (รชนียา) มีอยู่. **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !** อารมณ์ทั้งหลาย & ประการเหล่านี้ **หาใช้กามไม่** : ใน**อริยวินัย** เรียกอารมณ์ทั้งหลาย & ประการเหล่านี้ว่า "กามคุณ" (หาเรียกว่ากามไม่) แต่ว่า :-

ความกำหนดไปตามอำนาจความตริตรึก (สงกปฺปราค)

นั่นแหละคือกามของคนเรา ;

อารมณ์อันวิจิตรทั้งหลาย ในโลก นั้น **หาใช้กามไม่** ;

ความกำหนดไปตามอำนาจความตริตรึก

นั่นแหละคือกามของคนเรา ;

อารมณ์อันวิจิตร ก็มีอยู่ในโลก ตามประสาของมันเท่านั้น ;

ดังนั้น ผู้มีปัญญาจึงนำออกเสียซึ่งฉันทะ ในอารมณ์

อันวิจิตรเหล่านั้น ดังนี้.

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! ก็นิทานสัมภวะ (เหตุเป็นแดนเกิดพร้อม) แห่งกามทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! **นิทานสัมภวะแห่งกามทั้งหลาย คือ ผัสสะ.**

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! ก็เวมัตตตา (ประมาณต่าง ๆ) แห่งกามทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! **เวมัตตตาแห่งกามทั้งหลาย คือความใคร่ (กาม) ในรูปารมณีก้อย่างหนึ่ง ๆ ความใคร่ในสัททารมณีก้อย่างหนึ่ง ๆ ความใคร่ในคันธารมณีก้อย่างหนึ่ง ๆ ความใคร่ในรสารมณีก้อย่างหนึ่ง ๆ ความใคร่ในโณภูฐัพพารมณีก้อย่างหนึ่ง ๆ ;** ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! **นี้เราเรียกว่า เวมัตตตาแห่งกามทั้งหลาย.**

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! ก็วิบากแห่งกามทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! บุคคลมีความใคร่ในอารมณ์โดยอยู่ ย่อมยังอัตตภาพอันเกิดจากกามในอารมณ์นั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นอัตตภาพมีส่วนแห่งบุญบ้าง มีส่วนแห่งบุญหามีได้บ้าง ; ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! **นี้เรากล่าวว่า วิบากแห่งกามทั้งหลาย.**

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! นิโรธแห่งกามเป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! **ความดับแห่งกามมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.**

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! ก็นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกาม เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! อริยอัฏฐังคิกมรรคนี้แล คือ**นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกาม,** ข้อนั้นได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ! ในกาลใดแล อริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งกามทั้งหลาย
อย่างนี้, ซึ่งนิทานสัมภวะแห่งกามทั้งหลายอย่างนี้, ซึ่งเวมัตตตาแห่งกามทั้งหลายอย่างนี้,
ซึ่งวิบากแห่งกามทั้งหลายอย่างนี้, ซึ่งนิโรธแห่งกามอย่างนี้, ซึ่งนิโรธคามินีปฏิปทาแห่ง
กามอย่างนี้; ในกาลนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดซึ่งพรหมจรรย์อันเป็นเครื่องเจาะ
แทงกิเลสนี้ว่า เป็นที่ดับแห่งกาม (กามนิโรธ).

(๒) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็เวทนาทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง เป็น
อย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เวทนาทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้ คือสุขเวทนา
ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็นิทานสัมภวะแห่งเวทนาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ?
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นิทานสัมภวะแห่งเวทนาทั้งหลาย คือผัสสะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็เวมัตตตาแห่งเวทนาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ! สุขเวทนา อันเป็นไปกับด้วยอามิส (เหยื่อ) ก็มีอยู่, สุขเวทนา อันปราศจาก
อามิส ก็มีอยู่; ทุกขเวทนา อันเป็นไปกับด้วยอามิส ก็มีอยู่, ทุกขเวทนา อันปราศจาก
อามิส ก็มีอยู่; อทุกขมสุขเวทนา อันเป็นไปกับด้วยอามิส ก็มีอยู่, อทุกขมสุขเวทนา
อันปราศจากอามิสก็มีอยู่; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า เวมัตตตาแห่งเวทนา
ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็วิบากแห่งเวทนาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลเสวยเวทนาใดอยู่ ย่อมยังอัตตภาพอันเกิดจากเวทนานั้นให้เกิดขึ้น

เป็นอรรถภาพมีส่วนแห่งบุญบ้าง เป็นอรรถภาพมีส่วนแห่งบุญหาไม่ได้บ้าง ; ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า **วิบากแห่งเวทนา**ทั้งหลาย.

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! นิโรธแห่งเวทนา เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! **ความดับแห่งเวทนามี** เพราะความดับแห่งผัสสะ.

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! ก็นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งเวทนา เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! อริยอัฏฐังคิกมรรคนี้แล คือ**นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งเวทนา**, ชื่อนั้นได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! ในกาลใดแล อริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งกามทั้งหลาย **อย่างนี้**, ซึ่งนิทานสัมภาระแห่งเวทนาทั้งหลายอย่างนี้, ซึ่งเวมัตตตาแห่งเวทนาทั้งหลายอย่างนี้, ซึ่งวิบากแห่งเวทนาทั้งหลายอย่างนี้, ซึ่งนิโรธแห่งเวทนาอย่างนี้, ซึ่งนิโรธคามินีปฏิปทาแห่งเวทนาอย่างนี้; ในกาลนั้น อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดซึ่ง**พรหมจรรย์** อันเป็นเครื่องเจาะแทงกิเลสนี้ว่า **เป็นที่ดับแห่งเวทนา** (เวทนานิโรธ).

(๓) ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! ก็สัญญาทั้งหลาย อันบุคคลพึงรู้แจ้ง เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! **สัญญา**ทั้งหลาย ๖ ประการเหล่านี้ คือรูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา อัมมสัญญา.

ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! ก็นิทานสัมภาระแห่งสัญญาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ! **นิทานสัมภาระแห่งสัญญา**ทั้งหลาย คือ**ผัสสะ**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เวมัตตาแห่งสัญญาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สัญญาในอารมณ์คือรูปทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง, สัญญาในอารมณ์คือเสียงทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง, สัญญาในอารมณ์คือกลิ่นทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง, สัญญาในอารมณ์คือรสทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง, สัญญาในอารมณ์คือโณรู้พะทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง, สัญญาในอารมณ์คือธัมมารมณ์ทั้งหลาย ก็อย่างหนึ่ง; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวว่า **เวมัตตาแห่งสัญญาทั้งหลาย**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็วิบากแห่งสัญญาทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรากล่าวซึ่งสัญญาทั้งหลาย ว่าเป็นสิ่งที่มีผลออกมาเป็นโงหฬพุดอย่างหนึ่ง (โงหฬเวปุกา) เพราะว่าบุคคลกระทำซึ่งสัญญาในสิ่งนั้น ๆ ว่าอย่างไร เขาย่อมกล่าวออกมาอย่างนั้น ๆ เช่นว่า เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้^๑ เป็นต้น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวว่า **วิบากแห่งสัญญาทั้งหลาย**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นิโรธแห่งสัญญา เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ความดับแห่งสัญญา**มี เพราะความดับแห่งผัสสะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งสัญญา เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยอัฏฐังคิกมรรคนี้แล คือ**นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งสัญญา**, ข้อนี้ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

^๑พึงเข้าใจว่า คำว่า "สัญญา" ในกรณีอย่างนี้ ไม่ได้หมายถึงความจำล้น ๆ แต่หมายถึงความรู้สึก จนมีความสำคัญว่ามันเป็นอะไร หรืออย่างไร เป็นต้น.

ดูก่อนท่านทั้งหลาย ! ในกาลใดแล อริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญาทั้งหลาย
 อย่างนี้, ซึ่งเวมัตตาทาแห่งสัญญาทั้งหลาย อย่างนี้, ซึ่งวิบากแห่งสัญญาทั้งหลาย อย่างนี้,
 ซึ่งนิโรธแห่งสัญญา อย่างนี้, ซึ่งนิโรธคามินีปฏิปทาแห่งสัญญา อย่างนี้; ในกาลนั้น
 อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดซึ่งพรหมจรรย์อันเป็นเครื่องเจาะแทงกิเลสนี้ว่า เป็นที่ดับ
 แห่งสัญญา (สัญญานิโรธ).

(๔) ...ฯลฯ...(ข้อความตอนที่ละไว้นี้ เป็นตอนที่กล่าวถึงอาสวะ จักเว้นเสียไม่นำมา
 ใส่ไว้ในที่นี้ เพราะไม่ได้ตรัสไว้เกี่ยวกับผัสสะโดยตรง) ...ฯลฯ....

(๕) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็กรรมอันบุคคลพึงรู้แจ้ง เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เรากล่าวซึ่งเจตนา ว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคล
 มีเจตนาแล้ว ย่อมกระทำซึ่งกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็นิทานสัมภวะแห่งกรรมทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นิทานสัมภวะแห่งกรรมทั้งหลาย คือ ผัสสะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็เวมัตตาทาแห่งกรรมทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กรรมอันทำสัตว์ให้เสวยเวทนาเป็นสัตว์นรก มีอยู่, กรรมอันทำ
 สัตว์ให้เสวยเวทนาเป็นกำเนิดเดรัจฉาน มีอยู่, กรรมอันทำสัตว์ให้เสวยเวทนาเป็นเปรตวิสัย
 มีอยู่, กรรมอันทำสัตว์ให้เสวยเวทนาในมนุษย์โลก มีอยู่, กรรมอันทำสัตว์ให้เสวย
 เวทนาในเทวโลก มีอยู่; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า เวมัตตาทาแห่งกรรม
 ทั้งหมด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็วิบากแห่งกรรมทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เรากล่าวซึ่งวิบากแห่งกรรมว่ามีอยู่ ๓ อย่าง คือ วิบากในทิฏฐธรรม (คือทันควัน) หรือว่า วิบากในอุปปัชชะ (คือในเวลาต่อมา) หรือว่า วิบากในอปรปริยายะ (คือในเวลาต่อมาอีก) ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่า **วิบากแห่งกรรม**ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็นิโรธแห่งกรรม เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! **ความดับแห่งกรรม**ทั้งหลายมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกรรม เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยอัฏฐังคิกมรรคนี้แล คือ**นิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกรรม**, ข้อนี้ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลใดแล อริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งกรรม อย่างนี้, ซึ่งเวมัตตตแห่งกรรมทั้งหลาย อย่างนี้, ซึ่งวิบากแห่งกรรมทั้งหลาย อย่างนี้, ซึ่งนิโรธแห่งกรรม อย่างนี้, ซึ่งนิโรธคามินีปฏิปทาแห่งกรรม อย่างนี้ ; ในกาลนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดซึ่ง**พรหมจรรย์อันเป็นเครื่องเจาะแทงกิเลส**นี้ว่า เป็นที่ดับแห่งกรรม (กัมมนิโรธ).

^๑ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นใจความสำคัญที่สุด ในตอนนี ที่ตรัสว่า แดนเกิดแห่งกรรมคือผัสสะ แดนดับแห่งกรรม ก็คือผัสสะ ซึ่งแสดงว่ากรรมเกิดและดับ ในอรรถภาพนี้ อยู่อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ; ดังนั้น วิบากแห่งกรรม จึงมีได้ในอรรถภาพนี้ อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆไม่ว่าจะเป็นชนิดทิฏฐธรรมหรืออุปปัชชะ หรืออปรปริยายะ ซึ่งมักจะเข้าใจกันไปว่า สองชนิดหลังนั้น จะมีต่อตายเข้าโลงไปแล้วเท่านั้น, ความถูกต้องในเรื่องนี้ จะเป็นอย่างไรขอจงพิจารณาดูเถิด.

(๖)...ฯลฯ...(ข้อความตอนที่ละไว้นี้ เป็นตอนที่กล่าวถึงทุกข์ จักเว้นเสียไม่นำมาใส่ไว้ในที่นี้ เพราะไม่ได้ตรัสไว้เกี่ยวกับผัสสะโดยตรง)ฯลฯ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี่แล คือธรรมปริยายอันชื่อว่า **นิพเพธิกปริยาย** นั้น.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าผัสสะนั้น มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือข้อที่ผัสสะเป็นที่เกิดและที่ดับ แห่งกาม แห่งเวทนา แห่งสัญญา และแห่งกรรม. พวกเรายังมีความรู้เรื่องผัสสะกันน้อยเกินไป จึงไม่สามารถจะปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในการเอาชนะกาม, ในการควบคุมเวทนา, ในการละเสียซึ่งสัญญา และในการทำความสิ้นสุดแห่งกรรมทั้งหลาย. ผัสสะเป็นตัวการสำคัญในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว เมื่อมีการกล่าวถึงผัสสะในที่ใด ก็พึงทราบเถิดว่า ย่อมมีกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทซ่อนอยู่ครบถ้วนในที่นั้น ไม่ว่า จะเรียกชื่อว่ากาม หรือเวทนา หรือสัญญา หรือกรรม อันเป็นนิพเพธิกธรรม ดังที่กล่าวแล้วในพระบาลีนี้ ; ดังนั้น ควรจะถือว่า ผัสสะทั้งหลาย เป็นนิทานสัมภวะส่วนมากของ นิพเพธิกธรรม ที่บุคคลพึงรู้แจ้งแทงตลอด เพื่อความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ในที่สุด.

ปฏิจจสมุปบาทแห่งการกำจัดอุปสรรค

ขณะเจริญสติปัฏฐาน °

ดูก่อนอานนท์ ! ข้อนั้นเป็นอย่างนั้น, ข้อนั้นเป็นอย่างนั้น ; คือภิกษุหรือภิกษุณีใดก็ตาม **มีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔ อยู่** : " ข้อนี้เป็นสิ่งที่ภิกษุหรือภิกษุณีนั่นพึงหวังได้ว่า **จักรู้พร้อมซึ่งคุณวิเศษอันโอฬาร อื่นจากคุณวิเศษที่มีแล้ว** ในก่อน. ภิกษุหรือภิกษุณีนี้อาจตั้งมั่นด้วยดีในสติปัฏฐาน ๔ อย่างไหนเล่า ?

°อัมพปาลิวรรค มหาวาร. ส. ๑๙/๒๐๗/๗๑๖, ตรัสแก่พระอานนท์ ที่เชตวัน

ดูก่อนอานนท์ ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้. เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่, ความเร่าร้อน (ปริพาห) ในกาย อันมีกายเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นก็ดี หรือว่าความหดหู่แห่งจิตเกิดขึ้นก็ดี หรือว่าจิตฟุ้งไปในภายนอกก็ดี ; ดูก่อนอานนท์ ! ภิกษุนั้น พึงตั้งจิตในนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส.

เมื่อตั้งจิตในนิมิตเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส, ปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ;

เมื่อมีปราโมทย์แล้ว ปิติ ย่อมเกิดขึ้น ;

เมื่อมีปิติแล้ว กาย ย่อมรำงับ ;

ผู้มีกายรำงับแล้ว ย่อมรู้สึกเป็นสุข ;

เมื่อรู้สึกเป็นสุข จิตย่อมตั้งมั่น.

ภิกษุนั้นย่อมพิจารณาอย่างนี้ว่า "เราตั้งจิตไว้เพื่อประโยชน์แก่กรรมใด ประโยชน์นั้นสำเร็จแล้วแก่เรา. เอาละ, บัดนี้เราจะนำจิตเฉพาะต่ออารมณ์นั้น". ภิกษุนั้นย่อมนำจิตเฉพาะต่ออารมณ์นั้นด้วย ไม่กระทำให้วิตกด้วย ไม่กระทำให้วิจารณ์ด้วย. เธอผู้นั้นย่อมรู้ชัดว่า "เราเป็นผู้ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เป็นผู้มีสติ มีสุขในกายใน" ดังนี้.

(ในกรณีแห่งเวทนา-จิตและธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็ทรงแสดงไว้โดยนัยเดียวกัน)

ดูก่อนอานนท์ ! ภาวนา ย่อมมีเพราะการตั้งจิตไว้ อย่างนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า แม้การแก้ไขอุปสรรคแห่งการเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นธรรมอันเอกอันสูงสุด ก็ยังต้องใช้วิธีการที่เรียกว่าปฏิบัติสมุปปาต ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบาลีนี้ ซึ่งมีใจความสำคัญว่า นิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส นั้น สามารถกำจัดนิวรณ์หรืออุปสรรคของสมาธิได้, ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นวิธีการกำจัดนิวรณ์โดยวิธีที่ละเอียด ลึกซึ้งเกินกว่าที่ทราบ หรือสอน ๆ กันอยู่.

ปัจจุสมุปปาท เพื่อสามัญญผลในปัจจุบัน

(๗ ประการ : อรหัตต์ ๒, อนาคามี ๕)^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! การได้เห็น...การได้ฟัง...การได้เข้าไปหา...การได้นั่งใกล้...การระลึกถึง...การบวชตาม...(แต่ละอย่าง ๆ) ในภิกษุทั้งหลายผู้สมบูรณ์ด้วยศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะ-นั้น เรากล่าว (แต่ละอย่าง ๆ) **ว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก. ...**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้เพราะเหตุว่า เมื่อผู้ใดฟังธรรมของภิกษุเช่นนั้นแล้ว เป็นผู้หลีกออกทั้งทางกายและทางจิตอยู่ ย่อมตามระลึกตริตรึกซึ่งธรรมนั้น... **สติสัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้มีสติสัมโพชฌงค์เจริญบริบูรณ์อยู่เช่นนั้นแล้ว ย่อมเลิกละทิ้ง ย่อมพิจารณา ถึงการใคร่ครวญ ซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา...**ธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อภิกษุมีธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เจริญบริบูรณ์อยู่เช่นนั้น (ก็เป็นอันว่า) เธอเป็นผู้ปรารภความเพียรแล้วไม่ย่อหย่อน...**วิริยสัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นิรามิสปีติ (ปีติอิงธรรมไม่อิงอารมณ์) ย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้มีความเพียรอันปรารภแล้วเช่นนั้น...**ปีติสัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

^๑ สิลสูตร ปัพพตวรรค มหาวาร.ส. ๑๙/๙๘-๑๐๒/๓๗๓-๓๘๒.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กายก็ดี จิตก็ดี ของภิกษุผู้มีใจปิติ ย่อมสงบราบ...
ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ; จิตของภิกษุผู้มีกายสงบและเป็นสุข, ย่อมตั้งมั่นเป็น
 สมาธิ...**สมาธิสัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุ (ผู้มีสมาธิสัมโพชฌงค์) ย่อมเป็นผู้เพ่งซึ่งจิต
 อันตั้งมั่นดีแล้วอย่างนั้น...(เป็นอันว่า) **อุเบกขาสัมโพชฌงค์**ของเธอนั้น ย่อมถึง
 ซึ่งความเจริญบริบูรณ์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นธรรมที่ภิกษุนั้นเจริญ ทำให้
 มากแล้วอย่างนี้, ผลเป็นอานิสงส์ ๗ ประการ ย่อมเป็นสิ่งที่เธอหวังได้. ๗ ประการ
 ใดเล่า ? ๗ ประการ คือ :-

- (๑) ย่อมบรรลุลอหัตตผลโดยพลัน ในทิวรรวม (ทันควัน) นั้นเทียว,
- (๒) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมบรรลุลอหัตตผล ในมรณกาล (เวลาที่กำลังจะตาย),
- (๓) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมเป็นอันตรายปริณิพพายี (อนาคามี) เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสัญญา ๕.
- (๔) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมเป็นอุปปัจจปริณิพพายี (อนาคามี) เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสัญญา ๕.
- (๕) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมเป็นอสสังขารปริณิพพายี (อนาคามี) เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสัญญา ๕.
- (๖) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมเป็นอสสังขารปริณิพพายี (อนาคามี) เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสัญญา ๕.
- (๗) ถ้าไม่เช่นนั้น...ก็ย่อมเป็นอุทกังโสโตกนิมฺมุตคามิ(อนาคามี)เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสัญญา ๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นธรรมที่ภิกษุนั้นเจริญ ทำให้
 มากแล้วอย่างนี้, ผลเป็นอานิสงส์ ๗ ประการ ย่อมเป็นสิ่งที่เธอหวังได้ อย่างนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตว่า ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับอานิ-
 สงส์ทั้ง ๗ ประการนี้ ไม่มีพระบาลีคำใดที่แสดงว่าเป็นเรื่องภายหลังจากการตายแล้ว(ภายหลัง
 ฌาตา ปรี มรณา) ดังที่เราพูดหรือสอนกันอยู่ทั่วไป ๆ โดยไม่ยอมให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ ;
 ดังนั้นในที่นี้จึงให้ชื่อว่า "สมัญญผลในปัจจุบัน".

ปัจจุสมุปปาท เป็นสิ่งที่ต้องเห็นด้วยยถาภูตสัมมปปัญญา แม้ที่ยังเป็นเสขะเป็นอย่าน้อย^๑

ครั้งหนึ่ง พระมุสิละ พระปวิภูระ พระนารทะ และพระอานนท์ อยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี. ครั้งนั้น พระปวิภูระได้กล่าวกะพระมุสิละว่า :-

"ดูก่อนท่านมุสิละ! ถ้าเว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทิวฐิของตนเสีย ; ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนจริง ๆ จะมีแก่ท่านมุสิละว่า "เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ" ดังนี้ได้หรือ ?"

"ดูก่อนท่านปวิภูระ! แม้เว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทิวฐิของตนเสีย ; กระผมก็ย่อมรู้ย่อมเห็นซึ่งธรรมข้อนั้นได้ว่า "เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ" ดังนี้".

(พระปวิภูระได้ถามเป็นลำดับไปถึงข้อที่เกี่ยวกับชาติ เกี่ยวกับภพ เกี่ยวกับอุปาทาน เกี่ยวกับตัณหา เกี่ยวกับเวทนา เกี่ยวกับผัสสะ เกี่ยวกับสพายตนะ เกี่ยวกับนามรูป เกี่ยวกับวิญญาณ ด้วยคำถามอย่างเดียวกัน พระมุสิละก็ได้ตอบยืนยันด้วยคำตอบอย่างเดียวกัน จึงถึงข้อสุดท้าย :-)

"ดูก่อนท่านมุสิละ! ถ้าเว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย,

^๑ สูตรที่ ๘ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ส. ๑๖/๑๔๐/๒๖๘,

เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดลอมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย ; ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนจริง ๆ จะมีแก่ท่านมุสิละว่า ‘เพราะมีอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย’ ดังนี้ได้หรือ ?”

“ดูก่อนท่านปวิภูระ! แม้เว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดลอมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย ; กระผมก็ย่อมรู้ย่อมเห็นซึ่งธรรมข้อนั้นได้ว่า ‘เพราะมีอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย’ ดังนี้”.

(พระปวิภูระได้ถามพระมุสิละต่อไปถึงอาการปฏิจสมุปบาทฝ่ายนิโรธวารเป็นลำดับ ๆ ไป จนกระทั่งข้อสุดท้าย :-)

“ดูก่อนท่านมุสิละ! ถ้าเว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดลอมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย ; ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนจริง ๆ จะมีแก่ท่านมุสิละว่า ‘เพราะมีความดับแห่งอวิชา จึงมีความดับแห่งสังขาร’ ดังนี้ได้หรือ ?”

“ดูก่อนท่านปวิภูระ! แม้เว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดลอมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย ; กระผมก็ย่อมรู้ย่อมเห็น ซึ่งธรรมข้อนั้นได้ว่า ‘เพราะมีความดับแห่งอวิชา จึงมีความดับแห่งสังขาร’ ดังนี้”.

"ดูก่อนท่านมุสิละ! ถ้าเว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย; ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนจริง ๆ จะมีแก่ท่านมุสิละว่า 'การดับแห่งภพ คือนิพพาน' ดังนี้ได้หรือ?"

"ดูก่อนท่านปวิภูสะ! แม้เว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย; กระผมก็ย่อมรู้ย่อมเห็น ซึ่งธรรมข้อนั้นได้ว่า 'การดับแห่งภพ คือนิพพาน' ดังนี้".

"ดูก่อนท่านมุสิละ! ถ้าอย่างนั้น ท่านเป็นพระอรหันตชีณาสพหรือ?"

เมื่อถูกถามอย่างนี้ พระมุสิละได้นิ่งเสีย.

(ลำดับนั้น พระนารทะได้เสนอตัวเข้ามาให้พระปวิภูสะถามปัญหาอย่างเดียวกันนั้นบ้าง เมื่อพระปวิภูสะถาม พระนารทะก็ตอบอย่างเดียวกันกับที่พระมุสิละได้ตอบแล้ว ทั้งในส่วน สมุทยวาร และ นิโรธวาร จนกระทั่งถึงคำถามและคำตอบคู่สุดท้าย :-)

"ดูก่อนท่านนารทะ! ถ้าเว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตาม ๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับทฤษฎีของตนเสีย; ญาณเป็นเครื่องรู้เฉพาะตนจริง ๆ จะมีแก่ท่านมุสิละว่า 'การดับแห่งภพ คือนิพพาน' ดังนี้ได้หรือ?"

"ดูก่อนท่านปวิภูสะ! แม้เว้นความเชื่อ (ตามที่ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคเจ้า) เสีย, เว้นความชอบใจ (ตามที่บุคคลบางคนกล่าว) เสีย, เว้นการฟังตามๆ กันมาเสีย, เว้นการตริตริกไปตามอาการ (ของสิ่งแวดล้อมภายนอก) เสีย, เว้นการเห็นว่ามันเข้ากันได้กับปฏิญญาของตนเสีย ; กระผมก็ย่อมรู้ย่อมเห็น ซึ่งธรรมข้อนั้นได้ว่า 'ดับแห่งภพ คือนิพพาน' ดังนี้".

"ดูก่อนท่านนารทะ ! ถ้าอย่างนั้น ท่านเป็นพระอรหันตชีณาสพหรือ ?"

"ดูก่อนท่าน ! ธรรมที่ว่า "ความดับแห่งภพ คือนิพพาน" นั้น เป็นธรรมที่กระผมเห็นแล้วด้วยดี ด้วยยถาภูตสัมมัมปัญญา^๑ จริง ๆ แต่กระผมก็หาเป็นพระอรหันตชีณาสพไม่. ดูก่อนท่าน ! เปรียบเหมือนบ่อน้ำ มีอยู่ริมหนทางอันกันดารที่บ่อนั้น เชือกก็ไม่มี ครุสำหรับตักน้ำก็ไม่มี. ลำดับนั้น มีบุรุษผู้ถูกความร้อนแผดเผาแล้ว ถูกความร้อนครอบงำแล้ว อ่อนเพลียอยู่ หิวระหายอยู่ มาถึงบ่อนั้นแล้ว; บุรุษนั้นมองลงไปในบ่อนั้น เขามีความรู้สึกว่า น้ำในบ่อนั้นมีอยู่ แต่เขาไม่อาจจะทำให้น้ำนั้นถูกต้องกายเขาได้, ฉนั้นใด ; ดูก่อนท่าน ! ข้อนี้ก็ฉนั้นนั่น : ธรรมที่ว่า 'ความดับแห่งภพ คือนิพพาน' นั้น เป็นธรรมที่กระผมเห็นแล้วด้วยดี ด้วยยถาภูตสัมมัมปัญญาจริง ๆ แต่กระผมก็หาเป็นพระอรหันตชีณาสพไม่".

ครั้นพระนารทะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระอาณนทีได้หันไปกล่าวกะพระปวิภูสะว่า"ดูก่อนท่านปวิภูสะ ! ท่านเป็นผู้ซึ่งมักถามอย่างนี้ ได้กล่าวอะไรแก่ท่านนารทะบ้าง ?"

พระปวิภูสะได้ตอบว่า "ดูก่อนท่านอาณนที ! ผมซึ่งเป็นผู้ซึ่งมักถามอย่างนี้ ไม่ได้กล่าวเรื่องอะไร ๆ กะพระนารทะเลย นอกจากเรื่องทั้งดงาม และเรื่องที่เป็นกุศล", ดังนี้ แล.

^๑ยถาภูตสัมมัมปัญญา คือ ปัญญาที่เห็นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง โดยไม่ต้องอาศัยเหตุ ๕ ประการ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น เช่น ความเชื่อตามคำของผู้อื่น หรือความชอบใจคำที่ผู้อื่นกล่าว ดังนี้ เป็นต้น.

หมายเหตุผู้รวบรวม : การที่นำเอาเรื่องของพระสาวกมากล่าวไว้ในที่นี้ (ซึ่งล้วนแต่เป็นพุทธภาษิต) ก็เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจความหมายของคำว่า "ยถาภูตสัมมัมปัญญา" โดยชัดเจน จากถ้อยคำที่พระสาวกเหล่านั้นได้ตอบกัน; เนื่องจากว่า, ไม่มีที่ใดจะแสดงให้เห็นลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า "ยถาภูตสัมมัมปัญญา" ได้ดีกว่าข้อความในเรื่องนี้.

แม้การทำความเพียรในที่สงัด ก็ยังคงปรารภขันธห้า ตามวิธีการของปัจจุสมุปปาท^๑

พระอานนท์ ได้กราบทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ดังข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาค จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว จะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเพิกกิเลส มีตนสงบแล้ว (ในธรรมปฏิบัติ) อยู่เถิด พระเจ้าข้า!". พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสว่า :-

ดูก่อนอานนท์ ! เธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ? รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ("ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า!") ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ? ("เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า!") ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า "นั่นของเรา ; นั่นเป็นเรา ; นั่นเป็นตัวตนของเรา"; ดังนี้ ? ("ข้อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า!").

ดูก่อนอานนท์ ! เพราะเหตุนี้ ในเรื่องนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อันมีอยู่ในภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นไม่ใช่ของเรา ; นั่นไม่ใช่เรา ; นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา; เธอพึงเห็นซึ่งข้อนั้น ด้วยยถาภูตสัมมัมปัญญา (ความรู้ทั่วถึงถูกต้องตามเป็นจริง) อย่างนี้ ด้วยประการดังนี้.

^๑ สุตที่ ๑๐ ปิฎกวิวรรค ขันธสังยุตต์ ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๒๘/๓๖๕, ตรัสแก่พระอานนท์ ที่เชตวัน.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัสถาม, ทูลตอบ, และตรัส อย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งชั้นแต่ละชั้นเท่านั้น).

ดูก่อนอานนท์! อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขารทั้งหลาย แม้ในวิญญาณ. เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด; เพราะความคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น; เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณเกิดขึ้นแก่อริยสาวกนั้นว่า "หลุดพ้นแล้ว" ดังนี้. อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า "ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อันเราอยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้กระทำให้เสร็จแล้ว, กิจอื่นเพื่อทำความเป็นอย่างนี้มีได้มีอีก", ดังนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า "การเห็นชอบตามที่เป็นอย่างจริง" นั้นมิได้มีความสำคัญเพียงในเรื่องราวอันเกี่ยวกับการพิจารณาเห็นปฏิจ-สมุปบาท แม้ในการทำสมาธิเพียรใด ๆ ก็ตาม ย่อมปราศจากกฎดลสัมมัตตปัญญา คือการเห็นชอบตามที่เป็นอย่างจริงด้วยกันทั้งนั้น ดังที่ได้ยกมาให้เห็นเป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องนี้. ผู้ศึกษาพึงเห็นความสำคัญของการเห็นชอบตามที่เป็นอย่างจริง เกี่ยวกับอุปาทานขันธห้าดังนี้ เกิด.

แม้สุขทุกข์ในภายใน ก็เกิดขึ้นเพราะปรารภขันธห้า^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่ออะไรมีอยู่หนอ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งอะไร เพราะปักใจเข้าไปสู่อะไร **สุขและทุกข์ ในภายใน จึงเกิดขึ้น ?**

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กราบทูลวิงวอนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมทั้งหลาย ของพวกข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง. ข้าแต่

^๑สูตรที่ ๑ ทิฏฐิวิวรรค ขันธสังยุตต์ ขันธ.สํ ๑๗/๒๒๑/๓๔๖, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

พระองค์ผู้เจริญ! เป็นการขอบแล้วนอก ขอให้อรอดแห่งภษิตนั้น จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเองเกิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้" ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเตือนให้ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นตั้งใจฟังด้วยดีแล้ว ได้ตรัสข้อความดังต่อไปนี้ :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อรูปนั้นแล มีอยู่, เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งรูป เพราะปักใจเข้าไปสู่รูป, สุขและทุกข์ ในภายใน จึงเกิดขึ้น.

ดูก่อนอานนท์ ! พวกเธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ? รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ("ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า!") ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ? ("เป็นทุกข์พระเจ้าข้า!") แม้สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่เข้าไปยึดถือซึ่งสิ่งนั้นแล้ว สุขและทุกข์ ในภายใน จะเกิดขึ้นได้ไหม ? ("ข้อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า!").

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัส,ตรัสถามและภิกษุทั้งหลายทูลตอบ อย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์แต่ละขันธ์ เท่านั้น).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขารทั้งหลาย แม้ในวิญญาณ. เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด; เพราะความคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น; เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณเกิดขึ้นแก่อริยสาวกนั้นว่า "หลุดพ้นแล้ว" ดังนี้. อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า "ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อันเราอยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้กระทำเสร็จแล้ว, กิจอื่นเพื่อทำความเป็นอย่างนี้มีได้ไม่มีอีก", ดังนี้ แล.

**ต้นเงื่อนของปัจจุสมุปบาท
จะได้ด้วยการเห็นธรรมทั้งปวงว่าไม่ควรยึดมั่น^๑**

ภิกษุรูปหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมอย่างหนึ่ง มีอยู่หรือไม่หนอ ซึ่งเมื่อภิกษุจะได้แล้ว อวิชชาย่อมละไป วิชชาย่อมเกิดขึ้น พระเจ้าข้า ?

ดูก่อนภิกษุ! ธรรมอย่างหนึ่ง มีอยู่แล ...ฯลฯ...

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมอย่างหนึ่ง นั่นคืออะไรเล่าหนอ ...ฯลฯ...?"

ดูก่อนภิกษุ! **อวิชชา**นั้นแล เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อภิกษุจะได้แล้ว อวิชชาย่อมละไป วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! เมื่อภิกษุรู้อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร อวิชชาจึงจะละไป วิชชาจึงจะเกิดขึ้น พระเจ้าข้า ?"

ดูก่อนภิกษุ ! **หลักธรรมอันภิกษุในกรณีนี้ได้สดับแล้ว ย่อมมีอยู่**ว่า"สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น (ว่าเป็นตัวเรา - ของเรา)" ดังนี้. ดูก่อนภิกษุ ! ถ้าภิกษุได้สดับหลักธรรมข้อนั้นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นดังนี้แล้วไซ้, ภิกษุนั้นย่อมรู้ยังซึ่งธรรมทั้งปวง ;

^๑สูตรที่ ๗ คิลานวรรค สฬ้า.ส. ๑๘/๖๒/๙๖.

ครั้นรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว, ย่อมรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ;
 ครั้นรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว, ภิกษุนั้นย่อมเห็นซึ่งนิमितทั้งหลายของสิ่ง
 ทั้งปวงโดยประการอื่น^๑

ย่อมเห็นซึ่งจักขุโดยประการอื่น ; ย่อมเห็นซึ่งรูปทั้งหลายโดยประการอื่น ;
 ย่อมเห็นซึ่งจักขุวิญญาณโดยประการอื่น ; ย่อมเห็นซึ่งจักขุสัมผัสโดยประการอื่น ;
 ย่อมเห็นซึ่งเวทนาอันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ที่เกิดขึ้น
 เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยโดยประการอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตะก็ดี ฆานะก็ ชีวหาที่ดี กายก็ดี มโนก็ดี และธรรมทั้งหลายที่สัมปยุตต์
 ด้วยโสตะ ฆานะ ชีวหา กาย และมโน นั้น ๆ ก็ดี พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ มีนัยอย่างเดียวกันกับ
 ในกรณีแห่งการเห็นจักขุและธรรมทั้งหลายที่สัมปยุตต์ด้วยจักขุ).

ดูก่อนภิกษุ ! เมื่อภิกษุรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล อวิชชาจึงจะละไป
 วิชชาจึงจะเกิดขึ้น.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า อวิชชาซึ่งเป็น
 ต้นเงื่อนของปฏิจจสมุปบาท จะละไปได้เพราะการเห็นแจ้งในข้อที่ว่า ธรรมทั้งหลาย
 ทั้งปวง อันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีอยู่เป็นภาษาบาลีว่า "สพฺเพ ธมฺมา นาลํ
 อภินิเวสยา" ซึ่งความถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

^๑เมื่อบุคคลรู้แจ้งสิ่งทั้งปวง โดยถูกต้องแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงโดยประการอื่น จากที่เขาเคยเห็นเมื่อยัง
 'ไม่รู้แจ้ง' เช่นเมื่อก่อนเห็นว่าสังขารเป็นของเที่ยง บัดนี้ย่อมเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นต้น
 นี้เรียกว่าเห็นโดยประการอื่น. คำว่า นิमित หมายถึงลักษณะหนึ่ง ๆ ของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องสังเกต
 หรือรู้สึกรู้เห็น หรือยึดถือ หรือสำคัญมั่นหมาย.

ต้นเงื่อน แห่งปฏิจสุมุบาท จะได้ด้วยการเห็นอนิจจัง^๑

(ภิกษุองค์หนึ่ง ได้ทูลถามอย่างเดียวกันกับคำถามในเรื่องที่แล้วมา ต่อกันไปเป็นคำตอบ :-)

ดูก่อนภิกษุ ! เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อยู่เห็น^๓อยู่ซึ่งจักขุ โดยความเป็นของไม่เที่ยง,
อวิชชาจึงจะละไป วิชชาจึงจะเกิดขึ้น ;

เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อยู่เห็น^๓อยู่ซึ่งรูปทั้งหลาย... ฯลฯ...

เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อยู่เห็น^๓อยู่ซึ่งจักขุวิญญาณ... ฯลฯ...

เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อยู่เห็น^๓อยู่ซึ่งจักขุสัมผัส ... ฯลฯ...

เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อยู่เห็น^๓อยู่ซึ่งเวทนาอันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์-
มิใช่สุขก็ตาม ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง, อวิชชา
จึงจะละไป วิชชาจึงจะเกิดขึ้น.

(ในกรณีแห่งโสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และมโน ทุกหมวด มีข้อความอย่างเดียวกัน).

ดูก่อนภิกษุ ! เมื่อภิกษุ^๑รู้^๒อย่างนี้ เห็น^๓อยู่อย่างนี้ อวิชชาจึงจะละไป
วิชชาจึงจะเกิดขึ้น.

^๑สูตรที่ ๖ คิลานวรรค สฬ.ส. ๑๘/๖๑/๙๕.

อาการแห่งอนิจจัง โดยละเอียด^๑

(เรื่องนี้ มีความประสงค์เพื่อขยายความของเรื่องที่แล้วมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! วิญญาณย่อมมีขึ้น เพราะอาศัยกรรม ๒ อย่าง. สองอย่างอะไรเล่า ? สองอย่างคือ, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่งจักขุด้วย ซึ่งรูปทั้งหลายด้วย จักขุวิญญาณ จึงเกิดขึ้น.

จักขุเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น ;

รูปทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น : ธรรมทั้งสอง (จักขุ+รูป) อย่างนี้แล เป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วย อาพาธด้วย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น ;

จักขุวิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ, แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! จักขุวิญญาณเกิดขึ้นแล้วเพราะอาศัย ปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้ จักขุวิญญาณจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ความประจวบพร้อม ความประชุมพร้อม ความมาพร้อมกัน แห่งธรรมทั้งหลาย (จักขุ+รูป+จักขุวิญญาณ) ๓ อย่างเหล่านี้ อันใดแล ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อันนี้เราเรียกว่าจักขุสัมผัส. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! แม้จักขุสัมผัส ก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

^๑สูตรที่ ๑๐ ฉัณนวรรค สฬ้า. ส.๑๘/๘๕/๑๒๔-๗.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุสัมผัส, แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น. ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! จักขุสัมผัสเกิดขึ้นแล้วเพราะอาศัย ปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้ จักขุสัมผัสจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! บุคคลผู้ที่ผัสสะกระทบแล้วย่อม**รู้สึก** (เวทติ), ผัสสะกระทบแล้วย่อม**คิด** (เจตติ), ผัสสะกระทบแล้วย่อม**จำได้หมายรู้** (สญฺชานาติ) แม้**ธรรมทั้งหลาย** (เวทนา, เจตนา, สัญญา^๑) **อย่างนี้เหล่านี้** ก็ล้วนเป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วยอาพาธด้วย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณก็ดี, ฆานวิญญาณก็ดี, ชิวหาวิญญาณก็ดี, กายวิญญาณก็ดี, ก็มีน้อยอย่างเดียวกัน).

ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยที่**มโน**ด้วย ซึ่ง**อัมมารมณ**ทั้งหลายด้วย **มโนวิญญาณ**จึงเกิดขึ้น.

มโนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น ;

อัมมารมณทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น : ธรรมทั้งสอง (มโน+อัมมารมณ) อย่างนี้แล เป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วยอาพาธด้วย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น ;

มโนวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

^๑เวทนา คือความรู้สึก เป็นผลของ เวทติ, เจนา คือความคิด เป็นผลของ เจตติ, สัญญา คือความจำได้หมายรู้ เป็นผลของ สญฺชานาติ.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณ แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น. ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! มโนวิญญาณเกิดขึ้นแล้วเพราะอาศัย ปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้ มโนวิญญาณจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! ความประจวบพร้อม ความประชุมพร้อม ความมาพร้อมกัน แห่งธรรมทั้งหลาย (มโน+ธัมมารมณ+มโนวิญญาณ) ๓ อย่างเหล่านี้ อันใดแล; ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! อันนี้เราเรียกว่ามโนสัมผัส. ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! แม้มโนสัมผัสก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

เหตุอันใดก็ตาม ปัจจัยอันใดก็ตาม เพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัส แม้เหตุอันนั้น แม้ปัจจัยอันนั้น ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น. ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! มโนสัมผัสเกิดขึ้นแล้วเพราะอาศัยปัจจัยที่ไม่เที่ยงดังนี้ มโนสัมผัสจักเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน.

ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! บุคคลผู้ที่ผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึกรู้สีก (เวทติ), ผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด (เจตติ), ผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ (สญชานาติ) แม้ธรรมทั้งหลาย (เวทนา, เจตนา, สัญญา) อย่างนี้เหล่านี้ ก็ล้วนเป็นสิ่งที่หวั่นไหวด้วย อาพาธด้วย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเป็นไปโดยประการอื่น.

เคล็ดลับในการปิดกั้นทางเกิดแห่งปัจจุสมุปบาท^๑

ดูก่อนิกษุทั้งหลาย! ภิกษุพึงพิจารณาใคร่ครวญ โดยประการที่เมื่อพิจารณาใคร่ครวญอยู่แล้ว วิญญาณ (จิต) ของเขานั้น อันไม่ พุ่งไป ไม่ชานไปในภายนอกด้วย,

^๑อุทเทสวิภังคสูตร อปปริม.ม. ๑๔/๔๑๑,๔๑๔/๖๓๙,๖๔๓. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายในด้วย, ก็จะไม่พึงสะดุ้ง เพราะเหตุไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อวิญญาน ไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก ไม่ตั้งสยบ อยู่ในภายในอยู่ เป็นจิตไม่สะดุ้ง เพราะเหตุไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ดังนี้แล้ว ; การก่อตั้งขึ้นแห่งกองทุกข์ กล่าวคือชาติ ชรา มรณะ ย่อมไม่มีอีกต่อไป.**^๑

ครั้นตรัสดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้เสร็จสู่ที่ประทับเสวย. ภิกษุเหล่านั้นไม่เข้าใจใน เนื้อความแห่งพระพุทธรวจนะนี้โดยพิสดาร จึงพากันไปหาพระมหากัจจนะ ได้รับคำอธิบายจากพระมหากัจจนะโดยพิสดารดังนี้ไปนี้ :-

ดูก่อนท่านผู้ มีอายุทั้งหลาย ! ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอุเทศไว้ แต่โดยย่อ แก่เราทั้งหลายว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุพึงพิจารณาไตรครวญ โดยประการที่เมื่อพิจารณาไตรครวญอยู่แล้ว วิญญาน (จิต) ของเธอนั้น อันไม่ ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอกด้วย, อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายในด้วย, ก็จะไม่พึง สะดุ้ง เพราะเหตุไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อวิญญาน ไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไปในภายนอก, ไม่ตั้งสยบอยู่ในภายในอยู่, เป็นจิตไม่สะดุ้ง เพราะเหตุไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ; การก่อตั้งขึ้นแห่งกองทุกข์ กล่าวคือชาติ ชรา มรณะ ย่อมไม่มีอีกต่อไป.** ดังนี้แล้ว มิได้ทรงจำแนกเนื้อความโดยพิสดาร เสด็จลุกจากอาสนะเข้าสู่ที่ประทับเสวยนั้น ; **ดูก่อนท่านผู้ มีอายุทั้งหลาย ! สำหรับ** อุเทศซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแต่โดยย่อ ไม่ทรงจำแนกเนื้อความโดยพิสดารนี้ ข้าพเจ้ารู้เนื้อความแห่งอุเทศนั้น โดยพิสดาร ดังต่อไปนี้ :-

^๑เคล็ดลับในการปิดกั้นทางเกิดแห่งปัจจุสมุปปาทในที่นี้ ก็คือคำกล่าวในประโยคที่ว่า "พึงไตรครวญโดย ประการที่เมื่อไตรครวญอยู่ จิตไม่อาจฟุ้งชานไปภายนอก, และไม่สยบ อยู่ในภายใน, และไม่สะดุ้งเพราะ ความยึดมั่นใด ๆ", โดยวิธีปฏิบัติตามคำอธิบาย โดยพิสดารของพระมหากัจจนะ นั้นเอง ; และเพราะเป็น คำอธิบายที่พระองค์ทรงรับรอง ว่าแม้พระองค์จะทรงอธิบายเอง ก็จะต้องอธิบายอย่างเดียวกัน ; จึงนำ เถรภาษิตนี้มา ต่อท้ายถ้อยคำจากพระโอษฐ์ เพื่อความแจ่มแจ้งและสะดวกแก่ผู้ศึกษา.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็คำที่กล่าวว่า "วิญญานอันฟุ้งไป ชานไป ในภายนอก" ดังนี้ มีเนื้อความโดยพิสดารอย่างไรเล่า ? ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ในกรณีทีกล่าวนี วิญญาน (จิต) ของภิกษุผู้เห็นรูปด้วยตาแล้ว เป็นวิญญานที่แล่นไปตามนิมิตแห่งรูป, เป็นวิญญานที่ยังลงในอัสสาทะ (รสอร่อย) ของนิมิตแห่งรูป, ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของนิมิตแห่งรูป, ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของนิมิตแห่งรูป : นี่แหละคือข้อความที่กล่าวโดยย่อว่า "วิญญานอันฟุ้งไป ชานไป ในภายนอก" ดังนี้. (ในกรณีแห่งการได้ยินเสียงด้วยหู, การรู้สึกกลิ่นด้วยจมูก, การลิ้มรสด้วยลิ้น, การสัมผัสทางผิวหนังด้วยผิวกาย, และการรู้แจ้งอัมมมารมณด้วยใจ, ก็มีข้อความเหมือนกับข้อความที่กล่าวในกรณีแห่งการเห็นรูปด้วยตา ข้างบนนี้ทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของอายตนะนั้น ๆ เท่านั้น.) ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! คำที่กล่าวว่า "วิญญานอันฟุ้งไป ชานไป ในภายนอก" ดังนี้; มีเนื้อความโดยพิสดาร อย่างนี้แล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็คำอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วว่า "วิญญานอันฟุ้งไป ไม่ชานไป ในภายนอก" ดังนี้ มีเนื้อความโดยพิสดารอย่างไรเล่า ? ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! วิญญาน (จิต) ของภิกษุผู้เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่เป็นวิญญานที่แล่นไปตามนิมิตแห่งรูป, ไม่เป็นวิญญานที่ยังลงในอัสสาทะ (รสอร่อย) ของนิมิตแห่งรูป, ไม่ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของนิมิตแห่งรูป, ไม่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของนิมิตแห่งรูป : นี่แหละคือข้อความอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยย่อว่า "วิญญานอันไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไป ในภายนอก" ดังนี้. (ในกรณีแห่งการได้ยินเสียงด้วยหู, การรู้สึกกลิ่นด้วยจมูก, การลิ้มรสด้วยลิ้น, การสัมผัสทางผิวหนังด้วยผิวกาย, และการรู้แจ้งอัมมมารมณด้วยใจ, ก็มีข้อความเหมือนกับข้อความที่กล่าวในกรณีแห่งการเห็นรูปด้วยตา ข้างบนนี้ ทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อของอายตนะนั้น ๆ เท่านั้น.) ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! คำอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วว่า "วิญญานอันไม่ฟุ้งไป ไม่ชานไป ในภายนอก" ดังนี้; มีเนื้อความโดยพิสดารอย่างนี้แล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็คำที่กล่าวว่า "จิต ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้ นั้น มีเนื้อความโดยพิสดารอย่างไรเล่า ? ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ในกรณี ที่กล่าวนี้ ภิกษุ, เพราะสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงบรรลุมรรณที่ ๑ อันมีวิตก วิจาร์ มีปิติและสุข อันเกิดแต่วิเวก แล้วแลอยู่. วิญญาณ (จิต) ของ ภิกษุนั้น เป็นวิญญาณที่เล่นไปตามปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก, เป็นวิญญาณที่ยัง ลงในอัสสาทะของปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก, ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของปิติและสุข อันเกิดแต่วิเวก, เป็นวิญญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของ ปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ; นี่แหละ คือข้อความที่กล่าวโดยย่อว่า "จิต ตั้งสยบ อยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะความที่ วิตกและวิจาร์สงบระงับลง ; จึงบรรลุมรรณที่ ๒ อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจใน ภายใน, ทำให้สมาธิอันเป็นธรรมอันเอกมุดมีขึ้น, ไม่มีวิตกวิจาร์, มีแต่ปิติและสุข อันเกิดแต่สมาธิ, แล้วแลอยู่. วิญญาณของภิกษุนั้น เป็นวิญญาณที่เล่นไปตาม ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ, เป็นวิญญาณที่ยังลงในอัสสาทะของปิติและสุขอัน เกิดแต่สมาธิ, ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ, เป็นวิญญาณ ที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะ ของปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ; นี่แหละ คือข้อความที่กล่าวโดยย่อว่า "จิต ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะความจาง คลายไปแห่งปิติ, ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา, มีสติและสัมปชัญญะ, และย่อมเสวย ความสุขด้วยนามกาย ชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า "เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นปกติสุข" ดังนี้ ; จึงบรรลุมรรณที่ ๓ แล้วแลอยู่.

วิญญาณของภิกษุ นั้น เป็นวิญญาณที่แล่นไปตามอุเบกขา, เป็นวิญญาณที่ยังลงใน
อัสสาทะของสุขอันแต่อุเบกขา, ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของสุขอันเกิดแต่อุเบกขา,
เป็นวิญญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของสุขอันเกิดแต่
อุเบกขา ; นี่แหละคือข้อความที่กล่าวโดยย่อว่า "จิต ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะละสุขและ
ทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน, จึงบรรลุฌาน
ที่ ๔ อันไม่มีทุกข์และสุข, มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา
แล้วแลอยู่. วิญญาณของภิกษุ นั้น เป็นวิญญาณที่แล่นไปตามอทุกขมสุข, เป็น
วิญญาณที่ยังลงในอัสสาทะของอทุกขมสุข, ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของอทุกขมสุข,
เป็นวิญญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของอทุกขมสุข ;
นี่แหละ คือข้อความที่กล่าวโดยย่อว่า "จิต ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! คำที่กล่าวว่า "จิต ตั้งสยบอยู่ในภายใน"
ดังนี้ นั้น มีเนื้อความโดยพิสดาร อย่างนี้แล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็คำอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วว่า "จิต
อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้ นั้น มีเนื้อความโดยพิสดารอย่างไรเล่า ? ดูก่อน
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ในกรณีนี้ที่กล่าวนี้ ภิกษุ, เพราะสงัดจากกามและอกุศลธรรม
ทั้งหลาย, จึงบรรลุฌานที่ ๑ อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก แล้วแล
อยู่. วิญญาณ (จิต) ของภิกษุ นั้น ไม่เป็นวิญญาณที่แล่นไปตามปีติและสุขอันเกิด
แต่วิเวก, ไม่เป็นวิญญาณที่ยังลงในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก, ไม่
ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก, ไม่เป็นวิญญาณที่ประกอบ

พร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ; นี่แหละ คือ ข้อความอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยย่อว่า "จิต อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะความที่วิตก และพิจารณาสงบระงับลง ; จึงบรรลุญาณที่ ๒ อันเป็นเครื่องมุ่งใสแห่งใจในภายใน, ทำให้สมาธิอันเป็นธรรมอันเอกผุดขึ้น, ไม่มีวิตกพิจารณา, มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ แล้วแลอยู่. ญาณของภิกษุนั้น ไม่เป็นญาณที่เล่นไปตามปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ, ไม่เป็นญาณที่ยังลงในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ, ไม่ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ, ไม่เป็นญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอัสสาทะของปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ; นี่แหละ คือ ข้อความอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยย่อว่า "จิต อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ, ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา, มีสติและสัมปชัญญะ, และย่อมเสวยความสุขด้วยนามกาย ชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้เห็นว่า "เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นปกติสุข" ดังนี้ ; จึงบรรลุญาณที่ ๓ แล้วแลอยู่. ญาณของภิกษุนั้น ไม่เป็นญาณที่เล่นไปตามอุเบกขา, ไม่เป็นญาณที่ยังลงในอัสสาทะของสุขอันแต่อุเบกขา, ไม่ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของสุขอันเกิดแต่อุเบกขา, ไม่เป็นญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในสุขอันเกิดแต่อุเบกขา ; นี่แหละ คือ ข้อความอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยย่อว่า "จิต อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ, เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน, จึงบรรลุ **ฌานที่ ๔** อันไม่มีทุกข์และสุข, มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่. วิญญาณของภิกษุนั้น ไม่เป็นวิญญาณที่แล่นไปตามอทุกขมสุข, ไม่เป็นวิญญาณที่ยังลงในอัสสาทะของอทุกขมสุข, ไม่ผูกพันอยู่ในอัสสาทะของอทุกขมสุข, ไม่เป็นวิญญาณที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยความผูกพันในอทุกขมสุข ; นี้แหละ คือข้อความอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว โดยย่อว่า "จิต อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! คำอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วว่า "จิต อันไม่ตั้งสยบอยู่ในภายใน" ดังนี้ นั้น มีเนื้อความโดยพิสดาร อย่างนี้แล.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็ความสะดุ้ง ย่อมมี เพราะเหตุมีความยึดมั่นถือมั่น เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ในกรณีที่กำลังว่านี้ ปุถุชนผู้ไม่มีการสดับ ไม่เห็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า, ไม่เห็นสัปบุรุษทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำ ในธรรมของสัปบุรุษ :-

(๑) เขาย่อมตามเห็นซึ่งรูป โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งตนว่ามีรูปบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งรูปในตนบ้าง ; ย่อมตามเห็นซึ่งตนในรูปบ้าง ; ครั้นรูปนั้นแปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่เขา : วิญญาณของเขาย่อมเป็นวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไป ตามความแปรปรวนของรูป เพราะความแปรปรวนของรูปได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของรูป ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม

(เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). **เพราะความยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมเป็นผู้มีความหวาดเสียว มีความคับแค้น มีความพะว้าพะวง และสะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.**

(๒) เขาย่อมตามเห็นซึ่งเวทนา โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งตนว่ามีเวทนาบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งเวทนาในตนบ้าง ; ย่อมตามเห็นซึ่งตนในเวทนาบ้าง ; ครั้นเวทนานั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่เขา : วิญญาณของเขา ย่อมเป็นวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของเวทนา เพราะความแปรปรวนของเวทนาได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของเวทนา ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). **เพราะความยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมเป็นผู้มีความหวาดเสียว มีความคับแค้น มีความพะว้าพะวงและสะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.**

(๓) เขาย่อมตามเห็นซึ่งสัญญา โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งตนว่ามีสัญญาบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งสัญญาในตนบ้าง ; ย่อมตามเห็นซึ่งตนในสัญญาบ้าง ; ครั้นสัญญานั้นแปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่เขา : วิญญาณของเขา ย่อมเป็นวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสัญญา เพราะความแปรปรวนของสัญญาได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสัญญา ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). **เพราะความยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมเป็นผู้มีความหวาดเสียว มีความคับแค้น มีความพะว้าพะวงและสะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.**

(๔) เขาย่อมตามเห็นซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งตนว่ามีสังขารบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งสังขารทั้งหลายในตนบ้าง ; ย่อมตามเห็นซึ่งตนในสังขารทั้งหลายบ้าง ; ครั้นสังขารทั้งหลายนั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่เขา : วิญญาณของเขา ย่อมเป็นวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสังขารทั้งหลาย เพราะความแปรปรวนของสังขารทั้งหลายได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสังขารทั้งหลาย ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). **เพราะความยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมเป็นผู้มีความหวาดเสียว มีความคับแค้น มีความพะว้าพะวง และสะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.**

(๕) เขาย่อมตามเห็นซึ่งวิญญาณ โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งตนว่ามีวิญญาณบ้าง, ย่อมตามเห็นซึ่งวิญญาณในตนบ้าง ; ย่อมตามเห็นซึ่งตนในวิญญาณบ้าง ; ครั้นวิญญาณนั้นแปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่เขา : วิญญาณของเขา ย่อมเป็นวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของวิญญาณ เพราะความแปรปรวนของวิญญาณได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของวิญญาณ ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). **เพราะความยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมเป็นผู้มีความหวาดเสียว มีความคับแค้น มีความพะว้าพะวงและสะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.**

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล คือความสะดุ้งย่อมมี เพราะเหตุมีความยึดมั่นถือมั่น.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ก็ความไม่สะดุ้ง ย่อมมี เพราะเหตุไม่มี ความยึดมั่นถือมั่น เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ในกรณีทีกล่าวนี้อริยสาวกผู้มีการสดับ ได้เห็นพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า เป็นผู้ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า, ได้เห็นสัปบุรุษทั้งหลาย, เป็นผู้ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ, เป็นได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ :-

(๑) เขาย่อมไม่ตามเห็นซึ่งรูป โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนว่ามีรูปบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งรูปในตนบ้าง ; ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนในรูปบ้าง ; ครั้นรูปนั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่ท่าน : แต่วิญญูณของท่าน ย่อมไม่เป็นวิญญูณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของรูป เพราะความแปรปรวนของรูปได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของรูป เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่ เพราะความไม่ยึดมั่นแห่งจิต เขาย่อมไม่เป็นผู้มีความหวาดเสียว ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความพะว้าพะวง และไม่สะดุ้งอยู่ เพราะความยึดมั่น.

(๒) ท่านย่อมไม่ตามเห็นซึ่งเวทนา โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนว่ามีเวทนาบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งเวทนาในตนบ้าง ; ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนในเวทนาบ้าง ; ครั้นเวทนานั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่ท่าน : แต่วิญญูณของท่าน ย่อมไม่เป็นวิญญูณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของเวทนา เพราะความแปรปรวนของเวทนาได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของเวทนา เพราะความ

เกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่. **เพราะความไม่ยึดมั่นแห่งจิต ท่านย่อมไม่เป็นผู้มีความหวาดเสียว ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความพะว้าพะวง และไม่สะดุ้งอยู่ เพราะความไม่ยึดมั่น.**

(๓) ท่านย่อมไม่ตามเห็นซึ่งสัญญา โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนว่ามีสัญญาบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งสัญญาในตนบ้าง ; ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนในสัญญาบ้าง ; ครั้นสัญญานั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่ท่าน : แต่วิญญูณของท่าน ย่อมไม่เป็นวิญญูณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสัญญา เพราะความแปรปรวนของสัญญา ได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสัญญา เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง). ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่. **เพราะความไม่ยึดมั่นแห่งจิต ท่านย่อมไม่เป็นผู้มีความหวาดเสียว ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความพะว้าพะวง และไม่สะดุ้งอยู่ เพราะความไม่ยึดมั่น.**

(๔) ท่านย่อมไม่ตามเห็นซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนว่ามีสังขารบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งสังขารทั้งหลายในตนบ้าง ; ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนในสังขารทั้งหลายบ้าง ; ครั้นสังขารทั้งหลายเหล่านั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่ท่าน : แต่วิญญูณของท่าน ย่อมไม่เป็นวิญญูณที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสังขาร เพราะความแปรปรวนของสังขาร ได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของสังขาร เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง) ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่. **เพราะความไม่ยึดมั่นแห่งจิต ท่านย่อมไม่**

ผู้มีความหวาดเสียว ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความพะว้าพะวง และไม่สะดุ้งอยู่ เพราะความไม่ยึดมั่น.

(๕) ท่านย่อมไม่ตามเห็นซึ่งวิญญาน โดยความเป็นตนบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนว่ามีวิญญานบ้าง, ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งวิญญานในตนบ้าง ; ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งตนในวิญญานบ้าง ; ครั้นวิญญานนั้น แปรปรวนไป เป็นความมีโดยประการอื่น แก่ท่าน : แต่วิญญานของท่านย่อมเป็นวิญญานที่เปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของวิญญาน เพราะความแปรปรวนของวิญญานได้มีโดยประการอื่น. ความสะดุ้งอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงไปตามความแปรปรวนของวิญญาน เพราะความเกิดขึ้นแห่งธรรม (เป็นเครื่องทำความสะดุ้ง) ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่. **เพราะความไม่ยึดมั่นแห่งจิต** ท่านย่อมไม่เป็นผู้มีความหวาดเสียว ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความพะว้าพะวง และไม่สะดุ้งอยู่ เพราะความไม่ยึดมั่น.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! อย่างนี้แล คือความสะดุ้ง ย่อมมี เพราะเหตุไม่มีความยึดมั่นถือมั่น.

หมายเหตุผู้รวบรวม : เนื่องจากข้อความต่อนี้นยาวมาก เกรงจะพ้นเผื่อ จึงขออ้ออีกครั้งหนึ่งว่า แม้ถ้อยคำเหล่านี้ จะเป็นคำอธิบายของพระมหากัจจนะ แต่ได้รับการรับรองจากพระพุทธร่องค์ว่า ตรงตามที่จะทรงอธิบายเอง ; ดังนั้น เพื่อความสะดวกจึงนำมาใส่ไว้ต่อท้ายพระพุทธานุชาตข้างต้นนั้น. เกล็ดของการปฏิบัติในที่นี้อยู่ที่การใคร่ครวญชนิดที่จิตจะไม่แล่นไปข้างนอก และไม่สยบอยู่ในภายในตามวิธีได้อธิบายไว้ในสูตรนี้แล้ว, ปฏิจสุมุบาท ซึ่งเป็นการก่อกั้นแห่งทุกข์ ก็ก่อกั้นไม่ได้, ดังที่ตรัสไว้.

การพิจารณาปัจจัยในภายใน คือการพิจารณาปัจจุสมุปบาท^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลาย เมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัย
ในภายในบ้างหรือไม่ ?

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนี้แล้ว, ภิกษุรูปหนึ่ง ได้กราบทูลค่านี้นะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ เมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายใน พระเจ้าข้า !" พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถามว่า "ดูก่อนภิกษุ ! ก็เธอเมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายใน อย่างไรเล่า ?" ภิกษุนั้นได้กราบทูลเล่าเรื่องการพิจารณาปัจจัยในภายในของตนแล้ว โดยประการใด ๆ ก็ล้วนไม่เป็นที่ถูกพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้ว, ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลค่านี้นะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ถึงเวลาที่จะแสดงเรื่องนี้แล้ว. ข้าแต่พระสุคต ! ถึงเวลาที่จะทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสการพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายในข้อใด ภิกษุทั้งหลายฟังการพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายในข้อนั้น จากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้" ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ ! ถ้าอย่างนั้น พวกเธอทั้งหลายจงฟัง, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้". ครั้นภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นทูลสนองรับ พระพุทธดำรัสแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถ้อยคำเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายในอย่างนี้ว่า "ทุกขมียังมีใช้น้อย นานาประการ ย่อมเกิดขึ้นในโลก กล่าวคือชรา มรณะ โศก ; ทุกขนี้ มีอะไรเป็นเหตุให้เกิด ? มีอะไรเป็นเครื่องก่อให้เกิด ? มีอะไรเป็นเครื่องกำเนิด ? มีอะไรเป็นแดนเกิด ? เพราะอะไรมี ชรามรณะจึงมี (เพราะอะไรไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี) ดังนี้. ภิกษุนั้น พิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า "ทุกขมียัง

^๑สูตรที่ ๖ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน, ส. ๑๖/๑๓๐/๒๕๔-๒๖๒, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่กัมมาสทัมมนิคม แคว้นกุรุ.

อย่างมีไฉ่น้อย นานาประการ ย่อมเกิดขึ้นในโลก กล่าวคือชรามรณะ ไตแล ; **ทุกข์นี้มีอุปธิเป็นเหตุให้เกิด** มีอุปธิเป็นเครื่องก่อให้เกิด มีอุปธิเป็นเครื่องกำเนิด มีอุปธิเป็นแดนเกิด เพราะอุปธิ ชรามรณะจึงมี เพราะอุปธิไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี" ดังนี้. ภิกษุณั้ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งชรามรณะด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึง ซึ่งธรรมอันสมควรแก่ความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะด้วย ; และเป็นผู้ปฏิบัติแล้วอย่างสมควรแก่ธรรมด้วย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนี้ เราเรียกว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง กล่าวคือ เพื่อความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ เพื่อพิจารณา ย่อมพิจารณา ซึ่งปัจจัยในภายในว่า **"ก็อุปธินี้ มีอะไรเป็นเหตุให้เกิด ? มีอะไรเป็นเครื่องก่อให้เกิด ? มีอะไรเป็นเครื่องกำเนิด ? มีอะไรเป็นแดนเกิด ? เพราะอะไรมี อุปธิจึงมี เพราะอะไรไม่มี อุปธิจึงไม่มี"** ดังนี้. ภิกษุณั้ย่อมพิจารณาอยู่ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า **"อุปธิ มีต้นเหตุเป็นเหตุให้เกิด มีต้นเหตุเป็นเครื่องก่อให้เกิด มีต้นเหตุเป็นเครื่องกำเนิด มีต้นเหตุเป็นแดนเกิด เมื่อต้นเหตุมี อุปธิจึงมี เมื่อต้นเหตุไม่มี อุปธิจึงไม่มี"** ดังนี้. ภิกษุณั้ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งอุปธิดด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งอุปธิดด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งอุปธิดด้วย ; ย่อมรู้ประจักษ์ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงซึ่งธรรมอันสมควรแก่ความดับไม่เหลือแห่งอุปธิดด้วย ; และเป็นผู้ปฏิบัติแล้วอย่างสมควรแก่ธรรมด้วย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนี้ เราเรียกว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ โดยประการทั้งปวง กล่าวคือเพื่อความดับไม่เหลือแห่งอุปธิ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ข้ออื่นยังมีอีก : ภิกษุ เมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยในภายในว่า **"ก็ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ณ ที่ไหน ? เมื่อ**

จะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ ณ ที่ไหน ?" ดังนี้. ภิกษุเหล่านั้น พิจารณาอยู่ ย่อมรู้
 อย่างนี้ว่า "สิ่งใด มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี (ปิยรูปสาดรูป) ในโลก, ตัณหานั้น
 เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ในสิ่งนั้น เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ ในสิ่งนั้น
 ก็สิ่งใดเล่า มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก ?

(หมวดที่หนึ่ง) **ตา...**รูปทั้งหลาย...จักขุวิญญาณ...จักขุสัมผัส...จักขุสัมผัส
 สสชาเวทนา...รูปสัญญา...รูปสัญญาเจตนา...รูปตัณหา...รูปวิตก...รูปวิจารณ์...
 (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก. ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อม
 เกิดขึ้นในตาเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ ในตาเป็นต้นนั้น ๆ

(หมวดที่สอง) **หู...**เสียงทั้งหลาย...โสตวิญญาณ...โสตสัมผัส...โสตสัมผัส
 สสชาเวทนา...สัททสัญญา...สัททสัญญาเจตนา...สัททตัณหา...สัททวิตก...สัททวิจารณ์...
 (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก. ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด
 ย่อมเกิดขึ้นในหูเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ในหูเป็นต้นนั้น ๆ.

(หมวดที่สาม) **จมูก...**กลิ่นทั้งหลาย...ฆานวิญญาณ...ฆานสัมผัส...ฆานสัมผัส
 สสชาเวทนา...คันธสัญญา...คันธสัญญาเจตนา...คันธตัณหา...คันธวิตก...
 คันธวิจารณ์... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก. ตัณหานั้น
 เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้น ในจมูกเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ใน
 จมูกเป็นต้นนั้น ๆ.

(หมวดที่สี่) **ลิ้น...**รสทั้งหลาย...ชีวหาวิญญาณ...ชีวหาสัมผัส...ชีวหาสัมผัส
 สสชาเวทนา...รสสัญญา...รสสัญญาเจตนา...รสตัณหา...รสวิตก...รสวิจารณ์...

(แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก. ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในลึนเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ ในลึนเป็นต้นนั้น ๆ.

(หมวดที่ห้า) **กาย...**โณฐัพพะทั้งหลาย...กายวิญญาณ...กายสัมผัส...
กายสัมผัสสชาเวทนา...โณฐัพพะสัญญา...โณฐัพพะสัญญาเจตนา...โณฐัพพะตัณหา...
โณฐัพพะวิตก...โณฐัพพะวิจารณ์...(แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี
ในโลก. ตัณหานั้น เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในกายเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อม
เข้าไปตั้งอยู่ในกายเป็นต้นนั้น ๆ.

(หมวดที่หก) **ใจ...**ธัมมารมณทั้งหลาย...มโนวิญญาณ...มโนสัมผัส...
มโนสัมผัสสชาเวทนา...ธัมมสัญญา...ธัมมสัญญาเจตนา...ธัมมตัณหา...ธัมมวิตก...
ธัมมวิจารณ์... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดี ในโลก. ตัณหานั้น
เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในใจเป็นต้นนั้น ๆ เมื่อจะเข้าไปตั้งอยู่ ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ในใจ
เป็นต้นนั้น ๆ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้เห็นแล้ว ซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็น
ของเที่ยง, ได้เห็นแล้ว โดยความเป็นสุข, ได้เห็นแล้ว โดยความเป็นตัวตน,
ได้เห็นแล้ว โดยความเป็นของไม่เสียบแพง, ได้เห็นแล้ว โดยความเป็นของเกษม;
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า **ทำตัณหาให้เจริญแล้ว**; สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใด ทำตัณหาให้เจริญแล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า **ทำอุปธิให้เจริญ
แล้ว**; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญแล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่า **ทำทุกขให้เจริญแล้ว**; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกขให้เจริญแล้ว,

สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าไม่หลุดพ้นแล้ว จากชาติ ชรามรณะ โสกะ-
ปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ไม่หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต สมณะหรือพราหมณ์
ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง จักเห็นสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็น
ของเที่ยง, จักเห็นโดยความเป็นสุข, จักเห็นโดยความเป็นตัวตน, จักเห็นโดยความ
เป็นของไม่เสียบแทง, จักเห็นโดยความเป็นของเกษม; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่าจักทำตัณหาให้เจริญ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำตัณหาให้เจริญ,
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำอุปธิให้เจริญ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
จักทำอุปธิให้เจริญ, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า จักทำทุกขให้เจริญ ; สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำทุกขให้เจริญ, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า จักไม่
หลุดพ้นแล้วจากชาติชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าว
ว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จักไม่หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลอันเป็นปัจจุบันบัดนี้ สมณะหรือพราหมณ์ก็
ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เห็นอยู่ ซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็น
ของเที่ยง, เห็นอยู่ โดยความเป็นสุข, เห็นอยู่ โดยความเป็นตัวตน, เห็นอยู่ โดย
ความเป็นของไม่เสียบแทง เห็นอยู่ โดยความเป็นของเกษม; สมณะหรือพราหมณ์
เหล่านั้น ชื่อว่าทำ ตัณหาให้เจริญอยู่ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตัณหาให้
เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า ทำอุปธิให้เจริญอยู่ ; สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า ทำทุกขให้
เจริญอยู่ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกขให้เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์

เหล่านั้น ย่อมไม่หลุดพ้นแล้วจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมไม่หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนภาชนะสำริดใส่เครื่องดื่มที่ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และรส แต่เจือด้วยยาพิษ. ครั้นนั้น บุรุษผู้หนึ่ง ถูกแดดแผดเผา ร้อนอบอ้าว เพราะแดด เห็น็ดเหนียวเมื่อยล้า หิวกระหายน้ำ เดินมา. คนทั้งหลายได้พูดแก่เขาว่า "เณรบุรุษผู้เจริญ ! ภาชนะสำริดใส่น้ำดื่มนี้ ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และด้วยรส แต่เจือด้วยยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด. อันน้ำนั้น เมื่อดื่มเข้าไปแล้ว จักแผซาบซาบไปด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง และครั้นท่านดื่มเข้าไปแล้ว ท่านจะถึงซึ่งความตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย เพราะข้อนี้เป็นเหตุ" ดังนี้. บุรุษนั้น ไม่พินิจพิจารณา ได้ดื่มน้ำนั้นเข้าไปโดยทันที ไม่ทึงเลย บุรุษนั้นจะพึงถึงซึ่งความตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย เพราะข้อนี้เป็นเหตุโดยแท้, ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อุปมาฉันนี้นั้นเหมือนกัน ; กล่าวคือ ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอดีต สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้เห็นแล้วซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของเที่ยง, โดยความเป็นสุข, โดยความเป็นตัวตน, โดยความเป็นของไม่เสียบแทง, โดยความเป็นของเกษม ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เชื่อว่าทำตณหาให้เจริญแล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตณหาให้เจริญแล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เชื่อว่าทำอุปธิให้เจริญแล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญแล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เชื่อว่าทำทุกขให้เจริญแล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกขให้เจริญแล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เชื่อว่าไม่หลุดพ้นแล้วจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ไม่หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อนึ่งในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง จักเห็นสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของเที่ยง, โดยความเป็นสุข, โดยความเป็นตัวตน, โดยความเป็นของไม่เสียบแต่ง, โดยความเป็นของเกษม; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำตณหาให้เจริญ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำตณหาให้เจริญ, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำอุภิให้เจริญ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำอุภิให้เจริญ, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำทุกขให้เจริญ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำทุกขให้เจริญ, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักไม่หลุดพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ-ทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จักไม่หลุดพ้นจากทุกข" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อนึ่งในกาลอันเป็นปัจจุบันบัดนี้ สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เห็นอยู่ ซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของเที่ยง, โดยความเป็นสุข, โดยความเป็นตัวตน, โดยความเป็นของไม่เสียบแต่ง, โดยความเป็นของเกษม; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำตณหาให้เจริญอยู่; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตณหาให้เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำอุภิให้เจริญอยู่; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุภิให้เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า ทำทุกขให้เจริญอยู่; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกขให้เจริญอยู่, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมไม่หลุดพ้น จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ-ทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมไม่หลุดพ้นจากทุกข" ดังนี้.

(ต่อไปนี้เป็นปฏิปัคนัย ฝ่ายตรงข้าม)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ส่วนสมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่งในกาลียิตยาวนานฝ่ายอดีต ได้เห็นแล้วซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นสภาพมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยน่ากลัว แล้ว; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิได้แล้ว; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละอุปธิได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์ได้แล้ว; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดละทุกข์ได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เขากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่งในกาลียิตยาวนานฝ่ายอนาคต จักเห็นสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นสภาพมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยน่ากลัว แล้ว; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักละตัณหาเสียได้; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักละตัณหาเสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า จักละอุปธิเสียได้; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดจักละอุปธิเสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักละทุกข์เสียได้; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด, จักละทุกข์เสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าจักหลุดพ้น จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เขากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จักหลุดพ้นจากทุกข์ได้" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่งในกาลอันเป็นปัจจุบันบัดนี้ เห็นอยู่ ซึ่งสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความ

เป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, โดยความมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยนำ
 กลัว แล้ว: สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้; สมณะหรือพราหมณ์
 เหล่าใดละตัณหาได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิได้; สมณะหรือ
 พราหมณ์เหล่าใด ละอุปธิได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์ได้; สมณะ
 หรือพราหมณ์เหล่าใด ละทุกข์ได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมหลุดพ้น จาก
 ชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเวชะทุกข์ะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย: เรากล่าวว่า "สมณะ
 หรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนภาชนะสำริดใส่เครื่องดื่มที่ถึงพร้อมด้วย
 สี กลิ่น และรส แต่เจือด้วยยาพิษ. ครั้นนั้น บุรุษผู้หนึ่ง ถูกแดดแผดเผา ร้อน
 อบอ้าวเพราะแดด เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า หิวกระหายน้ำ เดินมา. คนทั้งหลายได้พูด
 แก่เขาว่า "นะบุรุษผู้เจริญ! ภาชนะใส่น้ำสุรานี้ ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และด้วยรส
 แต่เจือด้วยยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด. ก็น้ำสุรานั้น เมื่อดื่มเข้าไปแล้ว
 จักแผ่ซาบซ่านไปด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง และครั้นท่านดื่มเข้าไปแล้ว ท่านจะถึง
 ซึ่งความตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย เพราะช้อนั้นเป็นเหตุ" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ครั้นนั้น บุรุษนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า "สุรานี้เราดื่มแล้ว
 เราอาจจะบรรเทาด้วยน้ำเย็นบ้าง ด้วยหვნมสัมบ้าง ด้วยน้ำข้าวสาคูเค็มบ้าง หรือ
 ด้วยน้ำโสมโสจิระบ้าง แต่เราจะไม่ดื่มสุรานั้นเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์ มีแต่เป็นไป
 เพื่อทุกข์โทษแก่เราตลอดกาลนาน" บุรุษนั้นพิจารณาอุภายะน้ำสุรานั้นแล้ว ไม่พึงดื่ม
 พึงทิ้งเสีย, บุรุษนั้นก็จะไม่พึงถึงซึ่งความตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย เพราะช้อนั้น
 เป็นเหตุ, อุปมานี้ฉันใด ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน ; กล่าวคือ สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอดีต ได้เห็นแล้วซึ่งสิ่งที่มีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นสภะมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยน่ากลัว แล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิได้แล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดละอุปธิได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์ได้แล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดละทุกข์ได้แล้ว, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น หลุดพ้นแล้วจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอนาคต จักเห็นสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความเป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นของมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยน่ากลัว แล้ว ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักละตัณหาเสียได้ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักละตัณหาเสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักละอุปธิเสียได้ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักละอุปธิเสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักละทุกข์เสียได้ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด, จักละทุกข์เสียได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักหลุดพ้น จากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จักหลุดพ้นจากทุกข์" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลอันเป็นปัจจุบันบัดนี้ เห็นอยู่ ซึ่งสิ่งซึ่งมีภาวะเป็นที่รักเป็นที่ยินดีในโลก โดยความ

เป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นของมิใช่ตัวตน, เป็นของเสียบแพง, เป็นภัยน่ากลัว
แล้ว: สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้; สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
ละตัณหาได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุภิได้; สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดละอุภิได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกขได้; สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดละทุกขได้, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมหลุดพ้น จากชาติ ชรา มรณะ-
โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย: เรากล่าวว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ย่อมหลุดพ้นจากทุกข" ดังนี้. แล.

ธรรมเนียมปฏิบัติในรูปของปฏิจสุมุปปาท แห่งการละองค์สามตามลำดับ °

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้าธรรมเนียมทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้ ไม่พึงมีอยู่ในโลก
แล้วไซ้, ตถาคตก็ไม่ต้องเกิดขึ้นในโลกเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ; และธรรมวินัย
ที่ตถาคตประกาศแล้วก็ไม่ต้องรุ่งเรืองในโลก. ธรรมเนียมทั้งหลาย ๓ ประการ คืออะไรเล่า?
ธรรมเนียมทั้งหลาย ๓ ประการคือ ชาติด้วย ชราด้วย มรณะด้วย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!
ธรรมเนียมทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้แล ถ้าไม่มีอยู่ในโลกแล้วไซ้ ตถาคตก็ไม่ต้องเกิดขึ้น
ในโลกเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ก็ไม่ต้องรุ่งเรือง
ในโลก

°สูตรที่ ๖ อากังขวรรค ทสก. อ. ๒๔/๑๕๔/๗๖, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุใดแล ที่ธรรมทั้งหลาย ๓ ประการเหล่านี้ มีอยู่ในโลก, เพราะเหตุนั้น ตถาคตจึงต้องเกิดขึ้นในโลกเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงต้องรุ่งเรืองอยู่ในโลก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นร่างกายของตน) ๑ วิจิกิจจา (ความลังเลในธรรมที่ไม่ควรลังเล) ๑ สิล্পัตตปราคาส (การลบล้างศีลและวัตรอย่างปราศจากเหตุผล) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ อโยนิโส มนสิการ (ความทำในใจไม่แยบคาย) ๑ กุมมัคคเสวนา (การพัวพันอยู่ในทิฏฐิอันชั่ว) ๑ เจตโส ลินัตตา (ความมีจิตหดหู่) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ สักการยทิฏฐิ ๑ วิจิกิจจา ๑ สิล্পัตตปราคาส ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ มุฏฐัสสัจจะ (ความมีสติอันลึ้มหลง) ๑ อสัมปชัญญะ (ความปราศจากสัมปชัญญะ) ๑ เจตโส วิกเขปะ (ความส่ายแห่งจิต) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ อโยนิโส มนสิการ ๑ กุมมัคคเสวนา ๑ เจตโส ลินัตตา ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ อริยานัง อทัสสนกัมมตา (ความไม่พยายามเห็นพระอริยเจ้า) ๑ อริยธัมมัง อสิดุกัมมตา (ความไม่พยายาม

ฟังธรรมของพระอริยเจ้า) ๑ **อุปารัมภจิตตตา** (ความมีจิตเที่ยวเกาะเกี่ยว) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ มุฏฐัสัจจะ ๑ อสัมปชัญญะ ๑ เจตโส วิกเขปะ ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ **อุทธัจจะ** (ความฟุ้งซ่าน) ๑ **อสังวระ** (ความไม่สำรวม) ๑ **ทุสสีลยะ** (ความทุสศีล) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ อริยานัง อทัสสนกัมมัตตา ๑ อริยธัมมัง อโสตุกัมมัตตา ๑ อุปารัมภจิตตตา ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ **อุสัทธิยะ** (ความไม่มีสัทธา) ๑ **อวทัญญุตตา** (ความไม่เป็นวทัญญู) ๑ **โกสัชชะ** (ความเกียจคร้าน) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ อุทธัจจะ ๑ อสังวระ ๑ ทุสสีลยะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ **อนาทรีย** (ความไม่เชื่อเพื่อในบุคคลและธรรมอันควรเชื่อเพื่อ) ๑ **โทวจัสสตา** (ความเป็นคนว่ายาก) ๑ **ปาปมิตตตา** (ความมีมิตรชั่ว) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ อสัทธิยะ ๑ อวทัญญุตตา ๑ โกสัชชะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคล เมื่อไม่ละซึ่งธรรมสาม คือ **อหิริกะ** (ความไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย) ๑ **อนินตตัปปะ** (ความไม่กลัวในสิ่งที่ควรกลัว) ๑ **ปมาทะ** (ความประมาท) ๑ ก็ไม่อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ อนาทรียะ ๑ โทวจัสสตา ๑ ปาปมิตตตา ๑ .

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลนี้ เป็นผู้มื่อหิริกะ มื่อโนตตัปปะ มีปมาทะแล้ว.

เขาเมื่อเป็นผู้มีปมาทะอยู่แล้ว ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งอนาหริยะ ๑ โทวจัสสตา ๑
ปาปมิตตตา ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีปาปมิตตตา ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งอสังหริยะ ๑ อวทัญญุตตา ๑
โกสัชชะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีโกสัชชะ ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งอุทกัจจะ ๑ อสังวะระ ๑ ทุสสียะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีทุสสียะ ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งอริยานัง อทัสสนกัมมยา ๑
อริยธัมมัง อโสดกัมมตา ๑ อุปารัมภจิตตตา ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีอุปารัมภจิตตตา ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งมูฏฐุสัจจะ ๑ อสัมป-
ชัญญะ ๑ เจตโส วิกเขปะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีเจตโส วิกเขปะ ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งอโยนิโส มนสิการ ๑
กุมมัคคเสวนา ๑ เจตโส ลินัตตา ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีเจตโส ลินัตตา ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งสักกายทิฎฐิ ๑ วิจิกขา ๑
สีลพัตตปราคาส ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีวิจิกขา ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ;

เขาเมื่อไม่ละซึ่งราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ก็ไม่อาจเพ้อละซึ่งชาติ ๑
ชรา ๑ มรณะ ๑ .

(ปฏิบัติขณ)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สลัปปัตตปรามาส ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อโยนิโส มนสิการ ๑ กุมมัคคเสวนา ๑ เจตโส ลินัตตา ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สลัปปัตตปรามาส ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **มูฏฐัสสัจจะ ๑ อสัมปชัญญะ ๑ เจตโส วิกเขปะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **อโยนิโส มนสิการ ๑ กุมมัคคเสวนา ๑ เจตโส ลินัตตา ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อริยานัง อทัสสนกัมมตา ๑ อริยธัมมัง อโสตุกัมมตา ๑ อุปารัมภจิตตตา ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **มูฏฐัสสัจจะ ๑ อสัมปชัญญะ ๑ เจตโส วิกเขปะ ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อุทถัจจะ ๑ อสังวระ ๑ ทุสสีลยะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **อริยานัง อทัสสนกัมมตา ๑ อริยธัมมัง อโสตุกัมมตา ๑ อุปารัมภจิตตตา ๑**.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อสังขาริยะ ๑**
อวทัญญตา ๑ **โกสัลชะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **อุทฺธัจจะ ๑** **อสังวระ ๑**
ทุสสียะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อนาหริยะ ๑**
โหวจัสสตา ๑ **ปาปมิตตตา ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **อสังขาริยะ ๑** **อวทัญญตา ๑**
โกสัลชะ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคล เมื่อละได้ซึ่งธรรมสาม คือ **อหิริกะ ๑** **อโนต**
ตปปะ ๑ **ปมาทะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่งธรรมสาม คือ **อนาหริยะ ๑** **โหวจัสสตา ๑**
ปาปมิตตตา ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลนี้ เป็นผู้มึหิริ มีโนตตปปะ มีอัปมาทะ
(ความไม่ประมาท) แล้ว.

เขาเมื่อเป็นผู้มีอัปมาทะอยู่แล้ว ก็อาจเพื่อละซึ่งอนาหริยะ ๑ โหวจัสสตา ๑
ปาปมิตตตา ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีกัลยาณมิตตะ (มิตรที่ดีงาม) ก็อาจเพื่อละซึ่งอสังขาริยะ ๑
อวทัญญตา ๑ โกสัลชะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มีอรัทธวิริยะ (ความเพียรอันปรารถนาแล้ว) ก็อาจเพื่อละซึ่ง
อุทฺธัจจะ ๑ อสังวระ ๑ ทุสสียะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มี**ศีล** ก็อาจเพื่อละซึ่งอริยานัง อทัสสนกัมมตา ๑ อริยธัมมัง
อโธตุกัมมตา ๑ อูปารัมภจิตตตา ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มี**อนุปารัมภจิตตตะ** (จิตไม่เที่ยวไปเกาะเกี่ยวแล้ว) ก็อาจเพื่อละ
ซึ่งมกุฏฐัสสัจจะ ๑ อสัมปชัญญะ ๑ เจตโส วิกเขปะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มี**อวิกขิตตจิตตะ** (จิตไม่ส่ายแล้ว) ก็อาจเพื่อละซึ่งสัkkายทิฏฐิ ๑
มนสิการ ๑ กุมมัคคเสวนา ๑ เจตโส ลินตตา ๑

เขาเมื่อเป็นผู้มี**อลินจิตตะ** (จิตไม่หดหู่แล้ว) ก็อาจเพื่อละซึ่งสัkkายทิฏฐิ ๑
วิจิกิจจา ๑ สลัปปัตตปราคาส ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้มี**วิจิกิจจา**แล้ว ก็อาจเพื่อละซึ่งราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ;

เขาเมื่อเป็นผู้ละได้แล้วซึ่ง**ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑** ก็อาจเพื่อละซึ่ง
ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑. ดังนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า คำว่า "ปฏิจจ-
สมุปบาท" มีความหมายกว้าง คือ มิได้หมายถึงหลักธรรมที่กล่าวว่า อวิชชาปัจจุยา
สงขารวา เป็นต้น เพียงอย่างเดียว. แต่หมายถึงหลักธรรมใด ๆ ก็ได้ ที่เนื่องกันเป็นสาย
ในฐานะเป็นปัจจัยแก่กันและกันสืบต่อ ๆ กันไป ตามหลักที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา ดังเช่น
ข้อความในเรื่องนี้ ซึ่งมีลักษณะอาการของปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นชัดอยู่ หากแต่ว่า
แสดงไปในลักษณะของการปฏิบัติ ; ดังนั้น จึงนำมาแสดงให้เห็น เพื่อประโยชน์ทั้งแก่การ
ศึกษาและการปฏิบัติ และเพื่อให้เข้าใจความหมายของคำว่า "ปฏิจจสมุปบาท" หรือ
"อิทัปปัจจยตา" ยิ่งขึ้นไป. หลักธรรมปฏิบัติที่อยู่ในรูปของปฏิจจสมุปบาท เช่นนี้ ยังมี
อีกมาก ล้วนแต่ควรแก่การสนใจ.

วิธีปฏิบัติอาหารที่ ในลักษณะที่เป็นปัจจุสมุปบาท^๑

ก. ว่าด้วยลักษณะอาหารสี่ โดยอุปมา^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของภุคสัตว์ทั้งหลาย หรือว่า เพื่อบุญเคราะห์แก่สัมภเวสีสัตว์ทั้งหลาย. อาหาร ๔ อย่าง เป็นอย่างไรเล่า? สี่อย่างคือ (๑) กพฬิการาหาร ที่หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง (๒) ผัสสะ (๓) มโนสญฺเจตนา (๔) วิญญาน. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของภุคสัตว์ทั้งหลาย หรือว่า เพื่อบุญเคราะห์แก่สัมภเวสีสัตว์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! กพฬิการาหาร จะพึงเห็นได้อย่างไร? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนภรรยาสามีสองคน ถือเอาสะพานสำหรับเดินทางเล็กน้อย เดินไปสู่หนทางอันกันดาร. สองภรรยาสามีนั้น มีบุตรน้อยคนเดียวผู้น่ารักน่าเอ็นดูคนหนึ่ง. เมื่อขณะเขาทั้งสองกำลังเดินไปตามทางอันกันดารอยู่นั้น สะพานสำหรับเดินทางที่เขาทั้งสองยืนอยู่เพียงเล็กน้อยนั้น ไม่หมดสิ้นไป หนทางอันกันดารนั้น ยังเหลืออยู่ เขาทั้งสองนั้น ยังไม่เดินข้ามหนทางอันกันดารนั้นไปได้, ครั้นนั้นแล สองภรรยาสามีนั้น ได้มาคิดกันว่า "สะพานสำหรับเดินทางของเราทั้งสองที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยนี้ได้หมดสิ้นลงแล้ว หนทางอันกันดารนี้ยังเหลืออยู่ ทั้งเรายังไม่เดินข้ามหนทางอันกันดารนี้ไปได้ อย่างกระนั้นเลย เราทั้งสองคนพึงฆ่าบุตรน้อยคนเดียวผู้น่ารักน่าเอ็นดูนี้เสีย แล้วทำให้เป็นเนื้อเค็ม และ

^๑สูตรที่ ๓ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ล. ๑๖/๑๑๘/๒๔๐, ตวัณสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

เนื้ออย่าง บริโภคเนื้อบุตรนี้แหละ เดินข้ามหนทางอันกันดารที่ยังเหลืออยู่นี้กันเถิด เพราะถ้าไม่ทำเช่นนี้ พวกเราทั้งสามคนจะต้องพากันพินาศหมดแน่" ดังนี้. ครั้นนั้นแล ภรรยาสามีทั้งสองนั้น จึงฆ่าบุตรน้อยคนเดียวผู้น่ารักเอ็นดูนั้น แล้วทำให้เป็นเนื้อเค็ม และเนื้ออย่าง **บริโภคเนื้อบุตรนั้นเทียว** เดินข้ามหนทางอันกันดารที่ยังเหลืออยู่นั้น. สองภรรยาสามีนั้น บริโภคเนื้อบุตรไปพลางพร้อมกับค่อนอกไปพลาง รำพันว่า บุตรน้อยคนเดียวของเราไปไหนเสีย บุตรน้อยคนเดียวของเราไปไหนเสีย" ดังนี้,

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร? สองภรรยาสามีนั้น จะพึงบริโภคเนื้อบุตรเป็นอาหาร เพื่อความเพิลิดเพลิดสนุกสนานบ้าง เพื่อความมัวเมาบ้าง เพื่อความประดับประดาบ้าง หรือเพื่อตกแต่ง (ร่างกาย) บ้าง หรือหนอ? ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้อนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระเจ้าข้า!" แล้วตรัสต่อไปว่า "ถ้าอย่างนั้น สองภรรยาสามีนั้น จะพึงบริโภคเนื้อบุตรเป็นอาหาร เพียงเพื่อ (อาศัย) เดินข้ามหนทางอันกันดารเท่านั้น ไช้ไหม? "ไช้ พระเจ้าข้า!". ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้มีอุปมาฉันใด, เราย่อมกล่าวว่า กพพิการาหาร อันอริยสาวกพึงเห็น (ว่ามีอุปมาเหมือนเนื้อบุตร) ฉะนั้น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อ**กพพิการาหาร** อันอริยสาวกกำหนดรู้ได้แล้ว, ราคะ (ความกำหนัด) ที่มีเบญจกามคุณเป็นแดนเกิด ย่อมเป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นกำหนดรู้ได้แล้วด้วย; เมื่อราคะที่มีเบญจกามคุณเป็นแดนเกิด เป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นกำหนดรู้ได้แล้ว, **สังโยชน์ชนิดที่อริยสาวก** ประกอบเข้าแล้ว จะพึงเป็นเหตุให้มาสู่โลกนี้ได้อีก ย่อมไม่มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **กัมมัสสาหาร** จะพึงเห็นได้อย่างไร? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนแม่โคนมที่ปราศจากหนังห่อหุ้ม: ถ้าแม่โคมนั้นพึงยืนพึงเฝ้าอยู่ ไช้รึ มันก็จะพึงถูกพวกตัวสัตว์ที่อาศัยเฝ้าเจาะกิน; ถ้าแม่โคมนั้นพึงยืนพึงต้นไม้อยู่ ไช้รึ

มันก็จะพึงถูกพวกสัตว์ชนิดอาศัยต้นไม้ไชกิน ; ถ้าหากแม่โคมนั้นจะพึงลงไปแช่น้ำอยู่
ไชรั มันก็จะพึงถูกพวกสัตว์ที่อาศัยน้ำตอดกัดกิน ; ถ้าหากแม่โคมนั้นจะพึงยืน
อาศัยอยู่ในที่โล่งแจ้งไชรั มันก็จะพึงถูกพวกสัตว์ที่อาศัยอยู่ในอากาศเกาะกัดจิกกิน.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! แม่โคมนที่ปราศจากหนังหุ้มนั้น จะพึงไปอาศัยอยู่สถานที่ใด ๆ
ก็ตาม มันก็จะพึงถูกจำพวกสัตว์ที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้น ๆ กัดกินอยู่รำไป, ข้อนี้มีอุปมา
ฉันใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราຍ่อมกล่าวว่า ผัสสสาร อันอริยสาวกพึงเห็น (ว่ามี
อุปมาเหมือนแม่โคมนที่ปราศจากหนังหุ้ม) ฉะนั้น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อ
ผัสสสาร อันอริยสาวกกำหนดรู้ได้แล้ว, เวทนาทั้งสาม ย่อมเป็นสิ่งที่อริยสาวก
นั้นกำหนดรู้ได้แล้วด้วย ; เมื่อเวทนาทั้งสาม เป็นสิ่งที่อริยสาวกกำหนดรู้ได้แล้ว,
เราຍ่อมกล่าวว่า "สิ่งใด ๆ ที่ควรกระทำให้ยิ่งขึ้นไป (กว่านี้) ย่อมไม่มีแก่อริยสาวก
นั้น" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กัมมโนสัจเจตนาหาร จะพึงเห็นได้อย่างไร ? ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกเกินกว่าหัวบุรุษหนึ่ง เต็มด้วยถ่านเพลิง
ที่ปราศจากเปลวและปราศจากควันมีอยู่. ครั้งนั้น บุรุษผู้หนึ่ง ผู้ต้องการเป็นอยู่
ไม่เอยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ มาสู่ที่นั่น. และมีบุรุษที่มีกำลังกล้าแข็งอีกสองคน
จับบุรุษนั้น ที่แขนแต่ละข้าง แล้วดุดคร่าพาไปยังหลุมถ่านเพลิงนั้น, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !
ครั้งนั้นแล บุรุษนั้น มีความคิด ความปรารถนา ความตั้งใจ ที่จะไม่ห่างไกลหลุมถ่าน-
เพลิงนั้น. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนั้นเพราะเหตุว่าบุรุษนั้น
ຍ่อมรู้ว่า "ถ้าเราจักตกลงไปยังหลุมถ่านเพลิงนี้ไชรั เราก็จะพึงถึงความตาย หรือได้
รับทุกข์เจียนตาย เพราะข้อนั้นเป็นเหตุ" ดังนี้, ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !
เราຍ่อมกล่าวว่า มโนสัจเจตนาหาร อันอริยสาวกพึงเห็น (ว่ามีอุปมาเหมือนหลุมถ่าน-
เพลิง) ฉะนั้น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อมโนสัจเจตนาหาร อันอริยสาวกกำหนด

รู้ได้แล้ว, ตัณหาทั้งสาม ย่อมเป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นกำหนดรู้ได้แล้วด้วย ; เมื่อ ตัณหาทั้งสามเป็นสิ่งที่อริยสาวกกำหนดรู้ได้แล้ว, เราย่อมกล่าวว่า "กิจไร ๆ ที่ควร กระทำให้ยิ่งขึ้นไป (กว่านี้) ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! กิเลสญาณอาหาร จะพึงเห็นได้อย่างไร ? ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนพวกเจ้าหน้าที่จับโจรผู้กระทำผิดได้แล้ว แสดงแก่พระราช าวา "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ! โจรผู้นี้เป็นผู้กระทำผิดต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ลงโทษโจรผู้นี้ตามที่ทรงเห็น สมควรเถิด พระพุทธเจ้าข้า !" พระราชามีพระกระแสรับสั่งอย่างนี้ว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ ทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายจงไป จงประหารชีวิตบุรุษนี้เสียด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเช้านี้". เจ้าหน้าที่เหล่านั้น จึงประหารนักโทษนั้นด้วยหอกร้อยเล่ม ในเวลาเช้า. ต่อมา ในเวลาเที่ยงวัน พระราชาทรงซักถามเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอย่างนี้ว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญ ทั้งหลาย ! นักโทษคนนั้น เป็นอย่างไรบ้าง ?" พวกเขาพากันกราบทูลว่า "ข้าแต่ พระองค์ผู้สมมติเทพ ! นักโทษนั้นยังมีชีวิตอยู่ตามเดิม พระพุทธเจ้าข้า !". พระราชาทรงมีพระกระแสรับสั่งอย่างนี้ว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายจงไป จงประหารนักโทษนั้นเสีย ด้วยหอกร้อยเล่มในเวลาเที่ยงวัน" ดังนี้. พวกเจ้าหน้าที่ เหล่านั้นจึงได้ประหารนักโทษนั้นด้วยหอกร้อยเล่ม ในเวลาเที่ยงวัน. ต่อมา ในเวลาเย็น พระราชาทรงซักถามเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอีกว่า "ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ! นักโทษนั้น เป็นอย่างไรบ้าง?" เขาพากันกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ! นักโทษนั้น ยังมีชีวิตอยู่ตามเดิม พระพุทธเจ้าข้า !" พระราชาทรงมีพระกระแสรับสั่งอีกว่า "ดูก่อน ท่านทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายจงไป จงประหารนักโทษนั้นเสียด้วยหอกร้อยเล่ม ในเวลา เย็น" ดังนี้. เจ้าหน้าที่เหล่านั้น จึงได้ประหารนักโทษนั้นด้วยหอกร้อยเล่ม ในเวลาเย็น. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ? บุรุษนักโทษนั้น

ถูกพวกเจ้าหน้าที่ประหารอยู่ด้วยหอกสามร้อยเล่ม ตลอดทั้งวัน เขาจะพึงเสวยแต่ทุกข-
โศมนัสที่มีชื่อนั้นเป็นเหตุ เท่านั้นมิใช่หรือ ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุรุษนักโทษนั้น
ถูกพวกเจ้าหน้าที่ประหารด้วยหอกแม่ (เล่มเดียว) นั้น ก็พึงเสวยทุกขโศมนัสที่มีชื่อนั้น
เป็นเหตุ (มากอยู่แล้ว) ก็จะไปถึงการที่บุรุษนักโทษนั้นถูกประหารด้วยหอก
สามร้อยเล่มเล่า, ชื่อนี้มีอุปมาฉันใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราຍ่อมกล่าวว่า
วิญญูณอาหาร อันอริยสาวกพึงเห็น (ว่ามีอุปมาเหมือนนักโทษถูกประหารนั้น) ฉะนั้น.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อวิญญูณอาหาร อันอริยสาวกกำหนดรู้ได้แล้ว, นามรูป
ຍ่อมเป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นกำหนดรู้ได้แล้วด้วย ; เมื่อนามรูปเป็นสิ่งที่อริยสาวก
กำหนดรู้ได้แล้ว, เราຍ่อมกล่าวว่า "สิ่งใด ๆ ที่ควรกระทำให้ยิ่งขึ้นไป (กว่านี้)
ຍ่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น", ดังนี้ แล.

ข. ว่าด้วยอาการเกิดดับแห่งอาหารสี่^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่
ของภุตสัตว์ทั้งหลาย หรือว่าเพื่อบุญเคราะห์แก่สัมภเวสีสัตว์ทั้งหลาย. อาหาร ๔ อย่าง
เป็นอย่างไรเล่า ? สี่อย่างคือ (๑) กพฬิการาหาร ที่หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง (๒) ผัสสะ
(๓) มโนสัณฺเจตนา (๔) วิญญูณ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรง
อยู่ของภุตสัตว์ทั้งหลาย หรือว่า เพื่อบุญเคราะห์แก่สัมภเวสีสัตว์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้ามีราคะ (ความกำหนัด) **มีนันทิ** (ความเพลิน)
มีตัณหา (ความอยาก) ในกพฬิการาหาร ไชว์, วิญญูณ ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญ

^๑สูตรที่ ๔ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน.ส. ๑๖/๑๒๒/๒๔๕, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

งอกงามอยู่ได้ ในภพปีการาหารนั้น. วิญญาณ ที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกที่นั้นว่า **"เป็นที่มิโสก มิธูลี มีความคับแคบ"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้า**มีราคะ** (ความกำหนัด) **มีนันทิ** (ความเพลิน) **มีตัณหา** (ความอยาก) ในผัสสาหาร ไซ้, วิญญาณ ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในผัสสาหารนั้น. วิญญาณที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกที่นั้นว่า **"เป็นที่มิโสก มิธูลี มีความคับแคบ"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้า**มีราคะ** **มีนันทิ** **มีตัณหา** ในมนัสสญเจตนาหาร ไซ้, วิญญาณก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในมนัสสญเจตนาหารนั้น. วิญญาณที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกที่นั้นว่า **"เป็นที่มิโสก มิธูลี มีความคับแคบ"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในวิญญานาหาร ไซ้, วิญญานก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในวิญญานาหารนั้น. วิญญาน ที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด,ชาติชรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติชรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกที่นั้นว่า "เป็นที่มิโสภ มีอสุลี มีความคับแค้น" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนช่างย้อม หรือช่างเขียน, เมื่อมีน้ำย้อม คือครั่ง ขมิ้น คราม หรือสีแดงอ่อน ก็จะมีเขียนรูปสตรี หรือรูปบุรุษ ลงที่แผ่นกระดาด หรือฝาผนัง หรือผืนผ้า ซึ่งเกลี้ยงเกลา ได้ครบทุกส่วน, อุปมานี้ฉันใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อุปมาอีกฉันนั้น คือ ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในภพพิการอาหาร ไซ้, วิญญานก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในภพพิการอาหารนั้น. วิญญาน ที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติชรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั้น. ชาติชรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกที่นั้นว่า "เป็นที่มิโสภ มีอสุลี มีความคับแค้น" ดังนี้. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในผัสสาหาร ไซ้, วิญญานก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในผัสสาหารนั้น. วิญญานที่ ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ใน

ที่นั่น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียกที่นั่นว่า "เป็นที่มิโสก มีฐลี้ มีความคับแคบ" ดังนี้! ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในมโนสัจเจตนาหาร ไซ้, วิญญานก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในมโนสัจเจตนาหารนั้น. วิญญานที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั่น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั่น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียกที่นั่นว่า "เป็นที่มิโสก มีฐลี้ มีความคับแคบ" ดังนี้. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในวิญญานาหาร ไซ้, วิญญานก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ ในวิญญานาหารนั้น. วิญญาน ที่ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ มีอยู่ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั่น. การหยั่งลงแห่งนามรูป มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ก็มีอยู่ในที่นั่น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย มีอยู่ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ชาติขรามรณะต่อไป ก็มีอยู่ในที่นั่น. ชาติขรามรณะต่อไป มีอยู่ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียกที่นั่นว่า "เป็นที่มิโสก มีฐลี้ มีความคับแคบ" ดังนี้.

(ข้อความต่อไปนี้เป็นข้อความฝ่ายปฏิบัติกษณัย คือ ตรงกันข้าม)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้าไม่มีราคะ (ความกำหนัด) ไม่มีนันทิ (ความเพลิน) ไม่มีตัณหา (ความอยาก) ในกพพิการาหาร แล้วไซ้, วิญญาน ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญงอกงามอยู่ไม่ได้ ในกพพิการาหารนั้น. วิญญาน ที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญงอกงามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มีในที่นั่น. การหยั่งลงแห่งนามรูป

ไม่มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาตชรามรณะต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาตชรามรณะต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น **"ที่ไม่มิโสก ไม่มีมรณ ไม่มีภพ ไม่มีวิภว"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้า**ไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา** ในผัสสาหารแล้วไซ้, วิญญาณ ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในผัสสาหารนั้น. วิญญาณ ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป ไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มี ในที่ใด, ชาตชรามรณะต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาตชรามรณะต่อไป ไม่มี ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น **"ที่ไม่มิโสก ไม่มีมรณ ไม่มีภพ ไม่มีวิภว"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ถ้า**ไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา** ในมนัสสเจตนาหารแล้ว ไซ้, วิญญาณ ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในมนัสสเจตนาหารนั้น. วิญญาณที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป ไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาตชรามรณะต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาตชรามรณะต่อไป ไม่มี ในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น **"ที่ไม่มิโสก ไม่มีมรณ ไม่มีภพ ไม่มีวิภว"** ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าไม่มีรากะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา ในวิญญาณาหาร แล้ว ไชว์, วิญญาณ ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในวิญญาณาหารนั้น. วิญญาณ ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูป ไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาติชรามรณะต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาติชรามรณะต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น "ที่ไม่มีวิโสภ ไม่มีธูลี ไม่มีควมคับแค้น" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนเรือนยอด หรือศาลาเรือนยอดที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ หรือใต้ก็ตาม เป็นเรือนมีหน้าต่างทางทิศตะวันออก. ครั้นพระอาทิตย์ขึ้นมา แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ส่องเข้าไปทางช่องหน้าต่างแล้ว จักตั้งอยู่ที่ส่วนไหนแห่งเรือนนั้นเล่า ?

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ จักปรากฏที่ฝาเรือนข้างในทิศตะวันตก พระเจ้าข้า !".

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าฝาเรือนทางทิศตะวันตกไม่มีเล่า แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้นจักปรากฏอยู่ ณ ที่ไหน ?

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้น จักปรากฏที่พื้นดินพระเจ้าข้า !".

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าพื้นดินไม่มีเล่า แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้น จักปรากฏที่ใด ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้น จักปรากฏที่น้ำ
พระเจ้าข้า !”.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าน้ำไม่มีเล่า แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้น จักปรากฏ
ที่ไหนอีก ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์นั้น ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่
ปรากฏแล้ว พระเจ้าข้า !”.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ฉันทกัณฺฐนนฺเด : ถ้าไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ **ไม่มี
ตัณหา ในกพพีการาหาร** แล้วไซ้, วิญญาน ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่
ไม่ได้ ในกพพีการาหารนั้น. วิญญาน ที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ในที่ใด, การ
หยั่งลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูปไม่มีอยู่ในที่ใด, ความเจริญ
แห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายไม่มีในที่ใด, การ
บังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาติ
ชรา มรณะต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาติชรา มรณะต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ! เราเรียก “ที่” นั้นว่าเป็น “ที่ไม่มีโสภณ ไม่มีอสุติ ไม่มีความคับแค้น” ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าไม่มีราคะ **ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา ในผัสสาหาร**
แล้ว ไซ้, วิญญาน ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในผัสสาหารนั้น.
วิญญาน ตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ในที่ใด, การหยั่งลงแห่งนามรูปย่อมไม่มี
ในที่นั้น. การหยั่งลงแห่งนามรูปไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี
ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี
ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาติชรา มรณะต่อไป ย่อมไม่มี

ในที่นั้น. ชาตีสราภรณ์ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น "ที่ไม่มีโคก ไม่มีภูเข ไม่มีควมคับแคบ" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าไม่มีระคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตณหา ในมนัสสญเจตนาหาร แล้วไซ้, วิญญาน ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในมนัสสญเจตนาหารนั้น. วิญญานที่ ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การยังลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การยังลงแห่งนามรูป ไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มี ในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาตีสราภรณ์ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาตีสราภรณ์ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น "ที่ไม่มีโคก ไม่มีภูเข ไม่มีควมคับแคบ" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าไม่มีระคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตณหา ในวิญญานาหาร แล้วไซ้, วิญญาน ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในวิญญานาหารนั้น. วิญญาน ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามอยู่ไม่ได้ ในที่ใด, การยังลงแห่งนามรูป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การยังลงแห่งนามรูป ไม่มีในที่ใด, ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่มีในที่ใด, การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. การบังเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ชาติ สรา ภรณ์ ต่อไป ย่อมไม่มี ในที่นั้น. ชาติ สรา ภรณ์ต่อไป ไม่มีในที่ใด, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียก "ที่" นั้นว่าเป็น "ที่ไม่มีโคก ไม่มีภูเข ไม่มีควมคับแคบ", ดังนี้. แล.

ปัญจุปาทนขันธไม่อาจจะเกิด เมื่อรู้เท่าทันเวทนาในปัจจุสมุปบาท^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !...ส่วนบุคคล เมื่อรู้เมื่อเห็น ซึ่ง จักขุ ตามที่เป็นจริง, เมื่อรู้เมื่อเห็น ซึ่งรูปทั้งหลาย ตามที่เป็นจริง, เมื่อรู้เมื่อเห็นซึ่งจักขุวิญญาณ ตามที่เป็นจริง, เมื่อรู้เมื่อเห็น ซึ่งจักขุสัมผัส ตามที่เป็นจริง, เมื่อรู้เมื่อเห็น ซึ่งเวทนาอันเกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม ตามที่เป็นจริง แล้ว ; เขาย่อมไม่กำหนดในจักขุ, ไม่กำหนดในรูปทั้งหลาย, ไม่กำหนดในจักขุวิญญาณ, ไม่กำหนดในจักขุสัมผัส, และไม่กำหนดในเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม. **เมื่อบุคคลนั้นไม่กำหนดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ลุ่มหลงแล้ว ตามเห็นอาทินวะ** (โทษของสิ่งเหล่านั้น) **อยู่เนื่อง ๆ, ปัญจุปาทนขันธทั้งหลาย ย่อมถึงซึ่งความไม่ก่อเกิดต่อไป ;** และค้นหาอันเป็นเครื่องนำไปสู่ภพใหม่ อันประกอบอยู่ด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพียรเป็นเครื่องทำให้เพียรอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ นั้นอันเขาย่อมละเสียได้ ; ความกระวนกระวาย (ทรถ) แม้ทางกาย อันเขาย่อมละเสียได้, ความกระวนกระวาย แม้ทางจิต อันเขาย่อมละเสียได้ ; ความแผดเผา (สนฺตาป) แม้ทางกาย อันเขาย่อมละเสียได้, ความแผดเผา แม้ทางจิต อันเขาย่อมละเสียได้, ความเร่าร้อน (ปริพาห) แม้ทางกาย อันเขาย่อมละเสียได้ ความเร่าร้อน แม้ทางจิต อันเขาย่อมละเสียได้. บุคคลนั้น **ย่อมแสวงซึ่งความสุขอันเป็นไปทางกาย ด้วย, ซึ่งความสุขอันเป็นไปทางจิต ด้วย.** เมื่อบุคคลเป็นเช่นนั้นแล้ว ทิฐิของเขา ย่อมเป็น**สัมมาทิฐิ** ; ความดำริของเขา ย่อมเป็น**สัมมาสังกัปปะ** ; ความพยายามของเขา ย่อมเป็น**สัมมาวายามะ** ; สติของเขา ย่อมเป็น

^๑สพยตนวิภังคสูตร อป.ม.๑๔/๕๒๓/๘๒๘, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

สัมมาสติ ; สมาธิของเขา ย่อมเป็น**สัมมาสมาธิ** ; ส่วนกายกรรม วจีกรรม และอาชีวะ ของเขา เป็น**ธรรมบริสุทธิตมาแล้วแต่เดิมนั้น**เทียว. ด้วยอาการอย่างนี้แล **อภฺรฺรังคิกมรรค** อันเป็นอริยะ ของเขานั้น ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; เมื่อเขาทำ**อภฺรฺรังคิกมรรค** อันเป็นอริยะ ให้เจริญด้วยอาการอย่างนี้อยู่, **สติปัฏฐาน**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; **สัมมัปปธาน**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; **อิทธิบาท**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; **อินทรีย์**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๕ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; **พละ**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๕ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; **โพชฌงค์**ทั้งหลาย แม้ทั้ง ๗ ย่อมถึงซึ่งความเต็มรอบแห่งความเจริญ ; ธรรมทั้งสองคือ**สมถะและวิปัสสนา** ของเขานั้น ย่อมเป็นธรรมเคียงคู่กันไป. บุคคลนั้น ย่อมกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ; ย่อมละด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงละด้วยปัญญาอันยิ่ง ; ย่อม**ทำให้เจริญ**ด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึง**ทำให้เจริญ**ด้วยปัญญาอันยิ่ง ; ย่อม**ทำให้แจ้ง**ด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึง**ทำให้แจ้ง**ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็**ธรรมเหล่าไหน**เล่า เป็นธรรมอันบุคคลพึงกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ? คำตอบ พึงมีว่า **ปัญจอุปาทานขันธ**ทั้งหลาย กล่าวคือ อุปาทานขันธคือรูป อุปาทานขันธคือเวทนา อุปาทานขันธคือสัญญา อุปาทานขันธคือสังขาร อุปาทานขันธคือวิญญาณ : ธรรมทั้งหลายเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นธรรมอันบุคคลพึงกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็**ธรรมเหล่าไหน**เล่า เป็นธรรมอันบุคคลพึงละด้วยปัญญาอันยิ่ง ? คำตอบ พึงมีว่า **อวิชชาด้วย ภาวตัณหา**ด้วย : ธรรมทั้งหลายเหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นธรรมอันบุคคลพึงละด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็**กรรมเหล่าไหนเล่า** เป็นกรรมอันบุคคลพึงทำให้
เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ? คำตอบ ฟังมีว่า **สมณะด้วย วิปัสสนาด้วย** : ธรรมทั้งหลาย
เหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นกรรมอันบุคคลพึงทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็**กรรมเหล่าไหนเล่า** เป็นกรรมอันบุคคลพึงทำ
ให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ? คำตอบ ฟังมีว่า **วิชาด้วย วิมุตติด้วย** : ธรรมทั้งหลาย
เหล่านี้แล ชื่อว่าเป็นกรรมอันบุคคลพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(ในกรณีเกี่ยวกับ โสธ ฆาน ชิวหา กาย มโน และสหคตธรรมแห่งอายตนะมีโสธ เป็นต้น
ก็มีเนื้อความเหมือนกับที่กล่าวแล้วในกรณีแห่ง จักขุและสหคตธรรมของจักขุดังที่กล่าวข้างบนนี้ทุกประการ
พึงขยายความเอาเองให้เต็มตามนั้น.)

การพิจารณาสภาวะธรรม ตามวิธีปฏิบัติสมุปปาตกระทั้งวาระสุดท้าย^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ (สตตมฺฐฐานุสโล)
ผู้พิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยวิธี ๓ ประการ (ติวิธูปปริกฺขี) เราเรียกว่า ภิกษุผู้**เกพลี**^๒ อยู่
จบกิจแห่งพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ เป็นอย่างไรเล่า ?

^๑สูตรที่ ๕ อุปายวรรค ชันธสังยุตต์ ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๖/๑๑๘, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

^๒เกพลี ในลักษณะอย่างนี้ หมายถึงพระอรหันต์ ผู้ถึงซึ่งนิพพาน ซึ่งเป็นความสิ้นเชิงแห่งสิ่งทั้งปวงในแง่
ของความดับสิ้นแห่งความทุกข์ กล่าวคือการถึงอมตภาวะ อันไม่มีการแบ่งแยก -ผู้แปล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งรูป ;... ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งรูป; ..ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งรูป; ...ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป; ..ซึ่งอัสสาทะ (รสอร่อย) แห่งรูป; ...ซึ่งอาทีนวะ (โทษอันต่ำทราม) แห่งรูป; ...ซึ่งนิสสรณะ (อุบายเป็นเครื่องออกไปพ้น) จากรูป (รวม ๗ ประการ).

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ได้ตรัสด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับข้อความที่กล่าวในกรณีแห่งรูป ผิดกันแต่ชื่อแห่งขันธ ที่ละขันธ ๆ เท่านั้น).

ดูก่อนทั้งหลาย ! ก็รูปเป็นอย่างไรเล่า? มหาภูตรูปทั้งหลาย ๔ อย่าง ด้วย รูปที่อาศัยมหาภูตูปทั้งหลาย ๔ อย่าง ด้วย : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เราเรียกว่า **รูป** ; การเกิดขึ้นแห่งรูป ย่อมมี เพราะการเกิดขึ้นแห่งอาหาร ; ความดับไม่เหลือแห่งรูป ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งอาหาร ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติทำให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ; สุข โสมนัสใด ๆ อาศัยรูปเกิดขึ้น ; นี้ เป็นอัสสาทะแห่งรูป ; รูปใด ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา : นี้ เป็นอาทีนวะแห่งรูป; การนำออกเสียได้ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ กล่าวคือ การละเสียได้ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ในรูป, อันใด ; นี้ เป็นนิสสรณะเครื่องออกจากรูป (รวมเป็นสิ่งที่ต้องรู้ ๗ อย่าง). ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สมณะหรือพราหมณ์ก็ตามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งรูป ว่า อย่างนี้คือรูป; ...อย่างนี้คือเหตุให้เกิดขึ้นแห่งรูป;...อย่างนี้คือความดับไม่เหลือแห่งรูป ;...อย่างนี้คือข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป;...อย่างนี้คืออัสสาทะแห่งรูป ;...อย่างนี้คืออาทีนวะแห่งรูป ; ...อย่างนี้คือนิสสรณะเครื่องออกจากรูป ดังนี้แล้ว

เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย (นิพพิทา) เพื่อความสำรอก (วิราคะ) เพื่อความดับไม่เหลือ (นิโรธ) แห่งรูป; สมณพราหมณ์เหล่านั้น **เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว**; บุคคลเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว, บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า **ยังลงในธรรมวินัยนี้**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมณะหรือพราหมณ์ก็ตามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งรูปว่าอย่างนี้คือรูป; ...อย่างนี้คือเหตุให้เกิดขึ้นแห่งรูป; ...อย่างนี้คือความดับไม่เหลือแห่งรูป; ... อย่างนี้คือข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป; ...อย่างนี้คืออัสสาทะแห่งรูป; ..อย่างนี้คืออาทีนวะแห่งรูป; .. อย่างนี้คืออนิสารณะเครื่องออกจากรูป; ดังนั้นแล้ว เป็นผู้ **พ้นวิเศษแล้ว** เพราะความเบื่อหน่าย เพราะความสำรอก เพราะความดับไม่เหลือ เพราะความไม่ยึดมั่น ซึ่งรูป; สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้พ้นวิเศษแล้วด้วยดี (สุวิมุตตา); บุคคลเหล่าใดเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วด้วยดี บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าเป็น **เกพลี** ผู้จับกิจอันบุคคลพึงกระทำ; บุคคลเหล่าใดจับกิจอันบุคคลพึงกระทำ วัฏฏะย่อมไม่มีเพื่อจะบัญญัติแก่บุคคลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ **เวทนา เป็นอย่างไรเล่า?** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งเวทนา (เวทนากายา) ทั้งหมด ๖ หมู่เหล่านี้ คือ เวทนาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส เวทนาอันเกิดแต่โสตสัมผัส เวทนาอันเกิดแต่ฆานสัมผัส เวทนาอันเกิดแต่ชีวหาสัมผัส เวทนาอันเกิดแต่กายสัมผัส เวทนาอันเกิดแต่มนโสัมผัส; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **เวทนา**; การเกิดขึ้นแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะการเกิดขึ้นแห่งผัสสะ; ความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา, ได้แก่

สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ; สุข โสมนัสใด ๆ อาศัยเวทนาเกิดขึ้น : นี่เป็นอัสสาทะแห่งเวทนา ; ..ฯลฯ..ฯลฯ.
(ข้อความต่อไปนี้ มีการตรัสเหมือนกับที่ตรัสแล้วในกรณีแห่งรูปทุกตัวอักษร ต่างกันแต่เพียงชื่อว่าเวทนาแทนคำว่ารูป ดังนี้เรื่อยไป จนกระทั่งถึง)...วัฏฏะ ย่อมไม่มีเพื่อการบัญญัติแก่บุคคลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็สัญญาเป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! หมู่แห่งเวทนา (สัญญากายา) ทั้งหมด ๖ หมู่เหล่านี้ คือ สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโณฐัพพะ สัญญาในธัมมารมณ ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราเรียกว่าสัญญา ; การเกิดขึ้นแห่งสัญญา ย่อมมี เพราะการเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ; ความดับไม่เหลือแห่งสัญญา ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสัญญา ; ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ; สุข โสมนัสใด ๆ อาศัยสัญญาเกิดขึ้น : นี่เป็นอัสสาทะแห่งสัญญา ; ...ฯลฯ...ฯลฯ...วัฏฏะ ย่อมไม่มีเพื่อการบัญญัติแก่บุคคลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็สังขารทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! หมู่แห่งเวทนา (เจตนากายา) ทั้งหมด ๖ หมู่เหล่านี้ คือ ความคิดนึกในรูป ความคิดนึกในเสียง ความคิดนึกในกลิ่น ความคิดนึกในรส ความคิดนึกในโณฐัพพะ ความคิดนึกในธัมมารมณ ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหล่านี้เราเรียกว่า สังขารทั้งหลาย ; การเกิดขึ้นแห่งสังขาร ย่อมมี เพราะการเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ; ความดับไม่เหลือแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ได้แก่สิ่งเหล่านี้

คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ; สุข โสมนัสใด ๆ อาศัยสังขารทั้งหลายเกิดขึ้น : นี้ เป็นอัสสาทะแห่งสังขารทั้งหลาย ; ... ฯลฯ ... ฯลฯ ... วัฏฏะ ย่อมไม่มี เพื่อการบัญญัติ แก่บุคคลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็วิญญาน เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! หมู่แห่งเวทนา (วิญญานกายา) ทั้งหมด ๖ หมู่เหล่านี้ คือ วิญญานทางตา วิญญานทางหู วิญญานทางจมูก วิญญานทางลิ้น วิญญานทางกาย วิญญานทางใจ ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เราเรียกว่า วิญญาน ; การเกิดขึ้นแห่งวิญญาน ย่อมมี เพราะการเกิดขึ้นแห่งนามรูป ; ความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งนามรูป ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติทำให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ ; สุข โสมนัสใด ๆ อาศัยสัญญาเกิดขึ้น : นี้เป็นอัสสาทะแห่งวิญญาน ; วิญญานใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา : นี้เป็นอาทีนวะแห่งวิญญาน : การนำออกเสียได้ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ กล่าวคือ การละเสียได้ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจแห่งความพอใจ ในวิญญาน, อันใด ; นี้เป็นนิสสระยะเครื่องออกจากวิญญาน (รวมเป็นสิ่งที่ต้องรู้ ๗ อย่าง). ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! สมณะหรือพราหมณ์ก็ตามเหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งวิญญานว่าอย่างนี้คือวิญญาน ; ... อย่างนี้คือเหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาน ; ... อย่างนี้คือความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน ; ... อย่างนี้คือข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน ; ... อย่างนี้คืออัสสาทะแห่งวิญญาน ; ... อย่างนี้อาทีนวะแห่งวิญญาน ; ... อย่างนี้คือนิสสระยะเครื่องออกจากวิญญาน ; ดังนั้นแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อความเบื่อหน่าย (นิพพิทา)

เพื่อความสำรอก(วิราค)เพื่อความดับไม่เหลือ(นิโรธ)แห่งวิญญาน; สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้ **ปฏิบัติดีแล้ว**; บุคคลเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว; บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่า **ยังลงในธรรมวินัยนี้**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม เหล่าใดเหล่านั้นรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งวิญญาน ว่าอย่างนี้คือวิญญาน; ...อย่างนี้คือเหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาน;...อย่างนี้คือความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน;...อย่างนี้คือข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ในลู่ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน; ...อย่างนี้คืออัสสาทะแห่งวิญญาน; ...อย่างนี้คืออาทีนวะแห่งวิญญาน; ...อย่างนี้คือนิสสระณะเครื่องออกจากวิญญาน; ดังนี้แล้วเป็นผู้ **พ้นวิเศษแล้ว** เพราะความเบื่อหน่าย เพราะความสำรอก เพราะความดับไม่เหลือ เพราะความไม่ยึดมั่น ซึ่งวิญญาน; สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ พ้นวิเศษแล้วด้วยดี (สุวิมุตตา) ; บุคคลเหล่าใด เป็นผู้พ้นวิเศษแล้วด้วยดี บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่าเป็น **เกพลี** ผู้จบกิจอันบุคคลพึงกระทำ; บุคคลเหล่าใดจบกิจอันบุคคลพึงกระทำ วัฏฏะย่อมไม่มี เพื่อจะบัญญัติ แก่บุคคลเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ภิกษุเป็นผู้พิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยวิธี ๓ ประการ เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยความเป็นธาตุ, ย่อมพิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยความเป็นอายตนะ, ย่อมพิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยความเป็น **ปัจจุสมุปบาท**. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้พิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยวิธี ๓ ประการ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ เป็นผู้พิจารณาใคร่ครวญธรรมโดยวิธี ๓ ประการ เราเรียกว่า ภิกษุผู้เกพลี อยู่จบกิจแห่งพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้, ดังนี้ แล.

อนุสัยไม่อาจจะเกิด เมื่อรู้เท่าทันเวทนา ในปัจจุสมุปบาท^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๑) เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิด
จักขุวิญญาณ ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ตา+รูป+จักขุวิญญาณ)
นั่นคือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง
ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

บุคคลนั้น เมื่อสุขเวทนาถูกต้องอยู่ ย่อมไม่เพละเลเลิน ย่อมไม่พรั่น
สรวเสริญ ไม่เมาหมกอยู่, อนุสัยคือราคะ ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้)
แก่บุคคลนั้น ;

เมื่อทุกข์เวทนาถูกต้องอยู่ เขาย่อมไม่เศร้าโศก ย่อมไม่ระทมใจ ย่อมไม่
คร่ำครวญ ย่อมไม่ตีก่อรำไห่ ย่อมไม่ถึงความหลงใหลอยู่, อนุสัยคือภีษะ ย่อมไม่
ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น ;

เมื่อเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขถูกต้องอยู่ เขาย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่ง
เหตุให้เกิดเวทนานั้นด้วย ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งเวทนานั้นด้วย ซึ่งอัสสาทะ(รสอร่อย)
ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งอาทีนวะ (โทษ) ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งนิสสรณะ (อุปายเครื่อง
ออกพ้นไป) ของเวทนานั้นด้วย , อนุสัยคืออวิชชา ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความ
เคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

^๑ฉกัณฐสูตร อุปริ.ม. ๑๔/๕๑๘/๘๒๓, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลนั้นหนอ **ละราคานุสัย**อันเกิดจากสุขเวทนาเสียได้แล้ว ; **บรรเทาปฏิฆานุสัย**อันเกิดจากทุกขเวทนาเสียได้แล้ว ; **ถอนวิชขานุสัย**อันเกิดจากอทุกขมสุขเวทนาเสียได้แล้ว ; เมื่อละอวิชชาเสียได้แล้ว และทำวิชชาให้เกิดขึ้นได้แล้ว เขาก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; **ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๒) เพราะอาศัยหูด้วย เสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิด **โสตวิญญาณ** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (หู+เสียง+โสตวิญญาณ) นั่นคือผัสสะ ; ... ฯลฯ ... จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; **ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๓) เพราะอาศัยจมูกด้วย กลิ่นทั้งหลายด้วย จึงเกิด **ฆานวิญญาณ** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (จมูก+กลิ่น+ฆานวิญญาณ) นั่นคือผัสสะ ; ... ฯลฯ ... จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; **ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๔) เพราะอาศัยลิ้นด้วย รสทั้งหลายด้วย จึงเกิด **ชีวาวิญญาณ** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ลิ้น+รส+ชีวาวิญญาณ) นั่นคือผัสสะ ; ... ฯลฯ ... จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิฏฐธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; **ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๕) เพราะอาศัยกายด้วย โผฏฐัพพะทั้งหลายด้วย จึงเกิด **กายวิญญาณ** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (กาย+โผฏฐัพพะ+

กายวิญญาน) นั่นคือผัสสะ ; ...ฯลฯ...ฯลฯ...จักทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิวสุธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมีได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! (๖) เพราะอาศัยใจด้วย รัมมารมณ์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาน ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ใจ+รัมมารมณ์+มโนวิญญาน) นั่นคือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะ จึงเกิดเวทนาอันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

บุคคลนั้น เมื่อสุขเวทนาถูกต้องอยู่ ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พรั่น สรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่, อนุสัยคือราคะ ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น ;

เมื่อทุกขเวทนาถูกต้องอยู่ เขาย่อมไม่เศร้าโศก ย่อมไม่ระทมใจ ย่อมไม่คร่ำครวญ ย่อมไม่ตีอกร่ำไห้ ย่อมไม่ถึงความหลงใหลอยู่, อนุสัยคือปฏิฆะ ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น ;

เมื่อเวทนาอันไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขถูกต้องอยู่ เขาย่อมรู้ตามเป็นจริงซึ่งเหตุให้เกิดเวทนานั้นด้วย ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งเวทนานั้นด้วย ซึ่งอัสสาทะ (รสอร่อย) ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งอาทีนวะ (โทษ) ของเวทนานั้นด้วย ซึ่งนิสสรณะ (อุปายเครื่องออกพ้นไป) ของเวทนานั้นด้วย, อนุสัยคืออวิชชา ย่อมไม่ตามนอน (ไม่เพิ่มความเคยชินให้) แก่บุคคลนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลนั้นหนอ ละราคานุสัยอันเกิดจากสุขเวทนาเสียได้แล้ว ; บรรเทาปฏิฆานุสัยอันเกิดจากทุกขเวทนาเสียได้แล้ว ; ถอนอวิชชา-

นุสัยอันเกิดจากอทุกขมสุขเวทนาเสียได้แล้ว ; เมื่อละอวิชชาเสียได้แล้ว และทำวิชาให้เกิดขึ้นได้แล้ว เขาก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ ในทิวธรรม (ปัจจุบัน) นี้ได้ นั้น ; **ข้อนี้เป็นฐานะที่จักมิได้**, ดังนี้.

ปฏิจสมุปบาทสลายตัว เมื่อรู้แจ้งธรรมเข้า อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดงธรรมแก่พวกเธอทั้งหลาย เพื่อความรอบรู้ซึ่งอุปาทานทั้งปวง. พวกเธอทั้งปวง. พวกเธอทั้งหลายจงฟังซึ่งธรรมนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ธรรมเป็นไปเพื่อความรู้ซึ่งอุปาทานทั้งปวงเป็นอย่างไรเล่า ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่งตาด้วย ซึ่งรูปทั้งหลายด้วย จึงเกิด **จักขุวิญญาณ** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ (ตา+รูป+จักขุวิญญาณ) นั้นคือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการสดับแล้ว **เห็นอยู่อย่างนี้** ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในตา ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ๑. **เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด ; เพราะความ**

^๑สูตรที่ ๘ อวิชชาวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ.ส. ๑๘/๓๙/๖๓, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

คล้ายกำหนด ย่อมหลุดพ้น. อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน" เป็นสิ่งที่เรารอบรู้แล้ว เพื่อความหลุดพ้น (วิโมกข)" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่งเหตุด้วย ซึ่งเสียงทั้งหลายด้วย จึงเกิด **โสตวิญญาน** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ (หู+เสียง+โสตวิญญาน) นั่นคือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในหู ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียงทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตวิญญาน ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ๑. **เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด ; เพราะความคล้ายกำหนด ย่อมหลุดพ้น.** อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน เป็นสิ่งที่เรารอบรู้แล้วเพื่อความหลุดพ้น " ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่งเหตุด้วย ซึ่งกลิ่นทั้งหลายด้วย, จึงเกิด **ฆานวิญญาน** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ (จมูก+กลิ่น+ฆานวิญญาน) นั่นคือผัสสะ ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจมูก ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่นทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานวิญญาน ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชานสัมผัส ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ๑. **เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด ; เพราะความคล้ายกำหนด ย่อมหลุดพ้น.** อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน เป็นสิ่งที่เรารอบรู้แล้วเพื่อความหลุดพ้น " ดังนี้.

๑ตา รูป จักขุวิญญาน ผัสสะ เวทนา รวม ๕ อย่างนี้ คือสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งของอุปาทานเมื่อรู้สิ่งเหล่านี้ จนถึงกับเบื่อหน่าย คลายกำหนด จากสิ่งเหล่านี้ และหลุดพ้นแล้ว เรียกว่ารอบรู้ในเรื่องอันเกี่ยวกับอุปาทานทั้งปวง ซึ่งตามปกติหมายถึง กามุปาทาน, ทิฏฐุปาทาน, สิล্পัตตูปาทาน, อิตตวาทูปาทาน.

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่ง^๑ลันด้วย, ซึ่ง^๒รสทั้งหลายด้วย จึงเกิด **ชีวหาวิญญาน** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ (ลัน+รส+ชีวหาวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ** ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา** ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการดับแล้ว **เห็นอยู่อย่างนี้** ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในลัน ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชีวหาวิญญาน ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชีวหาสัมผัส ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ๑. **เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด ; เพราะคลายความกำหนด ย่อมหลุดพ้น**. อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน เป็นสิ่งที่เราอปรู้แล้ว เพื่อความหลุดพ้น " ดังนี้.

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยกายด้วย ซึ่ง^๑โณรูปพะทั้งหลายด้วย จึงเกิด**กายวิญญาน** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (กาย+โณรูปพะ+กายวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ** ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา** ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการดับแล้ว **เห็นอยู่อย่างนี้** ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายวิญญาน ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายสัมผัส ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ๑. **เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด ; เพราะคลายความกำหนด ย่อมหลุดพ้น**. อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน เป็นสิ่งที่เราอปรู้แล้ว เพื่อความหลุดพ้น " ดังนี้.

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! เพราะอาศัยซึ่ง^๑ใจด้วย, ซึ่ง^๒ธัมมารมณ์ทั้งหลายด้วย, จึงเกิด**มโนวิญญาน** ; การประจวบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ (ใจ+ธัมมารมณ์+มโนวิญญาน) นั่นคือ **ผัสสะ** ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา** ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ! อริยสาวกผู้มีการดับแล้ว **เห็นอยู่อย่างนี้** ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในใจ ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธัมมารมณ์ทั้งหลาย ๑, ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนวิญญาน ๑, ย่อม

เปื้อนหน้าแม่มโนสัมผัส ๑, ย่อมเปื้อนหน้าแม่มโนในเวทนา ๑. **เมื่อเปื้อนหน้า ย่อมคลายกำหนด; เพราะความคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น.** อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า "อุปาทาน เป็นสิ่งที่เรารอบรู้แล้ว เพื่อความหลุดพ้น" ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้แล เป็นไปเพื่อความรอบรู้ซึ่งอุปาทานทั้งปวง.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ยังมีสูตรหนึ่ง คือสูตรถัดไป (สูตรที่ ๙ อวิขจวรรค สฬายตนสังยุตต์ สฬ.ส. ๑๘/๔๐/๖๔,) มีข้อความอย่างเดียวกับสูตรที่กล่าวแล้วนี้ ทุกตัวอักษร ผิดกันแต่คำพูดเพียงสองคำ คือแทนที่จะตรัสว่า "เพื่อความรอบรู้ซึ่งอุปาทานทั้งปวง" และ "เป็นสิ่งที่เรารอบรู้แล้ว" เหมือนสูตรที่แล้วมา แต่ได้ตรัสว่า "เพื่อการครอบงำซึ่งอุปาทานทั้งปวง" และ "เป็นสิ่งที่เราครอบงำแล้ว" เท่านั้นเอง. ใจความแห่งสูตรทั้งสองนี้ แสดงว่าเมื่อใดมีความรู้ลึกอยู่ว่า ธรรมทั้งห้า มีเวทนาเป็นที่สุดนี้ เป็นเพียงอิทัปปัจจยตา ของปฏิจสุมุปปันนธรรม กล่าวคือ อาศัยกันเกิดขึ้น ดังที่กล่าวไว้ชัดในสูตรนั้น ๆ แล้ว เมื่อนั้นปฏิจสุมุปปาทย่อมสลายตัว ในขณะที่แห่งเวทนานั้น หรือไม้อาจจะเกิดขึ้นได้เลย มาตั้งแต่แรก ดังนี้.

ญาณวัตถุ ๔๔ ในปฏิจสุมุปปาท เพื่อความเป็นโสดาบัน^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดง ซึ่งญาณวัตถุ^๒ ๔๔ อย่าง แก่พวกเธอทั้งหลาย. พวกเธอทั้งหลายจงฟังข้อความนั้น, จงกระทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้. ครั้นภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พูลรับสนองพระพุทธดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถ้อยคำเหล่านั้นว่า :-

^๑ สูตรที่ ๓ กพัรชัตติยวรรค นิทานสังยุตต์ นิทาน.ส. ๑๖/๖๗/๑๑๘, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

^๒ ญาณวัตถุ แปลว่า สิ่งซึ่งเป็นที่กำหนดพิจารณาของญาณ ญาณกำหนดพิจารณาสิ่งใด สิ่งนั้น เรียกว่าญาณวัตถุ เฉพาะในกรณีนี้ หมายถึงอาการ ๔ อย่าง ๆ ของปฏิจสุมุปปาทแต่ละอาการ ซึ่งมีอยู่ ๑๑ อาการ ; ดังนั้น จึงเรียกว่า ญาณวัตถุ ๔๔.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ญาณวัตถุ ๔๔ อย่าง เป็นอย่างไรเล่า ? ญาณวัตถุ ๔๔ อย่างคือ :-

(หมวด ๑) ๑. ญาณ คือความรู้ ในชรามรณะ ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งชรามรณะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้รู้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ ;

(หมวด ๒) ๑. ญาณ คือความรู้ ในชาติ ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งชาติ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้รู้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ ;

(หมวด ๓) ๑. ญาณ คือความรู้ ในภพ ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งภพ ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งชรามรณะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้รู้ถึงความดับไม่เหลือแห่งภพ ;

(หมวด ๔) ๑. ญาณ คือความรู้ ในอุปาทาน ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งอุปาทาน ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งอุปาทาน ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้รู้ถึงความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน ;

(หมวด ๕) ๑. ญาณ คือความรู้ ในตัณหา ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งตัณหา ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งชรามรณะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้รู้ถึงความดับไม่เหลือแห่งตัณหา ;

(หมวด ๖) ๑. ญาณ คือความรู้ ในเวทนา ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งเวทนา ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งเวทนา ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ;

(หมวด ๗) ๑. ญาณ คือความรู้ ในผัสสะ ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งผัสสะ ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งผัสสะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ ;

(หมวด ๘) ๑. ญาณ คือความรู้ ในสพายตนะ ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสพายตนะ ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งสพายตนะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสพายตนะ ;

(หมวด ๙) ๑. ญาณ คือความรู้ ในนามรูป ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งนามรูป ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งนามรูป ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งนามรูป ;

(หมวด ๑๐) ๑. ญาณ คือความรู้ ในวิญญาน ; ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาน ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งวิญญาน ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาน ;

(หมวด ๑๑) ๑. ญาณ คือความรู้ ในสังขารทั้งหลาย ๒. ญาณ คือความรู้ ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร ; ๓. ญาณ คือความรู้ ในความดับไม่เหมือนแห่งสังขาร ; ๔. ญาณ คือความรู้ ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหล่านี้ เรียกว่า ญาณวัตถุ ๔๔ อย่าง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็**ชรามรณะ** เป็นอย่างไรเล่า ? ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยว ความสิ้นไปแห่งอายุ ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในสัตตวนิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ : นี้เรียกว่าชรา. การจุติ ความเคลื่อน การแตกสลาย การหายไป การวายชีพ การตาย การทำกาละ การแตกแห่งขันธทั้งหลาย การทอดทิ้งร่าง การขาดแห่งอินทรีย์ คือชีวิต จากสัตตวนิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ : นี้เรียกว่า มรณะ. ชรา นี้ด้วย มรณะนี้ด้วย ย่อมมีอยู่ดังนี้ ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรียกว่า ชรามรณะ. ความก่อกำเนิดพร้อมแห่งชรามรณะ ย่อมมี เพราะความก่อกำเนิดพร้อมแห่งชาติ ; ความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งชาติ ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ. ได้แก่ สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดชอบ การทำการทำงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความ پاکเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวก ย่อม**มารู้ทั่วถึง** ซึ่ง**ชรามรณะ** ว่าเป็น**อย่างนี้ ๆ** มารู้ทั่วถึง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ ว่าเป็น**อย่างนี้ ๆ**, มารู้ทั่วถึง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ ว่าเป็น**อย่างนี้ ๆ**, มารู้ทั่วถึง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชรามรณะ ว่าเป็น**อย่างนี้ ๆ**, ในกาลใด ; ในกาลนั้น ความรู้ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในธรรม** (ธมฺมญาณ). ด้วยธรรมนี้อันอริยสาวกนั้นเห็นแล้ว รู้แล้ว บรรลุแล้ว หยั่งลงแล้ว และเป็นธรรมอันใช้ได้ไม่จำกัดกาล, อริยสาวกนั้น ย่อม นำ**ความรู้**นั้นไป**สู่**นัยะอันเป็น**อดีตและอนาคต** (ต่อไปอีก) ว่า "สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอดีต ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งชรามรณะ,

ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่าน ก็ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้. ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งขรามรณะ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ ก็ตาม ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่าน ก็จักรู้อย่างยิ่ง เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้" ดังนี้, ความรู้ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในการรู้ตาม** (อนุยญาณ).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! **ญาณทั้งสอง คือธัมมญาณและอโนยญาณ เหล่านี้ของอริยสาวก เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ผ่องใส ในกาลใด ;** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลนั้น **เราเรียกอริยสาวกนั้นว่า** "ผู้สมบูรณ์ด้วยทิวฐิ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้สมบูรณ์แล้วด้วยทสสนะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้มาถึงพระสัทธรรมนี้แล้ว", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ได้เห็นอยู่ซึ่งพระสัทธรรมนี้", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยญาณอันเป็นเสขะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยวิชาอันเป็นเสขะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ถึงซึ่งกระแสแห่งธรรมแล้ว", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประเสริฐ มีปัญญาเครื่องชำระกิเลส", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ยืนอยู่จุดประตู่แห่งอมตะ", ดังนี้บ้าง, ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! **ก็ชาติ เป็นอย่างไรเล่า ?** การเกิด การกำเนิด การก้าวลง (สู่ครรภ์) การบังเกิด การบังเกิดโดยยิ่ง ความปรากฏของขันธทั้งหลาย การที่สัตว์ได้ซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในสัตตวนิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลาย เหล่านั้น ๆ : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้ เรียกว่า ชาติ. ความก่อขึ้นพร้อมแห่งชาติ ย่อมมี เพราะ

ความก่อขึ้นพร้อมแห่งภพ ; ความดับไม่เหลือแห่งชาติ ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งภพ ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำางานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวกย่อมมารู้ทั่วถึง **ซึ่งชาติ** ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ, มารู้ทั่วถึง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ, มารู้ทั่วถึง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติ ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ, มารู้ทั่วถึง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ, ในกาลใด ; ในกาลนั้น ความรู้นี้ ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในธรรม** (ธมฺมญาณ). ด้วยธรรมนี้อันอริยสาวกนั้นเห็นแล้ว รู้แล้ว บรรลุแล้ว หยั่งลงแล้ว และเป็นธรรมอันใช้ได้ไม่จำกัดกาล, อริยสาวกนั้น ย่อมนำความรู้นั้นไป **สู่** นัยยะอันเป็นอดีตและอนาคต (ต่อไปอีก) ว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในกาลยืดยาวนานฝ่ายอดีต ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งชาติ, ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ, ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติ, ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่าน ก็ได้รู้อย่างยิ่งแล้ว เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้. ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในกาลยืดยาวนานฝ่ายอนาคต จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งชาติ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติ, จักรู้อย่างยิ่ง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติ ก็ตาม ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่านก็จักรู้อย่างยิ่ง เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้" ดังนี้ ความรู้นี้ ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในการรู้ตาม** (อนุยญาณ).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ญาณทั้งสอง คือธัมมญาณและอันวญาณ เหล่านี้
ของอริยสาวก เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ผ่องใส ในกาลใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย !
ในกาลนั้น เราเรียกอริยสาวกนั้นว่า "ผู้มีสมบุรณ์แล้วด้วยทวิภูฏ", ดังนี้บ้าง ; ว่า
"ผู้มีสมบุรณ์แล้วด้วยทสสนะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้มาถึงพระสัทธรรมนี้แล้ว", ดังนี้บ้าง ;
ว่า "ได้เห็นพระสัทธรรมนี้", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยญาณอันเป็นเป็นเสขะ",
ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยวิชชาอันเป็นเสขะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ถึงซึ่งกระแส
แห่งธรรมแล้ว", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประเสริฐ มีปัญญาเครื่องฆ่าแวกกิเลส", ดังนี้บ้าง ;
ว่า "ยืนอยู่จุดประตู่แห่งอมตะ", ดังนี้บ้าง, ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ ภพ	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ อุปาทาน	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ ตัณหา	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ เวทนา	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ ผัสสะ	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ สฬายตนะ	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ นามรูป	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ วิญญาณ	เป็นอย่างไรเล่า ? ...ฯลฯ....

(ข้อความที่ละไว้ด้วย...ฯลฯ...ข้างบนนี้ มีข้อความเต็มดังในข้ออันว่าด้วยขรามรรณะ
และชาติ ข้างต้นทุกประการ ต่างกันแต่ชื่อหัวข้อธรรม).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็สังขารทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า ? ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ! สังขารทั้งหลาย สามอย่างเหล่านี้ คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหล่านี้เรียกว่า สังขารทั้งหลาย. ความก่อกั้นพร้อมแห่งสังขาร

ย่อมมี เพราะความก่อกำเนิดพร้อมแห่งอริชา ; ความดับไม่เหลือแห่งสังขาร ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งอริชา ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกาารงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อริยสาวก ย่อมมา^๕รู้ทั่วถึง ซึ่งสังขารทั้งหลาย **ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ**, มา^๕รู้ทั่วถึง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร **ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ**, มา^๕รู้ทั่วถึง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร **ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ**, มา^๕รู้ทั่วถึง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร **ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ**, ในกาลใด ; ในกาลนั้น ความรู้^๖นี้ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในธรรม** (ธมฺมญาณ). ด้วยธรรมนี้^๗อันอริยสาวกนั้นเห็นแล้ว รู้แล้ว บรรลุแล้ว หยั่งลงแล้ว และเป็นธรรมอันใช้ได้ไม่จำกัดกาล, อริยสาวกนั้น ย่อม^๘นำความรู้^๖นั้นไปสู่นัยะอันเป็นอดีตและอนาคต (ต่อไปอีก) ว่า "สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอดีต ได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งสังขารทั้งหลาย, ได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, ได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, ได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้ว ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่าน ก็ได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้ว เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้. ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในกาลยืดยาวนานฝ่ายอนาคต จักรู้^๖อย่างยิ่ง ซึ่งสังขารทั้งหลาย, จักรู้^๖อย่างยิ่ง ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, จักรู้^๖อย่างยิ่ง ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติ, จักรู้^๖อย่างยิ่ง ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร ก็ตาม ; สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกท่าน ก็จักรู้^๖อย่างยิ่ง เหมือนอย่างที่เราเองได้รู้^๖อย่างยิ่งแล้วในบัดนี้" ดังนี้. ความรู้^๖นี้ของอริยสาวกนั้น ชื่อว่า **ญาณในการรู้ตาม** (อนุวยญาณ).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ญาณทั้งสอง คือธัมมญาณและอันวญาณ เหล่านี้ ของอริยสาวก เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ผ่องใส ในกาลใด ; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลนั้น เราเรียกอริยสาวกนั้น ว่า "ผู้มีสมบุรณ์แล้วด้วยทิวฐิ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้มีสมบุรณ์แล้วด้วยทสสนะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้มาถึงพระสัทธรรมนี้แล้ว", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ได้เห็นพระสัทธรรมนี้", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยญาณอันเป็นเป็นเสขะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประกอบแล้วด้วยวิชาอันเป็นเสขะ", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ถึงซึ่งกระแสแห่งธรรมแล้ว", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ผู้ประเสริฐ มีปัญญาเครื่องฆ่าแวกกิเลส", ดังนี้บ้าง ; ว่า "ยืนอยู่จุดประตู่แห่งอมตะ " ดังนี้บ้าง, ดังนี้. แล.

ญาณวัตถุ ๗๗ ในปัจจุสมุปบาท เพื่อความเป็นโสดาบัน*

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดง ซึ่งญาณวัตถุ ๗๗ อย่าง แก่พวกเธอทั้งหลาย. พวกเธอทั้งหลายจงฟังความข้อนั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้. ครั้นภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นทูลรับสนองพระพุทธดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถ้อยคำเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ญาณวัตถุ ๗๗ อย่าง เป็นอย่างไรเล่า ? ญาณวัตถุ ๗๗ อย่างนั้น คือ :-

- (หมวด ๑) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ ;
๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อชาติไม่มี ชรามรณะย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า

*สูตรที่ ๔ กพารชัตติยวรรค นิทานสังยุตต์ นิทาน.๑๖/๗๑/๑๒๖,ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ; ๔. ญาณ คือ ความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่อชาติไม่มี ชรามรณะย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต** เมื่อชาติไม่มี ชรามรณะย่อมไม่มี; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ธัมมัญญูติญาณ^๑** ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา;

(หมวด ๒) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า **เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ**; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า **เมื่อภพไม่มี ชาติย่อมไม่มี**; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต** เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่อภพไม่มี ชาติย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต** เมื่อภพไม่มี ชาติย่อมไม่มี; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ธัมมัญญูติญาณ** ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา;

(หมวด ๓) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า **เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ**; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า **เมื่ออุปาทานไม่มี ภพย่อมไม่มี**; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต** เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่ออุปาทานไม่มี ภพย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลยิตยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; ๖. ญาณ

^๑ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ คือ ญาณเป็นไปตามหลักของปฏิจจสมุปบาท เป็นกรณี ๆ ไป เช่นในกรณีแห่งชาติที่กล่าวนี้เป็นต้น.

คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต เมื่ออุปาทานไม่มี ภพย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เป็นธรรมดา ;

(หมวด ๔) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อตัณหาไม่มี อุปาทานย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต เมื่อตัณหาไม่มี อุปาทานย่อมไม่มี ; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต เมื่อตัณหาไม่มี อุปาทานย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

(หมวด ๕) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อเวทนาไม่มี ตัณหาย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต เมื่อเวทนาไม่มี ตัณหาย่อมไม่มี ; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต เมื่อเวทนาไม่มี ตัณหาย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

(หมวด ๖) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อผัสสะไม่มี เวทนาย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า แม้

ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เมื่อผัสสะไม่มี เวทนาย่อมไม่มี ; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เมื่อผัสสะไม่มี เวทนาย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

(หมวด ๗) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีสพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อสพายตนะไม่มี ผัสสหาย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เพราะมีสพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เมื่อสพายตนะไม่มี ผัสสหาย่อมไม่มี ; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เพราะมีสพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เมื่อสพายตนะไม่มี ผัสสหาย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

(หมวด ๘) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสพายตนะ ; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อนามรูปไม่มี สพายตนะย่อมไม่มี ; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสพายตนะ ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายฝ่ายอดีต เมื่อนามรูปไม่มี สพายตนะย่อมไม่มี ; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสพายตนะ ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลยิตยาวนายนายอนาคต เมื่อนามรูปไม่มี สพายตนะย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

(หมวด ๙) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า **เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป**; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อวิญญาณไม่มี นามรูปย่อมไม่มี; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่อวิญญาณไม่มี นามรูปย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต** เมื่อวิญญาณไม่มี นามรูปย่อมไม่มี; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ธัมมัญญิตินา** ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา;

(หมวด ๑๐) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า **เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ**; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่อสังขารไม่มี วิญญาณย่อมไม่มี; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่อสังขารทั้งหลายไม่มี วิญญาณย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณชาติ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต** เมื่อสังขารทั้งหลายไม่มี วิญญาณย่อมไม่มี; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ธัมมัญญิตินา** ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา;

(หมวด ๑๑) ๑. ญาณ คือความรู้ว่า **เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย**; ๒. ญาณ คือความรู้ว่า เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารทั้งหลายย่อมไม่มี; ๓. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย; ๔. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอดีต** เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารทั้งหลายย่อมไม่มี; ๕. ญาณ คือความรู้ว่า **แม้ในกาลที่ยาวนานฝ่ายอนาคต** เพราะ

มีอริชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย ; ๖. ญาณ คือความรู้ว่า แม้ในกาลที่ยาวนาน
ฝ่ายอนาคต เมื่ออริชาไม่มี สังขารทั้งหลายย่อมไม่มี ; ๗. ญาณ คือความรู้ว่า แม้
ธัมมัญญูติญาณ ในกรณีนี้ ก็มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางไป ดับไป เมื่อธรรมดา ;

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เหล่านี้ เรียกว่า ญาณวัตถุ ๗๗ อย่าง, ดังนี้ แล.

การรู้ปฏิจจสมุปบาท ไม่เกี่ยวกับการบรรลุอุภยญาณเลยก็ได้

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่เวฬุวัน อันเป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ มีประชาชนเคารพ นับถือ บูชา สมบูรณ์ด้วยจีวรปิณฑาทิสนาสนะ-
คิลานเภสัช. ส่วนพระปริพาชกผู้เป็นอัญญเดียรถียอื่น ไม่มีประชาชนเคารพนับถือบูชา. ปริพาชก
ผู้หนึ่งชื่อสุสิมะ ได้รับคำแนะนำจากศิษย์ให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อเรียนธรรมมาสอนประชาชน
โดยหวังจะให้พวกตนมีประชาชนเคารพนับถือและสมบูรณ์ด้วยลาภสักการะบ้าง. สุสิมะปริพาชกนั้น จึงเข้าไป
ขอบวชกะพระอานนท์ พระอานนท์ได้พาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ๆ ทรงรับสั่งให้บวชให้แล้ว. สมัยนั้น
ภิกษุจำนวนมาก พากันพยากรณ์หรือตัดสินในสำนักพระพุทธเจ้า. พระสุสิมะได้ยินยอม จึงเข้าไปถามพวกภิกษุ
เหล่านั้นถึงเรื่องการพยากรณ์ความเป็นพระอรหันต์, เมื่อภิกษุเหล่านั้นรับแล้ว จึงได้ถามภิกษุเหล่านั้นต่อไป
ถึงการบรรลุอุภยญาณต่าง ๆ คือ อทิวิธิ, เจโตปริยญาณ, ปุพเพนิวาสานุสสติ, ทิพพจักขุ และ
อารูปวิโมกข์ ; เมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า ไม่ต้องบรรลุอุภยญาณเหล่านี้ด้วย ก็บรรลุความเป็นพระอรหันต์
ได้ ด้วยปัญญาวิมุตติ ; พระสุสิมะจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลเล่าเรื่องที่ตนสนทนากับภิกษุ
ทั้งหลายให้ทรงสดับ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสว่า :-

"ดูก่อนสุสิมะ ! ธัมมัญญูติญาณ เป็นสิ่งที่เกิดก่อน, ญาณในนิพพาน
เป็นสิ่งที่เกิดภายหลัง".

๑๐ มหาวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๑๕๑/๒๙๐ - ๓๐๔.

พระสุลิมะกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ยังไม่รู้อย่างทั่วถึงซึ่งเนื้อความแห่งภาสิต ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยย่อนี้. ข้าแต่พระองค์เจริญ ! ข้าพระองค์ขอประทานโอกาสขอพระผู้มีพระภาคจงตรัสซึ่งเนื้อความนั้น โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงรู้อย่างทั่วถึง ซึ่งเนื้อความแห่งภาสิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อนี้เกิด พระเจ้าข้า!"

ดูก่อนสุลิมะ ! เธอจะรู้อย่างทั่วถึงหรือไม่ก็ตาม อัมมัญญูติญาณก็ยังเป็นสิ่งที่เกิดก่อน และญาณในนิพพานเป็นสิ่งที่เกิดภายหลัง อยู่นั่นเอง. ดูก่อนสุลิมะ ! เธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ? รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

"ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า !"

ก็สิ่งใด ไม่เที่ยง, สิ่งนั้น เป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ?

"เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า !"

ก็สิ่งใด ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรเล่าหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า "นั่น เป็นของเรา, นั่น เป็นเรา, นั่น เป็นตัวตนของเรา".

"ข้อนั้น ไม่สมควรเห็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า !"

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย วิญญาณ ก็มีการถามและตอบอย่างเดียวกัน).

ดูก่อนสุลิมะ ! เพราะเหตุนั้นแหละ ในเรื่องนี้ รูปชนิดใดชนิดหนึ่งมีอยู่ จะเป็นอดีตอนาคตหรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม มีอยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ก็ตาม ; รูปทั้งหมดนั้น อันเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า "นั่นไม่ใช่ของเรา, นั่นไม่ใช่เรา, นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา" ดังนี้.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย วิญญาณก็ได้ตรัสทำนองเดียวกันกับกรณีแห่งรูปนี้ ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น.)

ดูก่อนสุสิมะ ! อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป, ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในเวทนา, ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในสัญญา, ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในสังขารทั้งหลาย, ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในวิญญาณ. เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด ; เพราะความคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น ; เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า "หลุดพ้นแล้ว" ดังนี้. อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า "ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์ อันเราอยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว, กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก" ดังนี้.

ดูก่อนสุสิมะ ! เธอเห็นว่า "เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ" ดังนี้ใช่ไหม ?

"อย่างนั้น พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุสิมะ ! เธอเห็นว่า "เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ" ดังนี้ใช่ไหม ?

"อย่างนั้น พระเจ้าข้า !"

(ในกรณีแห่งอาการต่อ ๆ ไป ก็ได้ตรัสตามเช่นเดียวกันนี้ จนตลอดปฏิจจสมุปบาท, ทั้งฝ่ายสมุทยวารและนิโรธวาร ; ล้วนแต่ได้รับคำตอบว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า !" จนตลอดทั้งยี่สิบสอง).

ดูก่อนสุสิมะ ! เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อม**บรรลุนิวัติวิธีมีประการต่าง ๆ** เหล่านี้บ้างหรือ คือผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน, หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง, ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้ เหมือนในน้ำ, เดินได้เหนือน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งขัดสมาธิ

คุ้งบัลลังก์, ลูกบดล้าพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมากอย่างนี้ได้ ด้วยฝ่ามือ, และแสดงอำนาจทางกาย เป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้ ?

"ข้าอนัน หามีได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุลิมะ ! เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมได้ยินเสียงสองชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ด้วยทิพพโสตธาตุอันบริสุทธิ เกินกว่าโสตของมนุษย์บ้างหรือ ?

"ข้าอนัน หามีได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุลิมะ ! เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมกำหนดรู้ใจของ สัตว์อื่น ของบุคคลอื่นได้ด้วยใจว่า "จิตของเขามีราคะ หรือว่าไม่มีราคะ ;... ฯลฯ... จิตพหุวิเศษ หรือไม่พหุวิเศษ", ดังนี้ บ้างหรือ ?

"ข้าอนัน หามีได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุลิมะ ! เมื่อเธออยู่รู้้อย่าง เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมระลึกถึงชนที่ เคย อยู่ในภพก่อน มีอย่างต่าง ๆ คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ ... ฯลฯ... คือ ระลึกถึงชนที่ เคยอยู่ในภพก่อนมีอย่างต่าง ๆ พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ บ้างหรือ ?

"ข้าอนัน หามีได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุลิมะ ! เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลัง จุตติอยู่ ... ฯลฯ... ซึ่งกำลังไปตามกรรม ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์อันบริสุทธิ เกินกว่า จักขุของมนุษย์ บ้างหรือ ?

"ซื่อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุสิมะ ! เมื่อเธอรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เธอย่อม **ถูกต้องด้วย** **นามกาย ซึ่งารูปปริโมกข์** อันสงบ อันก้าวล่วงซึ่งรูปทั้งหลายเสียได้ บ้างหรือ ?

"ซื่อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า !"

ดูก่อนสุสิมะ ! คราวนี้, คำพูดอย่างนั้นของเธอกับการที่ (เธอกล่าวบัดนี้ว่า) **ไม่ต้องมีการบรรลุถึงอภิญญาธรรมทั้งหลายเหล่านี้ก็ได้, ในกรณีนี้** นี้เราจะว่าอย่างไรรู้กัน.

ลำดับนั่นเอง ท่านสุสิมะหมอบลงแทบพระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วได้กล่าวถ้อยคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้า : **"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! โทษได้ท่วมทับข้าพระองค์แล้ว ตามที่เป็นคนพาลอย่างไร ตามที่เป็นคนหลงอย่างไร ตามที่มีความคิดเป็นอกุศลอย่างไร คือข้อที่ข้าพระองค์บวชแล้วเพื่อขโมยธรรมในธรรมวินัยที่พระองค์ตรัสดีแล้วอย่างนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับซึ่งโทษโดยความเป็นโทษของข้าพระองค์ เพื่อความสำรวมระวังต่อไปเถิด พระเจ้าข้า !"**

เอาละ สุสิมะ ! โทษได้ท่วมทับเธอ ผู้เป็นคนพาลอย่างไร ผู้เป็นคนหลงอย่างไร ผู้มีความคิดเป็นอกุศลอย่างไร คือข้อที่**เธอบวชแล้วเพื่อขโมยธรรมในธรรมวินัย** ที่ตถาคตกล่าวดีแล้วอย่างนี้. ดูก่อนสุสิมะ ! เปรียบเหมือนราชบุรุษจับโจรผู้ประพฤติดีมาแสดงแก่พระราชาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่ท้าว ! โจรนี้ประพฤติดีแต่พระองค์ ขอพระองค์จงทรงลงอาชญาแก่โจรนี้ ตามที่พระองค์ทรงพระประสงค์เถิด" ดังนี้. พระราชาทรงรับสั่งกะราชบุรุษเหล่านั้นดังนี้ว่า "ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ! ท่านทั้งหลายจงไป จมัดบุรุษนี้ให้มีแขนในเบื้องหลัง ให้มีการผูกมัดที่แน่นหนาด้วยเชือกอันเหนียว แล้วโกนศีรษะเสีย

พาเที่ยวตระเวนตามถนนต่าง ๆ ตามทางแยกต่าง ๆ ด้วยกลองปณเวเสียงแข็ง พาออกทางประตูด้านทักษิณ แล้วจึงตัดศีรษะเสียทางด้านทักษิณของนคร. ราชบุรุษมัตโจรนั้นกระทำตามที่พระราชารับสั่งแล้วอย่างไร. คุณก่อนสุลิมะ! เธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร? บุรุษนั้นต้องเสวยทุกขโศคนัสเพราะข้อนั้นเป็นเหตุ ไหมหนอ?

"อย่างนั้น พระเจ้าข้า!"

คุณก่อนสุลิมะ! บุรุษนั้นต้องเสวยทุกขโศคนัสเพราะข้อนั้นเป็นเหตุเพียงใด, แต่การบวชของเธอเพื่อ ขโมยธรรม ในธรรมวินัยที่ตถาคตกล่าวดีแล้วอย่างนี้; **นี้ยังมีวิบากเป็นทุกข์ยิ่งกว่า มีวิบากเผ็ดร้อนยิ่งกว่า; แล้วยังแถมเป็นไปเพื่อวิบาต (ความฉิบหาย) อีกด้วย.** คุณก่อนสุลิมะ! แต่เพราะเธอเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วทำคืนตามธรรม, เราจึงรับโทษนั้นของเธอ. **ผู้ใดเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป; ข้อนี้เป็นความเจริญในอริยวินัยของผู้นั้น, ดังนี้ แล.**

ปัจจุสมุปบาทรอบสุดท้ายของคนเรา^๑

(ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถึงการที่พระตถาคตอรหันตสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก; ได้ทรงแสดงธรรม ประกาศพรหมจรรย์ งามในเบื้องต้น ท่ามกลางและเบื้องปลาย; คหบดีหรือคหบดีบุตรเป็นต้น ได้ฟังธรรมแล้ว; เกิดสัทธา พิจารณาเห็นว่า สมรวาสคัปปะ เป็นทางมาแห่งรู้ดี, บรรพชาเป็นโณกาสว่าง จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ในเพศสมรวาสนั้น ยากเกินไป; จึงละสมรวาสเสีย ออกบวชแล้วกระทำเต็มทีในศีลอันเป็นสิกขาสาขีพของภิกษุ; เป็นผู้สันโดษ มีความประพฤติเบาพร้อม

^๑ มหาตณหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒, ๔๙๔, ๔๕๘, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

เหมือนนก็มีภาระแต่ปีกสำหรับบินไป ; สํารวมอินทรีย์ทั้งหก ในลักษณะที่อภิขมาและโถมันสไม่เกิดขึ้น
ครอบงำจิต ; มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ในทุกอริยาบถ ; เสพเสนาสนะอันสงัด บำเพ็ญความเพียรในอธิจิต ;
กําคณิรณทั้งห้าเสียได้แล้ว บรรลुरुปฌาณในอันดับที่สี่ อยู่เป็นปรกติ ; แล้วกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ ; ถึงความดับซึ่งกระแสแห่งปัจจุสมุปปาทอันเป็นรอบสุดท้าย ในชีวิตแห่งตนได้ตามข้อความ
ที่กล่าวไว้ในตอนต่อไปข้างล่างนี้ :-)

(๑) ภิกษุ นั้น เห็นรูปด้วยตาแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในรูป อันมี
ลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ย่อมไม่ขัดเคืองในรูป อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่ง
ความเกลียดชัง ; เป็นผู้อยู่ด้วยสติเป็นไปในกายอันตนเข้าไปตั้งไว้แล้ว มีจิตหา
ประมาณมิได้ ด้วย ; ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันเป็น
ที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ด้วย.

ภิกษุ นั้น เป็นผู้ละเสียได้แล้วซึ่งความยินดีและความยินร้าย อย่างนี้แล้ว
เสวยเวทนาใด ๆ อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมไม่
เพิลิตเพลิน ไม่พรัํสรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่ในเวทนานั้น ๆ.

เมื่อภิกษุ นั้น ไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรัํสรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่ในเวทนานั้น ๆ ;
นันทิ (ความกำหนดยินดีเพราะได้ตามใจอยาก) ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อม
ดับไป. เพราะความดับแห่งนันทิของภิกษุ นั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ; เพราะ
มีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึง
มีความดับแห่งชาติ ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามณะ โสกะปริเทวะ-
ทุกขะโถมันสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น ; ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้.

(๒) ภิกษุ^๑นั้น ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในเสียง อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ... ฯลฯ ... นันทิ ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดับไป ... ฯลฯ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๓) ภิกษุ^๑นั้น รู้สึกกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในกลิ่น อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ... ฯลฯ ... นันทิ ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดับไป ... ฯลฯ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๔) ภิกษุ^๑นั้น ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในรส อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ... ฯลฯ ... นันทิ ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดับไป ... ฯลฯ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๕) ภิกษุ^๑นั้น ถูกต้องสัมผัสทางผิวหนังด้วยผิวกายแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในสัมผัสทางผิวหนัง อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ... ฯลฯ ... นันทิ ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดับไป ... ฯลฯ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

(๖) ภิกษุ^๑นั้น รู้แจ้งธัมมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่กำหนดยินดีในธัมมารมณ์ อันมีลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ; ย่อมไม่ขัดเคืองในธัมมารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเกลียดชัง ; เป็นผู้อยู่ด้วยสติเป็นไปในกายอันตนเข้าไปตั้ง

๑. การละเพียบาล ... ฯลฯ...เช่นนี้ หมายความว่า ข้อความในข้อที่ (๒) นี้ ซ้ำกันเป็นส่วนมากกับในข้อที่ (๑) จะพิมพ์เต็มตามข้อที่ (๑) ก็เป็นการเสียเวลาอ่านและรบกวนกำหนดหัวข้อยาก จึงได้ละไว้ด้วยเพียบาลสำหรับคำที่ซ้ำกัน คงไว้แต่ข้อความที่ไม่ซ้ำกันและข้อความเชื่อมสัมพันธ์กัน พอให้เป็นเครื่องสังเกตได้เท่านั้น ; ข้อถัดไปก็ทำอย่างนี้ จนกระทั่งข้อสุดท้าย จึงจะพิมพ์ไว้เต็มเหมือนข้อที่ (๑) อีกครั้งหนึ่ง.

ไว้แล้ว มีจิตหาประมาณมิได้ ด้วย ; **ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-
วิมุตติ** อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ด้วย.

ภิกษุ นั้น เป็นผู้ละเสียได้แล้วซึ่งความยินดีและความยินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวย
เวทนาใด ๆ อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมไม่เพิลิดเพิลิน
ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่ ในเวทนานั้น ๆ ;

เมื่อภิกษุ นั้น ไม่เพิลิดเพิลิน ไม่พรั่สรรเสริญ ไม่เมาหมกอยู่ในเวทนานั้น ๆ ;
นันทิ (ความกำหนัดยินดีเพราะได้ตามใจอยาก) ในเวทนาทั้งหลายเหล่านั้น
ย่อมดับไป. เพราะความดับแห่งนันทิของภิกษุ นั้น จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ;
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ ; เพราะมีความดับแห่งภพ
จึงมีความดับแห่งชาติ ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามณะ โสกะ-
ปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมี ด้วยการอย่างนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตในข้อที่ว่า ผู้ที่ประพฤติพรมจรรย์จบ
โดยแท้จริงนั้น คือผู้ที่หยุดกระแสแห่งปฏิจสุมุปปาท เสียได้เป็นครั้งสุดท้าย หรือรอบ
สุดท้าย ; ต่อจากนั้น จะรับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชนิดใดอีกก็ตาม ย่อม
ไม่มีทางที่จะเกิดกระแสแห่งปฏิจสุมุปปาท เช่นนั้นอีกได้. ขอให้พิจารณาดูลักษณะอาการ
และเหตุผลต่าง ๆ ที่แสดงอยู่ในข้อความเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อที่ว่า "ความดับลง
แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ มิได้ด้วยอาการอย่างนี้" นั้นนั้น มิได้หมายความว่าผู้นั้นจะต้องตาย
(อย่างเข้าใจ) ไปเสียก่อน จึงจะดับทุกข์ได้, การดับของนันทิ ในเวทนาทั้งหลายนั้น ดับกัน
ที่นี้ เดียวนี้ ด้วยอำนาจเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ, ซึ่งดับอวิชชาที่นี้ เดียวนี้ ด้วยเหมือนกัน,
ปฏิจสุมุปปาทรอบสุดท้ายของคนมิได้ด้วยอาการอย่างนี้, ทั้ง ๆ ที่ในตอนต้น ๆ แห่งชีวิต
ของเขานั้น เต็มไปด้วยปฏิจสุมุปปาท นั้บสายน หรือมันรอบไม่ถ้วน. ศึกษากันให้ชัดเจน
ในข้อเท็จจริงอันนี้ ก็จะได้รับประโยชน์จากความรู้นี้ โดยสมบูรณ์ และไม่เหลือวิสัย.